

STAATKUNDIG

EN

STAATHUISHOUDKUNDIG

JAARBOEKJE

VOOR

1880.

UITGEGEVEN DOOR

DE VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND.

TWEE EN DERTIGSTE JAARGANG.
(6e Serie, 7e JAARGANG.)

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1880.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

INHOUD.

II. Het Rijk buiten Europa,
door J. P. L. Thiel.

Nederlandsch Oost-Indië.

Suriname.

AFDEELING III.

MENGELWERK.

BIJLAGEN.

VOORBERICHT.

Terwijl wij den twee en dertigsten Jaargang van het Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje *aan de Leden der Vereeniging voor de Statistiek in Nederland en aan de verdere belangstellenden aanbieden, is het een aangename plicht, de aandacht te kunnen vestigen op het antwoord door den Minister van Binnenlandsche Zaken gegeven op het adres andermaal door deze Vereeniging tot de Regeering gericht over de oprichting van een Algemeen Bureau van Statistiek. Dat antwoord luidt:*

„*De Minister van Binnenlandsche Zaken*,

„*Beschikkende op het verzoek aan den Koning van de Ver-„eeniging voor de Statistiek in Nederland, om oprichting van „een Centraal Bureau van Statistiek.*

„*Geeft krachtens machtiging des Konings van* 27 Aug. 1880, „n°. 25, *aan de adressanten te kennen dat bij het opmaken der „Staatsbegrooting over* 1881 *op haar verlangen wordt gelet.*"

Het vooruitzicht bestaat derhalve dat de Officieele Statistiek

eindelijk ook in Nederland goed zal geregeld worden. Van een Ministerie toch waarin de Eerevoorzitter onzer Vereeniging, Mr. S. VISSERING, *zitting heeft, mag men niet anders dan eene in alle opzichten voldoende regeling van dit onderwerp verwachten.*

AMSTERDAM,
September 1880.

De Secretaris der Vereeniging voor
de Statistiek in Nederland,
Mr. A. M. PAREAU.

STATUTEN

DER

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND.

Van het doel en den werkkring der Vereeniging.

Art. 1. De *Vereeniging voor de Statistiek in Nederland* stelt zich ten doel, de bevordering van statistische kennis, inzonderheid betreffende het Koningrijk der Nederlanden en zijne bezittingen en koloniën in andere werelddeelen.

Art. 2. Zij tracht dat doel te bereiken:

a. Door het verzamelen van gedrukte en geschrevene statistische bescheiden.

b. Door het uitgeven van een Jaarboekje en van andere publicatiën, die zij daartoe geschikt zal oordeelen.

c. Door, waar het haar nuttig voorkomt, op andere wijzen ten behoeve der Statistiek in en voor Nederland werkzaam te zijn.

Art. 3. De zetel der Vereeniging is te *Amsterdam*, of op zoodanige andere plaats binnen het Koningrijk, als in eene Algemeene Vergadering zal worden aangewezen.

Van de Leden.

Art. 4. Leden van de Vereeniging kunnen zijn allen, die daartoe in eene Algemeene Vergadering aangenomen worden.

Art. 5. De Leden betalen eene Contributie, jaarlijks in eene Algemeene Vergadering te bepalen, binnen het *maximum* van Zes Gulden in het jaar.

Zij ontvangen kosteloos een exemplaar van het Jaarboekje der Vereeniging. Zij hebben, onder de vereischte waarborgen, het vrij gebruik van de Boekerij der Vereeniging.

Van de Vergaderingen.

Art. 6. Eens of meermalen in het jaar houden de Leden der Vereeniging eene Algemeene Vergadering tot behandeling van de belangen der Vereeniging en tot regeling van hare werkzaamheden.

Tijd en plaats van deze Vergaderingen worden door het Bestuur bepaald.

De oproeping daartoe wordt minstens *tien* dagen te voren gedaan.

Van het Bestuur.

Art. 7. Het Bestuur der Vereeniging bestaat uit niet meer dan Zeven Leden, te benoemen in eene Algemeene Vergadering.

Omtrent de waarneming van het Voorzitterschap, het Secretariaat en andere betrekkingen worden door het Bestuur de noodige schikkingen getroffen.

Art. 8. Op voordracht van het Bestuur kunnen in eene Algemeene Vergadering bijzondere Commissiën, zoo voor de redactie der uit te geven geschriften als voor andere werkzaamheden, benoemd worden.

Art. 9. Het Bestuur heeft de algemeene machtiging om al datgene te verrichten, wat het oordeelt overeenkomstig deze Statuten ten behoeve van het doel der Vereeniging te moeten doen. Het vertegenwoordigt de Vereeniging naar buiten en is bevoegd in haren naam te handelen.

Algemeene Bepalingen.

Art. 10. Veranderingen in deze Statuten kunnen niet worden gemaakt dan door een besluit in eene Algemeene Vergadering genomen, op schriftelijk voorstel van minsten vijf Leden. Zulk een voorstel wordt in den beschrijvings-brief opgenomen.

Art. 11. De Vereeniging wordt aangegaan voor niet langer dan 29 jaren, ingaande 1°. Juli 1862.

Elk Lid behoudt de vrijheid, ten allen tijde, door schriftelijke opzegging, uit de Vereeniging te treden, mits zijne contributie over het loopende jaar betaald hebbende.

Art. 12. In geval van ontbinding der Vereeniging wordt in eene Algemeene Vergadering over de bestemming van het eigendom der Vereeniging beschikt.

LEDEN

DER

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND

BESTUUR.

Mr. S. VISSERING, *Eere-Voorzitter.*

			BENOEMD.
Mr. J. L. DE BRUYN KOPS, *Voorzitter*	te	's Gravenhage	1851.
Mr. J. T. BUYS, ...	〃	Leiden	1854.
Mr. H. JACOBI, ...	〃	Haarlem	1862.
P. N. MULLER, ...	〃	Amsterdam	1857.
Jhr. Mr. G. DE BOSCH KEMPER, ...	〃	's Gravenhage	1866.

Mr. A. M. PAREAU, *Secretaris*, tevens belast met de Redactie van het Jaarboekje...	〃	Amsterdam	1863.

LEDEN.

ROBIDÉ VAN DER AA, ...	te	's Gravenhage	1875.
Dr. A. T. VAN AKEN, ...	〃	〃	1880.
Dr. A. W. ALINGS, ...	〃	Groningen	1863.
Dr. G. A. N. ALLEBÉ, ...	〃	Amsterdam	1866.
Mr. J. P. AMERSFOORDT, ...	〃	Haarlemmerm[r]	1869.
Dr. J. ANDREA, ...	〃	Wageningen	1870.
Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE, ...	〃	Leiden	1879.
Mr. H. AMESHOFF, ...	〃	Utrecht	1854.
Mr. T. M. C. ASSER	〃	Amsterdam	1863.
Mr. E. ATTEMA, ...	〃	Leeuwarden	1859.
Mr. J. Bn. D'AULNIS DE BOUROUILL, ...	〃	Utrecht	1875.
Mr. PH. J. BACHIENE, ...	〃	's Gravenhage	1858.
Jhr. Mr. C. H. BACKER, ...	〃	Amsterdam	1876.
Mr. J. F. B. BAERT, ...	〃	Utrecht	1858.
R. W. J. C. VAN DEN WALL BAKE, ...	〃	Amsterdam	1873.

		BENOEMD.
Mr. C. A. H. BARGE,	te Curaçao	1880.
J. N. BASTERT,	〃 Maarsseveen	1876.
Mr. E. M. VON BAUMHAUER,	〃 Haarlem	1878.
Jhr. Mr. K. A. GODIN DE BEAUFORT,	〃 Utrecht	1879.
Mr. W. H. DE BEAUFORT,	〃 Leusden	1877.
Jhr. Mr. C. H. BEELAERTS VAN BLOKLAND,	〃 's Gravenhage	1875.
Jhr. Mr. G. J. F. BEELAERTS VAN BLOKLAND,	〃 〃	1869.
W. C. M. BEGRAM,	〃 Gorinchem	1876.
Mr. G. BELINFANTE,	〃 's Gravenhage	1876.
Jhr. J. VAN BERESTEIJN,	〃 Haarlem	1863.
Jhr. Mr. E. W. BERG,	〃 's Gravenhage	1878.
Mr. N. P. VAN DEN BERG,	〃 Batavia	1863.
Mr. W. VAN DEN BERGH,	〃 's Gravenhage	1879.
Mr. E. VAN ZINNICQ BERGMAN,	〃 's Hertogenb.	1876.
Dr. A. J. BERGSMA,	〃 Arnhem	1866.
Mr. E. BERGSMA,	〃 Rotterdam	1863.
Mr. J. J. BERGSMA,	〃 's Gravenhage	1876.
Mr. W. B. BERGSMA,	〃 Berlicum	1880.
Mr. P. J. TEDING VAN BERKHOUT,	〃 Amsterdam	1876.
Mr. J. P. TEDING VAN BERKHOUT,	〃 Hasselt	1878.
Mr. F. H. J. B^n^. DE BIEBERSTEIN ROGALLA ZAWADSKY,	〃 Maastricht	1866.
J. A. BIENTJES,	〃 Heerde (Gelderland)	1876.
Mr. J. BIERUMA OOSTING,	〃 Leeuwarden	1872.
Jhr. Mr. L. F. W. E. VAN BINCKHORST VAN DEN BINCKHORST,	〃 Eindhoven	1866.
J. C. BLOEM,	〃 's Gravenhage	1866.
ALBERT BLOEMARTS,	〃 Maastricht	1878.
Mr. A. BLOEMBERGE,	〃 Leeuwarden	1867.
Mr. P. L. F. BLUSSÉN,	〃 's Gravenhage	1874.
Mr. P. BLUSSÉ VAN OUD-ALBLAS,	〃 〃	1869.
B. W. BLIJDENSTEIN,	〃 Amsterdam	1876.
H. J. BOELEN,	〃 〃	1871.
Mr. W. R. BOER,	〃 Utrecht	1851.
HENRI BOERS	〃 〃	1880.
Dr. L. A. P. VAN DEN BOGAERT,	〃 's Hertogenb.	1867.
G. A. BOISSEVAIN,	〃 Amsterdam	1872.
J. BOISSEVAIN,	〃 〃	1863.
H. J. BOOL,	〃 Batavia	1863.
Mr. C. H. B. BOOT,	〃 Maastricht	1879.
J. P. DE BORDES,	〃 's Gravenhage	1858.
T. BORGESIUS,	〃 Oude-Pekela	1868.

			BENOEMD.
GOEMAN BORGESIUS,..............	te	's Gravenhage	1873.
C. BORSIUS,.....................	"	Middelburg	1879.
P. VAN BOSSE,....................	"	's Gravenhage	1876.
H. BRANDT,.....................	"	Zoeterwoude	1877.
BRANDTS,......................	"	Arnhem	1875.
[r. W. M. DE BRAUW JR.,...........	"	's Gravenhage	1867.
BREDIUS,........................	"	Dordrecht	1880.
BROEKMAN,......................	"	's Hertogenb.	1874.
N. BROUWER,....................	"	Gouda	1877.
UWER Rz.,......................	"	Deventer	1870.
J. BRUGMANS,....................	"	Batavia	1876.
A. BRUGMANS,....................	"	Amsterdam	1866.
BRUINSMA,......................	"	Leeuwarden	1866.
BRUYN,.........................	"	Amsterdam	1880.
KERT DE BRUYN,.................	"	s' Gravenhage	1869.
DE BRUYN KOPS,..................	"	Batavia	1863.
BUCHLER, ...	"	Zwolle	1868.
C. BUCHNER,....................	"	Amsterdam	1860.
STAR BUSMAN,...................	"	Leeuwarden	1868.
H. D. BUYS BALLOT,.............	"	Utrecht	1866.
J. E. VAN BYLANDT,.............	"	's Gravenhage	1863.
VAN CAPPELLE,.................	"	"	1859.
H. VAN CAPPELLE,...............	"	Arnhem	1871.
LUPOT TEN CATE,................	"	Groningen	1860.
A. CHAIS VAN BUREN,............	"	Amsterdam	1871.
A. VAN DER CHIJS,..............	"	's Gravenhage	1863.
DE CLERCQ,.....................	"	Haarlem	1866.
DE CLERCQ.....................	"	Amsterdam	1878.
CLERCQ,......................	"	"	1879.
DE CLERCQ,.....................	"	Rotterdam	1877.
CLERCQ JZ.,....................	"	Leiden	1863.
M. DE COCQ,....................	"	Rotterdam	1879.
ALI COHEN,.....................	"	Groningen	1856.
J. COHEN,......................	"	Leeuwarden	1868.
COOLEN,........................	"	Helvoirt	1872.
M. JONGKINDT CONINCK,..........	"	Wageningen	1879.
D. VAN ASSENDELFT DE CONINGH,...	"	's Gravenhage	1875.
SR CORONEL,.	"	Leeuwarden	1863.
T. BLOM COSTER,................	"	's Gravenhage	1863.
G. P. DEL COURT,...............	"	Haarlem	1876.
CREMER,.......................	"	Deli	1877.
J. J. B. CREMERS,............	"	's Gravenhage	1876.
E. CROOCKEWIT,...............	"	Noordwijk	1867.

			BENOEMD.
ALEX DANIËLS,	te	Amsterdam	1873.
J. J. P. DAY,	"	??	1871.
Mr. W. K. Bn. VAN DEDEM,	"	Hoorn	1874.
W. DEGENHARDT,	"	Amsterdam	1875.
Mr. A. VAN DELDEN,	"	Deventer	1873.
J. VAN DEVENTER H.AZN.,	"	Zwolle	1858.
S. VAN DEVENTER J.SZ.,	"	Batavia	1867.
Mr. P. J. G. VAN DIGGELEN,	"	Zwolle	1869.
Mr. C. DIEMONT,	"	Gorinchem	1865.
J. DIRKS,	"	Amsterdam	1870.
J. H. DIJKMAN BZN.,	"	Dordrecht	1877.
Dr. N. B. DONKERSLOOT,	"	"	1866.
Mr. W. TH. C. VAN DOORN,	"	's Gravenhage	1878.
H. DOYER JZN.,	"	Woerden	1867.
Mr. CH. M. DOZY,	"	Amsterdam	1877.
Dr. G. J. DOZY,	"	Deventer	1874.
Mr. A. E. DRONKERS,	"	Groningen	1878.
L. DROOGLEVER FORTUIJN,	"	Rotterdam	1871.
D. DROST JR.,	"	Amsterdam	1877.
Mr. W. H. DULLERT,	"	's Gravenhage	1878.
A. DUPARC,	"	Leeuwarden	1865.
Dr. H. M. DUPARC,	"	Amsterdam	1874.
Mr. C. C. DUTILH,	"	Rotterdam	1879.
Mr. H. J. DIJCKMEESTER,	"	's Gravenhage	1874.
Mr. H. J. DIJCKMEESTER,	"	Tiel	1880.
C. J. DIJKMANS,	"	Amsterdam	1880.
A. VAN ECK,	"	Leiden	1870.
J. C. VAN EELDE,	"	Utrecht	1880.
Dr. L. J. EGELING,	"	's Gravenhage	1860.
Mr. JOSUA VAN EIK JZN.,	"	Amsterdam	1866.
Dr. C. W. EIKENDAL,	"	's Gravenhage	1868.
Jhr. Mr. D. O. ENGELEN,	"	Leeuwarden	1874.
Mr. J. ENSCHEDÉ JZ.,	"	Haarlem	1879.
Mr. J. POST VAN EVERDINGEN,	"	Zutphen	1869.
Dr. J. C. G. EVERS,	"	's Gravenhage	1866.
Mr. J. EVERTS BHZ.,	"	Arnhem	1877.
R. EVERWIJN,	"	Nijmegen	1869.
Jhr. Mr. T. AE. J. VAN EYSINGA,	"	Noordwijkerh.	1878.
Jhr. Mr. J. F. VAN HUMALDA VAN EYSINGA,	"	Leeuwarden	1869.
Dr. J. BAART DE LA FAILLE,	"	Groningen	1868.
Mr. R. D. BAART DE LA FAILLE,	"	"	1868.
Mr. R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE,	"	Leiden	1863.
Mr. L. C. VAN DER FEEN,	"	Amsterdam	1878.

			BENOEMD.
TH,	te	's Gravenhage	1866.
. FEITH,	"	"	1876.
EITH,	"	Groningen	1875.
ERF,	"	Bergum	1869
OCK,	"	's Gravenhage	1868.
OKKER,	"	Middelburg	1878.
ORTUYN DROOGLEVER,	"	Gouda	1870.
. FRUIN,	"	Utrecht	1863.
BHARD JR.,	"	Amsterdam	1880.
. GEERTSEMA CZ.,	"	Zwolle	1873.
. F. SOLLEWIJN GELPKE,	"	Kediri	1875.
AN GENNEP,	"	Rotterdam	1879.
RRITSEN,	"	Amersfoort	1879.
VAN GEUNS,	"	's Gravenhage	1869.
. VAN GEUNS,	"	Utrecht	1871.
P. H. GEVERS DEYNOOT,	"	's Gravenhage	1874.
W. TH. GEVERS DEYNOOT,	"	"	1878.
VAN GIGCH,	"	"	1868.
MEESTER,	"	Amsterdam	1862.
. VAN GILSE,	"	Rotterdam	1879.
. GLEICHMAN,	"	's Gravenhage	1863.
. GÖBEL,	"	"	1879.
H. GODEFROI,	"	"	1867.
M. A. Baron VAN DER GOES,	"	Utrecht	1865.
Bⁿ. VAN GOLTSTEIN,	"	's Gravenhage	1868.
W. C. GORI,	"	Amsterdam	1869.
N GORKOM,	"	Transvaal	1872.
. GOUDSMIT,	"	Leiden	1863.
TH. GOUDSMIT,	"	Rotterdam	1876.
. DE GRAAFF,	"	Haarlem	1879.
OLDENHUIS GRATAMA,	"	Assen	1865.
W. ALSTORPHIUS GREVELINK,	"	Ellecom	1850.
B. GREVEN,	"	Leiden	1376.
. J. DE GREZ,	"	's Hertogenb.	1867.
E GROOT,	"	's Gravenhage	1880.
M. GUNNING,	"	Amsterdam	1866.
TER HAAR,	"	Deventer	1863.
ALBERTSMA,	"	Utrecht	1877.
C. VAN HALL,	"	Amsterdam	1871.
. HAMAKER,	"	Utrecht	1878.
. VAN HAMEL,	"	's Gravenhage	1869.
V. *VAN HAMEL,*	"	"	1879.
DE WITT HAMER,	"	Goes	1866.

			BENOEMD.
Mr. S. HANNEMA,	te	Rotterdam	1878
Mr. B. P. B^{n}. VAN HARINXMA THOE SLOOTEN,	〃	Beetsterzwaag	1868
D. HARTEVELT,	〃	Leiden	1874
Mr. A. F. K. HARTOGH,	〃	Amsterdam	1877
Mr. L. DE HARTOG,	〃	〃	1869
Jhr. C. HARTSEN,	〃	〃	1879
Dr. J. J. HAVERDROESE,	〃	Dordrecht	1880
P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK,	〃	Rotterdam	1867
C. J. VAN HEEL DZ.,	〃	's Gravenhage	1866
Mr. J. HEEMSKERK AZ.,	〃	〃	1857
Jhr. Mr. H. J. VAN DER HEIM,	〃	〃	1856
Mr. B. W. VLIELANDER HEIN,	〃	〃	1876
A. G. HEINEKEN, JR.,	〃	Amsterdam	1871
B. HELDRING,	〃	〃	1868
Mr. G. TH. HENNY,	〃	Batavia	1878
Mr. C. VAN HEUKELOM,	〃	's Gravenhage	1866
J. VAN HEUKELOM JR.,	〃	Leiden	1868
G. VAN HEUREN,	〃	Arnhem	1878
Mr. A. TH. HEYLIGERS,	〃	Zalt-Bommel	1876
Dr. C. E. HEYNSIUS,	〃	Amsterdam	1866
S. HINGST,	〃	Harlingen	1879
Mr. S. J. HINGST,	〃	Amsterdam	1871
G. C. R. HOETINK,	〃	Zutphen	1873
Mr. N. J. A. C. HOFFMAN,	〃	Rotterdam	1879
J. P. HOFSTEDE,	〃	's Gravenhage	1868
Mr. H. Graaf VAN HOGENDORP,	〃	Transvaal	1875
Mr. S. VAN HOUTEN,	〃	's Gravenhage	1868
Mr. U. H. HUBER,	〃	Leeuwarden	1868
Dr. H. F. R. HUBRECHT,	〃	Amsterdam	1867
Mr. P. F. HUBRECHT,	〃	's Gravenhage	1858
W. H. HUBRECHT,	〃	〃	1871
A. HUET,	〃	Delft	1871
Jhr. Mr. J. HUYDECOPER VAN MAARSSEVEEN,	〃	Maarsseveen	1879
Dr. W. H. IDZERDA,	〃	's Gravenhage	1876
H. A. INSINGER,	〃	〃	1880
J. A. ROESSINGH VAN ITERSON,	〃	Tilburg	1870
Mr. F. A. R. A. B^{n}. VAN ITTERSUM,	〃	Utrecht	1878
Mr. A. W. JACOBSON,	〃	's Gravenhage	1869
A. JANSEN	〃	Arnhem	1880
A. JANSEN,	〃	's Hertogenb.	1877
Mr. J. A. JOLLES,	〃	's Gravenhage	18[illegible]
Mr. M. W. JOLLES,	〃	Amsterdam	18[illegible]
H. DE JONG,	〃	's Gravenhage	188[illegible]

			BENOEMD.
Jhr. Mr. J. J. F. DE JONG VAN BEEK EN DONK,	te	's Bosch	1863.
K. DE JONG, ...	〃	Hoogkarspel	1878.
A. C. JOOSTEN, ...	〃	Amsterdam	1873.
Mr. M. G. L. JORISSEN, ...	〃	Winschoten	1869.
Mr. W. VAN DER KAAY, ...	〃	Leiden	1879.
Dr. C. M. KAN, ...	〃	Amsterdam	1879.
Mr. J. KAPPEIJNE V. D. COPPELLO, ...	〃	's Gravenhage	1878.
Mr. J. KAPPEIJNE V. D. COPPELLO, ...	〃	Amsterdam	1878.
Mr. F. F. KARSEBOOM JR., ...	〃	Alkmaar	1876.
Mr. S. KATZ, ...	〃	Amsterdam	1874.
J. B. M. H. W. KELLENAARS, ...	〃	Meerlo	1866.
Mr. C. A. VAN DER KEMP, ...	〃	's Gravenhage	1880.
P. H. VAN DER KEMP, ...	〃	Madioen	1880.
E. VAN KEMPEN, ...	〃	Amsterdam	1871.
Jhr. Mr. D. W. VAN ANDRINGA DE KEMPENAER,.	〃	Zutphen	1878.
Jhr. Mr. B. DE BOSCH KEMPER, ...	〃	Amsterdam	1865.
Mr. A. KERDIJK, ...	〃	Delft	1874.
J. J. VAN KERKWIJK, ...	〃	's Gravenhage	1876.
C. E. VAN KESTEREN, ...	〃	〃	1878.
Mr. L. W. C. KEUCHENIUS, ...	〃	〃	1867.
Mr. F. DER KINDEREN FZN., ...	〃	〃	1873.
Mr. T. H. DER KINDEREN JZN., ...	〃	Batavia	1863.
Mr. W. P. SAUTIJN KLUIT, ...	〃	Amsterdam	1865.
W. J. KNOOP, ...	〃	's Gravenhage	1866.
Mr. F. W. C. KOKER, ...	〃	Wageningen	1871.
W. VAN KONIJNENBURG, ...	〃	's Gravenhage	1878.
A. KOOL, ...	〃	〃	1880.
Dr. C. P. POUS KOOLHAAS, ...	〃	〃	1866.
Mr. N. G. CNOOP KOOPMANS, ...	〃	Haarlem	1866.
Mr. C. C. N. KROM, ...	〃	Leiden	1879.
Dr. F. W. C. KRECKE, ...	〃	Utrecht	1866.
J. KUIJPER HZN., ...	〃	's Gravenhage	1867.
Mr. H. KÜNEMAN, ...	〃	Batavia	1880.
Dr. J. A. LAMPING, ...	〃	Rotterdam	1879.
Mr. A. A. LAND, ...	〃	Haarlem	1876.
CORNEILLE L. LANDRÉ, ...	〃	Dordrecht	1879.
W. J. N. LANDRÉ, ...	〃	Kralingen	1874.
Mr. A. P. DE LANGE, ...	〃	Alkmaar	1869.
Mr. E. J. EVERWIJN LANGE, ...	〃	Amsterdam	1861.
A. J. VAN LANSCHOT, ...	〃	's Hertogenb.	1867.
Mr. F. A. J. VAN LANSCHOT, ...	〃	〃	1859.
Mr. F. LEO DE LEEUW, ...	〃	Wemeldingen	1875.
. A. C. VAN LEEUWEN, ...	〃	Amsterdam	1876.

			BENOEMD.
A. M. SCHAGEN VAN LEEUWEN,	te	Delft	1879.
Mr. W. W. VAN LENNEP,	〃	Amsterdam	1869.
Mr. L. ED. LENTING,	〃	's Gravenhage	1861.
Mr. S. M. LETTE VAN OOSTVOORN	〃	〃	1880.
Mr. J. A. LEVY,	〃	Amsterdam	1875.
Mr. H. D. LEVYSSOHN NORMAN,	〃	's Gravenhage	1878.
Mr. L. VAN LIER,	〃	Utrecht	1873.
Mr. F. G. R. H. VAN LILAAR,	〃	's Gravenhage	1876.
FL. VAN DER LINDEN,	〃	Dordrecht	1876.
Mr. G. M. VAN DER LINDEN,	〃	's Gravenhage	1876.
Mr. P. W. A. CORT VAN DER LINDEN,	〃	〃	1878.
Mr. P. A. VAN DER LITH,	〃	Leiden.	1873.
Mr. B. C. J. LODER,	〃	Rotterdam	1877.
Dr. A. VAN DER LOEFF,	〃	's Gravenhage	1880.
Mr. H. C. VERNIERS VAN DER LOEFF,	〃	〃	1862.
Mr. E. VAN LOON,	〃	Groningen	1878.
A. W. LOTICHIUS,	〃	Helmond	1878.
Mr. M. C. L. LOTSY,	〃	Amsterdam	1870.
Mr. R. MACALESTER LOUP,	〃	Rotterdam	1879.
Mr. J. DE LOUTER,	〃	Amsterdam	1878.
Dr. D. LUBACH,	〃	Kampen	1866.
Mr. G. H. BARNET LYON,	〃	Paramaribo	1879.
Mr. A. M. MAAS GEESTERANUS,	〃	's Gravenhage	1865.
Mr. Æ. B^n MACKAY,	〃	Zutphen	1870.
Mr. D. J. B^n. MACKAY VAN OPHEMERT,	〃	Londen	1863.
E. C. MACKAY,	〃	Amsterdam	1870.
J. C. VAN MARKEN JR.,	〃	Delft	1875.
Mr. R. VAN MARLE,	〃	Deventer	1878.
A. F. MARLET,	〃	Hontenisse	1878.
Mr. J. J. VAN MEERBEKE,	〃	's Gravenhage	1860.
Mr. B. MEES,	〃	Rotterdam	1879.
Mr. F. ALTING MEES,	〃	's Gravenhage	1878.
Mr. G. MEES AZ.,	〃	Rotterdam	1867.
Mr. M. MEES,	〃	〃	1866.
R. P. MEES R.AZN.,	〃	〃	1878.
Mr. W. C. MEES,	〃	Amsterdam	1850.
Mr. T. H. DE MEESTER,	〃	Zwolle	1878.
Jhr. Mr. P. M. F. VAN MEEUWEN,	〃	's Hertogenb.	1866.
A. W. VAN MEGEN,	〃	Amsterdam	1879.
Mr. K. M. G. DE MEIJIER,	〃	Arnhem	1878.
Mr. S. A. VENING MEINESZ,	〃	Amsterdam	1863.
W. E. MERCIER,	〃	〃	1877.
Mr. C. R. MERKUS,	〃	Utrecht	1866.

			BENOEMD.
G. G. VAN DER MEULEN,	te	Amsterdam	1878.
Dr. A. MEURSINGE,	〃	Leeuwarden	1871.
Mr. C. J. F. MIRANDOLLE,	〃	Haarlem	1876.
R. N. L. MIRANDOLLE,	〃	Rotterdam	1863.
Mr. A. E. J. MODDERMAN,	〃	's Gravenhage	1863.
Mr. D. J. MOM VISCH,	〃	Arnhem	1868.
A. DE MONCHY,	〃	Rotterdam	1879.
M. M. DE MONCHY,	〃	〃	1879.
Dr. J. TH. MOUTON,	〃	's Gravenhage	1879.
Dr. L. MULDER,	〃	〃	1880.
CH. MüLLER,	〃	Amsterdam	1877.
FRED. MULLER,	〃	〃	1873
HEND. MULLER,	〃	Rotterdam	1857.
Mr. A. VAN NAAMEN VAN EEMNES,	〃	Zwolle	1869.
Mr. G. A. NAHUIJS,	〃	Arnhem	1871.
M. T. C. T. N. NAHUIJS,	〃	? ?	1860.
Mr. S. C. H. NEDERBURG,	〃	Indië	1877.
Mr. F. S. VAN NIEROP,	〃	Amsterdam	1871.
N. H. NIERSTRASZ,	〃	's Hertogenb.	1871.
Mr. R. C. NIEUWENHUYS,	〃	Deventer	1874.
Mr. J. DOMELA NIEUWENHUIS,	〃	Amsterdam	1871.
J. J. F. NOORDZIEK,	〃	's Gravenhage	1880.
Mr. W. R. OP TEN NOORT,	〃	Amsterdam	1876.
Mr. O. W. STAR NUMAN,	〃	's Gravenhage	1871.
Mr. C. T. C. D. OLIVIER,	〃	〃	1880.
Mr. G. VAN OOSTERWIJK,	〃	Arnhem	1878.
Mr. JACQUES OPPENHEIM,	〃	Groningen	1873.
A. VAN OTTERLOO,	〃	Amsterdam	1869.
Jhr. D. J. A. A. VAN LAWICK VAN PABST,	〃	Maarssen	1879.
Mr. J. G. PATIJN,	〃	's Gravenhage	1878.
Mr. B. H. PEKELHARING,	〃	Delft	1863.
Mr. D. A. PEKELHARING,	〃	Batavia	1876.
Dr. J. PENN,	〃	Hilversum	1866.
Mr. J. G. PHILIPPI,	〃	Rotterdam	1879.
Mr. AUG. PHILIPS,	〃	Amsterdam	1875.
Mr. R. G. PHILIPSON,	〃	Zwolle	1871.
W. A. M. PIEPERS,	〃	Amsterdam	1880.
H. PIERSON,	〃	Zetten	1866.
Mr. N. G. PIERSON,	〃	Amsterdam	1862.
Mr. W. A. P. VERKERK PISTORIUS,	〃	's Gravenhage	1865.
Mr. C. J. PIEPERS,	〃	〃	1869.
A. PLATE FJZN.,	〃	Rotterdam	1872
Jhr. Mr. B. J. PLOOS VAN AMSTEL,	〃	Amsterdam	187[illegible]

			BENOEMD.
Mr. A. POLAK,	te	Amsterdam	1873.
Jhr. Mr. J. J. POMPE VAN MEERDERVOORT,	″	Goes	1874.
W. N. POSTHUMUS,	″	Amsterdam	1879.
Mr. S. VAN PRAAG,	″	″	1879.
J. D. FRANSEN VAN DE PUTTE,	″	's Gravenhage	1869.
W. H. PYLS,	″	Maastricht	1866.
Mr. M. J. PIJNAPPEL,	″	Amsterdam	1863.
Mr. H. P. G. QUACK,	″	″	1862.
Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD,	″	's Gravenhage	1857.
Mr. E. E. VAN RAALTE,	″	Rotterdam	1867.
JANSEN VAN RAAY,	″	Batavia	1879.
Mr. I. J. RAHUSEN,	″	Amsterdam	1857.
Mr. S. M. S. DE RANITZ,	″	Arnhem	1863.
Dr. S. DE RANITZ,	″	Amsterdam	1873.
Mr. G. W. Graaf VAN RECHTEREN VAN APPELTERN,	″	Renkum	1871.
B. C. Bn. VAN REEDE VAN OUDSHOORN,	″	Assen	1878.
Mr. J. H. VAN REENEN,	″	's Gravenhage	1873.
Dr. C. G. VON REEKEN,	″	Haarlem	1872.
Mr. C. G. VON REEKEN,	″	″	1879.
Mr. J. C. REEPMAKER,	″	Rotterdam	1856.
O. VAN REES,	″	's Gravenhage	1873.
A. S. VAN REESEMA,	″	Rotterdam	1873.
B. REIGER,	″	Utrecht	1880.
Mr. W. A. REIGER,	″	Groningen	1865.
E. R. Bn. VAN WELDEREN RENGERS,	″	's Gravenhage	1879.
Mr. W. J. Bn. VAN WELDEREN RENGERS,	″	Leeuwarden	1863.
Jhr. O. J. A. REPELAAR VAN DRIEL,	″	Arnhem	1880.
T. A. O. DE RIDDER,	″	Katwijk	1878.
Jhr. Mr. Dr. A. D. VAN RIEMSDIJK,	″	Utrecht	1875.
Mr. P. RINK,	″	Tiel	1875.
C. D. RÖELL,	″	Dordrecht	1874.
Jhr. Mr. J. ROËLL,	″	's Gravenhage	1876.
Mr. T. M. ROEST VAN LIMBURG,	″	Florence	1866.
J. H. GRAADT VAN ROGGEN,	″	Nijmegen	1876.
Mr. J. ROMBACH,	″	Rotterdam	1873.
Mr. G. ROYAARDS,	″	's Gravenhage	1871.
Mr. C. RUEB,	″	″	1873.
C. RUEB CZ.,	″	Rotterdam	1875.
Mr. D. DE RUITER ZYLKER,	″	Winschoten	1868.
Mr. L. H. RUIJSSENAERS,	″	St. Petersburg	1875.
Jhr. Mr. J. W. H. RUTGERS VAN ROZENBURG,	″	Amsterdam	1878.
M. RUTTEN,	″	Maastricht	1877.
Mr. F. P. J. DE SAIN,	″	Roermond	1877.

			BENOEMD.
G. SALOMONSON,	te	Almelo	1867.
DAVID J. A. SAMOT,	//	Rotterdam	1877.
Mr. A. J. W. FARNCOMBE SANDERS,	//	Breda	1863.
Mr. T. A. SANNES,	//	Alkmaar	1875.
A. P. T. SASSEN,	//	Breda	1870.
Mr. J. G. N. DE HOOP SCHEFFER,	//	Amsterdam	1873.
Dr. L. SCHELTEMA BEDUIN,	//	//	1871.
J. SCHEPEL,	//	Winsum	1879.
D. W. SCHIFF,	//	Batavia	1865.
J. SCHILTHUIS UGZN,	//	Groningen	1873.
H. J. SCHIMMEL,	//	Amsterdam	1867.
A. B^{n} SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE,	//	Arnhem	1873.
Jhr. Mr. J. W. M. SCHORER,	//	Haarlem	1868.
U. B^{n}. THOE SCHWARTZENBERG EN HOHENLANDSBERG,	//	Utrecht	1872.
Mr. F. N. SICKENGA,	//	Dordrecht	1864.
Mr. C. J. SICKESZ,	//	Laren bij Lochem	1866.
Mr. J. A. SILLEM,	//	Amsterdam	1864.
J. E. N B^{n} SIRTEMA VAN GROVESTINS,	//	's Gravenhage	1866.
Mr. L. U DE SITTER,	//	Arnhem	1874.
Mr. W. DE SITTER,	//	Groningen	1858.
Jhr. Mr. W. SIX,	//	's Gravenhage	1856.
Mr. B. W. A. E. B^{n}. SLOET TOT OLDHUIS,	//	Zwolle	1856.
Mr. L. A. J. W. B^{n}. SLOET VAN DEN BEELE,	//	Arnhem	1851.
Mr. L. E. A. B^{n}. SLOET TOT OLDHUIS,	//	Haarlem	1871.
H. JOH. SMID,	//	Laren (Gooi)	1878.
Mr. H. J. SMIDT,	//	s' Gravenhage	1860.
Mr. F. W. SMIT,	//	Zaandam	1872.
J. P SPRENGER VAN EYK,	//	Enschedé	1871.
Dr. H. SNELLEN,	//	Utrecht	1866.
Dr. C. J. SNIJDERS,	//	's Gravesande	1867.
J. A. SNIJDERS,	//	Delft	1870.
W. C. A. STARING,	//	's Gravenhage	1873.
Jhr. Mr. H A. STEENGRACHT V. DUIVENVOORDE,	//	//	1876.
Dr. D. J. STEIJN PARVÉ,	//	Leiden	1865.
Mr. H. Graaf VAN LIMBURG STIRUM,	//	's Gravenhage	1873.
Mr. A. J. B. STOFFELS,	//	Roermond	1868.
Dr. B. J. STOKVIS,	//	Amsterdam	1866
A. P. VAN STOLK,	//	Rotterdam	1866.
JAN VAN STOLK,	//	//	1879.
C. T. STORK,	//	Oldenzaal	1866.
J. B. STORY VAN BLOKLAND,	//	Amsterdam	1870.

		BENOEMD.
M. COHEN STUART, te	Alkmaar	1868.
Jhr. Mr. A. L. E. DE STUERS, 〃	Londen	1874.
Jhr. Mr. E. J. B. C. DE STUERS, 〃	Maastricht	1867.
Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS, 〃	's Gravenhage	1874.
Dr. SWAVING, 〃	Maastricht	1867.
Jhr. Mr. J. H. F. K. VAN SWINDEREN, 〃	Balk	1869.
Jhr. Mr. P. J. VAN SWINDEREN, 〃	Groningen	1873.
Mr. J. P. R. TAK VAN POORTVLIET, 〃	's Gravenhage	1864.
Mr. F. H. J. TAVENRAAT, 〃	〃	1877.
Mr. J. J. TAVENRAAT, 〃	Rotterdam	1873.
Dr. J. TEIXEIRA DE MATTOS, 〃	Amsterdam	1868.
J. M. TELDERS, 〃	Arnhem	1872.
Mr. B. D. H. TELLEGEN, 〃	Groningen	1854.
Mr. J. A. TELLEGEN, 〃	〃	1878.
Mr. M. TELS, 〃	Rotterdam	1879.
P. H. TESTAS, 〃	Amsterdam	1871.
Jhr. G. F. VAN TETS, 〃	Vogelenzang	1871.
Jhr. Mr. H. B. VAN TETS, 〃	Zutphen	1872.
Jhr. Mr. C. J. A. DEN TEX, 〃	Amsterdam	1876.
Mr. N. J. DEN TEX, 〃	〃	1864.
J. P. L. THIEL, 〃	Vierlingsbeek	1859.
Mr. A. W. THÖNE, 〃	Haarlem	1874.
Mr. W. THORBECKE, 〃	's Gravenhage	1879.
Mr. C. H. VAN TIENHOVEN, 〃	Amsterdam	1877.
Mr. G. VAN TIENHOVEN, 〃	〃	1871.
E. A. VAN TONDEREN, 〃	Haarlem.	1874.
Mr. W. TONKENS J.LZN., 〃	Groningen	1878.
A. J. H. VAN DER TOORN, 〃	's Gravenhage	1863.
Mr. W. M. B^n. DU TOUR VAN BELLINCHAVE, 〃	〃	1864.
Jhr. Mr. S. LAMAN TRIP, 〃	〃	1869.
Mr. T. VAN HETTINGA TROMP, 〃	Leeuwarden	1865.
J. FONTEIN TUINHOUT, 〃	Harlingen	1878.
Mr. P. A. TUKKER, 〃	Gorinchem	1877.
Mr. A. J. DUYMAER VAN TWIST, 〃	Diepenveen	1863.
Mr. J. J. UYTWERFF STERLING, 〃	Utrecht	1871.
Mr. J. P. VAILLANT, 〃	's Gravenhage	1880.
Mr. L. ZEGERS VEECKENS, 〃	Amsterdam	1879.
Mr. A. NIJHOUT VAN DER VEEN, 〃	Leiden	1879.
J. NIJHOUT VAN DER VEEN, 〃	Alkmaar	1867.
Mr. W. C. VEENSTRA, 〃	Batavia	1875.
Dr. H. DE VEER, 〃	Amsterdam	1871.
G. D. SWANENBURG DE VEIJE, 〃	Zwolle	1878.
Mr. F. H. DE VEIJE, 〃	Zaandam	1877.

			BENOEMD.
J. TH. VAN TER VELDEN,	te	Broekhuysen	1879.
Jhr. Mr. P. A. VAN DEN VELDEN,	"	's Gravenhage	1867.
T. VENEMA AZ.,	"	Sappemeer	1869.
Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT,	"	Utrecht	1864.
B. F. Bn. VAN VERSCHUER,	"	Arnhem	1861.
Mr. W. A. Bn. VAN VERSCHUER,	"	's Gravenhage	1864.
F. VERSTIJNEN,	"	Batavia	1880.
Dr. A. J. VERWEIJ AZ.,	"	Deventer	1878.
Dr. P. J. VETH,	"	Leiden	1864.
Mr. J. VRESEMAN VIËTOR,	"	Groningen	1865.
C. E. VIRULY,	"	Rotterdam	1879.
T. J. VIRULY,	"	Leiden	1879.
Mr. M. J. E. VIRULY VERBRUGGE,	"	Rotterdam	1879.
W. A. VIRULIJ VERBRUGGE,	"	"	1869.
Mr. A. P. VISSER,	"	Amsterdam	1878.
Mr. W. VISSERING,	"	's Gravenhage	1878.
Mr. C. J. VAN VLADERACKEN,	"	"	1858.
G. P. VAN VLADERACKEN,	"	Haarlem	1879.
JOOST VAN VOLLENHOVEN,	"	Rotterdam	1879.
Mr. B. DU MARCHIE VAN VOORTHUYSEN,	"	Utrecht	1854.
H. H. DE VOS,	"	Parijs	1878.
Mr. A. N. Bn. DE VOS VAN STEENWIJK,	"	Zutphen	1875.
Mr. G. DE VRIES AZ.,	"	's Gravenhage	1867.
H. M. DE VRIES,	"	"	1880.
Mr. J. C. DE VRIES,	"	Amsterdam	1866.
Dr. A. VROLIK,	"	's Gravenhage	1871.
W. M. K. VROLIK,	"	Utrecht	1880.
E. DE WAAL,	"	's Gravenhage	1865.
O. Bn. VAN WASSENAAR VAN CATWIJCK,	"	"	1879.
Jhr. Dr. D. H. WAUBERT DE PUISEAU,	"	Leeuwarden	1868.
Mr. J. K. VAN WEEL,	"	Oud-Beijerland	1875.
Mr. P. C. A. M. VAN WEEL,	"	Dirksland	1867.
Mr. D. VAN WEEL VAN SOMMELSDIJK,	"	Rotterdam	1866.
J. J. WEEVERINGH,	"	Kralingen	1871.
Mr. R. VAN DER WERK,	"	Rotterdam	1879.
A. C. WERTHEIM,	"	Amsterdam	1880.
Mr. D. WICHERLINK,	"	Zwolle	1869.
Mr. H. WIERSMA,	"	Leeuwarden	1875.
C. F. W. WIGGERS VAN KERCHEM,	"	Leiden	1865.
Mr. C. M. J. WILLEUMIER,	"	Amsterdam	1871.
Mr. W. WINTGENS,	"	's Gravenhage	1870.
JAN J. WISCHERHOFF,	"	Utrecht	1874.
D. L. WOLFSON,	"	Rotterdam	1879.

			BENOEMD.
Mr. L. WOLTERBEEK,	te	Amsterdam	1871.
Mr. W. P. WOLTERBEEK,	〃	Santpoort	1859.
Jhr. Mr. T. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK,	〃	Utrecht	1880.
Jhr. Mr. H. VAN DER WIJCK,	〃	's Gravenhage	1867.
Dr. J. ZEEMAN,	〃	Amsterdam	1856.
JOH. C. ZIMMERMAN,	〃	〃	1866.

NB. Bij het groote getal der leden zijn fouten in deze naamlijst onvermijdelijk. Elke terechtwijzing zal aan de Redactie welkom zijn.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER LEDEN

VAN DE

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND,

GEHOUDEN 3 APRIL 1880,

in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen

TE 'S GRAVENHAGE.

Tegenwoordig zijn de Heeren: Mr. J. L. DE BRUYN KOPS, *Voorzitter*, Mr. H. JACOBI en Jhr. Mr. G. DE BOSCH KEMPER, *Leden* van het Bestuur, en Mr. A. M. PAREAU, *Secretaris;* alsmede de Heeren: Mr. W. DE SITTER, Mr. J. A. LEVY, Dr. H. VAN CAPPELLE, Dr. C. P. POUS KOOLHAAS, J. VAN DEVENTER H.AZ^{n}., J. KUYPER HZ^{n}., Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD, Mr. A. POLAK, Mr. A. P. VISSER, Mr. L. ED. LENTING, Mr. G. BELINFANTE, Mr. P. BROUWER RZ^{n}., C. G. VON REEKEN, Jhr. Mr. J. J. POMPE VAN MEERDERVOORT, Mr. PH. J. BACHIENE, CORNEILLE L. LANDRÉ, Mr. J. A. VAN GILSE, Jhr. D. J. A. A. VAN LAWICK VAN PABST, Mr. H. GOEMAN BORGESIUS, Jhr. Mr. C. J. A. DEN TEX, Mr. JOSUA VAN EIK JZ^{n}., C. D. ROËLL, Jhr. Mr. W. TH. GEVERS DEYNOOT, C. J. VAN HEEL DZ^{n}., J. C. BLOEM, Mr. A. TH. HEIJLIGERS, Mr. F. G. R. H. VAN LILAAR, A. JANSEN, R. W. J. C. VAN DEN WALL BAKE, Mr. N. G. PIERSON, H. J. BOOL, Mr. S. KATS, Mr. H. D. LEVYSOHN NORMAN, G. M. BOISSEVAIN, Mr. P. J. G. VAN DIGGELEN, J. N. BASTERT, W. J. KNOOP, Mr. J. HEEMSKERK AZ^{n}., C. J. M. JONGKINDT CONINCK, A. HUËT, Mr. B. H. PEKELHARING, J. J. VAN KERKWIJK, J. A. ROESSINGH VAN ITERSON, Mr. W. A. Baron VAN VERSCHUER, A. J. H. VAN DER TOORN, J. P. DE BORDES, R. P. MEES R.AZ^{n}., Mr. J. G. PHILIPPI, Mr. J. Baron D'AULNIS DE BOUROUILL, Mr. H. J. SMIDT, Mr. W. VISSERING, Mr. F. A. DE GRAAFF, Mr. H. H. VAN CAPPELLE, Mr. F. H. J. TAVENRAAT, Jhr. Mr. E. W. BERG, Mr. S. VISSERING, J. VAN STOLK JZ^{n}., S. HINGST, Jhr. Mr. W. ROËLL. Later verschenen nog ter Vergadering de nieuw benoemde Leden H. DE JONG, CORNELIS DE GROOT en W. M. K. VROOLIK. [1])

De Voorzitter opent de huishoudelijke Vergadering en deelt mede,

[1]) Daar de presentie-lijst niet door allen geteekend werd, kan bovenstaande opgave onvolledig zijn.

dat de Heeren P. N. MULLER door ongesteldheid en Mr. J. T. BUIJS door drukke ambtsbezigheden verhinderd zijn deze Vergadering bij te wonen.

De Voorzitter verzoekt daarop den Secretaris, verslag te willen geven van den toestand der Vereeniging. De Heer PAREAU spreekt daarop als volgt:

M. H. De toestand onzer Vereeniging is in het algemeen gunstig te heeten. Met deze zeer korte mededeeling omtrent het afgeloopen jaar zoude uw Secretaris des noods kunnen volstaan. Bizonder merkwaardige feiten toch zijn er niet voorgevallen.

Een paar punten acht ik echter van genoeg belang, om een oogenblik uwe aandacht er voor te vragen.

Van de 526 Leden, wier namen op de lijst in het *Jaarboekje* voor 1879 voorkomen, zijn slechts 3 personen ons door den dood ontvallen, een cijfer dat zeker gering mag heeten.

Sedert de vorige Vergadering hebben 13 Leden om verschillende redenen voor hun lidmaatschap bedankt.

Voegt gij hierbij een viertal personen, die hun lidmaatschap opzegden reeds ten vorige jare, doch na 1 Januari, zoodat zij volgens onze statuten dit jaar nog als Leden moesten beschouwd worden, dan blijkt u dat op dezen oogenblik onze Vereeniging een 506-tal Leden telt. En het hangt slechts van u af M. H. dit cijfer nog heden niet onbelangrijk te verhoogen.

De zooeven genoemde cijfers berusten op de vooronderstelling, dat de Ledenlijst door den Secretaris gehouden volkomen juist is. Of hij zelf aan die juistheid gelooft meen ik op goede gronden te mogen betwijfelen. De ervaring toch leerde dat niet elk sterfgeval dadelijk ter zijner kennis kwam.

Evenmin ontvangt hij bericht van elke woonplaats-verandering der Leden. Vandaar dat de circulaires dezer Algemeene Vergadering, gericht aan de H.H. ALEX. DANIELS te Amsterdam, J. WISCHERHOFF te Utrecht en Dr. LEO DE LEEUW te Rotterdam, door de post als onbestelbaar terug werden gebracht.

Verder vindt uwe aandacht op de Ledenlijst in plaats van de gewone woonplaats-vermelding slechts vraagteekens achter de namen: Jhr. J. VAN BERESTEIJN, J. J. P. DAY, M. T. C. T. NAHUIJS en Dr. SWAVING, wier woonplaats sedert meerdere jaren ons onbekend is.

Ten overvloede zal u ook uit de bijlage der rekening en verantwoording van den Penningmeester blijken, dat niet alle Leden

te vinden waren, zelfs niet als de quitantie voor de contributie werd aangeboden.

Ik vestig hierop de aandacht der aanwezige Leden om met des te meer aandrang het verzoek tot allen te richten, om bij woonplaats-verandering daarvan opgave te doen aan den Secretaris.

Met het drukken van het *Jaarboekje* voor 1880 is reeds een aanvang gemaakt. Het vooruitzicht bestaat derhalve dat wij ook met dezen jaargang, even als met den vorigen, op tijd gereed zullen zijn.

Ook dit jaar zijn weder de meeste der gewone bouwstoffen voor het „Overzicht" sinds korter of langer tijd reeds aanwezig. Ook nu weder moeten wij echter tot ons leedwezen er bijvoegen, dat de officiëele bewerking der bevolkingsstatistiek hier zeer langzaam schijnt te moeten gaan. Den staat der bevolking op het einde van 1877 (in de Bijdrage tot de algem. statistiek in strijd met de oudere gewoonte als bevolking van 1878 vermeld) ontving de redactie van het *Jaarboekje* eerst in de afgeloopen maand! De opgaven omtrent de physieke en intellectuëele toestand der bevolking in 1877, eerst in Februari 1880.

Ter loops vestig ik uwe aandacht er op, dat in Dec. ll. weder is verschenen eene aflevering van de Bescheiden betreffende de geldmiddelen. Het is thans de 4de afl. en deze bevat de opbrengst van Dir. Belast., Indir. Belast. en Accijnsen gedurende de jaren 1874—78 en over de dienstjaren 1875—78. Bij de samenstelling van het „Overzicht" voor het *Jaarboekje* van 1880 zal er gebruik van gemaakt worden.

Eindelijk moet hier nog vermeld worden, dat door het Depart. van Waterstaat, Handel en Nijverheid in Febr. ll. is uitgegeven: een „Statistiek van het vervoer op de spoorwegen over het jaar 1878." — Wij verheugen ons dat op dit gebied althans een eerste schrede is gezet! Wie een overzicht van het *Nederlandsch* spoorwegverkeer wenscht te bezitten zal voortaan dus niet meer genoodzaakt zijn de toevlucht te nemen tot een *Duitsch* spoorwegenverslag of een *Engelsche* Regeerings-Statistiek.

In het *Mengelwerk* van ons *Jaarboekje* zal men o. a. vinden een stuk van ons ijverig en zeer gewaardeerd Bestuurslid, den Heer P. N. MULLER, — alsmede een artikel van den Heer C. L. LANDRÉ te Dordrecht, getiteld: „Bijdrage tot de sterfte onder de arbeidende klasse."

De *Bibliotheek* is dit jaar weder met vele en daaronder belangrijke werken vermeerderd. Uw Secretaris staat in voortdurende

correspondentie met de Buitenlandsche Bureaux en Vereenigingen voor Statistiek. Deze ontvangen geregeld onze publicaties en zenden ons meerendeels de hunne. Op deze wijze ontving de Vereeniging uit elf landen een 200-tal boekdeelen: Ongeveer een vierde gedeelte van deze allen uit het vruchtbare Italië. Slechts enkele werken wil ik noemen: Zóó ontvingen wij een compleet Expl. (XV Bnd.) van de Oostenrijksche „Nachrichten über Industrie, Handel und Verkehr"; de laatste jaargangen van het „Statistisch Monatschrift der Oesterreichische Centr.-Commission" (NEUMANN-SPALLART & SCHIMMER); Dr. GEORG MAYR's „Zeitschrift des Kon. Bayerischen Statistischen Bureau"; alsmede de Demografische Atlas van Italie, uitgegeven in 1878, en de laatste jaargangen van Dr. ENGELS beroemd „Zeitschrift des Königlich Preussischen Statistischen Bureau" (1879).

De buitenlandsche correspondentie levert uwen Secretaris echter niet alleen lusten, doch ook lasten. Meermalen toch ontving hij aanzoek om mededeeling van statistische gegevens omtrent Nederland, meestal ten dienste van de Internationale Statistiek, en tot zijn leedwezen was hij niet altijd in staat het gevraagde te verschaffen. Onlangs ontving hij b. v. van den bekenden Directeur van het Italiaansche Bureau van Statistiek, Dr. BODIO, een verzoek om *spoedige* opgave van den loop der Nederlandsche bevolking in 1878. Op denzelfden dag dat deze vraag te Rome werd geschreven, verscheen in Nederland de reeds gemelde Afl. 1 der Algemeene Statistiek, jaarg. 1878, en op de achterzijde van den omslag is vermeld, dat de loop der bevolking in 1877 reeds *ter perse is!*

Is op 't gebied der Statistiek in Nederland nog niet alles couleur de rose — het weinige dat ik mededeelde zal toch, hoop ik, bij u de overtuiging hebben gevestigd, dat de toestand onzer Vereeniging *gunstig* mag heeten.

Dit geldt ook van onze *Financien* M. H. Op verzoek van onzen Penningmeester, die zoo als de Voorzitter reeds mededeelde, door ongesteldheid verhinderd is onze Vergadering bij te wonen, heb ik de eer u bij deze aan te bieden „de rekening en verantwoording" over het afgeloopen dienstjaar.

Bij inzage zal u blijken dat de rekening in debet en credit sluit met eene post van *f* 2887.85½. Op de debetzijde vindt gij een post van *f* 197.90 voor aankoop van boeken uit de auctie BAUMHAUER. *Ik merk daarbij op,* dat dit bedrag door het Bestuur besteed is

ten gevolge van het besluit eener vorige Algemeene Vergadering, waarbij een crediet van *f* 400.— tot aankoop van boeken werd verleend. Verder komt op de debetzijde o. a. nog voor het batig saldo van het thans afgeloopen jaar ad *f* 164.31½, en op de creditzijde het saldo van het vorige jaar ad *f* 243.85½.

Uit de bijlage tot deze rekening zal u zeker blijken dat onze waarde Penningmeester, dien wij zoo gaarne in ons midden hadden gezien, ook dit jaar weder met zijne gewone nauwkeurigheid de financiëele belangen onzer Vereeniging heeft behartigd.

De Voorzitter betuigt den dank der Vergadering aan den Secretaris voor het uitgebracht Verslag en noodigt de Heeren J. C. BLOEM en Mr. J. A. LEVY uit, zich te willen belasten met het nazien der rekening.

Op voorstel van den Voorzitter betuigt de Vergadering tevens haren dank aan den Heer Mr. P. N. BERG te Batavia, die weder welwillend op zich nam de inning en overmaking der contributie van de Leden die in Ned. Indië wonen.

Vervolgens leest de Secretaris de lijst voor der candidaten voor het Lidmaatschap. Met algemeene stemmen worden tot Leden benoemd de Heeren:

Dr. A. T. VAN AKEN te 's Hage, Mr. C. A. H. BARGE te Nijmegen, Mr. W. B. BERGSMA te Berlicum, HENRI BOERS te Utrecht, J. P. BREDIUS te Dordrecht, Mr. C. BRUYN te Amsterdam, Mr. H. J. DIJCKMEESTER te Tiel, C.' J. DIJKMANS te Amsterdam, J. C. VAN EELDE te Utrecht, J. T. GEBHARD JR. te Amsterdam, Dr. J. H. F. SOLLEWIJN GELPKE te Ngrowo (Kediri), CORN. DE GROOT te 's Hage, Dr. J. J. HAVERDROESE te Dordrecht, H. A. INSINGER te 's Hage, A. JANSEN te Arnhem, H. DE JONG te 's Hage, P. H. VAN DER KEMP te Madioen, Mr. C. A. VAN DER KEMP te 's Hage, A. KOOL te 's Hage, Mr. H. KÜNEMAN te Batavia, Mr. S. M. LETTE VAN OOSTVOORN te 's Hage, Dr. A. VAN DER LOEFF te 's Hage, Dr. L. MULDER te 's Hage, J. J. F. NOORDZIEK te 's Hage, Mr. C. T. C. D. OLIVIER te 's Hage, W. A. M. PIEPERS te Amsterdam, B. REIGER te Utrecht, Jhr. O. J. A. REPELAAR VAN DRIEL te Arnhem, Mr. J. P. VAILLANT te 's Hage, F. VERSTIJNEN te Batavia, H. M. DE VRIES te 's Hage, W. K. VROLIK te Utrecht, A. C. WERTHEIM te Amsterdam, Jhr. Mr. T. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK te Utrecht. Op voorstel van het Bestuur wordt bepaald dat de volgende Algemeene Vergadering te Amsterdam zal worden gehouden.

Niets meer te behandelen zijnde sluit de Voorzitter de huishoudelijke Vergadering.

Te half-een uur opent de VOORZITTER de Algemeene Vergadering met de navolgende rede:

Mijne Heeren, bij de opening van deze Algemeene Vergadering, waarin mij de eer te beurt valt als Voorzitter op te treden, roep ik in de eerste plaats uwe welwillende medewerking in voor het volbrengen dier taak. Zal onze Vereeniging voortgaan met nuttig te arbeiden, gelijk zij reeds eene reeks van jaren deed, dan is samenwerking van Leden en het Bestuur zeker een eerste behoefte. Gaarne geef ik dan ook de verzekering dat gelijk ik uwen steun inroep, ik van mijnerzijds mijne beste krachten zal aanwenden om het nuttige doel onzer Vereeniging te verwezenlijken.

Ik heb thans te herinneren aan de Leden, die ons in het afgeloopen jaar door den dood zijn ontvallen. Moest ten vorigen jare gewezen worden op een aanzienlijke lijst van overledenen, het aantal verliezen thans te vermelden is gelukkig minder groot, het waren de Heeren: A. VOLKMAARS, Mr. J. W. TH. SWATERS VAN SCHAUMBURG en Mr. Dr. M. VAN LIER.

Hopen wij dat de ijver der overige leden het gemis van die krachten zooveel mogelijk zal vergoeden.

Is er dus aan de eene zijde niet te wijzen op groote verliezen wegens overlijden, aan de andere zijde heeft het Bestuur een zwaar verlies te vermelden, veroorzaakt door het aftreden van onzen vroegeren Voorzitter, Mr. S. VISSERING, die tot hoogere werkzaamheden geroepen werd in het staatsbestuur: van den man die gedurende vele jaren als opvolger van den hooggeachten oprichter onzer Vereeniging, den geëerden DE BOSCH KEMPER, met zooveel ijver, belangstelling en toewijding onze zaak heeft bestuurd.

Ik ben overtuigd dat ik uitspreek wat in uw aller hart is, Mijne Heeren, wanneer ik voorstel hulde te brengen aan hetgeen hij voor de Vereeniging heeft gedaan, — en het is mij een aangename taak, om als eerste besluit aan U, namens het Bestuur voor te stellen: den Heer Mr. S. VISSERING tot eerelid van onze Vereeniging te benoemen.

Dit besluit wordt onder algemeene toejuiching der Vergadering genomen.

De VOORZITTER: het Bestuur zal zich kwijten van den aangenamen plicht dit blijk van hoogachting ter kennis van den Heer VISSERING te brengen.

De VOORZITTER zegt daarna: uit het Verslag dat straks in de huishoudelijke vergadering is uitgebracht, is U gebleken wat onze Vereeniging in het afgeloopen jaar weder heeft verricht. Wat den vooruitgang van het getal leden betreft, den toestand der bibliotheek, van onze geldmiddelen enz., daaromtrent kan ik mij houden aan hetgeen door den Secretaris is medegedeeld.

In tegenstelling met het vorige jaar, toen de tentoonstelling te Parijs tot congressen en dergelijke vergaderingen had aanleiding gegeven, bij sommige waarvan onze Vereeniging zich had kunnen laten vertegenwoordigen, hebben er in dit afgeloopen jaar geen dergelijke bijeenkomsten plaats gehad, zoodat ook daaromtrent niets te vermelden valt.

De relatiën met buitenlandsche geleerde genootschappen, waarmede wederkeerige toezending van stukken plaats vindt, zijn op den ouden voet blijven voortgaan.

Maar zoo er niet veel te melden valt omtrent aanraking met de buitenlandsche geleerde wereld, zoo is het aan den anderen kant bemoedigend, U te mogen wijzen op verschillende blijken van vernieuwde — ik zou haast zeggen van weder opgewekte belangstelling die bij sommige departementen van algemeen bestuur in de statistiesche werkzaamheden is betoond. In de laatste maanden zijn ons van Regeeringswege verschillende stukken toegezonden, op eenige waarvan ik de vrijheid neem de aandacht van de Vergadering te vestigen.

Vooraf moet ik herinneren dat van wege het Departement van Binnenlandsche Zaken en van wege dat van Waterstaat, Handel en Nijverheid is voortgegaan met de uitgave van de deeltjes *Bijdragen tot de Algemeene Statistiek van Nederland*, over verschillende onderwerpen. Door de Regeering is voorts bekostigd de uitgave van de belangrijke statistiek van „*de schulden der Waterschappen*", door het initiatief van een onzer geachte leden op touw gezet en bewerkt. Dat belangrijke stuk is inderdaad eene groote aanwinst te achten voor de financieële statistiek van ons land. Ik ben dan ook overtuigd in den geest van deze Vergadering te handelen wanneer ik aan den geachten samensteller van die statistiek, den Heer VAN DEVENTER, hier tegenwoordig, daarvoor den hartelijken dank onzer Vereeniging betuig. Ik hoop straks in verdere

mededeelingen aanleiding te vinden om op het wenschelijke van dergelijke persoonlijke werkzaamheden in verband met onze versterkte middelen van uitgaaf, uwe aandacht te vestigen.

Behalve op de evengemelde vrucht van persoonlijk initiatief, heb ik in de tweede plaats te wijzen op de *Statistiek van het Grondcrediet* over de jaren 1876—78, welke mede door het Departement van Financiën is uitgegeven, nadat ze voor de Vereeniging door ons medelid, Mr. BACHIENE is bewerkt in verband met de werkzaamheden, die daaraan bij het Dept. van Financiën zijn gedaan. Zoowel uit het voorbericht van dat belangrijke laatste stuk, als uit hetgeen ten vorigen jare is medegedeeld aangaande de Statistiek van het Grondcrediet, die wel met horten en stooten, maar toch dank aan de volharding van den samensteller, consequentelijk is voortgezet, blijkt voldoende dat ook daarmede inderdaad wederom een groote aanwinst is verkregen.

Men heeft nu het vooruitzicht, dat men binnen kort, wanneer nl. het tijdstip voor de vernieuwing van al de bestaande hypotheken zal daar zijn, voor het eerst, zooals terecht door den Heer BACHIENE gezegd wordt, een goed en degelijk overzicht van den omvang der werkelijk bestaande hypothecaire schuld, die op de gronden en gebouwen van ons geheele land rust, zal kunnen verkrijgen. Tot heden waren vooral wegens de onzekerheid omtrent de royementen geene genoegzame gegevens, waaruit de samenhang en het geheel van die schuld ten volle kan blijken.

Ook aan den Heer BACHIENE is voorzeker mede onze oprechte dank voor dat belangrijke, veelomvattende en tijdroovende werk verschuldigd. (*Bijvalsbetuiging.*)

Verder mag ik wijzen op de *Statistiek van de Scheepvaart* over 1878, welke wederom door het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid is voortgezet. Wij hebben thans het derde deel, houdende een afzonderlijk overzicht van de *vrachtvaart*, nl. van Nederlandsche schepen van vreemde havens op vreemde havens.

Zeer onlangs — het stuk is eerst gisteren in mijne handen gekomen — is voorts van wege het Dept. van Financiën eene nieuwe statistiek uitgegeven, omtrent de *berekening van de waarden der onroerende goederen*, (gebouwde en ongebouwde eigendommen) in het Rijk. Dit is geschied ten gevolge van een besluit, daartoe door den afgetreden Minister van Financiën, GLEICHMAN, genomen. De strekking van die statistiek, Mijne Heeren, is — om dit met

een kort woord te zeggen — te zien of uit de gegevens der grondbelasting in verband met eenige werkelijk bedongen prijzen bij overgang van goederen, een soort van algemeene maatstaf, een globaal cijfer van vermenigvuldiging zou te vinden zijn, genoegzaam betrouwbaar om door toepassing op de geheele belastbare kadastrale opbrengst, tot eene schatting van de werkelijke waarde van de ongebouwde en gebouwde eigendommen van het Rijk te geraken. Tevens is daaraan vastgeknoopt een onderzoek uit de gegevens der successiebelasting, aangaande het tijdsverloop waarin onroerend goed bij successie overgaat.

Bij zijne toelichting vestigt de Minister de aandacht op het zeer groote verschil, hetwelk het eerstvermeld onderzoek voor sommige panden heeft opgeleverd, vooral bij de ongebouwde eigendommen, waarvan de kadastrale opbrengst — gelijk de leden weten — nog niet is herzien; bij de gebouwde eigendommen is eenige meerdere regelmaat in de verhouding van kad. opbrengst en werkelijke waarde te bespeuren.

Wat het tweede punt van onderzoek betreft, zoo is gebleken, dat in één jaar door overlijden in het algemeen is overgegaan aan vast goed ter waarde van ongeveer 124 millioen gulden. Volgens de statistiek bedraagt de waarde van alle vaste goederen, in Nederland aan grondbelasting onderworpen, ongeveer 5475 millioen, waaronder niet is begrepen het vast goed in de doode hand ter waarde van 350 millioen, zoodat in het bezit van bizondere personen geacht kan worden te zijn ruim 5000 millioen. Deelt men dit bedrag door hetgeen jaarlijks bij overlijden overgaat, dan blijkt dat het vast goed van bizondere personen even als onder de levenden ook bij overlijden, gemiddeld ongeveer om de 41 jaren overgaat.

Ik behoef niet te zeggen dat deze uitkomst geenzins mathematisch juist te achten is, vooral wijl het successierecht in de *rechte lijn* eerst sedert een jaar geheven wordt, en er bij dat middel, even als bij de successierechten in 't algemeen, wel groot verschil zal bestaan tusschen het eene jaar en het andere.

Was het derhalve mogelijk om voor hetgeen in de zijliniën enz. overgaat eene reeks van jaren te raadplegen, en alzoo een meer betrouwbaar gemiddelde te vinden, ten aanzien van de rechte linie kan dat niet geschieden. Niettemin is de geleverde bewerking, in afwachting dat de herziening der ongebouwde eigendommen de waarde van den *grondeigendom* beter kunne doen berekenen, in-

derdaad te beschouwen als eene zeer belangrijke aanwinst voor de wetenschappelijke en financiëele Statistiek.

Mocht ik straks wijzen op twee gewichtige statistieken van onze Vereeniging uitgegaan en voor rekening der Regeering gedrukt, nog vestig ik uwe aandacht op andere punten waaruit blijkt van het voornemen bij de Regeering, om bij voortduring met ons samen te werken.

Vooreerst werd het Bestuur in den aanvang van dit jaar door het Departement van Waterstaat geraadpleegd over de wenschelijkheid om de *statistiek van stoomwerktuigen* voort te zetten, waaromtrent in de laatste jaren zeer uitvoerige en belangrijke staten zijn verschenen. Mocht de jaarlijksche uitgave dier statistiek wenschelijk geoordeeld worden, dan werden deswege de opmerkingen van het Bestuur gevraagd. Uw Bestuur heeft daarop zijne beschouwingen omtrent het onderwerp samengevat in een advies aan den Minister van Waterstaat. Daarop is geen nader bericht ontvangen, doch het Bestuur vleit zich dat op de gegeven wenken acht zal worden geslagen.

Eene tweede raadpleging is geschied, en daar is niet het geheele Bestuur mede bemoeid, doch de Voorzitter uwer Vereeniging. De Minister van Financiën vroeg namelijk zijn gevoelen aangaande de jaarlijksche publicatie van dien belangrijken bundel *financiëele bescheiden*, welke waarschijnlijk aan de meeste leden dezer Vergadering bekend is. Het zijn die bescheiden, die in 1860 aangevangen zijn onder het tweede ministerie van den Heer VAN BOSSE en waarvan op vier verschillende tijdstippen bundels zijn verschenen.

Het onregelmatig uitkomen van die bescheiden en hetgeen daar nog aan ontbrak is meermalen ter sprake gekomen zoo in de Tweede Kamer als in de pers. Nu heeft de tegenwoordige Minister van Financiën het besluit genomen in de eerste plaats, dat de publicatie van die bescheiden jaarlijks zal plaats hebben; wel niet van al de tabellen, want er zijn sommige van zeer grooten omvang, ik behoef slechts te wijzen op die van de patenten, die trouwens in de laatste bundels niet meer voorkomen, maar van het grootste gedeelte der overigen. Onder deze wijs ik op die van de registratie, welke door velen met vrucht geraadpleegd wordt, en waarin speciaal voor elke soort van akten het bedrag van de opbrengst der daarvan geheven rechten voorkomt. Vooral wat de verschillende vormen van overgang van het onroerend goed betreft, een groote *quaestie* van het oogenblik, vindt men daarin vele gegevens die

men noodig heeft. Van die belangrijke bundels is tot eene *jaarlijksche* publicatie door den Minister besloten. Omtrent den inhoud en inrichting der tabellen, en enkele andere punten, die bij de uitgave van die bundels betrokken zijn, werd door uwen Voorzitter een vrij uitvoerig advies uitgebracht. Door den Minister is daarop onder dankbetuiging geantwoord dat op de daarbij gegeven wenken en opmerkingen zooveel mogelijk zal worden gelet. Ik geloof dat diegenen, die eene goede financiëele statistiek en vooral eene jaarlijks geregeld uitkomende financiëele statistiek op prijs stellen, dit besluit des Ministers tot jaarlijksche en herziene uitgave als eene aanwinst zullen beschouwen.

En hiermede, Mijne Heeren, geloof ik van onze werkzaamheden medegedeeld te hebben wat de Vergadering kon interesseeren. De tijd is kostbaar, wij hebben eenige punten van veel belang te bespreken, en dus meen ik met dit weinige te kunnen volstaan, en tot onze werkzaamheden te moeten overgaan. Vooraf wensch ik nog de Commissie belast met het nazien van de rekening en verantwoording te vragen of zij gereed is met haar rapport.

De Heer BLOEM. De Commissie heeft de rekening en verantwoording nagezien en volkomen in orde bevonden. Zij heeft daarom de eer aan de Vergadering voor te stellen de rekening en verantwoording goed te keuren en den Penningmeester dank te zeggen voor het gevoerde beheer.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De VOORZITTER. Dan is aan de orde het verslag van de Commissie in de vorige Vergadering benoemd, om te dienen van advies omtrent de gedane voorstellen nopens het oprichten van een *Statistisch Instituut.*

De loop van deze zaak is aan de leden dezer Vereeniging bekend. Naar aanleiding van twee uitvoerige voorstellen, als bijlagen tot het Verslag in het *Jaarboekje* voorkomende, is in de vorige Vergadering eene Commissie benoemd, die haar rapport reeds heeft laten drukken en ronddeelen. Dat uitvoerige rapport is dus in aller handen. Ik zal er daarom nu geene voorlezing van verzoeken, en ter bekorting slechts het prae-advies daarover van ons Bestuur mededeelen.

Dat prae-advies komt hierop neder dat uw Bestuur zich met de algemeene strekking van dat belangrijk rapport gaarne vereenigt. Wij meenen echter — en wij gelooven ook niet dat de Commissie *daaraan bepaald blijft* hechten — dat de vier punten,

welke aan het slot van dat rapport geformuleerd worden, met al de détails, zooals die daarin zijn opgenomen, aan de Regeering moeten voorgedragen worden. Over dergelijke bizonderheden toch kan veel verschil van gevoelen zijn. Eene discussie daarover hier zou wellicht tot noodelooze vertraging leiden. Uw Bestuur meent daarom dat het noodig is om, bij den loop dien de zaak genomen heeft, aangaande de belangrijke vraag betrekkelijk de oprichting van een *Centraal bureau*, zooveel mogelijk vast te houden aan den reeds betreden weg.

Het is nu twee jaren geleden dat in uwe Vergadering besloten werd een adres tot de Regeering te richten. Onder de leiding van den Heer VISSERING, die — waarom het te verzwijgen — ook het stuk geredigeerd heeft, is dit adres, verzoekende de oprichting van een Centraal-Statistisch Bureau, op daarbij in het algemeen aangegeven gronden in zee gegaan.

Wegens het verschil van gevoelen dat bestaat aangaande de stelling van een statistisch bureau in de hierarchie van ons staatsbestuur tegenover de ambtenaren bij de verschillende Departementen, heeft men toen gemeend daaromtrent in de conclusie niet in bizonderheden te moeten treden.

Nu zijn er onder de vier punten van de conclusie van het tegenwoordig rapport eenige waaromtrent de gevoelens aanmerkelijk uiteen kunnen loopen. Raken die verschilpunten alleen den vorm, dan zal daaraan noch door de Regeering, noch door ons veel waarde gehecht worden, en kunnen zij dus zonder schade achterwege blijven. Betreffen zij echter meer ingrijpende punten, dan laat zich verwachten dat wellicht sommige leden der Regeering zich daarmede niet zullen kunnen vereenigen, en wij daardoor niet meer dat gave standpunt zullen innemen, waarop wij tot nog toe stonden.

Het Bestuur meent alzoo dat wij in de conclusie niet verder moeten gaan dan de Regeering de oprichting van een Statistisch Bureau te verzoeken, en heeft alzoo de eer het volgende voor te stellen:

Den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken mede te deelen:

dat de Vergadering gemeend heeft de zaak te moeten stellen in handen eener speciale Commissie;

dat deze Commissie een rapport heeft uitgebracht, waarvan een exemplaar wordt aangeboden;

dat de Vergadering besloten heeft om, onder referte aan de in het rapport voorkomende beschouwingen — met welker algemeene

strekking zij zich vereenigt — zich eerbiedig tot de Regeering te wenden met het verzoek dat een Centraal Bureau voor Statistiek worde opgericht.

Onder dankbetuiging aan de Commissie voor het door haar uitgebracht belangrijk rapport, neemt het Bestuur de vrijheid, dit voorstel aan het oordeel der Vergadering te onderwerpen.

De Heer LEVY. Noch het Bestuur, noch de Commissie kan wenschen dat in bizonderheden wordt gecapteerd op het slot der conclusie van het rapport. Wij maken hier geen wetten bestemd om terstond in werking te treden; maar wij doen eene voordracht aan de Regeering en geven de gronden voor die voordracht aan. Is het mij nu geoorloofd te trachten door een amendement aan het slot der conclusie nog een beginsel te doen opnemen?

De VOORZITTER. De Heer LEVY zal een amendement kunnen indienen op het voorstel van het Bestuur; maar ik zie niet wel in hoe dat zou kunnen geschieden op de conclusie van het rapport.

De Heer LEVY. Vergun mij de meening, Mijnh. de Voorzitter, dat dit ietwat spelen met woorden is. Het Bestuur stelt voor de Regeering in kennis te stellen met het voor ons liggend rapport; men verwacht daarvan eenige vrucht en hoopt dat de Regeering acht zal slaan op de beschouwingen en de conclusie van dat rapport. In hoeverre kan nu iets afgedongen worden op die bedoeling van het Bestuur, wanneer het mij geoorloofd is, niet om te capteeren op woorden, maar om een fundamenteel beginsel toe te voegen aan de conclusie, welk beginsel niet voldoende door de Commissie werd in het licht gesteld?

De VOORZITTER. Naar mijne meening strookt zoodanig voorstel niet met eene ordelijke behandeling der zaak.

Wil de Commissie haar rapport nog veranderen naar aanleiding van eene opmerking die de Heer LEVY maken zal, dan staat het haar vrij. Maar als Voorzitter kan ik geen voorstel in behandeling doen nemen tot wijziging van het rapport der Commissie. Ik wil evenwel gaarne het gevoelen van de Commissie zelve hooren.

De Heer LEVY. Ik lees op het convocatie-biljet wél: „Verslag van de Commissie in de vorige Vergadering benoemd omtrent het gedane voorstel tot oprichting van een Statistisch Instituut", maar ik lees er niet op dat ons eenvoudig zal worden geoctrooieerd een voorstel van het Bestuur dat het verslag vervangt. Wij moesten dus meenen, dat het *verslag* zou worden behandeld. Vandaar dat

ik verlof verzocht om een voorstel te doen. Weigert gij, Mijnh. de Voorzitter, dat verlof, dan zal ik mij er wel bij neder moeten leggen.

De VOORZITTER. Ik weiger volstrekt dat verlof niet, maar het Bestuur meende, dat wanneer er een rapport wordt uitgebracht, er ook een besluit dient te worden genomen. En nu stelt het Bestuur naar aanleiding van het rapport voor, om te nemen het besluit dat ik zooeven heb voorgelezen. Ik geloof volstrekt niet dat dát is octrooieeren, want de Vergadering zal haar gevoelen zeggen en stemmen. Wanneer ons voorstel tevens instemming kan vinden bij de Leden van de Commissie, die het rapport heeft ingediend, dan ligt er één voorstel voor de Vergadering, en dan staat het elk Lid vrij om *op dat voorstel* een amendement in te dienen. Maar ik zie niet in hoe wij in het rapport van de Commissie, zonder dat zij zelve daartoe overgaat, verandering kunnen brengen. De beslissing wil ik natuurlijk aan de Vergadering overlaten, maar ik geef den Heer LEVY in overweging of het niet mogelijk is om zijn voorstel toepasselijk te maken op dat van het Bestuur.

De Heer LEVY. Onmogelijk, Mijnh. de President, het geldt eene bijvoeging aan het slot van de conclusie der Commissie. Het voorstel door het Bestuur gedaan keur ik volkomen en volgaarne goed, maar ik wenschte alleen eene zakelijke bijvoeging aan de conclusie der Commissie.

De VOORZITTER. Wanneer de Heer LEVY wil voordragen hetgeen hij wenscht, dan zal ik de Commissie vragen of zij naar aanleiding daarvan haar rapport wil wijzigen.

De Heer LEVY. Ik zou anders mijn amendement vooraf hebben toegelicht, maar nu zal ik het zonder toelichting voordragen. De bijvoeging die ik wensch is deze:

„*e*. de bewerking der internationale statistiek (wetten, die de „handels- en scheepvaart-beweging beheerschen enz.), alsmede tot „dit doeleinde zich in verbinding te stellen met de in het buiten- „land bestaande Inrichtingen voor Statistiek."

Dit is de formuleering van mijn amendement, dat ik bereid ben toe te lichten zoodra mij daartoe het woord zal worden gegeven.

De VOORZITTER. Ik moet nu aan de Commissie vragen, of zij zich wellicht vereenigen kan met de bijvoeging van dit punt? Indien dat het geval ware dan zou dit de discussiën bekorten, en zou ik de gelegenheid kunnen openen om ze voort te zetten.

De Heer PIERSON. Het is jammer dat de Heer LEVY zijn amen-

dement niet vooruit heeft laten drukken en ronddeelen; dan had ik daarover mijne mede-Leden kunnen raadplegen. Ik kan nu niet uit naam van de Commissie spreken. Mijne individuëele meening wil ik echter gaarne uiten:

Deze is, dat het niet ligt op den weg van een nationaal bureau, zich met internationale statistiek bezig te houden. De internationale statistiek vordert toch eene bijzondere wijze van bewerking. Ik wil niet zeggen dat de personen, belast met de nationale statistiek, het veld hunner werkzaamheden niet kunnen uitbreiden, maar daarmede hebben wij op dit oogenblik niet te maken. Het geldt hier alleen een verzoek aan de Regeering tot het oprichten van een Nederlandsch Bureau voor de Statistiek van Nederland. Het amendement van den Heer LEVY behelst dus een geheel nieuw punt. Aan de andere Leden staat het natuurlijk vrij eene andere meening te koesteren — ik voor mij zelven kan mij met het amendement niet vereenigen.

De Heer LEVY. Wij hebben thans eenigermate eene discussie à rebours. De Heer PIERSON antwoordt op de toelichting van mijn amendement, die ik nog niet gegeven heb. Als de Voorzitter mij niet verzocht had eerst mijn amendement bekend te maken, zou ik met de toelichting begonnen zijn. Zoo de Voorzitter mij het woord wil verleenen, ben ik gaarne tot die toelichting bereid.

De VOORZITTER. Ik heb eerst aan de Commissie haar oordeel over het amendement gevraagd, omdat, ingeval zij er zich mede vereenigde, de zaak bekort zou worden. Ik geef nu het woord aan den Heer LEVY.

De Heer LEVY. Laten wij beginnen met aan de Commissie onzen dank te betuigen voor de uitnemende wijze, waarop zij zich heeft gekweten van het moeilijk mandaat, haar in de vorige Vergadering gegeven! (*Toejuiching.*)

Zoowel met den inhoud en de strekking als met den vorm van het uitmuntend rapport vereenig ik mij ten volle.

Wat mij echter in dat rapport vooral heeft aangetrokken is — ik kan het niet beter uitdrukken — een *sous entendu.*

Ik meen namelijk, dat het in de bedoeling van de Commissie ligt om het Centraal-bureau, dat zij zich voorstelt te doen oprichten, een wetenschappelijk karakter toe te kennen: natuurlijk niet een theoretisch wetenschappelijk karakter, maar een wetenschappelijk karakter, met het *oog op* de praktijk, en op de vruchten, die

men in Nederland verwachten kan en trekken zal van de beoefening der Statistiek. Ik leid dit af — want het woord *wetenschappelijke* inrichting komt in het rapport niet voor — uit den algemeenen gedachtengang van de Commissie.

Zij spreekt van een raad van toezicht, en wijst o. a. op het Meteorologisch Instituut. Zij wil dus een post van observatie op het gebied van de Statistiek. Aan het slot van haar rapport zegt zij, dat zij wenscht te geven methodologische voorschriften voor de samenstelling van de Statistiek.

Welnu, zij die methodologische voorschriften geven, stellen zich op één wetenschappelijk standpunt, zonder methode is geene wetenschap mogelijk. Derhalve, als algemeene résumtie van het rapport der Commissie, meen ik dat het op haren weg en in hare bedoeling ligt om aan de Regeering te verzoeken, dat in Nederland worde opgericht een Centraalbureau voor de wetenschappelijke beoefening van de Statistiek.

Wanneer ik dat op den voorgrond stel, dan betreur ik des te eer en des te meer de leemte, die ik reeds heb aangewezen, en waarvan ik reeds heb doen blijken in mijn amendement.

Noch in het betoog, noch in de slotsom der Commissie wordt met één enkel woord gewaagd van de beoefening, de bewerking of de uitwerking der internationale Statistiek, tenzij dit onderwerp geacht moet worden vervat te zijn onder het woordje „enz." in letter *d*. Die leemte betreur ik; men heeft op tallooze wijze getracht de Statistiek te denifiëeren, maar hoe dit geschiede, zij is de wetenschap der feiten, het oog der staathuishoudkunde; zonder haar kan op oeconomisch politiek gebied veel *ins Blaue hinein* gesproken worden, bruikbare gegevens zullen immer ontbreken. De Statistiek doet van de staathuishoudkunde het *drudgery work*, en wordt dan ook veelal — hopen wij dat het verbeteren zal — als Aschepoetster bejegend. Is alzoo geene de rechterhand van deze, dan heb ik geen begrip van eene statistiek beperkt tot één land, van eene statistiek met een uitsluitend nationaal karakter. Zullen de uitkomsten der Statistiek in wetenschappelijken zin bruikbaar zijn, dan moeten ze worden aangevuld met en gecontroleerd door elders verkregen uitkomsten. Deze algemeene stelling kan allerminst bestreden worden door hen, die op oeconomisch politiek gebied steeds den mond vol hebben van *natuurwetten*. De natuur immers houdt niet op aan den grenspaal van ons land, neen, men breide het terrein van waarneming zoo verre uit, dat althans

voor die weidsche benaming „natuurwetten" een zweem van grond besta.

In het bekende werk van JOHN STUART MILL, *Essays on some unsettled questions of political economy* komt voor een *Essay on the laws of interchange between nations*, waaraan de Heer PIERSON terecht grooten lof bracht. Doch dit Essay kenmerkt zich door eene grenzenlooze onverschilligheid jegens statistiek: de volgeling van RICARDO plaatst eenvoudig zijne grondstelling in het algemeen op den voorgrond, en komt dan met de hem kenschetsende logica tot eene slotsom waarbij hij spreekt van *the laws of interchange between nations*. Maar zijn de wetten door J. S. MILL aangewezen, inderdaad *wetten?* We mogen vragen of die wetten hebben de internationale sanctie, en deze kan niet anders verkregen worden dan door internationale statistische controle. En nu gaat de verachting van MILL voor feiten en Statistiek zoover, dat hij in den loop van dat Essay, sprekende over vergelijking van prijzen zegt: „thye are of course (natuurlijk) arbitrary".

Ik vind dit intusschen allerminst natuurlijk. Ik zou het vrij wat natuurlijker en de slotsom wat betrouwbaarder vinden indien men de werkelijk bestaande prijzen door internationale statistische gegevens had gebezigd.

Mijn tweede voorbeeld is van vrij wat jonger datum. In het jongste nummer van het *Journal des économistes* vindt gij een opstel van ALBERT COTTARD, getiteld: *Lois du groupement de la population sur la surface du globe.* In dat niet zonder scherpzinnigheid geschreven stuk, vraagt zich de schrijver af, of de groepeering van de bevolking op de verschillende punten van den aardbodem toevallig is, dan wel aan wetten beantwoord. Een uitnemend vraagstuk! Maar de beantwoording heeft alleen dit inconvenient, dat schrijver wederom blijk geeft van de grootst mogelijke minachting voor de statistische gegevens, en dat hij aan het eind van zijn stuk boutweg komt tot drie natuurkrachten, zoodat het aanstaande register van de économie politieque op dat punt wederom heeft drie wetten, die hoogst waarschijnlijk binnen een half uur zijn geformuleerd. Het komt mij voor dat dit werkelijk is beneden de waardigheid van de staathuishoudkunde en ook van die wetenschap die men de voorloopster van de staathuishoudkunde mag noemen.

Daarom neem ik de vrijheid in overweging te geven dat het centraal bureau ook omvatten zal onder zijne bemoeiingen de wetenschappelijke bearbeiding van de internationale statistiek.

Maar is dat mogelijk? Het bestaat, en dit is mijn laatste practische voorbeeld. Ik heb hier voor mij een Italiaansch tijdschrift: *La Rassegna Settimanale* (vol. I, n°. 16, blz. 296). In dat tijdschrift komt voor een stuk dat, als mijn geheugen zich niet bedriegt, is van een der wetenschappelijke beoefenaren van de Statistiek in Italië. En dáar te lande is het jongste centraal bureau opgericht, zooals gebleken is uit het opstel van den Heer MAAS GEESTERANUS in het voorlaatste *Stat. Jaarboekje.* FERRARIS nu deelt in dat tijdschrift mede dat een staatsman van groot gezag in Italië hem gevraagd had, waartoe een centraal bureau? ieder departement van algemeen bestuur heeft de Statistiek noodig, derhalve is er geen terrein voor een centraal bureau. En daarop antwoordt nu FERRARIS: „Ik neem aan dat ieder departement zijn speciaal bureau noodig heeft, maar daardoor wordt eene algemeene directie nog volstrekt niet onnoodig, integendeel, dat centraal bureau is onvermijdelijk (en nu is het aardig om de volgorde na te gaan die hij aanwijst) in de eerste plaats voor de compilatie, de bewerking van verslagen, jaarboeken enz.; in de tweede plaats voor de bewerking van de internationale Statistiek, welke op dit oogenblik is geworden een regelmatig attribuut (una attribuzione regolare) van alle centrale bureaus; in de derde plaats om te correspondeeren met de centrale bureaus in het buitenland, en daardoor te verkrijgen materiaal voor de internationale controle."

Ziedaar het bewijs dat hetgeen ik de vrijheid genomen heb aan het oordeel der Vergadering te onderwerpen, praktisch doenlijk is.

Het rapport zal, gelijk het daar ligt, onder de oogen van de Regeering komen. Wij mogen aannemen — wij moeten althans onderstellen — dat de Regeering daaraan eenige waarde zal gelieven toe te kennen. En dan zou ik het ten zeerste betreuren, wanneer in dat rapport werd gemist een onderwerp van zoo overwegend wetenschappelijk belang, als de bewerking van de internationale Statistiek.

Ik acht hiermede mijn amendement voldoende toegelicht.

(*Bijvalsbetuiging.*)

De Heer PIERSON: Ik geloof den Heer LEVY kort te kunnen antwoorden.

Hij is begonnen met te betoogen, wat geen wetenschappelijk of ander beoefenaar van de Statistiek zal betwijfelen, het nut van de Statistiek. Maar wanneer men het nut daarvan in twijfel trekt, zal men er zich in het geheel niet mede bemoeien.

In de tweede plaats heeft spreker het nut aangetoond van de internationale Statistiek. Niemand zal dat nut betwisten. Wanneer men zich om zoo te zeggen, slechts eene enkele week met statistiek heeft bezig gehouden, zal men reeds tot de conclusie komen dat, *vergelijkende* statistiek de hoogste waarde heeft. Dat is hier echter de quaestie niet. Het is hier de vraag niet of internationale Statistiek van belang, hoogst wenschelijk, absoluut onmisbaar is, maar of aan het statistisch bureau, zooals wij dat wenschen, deze taak moet opgedragen worden. Alleen dit vraagpunt had m. i. de Heer LEVY moeten behandelen. En dan moet ik die vraag ontkennend beantwoorden op twee verschillende gronden.

Ten eerste moet het bureau de overtuiging hebben, dat de statistische opgaven gaaf zijn; en die overtuiging is alleen te verkrijgen, wanneer de Statistiek in eigen land onder contrôle van dat bureau bewerkt wordt. Het bureau kan geen contrôle uitoefenen op werk in een ander land.

Ten tweede geschiedt — ik erken het gaarne — de bewerking van de internationale Statistiek door verschillende bureaus; maar juist daarom is het onnoodig dat het hier geschiedt.

Degenen, die internationale Statistiek willen beoefenen, kunnen nagaan wat daarover in tijdschriften en andere publicaties wordt geleverd. Is dit hun niet voldoende, zoo kunnen zij zelve bijeenzamelen wat hun dienstig is. Waartoe zou het dienen, dat het Nederlandsch regeeringsbureau hun dien arbeid uit handen nam?

On deze reden meen ik dat aan het bureau de bewerking van de internationale Statistiek niet moet worden opgedragen. Ik herhaal dat noch ik, noch iemand onzer het nut van de internationale Statistiek zal betwisten; die dát zou doen, behoort hier niet thuis. Maar daarmede hebben wij nu niet te maken, even weinig als met de natuurwetten op economisch gebied en de Essays van MILL. De vraag is alleen of tot den natuurlijken werkkring van het bureau, dat wij wenschen op te richten, de internationale Statistiek behoort.

De Heer LEVY. Met de hem eigen scherpzinnigheid heeft de Heer PIERSON de quaestie aldus geformuleerd: behoort het tot de natuurlijke attributen van het centraal bureau, zich bezig te houden met de internationale Statistiek?

Men zal die vraag al dan niet bevestigend kunnen beantwoorden, naar mate men al dan niet denkt in den zin van den vorigen spreker over de *natuurlijke* attributen van zoodanig centraal bureau.

De geachte spreker schijnt het centraal bureau uitsluitend te beschouwen als bureau van uitgifte; hij zeide dat het volkomen betrouwbare cijfers moet uitgeven. Maar hebben wij dáárvoor een centraal bureau noodig? Het uitgeven van cijfers was tot nu toe het natuurlijk attribuut van den uitgever, het is niet dat van een centraal bureau. Verlangt men eene inrichting die slechts bijeenverzamelt en uitgeeft wat zij goed acht, dan ware het nut van die inrichting al zeer gering en zou geenszins opwegen tegen de van de Regeering gevraagde gelden.

Men kan — zoo werd aangevoerd — de buitenlandsche berichten en cijfers niet crontroleeren. Ik acht het tamelijk moeielijk dit a priori uit te maken; de taak, de roeping van het centraal bureau zal juist zoodanige contrôle zijn; op welke wijze het deze houden zal heeft het bureau zelf te beslissen.

Verder zegt de geëerde spreker dat Nederland geen behoefte heeft aan een centraal bureau, wijl zoodanige inrichting in het buitenland wordt aangetroffen. Zonderling argument! Ik keer liever de zaak om, en zeg dat wij het goede uit het buitenland moeten overnemen.

Ik eindig met de waarschuwing, dat het uitnemend rapport niet verkrijge een hybridisch karakter. Wanneer wij op den voorgrond stellen, dat het ons te doen is om eene inrichting met een praktisch wetenschappelijk karakter, dan kunnen we ons niet laten afschepen met de laatste opmerking van den geachten speker, dat hij die de internationale statistiek wil beoefenen, zich daartoe zooveel werken kan aanschaffen als hij wil. De vraag is niet hoe wij ons persoonlijk op de hoogte dier statistiek zullen brengen, maar of wij zullen hebben eene inrichting, die als object van beschouwing de internationale statistiek behandelt. En nu meen ik dat wij zoodanige inrichting onmogelijk kunnen bezitten, zoo wij onder hare attributen niet opnemen de internationaliteit; anders zullen wij hebben een instituut dat theoretisch geen reden van bestaan heeft, en praktisch noch de moeite noch de kosten loont.

Ik beveel dus mijn amendement der Vergadering aan.

De Heer ROËLL. Indien, Mijnh. de Voorzitter, belangrijkheid van inhoud en een keurige vorm alléén reeds in staat waren den Heer LEVY bij de Vergadering zijn pleit te doen winnen, hij zou zeer zeker reeds nu zich van de overwinning verzekerd kunnen houden. Ik zal wel niet noodig hebben te verklaren, dat het niet bloot is eene contrabeleefdheid, die ik den geachten spreker breng

voor de welwillende hulde, die hij aan het werk der Commissie heeft gewijd, — eene hulde, die ik, wat mij betreft, onmiddelijk geheel aan mijn rechter buurman, den Heer GOEMAN BORGESIUS, onzen Rapporteur, overdraag. — Wanneer ik als mijn gevoelen te kennen geef, dat de belangrijke beschouwingen van den Heer LEVY — daargelaten of zij niet meer nog op hare plaats zouden zijn bij de opening van een congres van internationale statistiek — niettemin in alle opzichten overweging verdienen, dan moet ik toch daarbijvoegen, dat — zoo als trouwens in alle zaken — zoo ook hier, een koel hoofd en bedaard overleg den doorslag moeten geven.

En nu meen ik dat op het door hem aangevoerde wel eenigzins van toepassing is, wat dikwijls aan ons volk als een karaktertrek is verweten; nl. dat wij vaak lang blijven stilzitten, maar, als wij ons eenmaal in beweging brengen, wel wat héél hard loopen, op het gevaar af van ons doel voorbij te streven.

Laat ons niet vergeten wat de naaste aanleiding tot het rapport is geweest. Wij herinneren ons allen levendig hetgeen gebeurd is op de Vergadering van de Vereeniging voor Statistiek te Utrecht. En zonder nu in zijn geheel te onderscheiden hetgeen toen ten opzichte der aldaar besproken Regeerings-daad door den toenmaligen Voorzitter dezer Vereeniging is geuit, was de algemeene indruk destijds toch deze, dat zorg gedragen moest worden dat het gewichtig belang eener behoorlijke regeling der statistiek van ons vaderland niet onvoorzien zoude blijven. Nu heeft onze Commissie, met het oog op de wisseling van Regeering, gemeend haar mandaat eenigzins ruimer te kunnen opvatten, en als gevolg van hare overwegingen dit rapport in het midden gebracht; maar men moet daarbij niet vergeten, dat het hoofddoel was de verzekering der statistiek, die in ons vaderland hare gegevens vindt, en die, zoo als de Heer PIERSON te recht heeft aangeduid, ook in ons vaderland kan worden gecontroleerd en als zoodanig ter verantwoording van de Regeering kan worden gelaten. Nu onderschrijf ik geheel hetgeen door den Heer PIERSON te dezen aanzien is aangevoerd. Ik geloof ook niet dat een Lid van deze Vergadering zal betwisten, dat in eene goede beoefening van de internationale statistiek veel belang moet worden gesteld en dit niet gering geacht mag worden. De vraag is echter alleen, of aan het Regeerings-Intituut, dat men wenscht opgericht te zien, de internationale statistiek als zoodanig, als afzonderlijk voorwerp van bewerking, zal kunnen worden opgedragen?

Ik heb uit den mond van den Heer LEVY opgeteekend: „de bewerking *der* internationale statistiek". Wat is dat, *de* internationale statistiek? Wanneer aan een ambtenaar werd opgedragen de bewerking *der* internationale statistiek, zou dan niet diens eerste vraag zijn: Welken omvang hecht gij aan die opdracht? Geef mij de perken aan binnen welke *de* internationale statistiek zich beweegt? Om te kunnen spreken van *de* internationale statistiek, als zoodanig, zou er m. i. overleg moeten hebben plaats gehad tusschen officiëele personen in andere rijken en hier te lande, om de grenzen van die statistiek aan te geven.

Ik geloof dus dat men over de bijvoeging van die alinea niet te gering moet denken. Juist omdat ik vrees dat men door te veel te willen, het doel zal voorbijstreven, meen ik — onder referte naar hetgeen de Heer PIERSON heeft aangevoerd — dat het niet wenschelijk is de bijvoeging tot stand te brengen. Ik zal 'er dus tegen stemmen.

Vergelijkende overzichten — waaraan bij een goed siatisticus ook internationale statistiek niet vreemd zal kunnen blijven — zijn trouwens reeds in litt. *d.* van ons rapport vermeld.

De Heer LEVY. Ik wensch op de gemaakte aanmerkingen nog kortelijk het volgende te antwoorden:

1°. zegt de vorige spreker, dat het hoofddoel hier is het in het leven roepen van eene statistiek, die in ons vaderland hare gegevens vindt, en die zoodanig is ingericht, dat zij ter verantwoording van de Regeering komt.

De strekking van mijn beweren is, met volle erkenning van dat hoofddoel, dat de wetenschappelijke waarde luttel zal zijn, wanneer de gegevens niet voortdurend gecontroleerd worden door datgene, wat verkregen is door de internationale statistiek; 2°. heeft spreker gevraagd: wat is *de* internationale statistiek? Hij vergunne mij met eene wedervraag te antwoorden.

De Leden der Commissie spreken in hun rapport met het volste recht van *de* statistiek. Vraag ik nu: wat is *de* statistiek? dan kunnen zij daarop geen antwoord geven. Ik kan dat evenmin op de vraag, mij gedaan.

De waarheid is, dat elk onderwerp kan gemaakt worde tot een onderwerp van *de* statistiek. Het is eenvoudig onmogelijk a priori uit te maken wat al dan niet tot haar terrein behoort. *De* statistiek is de leer der feiten, die wetenschappelijk belang kunnen *hebben.*

Indien mij dus vaagheid ten laste gelegd wordt, dan keer ik die aanmerking om en zeg: rijicio in te!

De Heer ROËLL. Mijnerzijds ben ik zeer gaarne bereid, Mijnh. de Voorzitter, de wedervraag van den geachten spreker uit Amsterdam — in het midden latende of in die vraag het antwoord op de mijne geacht kan worden te zijn vervat — onmiddellijk te beantwoorden.

Wat verstaat de Commissie dan onder *de* statistiek, waarvan zij in haar rapport melding maakt? zoo vroeg die geachte spreker. Het antwoord daarop geeft punt n°. 2 der conclusie, op blz. 8 van het rapport.

Waar van *de* statistiek sprake is, daar heeft de Commissie wel gezorgd daaraan de noodige beperking toe te voegen, zoo als sub. litt. *a.* en *d.*

Waar zij daarentegen geen perken aangaf, maakte zij dan ook niet van *de* statistiek, maar van statistiek in het algemeen gewag, zoo als sub. litt. *c.*

De VOORZITTER. Ik geloof dat het door den Heer LEVY verlangde thans genoegzaam is toegelicht.

Hij verlangt dat de bewerking van de internationale statistiek worde opgenomen aan het eind van de conclusie van het rapport. Zoo als het amendement is voorgedragen, zie ik echter geen kans het in stemming te brengen. Wat toch is de zaak?

Naar aanleiding van het rapport in zijn geheel, komt het Bestuur tot het voorstel aan de Regeering, dat zij aan uwe goedkeuring onderwerpt, om nl. onder referte aan hetgeen in dit rapport en het vroegere adres voorkomt, over te gaan tot het oprichten van een Centraal Bureau voor Statistiek.

Nu gaat het dunkt mij niet aan om het besluit, waartoe de Commissie in haar rapport gekomen is, te veranderen.

Ik vraag dus aan de Commissie of zij zich vereenigt met het voorstel van het Bestuur?

De Heer PIERSON. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Mocht gij echter wenschen het amendement van den Heer LEVY in stemming te brengen, dan ware er wel een vorm te vinden. Men zou bijv. aan het slot van het door U voorgelezene kunnen stellen: „Intusschen meent de Vergadering dat de Commissie ten onrechte niet aan het centraal bureau heeft opgedragen de bewerking der internationale Statistiek".

De Heer LEVY. Ik heb daartegen geen bezwaar: Ik wensch alleen

dat de Vergadering doe blijken van hare adhaesie aan den door mij ontwikkelden gedachtengang. Aan den vorm hecht ik niet.

De VOORZITTER. Ik moet wèl aan den vorm hechten, en daarom noodig ik den Heer LEVY uit zijn amendement schriftelijk op te geven.

De Heer LEVY. Dan heb ik de eer thans voor te stellen aan het slot van het straks voorgelezene bij te voegen:

„Intusschen meent de Vergadering dat in de conclusie ten onrechte uit het oog wordt verloren de opdracht aan het op te richten bureau van de bewerking der internationale Statistiek (wetten die de handels- en scheepvaartbeweging beheerschen, enz.) alsmede tot dit doeleinde zich in verbinding te stellen met de in het buitenland bestaande inrichtingen voor Statistiek."

De VOORZITTER. Indien het debat over de zaak zelve als gesloten mag beschouwd worden — en ik meen van de Commissie vernomen te hebben dat zij zich vereenigt met het voorstel van het Bestuur — dan blijft er nu nog over te stemmen over het amendement zooals het thans is voorgedragen.

Het voorstel van den Heer LEVY wordt daarop met *zitten* en *opstaan* verworpen.

De Heer CAPELLE. Een kort woord nog M. d. V. Als ik het straks wel heb verstaan dan luidt het voorstel van het Bestuur, om zich te wenden tot den *Minister van Binnenlandsche Zaken.* Maar ik meen dat eene zaak als deze, het oprichten van een centraal bureau van Statistiek, de geheele Regeering aangaat. Ik zou dus voorstellen het voorstel in dien zin te wijzigen, dat het Verslag naar den *Raad van Ministers* zal worden verzonden en niet alleen naar den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De VOORZITTER. Die opmerking is geheel juist.

De Heer HEEMSKERK AZ. Het Bestuur neemt daar zoo gereedelijk het amendement over, maar ik wenschte te doen opmerken, dat, wanneer men tot de Regeering wil spreken, men zich tot het hoofd der Regeering wendt. Mij dunkt dat het dus voegzamer zou zijn het adres aan den Koning te richten, dan komt het denkelijk van zelf in handen van den Raad van Ministers.

De VOORZITTER. Ik kan ter geruststelling van den geachten spreker zeggen dat het Bestuur geen andere bedoeling had, dan bij het vorige adres, hetwelk ook was gerigt *aan den Koning*, terwijl aan het slot *de Regeering van Z. M.* wordt verzocht enz. Indien nu straks gesproken werd van een adres aan den *Minister van Bin-*

nenlandsche Zaken, was dat een eenvoudige vergissing met een vroeger concept.

De Heer HEEMSKERK. Nu gij zoo goed zijt geweest, M. d. V., mijne opmerking te billijken, ben ik zoo vrij van te vragen of ik u wel verstaan heb (ik heb het voorstel slechts ééns hooren voorlezen) dat behalve de nommers 2—4, die — en ik beaam dat — niet in het adres worden opgenomen, ook nº. 1 getronqueerd wordt, Het zou mij namelijk verwonderen als de Commissie daartoe zoo gereedelijk de hand geleend had. In het rapport worden vele, gewichtige redenen opgegeven, waarom de Commissie dat punt zoo uitvoerig gesteld heeft. Van dat standpunt zou ik het bejammeren als dat nommer niet in zijn geheel werd opgenomen.

De VOORZITTER. In antwoord aan den Heer HEEMSKERK kan ik zeggen, dat het niet de bedoeling is om punt 1 te tronqueeren, maar om, tegenover de vier punten, waarbij de Commissie in détails was gekomen, te stellen de adhaesie aan het adres, twee jaren geleden aangeboden, waarin men meende omtrent de inrichting van het bureau geen te bepaalden vorm te moeten voorstellen. Ik ben echter bereid het voorstel nogmaals voor te lezen. (Hierop leest de Voorzitter het voorstel nog eens voor.)

Ziedaar het hoofddoel uitgedrukt, zonder in détails te komen. Bij het verschil van gevoelen daarover heeft het Bestuur gemeend ze te moeten weglaten, om beter tot het gemeenschappelijk doel te kunnen geraken.

De Heer GOEMAN BORGESIUS, *lid der Commissie*. Ik meen in den geest der Commissie te spreken, indien ik zeg dat zij zich wel kan vereenigen met de motie van het Bestuur, maar dat zij — ik meen dit uitdrukkelijk te moeten constateeren — daardoor niet wil te kennen geven dat zij zich geheel vereenigt met de toelichting door den Voorzitter gegeven, waarbij hij zoo bepaald deed uitkomen dat de Vergadering zich op het standpunt van vóór twee jaren wenschte te plaatsen. Wij, leden der Commissie, zijn juist van meening dat onze beschouwingen aanleiding zullen kunnen geven eenigszins van dat standpunt af te wijken. Wij willen nu daaromtrent hier niets uitmaken, maar wenschen de motie van het Bestuur, welke de Commissie gaarne ondersteunt, los te maken van de toelichting.

De VOORZITTER. De bedoeling van het Bestuur is geene andere dan deze: door de overlegging van het rapport aan de Regeering, worden de verschillende gezichtspunten aan haar oordeel onderworpen.

De beraadslaging wordt gesloten, en het voorstel van het Bestuur met groote meerderheid aangenomen.

Aan de orde is de missive van den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken van 30 Januari 1880, Litt. M.—BB., houdende kennisgeving dat op Hoofdst. V der staatsbegrooting een subsidie van ƒ 2000.— aan de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland is uitgetrokken, en zulks met verzoek een voorstel omtrent het gebruik van dit subsidie te ontvangen.

De VOORZITTER. Ten aanzien van het gebruik van het subsidie achtte het Bestuur zich niet gerechtigd eene beslissing te nemen zonder de Algemeene Vergadering te raadplegen. Intusschen is de weg dunkt ons aangewezen: meermalen werd belangrijke statistische arbeid verricht door leden der Commissie, doch de geldmiddelen veroorloofden niet altijd de uitgave van dien arbeid. Soms werd daartoe de medewerking der departementen verleend — voorzeker een groote schrede voorwaarts waarop veel prijs wordt gesteld — maar het is zeker nog wenschelijker, zoodanige tijdelijke, intermitteerende ondersteuning vervangen te zien door een post op de Staatsbegrooting.

Het bestuur stelt nu voor den Minister te beantwoorden in dezen zin: dat de Vereeniging gaarne van het subsidie gebruik zal maken voor het doen bijeenbrengen, drukken en uitgeven van zoodanigen statistischen arbeid, die buiten den gewonen kring van hare publicatie ligt, en voor welke uitgave haar de finantiëele middelen ontbreken; onder welken arbeid b. v. zijn te brengen de Statistiek aangaande de schulden van waterschappen en die omtrent het grondcrediet, beide statistieken van grooten omvang; en voorts dat het Bestuur gaarne van den Minister zal vernemen op welke wijze voor dergelijke uitgave over de toegestane gelden zal kunnen worden beschikt.

Kan de Vergadering er zich mede vereenigen dat aan den Minister van Binnenlandsche Zaken in dien geest wordt geantwoord?

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Heer HUËT. Mijnheer de Voorzitter, is het nu het rechte oogenblik om een onderwerp aan te wijzen dat van bizonder belang zou kunnen zijn voor dergelijke bearbeiding?

De VOORZITTER. Voorzeker. Met belangstelling zal de Vergadering dergelijke aanwijzing vernemen.

De Heer HUËT. Er is een onderwerp waarvoor de materialen aanwezig zijn. De staat oefent sints jaren toezicht uit op het stoom-

wezen, en daardoor heeft men bij de ingenieurs van het stoomwezen de gegevens voorhanden omtrent de toeneming van het aantal stoomketels en werktuigen. Die materialen vereischen eenvoudig bewerking. Dit is een belangrijk onderwerp zoowel van nationaal als internationaal belang. Ik wenschte gaarne dat dit een van de onderwerpen van bewerking mocht worden.

De VOORZITTER. Ik dank den Heer HUËT voor zijne toelichting. Maar ik moet hem doen opmerken dat dergelijke Statistiek reeds in bewerking is. Straks heb ik medegedeeld dat bij het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid in den laatsten tijd de herziening van die Statistiek een punt van overweging uitmaakt, het is een der onderwerpen die behandeld worden in de bekende Bijdragen tot de Algemeene Statistiek. Intusschen zou het Bestuur, indien het daartoe van den spreker de noodige aanwijzing kreeg, gaarne overwegen omtrent welk onderdeel dier Statistiek aanvulling of verbetering noodig is. Zooals de Heer HUËT het nu in het algemeen aangaf, is het reeds in behandeling.

Nu er toch gesproken is over een onderwerp, dat men meende dat in behandeling moest worden genomen, wensch ik nog mede te deelen dat het Bestuur ook indachtig is geworden op het zeer belangrijke onderwerp van de *Naamlooze Vennootschappen*, waaromtrent wij tot nog toe eene voldoende statistiek missen, hoewel het ons voorkomt dat, door tabel 9 van de patentwet, de gegevens voor eene dergelijke statistiek aan het Departement van Financiën aanwezig moeten zijn, een onwaardeerbaar materiaal. Uittreksels en overzichten daarvan te maken, over een reeks van jaren, zou een omvangrijk maar nuttig werk kunnen zijn, en het Bestuur heeft gemeend dat voor dergelijke bewerking het toegekende subsidie welligt zeer goed zou kunnen worden gebruikt.

Een ander punt is het verschaffen aan Nederland van een werk in den trant van de *Statistical Abstracts* van de Engelsche *Board of Trade*, een werk dat jaarlijks verschijnt en gaandeweg in belangrijkheid toeneemt. Het is iets dat lang gewenscht is. Die twee onderwerpen zijn daarom door het Bestuur voorshands op de *agenda* gebracht der werkzaamheden waartoe het subsidie thans de gelegenheid geeft.

Daarop komt in behandeling punt *vier* van den beschrijvingsbrief.

„Welke beginselen behoort de Nederlandsche Staat te volgen met betrekking tot zijn recht om spoorwegen te naasten, en, ten tweede, ten opzichte van de exploitatie van zijne spoorwegen?"

De Heer PEKELHARING. Mijne Heeren! Toen de Beschrijvingsbrief mij bereikte, vond ik daarin een paar woorden, die mij zeer aangenaam aandeden, de woorden: *„op uitnoodiging van het Bestuur"*. Uit mij zelven — ik hecht er aan u deze verzekering te geven — zou ik dit onderwerp niet aan de orde hebben durven stellen in deze Vergadering. Ik zal trachten, bij den korten tijd die ons rest, het moeilijke en uitgebreide onderwerp op beknopte wijze in te leiden.

Wanneer ik daartoe overga, geloof ik dat het wenschelijk is in de eerste plaats het licht te laten vallen op de stelling, dat de gewone regelen der concurrentie niet geldig zijn op het gebied van de spoorwegen.

Deze regelen zijn hier uitgesloten om meer dan ééne reden.

Ten eerste heeft men in de spoorwegen te zien eene economische noodzakelijkheid. Het zijn groote aderen van het verkeer, ten eenenmale onmisbaar voor de bevrediging van de eerste levensbehoeften onzer maatschappij. Het zijn ten tweede, instellingen, die groote kapitalen vereischen, welke, eenmaal vastgelegd in ijzeren banen, in beweegkracht, in middelen van vervoer, niet voor een ander doel kunnen worden gebezigd, maar de bestemming moeten blijven behouden, die zij eenmaal hebben verkregen. Het zijn, ten derde, instellingen, die feitelijk een monopolie vormen, voortvloeiende uit den aard der zaak.

Men kan niet naast de eene lijn eene andere leggen. Kapitaalverkwisting op groote schaal zou daarin liggen opgesloten.

Het feitelijk monopolie moet dus erkend worden; maar daarom moet ook gewaakt worden dat dit monopolie strekke voor het doel: bevrediging van de behoeften der maatschappij. Er moet zijn zorg, krachtige zorg, dat het algemeen belang worde gehandhaafd, in velerlei vormen, zoo als van veiligheid, aansprakelijkheid en bovenal van toezicht op de prijzen, welke door de maatschappijen mogen geëischt worden.

Men neme verder in aanmerking, dat voor de gemeenschap wegen kunnen vereischt worden, waarvan te voren te voorzien is en met cijfers aan te wijzen, dat zij geen renten aan het daarvoor geofferde kapitaal kunnen opbrengen — spoorwegen die niettemin moeten komen.

Deze instellingen vorderen voorts eene groote mate van eenheid in aanleg en bestuur, om tot geringe transportkosten te geraken en de behoefte van het verkeer het best te bevredigen. Niet slechts

binnen de grenzen van het land, maar ook met het oog op het internationaal verkeer. Om deze redenen zijn de regelen der mededinging, die de gewone ondernemingen plegen te beheerschen, uitgesloten op dit gebied.

Wij hebben hier te doen met onderdeelen der gemeene huishouding, die derwijze moeten bestuurd worden, dat zij op de meest doeltreffende wijze beantwoorden aan de bestemming, welke haar aard mebebrengt.

Deze beginselen zijn dikwijls miskend zoowel in de theorie als in de praktijk; minder echter op het vasteland dan in het rijk waar de spoorwegen het eerst eene groote vaart hebben genomen, in het land der concurrentie bij uitnemendheid. In Groot-Brittannië namelijk werd herhaaldelijk het denkbeeld voorgestaan, dat onderlinge mededinging van lijnen moet lijden tot bevordering der algemeene welvaart. Men had daarbij het oog op parallel-lijnen; doch wat is het naast elkander liggen van lijnen, waar éėne lijn voldoende in de behoefte voorziet, anders dan kapitaalsverkwisting op reusachtige schaal? En wat heeft deze anders ten gevolge gehad dan zeer hooge kosten, die zich openbaren in hooge tarieven? Maar — zegt men — wanneer men al niet algemeen parallellijnen kon aanleggen, dan kan nogtans worden gezorgd voor eene behoorlijke concurrentie bij de knooppunten. Dit is eene theorie met evenveel gaten als er stations tusschen de knooppunten zijn, eene theorie waaruit zoude volgen een hevige strijd tusschen de verschillende maatschappijen, niet omtrent het vervoer in het algemeen, maar omtrent dat naar de knooppunten; eene theorie welke leidt tot differentiëele tarieven zonder redelijken grondslag. Doch op den duur geven de maatschappijen, die onderling ten aanzien van de knooppunten concurreeren, de voorkeur aan onderling overleg. Zou men kunnen beletten dat zij een vrede verkozen boven den kostbaren strijd? De ervaring leert allerwege, ook in Groot-Brittannië, dat de bedoelde concurrentie is verdwenen. In dat land bevinden zich thans $^5/_6$ der spoorwegen in handen van 16 groote maatschappijen, die zich van lieverlede hebben gevormd uit een aanzienlijk aantal kleine.

De uitkomsten der enquête van 1872 wijzen vier hoofdvormen aan, waarin het onderling overleg zich pleegt te uiten.

De eerste is die, waarbij men overeenkomt denzelfden prijs te vorderen voor het vervoer naar de plaatsen, waar de mededingende lijnen samentreffen.

Ten tweede kan men overeenkomen, dat de treinen van de eene maatschappij kunnen loopen op de banen der andere, onder voorwaarde dat de opbrengst onderling worde verdeeld in evenredigheid van het aantal doorloopen kilometers en het aantal daartoe gebezigde wagens en locomotieven.

Ten derde kan men onderling eene maatschappelijke beurs, *a joint purse*, aanleggen, waaruit de opbrengst van het verkeer over de verschillende lijnen wordt betaald, naar een maatstaf, onafhankelijk van het aantal kilometers en het gebezigde materiëel.

Deze laatste phase nadert den hoogsten vorm, die in de volledige samensmelting uitloopt.

Zien wij niet overal de waarheid van deze beschouwing verwezenlijkt? Men denke aan de door NAPOLEON zoo zeer begunstigde fusie in Frankrijk. Aan België, waar de samensmelting eveneens haren weg heeft gevonden.

Doch de tijd ontbreekt mij om dit onderwerp nader te ontwikkelen. Het zij mij derhalve vergund over te gaan tot de theorie, welke, de juistheid van het aangevoerde erkennende, heil zoekt in de concurrentie bij het verwerven der concessie.

Er moet, zegt men, een soort van aanbesteding zijn; het Rijk moet de concessie gunnen aan diegenen, die de gunstigste voorwaarden aanbieden. Hier moeten wij de vraag stellen: heeft deze vorm van onderlinge mededinging bij de concessie eigenlijk niet alleen betrekking op de voorwaarden van aanleg van den weg? Zoo ja, dan geldt het slechts de constructie.

Wil men deze mededinging ook tot de exploitatie uitstrekken, dan moet zij zich inzonderheid in de tarieven uiten, en dienaangaande behoeft het wel geen betoog, dat zij alleen kan gelden voor lijnen die eene goede opbrengst beloven, terwijl alle andere ter zijde zullen worden gelaten. Afgescheiden daarvan brengt de aard der zaak mede, dat het getal van hen, die in deze opzichten met elkander mededingen, niet anders dan gering kan zijn. En leert ook niet de ervaring ten aanzien van openbare werken in 't algemeen, dat zelfs deze geringe mate van concurrentie op den duur plaats maakt voor onderling overleg?

Neen, zeggen anderen, geen concurrentie om de concessie, maar concurrentie *op* de lijn; in dien zin dat het een ieder vrij zal staan met zijne beweegkracht en wagens den weg te berijden; mits zij een van Regeeringswege vastgestelden tol betalen. Het oude denkbeeld, dat voorzat bij het verleenen van de eerste concessie

Liverpool-Manchester, en ook hier te lande bij het Kon. Besluit, waarbij aan de Heeren SERRURIER, LE CHEVALIER en BRADE, op 1 Juni 1836, concessie werd verleend voor den aanleg der lijn Amsterdam-Haarlem.

Is dit denkbeeld voor practische verwezenlijking vatbaar? Ware dit het geval, dan zou het sints lang verwezenlijkt zijn geworden. Kan men beter conditiën stellen voor den aanleg van een weg, dan dat iedereen er op mag rijden en dat de voordeelen daarvan ten bate des eigenaars komen? Naarmate er toch meer gebruik van gemaakt wordt zal de opbrengst van den tol grooter worden. Maar het denkbeeld is practisch onuitvoerlijk. In de eerste plaats de groote omslag. Datgene wat nu wordt verricht door één locomotief en tien wagens, zou dan gedaan moeten worden door b. v. vier locomotieven en twintig wagens. Welk een omslag en vermeerdering van kosten zou dergelijk transport medebrengen!

Voorts zou de weg verbreed moeten worden. Men zou het niet meer kunnen stellen met dubbel spoor, men zou minstens drievoudig spoor moeten hebben. De stations zouden moeten worden uitgelegd en het materiëel op groote schaal vermeerderd. De kosten zouden reusachtig hoog worden en de tarieven zich in dezelfde richting moeten bewegen. Dat verder de veiligheid van het verkeer zeer zou lijden, spreekt wel van zelven.

Neen, zeggen weder anderen, eene dergelijke algemeene concurrentie op de lijnen is onmogelijk, doch mogelijk is concurrentie tusschen verschillende maatschappijen, in dien zin, dat elke maatschappij de bevoegdheid moet hebben hare locomotieven en wagens op andere wegen te laten loopen. Deze regeling heet men in Engeland die der running powers and working arrangements. Bij onderlinge overeenkomst tusschen maatschappijen die elkander niet willen bestrijden, kan zulk eene bevoegdheid in bijzondere gevallen worden toegekend. Geheel iets anders is het echter de bedoelde verplichting aan de maatschappijen in 't algemeen op te leggen, dat is praktisch onuitvoerlijk. Er zou eene meer dan gewone mate van gelatenheid bij de maatschappijen vereischt worden, om te dulden, dat alle anderen den weg konden gebruiken. Deze gelatenheid bestaat natuurlijk niet, hetwelk zich spoedig zou openbaren in het niet beschikbaar stellen van stations, waterkranen, verwarmingsmiddelen enz. Men ziet dan ook dat zij, die zich van eene dergelijke regeling groote voorstellingen hebben gevormd, zeer zijn teleurgesteld.

Wat is mogelijk? Datgene, wat wij ook hier kennen, het zoogenaamde *libre parcours*, dat namelijk van Staatswege aan eene maatschappij wordt opgelegd om te gedoogen dat enkele nauwkeurig aangewezen treinen een gedeelte van haren weg doorloopen. Dat is mogelijk, maar geldt niet voor de tusschen-stations. Wanneer men dat libre parcours uitbreidt, komt men tot de bezwaren, aangewezen in het antwoord der Regeering met betrekking tot de naasting van de lijn Moerdijk-Belgische grenzen en Breda-Rozendaal, namelijk dat, wanneer het geldt iets anders dan treinen, die op de dienstregeling zijn aangekondigd, er eene groote verwarring in den dienst komt en ook de veiligheid daaronder moet lijden.

Na het aangevoerde mag ik, Mijnheer de President! niet uitweiden over een anderen vorm, waarin de concurrentie-theorie zich somwijlen, met name in de Vereenigde Staten, uit, namelijk over de scheiding van tractie en expeditie, waarvan ik alleen zal zeggen, dat beiden uit haren aard te nauw samenhangen, om deze scheiding toe te laten. Ik meen te hebben betoogd, wat ik op den voorgrond heb gesteld, dat namelijk de gewone regels der concurrentie niet opgaan voor de spoorwegen.

Hoe is het gesteld ten aanzien van de mededinging van de spoorwegen met andere middelen van verkeer — ten eerste de kanalen?

Hier kan wel degelijk concurrentie bestaan. Maar spoedig blijkt dan, dat de spoorwegbesturen zich eene verlaging van hunne tarieven getroosten om het kanaal te overwinnen.

In Engeland, onze groote leermeester op dit gebied, is gebleken dat de meeste kanalen, voor zooverre zij vroeger concurreerden met de spoorwegen, in het bezit zijn gekomen van de spoorwegmaatschappijen of de concurrentie hebben opgegeven, wegens de onvoordeelige geldelijke uitkomsten.

Met waterwegen, door de natuur gevormd, of met kostelooze kanalen kan eene meer bestendige mededinging bestaan.

Hier hebben wij daarvan de vruchten geplukt, en zullen die plukken, naar mate, zooals te hopen is, de Rijnvaart meer volledig aan hare bestemming zal voldoen. Men stelle zich daarvan echter niet te veel voor. Het geldt voornamelijk de plaatsen, die bij knooppunten gelegen zijn, waar spoortreinen en schepen met elkander in aanraking komen. De zee kan ook concurrent zijn, en is het ook in vele opzichten. Maar Groot-Brittannië leert dat de kustvaart in den laatsten tijd niet is vooruitgegaan, vergeleken met

de groote ontwikkeling van de spoorwegen; dat die kustvaart niet opgewassen is tegen de aanzienlijke prijsverlaging in den vorm van differentiëele tarieven, waartoe de spoorwegmaatschappijen hare toevlucht nemen.

Overigens blijft in vele opzichten de concurrentie bestaan tusschen het spoorwegnet van de eene en dat van de andere Staat.

Uit het aangevoerde vermeen ik het besluit te mogen trekken, dat de spoorwegen niet vallen onder de gewone regelen, die voor de bizondere ondernemingen gelden. Zij zijn een tak van de gemeene huishouding, van het inwendig bestuur.

Daarmede rijst de vraag op welke wijze het algemeen bestuur zorg zal dragen, dat de spoorwegen het best aan hunne bestemming voldoen.

Hier openen zich twee wegen.

De Staat kan de rechtstreeksche, volledige beschikking over de spoorwegen aan zich houden of trekken, of wel zijne macht delegeeren aan maatschappijen. Eene maatschappij, die concessie voor een spoorweg verkregen heeft, ontvangt daardoor eigenlijk niet anders dan een machtsdelegatie van het Rijk.

Welke vorm is nu te verkiezen? Dit is eene vraag — in verband met onze beperkte tijd mag ik haar slechts even aanroeren — die m. i. niet in absolute zin is te beantwoorden, omdat men daarbij heeft te letten op de verschillende en wisselende toestanden van land en volk. Reeds terstond komt de kapitaal-rijkdom in aanmerking, de ondernemingsgeest, het particulier initiatief: in het eene land zijn zij ruimschoots, in het andere slechts spaarzaam aanwezig. Het eene rijk bezit eene sterke centrale regeering, het andere huldigt bij voorkeur de beginselen van het zelfbestuur. De eene regeering is bureaucratisch, de andere vrijzinnig gestemd.

In onzen tijd beweegt het algemeen gevoelen zich meer en meer in de richting van volledige rechtstreeksche beschikking van staatswege, voor een deel wellicht uit reactie tegen vroegere begrippen.

Wij hebben de vraag concreet te stellen voor ons land. Zij is deze: wat verdient de voorkeur, rechtstreeksche staatszorg dan wel tusschenkomst van maatschappijen? Daaromtrent behoeven wij niet te aarzelen, nu de wet van 18 Augustus 1860 op spoorweggebied eene beslissing van den meest ingrijpenden aard heeft genomen. Het is waar, toen in 1836 de eerste concessie werd verleend had reeds Koning Willem I een juist inzicht in de zeer groote beteekenis der spoorwegen; doch later heeft men het standpunt waarop

deze Vorst zich geplaatst had verlaten, en huldigde men meer de algemeene concurrentie-begrippen. Men heeft toen de rechten van den Staat niet zoodanig gehandhaafd als het belang van den Staat vorderde. Men herinnert zich welk lot is te beurt gevallen aan het wetsvoorstel om een Staatsspoorweg aan te leggen ter verbinding van Amsterdam met Keulen; hoe het in 1838 door de Tweede Kamer met algemeene stemmen op twee na werd verworpen. Daarna kwam men tot concessiën, met name aan den Rhijnspoorweg-Maatschappij, waarbij de staatsrechten niet zoo naauwkeurig werden gehandhaafd als bij de eerste concessie van 1836 het geval was geweest.

De ontwikkeling van ons spoorwegnet in den vorm van concessiën bracht weldra eene groote leemte aan het licht. Tegenover andere mogendheden konden wij op den duur niet behoorlijk zorgen voor het transit-verkeer; wij hadden te veel op de waterwegen vertrouwd. Tegen 1857 deden zich de eischen ten aanzien van eene doorloopende verbinding, vooral voor het internationaal verkeer, krachtig gelden. Ik weid nu niet uit over den langdurigen, hevigen strijd van 1857 tot 1860 omtrent dit onderwerp in de Staten-Generaal gevoerd; tegen wil en dank ging men over tot den aanleg van Staatsspoorwegen, omdat de Staat de noodzakelijkheid van spoorwegen erkende en de eischen van particuliere maatschappijen voor de schatkist te hoog waren.

Welnu, men meende dat na de wet van 1860 nimmer weder eene schrede in die richting zoude gedaan worden, maar 13 jaren later geschiedde dit met betrekking tot de lijnen Arnhem-Nijmegen en Zevenbergen-Zwalue, om 2 jaren daarna te worden gevolgd door de zeer belangrijke spoorwegwet van 1875. Thans is het tijdstip der voltooiing van ons net van Staatsspoorwegen nog niet te voorzien. Welke beginselen moeten nu ten aanzien van de andere spoorwegen gelden? In welke richting heeft zich de spoorwegpolitiek hier te lande te bewegen?

Niet ten onrechte heeft men in bijna alle concessiën, heeft men in de wet, regelende het toezicht op de spoorwegen, het recht van naasting voorbehouden aan den Staat. Wetende dat men hier had te doen met elementen vallende buiten den gewonen kring der concurrentie, behield de Staat zich de uitoefening voor van een recht dat op geleidelijke wijze hem op zeker tijdstip in de rechten van de bizondere spoorwegmaatschappijen zou stellen. Dat recht van naasting is voorzeker niet geschreven om ongebruikt te blijven.

Integendeel het moet worden toegepast wanneer het algemeen belang het eischt. Thans is inderdaad het tijdstip aanwezig dat van dat recht gebruik moet worden gemaakt en wel om deze redenen.

Ten eerste mist het net onzer spoorwegen de vereischte eenheid, tengevolge van het ontbreken eener leidende gedachte bij het ontwerpen. Deze versnippering doet zich vooral bij onze Staatsspoorwegen zelven voor, en openbaart zich o. a. hierin, dat zij zelfs geen punt van aansluiting hebben gevonden in de eerste koopstad des Rijks. Kan men nu onze Staatsspoorwegen aan hunne bestemming doen beantwoorden, indien zij in dien versnipperden toestand blijven? Die vraag kan niet anders dan ontkennend worden beantwoordt.

De Staat heeft dus in de eerste plaats het recht van naasting uit te oefenen in het belang van zijn eigen net van spoorwegen, dat wel niet in de eerste plaats is aangelegd om aan de schatkist interest te geven, maar waaraan toch aan den anderen kant de opbrengst niet onverschillig aan de schatkist mag wezen. Die opbrengst zal altijd zeer gering moeten blijven zoolang de bestaande versnippering blijft. Men moet dus trachten te verkrijgen: eenheid van het net onzer Staatsspoorwegen. Of men zich wel altijd in die richting heeft bewogen? Ik wensch hier de wetgevende macht niet te kritiseeren. Ik vraag slechts is het in overeenstemming met de eischen eener goede spoorwegpolitiek, dat de Staat rentegarantie gaat verleenen aan een maatschappij, die tot dusverre in ongunstige financiëele omstandigheden verkeert en die op den duur gaat concurreeren met de Staatsspoorwegen zelven?

In de tweede plaats: wat heeft men te voorzien indien de Staat het recht van naasting ongebruikt laat? Een lastigen onwaardigen strijd tusschen de Staatsspoorwegen en de bizondere maatschappijen; een strijd onaangenaam voor alle partijen. En wat zal het gevolg zijn? Natuurlijk dat wat elders is geschied: gemeen overleg, fusie van verschillende bizondere maatschappijen om te coaliseeren tegen de Staatsspoorwegen.

De Heer VISSERING, Minister van Financiën, treedt de vergaderzaal binnen en wordt met applaus begroet. De VOORZITTER neemt daarop het woord en zegt:

Geachte ambtsvoorganger, zoo mag ik zeggen, het is ons aangenaam U in ons midden te zien, en te meer is het dit voor mij,

daar ik als Voorzitter de aangename taak heb om U het besluit mede te deelen dat de Vereeniging heden ochtend genomen heeft, namelijk: erkentelijk en U hulde brengende voor hetgeen door U gedurende een reeks van jaren voor de Vereeniging is gedaan, heeft de Vergadering gemeend U daarvan eenig bewijs te moeten geven en wel door U eenparig tot Eere-Voorzitter van onze Vereeniging te benoemen.

Wij hopen dat gij dien eeretitel zult willen aannemen en dragen, waardoor een band te meer zal blijven bestaan, en wij van uwe voorlichting niet zullen verstoken blijven.

Bij de discussie van heden werd onder anderen gesproken over het verband tusschen de staathuishoudkunde en de statistiek, welke laatste het meer beperkter terrein onzer Vereeniging uitmaakt. Terecht is de Statistiek genoemd: het hulpmiddel, het oog van de staathuishoudkunde, de wetenschap waaraan gij U geheel gewijd hebt. Dat verband herinner ik ook hier. Wij Leden dezer Vereeniging, zijn niet vergeten dat uw eerste woord bij het zelfstandig optreden in de wetenschappelijke wereld, bij de aanvaarding van uwe betrekking thans 30 jaren geleden gesproken, was: „*vrijheid het grondbeginsel van de staathuishoudkunde*". Wij zullen niet vergeten dat uw eerste woord, verleden jaar bij uw optreden als Minister is geweest, eene verwijzing op diezelfde vrijheid; dat gij zijt opgetreden met de leus: de vrijheid van handel, waarbij Nederland steeds heeft welgevaren, blijve ook de vlag waaronder het varen zal.

Het is de overtuiging — zoo althans meen ik te mogen zeggen — dat de uitspraak aangaande den geest van vrijheid op Nederlandsche bodem, in overeenstemming is met het gevoelen dezer Vergadering, die maakt dat wij U thans met des te meer genoegen in ons midden zien komen, en U verzoeken de hulde, die de Vergadering U brengt, wel te willen aannemen. (*Warme bijvalsbetuigingen.*)

De Heer VISSERING. Mijne Heeren! Ik behoef wel niet te zeggen dat de woorden, die de Voorzitter uit uw naam tot mij gesproken heeft, voor mij even aangenaam als verrassend zijn. Ik betuig u allen zeer mijnen dank voor de welwillendheid, die mij daaruit bleek. Ik zal trachten — in welken werkkring ik ook geroepen worde — mijne krachten te besteden en trouw te blijven aan de beginselen, die uw Voorzitter in herinnering heeft gebracht. Maar het liefste van alles zal mij zijn, die beginselen met u en in uwen kring te mogen blijven voorstaan op het gebied der wetenschap. En daarom, Mijne Heeren, beveel ik mij bij voortduring in uwe

genegenheid aan, waarvan ik heden zulke treffende blijken heb mogen ontvangen. (*Luide toejuichingen.*)

De Heer PEKELHARING verkrijgt daarop het woord om zijn rede te vervolgen, en zegt:

Mijne Heeren! Het zij mij vergund op een derde argument te wijzen, dat in dezen tijd tot naasting moet leiden. Het is onze verhouding tot onze naaste buren, Pruissen en België.

Pruissen bezit thans niet minder dan 16,000 kilometers Staatsspoorweg. De lijnen Cöln-Minden, Berlin-Stettin, Potsdam-Magdeburg, Magdeburg-Halbestadt, Hanover-Altenbeke, de Rheinische Eisenbahn, al deze lijnen zijn in weinig tijds door den Staat genaast, met het doel om ze onderanderen dienstbaar te doen worden aan de hedendaagsche Duitsche tolpolitiek.

En hoe staan wij nu tegenover dien machtigen staat? Er is verbrokkeling en versnippering; de Staat is slechts op een enkel punt in het bezit eener aansluiting, die hij uit handen heeft gegeven met de lijn Almelo-Salzbergen, met de lijn die Amsterdam over Winterswijk verbindt met het kolenbassin aan de Ruhr. Moet die verbrokkeling blijven voortbestaan tegenover hetgeen wij zien gebeuren aan onze oostelijke grenzen?

En wat nemen wij waar in het Zuiden? Daar vinden wij eene Regeering, die op spoorweggebied weet wat zij wil; die reeds in 1834, toen het den aanleg gold van een belangrijk staatsnet, krachtig door de Wetgevende macht werd gesteund: reeds in Mei 1834 besloot België tot den aanleg van staatslijnen en spoedig daarna tot hare uitbreiding. In 1851 huldigde men het concessiestelsel, ook voor de grootere lijnen, om het in 1870 weder te verlaten. Sedert dat tijdstip heeft België belangrijke lijnen aangekocht en genaast, zoodat thans het aantal kilometers Staatsspoorweg bedraagt ruim 2400, tegenover ongeveer 1400 particulieren weg.

Eene vertegenwoordiging en eene Regeering die weten wat zij willen, beseffen aldaar dat zij hare œconomische zelfstandigheid moeten handhaven. België had in verschilllende Kabinetten hoogst bekwame Ministers van Openbare Werken: niet alleen de liberale, ook de clericale richting telde zulke mannen onder hare vanen. Waar dus ook in het Zuiden eene besliste politiek op dit gebied heerscht, die inzonderheid den handel van Antwerpen onafgebroken in het oog houdt, daar erlangt de vraag, of ook Nederland niet moet *streven naar eenheid* op spoorweggebied, des te meer klem.

En dan stemt het droevig wanneer wij zien, dat onze Regeering vrijheid vond voor het verleenen der concessie Antwerpen-Gladbach, eene lijn die bestemd is zulk een geduchte mededingster te worden voor de lijn Vlissingen-Venlo.

Is het dus wenschelijk, dat de Staat gebruik make van zijn recht van naasting, het licht tevens voor de hand, dat zich daaromtrent uitzonderingen kunnen voordoen. Met name zou dat recht niet moeten gelden voor lijnen van zuiver plaatselijk belang, of voor die welke te groote kosten zouden eischen, als bijv. de Rhijnspoorweg, waarvan niet de concessie, wel de Wet van 1875 het recht tot naasting geeft. Voorts neme men in aanmerking dat sommige lijnen niet kunnen worden genaast zonder internationaal overleg.

Geen van deze beperkingen geldt voor de lijn, die onze beste koopsteden met elkander verbindt en bij 84 kilometer lengte zeven steden met elkander vereenigt, die gezamenlijk eene bevolking tellen van ongeveer 700 duizend zielen; en tevens van groot belang is voor het internationaal verkeer met Brussel en Parijs. Zij voldoet in alle opzichten aan de eischen, die men eene lijn van den eersten rang kan stellen. Op haar behoort dus de naasting te worden toegepast. Te eerder nu de voorwaarden waarop dit, krachtens de concessie kan geschieden, zeer billijk zijn. Het is bekend dat daarbij niet, zooals in andere concessiën en in de Wet, de zuivere opbrengst als grondslag is aangenomen. Wat deze opbrengst betreft, rijst de vraag, of zij wel kan worden opgemaakt uit de bescheiden, welke de maatschappijen verplicht zijn openbaar te maken: de maandelijksche staten omtrent de exploitatie, en de jaarlijksche balans. Wenschelijk zoude het zijn, dat punt afzonderlijk bij de Wet te regelen.

Welke beginselen — en hiermede kom ik tot de tweede vraag — behoort de Staat te volgen ten aanzien van de exploitatie der door hem genaaste spoorwegen?

Naar het mij voorkomt is er zeer veel voor de rechtstreeksche Staats-exploitatie te zeggen. Men denke slechts aan het uitsparen van al die verrekeningen en berekeningen, het tijdverlies enz., die de tegenwoordige versnippering met zich brengt. Men denke vooral aan de betere verhouding waarin de Staat verkeert, waar het geldt de prijzen van het vervoer te bepalen. Wanneer de Staat rechtstreeks het tarief vaststelt, dan is er tusschen hem en den verbruiker geen dividendbelang, dat dikwijls zoo schadelijk werkt

voor het algemeen belang. Ook ten aanzien van onze zelfstandigheid tegenover Pruissen en België heeft de rechtstreeksche exploitatie hare beteekenis.

En toch zou ik aarzelen in dezen zin de gestelde vraag te beantwoorden. Vooreerst zijn de eischen van het verkeer even samengesteld als afwisselend. Had men hier te doen met instellingen zooals de posterij en de telegraphie, dan ware de zaak eenvoudig; het geldt hier echter de bevrediging van behoeften, die nauw met handel en nijverheid samenhangen en geen oogenblik in denzelfden toestand blijven. Het is de vraag of onze Regeering thans de noodige voorbereiding en de opgewektheid bezit om te gemoet te komen aan de mozaiek van eischen door het spoorwegverkeer gesteld? Heeft het Gouvernement de geschiktheid, de noodige mate van ondernemingsgeest en vooral de noodige commerciëele kennis, zal het zich voldoende voegen naar de dagelijksche eischen van het handelsverkeer?

Die vragen zou ik niet toestemmend durven beantwoorden. Ik zou vreezen dat men zich niet voldoende zou voegen naar de afwisselende en samengestelde eischen; dat men zich te zeer zou hechten aan het reglement, de instructie, de tabel, den sleur.

Een ander bezwaar tegen rechtstreeksche Staats-exploitatie is, of het niet te vreezen is dat daardoor al te veel druk op de Regeering zou worden uitgeoefend, en in de volksvertegenwoordiging zich bijzondere belangen niet al te sterk zouden kunnen doen gelden tegenover eene niet sterke Regeering. Voor deze kan het ook niet anders dan schadelijk zijn, als de fouten welke hare exploitatie zouden kenmerken, rechtstreeks aan haar wierden geweten. Wenschelijk is het daarentegen, dat de klachten en grieven van haar worden afgeleid.

In de derde plaats ligt een bezwaar tegen rechtstreeksche Staatsexploitatie in den bestaanden toestand, die zich van lieverlede heeft gevormd en moeilijk plotseling kan worden opgeheven. Sedert 17 jaren bestaat er nu eenmaal eene maatschappij, waarover ik hier niet zal uitweiden, waaraan men echter, naar het mij voorkomt, geene kennis kan ontzeggen van de commerciële behoeften van ons volk, waarnaar zij zich voortdurend tracht te voegen. In het algemeen treft men bij haar meer waarborgen aan voor het voldoen aan de wisselende eischen; dan men waarschijnlijk bij den Staat zou vinden.

Vraagt men *of het contract*, dat de exploitatie-maatschappij met

den Staat verbindt, zoo voortreffelijk is, dan zal zeker niemand een toestemmend antwoord geven. De bezwaren aan de verpachting van Staatsspoorwegen verbonden, zijn inderdaad zeer groot. Men verpacht op korten of op langen termijn. Geschiedt het eerste, dan bestaat het gevaar dat de maatschappij zooveel mogelijk uit hare onderneming zal halen, wat er in zit, dat de weg niet behoorlijk zal onderhouden worden en de tarieven zoo hoog mogelijk zullen worden opgevoerd. Verpacht men op langen termijn, dan wordt het antwoordt op de vraag, op welke wijze de financiëele verhouding geregeld moet worden, dubbel moeilijk.

Het contract van 1863 heeft den toets der critiek niet kunnen doorstaan. Het tegenwoordige contract — dat van 1876 — is zeer zeker eene verbetering; maar hoe samengesteld is het ook?

Ten eerste eischt de Staat 20 pCt. van de bruto-opbrengst na aftrek van hetgeen in 't vernieuwingsfonds gestort moet worden. Daarna reserveert hij 4½ pCt voor de Maatschappij, om verder de winsten die er tot 5½ pCt. gemaakt mochten worden, gelijkelijk met de Maatschappij te deelen. Van de hoogere winst erlangt de Staat 80 en de Maatschappij 20 pCt. Het is een contract van 70 of 80 artikelen, dat met recht ingewikkeld mag genoemd worden.

Ik mag hierover evenwel niet langer spreken; ik moet beknopt zijn en vraag derhalve: moet de Staat aan de Exploitatie-Maatschappij de lijnen geven, die hij gaat naasten?

Het vóór en tegen wikkende, hel ik op de aangevoerde gronden, over tot een toestemmend antwoord.

Nu rijst de vraag of het contract niet moet worden herzien. Het is gesloten met het oog op eene bruto-opbrengst, zooals zij thans door de Exploitatie-Maatschappij wordt verkregen; over 1878 bedroeg zij ongeveer *f* 8000.— per Kilometer. De lijn Amsterdam—Rotterdam brengt daarentegen ongeveer *f* 32000.— per Kilometer op. Dit is dus in een geheel andere verhouding.

Daartegenover neme men echter in aanmerking dat Art. 46 van de concessie voor de exploitatie van de lijn Helder—Amsterdam, bepaalt dat de Holl. Spoorweg-Maatschappij in geen geval verplicht zal zijn de exploitatie voort te zetten, wanneer de stamlijn genaast wordt.

De Holl. Spoorweg-Maatschappij onttrekt zich dan natuurlijk terstond aan de exploitatie der lijn Amsterdam—Helder; de Exploitatie-Maatschappij krijgt lijnen die geld kosten in plaats van *te rendeeren,* en eerstgenoemde behoudt slechts de lijnen Amster-

dam —Hilversum—Zutphen — eene duur aangelegde lijn — die ruim ƒ 10,000.—, en Haarlem—Uitgeest die ongeveer ƒ 11,000.— per Kilometer opbrengt.

Liggen nu in een en ander redenen voor een nieuw contract met de Exploitatie-Maatschappij? Eene ingewikkelde vraag, die ik thans niet nader ontwikkel. Naar het mij voorkomt is de vroegere fout, die het percentage der exploitatiekosten deed dalen naarmate de bruto-opbrengst toenam, eenigermate blijven bestaan, nu de Staat 20 cents preleveert van elke 100 cents bruto, welke de Maatschappij ontvangt. Het zou wellicht overweging verdienen, deze 20 pCt. te vervangen door eene vaste som. In elk geval moet het contract zoodanig worden gewijzigd, dat de exploitatie niet voor 50 jaren worde verleend. Wel is waar geldt nu het recht van naasting, doch niet vóór dat de Maatschappij 20 jaren in functie is geweest, terwijl daarna slechts om de 10 jaren over de naasting beslist kan worden. Dit is verkeerd.

Ten einde aan hare bestemming te beantwoorden moet de Exploitatie-Maatschappij hoe langer hoe meer de agent der Regeering worden, zoodat de overgang in rechtstreeksche Staats-exploitatie zoo geleidelijk mogelijk plaats hebbe.

Mijn antwoord op de tweede vraag is: men geve voorloopig de exploitatie der te naasten lijnen, aan de Exploitatie-Maatschappij, krimpe den termijn der concessie in, breide de bevoegdheid om haar te naasten uit, en stelle Staats-exploitatie in het verschiet.

De Heer DE BORDES. Het is inderdaad moeielijk na de conclusie van den geachten vorigen spreker hem te beantwoorden. Ik meende toch dat hij zoude hebben verklaard dat Staats-exploitatie behoort te worden ingevoerd.

De monopolie. De vraag is of deze ten meesten nutte wordt uitgeoefend, als de monopolie is in handen van den Staat dan in die van particuliere maatschappijen.

Kapitaalsverkwisting. Wanneer de Staat het duurst exploiteert dan heeft ook daar verkwisting van kapitaal plaats.

De geachte spreker haalde het voorbeeld van Engeland aan, en had waarschijnlijk op het oog het lijvige boek aangaande de enquête van het Parlement, gehouden in 1872 over „Railway-Companies amalgamation", waarin alle de bizonderheden omtrent concurreerende lijnen voorkomen.

Het is echter opmerkelijk dat, wel alle de door mijn geachte voorganger vermelde en nog vele andere gebreken in de exploitatie

door bizondere Maatschappijen werden aangevoerd, geen der gehoorde personen waaronder de eerste spoorwegmannen van Engeland op de hun gedane vraag de exploitatie door den Staat durfde aanbevelen.

Die aandrang in Engeland van voor een jaar of wat om tot Staats-exploitatie te komen ging vooral uit van hen, die slecht rendeerende spoorwegen bezaten. Maar in Engeland was men veel te practiesch om daartoe over te gaan.

In België is de toestand geheel anders dan hier. Daar wilde men Staats-exploitatie hebben om de tarieven te kunnen maken, ten einde Antwerpen te bevoordeelen. Er zijn tarieven van Antwerpen naar het buitenland, die niet eens de kostende prijs bedragen, maar waardoor men de scheepvaart forceeren wil om naar Antwerpen te komen. En ik geloof niet dat men hier te lande eene dergelijke protectie zou dulden.

De geachte spreker heeft ook gesproken van het vervoer over dezelfde lijn door verschillende maatschappijen. Daarvan geloof ik met hem dat geen quaestie kan zijn.

Voorts zou de concurrentie der spoorwegen in Engeland het vervoer langs de kanalen dooden. De wijze waarop dit somtijds geschiedt blijkt ook weder uit dat *boek*. En de kustvaart in Engeland zou ook verminderd zijn. Maar daar staat tegenover, hetgeen opmerking verdient, dat bij ons het vervoer op de binnenwateren ook na aanleg der spoorwegen is toegenomen.

Nog dit. Het is allermerkwaardigst dat nu de Staat in België bijna eene halve eeuw spoorwegen exploiteert, men toch voortdurend in de Belgische bladen steeds groote klachten leest over de exploitatie en het bestuur door den Staat.

Verleden jaar nog heeft er eene aanbesteding van rails plaats gehad, waarbij de Staat eene kolossale schade leed omdat hij geen genoegzame commerciëele kennis scheen te bezitten.

Het bestuur der Staats-exploitatie in België is zoo gebrekkig dat men er ernstig over denkt het te wijzigen en om ook commerciëele elementen in dat bestuur op te nemen.

Wat de noodzakelijkheid betreft om hier de spoorwegen te naasten ten einde een tegenwicht te maken tegenover de spoorwegen in de aangrenzende landen, ik geloof niet dat het veel helpen zal, tenzij de Staat exploiteert en met de tarieven handelt als België.

Spreker meende verder dat niet de Rijnspoorweg maar wel de *Hollandschen* Spoorweg moet worden genaast. Ik zou denken dat

wanneer men naasten wil men alles moest naasten. En waarom meende spreker dit? Het is allermerkwaardigst! Uit vrees voor concurrentie voor de Staatsspoorwegen. En dat is juist hetgeen ik van het grootste belang acht: de concurrentie.

Dit in het algemeen.

Ik geloof dat, wanneer men weet hoe er geconcurreerd wordt — en er zijn hier Heeren die dat nog veel beter weten dan ik — en welke moeite er in ons land door de directeuren der maatschappijen steeds werd aangewend om vervoer te krijgen, men zal toegeven dat er veel achterzit, dat men niet aan den Staat moet opdragen. Laten wij bij het binnen- en buitenlandsch verkeer van ons land blijven.

Wat het binnenlandsch goederenvervoer betreft, is de concurrentie met de waterwegen zoo groot, dat de spoorwegen zeer goedkoop en snel moeten vervoeren; anders krijgen zij niets. Op de lijn Nieuwediep—Rotterdam heeft de Hollandsche Spoorweg-Maatschappij voor enkele jaren goederen vervoerd voor een tarief, dat niets betaalde. Over het personenvervoer hier te lande valt niet te klagen; klachten van weinig belang heeft men natuurlijk hier, evenals in België en overal. Billijk is het als men zegt, dat het personenvervoer goed is.

Wat het buitenlandsch vervoer betreft, hebben wij voornamelijk te maken met Duitschland. En wat zien wij dan?

Twee maatschappijen — er komen er drie — concurreerden met elkaar, en dat die concurrentie enorm sterk is, kan men afleiden uit de wijze waarop die maatschappijen elkander het goederenvervoer trachten af te nemen. Zelfs hebben zij agenten in het buitenland om goederen deelachtig te worden.

En ten wiens voordeele geschiedt eigenlijk dat alles? Natuurlijk van het publiek.

Een klein voorbeeld hoe nuttig de exploitatie door maatschappijen werken.

De stationschef van de Rijnspoorweg alhier is sinds 1870, toen de lijn tot den Haag geopend is, kolen gaan verkoopen. Door zijn activiteit heeft hij een enorm debiet in de stad gekregen. Niemand koopt echter steenkolen om den stationschef, maar omdat hij goede waar heeft, en hier te 's Hage een soort monopolie bestond.

Zou men nu dergelijke verbeteringen kunnen verwachten, wanneer de *spoorwegen in handen* van den Staat waren? Ik geloof

het niet, dergelijke commerciëele handelingen zijn van geene Rijksambtenaren te verwachten.

Wat hebben wij dezen winter gezien? Toen verkeerde men in een exceptionelen toestand door het langdurig door de vorst gesloten zijn der waterwegen. De vervoermiddelen der spoorwegen waren voor dien toestand niet berekend; er was geen materieel genoeg om het groot aantal goederen te vervoeren. Er rees zelfs een quaestie betrekkelijk de verdeeling der wagens van de Rijnspoorweg-Maatschappij over Rotterdam, maar na onderzoek heeft de handel verklaard, dat die Maatschappij al het mogelijke gedaan had om het vervoer zoo geregeld mogelijk te doen plaats hebben. Het spreekt ook van zelf dat de handel de concurrentie apprécieert.

Er is nog eene groote zaak.

Bij de spoorwegen door den Staat geëxploiteerd heeft men geene contrôle; daar vormt het geheele lichaam van ambtenaren één geheel. De klachten van het publiek zullen wel gehoord, maar zij zullen niet zoo goed onderzocht worden, als bij de gewone spoorwegen, waar de Raad van Toezicht, een van de Maatschappij geheel onafhankelijk en boven haar geplaatst collegie, de klachten onderzoekt.

Ten slotte geloof ik dat het niet wenschelijk zou wezen om aan de Exploitatie-Maatschappij de exploitatie van de lijnen te geven, die door den Staat kunnen genaast worden. Wat toch is de Exploitatie-Maatschappij, niets anders dan eene particuliere maatschappij? Ik geloof dat het verschil slechts hierop neerkomt, dat in het laatste geval de Staat kostbare lijnen aanlegt en die aan eene particuliere maatschappij ter exploitatie overgeeft.

De Staat heeft moeten betalen de financiëele misstap door de Maatschappij gedaan, krijgt van tijd tot tijd kostbare rekeningen voor het buitengewoon onderhoud en eindigt met er weinig van te trekken.

De Exploitatie-Maatschappij exploiteert als de andere maatschappijen goed en concurreert ook goed met de andere. Maar het stelsel deugt niet. Dan is het beter Staats-exploitatie, want dan kan de Staat met de tarieven doen wat het beste wordt geacht voor het algemeen nut.

De Heer HUET. Ik wensch meer bepaald de technische zijde van het onderwerp, thans in behandeling, op den voorgrond te stellen.

Wij hebben eene Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, welke lijnen exploiteert, die niet haar maar den Staat *toebehooren*, en dit is een groot nadeel. Een eerste vereischte

voor goede en voordeelige exploitatie is, dat de baan en alles wat daartoe behoort het eigendom zij der Maatschappij. Zoolang die fout niet is weggenomen moeten wij wenschen, dat de Explotatie-Maatschappij niet in omvang toeneme. De Staatsspoorwegen moeten in hun geheel aan haar worden overgegeven, of wel aan eene nieuwe maatschappij tegen vergoeding van zoovcel millioenen als de wegen gerekend mogen worden waard te zijn. Eerst dan zullen de lijnen naar behooren geëxploiteerd kunnen worden. Verlangt bijv. de maatschappij nieuwe stalen rails te leggen, of veranderingen aan banen en stations aan te brengen, dan is geen andere briefwisseling noodig, die binnen het lichaam der maatschappij en niet met de Regeering om goedkeuring te vragen, omtrent maatregelen die soms geen uitstel lijden kunnen. Op deze wijze zijn de Hollandsche en de Rhijnspoorweg-Maatschappij ingericht: Ze bouwen, breiden uit en wijzigen zoo als met hare oogenblikkelijke behoeften overeenkomt.

Werd de exploitatie der Staatsspoorwegen aldus ingericht, dan zouden wij hebben eene groote maatschappij, die 1000 K. M. exploiteert, en alle kleine lijnen in hare nabijheid zoude absorbeeren, terwijl de Staat de lijntjes, die ten aanzien van de aansluiting met het buitenland moeielijkheden baren, langzamerhand zoude kunnen naasten, om ze ook aan die maatschappij over te geven.

De Heer VAN DEN WALL BAKE. Het was eene eigenaardige omstandigheid, dat de protectionistische rede van den eersten spreker over dit onderwerp werd onderbroken door eene ovatie aan den vrijen handel. Dit moet iedereen getroffen hebben, die hoorde wat werd aangevoerd, om vooral concurrentie tegen onze Staatsspoorwegen te voorkomen.

Wij hebben gehoord hoe verkeerd het was dat een particuliere spoorweg gesubsidiëerd werd, die in concurrentie met de Staatsspoorweg zou kunnen komen. Wij hebben gehoord hoe de concurrentie door de lijn Antwerpen-Gladbach werd afgekeurd, omdat die lijn concurrentie aanbracht. Indien dat niet is het huldigen van het zuiver protectionistische stelsel, dan begrijp ik niet wat onder dat stelsel moet worden verstaan. Of is wellicht de tijd gekomen dat wij het vrijhandelstelsel moeten laten varen? Wij hebben er in alle geval uit geleerd wat het resultaat is, wanneer men Staatsspoorwegen maakt, namelijk er zorgvuldig voor te waken dat die spoorwegen geen schade ondervinden; de Staat mag niet favoriseeren, *het maken van met* de eigene lijnen concurreerende lijnen.

Misschien is hetgeen daaromtrent gezegd is eene onvoorzichtigheid geweest, maar het neemt toch eene voile weg, die voor velen over de gevolgen van Staats-exploitatie ligt. Wij zien hetzelfde verschijnsel in andere rijken even goed voorkomen. Daar, waar eenmaal Staats-exploitatie bestaat, daar bestaat tevens de neiging om alle concurrentie te dooden. Eenmaal den eersten stap op dien weg gesteld, is er eigenlijk geen andere dan Staats-exploitatie meer mogelijk. Wij zien dat in verschillende deelen van Duitschland en in België, waar niet zoozeer het publiek heeft aangedrongen op de uitbreiding van de Staatsspoorwegen, maar waar het natuurlijk belang van den eigenaar, d. w. z. den Staat, hem drong om de concurrentie weg te ruimen, des noods door zelf te koopen.

Wat heeft in Pruissen mede aanleiding gegeven tot het aankoopen door den Staat van de verschillende spoorwegen? De behoefte aan behoorlijk verband tusschen de verschillende Staatsspoorwegen en de hinderlijke concurrentie der privaatspoorwegen.

En is nu Staats-exploitatie op zich zelve de door het publiek en den handel meest gewenschte vorm van Spoorweg-exploitatie? Ik meen het te moeten ontkennen. Ware dit waar dan zou men, nadat er reeds zoovele jaren Staatsspoorwegen in de verschillende landen bestaan, op de vraag: waar kan men een voorbeeld vinden van goede exploitatie, moeten kunnen wijzen op de Staatsspoorwegen in België, in Pruissen of in Beijeren. Noch op die in België, noch op die in Pruissen of Beijeren, maar op enkele particuliere maatschappijen wordt als voorbeeld gewezen. Heeft men van de Staats-exploitatie te wachten, dat omtrent de tarieven voor den handel meer medewerking zal gevonden worden dan bij particuliere maatschappijen? Ik meen ook dit op grond van de ondervinding te moeten ontkennen.

De Belgische Staatsspoorwegen zijn als voorbeeld aangehaald. Men weet dat voor Antwerpen door die spoorwegen veel gedaan wordt om den handel te favoriseeren. En waarop, dit is eene bijzonderheid, die men niet uit het oog moet verliezen, waarop zijn de lage Antwerpsche prijzen gebaseerd? Op de prijzen van den waterweg naar Rotterdam.

Die waterweg geeft aan, welke prijzen de Belgische Staat moet berekenen voor Antwerpen.

Wanneer wij dus eene Nederlandsche handelsstad als basis zien aangewezen voor de prijzen in het buitenland, en bemerken dat *desniettegenstaande* de concurrentie met Antwerpen bezwaarlijk is

vol te houden, dan gevoelen wij dat in de verbetering van de communicatiemiddelen te water een veiliger en beter hefboom ligt om in het voordeel van onzen handel te werken, dan wanneer men hetzelfde kapitaal besteedt om exploitatie van alle spoorwegen door het Rijk te verkrijgen.

De waterweg is hier en elders de groote factor, waarmede wij moeten rekenen.

In Duitschland heeft men ook uit het oog verloren, dat niet de spoorwegen de maatstaf voor het tarief geven, maar de waterwegen. Ik ben er van overtuigd, dat deze periode slechts kort zal duren, omdat men zal zien dat niet zoozeer Nederlandsche handel, als wel de Spoorweg-Maatschappijen van Nederland en vooral die van Duischland benadeeld worden. Door Staatsaankoop van de particuliere lijnen is geene verbetering voor onzen handel te verkrijgen, omdat die verbetering buiten het bereik der Nederlandsche spoorwegen gelegen is. Indirect kan verbetering der waterwegen Pruissen tot meer meegaandheid noopen.

Om nu tot het concrete geval te komen, vraag ik: wanneer de spoorweg Amsterdam-Rotterdam in handen van den Staat was, wat zou daarvan het gevolg zijn voor den handel en voor het publiek?

Wellicht kan de eerste spreker mij daaromtrent inlichten, maar oppervlakkig zie ik niet in dat er in den toestand eenige merkbare verandering zou komen. Heeft men b. v. bij de spoorwegen, die aan den Staat toebehooren, lagere tarieven dan bij de bizondere maatschappijen? Geenszins — ze zijn gelijk of hooger. Heeft men meer treinen per dag? Ook niet. Zijn de Staatsspoorwegen beter ingericht? Naar hetgeen ik er van hoor, zou ik dat durven betwijfelen. De Heer HUET heeft gezegd dat de Exploitatie-Maatschappij zoo weinig vrijheid van beweging heeft gehad. Ik beaam volkomen hetgeen ZEd. omtrent de noodzakelijkheid dier vrijheid voor eene goede exploitatie gezegd heeft en zou daarom de vraag willen doen, of onder die omstandigheden uitbreiding van den werkkring dier Maatschappij wenschelijk te achten is?

Naar mijn inzien zou het noch voor het publiek, noch voor den handel eene verbetering zijn, als een deel van eene bestaande groote spoorwegonderneming van *exploitant* veranderde, en Staatsexploitatie acht ik uit volle overtuiging in het nadeel zoowel van het publiek als van den Nederlandschen handel.

De Heer PEKELHARING. Slechts een kort woord, Mijnheer de Voorzitter!

De verstreikende bestrijding van hetgeen ik gezegd heb, is gevoerd door den Heer HUET, die uitging van de stelling, dat scheiding van weg en exploitatie verkeerd is. Breng deze tot één, zeide die spreker, en draag van lieverlede de Staatsspoorwegen over in den eigendom van de maatschappij. Eene stelling, even lijnrecht staande tegenover de door mij verdedigde, zal men moeilijk kunnen opwerpen.

Tot mijn leedwezen heb ik echter van den geachten spreker geene argumenten tegen mijn betoog vernomen. Mijn denkbeeld was: samentrekking der spoorwegen in handen van den Staat. Het zijne is, dat de Staat zijne eigene spoorwegen in handen geve van eene bizondere maatschappij. Daarmede zou de Staat niet iets nieuws verrichten. Oostenrijk is daarmede voorgegaan om tijdens den Krimoorlog aan zijn bedorven financiewezen tegemoet te komen. In 1854 heeft die Staat zijne lijnen verkocht, in zekeren zin verpacht, maar voor een zoo groot aantal jaren, dat het gelijk stond met verkoop. Ik vraag of Oostenrijk reden heeft gehad om zich over dezen stap te verheugen, of hij niet algemeen wordt afgekeurd, en of thans niet het streven bestaat om tot den vroegeren toestand terug te keeren?

De Heer VISSERING, onze Minister van Financiën, maakte mij zoo even de opmerking, dat hij niet ontevreden zoude zijn wanneer het stelsel van den Heer HUET doorging: de beschikking over 100 à 200 millioen ware voor de schatkist geen onverschillige zaak. Ik ben echter overtuigd dat ook deze bewindman niet zou kunnen besluiten om, met het oog op dat tijdelijk voordeel, toe te geven aan het plan, hetwelk den Staat de beschikking over zijne spoorwegen zou ontnemen.

De Heer VAN DEN WALL BAKE meende, dat zelden een eigenaardiger interruptie kon plaats hebben, dan mijne protectionistische rede ondervond door de komst van den Minister van Financiën. Gaarne erken ik dat het mij eene groote eer is thans het woord te voeren naast hem, dien ik zoo vaak als leerling aanhoorde. Mocht er al in sommige opzichten eenig verschil van zienswijze bestaan, ik ben steeds een aanhanger van de vrijzinnige leer, mij te Leiden door den Hoogleeraar VISSERING verkondigd. Daaraan geloof ik thans niet ontrouw te zijn geworden. *Qui bene distinguit bene docet.*

Protectionisme is het drijven van handel en nijverheid in eene kunstmatige richting, waardoor de bestaande of te verwachten vrije

concurrentie wordt opgeheven of onmogelijk gemaakt. Hier daarentegen hebben wij te doen met een geval, waarin de regelen der concurrentie worden uitgesloten, geenszins door mij maar door den aard der zaak. Ik had de beschuldiging van protectionischen zin niet verwacht. Zij kan, dunkt me, niet strekken om den indruk te verhoogen van de overige argumenten, door den Heer BAKE te berde gebracht. Te minder, nu de spreker gewaagde van een sluier of voile, zooals hij zeide, die tengevolge van mijne onvoorzichtigheid zou zijn opgeheven. Als ik het wel begrijp, zou het dus mijn wensch zijn, dat de concurrentie in 't algemeen wierd gedood, en zou wat ik heden in 't midden heb gebracht, slechts een onderdeel vormen van een algemeen protectionistisch stelsel. Het doet mij leed het te moeten zeggen, doch ik mag niet verhelen, dat op deze wijze het weinig aanlokkende gebied der insinuaties wordt betreden. Ik herhaal het: bij de spoorwegen pleegt de concurrentie zich zelve te dooden. Ik heb erkend, dat er uitzonderingen zijn, b. v. voor de knooppunten en de waterwegen; doch zij bevestigen den regel.

Wat de exploitatie betreft, heb ik mij als einddoel voorgesteld, dat de spoorwegen rechtstreeks door den Staat worden geexploiteerd. Maar ik heb gezegd, de tijd is daar nog niet rijp voor.

Nu zegt de Heer BAKE: maar als men tot Staats-exploitatie komt, dan krijgt men nog geene betere tarieven. Ik geloof veeleer het tegendeel, omdat de Staat niet aan het dividend-belang is gebonden. Ook bedenke men dat wanneer de geleden verliezen gedekt zijn en het kapitaal geamortiseerd is, de tijd komt dat de spoorwegen kunnen worden geëxploiteerd volgens de beginselen van vergoeding voor bewezen diensten. Daartoe kan men uitsluitend door Staats-exploitatie geraken, want bij bizondere maatschappijen ligt het streven naar winst in haren aard.

Maar van dat tijdstip zijn wij nog ver verwijderd. Wij moeten de zaak beschouwen als eene onderneming, die behoorlijk intrest moet geven, ook aan den Staat, en daarenboven behoeven de tarieven zoo laag niet te zijn als het publiek in zijne opgewondenheid zou kunnen eischen.

Ik vraag: moet het bizonder belang van de particuliere maatschappijen de tarieven niet hooger doen opdrijven, dan wanneer er geen dividend behoeft te worden uitgekeerd? Dit is, geloof ik niet tegen te spreken, al maakt de Heer BAKE een teeken van ontkenning. Ik erken dat de cijfers omtrent de exploitatie in België

en Pruissen het trekken van vaste conclusiën nog niet wettigen; er zijn zoo velerlei factoren die op de cijfers invloed hebben, het maatschappelijk leven is zoo oneindig rijk in verscheidenheid, dat men, de cijfers ziende, niet dan met moeite de beteekenis er van kan verklaren. Voor deze stelling meen ik onder anderen te mogen verwijzen naar het beroemde werk van EMIL SAX, terecht een standard-work genoemd.

Ten slotte een enkel woord over de vermoedelijke gevolgen van den overgang van den spoorweg Amsterdam-Rotterdam in handen van den Staat.

De Heer BAKE zegt, dat die overgang geen verandering zal aanbrengen voor den handel en het publiek. Aangenomen dat dit zoo is, wat ik nog niet toegeef, dan is het toch eene groote verandering en verbetering voor den Staat, die een groot net van spoorwegen heeft, hetwelk echter niet aansluit aan Amsterdam. Komt de Staat nu in het bezit van eene lijn, die zijn net afrondt, dan is dat een groot voordeel.

Omtrent hetgeen de Heer DE BORDES over Staats-exploitatie heeft in het midden gebracht, komt het mij voor dat het òf niet tegen mij is gericht, òf reeds door mij behandeld was, daar ik hier niet de stelling verdedigd heb: Staats-exploitatie is ten allen tijde in alle landen wenschelijk, maar mij bepaalde tot een concreet geval.

Het is waar dat de buitenlandsche maatschappijen hare agenten hebben, die zorgen voor het verkeer en de expeditiën. Maar wanneer men vraagt: kan de Exploitatie-Maatschappij ook niet hare agenten in het buitenland hebben, dan antwoord ik: ja. Daarom acht ik het wenschelijk dat men aan de Exploitatie-Maatschappij de gelegenheid geve, om haar taak in ruimer kring voort te zetten.

Wat het stelsel van verpachting betreft, ik heb in mijne eerste rede de nadeelen er van niet verzwegen. Ik geloof dat degene, die de juiste formule vindt voor de financiëele verhouding tusschen eene der Staats- en de pachtende maatschappij, geboren moeten worden. Doch als praktisch man vraag ik, wat op dit oogenblik in ons vaderland het wenschelijkste is. Wanneer men dan verneemt dat de tijd voor rechtstreeksche Staats-exploitatie nog niet is gekomen, dan schiet er dunkt mij niet anders over, dan zich te wenden tot die maatschappij, die hare taak behoorlijk vervult; met het doel om haar tevens meer en meer te maken tot een agent van het Rijk, wiens plaats ter gelegener tijde op de meest *gelijdelijke wijze* door de Regeering zelve kan worden ingenomen.

Ik zal niet verder uitweiden over de concurrentie in het algemeen, omdat ik dit in mijne eerste rede uitvoerig gedaan heb. Ik eindig met deze vraag:

Wanneer de Staat op een zoo gewichtig oogenblik als thans voor de Nederlandsche spoorwegpolitiek is aangebroken, zijn recht van naasting laat liggen, zullen dan niet de maatschappijen, wier voortdurend bestaan voor geruimen tijd verlengd wordt, met elkander in overleg treden? En zal daarvan niet het gevolg zijn het overgaan van de eene maatschappij in de andere — eene fusie — die toch eigenlijk niet anders is, dan een andere vorm van monopolie?

De Heer HUËT. Ik geloof dat er hier een misverstand bestaat. Als ik wel begrepen heb, dan is het gebeurde in Oostenrijk dit. De Staat had daar spoorwegen die zij wegens behoefte aan geld verpacht heeft, en over deze handeling heeft zij later spijt gehad.

Maar nu stelle men eens het geval dat men spoorwegen verpacht had, zonder geld te ontvangen; dat zou echter een nog veel grooter fout zijn. Toch bestaat die fout bij onze Staatsspoorwegen. Deze zijn verpacht aan de Exploitatie-Maatschappij tegen niets anders dan de verplichting om bij een zeker winstcijfer zekere vergoeding te geven. Deze vergoeding nu is zeer klein in vergelijking van hetgeen de aanleg der Staatsspoorwegen gekost hebben, maar dit springt niet in het oog omdat de Staat de spoorwegen aan de Maatschappij ten gebruike geeft, zonder die Maatschappij voor het geheel of een deel van de aanlegkosten te debiteeren.

Nu heeft de vorige spreker gezegd dat hij, die de juiste formule vindt voor de pachtmaatschappijen, nog geboren zal moeten worden; maar dat geeft mij juist grond om te herhalen mijne stelling: verpachting waarbij scheiding van eigendom en exploitatie plaats heeft is in beginsel verkeerd, en daarom is het onmogelijk er een goede formule voor te vinden. Juist omdat die spreker zich geheel op economisch gebied gesteld heeft, en de technische quaestie ter zijde heeft gelaten, gevoel ik mij geroepen te herinneren aan de hoofdzaak, waarop het bij een goede regeling aankomt, namelijk dat het eigendom van de weg en de exploitatie in ééne hand moet zijn. Zoolang die fout niet is weggenomen, kan de Exploitatie-Maatschappij niet naar behooren hare taak vervullen en kan hare verhouding tot den Staat niet behoorlijk geregeld worden. En dat de geachte spreker het in dezen met mij eens is blijkt wel daar uit, dat hij gezegd heeft, dat hij die voor verpachting de juiste formule zal aanwijzen, *nog* niet geboren is.

De Heer W. K. M. VROLIK. Ik aarzelde zeer in deze Vergadering het woord te nemen om verschillende redenen. In de eerste plaats omdat — wanneer de spoorwegmannen zich in het debat mengden — het onvermijdelijk spoedig zou ontaarden in een prêcher chacun pour sa paroisse.

Doch de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen is zoodanig in de discussie betrokken geworden dat ik niet mag zwijgen.

De Heer DE BORDES sprak voor de particuliere en sterk tegen de Staats-exploitatie. Ik geloof evenwel dat zijne conclusie in strijd was met zijne rede. Want welke was deze conclusie? Dat de Heer DE BORDES zoo zeer gekant tegen Staats-exploitatie, het der Regeering zeer kwalijk nam, dat zij door het pachtcontract met de Exploitatie-Maatschappij juist aan die door hem zoo gehate Staats-exploitatie wist te ontkomen.

Dat ik geen ongelijk had te vreezen voor het woord voeren door de spoorwegmannen, de Heer VAN DEN WALL BAKE bewees het mij ten volle. Met schrik vernam ik van hem de vraag, om het voordeel op te helderen dat zoude worden verkregen wanneer de exploitatie der lijn Amsterdam—Rotterdam aan de Exploitatie-Maatschappij wierd toevertrouwd. Ik zal die vraag niet beantwoorden. Ik zal mij wel wachten den Heer VAN DE WALL BAKE op zulk een bekrompen terrein te volgen. Ik zou meenen daardoor te kort te doen aan den eerbied verschuldigd aan eene Vergadering als deze, waar de vraagstukken streng wetenschappelijk en algemeen behandeld moeten worden.

Nog een reden was er waarom ik aarzelde te spreken. De geachte spreker, de Heer PEKELHARING, heeft nl. aan de Exploitatie-Maatschappij een lof toebracht, dien ik hoop dat zij zich waardig maken zal. Maar al te zeer ben ik echter overtuigd dat de Maatschappij, zooals alle zich nog ontwikkelende organisatiën, dikwerf struikelt in velen.

Er is wellicht geen zwaarder taak dan het dienstbaar maken van een gecompliceerd spoorwegnet, aan de ontwikkeling van handel en nijverheid. Ik kan de verzekering geven dat de Maatschappij steeds ten ernstigste er naar streefde ten nutte van het publiek belang te arbeiden, en ik hoop dat dit zoo zal blijven. Ik geloof verder dat de Exploitatie-Maatschappij, al is zij, zooals de Heer PEKELHARING terecht even aanstipte, misschien door haar eigenaardige verhouding tot den Staat niet zoo vrij in hare bewegingen als tot de geheele vervulling van haar taak zou noodig

zijn, toch gelukkig nog genoeg van het karakter eener particuliere nijverheids-onderneming heeft om aan het algemeen welzijn diensten te kunnen bewijzen, die Staatsexploitatie niet zou hebben kunnen brengen. Ik wijs slechts even op de groote offers die zij bracht om ter wille der Staatsspoorwegen ook de exploitatie van Luik—Limburg en Almeloo—Salzbergen op zich te nemen.

Nu mij eenmaal het woord verleend is kan ik misschien een misverstand, een verwarring van denkbeelden weg nemen. Men hoorde telkens spreken over *concurrentie* der spoorwegen en dan weder beweren dat zij niet bestaat; en nu vraagt men hoe die beide denkbeelden met elkander te rijmen. Het is waar dat de concurrentie van spoorwegen onderling in hetzelfde land geen heil kan opleveren voor het publiek, dus ook niet voor handel en nijverheid, omdat de tarieven volstrekt niet door onderlinge mededinging maar grootendeels worden beheerscht door de waterwegen, en in nog hooger mate door buitenlandsche concurrentie. Wanneer er b. v. sprake was van een vervoer tusschen Berlijn en New-York, zou men de verschillende wegen nagaan langs welke dat vervoer kan geschieden; men zou onderzoeken wat over Bremen, over Hamburg of over Antwerpen te wachten ware van spoorweg- en zeevervoer. Voor het vervoer via Nederland was er nu op drie factoren te letten, de spoorwegvracht van uit Duitschland tot aan onze grenzen, de spoorwegvracht op eigen grondgebied, alsmede op wat ons land voor het vervoer naar Amerika kan aanbieden.

Thans echter kan men wat Duitschland betreft weinig meer rekenen op medewerking in het maken van vrachtscombinatiën, sedert alle spoorwegen aan onze grenzen aansluitende, op die te Nieuweschans na, Pruissische Staatsbanen geworden zijn.

Pruissen heeft zijne machtige hand gelegd op het spoorwegnet, de tarieven worden te Berlijn gedecreteerd. Terwijl deze tarieven eenerzijds de concurrentie tegen de Duitsche havens bemoeilijken, wordt overigens aan alle Pruissische Bahnen voorgeschreven, volgens welke regelen en eenheidsprijzen zij tot de grenzen hunne vrachtsaandeelen moeten berekenen. Gelukkig echter bestaat nog het zeevervoer als veranderlijke factor. Thans is dus de vraag: welke tarieven door Pruissen worden toegestaan van Berlijn tot een der knooppunten aan onze grenzen, dan moet worden nagegaan wat de zeevracht is. Het overblijvend deel rest dan voor de Nederlandsche spoorwegen, en nu is het de voor deze een telkens moeielijker *wordende taak* na te gaan, of voor dien prijs zij nog

vervoeren kunnen. Het is dus volkomen juist, dat hier in ons land de concurrentie van de spoorwegen onderling feitelijk niet bestaat, in zoover dat de prijs, die via ons land te bedingen is, door de buitenlandsche concurrentie wordt bepaald, terwijl de spoorwegvracht tot aan onze havens, over alle wegen wordt gelijkgesteld. Al waren er behalve de Rhijnspoorweg-Maatschappij en de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij nog 20 andere maatschappijen, de handel zou voor geen enkelen penning de goederen goedkooper in Amsterdam krijgen, omdat de tarieven over alle wegen gelijkgesteld zijn.

Maar wanneer er dan in ons land zelf geen concurrentie is, ten minste geene, die het publiek ten goede komt — dan blijft zeer zeker bestaan de zeer zware concurrentie met het buitenland. En vraagt men mij — en nu verkeer ik op het oogenblik in de allerongunstigste omstandigheden daar mijne onpardigheid als Directeur-Generaal der Staatsspoorwegen natuurlijk verdacht is — is er heil te verwachten van concurrentie, dan antwoord ik onmiddelijk bevestigend, anders zou ik niet waard zijn 17 jaren lang spoorwegambtenaar te zijn geweest. De eenvoudige vraag is immers deze: kan een groot lichaam offers brengen, die verschillende versnipperde maatschappijen niet kunnen brengen? Het antwoord is dan immers ja. En als men vraagt, of het Nederland mogelijk is zijn aandeel te blijven veroveren in het wereldverkeer, dan antwoord ik met volle overtuiging — hoe groot tegenstander ook ik steeds blijf van Staats-exploitatie —: daartoe is zeer zeker concentratie, des noods in handen van den Staat, wenschelijker, dan dat wij geheel zonder samenhang blijven staan tegenover een machtig land als Duitschland en tegenover een België, dat met onbegrijpelijke volharding sedert 1830 zijne geheele politiek op concentratie heeft gericht en wel ten uitsluitende behoeve van dat Antwerpen, dat alleen bijna gevaarlijker voor ons Nederland wordt, dan alle Duitsche havens te zamen.

De VOORZITTER. Ik geloof niet dat het in den geest der Vergadering ligt, om over dit veelzijdig onderwerp een besluit te formuleeren. Dus rust op mij nog slechts de taak, om den geachten Prof. PEKELHARING, die deze zaak heeft ingeleid en de overige sprekers, die dit onderwerp zoo grondig hebben toegelicht, den dank der Vergadering daarvoor te betuigen. (*Toejuiching.*)

Er is nu nog een punt op den beschrijvingsbrief over, maar

wegens het ver gevorderde uur stel ik voor de behandeling daarvan tot eene volgende Vergadering uit te stellen.

Aldus wordt besloten en de Vergadering gesloten.

BIJLAGE N°. 1.

RAPPORT der Commissie, benoemd in de Vergadering der Vereeniging voor de Statistiek, dd. 19 April 1879, tot nader onderzoek van de voorstellen over de oprichting van een Statistisch-Instituut. (*Verslag Jaarb.*, 1879, blz. XLI).

In de Algemeene Vergadering, den 27 April 1878 te Utrecht gehouden, werd medegedeeld, dat besloten was tot opheffing van de afdeeling „Statistiek" aan het Dept. van Binnenl. Zaken. Die opheffing maakte blijkbaar op de vergadering een minder aangenamen indruk, waarvan de toenmalige voorzitter, Prof. VISSERING, de tolk was, toen hij, terstond na de gedane mededeeling, in de volgende woorden zijn oordeel over het genomen besluit uitsprak:

„De ons heden medegedeelde opheffing van het bureau van sta-„tistiek aan Binnenl. Zaken brengt ons terug in een toestand, die „erger is dan wij in vele jaren gehad hebben. De regeering schijnt „niet het geringste besef te hebben van hetgeen de statistiek is, „noch hoe zij behoort bewerkt te worden. Voor haar is de statis-„tiek, naar het schijnt, een artikel van weelde, waarvan men zich „in dure tijden ontdoet. Het is een schande voor Nederland, dat „daar zoo iets heeft kunnen gebeuren. Onze regeering schijnt niet „te bevroeden, dat het belang des volks, het belang der regeering „zelve (om nu niet van het recht der wetenschap te gewagen) haar „gebiedend den plicht oplegt om te zorgen voor een goede officieele „statistiek.

„Wat zal thans het gevolg zijn van de afschaffing van het Bureau „van statistiek bij Binnenl. Zaken? Men zal de statistiek in alle „takken van den publieken dienst opdragen aan ambtenaren, die „er noch de kunde, noch den lust voor hebben en maar al te ge-„reedelijk het vervelende werk aan klerken zullen overdragen.

„Men beseft niet, dat de statistiek, de wetenschap der feiten van „het maatschappelijk leven, eene studie is, die met belangstelling „moet worden beoefend, waarvoor men moet worden gevormd, „*waarvoor men bovenal* „hart" moet hebben.

„Ik herhaal, het is eene schande voor ons land, dat bij zijne „regeering dit besef ontbreekt" [1]).

Er werd echter op diezelfde vergadering ook geconstateerd — en uwe Commissie kan zich daarmede volkomen vereenigen — dat men de opheffing van de afdeeling „Statistiek" niet zou betreuren, *indien* dat negatieve besluit slechts het begin mocht worden van een betere organisatie van de officiëele regeeringsstatistiek, en met algemeene stemmen werd dan ook besloten een adres tot de regeering te richten, *niet* om eenvoudig aan te dringen op herstel van de oude afdeeling, maar wel om te verzoeken de oprichting van een centraal bureau voor de statistiek. Op dat adres werd, zooals bekend is, afwijzend beschikt, waarvan het gevolg was, dat nu op den voorgrond trad de vraag, of de „Vereeniging voor de Statistiek in Nederland" niet langs een anderen weg dan door het richten van vertoogen tot de wetgevende macht het doel, waartoe de oprichting van een regeeringsbureau moest leiden, zou kunnen bevorderen en zoo ja door welke middelen. Door den Heer PIERSON werd in overweging gegeven onder de gegeven omstandigheden vanwege de Vereeniging een statistisch instituut op te richten, en naar aanleiding van dat denkbeeld zijn later door het Bestuur twee voorstellen ingediend, het eene strekkende om een statistisch instituut te stichten, het andere om een Commissie in te stellen, die, zelfstandig handelende en zonder tusschenkomst van het Bestuur, werkzaam zou zijn als een zuiver wetenschappelijk lichaam, als een bureau van advies, van consultatie en van contrôle.

Beide voorstellen (op den beschrijvingsbrief aangeduid als Voorstel A en Voorstel B) zouden op de algemeene vergadering voor 1879 in behandeling komen, maar op die vergadering werd de zaak nog niet rijp geacht voor beslissing, en daarom aan eene commissie opgedragen de denkbeelden, in bedoelde voorstellen vervat, nader te overwegen en aan de Algem. Vergadering in 1880 rapport uit te brengen. Ondergeteekenden, tot leden van die Commissie aangewezen, hebben gemeend hun mandaat eenigszins ruim te mogen opvatten en ook te moeten letten op de verandering, die na de vergadering van het vorige jaar in de hooge regeeringskringen heeft plaats gehad. Vooral met het oog op de geschiedenis der zaak kwam dit aan uwe commissie noodzakelijk voor. Tijdens de vorige algemeene vergadering toch stond men, na het weigerend antwoord

[1]) *Zie Verslag der vergadering in het Jaarboekje* der Vereeniging van 1878, p. 40 en v.

van den Minister KAPPEYNE en de verklaringen, door dien bewindsman aan de vertegenwoordiging gegeven, voor dit dilemma: òf een particulier instituut òf in het geheel geen instituut. Thans daarentegen, nu een nieuw ministerie is opgetreden, waarin bekende voorstanders van de statistiek zitting hebben, kan opnieuw de vraag ter sprake komen: wat is verkieslijker, een regeeringsbureau, of een instituut, door een particuliere vereeniging opgericht?

Uwe Commissie heeft in de eerste plaats de vraag overwogen, of de organisatie van de officiëele statistiek inderdaad dringend verbetering vereischt.

Op die vraag meent zij een bevestigend antwoord te moeten geven. Er worden tegenwoordig wel massa's cijfers verzameld, maar er wordt toch weinig meer dan stuk- en brokwerk geleverd. Aan de meeste statistieken, welke van regeeringswege worden uitgegeven — dat er gunstige uitzonderingen zijn erkent uwe Commissie gaarne — is het merkbaar, dat eenheid van leiding ontbreekt [1]) en dat er gewerkt wordt zonder systeem.

Reeds de eigenlijke verzamelingsstatistiek laat veel te wenschen over. Vele cijfers worden er gevraagd, die weinig of geen waarde hebben; vele opgaven worden er verlangd, die onmogelijk met juistheid zijn te verstrekken. Zoodoende wordt niet alleen het speciale doel, dat men zich voorstelt, niet bereikt, maar ontstaat er ook bij de lagere besturen een tegenzin in de statistiek, die belangstellende medewerking uitsluit. — Vraagt men dus aan den eenen kant te veel en onpractisch, aan den anderen kant wordt ook weder te weinig gevraagd, omdat men te uitsluitend het oog heeft op het administratieve nut van statistieke cijfers en te veel uit het oog verliest, dat het ook wel degelijk ligt op den weg der regeering in het belang van nijverheid en wetenschap kennis te verspreiden aangaande maatschappelijke verschijnselen en toestanden.

Ook nog uit een ander oogpunt is de verzamelingsstatistiek voor verbetering vatbaar. Er is tegenwoordig te weinig contrôle op de juistheid van de cijfers, die geproduceerd worden, en te veel vrijheid voor de besturen, om ten koste van wenschelijke eenheid elk voor zich datgene te doen opteekenen of niet opteekenen wat

---

1) Zoo werd er o. a. op gewezen, dat sinds 1878 aan de Provinciale Besturen, ten opzichte van de inrichting der jaarlijksche verslagen, bedoeld in art. 162 der Prov. wet, meerdere vrijheid is gelaten, dan met het oog op de noodzakelijke éénheid geraden *schijnt*.

het verkiest. Bij gemis aan voldoende leiding en toezicht wordt derhalve veel minder van de beschikbare krachten geprofiteerd dan bij een goede organisatie mogelijk zou zijn. Bestond er een *blijvende* centrale inrichting, met de hoofdleiding van de statistiek belast, dan zouden daardoor niet alleen eenheid en concentratie van krachten bevorderd worden, maar dan zou ook de veelvuldige wisseling van Ministers een minder schadelijken invloed op den statistieken dienst uitoefenen dan thans het geval is. Thans gebeurt het maar al te dikwijls, dat een statistiek, door den eenen Minister op touw gezet, na korten tijd door een opvolger weder wordt gestaakt, waardoor ook het reeds verrichte werk veel van zijn waarde verliest. Andere statistieken, zooals die betreffende de naamlooze vennootschappen, zijn jarenlang geregeld bijgehouden, maar niet gepubliceerd, zoodat ze voor het publiek geen waarde hebben.

Laat derhalve de verzamelingsstatistiek veel te wenschen over, niet beter is het gesteld met de z. g. bewerkingsstatistiek. Vooral hier is, om iets goeds te verkrijgen, centrale leiding, die thans geheel ontbreekt, onmisbaar. Het behoeft bijna geen betoog, dat niet de eerste de beste ambtenaar van een Dept. v. Algem. Bestuur genoeg op de hoogte is van de practische toepassing der statistiek om zonder leiding de hem verstrekte cijfers en gegevens volgens de beste methode te verwerken en voor verschillende doeleinden dienstbaar te maken. Voor zelfstandigen statistieken arbeid is meer speciale vorming noodig dan men van de gewone administratieve ambtenaren, die uit den aard der zaak de statistiek als bijzaak beschouwen, kan en mag eischen. Men behoeft de statistieken, aan de verschillende Departementen bewerkt, dan ook slechts in te zien om zich daarvan te overtuigen. Aan het eene Dept. worden geheel andere regelen gevolgd dan aan het andere: de eenvormigheid, die vooral voor wetenschappelijk onderzoek en voor het maken van vergelijkende overzichten zoo wenschelijk is, ontbreekt geheel; van samenhang en verband tusschen hetgeen aan de verschillende administraties wordt verricht, is weinig te bespeuren. Reeds bij de bewerking van zuiver administratieve statistieken doet zich derhalve het gemis aan leiding en centralisatie gevoelen, maar nog veel meer wordt dat gemis gevoeld, indien het administratieve nut niet op den voorgrond staat. Is reeds over 't algemeen de liefde voor de statistiek bij de ambtenaren aan de Departementen niet groot, er schijnt aan de Departementen een, trouwens niet geheel onverklaarbare, *tegenzin te bestaan* om zich bezig te houden met sta-

tistieken, waarvan het rechtstreeksch nut voor de administratie niet kan worden aangewezen. Ziedaar dan ook waarschijnlijk een van de redenen, waarom de wensch om de cijfers, in de Departementen bijeenvergaard, ook zooveel mogelijk dienstbaar te maken aan niet-administratieve doeleinden, in de meeste gevallen nog een vrome wensch blijft. Bij de inrichting der administratieve tabellen wordt hier zelden op gelet, en er bestaat geen lichaam, dat de verzamelde bouwstoffen, nadat de administratie er haar voordeel mee gedaan heeft, ter zijner beschikking krijgt om ze met het oog op andere belangen te doen strekken tot vermeerdering van kennis aangaande maatschappelijke toestanden.

Maar bovendien is de kennis, die noodig is om na te gaan hoe de maatschappij is saamgesteld en in welken toestand zich hare elementen bevinden, niet uitsluitend te putten uit administratieve cijfers en aanteekeningen. Er moeten — zelfs voor den wetgevenden arbeid in ruimen zin — nu en dan enquêtes ad hoc worden ingesteld, enquêtes waarbij niet een enkel departement maar de geheele regeering, en niet alleen de geheele regeering maar het geheele Nederlandsche volk belang heeft. En het instellen van dergelijke enquêtes — b. v. naar den toestand van de nijverheid in al hare details — is zooal niet onmogelijk, dan toch hoogst moeilijk zonder meerdere centralisatie, zonder een lichaam, dat althans de hoofddraden van het statistische netwerk bijeenhoudt, en zonder te veel op eigen schouders te nemen, zich ten doel stelt om door methodische samenwerking van tal van krachten in aller belang juiste kennis van den toestand van land en volk te bevorderen.

Uit het bovenstaande blijkt reeds, niet alleen dat de organisatie van de officiëele statistiek in Nederland gebrekkig is, maar ook, dat, naar het oordeel uwer Commissie, meerdere centralisatie — alleen te bereiken door de oprichting van een centraal lichaam voor de statistiek — dringend noodig is.

Kan echter met goed gevolg een dergelijk lichaam of instituut door particulieren of vereenigingen in het leven worden geroepen? Op die vraag meende uwe Commissie het best een antwoord te kunnen geven door eerst na te gaan, aan welke vereischten zulk een instituut moet voldoen om met vrucht werkzaam te kunnen zijn. De eischen nu, die als vanzelf het meest op den voorgrond treden, zijn:

1°. dat aan het hoofd iemand geplaatst zij, bezield met lust

voor sociale studiën en niet alleen op de hoogte van de statistiek en aanverwante wetenschappen — zoowel wat de theorie als de practische toepassing betreft — maar ook bekend met de eischen der administratie en practische toestanden;

2°. dat het instituut voldoend aanzien en gezag hebbe, zoowel om zelfstandig door tusschenkomst van autoriteiten en niet-autoriteiten bouwstoffen te verzamelen, als om met betrekking tot den statistischen arbeid voor de verschillende Departementen voorschriften en regelen te kunnen ontwerpen — met den noodigen waarborg, dat die voorschriften geen nuda precepta zullen blijven.

Niet in eens — uwe Commissie erkent dat ten volle — zal het instituut in alle opzichten aan die eischen kunnen voldoen. De directeur zal niet terstond van alles op de hoogte zijn, maar ook door ervaring moeten leeren; — evenmin is het te verwachten dat de ambtenaren, die hem ter zijde zullen staan, reeds bij de aanvaarding van hun taak geheel volleerd zullen zijn in de bewerking van statistische gegevens, en dat het bureau, hoe goed ook ingericht, onmiddellijk voorschriften zal kunnen ontwerpen voor alle mogelijke officiëele statistieken; — slechts langzamerhand, aan de hand der ervaring en in overleg met de hoofdambtenaren bij de Dept. v. Algem. Bestuur, zullen de zoo gewenschte eenheid en methodische samenwerking verkregen kunnen worden, maar dit neemt niet weg, dat tot bereiking van een practisch resultaat de eischen, sub 1°. en sub 2°. gesteld steeds in het oog moeten gehouden worden. En nu heeft uwe Commissie de vaste overtuiging, dat een bureau, door een particuliere vereeniging opgericht, aan den eisch, sub 2°. gesteld, *zelfs in de verre toekomst* onmogelijk zal kunnen beantwoorden. Reeds op dien grond alleen meent zij — afgescheiden van alle andere bezwaren — aan een regeeringsbureau de voorkeur te moeten geven. Men zou, tot de oprichting van een particulier instituut besluitende, met het inroepen van financiëelen steun van belangstellenden moeten beginnen en door dat bedelen — altijd min of meer gepaard gaande met zekere afhankelijkheid — zou het aanzien der instelling zeker niet worden verhoogd. Maar ook al kwam de zaak veel gemakkelijker tot stand dan het zich nu laat aanzien, al kon men — zonder tot uiterste middelen de toevlucht te nemen — rekenen op eene liefde voor de wetenschap, die bereid zou zijn jaar op jaar duizenden te offeren, daarmede zouden de bezwaren toch geenszins zijn overwonnen. Al had de instelling ook groot *aanzien*, zij zou het niet

minder noodige *gezag* missen. Zeer terecht wordt in de toelichting op bovengenoemd Voorstel B gezegd:

„Het openbaar gezag kan zijn ondergeschikten voorschrijven, „welke gegevens de op te maken statistiek zal moeten bevatten „en hoe zij moet worden ingericht; het kan in vele gevallen door „wettelijke bepaling of verordening aan vereenigingen of genoot- „schappen den plicht opleggen zekere gegevens te verstrekken. „Maar wat kan een centraal bureau, door eene vereeniging als de „onze opgericht, doen? Beleefdelijk aanvragen, dat men het de „begeerde gegevens gelieve te verstrekken en geduldig het bescheid „afwachten, dat in vele gevallen dreigt òf een weigering òf een „gedeeltelijke uitgevoerde toezegging te bevatten."

Aan dat oordeel behoeft niets toegevoegd te worden. Zelfs al ware de regeering bereid aanzienlijke hulpmiddelen ter beschikking van het te stichten lichaam te stellen, zeer zeker is het niet te verwachten dat de verschillende Ministers steeds bereid zouden worden bevonden om hun administratieve statistieken te laten bewerken naar voorschriften, hun door den directeur van een particulier bureau toegezonden.

Bovenstaande bezwaren acht uwe Commissie van zooveel gewicht, dat zij niet tot de oprichting van een particulier bureau meent te mogen adviseeren, zoolang er nog eenige hoop bestaat, dat er van regeeringswege verbetering in de organisatie van den statistieken dienst is te wachten. Maar evenzeer heeft zij bedenking tegen de aanneming van Voorstel B. Werd dat voorstel aangenomen, dan zou wel is waar de Vereeniging het gevaar ontgaan „van een taak te ondernemen, waarvoor hare krachten niet berekend zullen wezen", maar dan zou men ook weinig anders bereikt hebben dan dat een taak, waarvan het Bestuur der Vereeniging zich tot heden met ijver en naauwgezetheid kwijt, werd opgedragen aan een Commissie, waarvan de toekomst nog zou moeten leeren of zij daarvoor evengoed berekend is.

Waar aan den eenen kant de wenschelijkheid van een centraal bureau vaststaat en aan den anderen kant de oprichting door particulier initiatief op zoo groote bezwaren afstuit, daar kan het wel niet anders of het denkbeeld van een regeeringsbureau treedt weder geheel op den voorgrond. Uwe Commissie acht dan ook een dergelijk instituut dringend noodzakelijk, maar meent in het stadium,

waarin de zaak thans verkeert, niet te kunnen volstaan met het reeds meermalen geleverde betoog van die noodzakelijkheid, doch tevens haar aandacht te moeten wijden aan de meest doelmatige inrichting en organisatie, en meer in het bijzonder te moeten nagaan: 1°. welke plaats een regeeringsbureau voor de statistiek in onze staatsinstellingen zou behooren in te nemen; 2°. welke de werkkring van zulk een bureau zou behooren te zijn.

Ad. I. Uwe Commissie meent het denkbeeld van een centraal bureau zonder eenige ministerieele contrôle en zonder eenig verband met een van de Departementen van Algemeen Bestuur — een instelling derhalve als b. v. de Algemeene Rekenkamer — geheel te moeten verwerpen. Een dergelijk instituut voor een belang, dat toch altijd met dat der administratie ten naauwste verbonden blijft, zou niet alleen een veel te groote macht krijgen, maar, bovendien te veel indruischen tegen den geest onzer constitutioneele instellingen om ooit tot stand te kunnen komen. Evenmin echter wenscht uwe Commissie eenvoudig herstel van den ouden toestand, waarbij het bureau van de statistiek een gewone afdeeling uitmaakte van een Departement en als zoodanig, tot groot nadeel voor de haar toevertrouwde statistische belangen, elke zelfstandigheid miste. Gelukkig is er een middenweg mogelijk, waardoor beide klippen — van te groote autonomie aan den eenen en te weinig zelfstandigheid aan den anderen kant — kunnen worden vermeden, — een middenweg die o. a. ook in Pruisen is gevolgd. Niets toch belet om het op te richten bureau te doen ressorteeren onder een der Departementen van Algemeen Bestuur (niet alleen wat de uitgifte van stukken, maar ook wat de kosten betreft, zoodat de kosten voor het bureau worden gevonden op de begrooting van het Departement waaronder het ressorteert), maar overigens aan deze instelling meer zelfstandigheid te verzekeren dan aan een gewone afdeeling wordt toegekend. De directeur van de instelling zou zich binnen de grenzen zijner instructie en — voor zoover de regelen van de comptabiliteit het toelaten — binnen de grenzen van het hem toegestane crediet vrij moeten kunnen bewegen; hij zou zelfstandig, zonder tusschenkomst van den Minister, met de autoriteiten moeten kunnen correspondeeren en opgaven vragen: — kortom, hij zou niet slechts in naam, maar ook in werkelijkheid het hoofd moeten zijn van den statistischen dienst en niet, zooals vroeger het geval was, een gewone schakel

in de administratieve keten. Zóó opgevat, zou het statistisch bureau in de vertakkingen van het staatsbestuur ongeveer dezelfde positie innemen als b. v. het Metereologisch Instituut, de Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten, het College op de Zeevisscherijen enz. Alle dergelijke lichamen ressorteeren wel onder een bepaald Departement en ontvangen wel instructies van den daarbij betrokken Minister, maar genieten toch veel meer zelfstandigheid dan de ambtenaren bij de Departementen.

De vraag is echter: onder *welk* Departement zou het statistisch bureau moeten ressorteeren? Uwe Commissie is van oordeel dat het verkieslijk zou zijn het te brengen onder het Dept. van Binnenlandsche Zaken. Niet alleen en zelfs niet in de eerste plaats omdat ook de vroegere afdeeling een onderdeel van het Dept. van Binnenl. Zaken heeft uitgemaakt — ofschoon ook aan het volgen der traditie in dezen eenig voordeel verbonden is — maar wel omdat het Dept. van Binnenl. Zaken de hoofdzetel is der statistische waarnemingen en omdat van uit dat Dept. geregeld instructiën en voorschriften worden gegeven aan die hoogere en lagere besturen, die een groot deel der statistische cijfers verzamelen en gedeeltelijk ook bewerken. Vooral om deze laatste reden schijnt het Dept. van Binnenl. Zaken nog de voorkeur te verdienen boven het Dept. van Financiën of dat van Waterstaat, Handel en Nijverheid, de twee eenige Departementen, die, behalve Binnenl. Zaken, voor een centraal bureau in aanmerking zouden kunnen komen.

Ad II. Nog gewichtiger is ongetwijfeld de vraag, welke de werkkring van het centraal bureau zou behooren te zijn.

Bij de overweging dier vraag stelde uwe Commissie op den voorgrond, dat er van een centraal bureau in den ruimsten zin — een bureau dat alle officiëele statistiek in zich tracht te concentreeren — in 't geheel geen sprake kan zijn. Niet alleen meende zij het denkbeeld alsof *elke verzameling* van feiten en gegevens rechtstreeks van het bureau behoorde uit te gaan, als ongerijmd ter zijde te moeten stellen, maar evenmin zou zij zich kunnen vereenigen met het streven om al het statistische materiaal, dat door hoogere en lagere besturen wordt bijeengebracht, ter beschikking van het centraal bureau te stellen, ten einde het daar voor administratieve en andere doeleinden te *verwerken*. Een dergelijke *centralisatie* zou naar haar overtuiging, zelfs indien zij mogelijk

ware, niet eens wenschelijk zijn. Vooreerst zou het waarschijnlijk op den ijver der ambtenaren, met de verzamelingsstatistiek belast, geen gunstigen invloed hebben, indien zij wisten, dat hun werk niet meer door de onmiddellijk boven hen staande ambtenaren zou worden gecontroleerd, maar alles eenvoudig zou worden opgezonden naar een groot bureau om daar gezift en verwerkt te worden. Bovendien kunnen zuiver administratieve statistieken — de geregelde aanteekeningen der ambtenaren — het best bewerkt worden in de Departementen door die ambtenaren zelf, want, zooals Dr. ENGEL het zoo juist uitdrukt: „sie bilden einen integrirenden Theil ihrer amtlichen Thätigheit". Meer en meer is Dr. ENGEL, de beroemde chef van het Pruisisch bureau, door de ervaring tot het inzicht gekomen, dat allesomvattende centralisatie, zooals men die vroeger in Pruisen wilde doorvoeren, ook haar schaduwzijde heeft en in een belangrijk opstel (Die Verwaltung des Kön. Stat. Bureaus im Jahre 1873, pag. 362 e. v.) schreef hij deze opmerkelijke woorden: „Die Stat. Bureaus der Staaten können niemals, und werden je länger je weniger, Centralstellen für die gesammte *amtliche Statistik* desselben sein."

Naar het oordeel uwer Commissie moet dan ook de „amtliche Statistik" zooveel mogelijk bij de daarbij betrokken Departementen blijven, en in het algemeen het te stichten bureau op zeer bescheiden voet worden ingericht en niets tot zich trekken wat, zonder uitvoering in de „Centralstelle," toch wel op voldoende wijze tot stand kan komen. Wel kan misschien de instelling in de toekomst, naarmate zij door het leveren van practische resultaten aller sympathie verovert, haar werkkring uitbreiden, maar zal zij niet na enkele jaren onder het vooroordeel, waaraan de statistiek thans nog in ruimen kring blootstaat, bezwijken, dan is het noodig, dat zij voorloopig haar taak strikt beperke tot het noodzakelijkste.

Maar ook op dat standpunt, waarbij geen heil wordt gezocht in het multa, maar alleen in het multum, blijft er toch voor het centraal bureau genoeg te doen over. Al stelt men als eerste regel op den voorgrond, dat het bureau moet voorlichten en leiden, maar niet zelf verzamelen en bewerken, zoo kunnen zich toch omstandigheden voordoen, waardoor men gedrongen wordt van dien regel af te wijken en aan het bureau de zelfstandige organisatie en uitvoering van een statistisch onderzoek geheel toe te vertrouwen.

Veel meer echter zal het voorkomen, dat wel onder behoorlijke leiding de *verzameling en* eerste bewerking der bouwstoffen kan

worden overgelaten aan de administratie, maar dat tot verkrijging van een deugdelijk resultaat de eindbewerking aan het centraal bureau moet worden toevertrouwd. Niet alle bouwstoffen toch kunnen aan de Dept. geheel naar eisch verwerkt worden, en het is zeer verklaarbaar, dat die krachten tekort schieten, zoodra het administratieve doel geheel op den achtergrond treedt. Waar het laatste het geval is, moet het centraal bureau de bewerking zelf op zich kunnen nemen, ten einde te voorkomen, dat de voorhanden materialen òf in het geheel niet, òf slechts ten deele tot vermeerdering van nuttige kennis worden dienstbaar gemaakt. Maar ook met betrekking tot die statistieken, waarvan de bewerking *wel* aan de ambtenaren bij de Dep. kan blijven toevertrouwd, zal het centraal bureau toch nog een tweeledige taak te vervullen hebben en wel:

1°. het ontwerpen van voorschriften en regelen voor de administraties, die zich met statistisch onderzoek bezighouden;

2°. het maken van vergelijkende overzichten, (het uitgeven van algemeene bijdragen voor de statistiek van Nederland, jaarboekjes enz.)

Het laatste moet dienen om uit de talrijke tabellen juist datgene onder de oogen van het publiek te brengen wat het meest belangrijk is, de vergelijkende studie van maatschappelijke toestanden over tal van jaren gemakkelijk te maken, de werking van hervormingen en in 't algemeen van bestuursmaatregelen te doen kennen, de ontwikkeling van het maatschappelijk leven geleidelijk na te sporen — kortom de verschillende statistieken meer dienstbaar te maken aan het beoogde doel en de bronnen meer toegankelijk te maken voor allen die er belang in stellen.

Maar nog meer gewicht moet worden gehecht aan het sub 1°. genoemde: het ontwerpen van regelen en voorschriften. Indien het waar is, dat zoowel de verzameling als de bewerking voor het grootste deel moeten blijven bij de gewone administraties, dan is het van het grootste belang, dat er ook dáár, reeds te beginnen bij de verzameling der primitive bouwstoffen, methodisch, volgens vaste regelen, worde gewerkt. En dat zal niet geschieden — uwe Commissie acht zich verplicht hierop nog eens met nadruk te wijzen — zoolang de verzameling van feiten en cijfers niet beter wordt geleid en gecontroleerd, en zoolang de ambtenaren bij de verschillende Departementen elk naar eigen inzicht, zonder verband of samenhang, de statistieken inrichten. Vooral om daarin verandering te brengen moet er zijn een centraal lichaam, dat niet alleen

nu en dan wenken geeft, maar tot bepaald aangewezen taak heeft om in het belang van eenheid en nauwkeurigheid voorschriften te ontwerpen, die de administraties voor veel nutteloos werk kunnen behoeden. Zoo ontstaat er centralisatie in gezonden zin; uit het centraalpunt komt de hoofdleiding, niet om allengs allen statistischen arbeid, thans door hoogere en lagere besturen verricht, in een enkel bureau te concentreeren, maar wel om uit het hoofdkwartier de richting te geven aan het geheel en te zorgen, dat de statistieken, die gemaakt worden, zooveel mogelijk aan de eischen van deugdelijke en bruikbare statistieken voldoen.

Uwe Commissie ontveinst zich niet, dat het zeer moeielijk zal zijn om aan de hoofden van de verschillende Departementen van Algem. Bestuur de verplichting op te leggen de voorschriften, van het bureau uitgaande, steeds, zonder eenige afwijking, te volgen, maar indien — wat zeer wenschelijk is — bij het Kon. Besluit, waarbij het stat. bureau wordt ingesteld, onder de werkzaamheden van dat lichaam ook wordt begrepen: het ontwerpen van voorschriften, en daarbij tevens wordt bepaald, dat geen statistieke arbeid door een der Departementen van Alg. Best. worde ondernomen, zonder dat vooraf aan het stat. bureau het plan voor dien arbeid ter beoordeeling is onderworpen, — dan mag men toch verwachten, dat geen Minister zonder overwegend bezwaar zal afwijken van de regelen, die door het bureau, officiëel met de hoofdleiding van den statistieken dienst belast, na overleg met de daarbij betrokken hoofdambtenaren van de Departementen als noodig zijn aangewezen.

Aan het slot van hare beschouwingen gekomen, neemt uwe Commissie de vrijheid op grond van bovenstaande overwegingen aan uwe vergadering te adviseeren opnieuw een adres te richten aan de regeering met verzoek:

1°. Een centraal bureau voor de statistiek op te richten en het te doen ressorteeren onder het Dept. van Binnenl. Zaken, behoudens grootere zelfstandigheid dan de afdeelingen der Dept. v. Alg. Best. genieten;

2°. aan dat centraal bureau op te dragen:

a. Het ontwerpen van voorschriften en regelen met betrekking tot de statistische onderzoekingen, (zoowel de verzamelings- als de bewerkingsstatistiek omvattende), die aan of vanwege de Departe-

menten van Alg. Bestuur plaats vinden, — en zulks na voorafgaand overleg met den daarbij betrokken chef der afdeeling;

b. de bewerking van aan de Dept. v. Algem. Bestuur of elders aanwezige bouwstoffen voor wetenschappelijke of andere niet zuiver administratieve doeleinden;

c. de zelfstandige organisatie en uitvoering van statistische onderzoekingen ad hoc, die niet aan de ambtenaren van een speciaal Departement kunnen worden opgedragen;

d. de bewerking en uitgifte van bijdragen voor de algemeene statistiek van Nederland, vergelijkende overzichten, jaarboekjes enz.

De Commissie voornoemd:

N. G. PIERSON.
H. J. VAN DER HEIM.
J. ROËLL.
A. VAN DELDEN.
A. KERDIJK.
H. GOEMAN BORGESIUS.
J. C. BLOEM.

BIJLAGE N°. 2.

ADRES AAN Z. M. DEN KONING OVER DE OPRICHTING VAN EEN ALGEMEEN BUREAU VAN STATISTIEK.

AAN ZIJNE MAJESTEIT DEN KONING,

Geven eerbiediglijk te kennen

Bestuurderen der *Vereeniging voor de Statistiek in Nederland*, ter uitvoering van het besluit der Vergadering van de Leden dier Vereeniging, gehouden te 's Gravenhage, den 3den April 1880: —

dat zij zich, onder dagteekening van 31 October 1878, mede ter uitvoering van een besluit der Vereeniging, tot Uwe Majesteit hebben gewend, met het verzoek, dat door Uwe Majesteits Regeering de noodige maatregelen mochten worden genomen, om de officiëele verzamelings-statistiek in Nederland op deugdelijken voet in te richten en dat, als eerste noodzakelijke schrede daartoe, een welingericht Centraal-Bureau van Statistiek mocht worden opgericht;

dat, in antwoord op dat adres, door den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, d.d. 15 November 1878, namens Uwe Majesteit aan adressanten is te kennen gegeven, dat aan hun verzoek niet kon worden voldaan;

dat de Vereeniging gemeend heeft, in het belang der zaak welke zij voorstaat, zich bij die afwijzing niet voor goed te mogen nederleggen, daar zij van de onderstelling was uitgegaan, dat de hoofden der verschillende Departementen omtrent het verzoek zouden zijn gehoord, en er hoogen prijs op blijft stellen dat zulks alsnog moge geschieden;

dat, na het ontvangen antwoord, nieuwe voorstellen betreffende het onderwerp in de Vereeniging zijn gedaan, welke de Vergadedering van 19 April 1879 gemeend heeft te moeten stellen in handen *eener speciale Commissie*;

dat die Commissie in de Vergadering van Leden d.d. 3 April 1880 heeft uitgebracht een Rapport, waarvan Uwe Majesteit bij dezen een afschrift gelieve gevoegd te vinden;

en dat de Vergadering besloten heeft, onder referte aan de in dat Rapport voorkomende beschouwingen, met welker algemeene strekking zij zich vereenigt, — zich andermaal tot Uwe Majesteit te wenden, — gelijk eerbiediglijk geschiedt bij deze — met het verzoek, *dat door Uwe Majesteits Regeering een Centraal-Bureau van Statistiek moge worden opgericht.*

't Welk doende, enz.

BESTUURDEREN DER VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND:

(*get.*) J. L. DE BRUYN KOPS, *Voorzitter.*
J. T. BUYS.
H. JACOBI.
P. N. MULLER.
G. DE BOSCH KEMPER.
A. M. PAREAU, *Secretaris.*

Amsterdam, 21 Mei 1880.

HET NEDERLANDSCHE MINISTERIE.

de vorige opgave (zie *Jaarb.* 1879, blz. 88) heeft het
ıdsche Ministerie geene veranderingen ondergaan.
Ministerie is mitsdien thans (15 Juli 1880) samengesteld
:

	benoemd:	met ingang van:
Zaken: Mr. C. TH. Baron VAN LYNDEN ANDENBURG	18 Aug.	19 Aug. 1879.
Mr. A. E. J. MODDERMAN	// //	20 // //
Zaken: Jhr. Mr. W. SIX	// //	// // //
W. F. VAN ERP TAALMAN KIP	// //	// // //
ı: Mr. S. VISSERING	// //	// // //
A. E. REUTHER	// //	// // //
at, Handel en Nijverheid: Jhr. G. J. ːRCK	// //	// // //
: Mr. W. Baron VAN GOLTSTEIN	// //	// // //

DE STATEN-GENERAAL.

EERSTE KAMER.

Sedert onze vorige opgave (zie *Jaarb.* 1879, blz. 89), waarin de samenstelling der Eerste Kamer op 1°. September 1879 werd opgegeven, hadden daarin de volgende veranderingen plaats:

I. De HH. MERKES VAN GENDT, CREMERS en VAN SWINDEREN namen zitting op 16 September 1879.

II. 11 Februari 1880 overleed Mr. C. H. Baron VAN RHEMEN VAN RHEMENSHUIZEN. In zijne plaats kozen de Staten van Gelderland den 9den Maart met 31 van de 54 stemmen: L. G. A. Graaf VAN LIMBURG STIRUM. Deze nam zitting 15 April.

III. Bij Kon. Besluit van 22 Maart 1880, n°. 3, werd benoemd tot Commissaris des Konings in de provincie Utrecht, Mr. J. A. G. Baron DE VOS VAN STEENWIJK, Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. In zijne plaats werd 13 Mei 1880 door de Staten van Overijssel tot lid van de Eerste Kamer gekozen Mr. A. VAN NAAMEN VAN EEMNES, met 27 van de 43 stemmen, die 22 Mei zitting nam.

IV. Tot Voorzitter voor het nog overblijvende gedeelte der zitting werd bij Kon. Besluit van 24 April 1880, n°. 21, benoemd: Jhr. Mr. F. J. J. VAN EYSINGA.

V. Ter vervanging van den heer A. PRINS, die volgens art. 96 der kieswet had opgehouden lid der Kamer te zijn, kozen de Staten van Noord-Holland, 7 Juli 1880, met 47 van de 61 stemmen Mr. G. VAN TIENHOVEN. Deze nam zitting 30 Juli 1880.

Bij de periodieke verkiezing op 13 Juli 1880 werden van de 13 aftredende leden 10 herkozen; te weten:

In *Noord-Brabant:* Mr. C. J. A. VAN RIJCKEVORSEL met 52 en Mr. A. F. VOS DE WAEL met 47 van de 60 stemmen.

In *Gelderland:* Mr. C. J. R. NOBEL, bij tweede stemming, met 34 van de 55 stemmen.

In *Zuid-Holland:* Mr. G. A. DE RAADT met 61 van de 67 stemmen.

In *Noord-Holland:* Jhr. Mr. D. VAN AKERLAKEN met 51 van de 56 en Jhr. Mr. C. J. A. DEN TEX met 49 van de 58 stemmen.

In *Zeeland:* Mr. W. C. BORSIUS met 28 van de 30 stemmen.

In *Friesland:* Jhr. Mr. J. H. F. K. VAN SWINDEREN met 40 van de 46 stemmen.

In *Overijssel:* de heer A. J. BLIJDENSTEIN met 34 van de 44 stemmen.

In *Groningen:* Mr. J. J. CREMERS met 24 van de 41 stemmen.

Voorts werden 3 leden vervangen, namelijk:

In *Gelderland:* H. W. Baron VAN AYLVA VAN PALLANDT VAN WAARDENBURG EN NEERIJNEN, die verzocht had niet weder in aanmerking te komen, door Mr. W. A. A. J. Baron SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, gekozen met 32 van de 56 stemmen.

In *Zuid-Holland:* de heer J. W. HEIN, die verzocht had niet weder in aanmerking te komen, door den heer J. D. FRANSEN VAN DE PUTTE, gekozen met 38 van de 66 stemmen.

In *Limburg:* de heer Jhr. L. L. G. M. DE VILLERS DE PITÉ, door den Heer W. H. PIJLS, gekozen met 27 van de 44 stemmen.

Indien vóór dien tijd geene verdere veranderingen plaats grijpen zal de Eerste Kamer bij de opening van het zittingjaar 1880—1881 zijn samengesteld als volgt:

Noord-Brabant.

	Jaren van Benoeming.		Jaren van Aftreding.
Mr. C. J. A. van Rijckevorsel	1871	—	1889.
Mr. A. F. Vos de Wael	1871	—	1889.
Jhr. L. J. B. van Sasse van Ysselt	1849	—	1883.
Mr. J. B. Hengst	1863	—	1883.
Mr. P. J. A. *Smitz*	1877	—	1886.

	Jaren van Benoeming.		Jaren van Aftreding.
Gelderland.			
Mr. C. J. R. Nobel	1862	—	1889.
Mr. W. A. A. J. Baron Schimmelpenninck van der Oije	1880	—	1889.
Mr. J. Thooft	1873	—	1883.
L. G. A. Graaf van Limburg Stirum	1880	—	1886.
Jhr. H. A. D. Coenen	1877	—	1886.
Zuid-Holland.			
Mr. G. A. de Raadt	1871	—	1889.
J. D. Fransen van de Putte	1880	—	1889.
Joost van Vollenhoven	1863	—	1883.
Mr. A. J. Duymaer van Twist	1865	—	1883.
F. G. E. Markes van Gendt	1879	—	1883.
T. P. Viruly	1862	—	1886.
Mr. A. Blussé	1874	—	1886.
Noord-Holland.			
Jhr. Mr. D van Akerlaken	1874	—	1889.
Jhr. Mr. C. J. A. den Tex	1875	—	1889.
Mr. H. J. Smit	1864	—	1883.
Mr. G. van Tienhoven	1880	—	1883.
Dr. E. C. Büchner	1873	—	1886.
Jhr. Mr. A. V. Teding van Berkhout	1877	—	1886.
Zeeland.			
Mr. W. C. Borsius	1871	—	1889.
Mr. C. J. Pické	1876	—	1886.
Utrecht.			
Mr. E. du Marchie van Voorthuysen	1874	—	1883.
Jhr. Mr. J. Huydecoper van Maarsseveen	1858	—	1886.
Friesland.			
Jhr. Mr. J. H. F. K. van Swinderen	1879	—	1889.
Mr. G. Schot	1865	—	1883.
Jhr. Mr. F. J. J. van Eysinga (Voorzitter)	1850	—	1886.
Overijssel.			
A. J. Blijdenstein	1878	—	1889.
Mr. A. van Naamen van Eemnes	1880	—	1883.
C. T. Stork	1867	—	1886.

	Jaren van Benoeming.		Jaren van Aftreding.
Groningen.			
Mr. J. J. Cremers	1879	—	1889.
Mr. W. de Sitter	1877	—	1886.
Drenthe.			
Mr. H. J. Carsten	1875	—	1883.
Limburg.			
W. H. Pijls	1880	—	1889.
L. F. H. Beerenbroek	1849	—	1883.
Jhr. Mr. F. B. H. Michiels van Kessenich	1859	—	1886.

Griffie. Den 15 Maart 1880 overleed Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE. Den 19 April 1880 werd met ingang van denzelfden dag in zijne plaats tot *Griffier* benoemd Mr. O. W. STAR NUMAN. Deze werd 22 Mei als *Commies-griffier* vervangen door Mr. A. J. W. VAN ROIJEN, die zijne betrekking aanvaardde den 24 Mei daaraanvolgende.

TWEEDE KAMER.

Veranderingen in de samenstelling der Tweede Kamer sedert 1°. September 1879. (Zie *Jaarb.* 1879, blz. 91 en volg.)

I. De heer Jhr. ELOUT VAN SOETERWOUDE nam zitting 16 September 1879.

II. De heer Jhr. VAN HUMALDA VAN EIJSINGA nam zitting 16 September 1879.

III. Kiesdistrict *Utrecht*. Den 7den October 1879 besloot de Tweede Kamer den heer Mr. M. W. Baron DU TOUR VAN BELLINCHAVE als lid der Kamer *niet* toe te laten. Dientengevolge had in het district Utrecht eene nieuwe verkiezing plaats op 4 November. Gekozen werd de heer J. N. BASTERT met 1186 van de 2298 stemmen. De gekozene zond 6 April 1880 zijne geloofsbrieven in. Den 26sten April werd tot zijne toelating besloten. Hij nam zitting 30 April 1880.

IV. Hoofdkiesdistrict *Amsterdam*. De heer Mr. G. VAN TIENHOVEN nam 20 December 1879 ontslag als lid der Kamer. 13 Januari 1880 werd met 952 van de 1518 geldige stemmen gekozen Mr. J. P. R. TAK VAN POORTVLIET.

V. Hoofdkiesdistrict *Leiden*. Jhr. Mr. P. J. ELOUT VAN SOETERWOUDE nam 20 December 1879 ontslag als lid der Kamer. 13 Januari 1880 werd met 1021 van de 1666 geldige stemmen gekozen de heer J. H. DONNER.

VI. Hoofdkiesdistrict *Maastricht*. Ter vervanging van Jhr. G. E. F. X. M. KERENS DE WYLRÉ, overleden, werd 3 Februari 1880 met 1053 van de 1974 geldige stemmen gekozen Mr. VICTOR NIJST, die 26 Februari zitting nam.

VII. Hoofdkiesdisdrict *Eindhoven*. Dr. P. J. F. VERMEULEN werd den 8sten Juni 1880 met 1146 van de 1532 geldige stemmen gekozen ter vervanging van Mr. C. A. H. BARGE, die krachtens art. 91 der Grondwet had opgehouden lid der Kamer te zijn.

VIII. Hoofdkiesdistrict *Breda*. In de plaats van Mr. LUYBEN, die krachtens art. 91 had opgehouden lid der Kamer te zijn, werd 6 Juli 1880 gekozen Dr. H. J. A. M. SCHAEPMAN met 1853 van de 2018 uitgebrachte stemmen. Hij nam zitting 15 Juli daaraanvolgende, nadat dienzelfden dag met 55 tegen 14 stemmen tot zijne toelating was besloten.

IX. Hoofdkiesdistrict *Amsterdam*. Den 11den Juli 1880 overleed Mr. C. VAN HEUKELOM. Den 3den Augustus had de verkiezing ter voorziening in deze vacature plaats. Opgekomen 1716 van de 4760 kiezers. Van onwaarde 8. Geldige stemmen 1708. Meerderheid 855. Herstemming tusschen de HH. Mr. J. G. GLEICHMAN met 808 en Mr. J. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO met 494 stemmen. Mr. A. H. M. VAN BERCKEL ontving 392 stemmen. Bij de herstemming op 17 Augustus werden uitgebracht 1777 stemmen. Van onwaarde 99. Met 1025 van de 1678 geldige stemmen werd gekozen Mr. GLEICHMAN. Mr. KAPPEYNE verkreeg 653 stemmen. De heer GLEICHMAN nam 6 September zitting.

X. Hoofdkiesdistrict *Gorinchem*. Vacature ten gevolge van het overlijden op 25 Juli 1880 van Mr. J. J. TEDING VAN BERKHOUT. 17 Augustus verkiezing om in die vacature te voorzien. Er kwamen 1688 kiezers op. Geldige stemmen: 1657. Gekozen werd met 1127 stemmen Jhr. Mr. M. A. DE SAVORNIN LOHMAN. De heer J. J. A. WALDORP verkreeg 389, de heer VAN TIENHOVEN VAN DEN BOOGAARD *85 stemmen (zie* N°. XIII).

XI. Hoofdkiesdistrict *Rotterdam.* Vacature tengevolge van het overlijden van den heer J. VAN DER STOLK JZN., op 31 Juli 1880. Verkiezing ter voorziening in die vacature op 24 Augustus. Uitgebracht 1907 stemmen. Van onwaarde 16. Aantal geldige stemmen 1891. Herstemming tusschen de HH. O. VAN REES, die 805 en M. L. VAN DEVENTER, die 747 ontving. Bij de herstemming op 7 September werd de heer VAN REES gekozen met 1098 stemmen. De heer VAN DEVENTER ontving 985 stemmen.

XII. Hoofdkiesdistrict *Hoorn.* Ten gevolge van het ontslag als lid der Tweede Kamer genomen door den heer J. D. FRANSEN VAN DE PUTTE verkiezing op Dinsdag 31 Augustus 1880. Uitgebracht 1262 stemmen, waarvan 23 ongeldig. Gekozen werd Mr. W. K. Baron VAN DEDEM met 1021 van de 1239 geldige stemmen.

XIII. Hoofdkiesdistrict *Gorinchem.* Ten gevolge van het bedanken van Jhr. Mr. M. A. DE SAVORNIN LOMAN (zie boven n°. X) is eene nieuwe verkiezing bepaald tegen 23 September, en de eventueele herstemming tegen 7 October 1880.

Samenstelling der Tweede Kamer bij de opening van het zittingjaar 1880—1881, op 20 September 1880.

KIESDISTRICT.	LEDEN.	Jaren van Benoeming.		Jaren van Aftreding.
Groningen.....	Mr. S. van Houten..............	1869	—	1883
Zuidhorn......	Mr. E. J. J. B. Cremers.........	1869	—	1881
Appingadam...	Mr. D. de Ruiter Zijlker.........	1868	—	1883
"	J. Schepel......................	1874	—	1881
Winschoten...	Mr. J. W. J. baron de Vos van Steenwijk..................	1878	—	1883
".......	Mr. H. Goeman Borgesius........	1877	—	1881
Assen........	Jhr. W. A. van der Feltz........	1877	—	1883
"...........	Mr. L. Oldenhuis Gratama.......	1867	—	1881
Leeuwarden...	F. Lieftinck....................	1879	—	1883
"........	S. Hingst......................	1866	—	1881
Sneek........	A. Moens.......................	1866	—	1883
".........	Dr. W. H. Idzerda..............	1869	—	1881
".........	Mr. S. Wijbenga................	1855	—	1881
Dockum......	Mr. W. A. Bergsma.............	1871	—	1883
".........	Jhr. Mr. J. F. van Humalda van Eysinga....................	1879	—	1881

KIESDISTRICT.	LEDEN.	Jaren van Benoeming.	Jaren van Aftreding.
Steenwijk.....	Mr. A. J. Thomassen à Thuessink van der Hoop van Slochteren..	1879 —	1883
Zwolle.........	A. Baron van Dedem............	1879 —	1883
".........	Jhr. Mr. J. A. Sandberg.........	1869 —	1881
Almelo........	Mr. J. R. Corver Hooft..........	1875 —	1883
".........	H. A. Insinger..................	1873 —	1881
Deventer......	Mr. P. Blussé van Oud-Alblas....	1872 —	1883
".........	Mr. A. van Delden..............	1877 —	1881
Zutfen........	Mr. C. J. Sickesz...............	1877 —	1883
".........	Mr. L. Ed. Lenting.............	1868 —	1881
Arnhem	A. Kool	1879 —	1883
".........	Mr. W. H. Dullert (*Voorzitter*)...	1854 —	1881
Nijmegen	Jhr. Mr. C. J. C. H. van Nispen van Sevenaer	1871 —	1883
".........	Mr. C. J. A. Heydenrijck	1862 —	1881
Tiel..........	Mr. W. H. de Beaufort..........	1877 —	1883
".........	Mr. H. J. Dijckmeester	1877 —	1881
Amersfoort....	Jhr. Mr. M. M. van Asch van Wijck......................	1874 —	1883
".........	Mr. Æ. baron Mackay...........	1876 —	1881
Utrecht.......	J. N. Bastert..................	1880 —	1883
".........	Jhr. Mr. J. Roëll...............	1877 —	1881
Hilversum.....	A. baron Schimmelpenninck van der Oye.....................	1878 —	1883
Hoorn.........	K. de Jong....................	1871 —	1883
".........	Mr. W. K. Baron van Dedem.....	1880 —	1881
Alkmaar......	Mr. J. L. de Bruyn Kops........	1868 —	1883
".........	Mr. W. van der Kaay...........	1875 —	1881
Amsterdam....	Mr. M. H. Godefroi.............	1871 —	1883
".........	Mr. J. G. Gleichman............	1880 —	1883
".........	Mr. S. A. Vening Meinesz.......	1875 —	1883
".........	W. A. Froger...................	1878 —	1881
".........	Jhr. Mr. J. W. H. Rutgers van Rosenburg...................	1877 —	1881
".........	P. H. Holtzman.................	1877 —	1881
".........	Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet..	1880 —	1881
Haarlem......	W. de Meijier...................	1877 —	1883
".........	Mr. C. J. F. Mirandolle.........	1869 —	1881
Haarlemmerm..	Mr. F. J. M. A. Reekers.........	1878 —	1883

KIESDISTRICT.	LEDEN.	Jaren van Benoeming.	Jaren van Aftreding.
Leiden	O. baron van Wassenaar van Catwijck	1866 —	1883
″	J. H. Donner	1880 —	1881
Gouda	Mr. J. G. Patijn	1877 —	1883
″	Mr. M. Bichon van IJsselmonde	1874 —	1881
Delft	Jhr. F. de Casembroot	1875 —	1883
″	A. M. Schagen van Leeuwen	1877 —	1881
Rotterdam	R. P. Mees R.Azn	1873 —	1883
″	O. van Rees	1878 —	1883
″	Mr. J. van Gennep	1878 —	1881
″	W. A. Viruly Verbruggè	1863 —	1881
Brielle	Dr. K. A. Rombach	1869 —	1883
's Gravenhage	Mr. W. Wintgens	1871 —	1883
″	Mr. R. J. Graaf Schimmelpenninck	1873 —	1881
Dordrecht	Mr. J. B. van Osenbruggen	1871 —	1883
″	Mr. G. M. van der Linden	1878 —	1881
Gorinchem	Mr. L. W. C. Keuchenius	1879 —	1883
″		1880 —	1881
Middelburg	Jhr. J. L. de Jonge	1875 —	1883
″	Mr. D. van Eck	1849 —	1881
Goes	Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman	1879 —	1883
″	J. P. Bredius Jr	1878 —	1881
Zierikzee	J. J. van Kerkwijk	1863 —	1881
Breda	Mr. H. A. des Amorie van der Hoeven	1875 —	1883
″	Dr. H. J. A. M. Schaepman	1880 —	1881
Zevenbergen	Mr. R. van de Werk	1878 —	1881
Tilburg	F. H. H. Borret	1868 —	1883
″	Jhr. Mr. J. B. A. J. M. Verheijen	1866 —	1881
Eindhoven	Dr. J. F. Vermeulen	1880 —	1883
″	Mr. A. J. H. van Baar	1873 —	1881
Maastricht	C. A. baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky	1858 —	1883
″	Mr. Victor Nyst	1880 —	1881
Roermond	J. H. Arnoldts	1871 —	1883
″	Mr. H. F. Lambrechts	1873 —	1881
Boxmeer	Mr. H. J. Brouwers	1877 —	1883
″	Mr. J. H. L. Haffmans	1866 —	1881
's Hertogenb.	P. G. J. van der Schrieck	1876 —	1883
″	Mr. J. G. de Bruyn	1879 —	1881

Griffier: Mr. D. VEEGENS, benoemd 3 Maart 1847; aanvaardde zijne betrekking 8 Maart 1847.

Commies-Griffiers: Mr. P. W. A. CORT VAN DER LINDEN, benoemd 2 April 1878; aanvaardde zijne betrekking 3 April daaraanvolgende.

Mr. G. M. BETZ, benoemd 2 October 1878; aanvaardde zijne betrekking 7 October 1878.

Referendaris, Bibliothecaris, Directeur van de Stenographische Inrichting, tevens belast met de uitgave van de vroegere handelingen der Tweede Kamer: J. J. F. NOORDZIEK (benoemd tot Directeur van het *Bijblad* 16 Juni 1854; tot Bibliothecaris 6 October 1854; tot Referendaris 2 Juli 1867).

OPGAVE

VAN DE

LAATST VERSCHENEN REGEERINGSVERSLAGEN, BESCHEIDEN EN STATISTIEKEN,

AUG. 1880.

(*De stukken met * geteekend zijn afzonderlijk verkrijgbaar gesteld; de datums tusschen twee haakjes zijn die waarop de stukken het licht zagen.*)

**Algemeene statistiek van Nederland* (*Bijdragen tot de*). Jaarg. 1876, Afl. IV: Opbrengst der directe belastingen (Aug. 1880). Jaarg. 1877, Afl. II: Physieke en intellectueele toestand der bevolking (Februari 1880), Afl. III: Loop der bevolking (Februari 1880). Afl. IV: Lager onderwijs, 2de ged., stuk 1 tot 11 (December 1879). Jaarg. 1878, Afl. I: Bevolking, Oppervlakte (Maart 1880).

Armwezen. Verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur over 1876. (Maart 1879.)

**Bevolking.* Statistiek van den loop der bevolking van Nederland over 1878. (Augustus 1880.) [1]

**Consulaire* en andere verslagen en berichten. Jaargang 1879, Jaargang 1880, Afl. 1—VI. (Aug. 1880.)

Domeinen. Verslag omtrent den toestand van het kroondomein over 1879. (Maart 1880.)

Geldmiddelen.

Overzicht van de wijzigingen welke de nationale schuld heeft ondergaan tot Juli 1879. (Bijlage Conc. staatsbegrooting 1880.)

Opbrengst der Rijksmiddelen tot 1878. (Als boven en *Staatsc.* 1880, n°. 15.)

Belastbare opbrengst der ongebouwde eigendommen over 1880. (*Staatsc.* 1880, n°. 5.)

---

[1] Te laat ontvangen om bij de samenstelling van dit *Jaarboekje* gebruikt te worden.

*Bescheiden betreffende de geldmiddelen, 4de stuk, 1874—1878. (December 1879.)

**Geneeskundig staatstoezicht.* (Verslag omtrent de bevinding en handelingen van het —) over 1878. (Februari 1880.)

**Gerechtelijke statistiek* over 1878. Id. 1879 [1]. (Augustus 1880.) [1]

**Gevangeniswezen.* Statistiek over 1878. (Sept. 1879.)

Handel.

*Statistiek van den in-, uit- en doorvoer over 1878. 1e ged. (Sept. 1879), 2e ged. (Dec. 1879.)

Idem Maandstaten.

Koopvaardijvloot, Staat der Nederlandsche — op 31 December 1879. (*Staatsc.* 1880, n°. 70).

**Krankzinnigengestichten.* Verslag over 1869—74. (Mei 1878.)

**Landbouw.* Verslag over 1877. (Januari 1880.)

**Meteorologie.* Verslag omtrent het Meteorologisch instituut over 1878—79. (*Staatsc.* 1879, n°. 171.)

Militie, Nationale. Verslag omtrent den afloop van de lichting van 1879. (*Staatsc.* 1879, n°. 288.)

Mijnen en groeven. (Verslag van den ingenieur der —) over 1879. (*Staatsc.* 1880, n°. 63.)

**Muntwerkzaamheden.* Verslag over 1879. (Mei 1880.)

Onderwijs. Verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over 1878—79. (Februari 1880.)

**Openbare werken.* Verslag aan den Koning over de —, over 1878. (Augustus 1879.)

**Posterijen.* Statistiek der posterijen en telegrafie over 1878, n°. 1. Sept. 1879.

Rekenkamer. Verslag over 1878. ( ).

Rijnvaart. Statistiek over 1879. (*Staatsc.* 1880, n°. 18 en 80.)

Scheepvaart.

*Overzicht der scheepvaart-kanalen in Nederland op 1 Mei 1879. (December 1879.)

*Statistiek der scheepvaartbeweging op de kanalen in Nederland, in 1879. (Mei 1880.)

*Statistiek der scheepvaart in 1879. (Juni 1880.)

Statistiek der verleende zeebrieven in 1878 en 1879. (*Staatsc.* 1880, n°. 48.)

---

[1] Te laat ontvangen om bij de samenstelling van dit *Jaarboekje* gebruikt te worden.

Schutterijen. Algemeene numerieke staat van de sterkte van den eersten ban der dienstdoende en der rustende schutterijen op 1 Januari 1880. (*Staatsc.* 1880, n°. 79.)

Spoorwegen.

Verslag van den Raad van toezicht op de spoorwegdiensten over 1878. (*Staatsc.* 1879, n°. 155.)

Verslag betreffende den aanleg van Staatsspoorwegen over 1879. (*Staatsc.* 1880, n°. 171).

*Statistiek van het vervoer op de spoorwegen over het jaar 1878, uitgegeven door het Departement van Waterstaat. Handel en Nijverheid. (Februari 1880.)

Id. Maandstaten over 1880, in de *Staatscourant.*

Telegrafie.

*Statistiek der posterijen en der telegrafie over 1878, N°. 2 Telegrafie. (Augustus 1879.)

Verkeer en opbrengst van den Rijkstelegraaf in 1879. (*Staatsc.* 1880, n°. 49.)

Tienden. Staat van afkoop van tienden, waarvan de acten zijn overgeschreven in de openbare registers gedurende 1879. (*Staatsc.* 1880, n°. 76.)

**Veeartsenijkundig staatstoezicht*, Verslag aan den Koning omtrent de bevindingen en handelingen van het —, over 1879. (Juni 1880.)

**Zeevisscherijen.* Verslag over 1878. (Oct. 1879.)

Overzeesche bezittingen.

Koloniaal verslag over 1879. (Sept. 1879.)

*Statistiek van handel en scheepvaart in Ned.-Indië over 1877. (Oct. 1879.)

*Verslag omtrent den Gouvernements post- en telegraafdienst in Ned.-Indië over 1878. (1879.)

ALGEMEEN STATISTISCH OVERZICHT.

MET AANWIJZING DER BRONNEN.

I. HET RIJK IN EUROPA.

I. Grondgebied.

BODEM, UITGESTREKTHEID, NATUURLIJKE GESTELDHEID VAN HET LAND, enz. *Bronnen.* In de *Algemeene Statistiek van Nederland, uitgegeven door de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland:* Geographische plaatsbepaling, door J. H. A KUIPER. — De Bodem, door Dr. H. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN. — Hoogtemetingen van den bodem, door J. H. A. KUYPER. — De wateren, de waterkeeringen tegen de zee en de groote rivieren, de eilanden en geologie, door Dr. H. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN. — Flora, door de HH. HUGO DE VRIES, Dr. C. M. VAN DER SANDE LA COSTE en Prof. W. F. R. SURINGAR. — Fauna, door Dr. H. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN, deel I, bl. 1—306; — de *Verslagen van den Landbouw in Nederland*, en inzonderheid het onder dien titel in 1875 uitgegeven werk "*Grootte der gronden tijdens de invoering van het Kadaster;*" — de "*Bijdragen tot de Algemeene Statistiek van Nederland*", uitgegeven door het Departement van Binnenl. Zaken, jaarg. 1876—78, afl. I; en de *Verslagen over de Openbare Werken.*

Volgens het *Verslag* "*Grootte der Gronden*" was in 1833 de oppervlakte van Nederland 2,270,959 hectaren, en volgens de "*Bijdragen*" van 1878 op 20 October 1877, tijdens de afsluiting der kadastrale leggers, 3,297,268 hect. Bij deze opgaven zijn niet medegerekend de Zuiderzee, de Wadden en de Dollard. De Dollard Nederl. gedeelte wordt geschat op 9,552 hect., de Zuiderzee met de Wadden op 525,000 hect., zie *Algem. Stat.* blz. 7.

Een statistiek der *landaanwinningen* door indijking en droogmaking sedert de helft der 16de eeuw tot 1872 is medegedeeld in het officiëele *Verslag van den Landbouw over* 1871, bl. 426, volgens welke de totale aanwinst van land in die eeuwen zoude hebben bedragen 281,776 hect. door indijking en 87,942 hect. door droogmaking. Zie mede *Algemeene Statistiek:* Historisch overzicht van het landverlies, bl. 11, en van de aanwinst van land, bl. 29, waar

het verlies geschat wordt op ongeveer 581,332 hect. en de winst op 363,50. hect. In afd. VII van het *Verslag over de openbare werken* worden jaarlijks mededeelingen gevonden omtrent nieuwe droogmakerijen en inpolderingen.

METEOROLOGIE. *Bronnen: Meteorologisch Jaarboek, uitgegeven door het Kon. Nederl. Meteor. Instituut.* Het *Verslag over het Meteorologisch Instituut*, 1878/9 en van 1879/80, is medegedeeld in de *Staatscouranten* van 1879, n°. 171, en 1880, n°. 154. Zie verder het artikel *Meteorologie* in de *Algemeene Statistiek*, Dl. I, bl. 307—340, loopende tot 1868, bewerkt door Prof. BUIJS BALLOT, van wiens hand ook afkomstig is de thans volgende statistiek der weersgesteldheid met de daaraan voorafgaande opmerkingen.

„Weder geef ik de gewone tabellen, betrekking hebbende op de weerverschijnselen te Utrecht, het midden des lands. Op enkele dagen kan er wel een verschil zijn in temperatuur en luchtdrukking, in regen en vochtigheid, in het Zuiden en Noorden, binnen in het land of aan de kusten, maar over geheele maanden is het zeer gering. Alleen voor de temperatuur bedraagt het nauwelijks een graad in het Zuiden boven het Noorden, zoodat het werkelijk niet noodig is de tabellen te vermenigvuldigen.

Ik blijf mij dus bij Utrecht bepalen maar heb er een tabelletje over verdamping van het water aan toegevoegd, omdat die voor de polders en waterschappen zooveel belang heeft. Mocht die eens op grootere schaal beter worden waargenomen, niet alleen van een wateroppervlakte maar ook van verschillende gronden, zooals ik dat ontwikkeld heb in de Verslagen en mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen.

Tabel I toont, dat in elke maand de temperatuur lager is geweest dan gewoonlijk. De eerste en laatste maand kwamen het meest te kort. December was zelfs zeer koud, vrij wat kouder nog dan December 1870; ook Mei was zeer koud, bijna zoo koud als in 1876, en ongeveer zooals in 1851, 1873, 1874, 1877. Wij hopen dat die maand in 1880 eenige vergoeding zal ontvangen.

De barometerstanden waren in de vier laatste maanden des jaars, vooral in December, zeer hoog, ongeveer als in 1851 en 1865. December 1857 gaf nog grooter afwijking 9 98 m.m., hetgeen met 1876 een verschil van ruim 19 m m. geeft. Februari 1879 had

daarentegen 9.65 m.m. te weinig, minder dan sedert 1848 een Februari genoten had.

Tabel II zal niet aan de verwachting voldoen. Algemeen noemt men dit jaar bijzonder regenachtig en toch is het moeielijk de regenhoeveelheid zeer juist af te passen. Wij moeten evenwel toestemmen, dat dit voor de zomermaanden, waarin men het meest daarop let, niet het geval is. In Juni, Juli, Augustus is er werkelijk vrij wat meer regen gevallen dan gewoonlijk en vooral is het aantal regendagen groot geweest. Daarom geef ik aan dat tabelletje een paar kolommen meer dan vroeger.

Tabel III. Die indruk van vochtigheid is vooral teweeg gebracht door de koude waarbij zoo weinig water verdampte, honderd millimeters minder dan gewoonlijk. Het jaar 1879 gelijkt dus in vele opzichten op 1816.

Tabel IV vermeldt de onweders, die minder in aantal waren bij de geringe zomertemperatuur.

Tabel V geeft de windrichting in hoofdstreken. In de daaronder geplaatste afbeelding zijn voor iedere richting de lengten van de lijnen van het middelpunt tot den omtrek evenredig genomen aan het aantal malen, dat de wind uit zoodanige richting gewaaid heeft, terwijl de binnenste geschaduwde figuur geldt het overwicht van elken wind boven den juist daartegenoverstaande.

In woorden zou het tabelletje aldus moeten gebracht worden:

In de vijf eerste maanden had men veel meer O. en Noorden. Maart gaf dan nog de meeste Zuidwestenwinden. Van Juni tot en met September waren Oostelijke en Noordelijke winden zeldzaam, in de drie laatste maanden wogen de verschillende windrichtingen zeer nabij tegen elkander op."

Tabel I. GEMIDDELDE THERMOMETER- EN BAROMETER-STANDEN EN AFWIJKINGEN TE UTRECHT IN 1879.

MAAND.	THERMOMETER Cs.			BAROMETER BIJ 0°.		
	NOR-MAAL.	STAND.	VER-SCHIL.	NOR-MAAL.	STAND.	VER-SCHIL.
Januari........	1.46	— 1.31	2.77	760.19	762.05	**1.86**
Februari.......	2.96	+ 1.46	1.50	60.68	51.03	9.65
Maart..........	4.86	4.24	0.62	59.66	61.08	**1.42**
April..........	9.36	7.55	1.81	59.68	53.38	6.30
Mei............	13.60	11.12	2.48	60.13	61.01	**0.88**
Juni...........	16.95	16.65	0.30	60.82	57.61	3.11
Juli...........	18.39	15.96	2.43	60.67	56.08	4.59
Augustus.......	17.99	17.37	0.62	60.47	58.34	2.13
September......	15.14	14.72	0.42	60.74	60.97	**0.23**
October........	10.36	9.94	0.42	59.03	63.53	**4.50**
November.......	5.18	3.66	1.52	59.32	64.34	**5.02**
December.......	2.61	— 3.29	5.90	60.37	69.34	**8.97**
Jaar.......	9.91	8.17	1.74	760.15	759.91	0.24

Tabel II *a*. REGENHOEVEELHEDEN TE UTRECHT, 1879.

MAAND.	1879.	31 JAREN.	AFWIJKING VAN 1879 MET 31 JAREN.		AANTAL REGENDAGEN 1879.	
			+	—		
Januari........	47.6	50.2		2.6	13.4	7
Februari.......	52.2	46.4	**5.8**		12.7	12
Maart..........	13.5	42.9		29.4	12.5	10
April..........	85.3	41.9	**43.4**		10.6	12
Mei............	32.9	49.2		16.3	11.3	8
Juni...........	65.9	51.1	**14.8**		10.2	19
Juli...........	123.5	76.0	**47.5**		11.9	16
Augustus.......	97.9	86.3	**11.6**		13.1	15
September......	42.9	68.3		25.4	12.7	7
October........	60.0	68.4		8.4	13.0	14
November.......	42.6	58.7		16.1	13.6	19
December.......	33.7	58.0		24.3	13.5	10
Som..........	697.1	697.4	**123.1**	122.5	15	
Gem. per maand.	58.1	58.1				

Tabel II *b*. GEM. AANTAL REGENDAGEN TE UTRECHT IN 30 JAREN 1848—78 EN VERSCHILLEN MET 1879.

MAAND.	GEM. AANTAL IN 30 JAREN.	1879.	AFWIJKING.
Januari.......1879.	13.4	7.0	6.4
Februari...........	12.7	12.0	0.7
Maart.............	12.5	10.0	2.5
April.............	10.6	12.0	**1.4**
Mei...............	11.3	8.0	3.3
Juni..............	10.2	19.0	**8.8**
Juli..............	11.9	16.0	**4.1**
Augustus..........	13.1	15.0	**1.9**
September.........	12.7	7.0	5.7
October...........	13.0	14.0	**1.0**
November..........	13.6	19.0	**5.4**
December..........	13.5	10.0	3.5
Gem...............	12.4	12.4	**0.0**

Tabel III. HOEVEELHEDEN WATER TE UTRECHT EN HELDER VERDAMPT IN 1879.

MAAND.	UTRECHT.			SAMEN.	GEM. IN 25 JAAR. [1])	AFWIJKING IN 1879.
	10—20	20 2	2—10			
Januari....	1.3	5.4	3.4	10.1	12.1	1.9
Feburari....	1.7	7.2	4.9	13.8	21.6	7.8
Maart......	3.5	26.5	16.0	46.0	46.0	0.0
April......	3.0	34.9	20.8	58.7	88.6	29.9
Mei........	7.0	55.4	39.2	101.6	120.8	19.2
Juni.......	7.0	64 3	39.9	111.2	136.9	25.7
Juli........	4.9	46.9	30.2	82.0	131.8	49.8
Augustus...	5.3	55.1	36.6	97.0	111.1	14.1
September..	2.1	42.9	22.3	67.3	70.2	2.9
October....	0.8	17.0	6.9	24.7	37.2	12.5
November..	0.7	9.7	3.2	13.6	16.5	2.9
December...	0.1	2.8	1.9	4.8	11.1	6.3
Jaar........	37.4	368.1	225.3	630.8	803.9	173.0
Gem. per uur	3.1	30.7	18.8	52.6	67.0	14.4

[1]) 1855—78.

Tabel IV. AANTAL ONWEDERS TE UTRECHT IN 1879.

UREN.	Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Jaar.
van 12—14.	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
〃 14—16.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
〃 16—18.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
〃 18—20.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
〃 20—22.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
〃 22— 0.	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
〃 0— 2.	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2
〃 2— 4.	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	2
〃 4— 6.	—	—	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	4
〃 6— 8.	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	—	4
〃 8—10.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
〃 10—12.	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Som...	—	—	—	4	1	6	1	2	—	1	1	—	16

Te Utrecht was in 1879:

de magnetische declinatie 15°.56′.5
〃 〃 inclinatie 67°.24′.4 en
〃 horizontale intensiteit 1.8093.

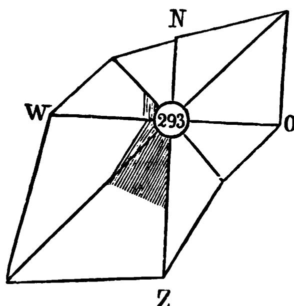
De declinatie is 11′ afgenomen, de inclinatie 5′.9 en de intensiteit toegenomen 0.0018.

Tabel V. WINDRICHTING TE UTRECHT [1]

IN 1879.

MAANDEN.	Z.—N.	ZW.—NO.	W.—O.	NW.—ZO.	STILTEN.
Januari....	6 — 6	17 — 49	4 — 20	3 — 2	13
Februari...	22 — 18	17 — 15	3 — 15	5 — 10	15
Maart......	9 — 3	30 — 3	12 — 34	9 — 8	12
April......	5 — 12	9 — 17	4 — 9	25 — 10	29
Mei.......	6 — 20	18 — 23	7 — 8	5 — 5	32
Juni.......	12 — 0	44 — 2	23 — 2	1 — 8	28
Juli.......	20 — 6	38 — 5	23 — 2	2 — 6	22
Augustus...	29 — 2	36 — 3	6 — 7	3 — 5	33
September.	33 — 0	20 — 13	8 — 3	0 — 1	42
October....	10 — 5	20 — 19	18 — 4	13 — 5	30
November..	7 — 1	16 — 20	18 — 3	16 — 3	26
December..	22 — 9	18 — 14	10 — 6	4 — 22	11
Jaar.......	181 — 82	283 —183	136— 113	86 — 85	293

WINDROOS VAN UTRECHT, 1879.

GRENZEN EN INDEELING VAN HET RIJK. Zie *Algemeene Statistiek*, I, blz. 341 volg.: De politieke grenzen en indeeling van het Rijk en de provinciën en gemeenten, bewerkt door Prof. S. VISSERING, en die van de waterschappen en eenige andere staatsrechtelijke verdeelingen, door Mr. W. A. B^n^. VAN VERSCHUER.

Bronnen: Provinciale Verslagen. Staatsalmanak. Uitkomsten der 5de *tienjarige volkstelling. Verslag* „Grootte der gronden." *Bijdragen* 1877, I en IV.

---

1) Uit waarnemingen 14.20.2.10 uren.

Oppervlakte der provinciën in 1833 *en* 1877 *met de* bevolking *volgens de laatste volkstelling*, 1869.

	Oppervlakte tijdens de invoering van het Kadaster 1833. Hect.	Oppervlakte volgens de kadastrale leggers b. d. afsluiting 20 Oct. 1877.[1] Hect.	Werkelijke bevolking 1 Dec. 1869.
N.-Brabant	512,374	512,820	428,872
Gelderland	508,966	508,902	432,693
Z.-Holland	304,610	302,161	688,204
N.-Holland	246,542	273,965	577,436
Zeeland	173,755	178,003	177,569
Utrecht	137,522	138,416	173,556
Friesland	327,065	332,035	292,354
Overijssel	337,760	334,492	254,651
Groningen	234,184	229,767	225,336
Drenthe	266,277	266,282	105,637
Limburg	221,904	220,425	223,821
Nederland	3,270,959	3,297,268	3,579,529

De vergrooting die Noord-Holland volgens bovenstaande opgaven heeft ondergaan, is vooral het gevolg van bedijkingen aan de Zuiderzee en in het IJ, van welk water slechts een klein gedeelte was gekadastreerd.

Aantal gemeenten. Zie in de *Alg. Statistiek* I, blz. 360, de tabel aanwijzende de veranderingen sedert 1850 (tot 1864), in het getal der gemeenten gebracht. Men zie verder dit Jaarboekje, jaargang 1874, blz. 6 en jaargang 1877, blz. 9. Zie mede *Bijdragen* 1877, IV, blz. 31 vlg. Naar wordt medegedeeld zullen de *Bijdragen* 1878, I, bevatten een opgave van de Koninkl. Besluiten en Wetten, waarbij sedert 1830 verandering is gebracht in het aantal of in de grenzen der gemeenten.

Het aantal gemeenten bedroeg 31 December 1879 in

Noord-Brabant	184	Zeeland	111	Groningen	57
Gelderland	116	Utrecht	72	Drenthe	33
Zuid-Holland	192	Friesland	43	Limburg	124
Noord-Holland	134	Overijssel	61	Nederland	1127

Voor de *oppervlakte* en de *bevolking* der gemeenten, verwijzen wij naar *Algem. Stat.* blz. 362—366 en *Bijdragen* 1877, I, blz. 45—47.

[1] Deze opgaven zijn ons destijds welwillend verstrekt door den Heer DE BOSCH KEMPER, referendaris bij het Depart. v. Binnenl. Zaken.

II. Het Volk.

Zie *Algem. Statistiek*, dl. II. blz. 1 tot 16: Het karakter van het Nederlandsche volk, bewerkt door Prof. R. FRUIN en Prof. S. VISSERING.

BEVOLKINGSSTATISTIEK. *Bronnen: Alg. Stat.* II, blz. 17 volg.: De bevolkingsstatistiek, door Mr. M. M. VON BAUMHAUER; *Uitkomsten der vijf 10jarige volkstellingen in het Koninkrijk der Nederlanden;* — *Jaarboekje, uitgegeven op last van den Koning, door* A. LOBTATO, 1826-1849;— *Statistisch Jaarb.*, 1851—1855; — *Statistisch Jaarb.*, 1857-1868; — *Statistische Bescheiden*, 1867—1876; — *Bijdragen tot de Algemeene Statistiek*, 1876 en volg. — *Sterftetafelen* 1840—1851, 1850—1859, 1860—1869; — *Bevolkingstafelen*; 12*jarige Staten der Levendgeborenen en der Sterfgevallen; Leven- en Sterftewet voor het Koninkrijk der Nederlanden* 1856; — *Verslagen van het geneeskundig Staatstoezicht*, 1866 en volg.; — de *Provinciale Verslagen*, — en de *Bevolkingsstaten* in de *Staats-Courant.*

Wettelijke, *werkelijke* en *feitelijke bevolking*, zie *Algem. Stat.* II, blz. 21 en 22.

Men verstaat onder *wettelijke* bevolking eener gemeente het gezamenlijk aantal van hen, die in eene gemeente *woonplaats* hebben volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek. De *werkelijke* bevolking wordt uitgemaakt door hen, die in eene gemeente *werkelijk* wonen, volgens de bepalingen van art. 13 G. Konink]. Besluit van 26 September 1859 (*Staatsbl.* n°. 101). De *feitelijke* bevolking bestaat uit hen, die op een bepaald tijdstip zich in eene gemeente ophouden.

De beide eerste tienjarige volkstellingen doen uitsluitend de *werkelijke* bevolking kennen [1]; de beide laatste zoowel de *werkelijke* als de *feitelijke*. Bij de derde volkstelling is de *feitelijke* bevolking beschouwd als het gezamenlijk *aantal bewoners* van iedere gemeente.

De drie laatste volkstellingen zijn gehouden telkens op één dag, terwijl de twee eersten zijn aangevangen op 16 Nov. 1829 en

1) Door den Heer VON BAUMHAUER werden de uitkomsten der volkstellingen van 1829 en 1839 beschouwd als te bevatten de *feitelijke* bevolking. Op grond der inlichtingen, welwillend door den Heer DE BOSCH KEMPER verstrekt, nemen wij aan, dat deze tellingen de *werkelijke* bevolking doen kennen.

18 Nov. 1839 en geëindigd met het einde van elk jaar. Zij geven derhalve het bevolkingscijfer van ultimo December dier jaren.

De bevolkingscijfers die hieronder volgen, hebben — met uitzondering van die der derde telling — steeds betrekking op de werkelijke bevolking, *tenzij* uitdrukkelijk anders vermeld is.

Bevolking naar de volkstellingen van:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
16 Nov. 1829	1,278,046	1,335,441	2,613,487
18 〃 1839	1,400,942	1,459,508	2,860,450
19 〃 1849	1,498,811	1,558,068	3,056,879
31 Dec. 1859	1,629,035	1,680,093	3,309,128
1 〃 1869	1,764,118	1,815,411	3,579,529

Naar de bevolkingsregisters:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
31 Dec. 1869	1,766,571	1,817,399	3,583,970
〃 〃 1870	1,785,855	1,832,468	3,618,323
〃 〃 1871	1,795,929	1,841,345	3,637,274
〃 〃 1872	1,814,762	1,859,898	3,674,660
〃 〃 1873	1,835,842	1,880,160	3,716,002
〃 〃 1874	1,862,500	1,904,763	3,767,263
〃 〃 1875	1,884,417	1,925,110	3,809,527
〃 〃 1876	1,913,486	1,951,970	3,865,456
〃 〃 1877	1,943,408	1,981,384	3,924,792
〃 〃 1878	1,972,744	2,009,143	3,981,887
〃 〃 1879	2,000,902	2,036,108	4,037,010

Voor de verschillende provinciën heeft men de volgende cijfers:

Provinciën.	Volkstelling 1 Dec. 1869.	Bevolkingsregisters op 31 Dec. 1879. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Noord-Brabant	428,872	238,633	235,009	473,642
Gelderland	432,693	237,140	231,424	468,564
Zuid-Holland	688,204	391,521	419,264	810,785
Noord-Holland	577,436	330,316	350,894	681,210
Zeeland	177,569	93,930	96,619	190,549
Utrecht	173,556	95,285	98,599	193,884
Friesland	292,354	162,680	165,040	327,720
Overijssel	254,051	141,643	135,113	276,756
Groningen	225,396	125,014	127,582	252,596
Drenthe	105,737	61,581	57,143	118,724
Limburg	223,821	123,159	119,421	242,580
Nederland	3,579,529	2,000,902	2,036,108	4,037,010
In 1879	—	1,972,744	2,009,143	3,981,887

Dichtheid der bevolking. Zie *Algem. Stat.* II, bl. 30. *Bijdragen* 1876 I, bl. 29 en 1877 I, bl. 45.

	Telling 1859. Aantal zielen per 1000 hectaren.	Telling 1869. Aantal zielen per 1000 hectaren.	Telling 1869. Aantal zielen per □ geogr. mijl.
Noord-Brabant	795	836	4,605
Gelderland	794	851	4,684
Zuid-Holland	2,071	2,281	12,558
Noord-Holland	1,911	2,126	11,705
Zeeland	942	1,006	5,540
Utrecht	1,157	1,254	6,904
Friesland	838	893	4,915
Overijssel	678	760	4,184
Groningen	906	983	5,412
Drenthe	358	397	2,185
Limburg	978	1,015	5,591
Het Rijk	1,008	1,089	5,995

Indeeling naar het geslacht. Op 1000 mannen gaven de volkstellingen van:

1829	1,045	vrouwen zoodat de mann. bev. bedroeg	48.81 pCt.
1839	1,042	〃 〃 〃 〃 〃 〃	48.98 〃
1849	1,040	〃 〃 〃 〃 〃 〃	49.03 〃
1859	1,041	〃 〃 〃 〃 〃 〃	49.23 〃
1869	1,028	〃 〃 〃 〃 〃 〃	49.28 〃

Indeeling naar den burgerlijken staat:

	Telling 1859. Mannen.	Telling 1859. Vrouwen.	Telling 1869. Mannen.	Telling 1869. Vrouwen.
Ongehuwd	1,039,261	1,019,214	1,104,035	1,082,501
Gehuwd	522,524	522,431	589,914	590,081
Gescheiden van tafel en bed			499	733
In weduwenstaat	66,854	137,982	69,328	141,707
Gescheiden van echt	228	469	342	688
Onbekend	168	47	—	1
Totaal	1,629,035	1,680,093	1,764,118	1,815,411

Bevolking naar den leeftijd. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 38, het artikel van Mr. v. BAUMHAUER in het Jaarb. voor 1875, *Mengelw*, blz. 24; — *Uitk. der laatste volkstelling*, dl. II; — en *Bijdr. tot de Alg. Stat.* 1876, afl. I en vooral afl. III.

Volgens de volkstellingen van 1859 en van 1869 waren de mannelijke en de vrouwelijke bevolking percentsgewijze aldus naar den leeftijd verdeeld.

	Mannel. bevolking. 1859.	Mannel. bevolking. 1869.	Vrouwel. bevolking. 1859.	Vrouwel. bevolking. 1869.
0 tot en met 9 jaren	23.49	24.47	22.44	23.44
10 〃 〃 〃 19 〃	19.68	19.00	18.75	18.24
20 〃 〃 〃 49 〃	41.78	40.51	41.91	40.78
50 jaren en ouder	15.35	16.02	16.90	17.54

Indeeling naar de geboorteplaats.

GEBOREN IN:	Telling 1859.	Telling 1869.
De gemeente	2,279,966	2,444,343
Eene andere gemeente binnen de provincie	681,516	757,291
Eene andere provincie binnen het Rijk	282,184	313,725
Eene der Nederlandsche koloniën	3,030	4,892
Duitschland	36,561	33.766
België	19,429	19,147
Groot-Brittannië en Ierland	1,011	1,007
Een ander vreemd land	4,934	5,156
Onbekend	497	202

Naturalisatiën. Zie: *Stat. bescheid.* Loop der bevolking 1865—1875 en de desbetreffende staatsbladen. Ingevolge art. 7 der Grondwet (wet van 28 Juli 1850, *Staatsbl.* n°. 44) werd aan het volgend aantal personen de hoedanigheid van Nederlander verleend:

1870	14	1875	32
1871	20	1876	44
1872	18	1877	45
1873	27	1878	37
1874	27	1879	40

Huizen en huisgezinnen.

	Telling 1859.	Telling 1869.
Bewoonde huizen	542,395	634,595
Onbewoonde "	141,491	399,266
Huizen in aanbouw	—	1,214
Bewoonde schepen	6,684	9,076
Getal huisgezinnen	668,911	748,732

Bevolking naar de middelen van bestaan. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 58. Latere opgaven zijn nog niet gepubliceerd.

Loop der bevolking. Zie voor de jaren 1850 tot 1865 *Alg. Stat.* II, bl. 63 volg., voor de onderstaande jaren *Stat. bescheiden* 1865-1875, dl. I, — de *Statistiek der Bevolking over* 1875, — de *Bijdragen* 1876 III en 1877 III, — alsmede de *Provinciale Verslagen.*

Het aantal huwelijken, geborenen, sterfgevallen en levenloos aangegevenen bedroeg feitelijk, in:

	Huwelijken.	Geborenen.	Sterfgevallen.	Levenloos aangegeven.
1870	28,632	129,998	93,067	7,010
1871	98,991	128,301	106,974	7,310
1872	30,189	131,664	94,594	7,313
1873	31,671	133,796	89,287	7,359
1874	31,353	133,796	89,287	7,607
1875	31,553	138,469	96,834	7,645
1876	31,699	142,210	90,187	7,610
1877	31,461	142,618	86,378	7,475

De levenloos aangegevenen zijn onder de vorenstaande cijfers van geborenen en sterfgevallen *niet* begrepen.

Het getal huwelijken stond tot de gemiddelde bevolking van het Rijk in:

1869 als 1 : 131		1873 als 1 :- 117	
1870 〃 1 : 126		1874 〃 1 : 119	
1871 〃 1 : 126		1875 〃 1 : 120	
1872 〃 1 : 121			

De percentsgewijze verhouding van de huwelijken naar den burgerlijken staat was als volgt, tusschen:

	Jonkmans en jonge dochters.	Jonkmans en weduwen.	Weduwnaars en jonge dochters.	Weduwnaars en weduwen.
1869	79.70	4.69	10.83	4.78
1870	79.54	4.56	11.04	4.86
1871	79.11	4.57	11.40	4.98
1872	78.78	4.70	11.20	5.00
1873	79.85	4.66	10.48	4.66
1874	80.28	4.28	10.37	4.66
1875	80.64	4.20	10.36	4.80

Naar den ouderdom liet bij de huwelijken elke kunne zich splitsen op de volgende wijze:

(Reden tot 1000).

voor de mannen.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.
beneden 21 jaren	18.20	19.21	20.11	21.13	16.58	22.68
van 21—24 〃	189.70	186.37	195.96	207.39	198.61	241.63
〃 25—29 〃	352.83	361.16	345.42	336.78	350.47	321.02
〃 30—34 〃	202.66	199.84	199.89	197.69	192.24	189.27
〃 35—39 〃	93.75	94.65	97.66	98.94	98.45	92.27
〃 40—44 〃	57.24	54.69	57.05	55.98	63.13	50.90
〃 45—49 〃	37.70	27.41	35.36	36.44	36.02	35.28
〃 50—54 〃	21.66	21.34	22.83	21.97	20.70	22.33
〃 55—59 〃	13.67	13.45	13.83	13.35	11.82	13.71
〃 60—64 〃	7.34	6.74	6.76	5.96	6.89	7.11
〃 65—69 〃	3.74	3.53	3.69	2.78	3.31	3.00
〃 70—74 〃	1.04	1.43	1.21	1.29	1.08	0·61
〃 75—79 〃	0.43	0.18	0.17	0.23	0.40	0·19
〃 80 en meer 〃	0.03	—	0.07	0.07	—	—

voor de vrouwen.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.
beneden 21 jaren	87.75	91.65	93.65	92.49	70.19	98.08
van 21—24 〃	273.20	276.37	281.91	298.85	293.14	332.98
〃 25—29 〃	325.84	320.55	312.03	298.91	293.14	332.98
〃 30—34 〃	156.21	156.05	152.66	155.75	155.90	140.27
〃 35—39 〃	69.90	70.31	75.40	69.73	72.65	67 97
〃 40—44 〃	42.27	39.19	39.67	40.98	45.48	38.12

(Reden tot 1000).

voor de vrouwen.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.
van 45—49 jaren	25.26	25.43	26.40	24.08	22.76	23.15
〃 50—54 〃	12.16	12.36	11.73	11.39	11.78	12.66
〃 55—59 〃	4.53	5.13	5.42	5.00	4.19	5.77
〃 60—64 〃	1.76	1.88	2.11	1.99	1.69	2.11
〃 65—69 〃	0.97	0.80	0.62	0.73	0.95	0.45
〃 70—74 〃	0.11	0.28	0.10	0.07	0.10	0.16
〃 75—79 〃	0.04	—	—	0.03	0.04	0.06
〃 80 en meer 〃	—	—	—	—	—	—

	Scheidingen van tafel en bed.		Echtscheidingen.	
	geheel aantal.	Een op vermoedelijk aantal geh. paren.	geheel aantal.	Een op vermoedelijk aantal geh. paren.
1870	36	16,480	120	4,944
1871	30	19,934	121	4,942
1872	15	40,265	97	6,227
1873	21	29,193	131	4,680
1874	29	21,475	154	4,044
1875	35	18,040	151	4,181
1876	25	25,594	153	4,182
1877	51	12,733	145	4,479

Geborenen (zonder de levenloos aangegevenen).

	Wettig.			Onecht.			Te zamen.		
	mann.	vrouw.	totaal.	mann.	vrouw.	totaal.	mann.	vrouw.	totaal.
1869	61,124	58,246	119,370	2,234	2,185	4,419	63,358	60,431	123,789
1870	64,510	60,935	125,445	2,259	2,293	4,552	66,769	63,228	129,997
1871	63,121	60,778	123,899	2,270	2,136	4,406	65,391	62,914	128,305
1872	64,991	61,936	126,927	2,399	2,338	4,737	67,330	64,274	131,664
1873	66,033	63,035	129,068	2,413	2,315	4,728	68,446	65,350	133,796
1874	67,417	64,107	131,524	2,318	2,230	4,548	69,735	66,337	136,072
1875	69,102	64,961	134,063	2,227	2,179	4,406	71,329	67,140	138,469
1876	70,630	66,986	137,610	2,313	2,281	4,594	72,943	69,267	142,210
1877	70,807	67,223	138,030	2,310	2,278	4,588	73,117	69,501	142,618

Met inbegrip van de levenloos aangegeven, stonden de onechtgeborenen tot de geborenen in 't algemeen als 1 tot:

	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.
Noord-Brabant	37.38	40.89	44.38	42.86	44.89	43.60	45.99
Gelderland	28.11	31.48	30.04	27.43	27.45	30.33	32.82
Zuid-Holland	20.98	22.24	22.73	21.58	19.89	22.27	23.12
Noord-Holland	24.43	24.95	24.23	23.56	22.85	24.64	26.13
Zeeland	26.—	25.89	26.30	25.22	27.77	25.41	26.94
Utrecht	22.91	20.62	21.43	23.48	20.32	22.28	22.73
Friesland	43.31	41.26	36.24	44.02	39.52	41.10	41.63
Overijssel	39.48	37.73	45.07	39.88	39.26	37.40	46.43
Groningen	22.18	21.56	22.54	19.88	22.29	22.19	21.89
Drenthe	30.23	31.72	32.03	31.14	33.14	32.10	35.27
Limburg	41.93	37.58	37.44	37.19	42.45	41.41	47.14
	27.12	27.70	27.90	26.95	26.54	28.47	29.45

Erkenning en wettiging van natuurlijke kinderen.

In vorige jaargangen hebben wij eenige opgaven verstrekt omtrent erkenning en wettiging van natuurlijke kinderen, zoo als deze in de officieele bescheiden werden medegedeeld.

Blijkens de *Bijdragen* 1876, III bl. 77 verdienen echter de opgaven omtrent de wettiging, door de gemeentebesturen verstrekt, te weinig vertrouwen om ze voor mededeeling vatbaar te maken.

Wij beperken ons op dien grond tot mededeeling van de volgende cijfers, alleen betrekking hebbende op de *erkenning* van nat. kind., voorzoover deze blijkt uit de registers van den Burgerlijken stand.

1870	2,082	1874	2,001
1871	1,705	1875	2,023
1872	1,790	1876	1,985
1873	2,161	1877	2,186

Vruchtbaarheid der huwelijken. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 100.

Sterfte. Zie voor de jaren 1840—1865 *Alg. Stat.* II, bl. 102 tot 120 en verder *Stat. bescheiden* 1865—1874, 1e st., alsmede *Statistiek der bevolking over* 1875 en *Bijdragen* 1876, III, alsmede de *Sterfte-atlas*, uitgegeven door de Nederlandsche Maatschappij voor geneeskunde. Het aantal sterfgevallen was, zonder de levenloos aangegevenen, in:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Levenl. aangegeven.
1870	47,175	45,819	93,066	7,011
1871	54,303	52,675	106,978	7,306
1872	48,550	46,045	94,594	7,313
1873	45,715	43,571	89,287	7,359
1874	43,446	41,623	85,069	7,607
1875	49,541	47,293	96,834	7,645
1876	46,383	43,804	90,187	7,610
1877	44,504	41,785	86,289	7,475

Naar den burgerlijken staat was de sterfte aldus verdeeld:

	Ongehuwd.		Gehuwd.		In weduwenstaat.		Gescheiden van echt.		Burg. staat. Onbekend.	
	mann.	vrouw.	mann.	vrouw.	mann.	vrouw.	m.	v.	m.	v.
1870	30.515	26,952	11,427	10,467	5,210	8,452	10	20	13	—
1871	35,935	32,519	12,977	11,570	5,371	8,553	14	33	6	—
1872	32,578	28,602	11,109	9,945	4,827	7,479	19	15	17	3
1873	29.599	25,906	11,149	9,808	4,933	7,832	13	21	22	4
1874	27,368	23,872	10,996	9,866	5,048	7,863	17	20	17	2
1875	31,823	27,755	12,139	10,845	5,532	8,677	16	15	29	1
1876	29,873	25,801	11,353	10,146	5,105	7,832	21	20	31	5
1877	28,419	24,538	11,097	9,593	4,938	7,616	9	35	41	3

	Ongehuwd.	Gehuwd.	In weduwenstaat.	Gescheiden van echt.	Burg. staat. Onbekend.
	Totalen.	Totalen.	Totalen.	Totalen.	Totalen.
1870	57,467	21,894	13,662	30	13
1871	68,454	24,547	13,924	47	6
1872	61,054	21,054	12,306	34	20
1873	55,505	20,957	12,765	34	26
1874	51,240	20,862	12,911	37	19
1875	59,580	22,984	14,209	31	30
1876	55,674	21,499	12,937	41	36
1877	52,957	20,690	12,554	44	44

AANTAL OVERLEDENEN NAAR DEN LEEFTIJD BIJ DEN DOOD.

JAARTAL.		Levenloos aangegeven.	Beneden 1 jaar.	1 jaar.	2, 3 en 4 jaar.	5 tot en met 13 jaar.	14 tot en met 19 jaar.	20 tot en met 49 jaar.	50 tot en met 64 jaar.	65 tot en met 79 jaar.	80 jaar en daarboven.	Onbekend.	Totaal.	Totaal generaal.
1870.	M.	3,898	15,012	3,260	3,210	2,588	1,205	7,943	5,506	6,658	1,771	22	51.073	100,075
	V.	3,112	12,225	3,289	3,173	2,461	1,329	8,341	4,897	7,756	2,418	2	49,003	
1871.	M.	4 079	15 835	4,132	4,771	3,670	1,561	9,785	6,018	6,766	1,743	22	58,382	114,284
	V.	3,227	13,083	4,121	4,548	3,766	1,658	10,068	5,302	7,570	2,554	5	55,902	
1872.	M.	4,070	15,423	3,853	3,826	3,078	1,272	8,080	5,337	6,060	1,600	21	52,620	101,907
	V.	3,243	12,526	3,778	3,644	2,999	1,310	8,247	4,556	6,749	2,229	6	49,287	
1873.	M.	4,189	15,166	3,010	2,900	2,471	1,162	7,503	5,353	6,422	1,707	22	49,905	96,646
	V.	3,170	12,297	3,017	2,891	2,415	1,065	7,705	4,687	7,113	2,377	4	46,741	
1874.	M.	4,287	14,285	2,765	2,591	2,077	1,024	7,197	5,471	6,274	1,742	20	4,7733	92,675
	V.	3,319	11,548	2,701	2,385	2,010	1,033	7,612	4,791	7,126	2,415	2	44,942	
1875.	M.	4.297	16,890	3,488	2,978	2,186	1,131	7,788	6,083	6,958	2,014	25	53,838	104,479
	V.	3,348	13,390	3.482	3,052	2,175	1,176	8,255	5,113	7,893	2,754	3	50,641	
1876.	M.	4,260	15,743	5,826		2,087	1,147	7,498	5,692	6,504	1,854	32	50,643	97,797
	V.	3,350	12,817	5,539		2,037	1,226	7,702	4,806	7,168	2,501	8	47,154	
1877.	M.	7,474	26,852	11,353		3,858	2,222	14,364	10,032	13,298	4,280	37	—	93,763
	V.													
1878.	M.	7,746	28,130	12,793		4,012	2,147	14,520	10,494	13,890	4,710	39	—	98,481
	V.													

Vergelijking tusschen geboorte en sterfte (de levenloos aangegevenen niet medegerekend). Het algemeen bedrag der geborenen en der sterfgevallen stond tot de gemiddelde bevolking des Rijks als 1 tot:

	voor de geborenen.	voor de sterfgevallen.		voor de geborenen.	voor de sterfgevallen.
1870	27.70	38.70	1873	27.62	41.40
1871	28.27	33.91	1874	27.50	43.98
1872	27.77	38.65	1875	27.36	39.12

De feitelijke bevolking vermeerderde door meer geboorten dan sterfgevallen (de levenloos aangegeven buiten rekening gelaten), als volgt:

	geboren.	sterfgevallen.	meer geb. dan gestorv.
1870	129,997	93,066	36,931
1871	128,305	106,978	21,327
1872	131,664	94,594	37,070
1873	133,796	89,287	44,509
1874	136,072	85,069	51,003
1875	138,469	96,834	41,635
1876	142,270	90,187	52,023
1877	142,618	86,289	56,329

Levenloos aangegevenen.

	Totaal.	1 levenloos aangegeven op geborenen in 't algemeen.	1 levenloos aangegeven op overledenen in 't algemeen.
1870	7,011	19.54	14.27
1871	7,306	18.56	15.64
1872	7,313	19.01	13.94
1873	7,359	19.18	13.13
1874	7,607	18.89	12.18
1875	7,645	19.11	13.67
1876	7,610	—	—
1877	7,475	—	—

Levens- en sterftewet. Zie *Algem. Statistiek* II, bl. 121—126, alsmede de reeds genoemde *Bevolkingstafelen*, *twaalfjarige staten der levendgeborenen en sterfgevallen*, *levens- en sterftewet voor het Kon. der Nederlanden*, alsmede *Bijdr. tot de Algem. Statistiek*, sterftetafelen over 1840—'51, 1850—'59, 1860—'69.

Omtrent de kindersterfte zie men verder het uitvoerig overzicht in *Bijdragen* 1876, III, bl. 68 vlg.

Verandering van woonplaats.

Ingekomen personen in de gemeenten

	uit and. gem. in de prov.	uit andere provinc.	uit de Overz. bezitt.	uit den vreemde.	vor. woonpl. onbekend.	Totaal.
1870	130,055	54,427	2,063	5,692	257	192,494
1871	129,836	53,363	1,628	5,327	49	190,203
1872	138,409	56,785	1,711	6,424	5,158	208 487
1873	139,354	59,522	1,724	6,549	1,350	208,499
1874	135,305	56,225	1,679	6,673	262	200 844
1875	136,935	61,348	1,739	7,457	792	208,271
1876	145,934	66,118	1,699	8,185	1,004	222,940

Vertrokken personen uit de gemeenten

	naar eene gem. binnen de prov.	naar eene andere provincie.	naar de Overz. bezitt.	naar den vreemde.	plaats der vestiging onbekend.	Totaal.
1870	130,333	55,527	615	7,913	67	194,455
1871	127,149	53,241	1,110	10,637	30	192,167
1872	134,485	57,482	832	11,916	2,878	207,593
1873	135,288	59,905	1,897	12,762	1,322	211,174
1874	131,753	56,034	1,029	8,761	2,388	199,965
1875	134,386	61,365	558	8,177	2,328	207,114
1876	143,255	64,646	806	7,759	2,116	218,582

Zie *Stat. bescheid.* 1869, I, en *Bijdragen* 1876, III, bl. 78, waar op de onvolledigheid dezer opgave wordt gewezen.

Landverhuizing. Volgens de jaarlijksche opgaven in de *Staatscourant*, laatstelijk die van 1877, nº. 155 en 1878, nº. 115, zijn als landverhuizers uit Nederland vertrokken in:

	Nederlanders.	Vreemdeling.	Totaal.
1870	—	—	1,644
1871	—	—	2,069
1872	—	—	3,486
1873	—	—	3,867
1874	—	—	1,042
1875	786	1,344	2,130
1876	620	1,765	3,109
1877	594	1,809	2,403
1878	—	—	2,781
1879	1,048	3,555	4,603

PHYSIEKE TOESTAND DER BEVOLKING. Zie *Alg. Stat.* II, blz. 134. *Bronnen: Statistieke bescheiden voor het Kon. der Nederl. Ligting voor de Nat. mil.* in elk der jaren 1863—1875, de *Bijdragen*, en voor enkele cijfers de statistiek betreffende den afloop der nat. militie, jaarlijks in de *Staatscourant* gepubliceerd. Voorts de *Provinciale Verslagen.*

Onderzoek naar den toestand der kinderen werkzaam in fabrieken. Zie de *Alg. Stat.* II, bl. 146. Alsmede het *Rapport der Commissie belast met het onderzoek naar den toestand der kinderen in fabrieken arbeidende.*

Gezondheidstoestand. Zie *Alg. Stat.*, Dl. II, bl. 155, bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER en Dr. L. SCHELTEMA BEDUIN, loopende over de jaren 1854—1869. *Bronnen: Verslagen aan den Koning van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig staatstoezicht* 1866—1878. *Statistische bescheiden, Sterfte naar de oorzaken van den dood*, het laatste in 1876 verschenen betreft het jaar 1872. — De

Bijdragen 1876, III en 1877 III, bevatten opgaven omtrent de jaren 1876 en 1877. — *De cholera-epidemie in Nederland in* 1866 *en* 1867, uitgegeven door het Dep. van binnenl. zaken, 1872—1873. — De Pokken-epidemie in Nederl. in 1870—73, uitgegeven als voren, 1875. *Bijdragen tot de geneeskundige plaatsbeschrijving van Nederland*, uitgegeven door het Dep. van binnenl. zaken, 1870, 1872 en 1875. *Natuurkundige plaatsbeschrijving van de provinciën Zeeland*, *Friesland en Overijssel.* Voorts de *Provinciale Verslagen.*

Sterfte naar de oorzaken van den dood.

In de vorige jaargangen van dit *Jaarboekje* vindt men de opgaven vermeldt omtrent de sterfte naar de oorzaken van den dood tot 1874. De cijfers daarvoor werden ontleend aan de *Verslagen van het geneeskundig Saatstoezicht.* Sedert 1875 worden in deze Verslagen echter een grooter aantal oorzaken van den dood opgegeven. Hierdoor wordt eene vergelijking met de vroegere jaren moeilijk. Onder verwijzing naar onze vroegere jaargangen laten wij thans volgen de cijfers voor de jaren 1876—1878.

	1876.		1877.		1878.	
	Aantal sterfgevallen,		Aantal sterfgevallen,		Aantal sterfgevallen,	
OORZAKEN VAN DEN DOOD.	werkelijk aantal.	per 1000 inwoners.	werkelijk aantal.	per 1000 inwoners.	werkelijk aantal.	per 1000 inwoners.
1. Gebrekkige ontwikkeling	977	0.25	930	0.24	866	0.22
2. Lichaamszwakte. Tering (Exc. no. 18)	18,292	4.8	16,920	4.37	17,860	4.55
3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis	1,395	0.35	1,461	0.37	1,603	040.
3a. Syphilis	40	0.01	41	0.01	25	0.006
4. Absces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia Haemorrhagie (Exc. 31)	932	0.21	788	0.2	921	0.23
5. Kanker	1,861	0.48	1,956	0.5	2,022	0.51
6. Waterzucht. Scheurbuik	1,578	0.41	1,514	0.39	1,411	0.35
7. Typhus. Febris typhoidea	1,303	0.34	1,055	0.27	1,150	0.29
8. Aanhoudende koorts (Exc. 7)	1,222	0.32	1,168	0.3	1,171	0 29
9. Tusschenpoozende koorts	373	0.09	322	0.08	291	0.07
9a. Febris perniciosa	397	0.1	352	0.09	300	0.07
10. Pokken	113	0.02	26	0.006	11	0.002
11. Roodvonk	103	0.02	136	0.03	446	0.11
12. Mazelen	870	0.2	578	0.14	1,264	0.32
13. Andere huidziekten	288	0.07	327	0.08	272	0.06
14. Stuipen. Trismus. Epilepsie	5,798	1.52	5,589	1.44	5,877	1.49
15. Apoplexie	2,860	0.75	2,815	0.72	3,022	0.76
16. Hersenziekten (Exc. 15)	4,267	1.12	4,159	1.07	4,430	1.12
17. Ruggemergslijden (Paralysis)	347	0.09	337	0.08	364	0.09
18. Keel- en longtering. Bloedspuwing	9,013	2.36	8,610	2.22	8,661	2.2
19. Croup	941	0.24	741	0.19	630	0.16

Oorzaken van den dood.	1876. Aantal sterfgevallen, werkelijk aantal.	1876. per 1000 inwoners.	1877. Aantal sterfgevallen, werkelijk aantal.	1877. per 1000 inwoners.	1878. Aantal sterfgevallen, werkelijk aantal.	1878. per 1000 inwoners.
20. Kinkhoest	997	0.26	1,827	0.47	1,427	0.36
21. Acute ziekten der ademhalingswerktuigen	8,946	2.34	8,658	2.23	8,688	2.21
22. Chronische ziekte der ademhalingswerktuigen (Exc. 18)	5,229	1.37	4,977	1.28	5,675	1.44
23. Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis	633	0.16	871	0.22	901	0.22
24. Organische hartgebreken. Aneurysma	1,763	0.46	1,623	0.41	1,734	0.44
25. Angina diphterina	304	0.07	327	0.08	283	0.07
26. Diarrhoea	2,740	0.72	2,077	0.53	2,730	0.69
26a. Dysenterie	115	0.03	67	0.01	63	0.01
27. Cholera asiatica. Chol. nostras	141	0.03	101	0.02	141	0.03
28. Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen	4,902	1.28	4,784	1.23	5,046	1.28
29. Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen (Exc. 5)	3,217	0.86	3,110	0.8	3,080	0.78
30. Ziekten der organa urogenitalia (Exc. 5)	1,281	0.33	1,272	0.32	1,330	0.33
32. Geweldadige dood	627	0.16	727	0.18	680	0.17
33. Verdrinken	1,003	0.26	954	0.24	962	0.24
34. Zelfmoord	209	0.05	183	0.04	177	0.04
35. Onbekende oorzaak. Plotseling	4,450	—	4,288	—	4,630	—
Zonder geneeskundige behandeling, (begrepen onder 1—34.)	5,093	—	3,871	—	4,288	—

	1876.	1877.	1878.
Het aantal overledenen aan ziekten van het kraambed bedroeg op de 1000 geboorten	4.69	4.11	3.97
Het aantal overledenen aan onbekende oorzaken des doods op de 1000 overledenen	45	45	47
Id. id. zonder geneeskundige behandeling, op de 1000 overledenen	52	41	43
Het aantal levenloos aangegevenen	7,611	7,475	7,746
Id. id. op 1000 geboorten	50.8	49.8	51.4
Het geheel aantal overledenen met inbegrip der levenloos aangegevenen	97,797	93,763	150,493
dat der overledenen op 1000 inwoners	25.67	24.25	25.09

Het *aantal genees- en artsenijbereidkundigen* was volgens de Verslagen van het geneeskundig Staatstoezicht, als volgt:

	31 December				
	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Medicini doctores met algemeene bevoegdheid	362	362	358	358	355
Med. doct. met beperkte bevoegdheid	542	513	493	474	456
Artsen	109	132	157	184	203
Plattelands- en stedel. heelmeesters	1067	1010	955	912	871
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1st. en 2d. kl	46	47	47	48	50
Te zamen	2126	2064	2010	1976	1935
Tandmeesters	57	54	55	61	62
Vroedvrouwen	782	755	717	715	702
Apothekers	769	744	729	711	699
Geëxamineerde apothekers als bedienden bij anderen	57	52	40	49	46
Apothekers-bedienden volgens de Wet van 1 Juni 1865 (n°. 59)	334	341	297	280	269
Hulp-apothekers	93	103	110	107	121
Leerling-apothekers	208	248	267	259	284
onder deze vrouwelijke leerl	22	35	41	48	64
Droogistwinkels	145	133	126	125	119

Krankzinnigen verpleging. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 167 volg., loopende tot 1868, het *Verslag van den staat der gestichten voor krankzinnigen* 1869—'74, in 1878 uitgegeven. Zie mede de *Verslagen der provinciën*, Hoofdst. IV. Zie ook in dit *Jaarb.* voor 1872, bl. 340, 1873, bl. 387, en 1875, bl. 107, de aan officieele bron ontleende *Overzichten van de beweging in de Nederlandsche gestichten voor krankzinnigen* in 1871, 1872, 1873, en 1874. Aan het laatst *Verslag* ontleenen wij de volgende tabel.

JAREN.	Aanwezig op 1 Januari.			Opgenomen.			Verpleegd.			Overleden.			Niet verbeterd ontslagen.			Verbeterd ontslagen.			Hersteld ontslagen.			Aanwezig op 31 December.		
	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.
1869	1,580	1,715	3,295	495	477	972	2,083	2,195	4,278	193	167	360	27	28	55	37	37	74	174	229	403	1,644	1,731	3,375
1870	1,644	1,731	3,375	546	550	1,096	2,205	2,289	4,494	193	186	379	137	116	253	40	48	97	185	223	408	1,626	1,708	3,334
1871	1,626	1,708	3,334	546	562	1,108	2,188	2,278	4,466	208	173	381	70	67	137	40	45	85	167	189	356	1,687	1,796	3,483
1872	1,687	1,796	3,483	501	540	1,041	2,203	2,345	4,548	188	182	370	24	21	45	50	39	89	197	221	418	1,729	1,873	3,602
1873	1,729	1,873	3,602	527	496	1,023	2,265	2,379	4,644	193	179	372	30	20	50	53	68	121	174	211	385	1,806	1,891	3,697
1874	1,806	1,891	3,697	562	513	1,075	2,385	2,411	4,796	243	184	427	36	18	54	56	70	126	205	207	412	1,828	1,925	3,753
Totaal....				3,177	3,138	6,315	—	—	—	1,218	1,071	2,289	324	270	594	285	307	592	1,102	1,280	2,382			

Hiervan behooren te worden afgetrokken de volgende getallen van lijders, die van een gesticht naar een ander zijn overgeplaatst en alzoo onder de opgenomenen tweemaal voorkomen, zoodat zij, hoewel onder de niet verbeterd of verbeterd ontslagenen uit de gestichten, uit welke zij vertrokken zijn, medegerekend, toch tot de bevolking van de gestichten zijn blijven behooren.

JAREN.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.
1869	—			19	19	38	—	—					11	13	24	8	6	14
1870	—			68	85	153	—	—					59	79	138	9	6	15
1871	—			62	58	120	—	—					57	56	113	5	2	7
1872	—			14	15	29	—	—					12	12	24	2	3	5
1873	—			15	14	29	—	—					14	10	24	1	4	5
1874	—			21	11	32	—	—					19	9	28	2	2	4
Totaal.........				199	202	401	—	—			—		172	179	351	27	23	50
Blijft zuiver totaal..				2,978	2,936	5,914	—	—			—		152	91	243	258	284	542

Verpleging van idioten. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 191 volg. *Bronnen:* Verslag van het *Geneeskundig gesticht, uitsluitend voor minderjarige idioten*, te 's Gravenhage, en Prov. Verslag van Zuid-Holland. In 1878 werden er verpleegd 34 jongens en 22 meisjes, te zamen 56, van welke 15 werden ontslagen; zoodat ult°. Dec. van het jaar aanwezig waren 48. Aan 25 werd onderwijs gegeven. Zie verder Prov. Verslag over 1878, Hfdst. VI, bl. 43).

Doofstommen, blinden en lijders aan oogziekten enz. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 196 volg., *Verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen*, voorts de *Provinciale Verslagen* en die der gestichten zelve.

Volgens het *Verslag over de scholen* telde het doofstommen-instituut te Groningen op 1 Januari 1878...........193 verpleegden.
de inrichting van doofstommen onderwijs te Rotterdam.....................................108 〃
het gesticht voor doofstommen te St. Michielsgestel.136 〃
gedurende 1878. het instituut tot onderwijs van blinden te Amsterdam..........................66 〃
het gesticht voor volwassen blinden te Amsterdam.69 〃

Nederlandsch gasthuis voor behoeftige en minvermogende ooglijders te Utrecht. Zie voór de jaren 1858—1868 de *Alg. Stat.* II. bl. 207 volg., voor de latere jaren Prov. Verslag van Utrecht. Op bl. 64 van Hfdst. IV van dat over 1876, wordt o. a. vermeld dat er in dat jaar werden verpleegd 358 lijders, van welke 13 niet, 125 wel verbeterd en 202 hersteld werden ontslagen en ult°. Dec. in behandeling bleven 18 lijders. In de latere verslagen hebben wij dit onderwerp niet behandeld gevonden.

Statistiek der ziekten bij de Landmacht. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 209, loopende over de jaren 1862—1870. Latere opgaven zijn ons niet bekend. Het jaarlijksch verslag van den inspecteur van den geneeskundigen dienst der landmacht, is, zoover wij weten, niet gepubliceerd.

Statistiek der ziekten bij de zeemacht. Zie voor de jaren 1862—1870 *Alg. Stat.* II, bl. 213 volg., voor de jaren 1871 en later het *Beknopt Verslag* enz., voorkomende onder de bijl. tot de Concept-staatsbegrootingen, Hoofdst. VI, laatst voor 1880, waaruit blijkt dat bij de verschillende diensten te zamen genomen in 1877 op een sterkte-cijfer van 7,935 koppen voorkwamen 12,117 ziekte- en 107 sterfgevallen.

Statistiek der ziekten bij Gevangenen. Zie voor de jaren 1836—

1868 *Alg. Stat.* II, bl. 223 volg., voor de latere jaren de officieele *Statistiek van het gevangeniswezen.* De totaalcijfers zijn, dat in de strafgevangenissen, cellulaire gevangenissen huizen van verzekering en van arrest te zamen voorkwamen:

	eens of meermalen ziek geweest.	niet ziek geweest.	verhouding 1 ziek op de:
1869	3,284	14,314	4.36
1870	3,218	13,311	4.13
1871	2,926	13,685	4.67
1872	2,931	14,532	4.96
1873	3,356	14,892	4.43
1874	3,263	15,166	4.64
1875	3,215	14,118	4.63
1876	2,806	15,090	5.37
1877	3,535	16,135	4.56
1878	3,412	16,493	4.83

In die gezamenlijke gevangenissen bedroeg de sterfte, in

1869	0.27 pCt.	1874	0.14 pCt.
1870	0.39 "	1875	0.25 "
1871	0.33 "	1876	0.26 "
1872	0.26 "	1877	0.28 "
1873	0.22 "	1878	0.23 "

INTELLECTUEELE ONTWIKKELING.

I. *Lager onderwijs.* Zie *Alg. Stat.* II, bl. 239 volg., bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER en Mr. J. A. SILLEM, loopende tot 1868. *Bronnen:* de Regeeringsverslagen, het laatste over 1878/79, in het *Bijblad der Staatscourant* 1879—1880, n°. 107 en de *Prov. Verslagen.*

Beknopt overzicht van de statistiek van het lager onderwijs over de jaren 1869—1878.

Openbare scholen [1]).

	Aantal scholen op 31 Dec.	Leerlingen. JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	Onderwijzend personeel. MANNEN. (Hoofd-en Hulponderw. en Kweekel.)	VROUWEN. (Hoofd-en Hulponderw. en Kweekel.)	TOTAAL.
1869.	2,596	Jan.197,912	153,398	351,310	6,428	457	6,885
		Jul. 175,193	144,227	319,420			
1870.	2,608	Jan.202,851	157,323	360,174	6,539	477	7,016
		Jul. 180,996	149,443	330,439			
1871.	2,625	Jan.205,006	159,388	364,394	6,484	535	7,019
		Jul. 184,276	153,190	337,366			
1872.	2,649	Jan.208,457	163,730	372,187	6,494	624	7,118
		Jul. 187,731	156,351	344,082			

[1]) Zoowel in dezen staat als in den volgenden worden alleen de cijfers, die op de dagscholen betrekking hebben, medegedeeld.

	Aantal scholen.	Leerlingen.			Onderwijzend personeel. (Hoofd- en Hulponderw. en Kweekel.)	(Hoofd- en Hulponderw. en Kweekel.)	
		JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
1873.	2,669	Jan. 212,995	169,151	382,146	6,519	729	7,248
		Jul. 188,526	157,684	376,210			
1874.	2,666	Jan. 211,069	167,822	378,891	6,659	813	7,472
		Jul. 190,779	159,678	350,457			
1875.	2,688	Jan. 215,245	171,048	386,293	6,823	873	7,696
		Jul. 194,383	161,567	355,950			
1876.	2,705	Jan. 216,329	171,548	387,877	7,039	1,066	8,105
		Jul. 196,135	162,859	358 994			
1877.	2,712	Jan. 219,978	174,282	394,260	7,309	1,034	8,343
		Jul. 199,835	165,474	365,309			
1878.	2,731	31 Dec. 234,047	178,557	402,604 [1]	7,527	1,137	8,664

Bijzondere scholen.

Aantal scholen.				Aantal leerlingen.			Onderwijzend personeel. (Hoofd- en Hulponderw. en Kweekel.)	(Hoofd- en Hulponderw. en Kweekel.)	
JAREN.	GESUBSIDIËERDE.	NIET GESUBSIDIËERDE.	TOTAAL.	JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
1869.	174	954	1,128	Jan. 44,136	55,908	100,044	2,307	1,541	3,848
				Jul. 43 964	55,903	99,867			
1870.	176	943	1,119	Jan. 47,075	59,530	106,605	2,332	1,565	3,897
				Jul. 47,149	59,053	106,202			
1871.	165	944	1,109	Jan. 49,077	60,977	110,054	2,278	1,620	3,898
				Jul. 47,899	59,342	107,241			
1872.	144	973	1,117	Jan. 50,011	61,933	111,944	2,344	1,627	3,971
				Jul. 49,916	62,365	112,281			
1873.	143	978	1,121	Jan. 52,820	65,093	117,913	2,472	1,745	4,217
				Jul. 51,126	63,463	114,589			
1874.	136	982	1,118	Jan. 53,804	66,367	120,171	2,480	1,764	4,244
				Jul. 53,208	66,607	119,815			
1875.	135	994	1,129	Jan. 55,485	67,912	123 397	2,444	1,835	4,279
				Jul. 54,695	67,065	121,860			
1876.	134	982	1,116	Jan. 57,001	70,257	127,258	2,531	1,985	4,516
				Jul. 55,414	68,969	124,383			
1877.	124	977	1,101	Jan. 57,379	71,222	128,601	2,351	1,598	3,949
				Jul. 56,025	70,127	126,152			
1878.	120	975	1,095	31 Dec. 57,200	71,306	128,5(6 [2]	2,367	1,623	3,990

[1]) Het aantal leerlingen in Januari en in Juli wordt niet meer in het Regeerings-Verslag vermeld. Op 31 December 1877 was het aantal leerlingen aan de openbare scholen 219,635 jongens, 175,533 meisjes, te samen 395,168.

[2]) Op 31 December 1877 werden de bizondere scholen bezocht door 56,854 jongens, 70,741 meisjes, te samen 127,595.

Alle lagere scholen te zamen.

Aantal scholen.		Aantal leerlingen.			Onderwijzend personeel.		
JAREN.		JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
1869.	3,724	Jan. 242,048	209,306	451,354	8,735	1,998	10,733
		Jul. 219,157	200,130	419,287			
1870.	3,727	Jan. 249,926	216,853	466,779	8,871	2,042	10,913
		Jul. 228,145	208,496	436,641			
1871.	3,734	Jan. 254,083	220,365	474,448	8,762	2,155	10,917
		Jul. 232,175	212,532	444,770			
1872.	3,766	Jan. 258,489	225,779	484,268	8,838	2,251	11,089
		Jul. 237,685	218,728	456,386			
1873.	3,790	Jan. 265,815	234,244	500,059	8,991	2,474	11,463
		Jul. 239,652	221,147	460,799			
1874.	3,784	Jan. 264,873	234,189	599,062	9,139	2,577	11,716
		Jul. 243,987	226,285	470,272			
1875.	3,817	Jan. 270,730	238,960	509,690	9,267	2,708	11,975
		Jul. 249,078	228,732	747,810			
1876.	3,821	Jan. 273,330	241,805	515,135	9,570	3,051	12,621
		Jul. 251,549	231,828	483,377			
1877.	3,813	Jan. 277,357	245,504	522,861	9,660	2,632	12,292
		Jul. 255,860	235,601	491,461			
1878.	3,826	31 Dec. 281,247	249,863	531,110 [1]	9,894	2,760	12,645

In 14 gemeenten, waarvan 12 in de prov. Utrecht, waren even als ten vorigen jare, geene openbare scholen gevestigd. De kinderen uit die gemeenten hadden gelegenheid onderwijs te ontvangen op de scholen van naburige gemeenten.

Het onderwijzend personeel nam in 1878 toe; het aantal hulponderwijzers en hulponderwijzeressen vermeerderde bij de openbare scholen met 132 en 64; bij de bizondere scholen met 34 en 37, het getal mannel. en vrouwel. kweekelingen bij de openbare scholen met 52 en 40. Bij de bizondere scholen verminderde het aantal kweekelingen met 11 (mannel.) en 15 (vrouwel.).

Op het einde des jaars werden de lagere scholen bezocht door 531,110 kinderen, dit is ongeveer 42 leerlingen voor elken onderwijzer, of, indien men de kweekelingen niet mederekend, voor elken onderwijzer bijna 56 leerlingen.

---

1) Op 31 Dec. 1877 waren deze cijfers 276,489 jongens, 246,274 meisjes, te samen uitmakende 522,763 leerlingen.

Het aantal dagscholieren, dat kosteloos onderwijs ontving, was:

	Openbare scholen.	Bizond. scholen.	Alle lagere scholen te zamen.	
1877	220,615	36,702	257,317	31 Dec.
1878	226,359	36,162	262,521	

Op de avondscholen (openbare en bijzondere te zamen genomen) waren aanwezig:

tevens de dagscholen bezoekende:

	op 15 januari.			op 15 juli.		
	j.	m.	totaal.	j.	m.	totaal.
1872	40,087	17,413	57,500	24,002	11,078	35,080
1873	41,636	18,323	59,959	23,883	11,833	35,716
1874	41,341	18,706	60,047	23,667	11,253	34,920
1875	40,046	17,983	58,029	22,035	11,033	33,068
1876	38,741	17,496	56,237	20,965	10,811	31,776
1877	38,322	17,408	55,730	20,496	10,738	31,234
	op 31 december.					
	j.	m.	totaal.			
1877	35,420	15,997	51,417			
1878	34,246	14,919	49,165			

uitsluitend de avondschool bezoekende:

1872	17,952	6,272	24,224	2,957	2,540	5,497
1873	17,736	6,055	23,791	2,743	1,965	4,708
1874	15,872	5,398	21,270	2,923	2,366	5,289
1875	16,466	5,273	21,739	2,714	1,834	4,548
1876	15,487	4,795	20,282	2,584	1,698	4,282
1877	15,505	4,943	20,448	2,356	1,624	3,980
	op 31 december.					
	j.	m.	totaal.			
1877	20,167	6,586	26,753			
1878	19,355	6,573	25,928			

Omtrent *Schoolbezoek* en *Schoolverzuim* vindt men een aantal belangrijke opgaven èn in het *Verslag der scholen* èn in de *Bijdragen tot de Algem. Stat.*, jaarg. 1877.

SCHOOLVERZUIM VOLGENS HET VERSLAG DER SCHOLEN OVER 1876—1878.

PROVINCIËN.	Vermoedelijk getal kinderen op 31 December.				Vermoedelijk getal kinderen die op 31 December van de dagschool geen gebruik hebben gemaakt.				Van de 100 jongens (meisjes) hebben op 31 December van de dagschool geen gebruik gemaakt.			
	Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noord-Brabant.	14,873	14,458	14,048	13,733	2,787	4,482	1,185	1,930	19	31	8	14
Gelderland....	15,710	15,326	14,665	14,807	2,911	3,186	1,161	2,856	19	21	8	19
Zuid-Holland...	25,166	25,807	23,077	23,575	3,903	5,352	1,311	3,658	16	21	6	16
Noord-Holland.	21,045	20,985	19,274	19,327	4,003	5,054	1,408	2,487	19	24	7	13
Zeeland.......	7,362	7,253	6,730	6,842	1,634	1,953	942	1,644	22	27	14	24
Utrecht.......	5,996	6,111	5,550	5,679	1,331	1,734	382	867	22	28	7	15
Friesland......	11,831	11,909	11,171	10,899	1,090	1,296	1,172	2,042	9	11	10	19
Overijssel.....	9,255	9,082	8,707	8,349	1,076	1,287	968	1,446	12	14	11	17
Groningen....	8,707	8,659	8,300	7,830	852	1,099	601	879	10	13	7	11
Drenthe.......	4,055	3,992	3,762	3,760	472	437	343	677	12	11	9	18
Limburg......	7,747	7,793	7,585	7,380	1,595	2,465	516	927	21	32	7	13
Totaal in 1878.	131,687	131,380	122,869	122,191	21,654	28,345	9,989	19,413	16	22	8	16
〃 1877.	127,233	126,913	123,696	122,686	18,598	25,436	12,250	20,509	15	20	10	17
〃 1876.	125,632	124,649	123,499	122,767	19,290	24,539	11,060	21,201	15	20	9	17

Uitgaven van het Rijk, de Provinciën en de Gemeenten, ten behoeve van het Openb. Lager Onderwijs, sedert de invoering der Wet van 1857.

De inkomsten, in de 2de kolom bedoeld, zijn: het batig slot der examengelden, de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen, de opbrengst der schoolgelden, de bijdragen van andere gemeenten of van de provincie, renteloozc voorschotten van de provinciën en de opbrengst van bijzondere fondsen.

	Totaal der uitgaven.	Inkomsten van Rijk en gemeenten.	Zuiver bedrag der uitgaven.
1858......	*f* 2,380,080	*f* 1,102,086	*f* 1,278,894
1860......	″ 2,720,887	″ 461,152	″ 2,259,735
1865......	″ 4,760,039	″ 1,183,451	″ 3,576,587
1870......	″ 4,988,114	″ 974,800	″ 4,013,313
1875......	″ 7,290,945	″ 1,117,182	″ 6,173,763
1876......	″ 7,666,104	″ 1,166,941	″ 6,499,163
1877......	″ 8,475,628	″ 1,204,082	″ 7,271,546
1878......	″ 8,324,949	″ 1,205,585	″ 7,077,805

Bezoldiging van onderwijzers.

Overzicht der hoofdonderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen, met aanduiding hunner vaste en veranderlijke jaarwedden, in 1869, 1875, 1876, 1877 en 1878.

	1869.	1875.	1876.	1877.	1878.
Van *f* 200—*f* 399.......	206	51	37	25	21
″ ″ 400—″ 499.......	626	360	314	235	222
″ ″ 500—″ 599.......	456	452	433	435	390
″ ″ 600—″ 699.......	341	487	498	424	480
″ ″ 700—″ 799.......	244	355	398	465	493
″ ″ 800—″ 899.......	195	265	261	291	319
″ ″ 900—″ 999.......	115	158	172	185	197
″ ″ 1000—″ 1099.......	118	171	177	162	179
″ ″ 1100—″ 1199.......	45	82	95	108	104
″ ″ 1200—″ 1299.......	43	55	62	94	92
″ ″ 1300—″ 1399.......	30	30	29	33	43
″ ″ 1400—″ 1499.......	63	38	45	41	49
″ ″ 1500—″ 1599.......	19	22	26	22	18
″ ″ 1600—″ 1699.......	15	31	32	29	35
″ ″ 1700—″ 1799.......	10	63	63	83	81
″ ″ 1700—″ 1899.......	12	22	23	12	15

	1869.	1875.	1876.	1877.	1878.
Van *f* 1900—*f* 1999.........5		6	7	7	8
〃 〃 2000—〃 2099.........5		4	6	5	5
〃 〃 2100—〃 2199.........4		1	2	4	5
〃 〃 2200—〃 2299.........1		5	5	11	10
〃 〃 2300—〃 2399.........2		2	2	6	2
〃 〃 2400—〃 2499.........2		1	—	2	8
〃 〃 2500—〃 2599.........—		1	1	1	—
〃 〃 2600—〃 2699.........1		1	1	1	1
〃 〃 3200—〃 3299.........—		1	—	1	—
Totaal.........2558		2649	2665	2688	2715

Opleiding van onderwijzers.

Rijkskweekscholen.

	Aantal		Uitgaven			
	kweek.	overige leerl.	voor onderwijz.	voor kweek.	verdere uitgaven.	totaal.
's Hertogenbosch	80	56	*f* 23,750	*f* 23,183	*f* 10,690	*f* 57,623
Haarlem	87	16	〃 23,858	〃 24,100	〃 12,010	〃 59,968
Groningen	82	25	〃 23,958	〃 22,999	〃 9,785	〃 56,742
Middelburg	60	—	〃 12,933	〃 13,900	〃 7,667	〃 34,500
Deventer	60	—	〃 10,919	〃 14,000	〃 7,339	〃 32,258
1878 totaal	369	97	*f* 95,418	*f* 98,182	*f* 47,491	*f* 241,091
1877 〃	332	108	〃 79,661	〃 81,133	〃 57,424	〃 218,218
1876 〃	228	129	〃 62,431	〃 58,280	〃 23,094	〃 143,805
1875 〃	156	139	〃 54,411	〃 49,970	〃 22,226	〃 126,606
1874 〃	129	149	〃 48,935	〃 41,459	〃 22,989	〃 113,384

De volgende cijfers geven een overzicht van hetgeen in 1872 tot '78 is uitgegeven voor de opleiding van 't onderwijzend personeel in 't algemeen.

	rijks-kweeksch.	normaal-lessen.	art. 12 2e lid	opleiding onderwijzéressen.	totaal uitgaven van 't rijk.	door de provincie.	door de gemeenten.	rijk. prov. gemeent.
1872	*f* 99,998	*f* 70,169	*f* 10,112	*f* 14,191	*f* 194,472	*f* 900	*f* 20,999	*f* 216,371
1873	〃 102,161	〃 75,441	〃 10,922	〃 14,955	〃 203,481	〃 900	〃 25,237	〃 229,619
1874	〃 113,384	〃 78,489	〃 10,804	〃 19,203	〃 221,880	〃 900	〃 25,365	〃 248,146
1875	〃 126,606	〃 90,380	〃 13,812	〃 29,183	〃 259,981	〃 900	〃 29,398	〃 290,279
1876	〃 143,805	〃 118,297	〃 22,584	〃 32,723	〃 317,408	〃 900	〃 43,690	〃 361,998
1877	〃 218,218	〃 153,314	〃 28,112	〃 32,891	〃 432,535	〃 1,750	〃 52,546	〃 486,831
1878	〃 241,091	〃 156,548	〃 29,775	〃 34,676	〃 462,090	〃 1,150	〃 58,381	〃 521,627

Bovendien werd aan subsidie van het rijk voor onderwijzers-gezelschappen nog gegeven. in 1872 *f* 5,185, in 1873 *f* 5,205, in 1874 *f* 5,245, in 1875 *f* 5,265, in 1876 *f* 5,290, in 1877 *f* 5,390, in 1878 *f* 5,445.

Scholen van bijzonderen aard en strekking.

Bewaarscholen. Zie voor de jaren tot 1868 *Alg. Stat.* II, bl. 272, voor de volgende jaren het *Verslag over de scholen.* Ongerekend de bewaar- of klein-kinderscholen te Amsterdam, in 1878 136, waren er in:

1858 {	102	openb. scholen	met	526	onderw.	pers.	en	18,475	leerl.
	659	bijzond	〃	〃 2,006	〃	〃	〃	64,973	〃
	761	〃	〃	2,532	〃	〃	〃	83,448	〃
1877...	739	〃	〃	2,444	〃	〃	〃	81,140	〃
1876...	725	〃	〃	2,325	〃	〃	〃	77,593	〃
1875...	705	〃	〃	2,222	〃	〃	〃	73,018	〃
1874...	688	〃	〃	2,161	〃	〃	〃	70,363	〃
1873...	676	〃	〃	1,979	〃	〃	〃	68,109	〃
1872...	692	〃	〃	2,062	〃	〃	〃	67,155	〃
1871...	674	〃	〃	2,014	〃	〃	〃	65,838	〃

II. *Middelbaar onderwijs.* Zie voor de jaren tot 1868 *Alg. Stat.* II, bl. 300 volg., bewerkt door Dr. D. J. STEYN PARVÉ, en voor de latere jaren het *Verslag over de scholen.*

Burgerscholen.

In 1874 tot 1877 bedroeg hun aantal 36, waaronder 5 burgerdag- en avondscholen, 27 burgeravondscholen, alsmede de akademie van Beeldende kunsten en technische wetenschappen en de ambachtsschool beiden te Rotterdam, de bijzondere burgeravondschool te Leiden en de industrieschool te Helder.

Deze gezamenlijke scholen telden:

	Leeraren.	Leerlingen.
Ult°. December 1874	377	3,883
〃 〃 1875	361	3,972
〃 〃 1876	362	4,171
〃 〃 1877	372	4,350
〃 〃 1878	380	4,313

Behalve deze scholen werden in de regeeringsverslagen nog vermeld industrie- en teekenscholen en ambachtsscholen, te weten:

	Aantal scholen.	Aantal leeraars.	Aantal leerlingen.
in 1874	29	—	2688
〃 1875	39	—	3904
〃 1876	40	183	3862
〃 1877	43	203	4145
〃 1878	43	232	4003

Op acht dezer inrichtingen werden in 1878 ambachten onderwezen, op twee vrouwelijke handwerken.

Hoogere burgerscholen. In 1870 45, in 1871 en 1872 47, in 1873 48, in 1874 50, in 1875 51, in 1876 52, in 1877 en 1878 53, van welke laatste waren:

	5 of 6jarige cursus.	4jarige cursus.	3jarige cursus.
Rijksscholen	10	—	8
Gemeentescholen	22	4	6
gesubs. bijz. scholen	1	—	—
niet gesubs. bijz. school	—	—	1
handelsschool te Amsterd.	—	—	1

Het getal leeraren was in 1870 519, in 1871 535, in 1872 555, in 1874 570, in 1875 581, in 1876 588, in 1877 610, in 1878 600 leeraren (benevens 13 vacaturen); dat der leerlingen was voor:

	Volledig onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.
1870	3,092	467	3,559
1871	3,285	532	3,817
1872	3,334	549	3,883
1873	3,216	454	3,670
1874	3,262	429	3,691
1875	3,407	405	3,812
1876	3,525	404	3,929
1877	3,612	397	4,009
1878	3,752	392	4,144

Onder deze cijfers zijn niet begrepen de vrouwelijke leerlingen, die in 1875, 1876, 1877 en 1878 van deze scholen gebruik maakten ten getale van 83, 61, 87 en 88, terwijl in laatstgemeld jaar bovendien 25 meisjes enkele lessen volgden.

Middelbare scholen voor meisjes.

Scholen met 5 j. curs.		met 4 of 3 j. curs.	Aantal Leerlingen.	Onderwijzers.	Onderwijzeressen.
1873	5	2	511	40	40
1874	5	2	539	40	41
1875	6	3	691	43	56
1876	6	4	776	51	63
1877	6	4	828	47	67
1878	6	4	844	49	70

Onder bovenstaande cijfers zijn niet begrepen de bizondere middelbare scholen te Utrecht en te Amsterdam, waarvan de eerste in 1873 43, in 1874 48, in 1875 40, in 1876 34, in 1877 49 en in 1878 41 leerlingen, met 14 onderwijzers (m. en vr.) telde, — de

tweede in 1875 70, in 1876 76, in 1877 78 en in 1878 80 leerlingen met 12 onderwijzers en 4 onderwijzeressen bezat.

De Polytechnische school te Delft met 12 hoogleeraren, 8 leeraren en 6 assistent-leeraren, telde in den cursus 1871/72 192, in 1872/73 198, in 1873/74 219, in 1874/75 236, in 1875/76 263, in 1876/77 289, in 1877/78 319, in 1878/79 327 leerlingen.

Landbouwonderwijs. De Rijkslandbouwschool te *Wageningen*, bestaat uit drie afdeelingen, de eene gevormd door de hoogere burgerschool met 3jarigen cursus, de beide anderen door de klassen voor het eigenlijk landbouwonderwijs.

De afd. hoogere burgerschool telde Dec. 1876 35, Dec. 1877 32, Dec. 1878 47 leerlingen, de beide landb.-afd. 62 en 10 leerlingen. Het aantal leeraren voor de geheele school was in 1877 21.

De school der Nederl. Tuinbouwmaatschappij *Linnaeus* te Watergraafsmeer had 30 leerlingen in 1874, 28 in 1875, 31 in 1876, 28 in 1877, 25 in 1878.

Verder wordt in het *Verslag der scholen* vermeld het onderwijs in de hulpwetenschappen van den landbouw, van wege de Friesche Maatschappij van Landbouw gegeven te Heerenveen en Leeuwarden, dat echter in 1879 wegens gering aantal leerlingen is gestaakt.

Zeevaartscholen. De volgende worden in de *Verslagen over de scholen* in 1875, 1876, 1877 en 1878 genoemd met het daarbij vermelde aantal leerlingen.

	1875.	1876.	1877.	1878.
Scheveningen	—	—	—	130
Rotterdam, zeevaartkundige school	69	68	63	35
Amsterdam, kweekschool voor de zeevaart	40	62	50	47
〃 zeevaartschool (Zeemanshuis)	64	61	39	32
Helder, zeevaartkundige school	13	20	18	16
Terschelling, id.	40	39	31	33
Vlieland, id.	27	48	55	41
Harlingen, id.	44	46	69	91
Schiermonnikoog, id.	60	58	64	47
Groningen, afd. Zeevaart der akademie Minerva	34	41	31	24
Delfzijl, zeevaartkundige school	27	28	32	28
Veendam, id.	123	104	84	61

In 1876 was het totaal der leerlingen 575, der onderwijzers 28, in 1877 waren deze cijfers 536 en 26, in 1878 585 en 25.

De ontvangsten en uitgaven van alle inrichtingen van middelbaar onderwijs, de particuliere uitgesloten, doch waaronder wel zijn

begrepen de instellingen voor onderwijs in Indische taal, land- en volkenkunde te Leiden en te Delft, de subsidiën voor doofstommen enz., bedroegen in:

ONTVANGSTEN.

	HET RIJK.	DE PROVINCIE.	DE GEMEENTE.	TOTAAL.
1875......	ƒ 89,559	—	ƒ 191,702	ƒ 281,261
1876......	„ 97,062	—	„ 204,126	„ 301,188
1877......	„ 100,092	—	„ 213,331	„ 313,423
1878......	„ 101,369	—	„ 224,054	„ 325,423

UITGAVEN.

	HET RIJK.	DE PROVINCIE.	DE GEMEENTE.	TOTAAL.
1875......	ƒ 880,355	ƒ 22,442	ƒ 944,441	ƒ 1,847,238
1876......	„ 933,721	„ 24,329	„ 906,618	„ 1,864,668
1877......	„ 494,299	„ 27,312	„ 1,021,628	„ 2,048,239
1878......	„ 950,004	„ 28,463	„ 1,049,991	„ 2,028,459

III. *Hooger onderwijs.* Zie *Alg. Stat.* II, bl. 346 volg., loopende tot het jaar 1868/9, bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER, en voor de latere jaren de *Verslagen der Scholen*, de *Prov. Verslagen* en den *Staats-Almanak.*

Aan de vier Universiteiten waren volgens den *Staats-Almanak* in 1879 het volgend aantal hoogleeraren verbonden:

	LEIDEN.	UTRECHT.	GRONINGEN.	AMSTERDAM.	TE ZAMEN.
godgeleerdheid.........	5	4	4	5	18
rechtsgeleerdheid.......	8	6	5	6	25
geneeskunde...........	8	10	7	11	36
wijsbegeerte en letteren.	15	6	7	10	38
wis- en natuurkunde...	11	10	9	10	40
	47	36	32	42	157

Bovendien te Leiden 1 hoogleeraar-titulair en 2 hoogleeraren in de godgeleerdheid van wege de Ned. Herv. kerk, te Utrecht en Groningen insgelijks 2 hoogleeraren in de godgeleerdheid.

Sedert de nieuwe regeling van het hooger onderwijs geeft het *Verslag der Scholen* slechts op het aantal ingeschrevene studenten. Aan de vier Universiteiten was dit voor den cursus 1877/78, als volgt:

	LEIDEN.	UTRECHT.	GRONINGEN.	AMSTERDAM.	TE ZAMEN. 1878/79.	77/78.
godgeleerdheid	34	172	30	22	258	286
rechtsgeleerdheid...	253	76	48	51	428	558
geneeskunde.......	157	64	73	289	583	587
wis- en natuurkunde..	42	24	23	85	174	103
letteren...........	47	17	8	49	121	72
Totaal 1878 79	533	353	182	496	1564	—
„ 1877/78	627	401	189	389	—	1606

Voor de statistiek van de studenten aan de drie voormalige hoogescholen en aan het Amsterdamsche Atheneum verwijzen wij naar de vroegere opgaven in dit *Jaarboekje*.

Latijnsche scholen en gymnasiën.

	Aantal scholen.	Leeraren.	Leerlingen.
1865/66	61	225	1,214
1866/67	61	227	1,165
1867/68	59	225	1,107
1868/69	56	218	1,083
1869/70	55	213	1,079
1870/71	55	212	1,128
1871/72	55	224	1,141
1872/73	55	221	1,185
1873/74	55	227	1,185
1874/75	51	225	1,135
1875/76	51	231	1,260
1876/77	51	233	1,351
1877/78	51	240	1,503
1878/79	51	264	1,527

De kosten van het hooger onderwijs (hoogescholen, athenaea, gymnasien en latijnsche scholen) bedroegen, na aftrek van de inkomsten *f* 1,364,736 in 1878, *f* 1,057,694 in 1877, *f* 941,294 in 1876, *f* 984,911 in 1875, *f* 938,479 in 1874, *f* 850,512 in 1873, *f* 641,487 in 1872, *f* 743,902 in 1871 en *f* 717,842 in 1870.

Seminariën. Zie *Algem. Stat.* II, bl. 362. Omtrent de seminariën en kweekscholen ontleenen wij het volgende aan het *Verslag der Scholen* van 1878/79.

	Aantal Onderwijzers.	Aantal Studenten.
Seminarium der Remonstrantsche Broederschap te Leiden	1	3
Theol. school der Christel. Gereformeerde kerk te Kampen	6	87
Seminarium van het Evang. Luthersch kerkgenootschap te Amsterdam	2	5
Kweekschool van het Herst. Evang. Luth. kerkgenootschap te Amsterdam	1	2
Id. van de Algem. Doopsgezinde Societeit te Amsterdam	2	15
Bisschoppelijk seminarie te St. Michielsgestel	14	170
Id. te Haren	7	115
Id. te Ginneken	10	64
Id. te Hoeven	5	66
Id. te Culenborg	14	135—140
Id. te Driebergen	6	68
Id. te Warmond	1	64

	Aantal Onderwijzers.	Studenten.
Bisschoppelijk seminarie te Kerkrade	23	198
» Id. te Roermond	5	82
Seminarie van het kerkgenootschap der Roomsch-Katholyken (gezegd: van de Oude Kierezy) te Amersfoort	3	8
Seminarium van het Nederl. Israelitisch kerkgenootschap te Amsterdam	?	45
Id. van het Portugeesch-Israelitisch kerkgenootschap te Amsterdam	7	7

IV. *Instellingen van onderwijs van bizonderen aard en strekking.*

Gemeenteinstelling van onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Ned. Indië te Delft. Zie *Alg. Stat.* II, blz. 367. Zij heeft 5 hoogleeraren. De cursus 1876/77 werd bijgewoond door 73 leerlingen, de cursus 1877/78 door 96 leerlingen, die van 1878/79 door 110 leerlingen.

Gemeenteinstelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Ned. Indië te Leiden. Deze inrichting, 1 October 1877 geopend met 3 leeraren en 4 studenten, had bij den aanvang van den cursus 1878/79 12 leerlingen.

V. *Onderwijs bij de land- en zeemacht.* Zie *Alg. Stat.* II, blz. 376, het *Verslag over de Scholen*, *de Bijlagen tot de Conc. Staatsbegrooting* Hoofdst. VI en VIII, de *Prov. Verslagen* en den *Staatsalmanak*.

De scholen bij de corpsen, telden in 1876/77 6772 leerlingen en 265 onderwijzers, in 1877/78 7085 leerlingen en 254 onderwijzers, in 1878/79 7472 leerlingen en 272 onderwijzers.

Instructie-bataillon te Kampen. Sterkte van het corps 19 Juli 1879: 26 officieren en 251 onderofficieren, korporaals en verdere manschappen, behalve 1 officier en 57 onderofficieren, korporaals en manschappen tot het geven van onderwijs en om opgeleid te worden tot den graad van onderofficier hier te lande en onderofficier en korporaal in O. I. enz. Van 20 Juli 1878 tot 19 Juli 1879 werden 371 jongelieden aangenomen. Aan het leger, zoo hier te lande als in O. I., werden gedurende dien tijd verstrekt 50 sergeanten en fouriers, 265 korporaals, te zamen 315 man.

Artillerie-instructie-compagnie te Schoonhoven. Op 1 Juli 1878 ontvingen 103 militairen onderwijs. Van dat tijdstip tot 1 Juni 1879 werden aangenomen 98 jongelingen; 52 volontairs verlieten de compagnie met bevordering.

Wetenschappelijke cursus bij de corpsen. De hoofd-

cursussen te 's Hertogenbosch en Kampen werden op 1 Aug. 1878 bijgewoond door 47 en 45 onderofficieren; de 1e. kl. van den wetenschappelijken cursus te Haarlem, door 6 onderofficieren; de hoofdcursus te Delft door 52 onderofficieren en 2 korporaals.

Het aantal leerlingen op de hoofdcursussen bedroeg op 1 Sept. '79 's Hertogenbosch 44, Kampen 43, Haarlem 8, Delft 56.

Tot den cursus tot opleiding voor het vak der militaire administratie te Kampen, werden op 1 October 1878 12 onderofficieren toegelaten.

Koninklijke Militaire Akademie te Breda. In het studiejaar 1878/79 waren aanwezig 218 kadetten. Aan het einde van dezen cursus zijn 22 kadetten tot officier bevorderd.

Bij het toelatings-examen voor het studiejaar 1879/80 hebben zich aangemeld 219 aspiranten, van welke 80 aan de gestelde eischen hebben voldaan en 69 zijn geplaatst.

De Krijgsschool voor officieren, waaraan op 1 Nov. 1877 25 officieren de lessen volgden, werd met 1 Oct. 1878 opgeheven en vervangen door de Tweede afdeeling der Krijgsschool te 's Gravenhage. Bij den aanvang waren 33 leerlingen aanwezig, van dezen keerden 9 officieren die de hoogste cursus doorloopen hadden naar hunne corpsen terug. In October 1879 werden 6 nieuwe leerlingen toegelaten.

Kon. Instituut voor de Marine te Willemsoord. De cursus 1877/78 ving aan met 109 adelborsten, die van 1878/79 met 113.

Opleiding van bootsmansleerlingen aan boord van Zr. Ms. Instructiebrik Zeehond. Van Oct. '78 tot '79 werd onderwijs gegeven aan 118 jongelingen van 15 tot 21 jaar. Op eerstgenoemden datum waren aan boord 67 bootsmansleerlingen 2de klasse en 27 lichtmatrozen.

Opleiding van lichtmatrozen en jongens aan boord van „de Adm. de Wassenaer" te Amsterdam. Bij het begin van den cursus 1 October 1878 bedroeg het aantal jongens 178; bij den aanvang van den zomercursus 155.

Aan boord van het Opleidingsschip „Anna Paulowna" te Rotterdam waren bij den aanvang van den wintercursus op 1 Oct. 1878 190 jongens, bij den aanvang van den zomercursus April 1879 159 jongens.

Opleiding van stuurmansleerlingen aan boord van het wachtschip te Amsterdam. Deel aan het onderwijs namen: op 1 October 1878 11 stuurmansleerlingen der 1ste klasse

en 12 der tweede. Op 1 October 1879 waren aanwezig 24 stuurmansleerlingen.

Opleiding van machinistleerling te Hellevoetsluis. In April 1879 werden 37 jongelieden tot machinistleerling der 1e. kl. bevorderd. In 1878 werden 40 leerlingen geplaatst, zoodat hun aantal op 9 Juli 1879 bij den aanvang van den nieuwen cursus weder 80 bedroeg.

VI. *Opleiding van burgerlijke geneeskundigen.* Zie *Alg. Stat.* II, blz. 397.

's Rijks kweekschool voor vroedvrouwen te Amsterdam. De cursus 1878/79 werd bijgewoond door 36 leerlingen, van welke 18 bij het examen als vroedvrouw slaagden.

's Rijks veeartsenijschool. In Sept. 1878 werd de cursus geopend met 61 leerlingen, van welke 56 internen. Het zuivere bedrag der rijksuitgaven voor de school was in 1878 *f* 74,050.

VII. *Opleiding van militaire geneeskundigen.* Zie *Alg. Stat.* II, bl. 405 en *Verslag over de scholen.*

's Rijks kweekschool voor militaire geneeskundigen te Amsterdam. De cursus 1878/79 ving aan met 226 studenten, als: 63 voor de land- en 45 voor de zeemacht, 115 voor Oost- en 3 voor West-Indië; later zijn nog 19 militaire studenten toegelaten. 12 studenten werden na afgelegd arts-examen tot officier van gezondheid bevorderd, 20 eervol ontslagen, 1 ging over tot de Leidsche Universiteit en 3 zijn overleden. Het getal militaire studenten bedroeg op 31 Aug. 1879 208, als 68 voor de landmacht, 35 voor de zeemacht, 102 voor Oost-Indië, 3 voor West-Indië. Van de 24 adspiranten voor plaatsing als militair student werden 6 benoemd; 2 adspiranten werden beide benoemd als pharmaceutisch student bij de landmacht.

Opleiding van militaire apothekers voor het leger in Oost- en West-Indië, te Utrecht. De cursus 1878/79 werd bijgewoond door 9 kweekelingen. In Juli 1879 werd 1 kweekeling na afgelegd examen tot apotheker der 3de kl. in Ned. Indie. toegelaten.

Uitkomsten van het lager onderwijs. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 414.

Bij de ingelijfde manschappen voor de nationale militie. De opgaven in de *Alg. Stat.* loopen over 1846 tot 1870.

Latere opgaven zijn medegedeeld in *Stat. bescheid.* dl. VII, st. 3; *Loting voor de nationale militie in elk der vier jaren* 1868—1871, en *Statistiek der ligting voor de nationale militie*, 1872—1875. Men vindt in deze stukken een tabel, aanwijzende het standpunt van beschaving der bij de verschillende korpsen ingedeelde manschappen, en tevens de percentsgewijze verhouding over de verstrekte opgaven. Zie mede *Bijdragen* 1876, II en 1877, II, waar er op gewezen wordt dat de uitkomsten van het onderzoek naar het standpunt van beschaving bij de indeeling in de verschillende corpsen geen absolute maatstaf aan de hand geeft.

Na aftrek der onbekenden of van die manschappen, waarvoor de opgaven geheel ontbreken, verkrijgt men voor het Rijk de volgende reden ten honderd:

	konden lezen en schrijven.	konden enkel lezen.	konden noch lezen noch schrijven.
1846/58	74.94	2.24	22.82
1859/62	77.98	2.23	19.79
1863/67	79.95	2.31	17.74
1868/71	82.96	1.58	15.46
1872/75	85.61	1.26	13.13
1876	87.05	0.96	11.99
1877	86.24	0.94	12.82

Voor de provinciën krijgt men de volgende cijfers voor het tijdvak 1846/71, (het jaar 1850, waarvoor de opgaven ontbreken, niet mede gerekend) en voor het tijdvak 1872/75, alsmede voor de jaren 1876/77. De onbekenden zijn bij de volgende opgaaf eveneens afgetrokken:

	konden lezen en schrijven.				konden noch lezen noch schrijven.			
	1846/71.	1872/75.	1876.	1877.	1846/71.	1872/75.	1876.	1877.
N.-Holland	88.41	91.13	93.03	91.47	10.15	8.15	6.62	7.53
Drenthe	87.98	87.91	87.15	85.92	11.20	11.48	12.01	12.20
Groningen	86.95	88.16	86.05	89.70	12.29	10.96	12.96	9.82
Z.-Holland	81.29	88.84	91.40	89.02	16.63	9.02	7.64	10.02
Friesland	80.68	87.47	88.04	90.15	17.04	10.93	11.41	9.30
Utrecht	76.94	85.94	87.02	84.19	18.70	12.45	10.75	15.17
Overijssel	76.27	84.35	83.77	81.30	20.52	14.35	15.00	17.15
Gelderland	74.48	84.24	85.30	86.86	21.73	14.01	12.29	11.90
Limburg	72.21	81.70	85.14	86.47	25.94	16.93	14.86	12.85
Zeeland	70.41	79.56	84.12	80.62	27.93	19.20	15.47	19.16
N.-Brabant	62.51	70.54	78.51	75.85	36.38	23.03	21.04	22.55

Volgens de *Verslagen over de scholen*, afd. scholen bij de corpsen, konden in:

1871/72 van de 8101			2145
1872/73 " " 7688			2132
1873/74 " " 6900			1836
1874/75 " " 7054	leerlingen bij hunne komst zeer gebrekkig		1781
1875/76 " " 6891	of in 't geheel niet lezen of schrijven..		1840
1876/77 " " 6772			1663
1877/78 " " 7085			2059
1878/79 " " 7472			2153

Bij de huwenden. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 416 en verder de opgaven in de Prov. Verslagen, alsmede voor 1877 de *Bijdragen* 1877, Afd. II.

Bij de gevangenen. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 416, en de *Statistiek van het gevangeniswezen.* Op de 100 gevangenen konden bij hunne opneming lezen noch schrijven, in:

1867........37.68 pCt.		1873........26.84 pCt.	
1868........35.39 "		1874........27.34 "	
1869........33.76 "		1875........25.12 "	
1870........29.92 "		1876........27.86 "	
1871........27.72 "		1877........27.06 "	
1872........26.78 "		1878........25.54 "	

Instellingen van Wetenschap, Kunst en Volksbeschaving. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 420 volg., bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER, en voor de volgende jaren de verslagen, jaarboekjes enz. van verschillende genootschappen. Voorts de *Prov. Verslagen*, den *Staatsalmanak*, en wat de rijksinstellingen betreft, de jaarverslagen in de *Staatscourant.*

Wetenschappelijke instellingen.

De Koninklijke Akademie van Wetenschappen met 95 leden, 10 rustende leden, 12 correspondenten en 38 buitenlandsche leden in 1879. Zie het Verslag over 1879/80 in de *Staatscourant* van 1880, n°. 142.

Het Koninklijk Nederl. Meteorologisch Instituut, waarvan het Verslag over 1879/80 voorkomt in de *Staatsc.* 1880, n°. 154.

Instellingen voor de fraaie kunsten.

De Rijks-Akademie van beeldende kunsten met één hoogleeraar-directeur en 5 hoogleeraren en 1 Januari 1878 51 leerlingen, tegen 57 op 1 Jan. 1877. Zie het Verslag over 1878 in het *Bijblad tot de Staatsc.* 1878—79, bijl. n°. 132.

De Koninklijke Muziekschool met 292 leerlingen in 1879/80. Zie het Verslag over 1879 in de *Staatsc.* van 1880, n°. 119.

Verzamelingen en bibliotheken. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 441.

Omtrent de Rijks archieven, de Koninkl. Bibliotheek en de Rijks verzamelingen van kunst en oudheid, bevat de *Staatscourant* meerdere verslagen.

De Rijksverzamelingen en Monumenten werden in 1878 en 1879 bezocht door het volgende aantal bezoekers:

	1878.	1879.
Het Kon. Kabinet van schilderijen (Mauritshuis) door	24,763	24,522
Het Kon. Kabinet van zeldzaamheden.......... 〃	17,851	19,216
Het Nederl. Museum........................ 〃	8,105	15,685
Het Museum Meermanno-Westreenianum........ 〃	72	91
Het Kon. Penningkabinet.................... 〃	304	278
Het Rijksmuseum van Schild. te Amsterdam.... 〃	34,629	35,312
Het Prentenkabinet aldaar.................. 〃	706	906
De Rijksverzameling in het Paviljoen „Welgelegen" te Haarlem.............................. 〃	11,360	10,959
De Gevangenpoort te 's Hage................ 〃	14 553	14,117
Het Muiderslot............................ 〃	2,444	2,474
De ruïne van Brederode.................... 〃	17,341	8,883
Het Monument te Heiligerlee................ 〃	4,323	2,438

Over provinciale Verzamelingen zie men de *Prov. Verslagen.*

Verzamelingen tot bevordering der kennis van de Natuur. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 454 en onderscheidene mededeelingen omtrent de aan de hoogescholen verbonden musea enz. in het *Verslag over de scholen* en in het *Verslag over den landbouw;* voorts de *Prov. Verslagen.*

Instellingen voor Volksvlijt. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 455 en enkele mededeelingen in de *Prov. Verslagen.*

Voortbrengselen der Drukpers. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 458, bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER. Uit officieele bronnen is dienaangaande niets mede te deelen dan het volgende:

Waarde (ad *f* 250 de 100 kilogr.) *van den in- en uitvoer van boeken.*

	Invoer tot verbruik.	Uitvoer uit het vrije verkeer.
1866.......	*f* 838,537	*f* 537,386
1867.......	〃 919,908	〃 452,537
1868.......	〃 1,014,612	〃 570,852
1869.......	〃 1,025,117	〃 596,192
1870.......	〃 1,239,742	〃 1,004,645

	Invoer tot verbruik.	Uitvoer uit het vrije verkeer.
1871........	*f* 1,154,908	*f* 811,880
1872........	" 1,141,236	" 727,560
1873........	" 1,126,277	" 866,526
1874........	" 1,326,807	" 568,311
1875........	" 1,371,122	" 651,670
1876........	" 1,413,217	" 533,730
1877........	" 1,436,384	" 482,344
1878........	" 1,522,425	" 575,737

Volgens de *Statistiek der briefposterij* zijn verzonden:

	Binnenl. gedr. stukken. Dag- en weekbladen.			
	à 1 ct. port.	à ½ ct. port.	Te zamen..	Andere binnenl. gedrukte stukken.
1870....	11,987,553	——	11,987,553	3,012,289
1871.....	7,476,286	8,892,066	17.368,332	4,698,189
1872.....	7,518,041	10,918,904	18,436,945	4,852,187
1873.....	7,957,386	12,109,457	20,066,843	5,584,822
1874.....	8 278,272	13,319,663	21,597,935	6,178,279
1875.....	9,060.049	14,686,527	23,746.576	6,296 374
1876.....	9,660,689	16,060,011	25,720,700	7,260,962
1877....	10,075,637	17,430 698	27,506,335	8,651,576
1878....	13,557,077	16,012,720	29,569,797	9,713,621

Het aantal buitenlandsche gedrukte stukken hier verzonden bedroeg:

	Dagbl. en tijdschriften.	Andere gedr. stukken.
1876..............	2,632,424	1,794,282
1877..............	3,217,284	2,203,028
1878..............	3,227,945	2,688,385

KERKELIJK LEVEN.

Zie *Alg. Stat.* II, bl. 466 volg., bewerkt door Mr. O. VAN REES, Mr. T. M. C. ASSER en Mr. S. VISSERING. Latere officieele bronnen zijn: *Uitkomsten der volkstelling in* 1869, 1e deel, *Bijlagen tot de Concept-Staatsbegrooting*, Hoofdst. VII, en de *Provinciale Verslagen*. Verder de *Staatsalmanak* en de verslagen van de handelingen der synoden, kerkelijke jaarboeken enz.

Volgens de *Uitkomsten der volkstelling in* 1869, Deel I, bl. 3.4 was toen de *bevolking* naar de *kerkgenootschappen*, aldus verdeeld:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Ned. Hervormden..................	960,295	996,593	1,956,852
Waalsch "........................	4,887	5,371	10,258
Engelsche-Presbyterianen..............	192	225	417
Remonstranten......................	2,505	2,981	5,486
Christ. Gereformeerden.............	53,314	53,809	107,123

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Doopsgezinden	22,146	22,081	44,227
Evangelisch-Lutherschen	28,672	28,873	57,545
Hersteld- "	5,058	5,464	10,522
Hernhutters	127	184	311
Anglikaansch-Episcopalen	150	297	456
Schotsche gemeente	34	50	84
Roomsch-Katholieken	648,163	659,602	1,307,765
Oud-Roomschen	2,569	2,718	5,287
Grieken	20	12	32
Ned. Israëlieten	31,521	32,957	64,478
Portug. "	1,659	1,866	3,525
Onbekend	2,833	2,328	5,161
	1,764,118	1,814,411	3,579,529

Bij de twee eerste tellingen werd de bevolking naar de kerkgenootschappen ingedeeld in Protestanten, Roomsch-Katholieken, waarbij de Oud-Roomschen geteld werden, Israëlieten en Onbekend, waaronder de Grieken en Armeniërs waren begrepen. Naar die indeeling, volgt thans, naar de opgaven in de *Bevolkingsstatistiek*, Dl. I, bl. XVIII, eene vergelijking der 5 tellingen, met bijvoeging der betrekkelijke reden op 10,000 zielen:

	Protestanten.		R.-Katholieken.		Israëlieten.		Onbekend.	
	getal.	reden.	getal.	reden.	getal.	reden.	getal.	reden.
1829	1,544,887	5,911	1,019,109	3,899	46,408	178	3,083	12
1839	1,704,275	5,958	1,100,616	3,848	52,245	183	3,314	11
1849	1,824,860	5,969	1,171,924	3,834	58,626	192	1,469	5
1859	2,007,026	6,065	1,234,486	3,730	63,790	193	3,826	12
1869	2,193,281	6,127	1,313,052	3,668	68,003	190	5,193	15

Volgens den *Staatsalmanak* voor 1880 telde op het einde van 1879:

de Nederl. Herv. kerk 10 provinciale ressorten, benevens het ressort der Waalsche Commissie, 44 klassen, 138 ringen, 1346 gemeenten en 1609 predikanten;

de Remonstrantsche Broederschap 3 klassen, 22 kerkelijke gemeenten en 23 plaatselijke dienstdoende predikanten;

het Christelijk Gereformeerd kerkgenootschap (volgens opgaven van 1876) ongeveer 340 gemeenten met 240 leeraars;

het Evangelisch-Luthersch kerkgenootschap 7 ringen, 50 gemeenten en 9 filiaalgemeenten, met 62 dienstdoende predikanten;

het Hersteld Evangelisch-Luthersch kerkgenootschap 8 gemeenten met 11 dienstdoende predikanten;

de Doopsgezinde gemeenten, 125 in getal, met 108 dienstdoende leeraren en 19 vacaturen;

de Evangelische broedergemeenten, 2 gemeenten met 2 predikanten en 2 hulppredikers;

de Duitsch-Evangelische gemeente te 's Gravenhage, 1 predikant;

het Anglikaansch kerkgenootschap in 5 gemeenten 3 dienstdoende predikanten;

de Apostolische gemeente te 's Gravenhage 1 opziener, 1 coadjutor, 7 priesters, 1 evangelist en 2 priester-evangelisten;

het Roomsch-Katholiek kerkgenootschap 5 diocessen, 990 kerkelijke gemeenten (parochiën en rectoraten) en 2147 geestelijken;

het kerkgenootschap der Oud-bisschoppelijke klerezy verdeeld in 3 aartspriesterschappen bezit 25 kerkelijke gemeenten en 26 dienstdoende geestelijken;

het Nederl. Israëlitisch kerkgenootschap omvat in 12 kiesdistricten en 173 gemeenten en telt 6 opperrabbijnen en 2 kerkleeraars;

het Portugeesch-Israëlitisch kerkgenootschap bezit 2 gemeenten met 1 opperrabbijn en 3 rabbinale assesoren.

Omtrent het aantal kerken, de schenkingen enz., zie men de *Provinciale Verslagen*, en omtrent de rijksuitgaven ten behoeve der verschillende kerkgenootschappen den *Uitgewerkten en toelichtenden staat* bij de Concept-staatsbegrooting voor 1880, Hdst. VII, B, volgens welken die uitgaven in 1878 bedroegen in totaal *f* 1,991,366.

STATISTIEK DER MISDRIJVEN EN DER CIVIELE PROCEDURES. Zie *Alg. Stat.* Afl. II, bl. 490 volg.

a. Statistiek van het politiewezen over 1851—1863, bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER en Jhr. Mr. B. DE BOSCH KEMPER, in de *Alg. Statistiek* II, bl. 493. Latere opgaven zijn niet gepubliceerd; enkele komen voor in de *Prov. Verslagen.*

b. Gerechtelijke statistiek in strafzaken over 1847—1868, bewerkt in de *Alg. Stat.* II, bl. 500 en volg., door Mr. M. M. VON BAUMHAUER en Jhr. Mr. B. DE BOSCH KEMPER. Voor de jaren 1869 en volg., vergelijke men de *Gerechtelijk Statistiek*, laatstelijk over 1878 door de Regeering uitgegeven.

c. Gevangeniswezen over 1847—1868, bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER en Mr. A. P. T. EIJSSELL, in de *Alg. Stat.* Afl. II, bl. 549 volg. Vergelijk over de latere jaren de *Statistiek van het Gevangeniswezen* 1869 en volg., de laatste over 1878, door de Regeering uitgegeven.

Evenals vroeger vindt hier eene plaats een tienjarig overzicht van de *Gerechtelijke Statistiek* en van de statistiek van het *Gevangeniswezen.*

Beknopt overzicht van de gerechtelijke statistiek, gedurende de jaren 1869—1878.

Strafzaken.

1. Bij den burgerlijken rechter.

N°. 1. Hooge Raad.

	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Aard der werkzaamheden:										
Hangende Zaken op 1 Jan.	44	56	29	44	47	59	46	45	38	35
Aangebrachte Zaken	251	187	191	215	248	233	257	215	196	242
Afgedane Zaken	231	211	168	207	218	241	255	220	189	229
Zaken waarin afstand der voorziening is gedaan	8	3	8	5	18	5	3	2	10	11
Wijze van afdoening:										
Rechterl. uitspraak vernietigd	76	67	53	68	82	84	61	54	48	68
Eisch tot cassatie verworpen	143	135	105	129	123	144	176	157	128	153
〃 〃 〃 niet ontvank.	10	8	8	8	13	12	17	9	13	8
Arresten in eersten aanleg	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—
〃 van rechtsregeling	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Verzoeken om gratie	376	316	371	436	353	363	219	273	232	239

N°. 2. Gerechtshoven.

	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Verwijzingen ter zake van misdaad naar de openb. terechtzitting (door de Hoven en den H. Raad)	487	458	479	501	496	494	468	441	465	479
Beschuldigden	644	588	618	674	618	672	615	560	605	584
Wegens misdaden tegen:										
de algemeene zaak	112	88	93	86	71	140	97	102	123	119
〃 personen	59	59	73	69	74	96	71	59	65	89
〃 eigendommen	473	441	452	519	473	436	447	399	417	376
Eén beschuldigde op een zielental van	5,634	6,221	5,885	5,397	5,945	5,529	6,125	6,802	6,487	6,818
Van de beschuldigden waren:										
Mannen	529	493	516	552	516	555	518	469	526	503
Vrouwen	115	95	102	122	102	117	97	91	79	81
Minder dan 16 jaar	15	20	16	27	17	11	19	8	10	21
Veroordeeld werden	622	494	565	610	574	557	572	496	543	553
tot de Doodstraf	11	5	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen
waarv. die straf ondergingen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen
tot Tuchthuisstraf	164	77	87	104	69	82	76	81	82	69
〃 Correctioneele Gevangenisstraf	437	404	467	494	488	463	487	411	450	474
waarvan Cellulair	228	230	264	329	355	311	331	317	325	355
Recidivisten	90	65	89	83	61	69	65	72	81	79
Arresten in hooger beroep	523	423	482	478	575	553	559	452	470	507

N°. 3. Arrondissements-Rechtbanken.

	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Aantal Zaken	10,345	9,588	10,465	10,988	11,495	11,492	11,133	11,658	12,528	31,051
〃 Beklaagden	12,753	11,617	12,762	13,167	13,798	13,759	13,310	13,797	14,944	15,156
Bekl. wegens wanbedrijven:										
tegen de Algemeene Zaak	4,894	4,119	4,744	4,426	5,221	4,896	4,941	5,018	5,832	5,991
〃 〃 Personen	4,809	4,288	4,295	5,131	5,235	5,268	5,099	5,196	5,288	5,355
〃 〃 Eigendommen	3,550	3,210	3,723	3,610	3,342	3,595	3,270	3,583	3,824	—
Eén beklaagde op een zielental van	284	314	285	276	266	270	283	276	262	262
Van de Beklaagden waren:										
Mannen	10,394	9,554	10,424	10,876	11,523	11,472	11,234	11,784	12,904	13,048
Vrouwen	2,359	2,063	2,338	2,291	2,275	2,287	2,076	2,013	2,040	2,108
Minder dan 16 jaar oud	632	540	616	638	629	717	643	690	677	672
Veroordeeld werden	10,833	9,904	10,893	11,437	12,084	12,133	11,753	11,984	13,038	13,296
tot Correct. Gevangenisstraf	7,016	6,429	8,445	7,011	7,401	7,400	7,072	7,210	7,844	8,237
waarvan Cellulair	2,652	2,601	2,792	3,489	4,040	4,154	4,316	4,559	5,253	8,132
〃 enkele Geldboeten	2,161	1,813	1,993	2,010	2,224	2,376	2,212	2,277	2,412	2,490
〃 Politiestr. (art. 233 Strafv.)	42	43	27	23	31	61	48	38	23	42
Recidivisten	5 pCt.	7 pCt.	6 pCt.	6 pCt.	9 pCt.	9 pCt.	11 pCt.	7 pCt.	4 pCt.	10 pCt.
Vonnissen in hooger beroep	217	197	188	210	242	170	167	168	162	211

	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Aantal Zaken	29,384	25,539	29,364	30,136	30,352	31,156	36,356	39,773	36,412	43,982
Aantal Beklaagden	34,459	30,181	34,467	35.456	36,229	36,528	42,255	46,215	43,018	52,427
Daarvan waren: Mannen	29,469	26,049	29,566	30,678	31,559	31,544	37,023	40,781	37,864	45,835
Vrouwen	4,990	4,132	4,901	4,778	4,670	4,984	5,232	5,434	5,154	6,592
Minder dan 16 jaar oud	2,071	2,018	2,321	2,179	2,084	2,537	2,162	2,704	3,983	3,414
Eén Beklaagde op een zielental van	105	121	105	102	101	101	89	82	107	75
Betaalden vrijwillig het maximum der kosten	5,598	4,386	5,899	6,273	5,813	6,312	7,348	7,627	5,883	6,574
Veroordeeld werden	26,412	23,660	26,288	26,861	28,033	27,893	32,261	35,952	34,291	42,413
tot enkele Gevangenisstraf	3,662	3 002	3,659	3,079	2,733	2,638	2,044	2,343	2,316	2,482
" " Geldboeten	22,164	20.132	22,070	23,294	24,468	24,463	29,499	32,590	31,124	39,205
Recidivisten	928	766	720	724	783	745	645	656	544	755

II. Bij den militairen rechter.

	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Hoog Militair Gerechtshof:										
Getal arresten in hooger beroep	72	98	95	95	103	70	87	69	60	72
Het getal zaken van de Krijgsraden, opgezond. ter approb., was	339	372	377	422	394	393	388	378	419	440
Daarvan werden geapprobeerd	86 pCt.	89 pCt.	83 pCt.	88 pCt.	89 pCt.	92 pCt.	87 pCt.	89 pCt.	91 pCt.	90 pCt.
Bekrachtigde doodvonnissen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen
waarvan werden uitgevoerd	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen
Krijgsraden (binnen het Rijk):										
Aangebrachte Zaken	291	434	420	479	444	448	421	427	463	498
waarin betrokken beklaagden	455	513	472	532	510	497	530	538	544	560

4

Burgerlijke Zaken.

N°. 1. Hooge Raad.

	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Cassatie:										
Hangende Zaken op 1 Jan.	26	30	25	39	42	45	32	44	38	43
Aangebrachte Zaken	38	41	52	54	43	37	52	35	64	46
Afgedane 〃	34	46	37	49	47	49	38	39	54	48
Rechterl. uitspr. vernietigd	3	10	5	5	3	8	10	15	7	7
Eisch verworpen	31	36	26	44	35	40	28	24	41	41
〃 niet ontvank. verkl.	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—
Hooger Beroep van de Arresten door de Hoven van Justitie in de Koloniën:										
Hangende Zaken op 1 Jan.	85	79	74	85	78	74	83	84	80	76
Aangebrachte Zaken	6	7	16	4	7	14	7	6	6	2
Afgedane 〃	2	11	5	8	6	3	5	8	10	8
Rechterl. uitspr. bekrachtigd	1	4	—	2	3	2	3	6	5	5
〃 〃 vernietigd	—	—	—	—	2	—	1	1	3	2
Eisch niet ontvank. verkl.	1	3	—	—	1	1	1	1	2	1
Revisie:										
Hangende Zaken op 1°. Jan.	3	4	5	9	5	5	3	3	3	2
Aangebrachte Zaken	2	2	8	1	2	—	1	1	—	1
Afgedane 〃	1	1	4	4	2	2	1	1	1	—
Eerste Aanleg:										
Hangende Zaken op 1°. Jan.	8	13	17	14	12	11	12	13	14	11
Aangebrachte Zaken	7	13	9	7	5	2	3	6	2	7
Afgedane 〃	7	8	12	4	6	1	2	3	5	4
Verzoekschriften	10	210	224	237	227	239	245	239	205	203

No. 2. Gerechtshoven.

	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Hangende Zaken op 1°. Jan. [1]	360	383	393	379	387	398	424	156	280	262
Aangebrachte Zaken	243	241	232	216	212	236	264	330	226	214
Afgedane Zaken bij eindarrest:										
en wel in hooger beroep	172	180	204	168	160	155	234	151	178	172
waarvan bekrachtigend	58 pCt.	60 pCt.	57 pCt.	61 pCt.	55 pCt.	55 pCt.	62 pCt.	54 pCt.	53 pCt.	55 pCt.
〃 vernietigend	37 〃	32 〃	37 〃	36 〃	39 〃	39 〃	36 〃	40 〃	42 〃	38 〃
〃 niet-ontvank. verkl.	4 〃	7 〃	4 〃	1 〃	5 〃	5 〃	3 〃	5 〃	4 〃	5 〃
in Eersten Aanleg	14	22	13	12	9	8	16	10	9	10
Interl., Incid. en Praepar. Arresten	29	52	47	24	32	53	46	37	52	38

[1]) Onder deze cijfers zijn evenwel een groot aantal zaken begrepen, die reeds sedert drie of meer jaren aanhangig waren en door partijen verlaten geacht kunnen worden.

N°. 3. Arrondissements-Rechtbanken.

	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Hangende Zaken op 1°. Jan. [1]	3,182	3,463	3,515	3,477	3,661	3,922	4,208	4,389	4,784	4,315
Aangebrachte Zaken	4,247	4,050	3,924	4,179	4,103	4,656	4,545	4,952	5,303	5,673
Afgedane Zaken bij Eindvonnis:	3,254	3,150	2,960	3,028	2,823	3,267	3,279	3,482	3,765	4,186
en wel in Hooger beroep	55	67	68	42	53	57	50	71	73	77
waarvan bekrachtigend	47 pCt.	33 pCt.	28½ pCt.	45 pCt.	36 pCt.	29 pCt.	46 pCt.	62 pCt.	57 pCt.	50 pCt.
〃 vernietigend	49 〃	62½ 〃	63¾ 〃	45 〃	60 〃	54 〃	50 〃	33 〃	38 〃	48 〃
〃 niet-ontvank. verkl.	4 〃	4½ 〃	7¼ 〃	9 〃	3 〃	16 〃	4 〃	4 〃	4 〃	1 〃
in Eersten Aanleg	3 198	3,083	2,892	2,986	2,740	3,209	3,229	3,411	3,691	4,109
Uitspraken in Z. van Koophandel	827	755	742	742	730	864	951	970	1,154	1,457
〃 〃 〃 〃 Faillissement	303	303	269	309	331	349	358	411	464	534
Echtscheidingen	107	116	127	135	135	160	154	137	159	167
Incid., Interl. en Praepar. Vonnissen	923	901	889	811	913	920	981	1,172	1,196	1,235

N°. 4. Kantongerechten.

	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Hangende Zaken op 1 Jan.	729	718	730	794	768	807	733	738	784	729
Aangebrachte Zaken	8,926	9,230	8,801	9,035	9,046	9,089	9,338	9,741	10,729	11,551
Afgedaan bij Eindvonnis	7,373	7,573	7,200	7,477	7,408	7,508	7,764	8,116	9,080	9,764
Incid., Interl. en Praepar. Vonnissen	1,101	1,046	981	1,119	1,106	1,116	1,230	1,161	1,224	1,341

[1] Onder dit cijfer zijn vele zaken begrepen, sedert meer dan drie jaren aanhangig, die door partijen verlaten geacht kunnen worden.

gedurende de jaren 1869—1878.

Gevangenen.

R D ER ENISSEN.	Tot. aanwezig op 31 Dec.	Bij afwisseling opgenomen. 1)			Verhoud. tot de bevolk. op 1,000 zielen.	Onder 16 jaar.	Konden lezen en schrijven.	Konden niet lezen en schrijven.	Bij herhaling veroordeeld.	Kosten van onderhoud der gevangenen en gebouwen.
		Mannen.	Vrouwen.	Totaal.						
angeniss.	1,939	2,255	355	2,600	....	308	1,953	647	973	*f* 681,253
rzekering.	1,123	6,326	1,306	7,632	....	267	5,400	2,232	2,047	// 242,272
rest......	517	6,095	1,301	7,396	....	318	4,323	3,073	1,375	// 158,794
waring...	122	23,051	4,119	27,170	....	...	.....	.....	.....	....
aal......	3,701	37,727	7,081	44,798	12.2	893	11,676	5,952	4,395	*f* 1,082,319
angeniss.	1,776	2,111	296	2,407	....	270	1,811	596	922	*f* 720,491
rzekering.	1,163	6,180	1,116	7,296	....	210	5,234	2,062	1,868	// 228,375
rest......	459	5,743	1,083	6,828	....	275	4,5?7	2,289	1,480	// 146,647
waring...	105	20,224	3,429	23,653	....	...	.....	.....	.....	....
aal......	3,503	34,258	5,924	40,182	10.8	755	11,582	4,947	4,270	*f* 1,095,513
angeniss.	1,794	2,165	258	2,423	....	291	1,885	538	887	*f* 507,289
rzekering.	987	6,332	1,249	7,581	....	203	5,770	1,811	2,268	// 447,840
rest......	442	5,512	1,095	6,607	....	294	4,351	2,256	1,347	// 156,174
waring...	87	19,523	3,060	22,523	....	...	.....	.....	.....	....
taal......	3,310	33,532	5,602	39,134	10.7	788	12,006	4,605	4,502	*f* 1,111,308
rangeniss.	1,854	2,272	287	2,559	....	327	2,007	552	909	*f* 626,868
rzekering.	1,184	6,751	1,181	7,932	....	230	5,995	1,937	2,216	// 429,671
rest......	476	5,882	1,090	6,972	....	326	4,783	2,189	1,281	// 161,500
waring...	139	19,456	2,844	22,300	....	...	.....	.....	.....	....
taal......	3,653	34,361	5,402	39,763	10.8	833	12,785	4,678	4,406	*f* 1,218,039
rangeniss.	1,761	2,238	572	2,513	....	346	1,985	528	915	*f* 518,877
rzekering.	1,170	7,345	1,305	8,650	....	225	4,799	2,286	2,519	// 375,599
rest......	513	6,090	995	7,085	....	289	6,566	2,084	1,516	// 175,740
waring...	111	19,685	2,478	22,163	....	...	.....	.....	.....	....
taal......	3,555	35,357	5,054	40,411	10.8	860	13,350	4,898	4,950	*f* 1,070,217
rangeniss.	1,692	2,095	250	2,353	....	363	1,851	502	817	*f* 531,378
rzekering.	1,085	7,643	1,237	7,330	....	236	6,643	2,237	2,361	// 402,803
rest......	474	6,231	965	8,880	....	357	4,895	2,301	1,388	// 169,744
waring...	121	19,709	2,759	22,468	....	...	.....	.....	.....	....
taal......	3,372	35,678	5,219	40,897	10.8	956	13,389	5,040	4,566	*f* 1,103,925
vangeniss.	1,580	2,042	235	2,277	....	341	1,696	581	865	*f* 406,378
erzekering.	1,100	7,658	1,164	8,822	....	199	6,851	1,971	2,196	// 392,012
rest......	496	6,117	887	7,004	....	309	5,098	1,996	1,379	// 164,191
waring...	105	20,502	2,403	22,905	....	...	.....	.....	.....	....
taal......	3,281	36,321	4,687	41,008	10.7	849	13,555	4,548	4,340	*f* 962,581
vangeniss.	1,550	1,943	206	2,149	....	346	1,567	582	682	*f* 377,301
erzekering.	1,186	7,364	1,086	8,450	....	223	6,408	2,042	1,974	// 378,917
rrest......	481	6,425	862	7,287	....	269	4,927	2,360	1,410	// 155,899
ewaring...	150	23,452	2,600	26,052	....	.....	.....	.....	.....	....
taal......	3,367	39,184	4,754	43,938	11.3	838	12,902	4,984	4,066	*f* 912,117
vangeniss.	1,605	1,954	193	2,147	....	421	1,501	646	626	*f* 383,881
erzekering.	1,257	8,768	1,198	9,966	....	252	7,535	2,431	2,070	// 337,614
rrest......	415	6,638	919	7,557	....	274	5,310	2,247	1,603	// 152,622
ewaring...	97	22,847	2,575	25,422	....	.....	.....	.....	.....	....
taal......	3,374	40,207	4,885	45,092	11.4	947	14,346	5,324	4,299	*f* 874,117
vangen. 2).	1,007	....	....	2,228	....	512	1,542	686	6!5	*f* 365,758
evangenis.	772	....	....	4,212	....	96	3,307	905	806	// 228,954
erzekering.	476	....	....	4,622	....	150	3,500	1,122	767	// 86,117
rrest... ..	470	....	....	8,843	....	288	6,471	2,372	2,158	// 162,379
ewaring...	153	....	....	30,058	....	.....	.....	.....	.....	....
taal......	3,478	44,605	5,358	49,963	12.5	1,046	14,820	5,085	4,346	*f* 843,208

r zijn de doortrekkende gevangenen begrepen, die in elk huis van bewaring dat zij pas-
n ingeschreven en dus herhaaldelijk voorkomen. Hun getal bedroeg 3,466 in 1868,
, 1,662 in 1870, 1,890 in 1871, 1,953 in 1872, 2,127 in 1873, 1,967 in 1874, 2,029 in 1875,
, 2,678 in 1877, 2537 in 1878.

effing van gerechtshoven en rechtbanken heeft eene verandering in de bestemming van
angenissen gegeven, *zoodat* de verschillende categoriën van 1878 niet geheel juist met
er vergeleken kunnen worden.

III. Volksnijverheid.

Het derde deel der *Algemeene Statistiek*, waarin dit onderwerp zal worden behandeld, is steeds in bewerking.

Bronnen: Staten betreffende het patentrecht en het recht op de mijnen over 1850—1873, voorkomende in *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, 1e tot 3e stuk, uitgegeven door het departement van financiën, de *Provinciale Verslagen* en die van de *Kamers van koophandel en fabrieken*, de *Gemeenteverslagen* der grootere gemeenten en eindelijk de *Bijdragen tot de Algem. Statistiek*, Jaarg. 1877, V.

VERZAMELINGSNIJVERHEID.

Mijnen, steengroeven enz. Hiervan wordt alleen in het *Prov. Verslag van Limburg*, melding gemaakt. Zie mede het *Verslag van den Ingenieur der Mijnen* over 1879 in *Staatsc.* 1880 n°. 63.

De steengroeven van den bekenden Maastrichtschen bouwsteen leverden op, zoover bekend is, in 1873 2,380 kub. meters, in 1874 6,655, in 1875 7,870, in 1876 4,965, in 1877 slechts 2,978 kub. met.

De domaniale steenkolenmijnen in de lagen *Groot-Athwerk*, *Rauschenwerk* en *Klein Mühlenbach* leverden op: in 1872 708,022, in 1873 895,000, in 1874 434,680, in 1875 463,013, in 1876 830,440, in 1877 617,640 hect., in 1878 32,058 „ton" steenkolen. De opbrengst van den verkoop bedroeg in 1872 *f* 213,565, in 1873 *f* 326,862, in 1874 *f* 299,335, in 1875 *f* 263,649, in 1878 *f* 139 968. De zuivere winst der ontginners was: in 1872 *f* 61,064, in 1873 *f* 100,086, in 1874 *f* 62,105, in 1875 *f* 59,581, in 1876 *f* 62,120, in 1877 *f* 32,273, in 1878 *f* 35,938. De dagloonen klommen van *f* 1.04 in 1869 tot *f* 1.58 in 1874, en bedroegen in 1875 gemiddeld *f* 1.48½, in 1876 *f* 1.43½, in 1877 *f* 1.32½, in 1878 *f* 1.30.

Bij de mijn *Neuprick* werden in 1872 236,406, in 1873 335,836, in 1874 399,910, in 1875 434,848, in 1876 37,660, in 1877 24,635 hect., in 1878 28,395 „ton" uitgedolven.

Het recht op de mijnen bracht op: in 1872 *f* 2,687, in 1873 *f* 3,962, in 1874 *f* 6,614, in 1875 *f* 4,730, in 1876 *f* 4,028, in 1877 *f* 3,556, in 1878 *f* 2,198.

Schelpvisscherij. Dit onderwerp wordt alleen in het *Prov. Versl. van Noord-Holland* behandeld. Ongerekend de opbrengst te Egmond en te Wijk-aan-Zee, werden in 1876 langs de Noord-Holl.

kust gevischt 17,954 kub. meter schelpen, tegen 19,500 in 1875 en 20,905 in 1874. Omtrent deze visscherij bevatten de Verslagen over 1877 en 1878 geene mededeeling.

Wieren, biezen, russchen. In 1876 werden volgens het *Prov. Versl. van N.-Holland* over 1876 (latere opgaven worden niet vermeld) door bewoners van Texel 400,000 kilogr. wier afgemaaid en 400,000 kilogr. opgevischt, door bewoners van Helder werden 9,000 kilogr. opgevischt, waarvan 5,000 werden verkocht. De gemaaide wier bracht *f* 5.50, de gevischte *f* 3.— per 100 kilo op.

Omtrent de opbrengst van riet en biezen, zie men de belangrijke mededeelingen in het *Verslag van den landbouw* over 1872, bl. 314 volg., en 1873 bl. 331, verder zie men *Verslag van de Landbouw* over 1876, blz. 171. De in- en uitvoer van riet en biezen was volgens de *Stat. v. den In-, uit- en doorvoer:*

	Uitvoer uit het vrije verkeer.		Invoer tot verbruik.	
	Kilogr.	Waarde tegen *f* 16 de 100 Kgr.	Kilogr.	Waarde tegen *f* 16 de 100 Kgr.
1874	1,692,312	*f* 270,759	162,193	*f* 25,950
1875	2,159,254	" 345,481	207,762	" 33 242
1876	3,812,313	" 609,970	178,662	" 28,586
1877	3,173,473	" 507,756	128,841	" 20,626
1878	2,122,640	" 339,623	85,407	" 13,665

Verveningen. De *bronnen* voor de statistiek der verveningen zijn tot 1864 de opgaven in het *Verslag van den Handel en Scheepvaart* van het aantal tonnen turf jaarlijks verveend, in de jaren 1862—1864, jaarl. 41 à 42 mill. tonnen bedragende. Met de afschaffing van den accijns op brandstoffen in 1865 hebben die opgaven opgehouden, en zijn thans de eenige bronnen de *Prov. Verslagen*, Hoofdst. XI: *Waterstaat*, bijeenverzameld in het *Verslag* over de *openbare werken*, wat betreft de droogmaking van veenpolders, en Hoofdst. XV: *Nijverheid* enz., waaruit echter geen algemeen overzicht is op te maken. Voor enkele provinciën, zooals Drenthe en Overijssel, is de meerdere of mindere productie op te maken uit de scheepvaartbeweging op de kanalen, in genoemd elfde Hoofdst. der *Prov. Verslagen.* Verg. mede de *Algem. Statistiek*, Afl. I, bl. 105 en volg.: *Geologie.*

De in- en uitvoer van turf bedroeg volgens de *Statistiek van Handel en Scheepvaart* (thans *Statistiek van den In-, uit- en doorvoer* genaamd):

	Uitvoer uit het vrije verkeer. Kilogr.	Waarde tegen f 10 de 1000 Kgr.	Invoer tot verbruik. Kilogr.	Waarde tegen f 10 de 1000 Kgr.
1874........	1,313,890	f 13,139	2,994,039	f 29,940
1875........	1,213,561	" 12,135	2,957,146	" 29,571
1876........	2.067,754	" 20,678	4,470,746	" 44,707
1877........	1,758,624	" 17 856	4,958,175	" 49,581
1878........	1,148,359	" 11,484	3,830,291	" 38,303

Visscherij en jacht. De *bronnen* zijn: voor de *zeevisscherijen* het *Verslag over de Zeevisscherijen*, het laatste over 1878; voor de *visscherij op de binnenwateren en de jacht* de *Prov. Verslagen* in Hoofdst. XIV, en de cijfers van de opbrengst der jacht- en visscherijacten in de *Statistische bescheiden betreffende de geldmiddelen*, 1e—4e stuk.

Wij laten thans volgen een vijfentwintig jarig overzicht van de uitkomsten der *zoutharingvisscherij*.

Jaren.	Aantal schepen.	Algemeene vangst. Lasten.	Algemeene vangst. Besomming.	Vangst per schip. Lasten.	Vangst per schip. Besomming.	Gemidd. waarde per last.	Opbrengst jagerij.
1854.	81	2,145	f 615 000	26	f 7,600	f 286	f 44,000
1855.	79	2,082	" 668,000	26½	" 8,400	" 321	" 62,110
1856.	82	2,566	" 827,200	31	" 10,086	" 322	" 59,200
1857.	91	1,566	" 636,000	17	" 7,040	" 406	" 46,030
1858.	95	1,210	" 561,400	12½	" 5,909	" 464	" 89,550
1859.	79	1,656	" 564,500	17	" 5,020	" 341	" 23,850
1860.	92	1,945	" 561,800	21	" 6,107	" 285	" 69,500
1861.	91	2,000	" 552,000	23	" 6,066	" 276	" 46,850
1862.	90	3,194	" 700,000	35½	" 7,778	" 219	" 58,000
1863.	86	2,484	" 584,000	29	" 6,794	" 235	" 59,430
1864.	80	1,914	" 578,000	24	" 7,225	" 302	" 33.230
1865.	81	2,094	" 685,000	26	" 8,457	" 322	" 33,100
1866.	82	1,660	" 584,000	20	" 7,210	" 352	" 32,640
1867.	89	1,976	" 605,100	22	" 6,799	" 306	" 32,260
1868.	91	2,751	" 779,700	30	" 8.568	" 283	" 28,840
1869.	104	2,136	" 643,800	20½	" 6,191	" 301	" 20,200
1870.	120	5,064	" 1,164,400	42	" 9,553	" 230	" 24,940
1871.	122	5,564	" 1,429,600	45½	" 11,718	" 257	" 33,860
1872.	108	4,317	" 1,112,780	40	" 10,303	" 258	" 29,340
1873.	102	5,529	" 1,532,000	54	" 15,020	" 277	" 37,030
1874.	114	4,723	" 1,293,000	41½	" 11,346	" 273	" 45,410
1875.	115	4.249	" 1,161,900	37	" 10,103	" 273	" 49,840
1876.	109	4,007	" 1,463,300	45	" 13,701	" 372	" 41,890
1877.	113	5,113	" 1,670,600	46	" 14,750	" 325	" 44,270
1878.	127	5,025	" 1,421,475	39½	" 11.192	" 283	" 54,300
			Gemiddelden.				
1854-59.	86	1,912	" 661,600	22	" 7,693	" 346	" 60,172
1859-64.	88	2,256	" 592,460	25½	" 6.732	" 263	" 51,652
1864-69.	85	2,079	" 646,360	24½	" 7.604	" 311	" 32,014
1869-74.	111	4,522	" 1,176,516	40½	" 10,599	" 260	" 29,074
1874-79.	116	4,623	" 1,408,055	40	" 12,138	" 305	" 47,142

Het totaalcijfer van de schepen, die de vloot uitmaakten van de groote of zoutharingvisscherij, bestond uit:

	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.
hoekers en sloepen	79	60	58	44	34
loggers en kotters	28	51	64	64	68
	1874.	**1875.**	**1876.**	**1877.**	**1878.**
hoekers en sloepen	31	25	17	19	18
loggers en kotters	83	90	92	94	109

Deze schepen behooren te huis te Vlaardingen, Maassluis, 's Hage, Scheveningen, Zwartewaal, de Rijp, Amsterdam en Harlingen. Het voorbeeld in 1877 gegeven om de spil voor het ophalen van netten door stoom te bewegen werd in 1878 door 18 schepen gevolgd.

De cijfers der *verschharingvisscherij* in de Noordzee waren als volgt:

Jaren.	Aantal Schepen.	Aangebrachte haringen.	Getal haringen dooreen per schuit.	Middenprijs dooreen per 1000 haringen.
1854	125	16,477,000	130,816	*f* 13.50
1855	134	21,259,560	156,320	„ 16.—
1856	147	36,295,000	246,600	„ 22.50
1857	157	29,803,550	289,832	„ 15.50
1858	175	24,969,200	142,681	„ 17.—
1859	178	27,768,700	156,000	„ 16.—
1860	174	22,545,000	129,397	„ 19.70
1861	181	20,568,450	113,638	„ 25.50
1862	181	32,011,080	174,837	„ 15.50
1863	170	38,612,150	215,699	„ 11.05
1864	180	33,535 000	186,306	„ 15.50
1865	186	57,372,000	308,455	„ 13.70
1866	195	48,489,000	248,702	„ 10.72
1867	198	46,928,310	237,012	„ 15.08
1868	202	74,043,900	366,554	„ 9.21
1869	192	27,323,300	142,309	„ 17.30
1870	189	59,025,320	312,303	„ 10.05
1871	200	84,699,800	433,499	„ 9.01
1872	208	39,350,800	189,186	„ 16.01
1873	205	53,295,600	255,865	„ 17.50
1874	218	27,582,320	226,524	„ 20.—
1875	222	19,439,550	87,653	„ 21.33
1876	229	37,478,165	164,097	„ 20.—
1877	244	38,932,130	159,558	„ 19.50
1878	265	30,465,800	114,965	„ 20.33

De vloot, voor de verschharingvisscherij te Scheveningen, Katwijk en Noordwijk uitgerust, bedroeg het volgende aantal schepen.

	Aantal schepen te Scheveningen.	Katwijk.	Noordwijk.	Geheel.
1869	146	38	8	192
1870	—	—	—	189
1871	—	—	—	200
1872	—	—	—	208
1873	157	41	7	205
1874	165	46	7	218
1875	167	49	6	222
1876	173	49	7	229
1877	180	53	11	244
1878	195	57	13	265

Het kaken van den haring der kustvaart neemt echter jaarlijks toe, terwijl de groote visscherij steeds een deel der vangst als steurharing ter markt brengt. De vroegere strenge scheiding tusschen de groote visscherij en de kustvisscherij vervalt derhalve.

De algemeene opbrengst dezer twee onderdeelen der haringvisscherij was als volgt.

Jaren.	Opbrengst groote visscherij. Pekelharing tonnen.	Steurharing stuks.	Opbrengst kustvisscherij. Pekelharing tonnen.	Steurharing stuks.	Geheele opbrengst, stuks.
1869.	29,904	1,539,650	2,818	27,323,300	51,970,110
1870.	70,882	5,265,000	4,130	59,025,320	117,480,920
1871.	77,896	5,366,000	21,544	84,699,800	159,063,080
1872.	60,438	1,655,203	22,248	39,350,800	97,869,760
1873.	77,406	2,710,100	39,962	52,295,600	135,072,140
1874.	66,122	1,449,700	46,519	27,582,320	105 003,800
1875.	59,486	826,000	42,487	19,439,550	89,097,490
1876.	56,103	1,023,550	58,221	37,578,365	114,766,740
1877.	71,585	2,013,400	69,414	41,748,080	137,971,430
1878.	70,356	2,628,850	44,176	33,094,650	111,557,160

Bij het voorgaande zij opgemerkt dat de ton der groote visscherij dooreen 715 stuks bevat, het last 10,000 stuks; de ton der kustvisscherij, het zoogenaamde „kantje", 620 stuks.

In het *Verslag der zeevisscherijen* worden de volgende cijfers van uitvoer en invoer van gezouten haring medegedeeld.

Uitvoer.			Invoer.		
1861	$15,040^{19}/_{32}$	ton	1867	12,280	ton.
1862	22,236	"	1868	5,400	"
1863	$22,250^{19}/_{32}$	"	1869	21,060	"
1864	$14,726^{9}/_{32}$	"	1870	16,734	"
1865	$17,224^{15}/_{16}$	"	1871	2,709	"
1866	$13,023^{7}/_{16}$	"	1872	1,984	"
1867	$15,098^{1}/_{4}$	"			
1868	$22,152^{3}/_{16}$	"			
1869	$15,921^{15}/_{16}$	"			

Uitvoer.		
1870	39,435 $^{5}/_{8}$	ton.
1871	48,437 $^{3}/_{4}$	"
1872	46,839 $^{7}/_{8}$	"
1873	58,388 $^{1}/_{8}$	"
1874	98,306 $^{3}/_{4}$	"
1875	68,142 $^{29}/_{32}$	"
1876	68,430 $^{1}/_{2}$	"
1877	88,843 $^{3}/_{4}$	"
1878	76,004 $^{1}/_{2}$	"

Invoer.		
1873	3,415	ton.
1874	2,080	"
1875	1,770	"
1876	2,830	"
1877	1,205	"
1878	475	"

De haring is ook het voornaamste product der Zuiderzee-visscherijen. Eene volledige statistiek van de vangst der schepen uit Monnickendam, Enkhuizen, Harderwijk, Vollenhoven, Elburg, Bunschoten en Huizen, is echter moeielijk te geven. Een groot deel der opbrengst toch wordt rechtstreeks aan opkoopers verkocht en komt dus niet aan den afslag. Van de vangst wordt het aanzienlijkste gedeelte tot *bokking* gerookt, het overige versch en als eigenlijke *panharing* verkocht.

In de voornaamste gemeenten aan de Zuiderzee werden in de laatste jaren aangevoerd de volgende hoeveelheden.

	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
			1000tal stuks.		
Monnickendam	6,105	8,364	5,605	6,496	1,823
Enkhuizen	489	688	585	448	476
Harderwijk	2,800	910	740	455	430
Vollenhoven	3,846	4,120	2,433	2,957	2,904
Elburg	846	800	1,000	500	1,200
Bunschoten	6,640	4,800	6,500	2,500	14,400
Huizen	5,935	4,872	4,394	5,479	5,469

Andere *zeevisscherijen.*

De *beug- en kolvaart*, door schepen van Vlaardingen, Maassluis, Middelharnis, Pernis, Zwartewaal, Hellevoetsluis, Nieuwediep, Vlissingen en Harlingen te huis behoorende, was ook in 1878 ongunstig.

De hoeveelheden en de waarde van de uit de Noordzee aangevoerde visch leert het volgende overzicht kennen:

	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
	TON.	TON.	TON.	TON.	TON.	TON.	TON.
kabeljaauw	22,703	25,312	22,280	19,520	18,895	22.268	18,723
leng	3,261	5,619	3,810	5,162	5,443	5,244	3,513
schelvisch	2,089	2,483	2,339	3,700	3,681	5,746	3,777
kibbelen	2,567	2,863	2,703	2 345	2,350	2,759	2,298
bot en koolvisch	1,153	764	1,001 $\frac{1}{2}$	799	786	1,189	1,208
keelen en lippen	569	626	578 $\frac{1}{2}$	512	485 $\frac{5}{8}$	590 $\frac{9}{16}$	492 $\frac{3}{4}$
versche vischwaarde	*f* 21,026	*f* 20,209	*f* 24,056	*f* 37,905	*f* 50,530	*f* 32,590	*f* 30,124

De *schrobnetvisscherij* te Scheveningen, Katwijk en Noordwijk leverde de volgende uitkomsten:

	Vaartuigen.	Totale opbrengst.	Opbrengst per schuit.
1871	219	*f* 446,120	*f* 2,288
1872	222	" 490,414	" 2,037
1873	218	" 440 602	" 2,209
1874	218	" 440,602	" 2,021
1875	—	" 441,890	" 1,929
1876	231	" 469 893	" 2,034
1877	274	" 462,150	" 2,324
1878	—	" 327,996	" 1,327

De opbrengst van zeesterren was bovendien *f* 24,990 in 1874, *f* 39,512 in 1875, *f* 16,075 in 1876, *f* 25,210 in 1877 en *f* 18,500 in 1878.

De vrij belangrijke *garnalenvisscherij* te Scheveningen bracht op in:

1868	*f* 5,266	1874	*f* 4,736
1869	" 4,235	1875	" 3,096
1870	" 5,925	1876	" 3,454
1871	" 4,200	1877	" 6,000
1872	" 4,500	1878	" 4,200
1873	" 6,352		

De garnalenvisscherij aan den Helder neemt zeer toe. In 1877 werden wekelijks gemiddeld 300 mandjes naar het buitenland verzonden.

Van Texel werden in 1878 verzonden 4,500 manden, wegende ongeveer 157,500 kilogr. tegen *f* 3.50 gemidd. per mand.

Van de garnalenvisscherij op de Schelde en Zeeuwsche stroomen wordt medegedeeld, dat in 1878 van Arnemuiden werden uitgevoerd 350,000 kilogr.

De uitvoer van garnalen was als volgt:

	NAAR ENGELAND. Kilogr.	NAAR BELGIE. Kilogr.	GEHEEL. Kilogr.
1878	716,000	214,000	946,000
1877	647,000	124,000	771,000
1876	437,000	155,000	592,000
1875	197,000	350,000	547,000
1874	209,000	129,000	338,000
1873	479.000	130,000	609,000
1872	577,000	88,000	665,000
1871	587,000	89,000	676,000
1870	552,000	99,000	651,000
1869	583,000	54,000	637,000

Wat verder de *zeevisscherijen* in Noord-Holland, Zeeland, Friesland en Groningen betreft, het volgende:

De waarde van den aanvoer was, zoover de opgaven strekken en *geloof verdienen te:*

	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
	f	*f*	*f*	*f*	*f*	*f*	*f*
›rt...	43,605	56,217	54,199	57,228	52,644	54,115	52,871
l.....	88,170	107,500	111,000	112,250	90,525	98,650	94,700
:en..	23,070	27,428	25,227	33,463	23,563	43,031	35,394
lder.	111,614	161,917	184,574	203,145	229,604	282,298	276,162
d....	12,900	10,820	9,960	10,430	9,950	12,251	4,800
›p....	40,476	43,912	28,359	30,933	38,750	59,223	21,685
......	2,001	1,287	2,014	1,532	3,740	4,340	7,015

bij zij nog vermeld dat de visschersvloot van den Helder in ›estond uit 7,363 schepen.

*v*aarde van den aanvoer in Westdongeradeel wordt niet opgewel de hoeveelheid visch, als:

	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
	stuks.	stuks.	stuks.	stuks.	stuks.	stuks.	stuks.
›ch...	857,000	1,008,650	734,450	318,300	886,000	815,700	744,000
auw....	6,800	8,450	8,090	1,600	6,700	8,400	11,400
:roote).	86,900	36,650	7,390	10,600	11,500	68,800	28,500

· de visscherij op de *Zeeuwsche stroomen*, vooral van sardijn ıalen en enkele malen van bot, schol en rog, werden in 1877 '8 25 hoogaartsen, ieder bemand met 5 à 6 koppen, gebezigd. eze visscherij werden over 1878 geene mededeelingen gevonden.

cherij in de Zuiderzee. Behalve uit haring en ansjovis bestaat ›rengst dezer visscherij hoofdzakelijk uit bot. De vangst van isch was in 1878 vrij bevredigend.

de visschersplaatsen aan de Zuiderzee werden aangevoerd:

			1876.	1877.	1878.
derderwijk.	sleepbot	stuks	937,500	667,500	500,000
	zijdenetbot	„	740,000	520,000	390,000
	paling	kilogr.	18,800	19,000	22,000
lenhoven..	sleepbot	„	117,360	68,150	43,850
	zijdenetbot	„	12,850	7,620	22,670
	paling	„	4,685	1,550	} 45,180
	kubbe-aal	„	33,980	31,850	
	kuil-aal	„	11,630	23,320	
ıschoten...	sleepbot } zijdenetbot }	stuks	158,400	65,200	1,000,000
	paling	kilogr.	52,800	26,000	50,000
urg......	bot	stuks	324,000	120,000	180,000
	paling	kilogr.	1,500	40,000	?
zen......	bot	stuks	925,200	559,000	11,404,000

deel der Zuiderzeevisch wordt echter te Amsterdam rondge- :n verkocht, *dat evenzeer* van visch uit de Noordzee wordt

voorzien. De geheele waarde der aldaar te markt gebrachte visch bedroeg in 1875 *f* 49,161, in 1876 *f* 60,532, in 1877 *f* 56,016, in 1878 *f* 101,782.

De visscherij in den *Dollard* onder Finsterwolde, door 8 schuiten in 1878 uitgeoefend, bracht op aan bot, garnalen en zalm in 1871 *f* 8,910, in 1872 *f* 7,464, in 1873 *f* 6,000, in 1874 *f* 6,342, in 1875 *f* 6,036, in 1876 *f* 5,286, in 1877 *f* 5,078, in 1878 *f* 5,435.

De verdere berichten omtrent de visscherij in de Prov. Groningen luiden treurig. Door de afsluiting van het Reitdiep heeft de haven van Zoltkamp hare gemeenschap met de zee verloren.

Ansjovisvangst. Te Bergen-op-Zoom, Tholen, Clinge, Grauw, Yerseke en Rolland-Bath werden ingezouten:

in 1871......239	ton ruim.	in 1875.....1,122	ton ruim.
〃 1872......63	〃 〃	〃 1876......239	〃 〃
〃 1873......209	〃 〃	〃 1877......262	〃 〃
〃 1874......292	〃 〃	〃 1878.....1,048	〃 〃

Omtrent den uitslag dier visscherij in de Zuiderzee heeft men de volgende cijfers:

	Vangst. Anker.	Hoogste prijs.	Laagste prijs.	In voorraad op ult°. December. Anker.
1866	65,000	*f* 20.—	*f* 8.—	16,770
1867	10,000	〃 18.—	〃 12.—	13,550
1868	1 000	〃 29.—	〃 25.—	11,450
1869	75,000	〃 15.—	〃 11.—	32,300
1870	4,000	〃 17.—	〃 15.—	27,400
1871	7,000	〃 25.50	〃 13.—	20,100
1872	9,000	〃 25.75	〃 21.—	14,200
1873	30,000	〃 31.—	〃 16.—	13,200
1874	40,000	〃 27.50	〃 19.50	27,000
1875	55,000	〃 25.50	〃 21.—	53,000
1876	46,000	〃 22.75	〃 18.—	55,000
1877	6,000	〃 22.—	〃 16.—	43,700
1878	1,400	〃 29.—	〃 22.—	22,000

Eene belangrijke bijdrage voor de kennis der toenemende productie van visch is de volgende opgave van de hoeveelheid zout in Zuid- en Noord Holland ten behoeve van de producten der zeevisscherijen gebezigd:

1865.......4,321,035	kilo.	1872.......7,097,607	kilo.
1866.......4,166 460	〃	1873.......9,011,611	〃
1867.......4,107,571	〃	1874.......8,241,987	〃
1868.......5,743,124	〃	1875.......7,188,977	〃
1869.......4,288,229	〃	1876.......7,997,941	〃
1870.......7,281,249	〃	1877.......9,312,629	〃
1871.......8,177,150	〃	1878.......7,846,806	〃

Oestervangst. Omtrent dit hoofdproduct der Zeeuwsche visscherij wordt in het Verslag der Zeevisscherijen medegedeeld, dat uit Bergen-op-Zoom en Kruiningen per spoor zijn verzonden:

	Kilogr.	Stuks.	Waarde.
1876	2,895,979	36,580,000	*f* 1,500,000
1877	766,277	9,679,200	" 677,000
1878	569,447	7,193,200	" 503,524

De hoeveelheden oesters in 1878 aan den Helder afgeleverd worden geschat op 130,000 stuks groote en 12,000 kleine tegen *f* 62 en *f* 20 per duizend.

De oesterbanken te Oostmahorn zijn door de afsluiting van het Reitdiep en de daardoor veroorzaakte aanslibbing bijna geheel vernietigd; de oestervisscherij heeft aldaar opgehouden te bestaan.

Mosselen. Uit Bergen-op-Zoom en Kruiningen werden per spoor vervoerd in 1877 2,648,114 kilogr. mosselen, in 1878 1,755,311 kilogr.

De *Robbenvangst*, door twee visschers te Wester-Nieland op de Wadden en in de Zuiderzee uitgeoefend, bracht in 1878 op 163, in 1877 163 robben, tegen 155 in 1876, 190 in 1875 en 192 in 1874. De opbrengst van traan en vellen was *f* 700 in 1878 en in 1877, *f* 666 in 1876, *f* 969 in 1875 en *f* 1,152 in 1874.

De *Robbenvangst* bij Groenland en alleen door de brik Maria, van de reederij te Purmerende, uitgeoefend, leverde in de laatste jaren de volgende resultaten:

	Aantal gevangen robben.	Algemeen bruto opbrengst.		Aantal gevangen robben.	Algemeen bruto opbrengst.
1855	1,217	*f* 13,628	1866	4,034	*f* 33,100
1856	5,702	" 59,850	1867	6,500	" 60,670
1857	4,238	" 45,050	1868	7,600	" 63,200
1858	3,871	" 24,405	1869	4,234	" 35,900
1859	1,959	" 13,675	1870	4,677	" 40,600
1860	415	" 5,998	1871	7,524	" 51,044
1863	3,226	" 37,460	1872	2,683	" 27,860
1864	819	" 8,580	1873	323	" 2,640
1865	3,018	" 33,200	1874	1,440	" 13,360

In de jaren 1861 en '62 werd bij gebrek aan een geschikt kapitein niet gevischt. Sedert 1875 trok de Maria niet uit omdat de reeders vreesden, dat de jacht zeer inproductief zou zijn tengevolge van de verdelgingsoorlog in het voorafgaande jaar in den omtrek van Groenland door de Schotsche en Noorsche stoombooten gevoerd.

Zoetwater visscherij en jacht. De *Provinciale* Verslagen bevatten

in Hoofdstuk XIV opgaven omtrent de hoeveelheid gevangen visch, den staat van het jachtveld, de afgegeven acten, recognitiën, enz., waaruit echter moeilijk een algemeen overzicht is op te maken. Wat het getal acten en de recognitiën betreft, dienaangaande vindt men breede statistieken in de *Officiëele bescheiden betreffende de geldmiddelen*, I—IV stuk.

Jachtakten.

	Groote jachtakten tot allerlei geoorloofd jachtbedrijf.	Groote jachtakten tot alle geoorloofd jachtbedrijf met uitzondering v. de lange jacht en valkenjacht.	Kleine jachtakten tot uitoefen. der jachtbedrijven in art. 15 litt. e, f, g der wet genoemd.	Totaal. Akten.
1868	100	5,211	363	5,674
1869	99	5,476	453	6,028
1870	86	5,539	413	6,038
1871	91	5,478	429	5,998
1872	100	5,801	466	6,367
1873	98	6,085	520	6,703
1874	104	6,095	527	6,726
1875	108	6,333	533	6,974
1876	95	6,345	535	6,975
1877	107	6,412	491	7,010
1878	92	6,514	481	7,087

Vischakten.

	Groote tot het gebruik van alle geoorloofd vischtuig.	Kleine tot het gebruik van een geoorloofd vischtuig.	Totaal.
1868	3,980	9,615	13,595
1869	3,938	9,093	13,031
1870	3,975	9,152	13,127
1871	3,940	9,443	13,383
1872	4,178	10,154	14,332
1873	4,564	10,734	15,298
1874	4,648	10,461	15,109
1875	4,782	10,430	15,212
1876	5,154	11,338	16,492
1877	5,355	12,083	17,438
1878	5,692	12,744	18,436

De opbrengst der jacht- en vischacten bedroeg in 1867 *f* 114,871 en nam successivelijk toe tot *f* 199,375 in 1878.

Omtrent de *kunstmatige zalmteelt* worden in het *Verslag over de Zeevisscherijen* belangrijke mededeelingen gevonden. Uit de inrichting van het genootschap *Natura-Artis-Magistra* te Amsterdam werden in den IJssel bij Zutphen in 1877 260,000, in 1878 290,000 *jonge zalmen in* vrijheid gesteld. De vischkweekerij te Velp liet,

behalve een groote hoeveelheid zalm van 5 en 6 weken, 12,545 stuks *smolt* (zalm die reeds het schubkleed draagt) los op Rijn en IJssel.

De *aanvoer van zalm* was te Kralingen volgens het Verslag der Zeevisscherijen:

	Aanvoer stuks.	Hoogste prijs per ½ kilogr.	Laagste prijs per ½ kilogr.
1870	21,687	—	—
1871	23,209	—	—
1872	32,228	—	—
1873	58,384	—	—
1874	77,070	*f* 2.40	*f* 0.50
1875	56,436	*f* 3.30	*f* 0.40
1876	42,293	" 3.20	" 0.45
1877	44,580	" 2.35	" 0.25
1878	49,691	" 4.25	" 0.60

Te Amerstol werden aan de markt gebracht 3690 zalmen, 647 Jacobszalmen en 8319 elften. Voor den zalm waren daar de hoogste prijs *f* 3.80, de laagste *f* 0.55 per half kilogr.

Vischhandel. Zie het *Verslag over de Zeevisscherijen* en de *Statistiek van den In-, uit- en doorvoer.*

Wij laten hier volgen eenige cijfers omtrent den uitvoer van visch, aan het *Verslag* ontleend, en ten deele reeds hierboven vermeld.

Uitvoer.

	Bokking. 1000-tal Stuks.	Versche zeevisch. 1000-tal Kgr.	Garnalen. 1000-tal Kgr.	Stokvisch. 1000-tal Kgr.	Holl. haring. Tonnen.
1869	55,086	2,302	637	1,281	15,921
1870	59,052	3,140	651	1,254	39,435
1871	84,176	3,111	676	1,097	48,437
1872	67,916	3,120	665	1,264	46,832
1873	47,645	5,459	609	1,539	58,388
1874	44,928	5,584	338	1,143	68,306
1875	27,486	6,911	547	1,359	68,142
1876	23,166	6,779	592	1,292	68,430
1877	42,201	4,236	771	1,295	88,843
1878	33,345	5,354	946	1,370	76,004

De cijfers van uitvoer van haring aan de officieele statistiek van in-, uit- en doorvoer ontleend wijzen hooger bedrag aan. Zij bevatten echter behalve den Hollandschen haring ook Schotschen.

Het *Verslag der Zeevisscherijen* voor 1875 bevat voor 't eerst een „Algemeen overzicht van de zeevisscherij-vloot en hare bemanning".

Op 1 Mei 1876 was de toestand der vloot deze:

	Getal schepen.	Geheele bemanning.
Groote visscherij	114	1,678
Noordzee visscherij	410	2,965
Zuiderzee visscherij	1,282	3,269
Visscherij Groningen en Friesland	183	524
Zeeuwsche visscherij	472	1,026
Totaal	2,461	9,462

CULTUUR VAN DEN BODEM. *Bronnen: Verslag van den Landbouw, in Nederland,* opgemaakt op last van den Minister van binnenlandsche zaken.

Grootte der gronden. Deze wordt in het *Verslag over den Landbouw, „grootte der gronden"*, aldus opgegeven:

SOORT VAN GROND.	GRONINGEN.	FRIESLAND.	DRENTHE	OVERIJSSEL.	GELDERLAND.	UTRECHT	NOORD-HOLLAND	ZUID-HOLLAND	ZEELAND.	NOORD-BRABANT.	LIMBURG.	NEDERLAND.
	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.
Zeeduinen	472	4,806	〃	〃	〃	〃	34,021	12,139	3,495	〃	〃	54,933
Heiden	36,136	31,838	121,986	125,973	164,658	16,369	3,904	〃	15	181,049	70,363	834,211
Hooge venen			57,763	24,157	〃	〃	〃	〃	〃		〃	
Stranden	1,021	1,319	〃	68	〃	〃	802	1,249	12,904	〃	〃	17,363
Plassen	8,571	〃	834	1,768	〃	7,024	19,474	18,799	5,580	5,607	1,509	79,991
Vaarten	20	9,893	〃	153	〃		〃	〃	135	518	106	
Moerassen	1,355	4,030	〃	3,627	3,637	133	3,841	1,420	1,219	〃	7,218	26,480
Rietland	252	〃	〃	6,543	53	1,027	3,601	4,840	372	3,535	〃	20,223
Dijken	1,358	1,491	〃	60	475	148	〃	〃	4,698	951	〃	9,181
Wegen	236	〃	〃	〃	〃	494	〃	〃	1,027	562	〃	2,319
Onbelaste straten		2,786		3,274		750			2,540	12,806		
〃 begraafplaatsen	4,841	73	1,903	46	20,347	〃	1,804	18,430	54	126	8,740	133,971
〃 wateren		13,482		2,609		820			1,196	20,448		
〃 bebouwd		101		36		〃			64	90		
Bebouwd	1,919	2,485	591	1,529	2,986	1,099	3,649	4,491	1,696	3,083	1,042	24,570
Lustgrond	70	〃	53	324	614	925	〃	〃	284	277	163	2,710
Bouwland	90,024	51,236	23,244	52,631	115,026	28,980	10,854	71,932	93,877	133,594	85,551	756,949
Weiland	79,810	193,480	31,454	102,215	117,570	63,292	138,898	144,361	37,118	78,984	11,232	1,082,811
Hooiland			23,323		19,374					31,428	10,173	
Kwelders	3,973	〃	〃	460	〃	〃	〃	5,204	701	〃	〃	10,338
Warmoezerij		1,422			3,983	1,368	2,120	3,565	154	〃	〃	24,096
Tuinen	2,722		748	1,132					1,064	3,655	1,914	
Boomgaarden		1,093		249	5,284	2,061	917	3,072	1,824	1,087	6,344	21,787
Boomkweekerijen					15	5	〃	〃	85	〃	〃	
Opgaand hout	1,198		4,014	10,288	38,212	9,700	6,055	15,108	2,795	1,984	163	
Hakhout					6,176						11,007	135,931
Akkermaal	〃	7,527	〃	〃	〃	〃	〃	〃	635	21,069	〃	
Rijswaarden	〃		〃	98	416	41	〃	〃	59		220	834
Dennenbosch	206		364	520	10,041	3,286	〃	〃	164	11,521	6,159	32,261
Totaal in 1833	234,184	327,065	266,277	337,760	508,966	137,522	246,542	304,610	173,755	512,374	221,904	3,270,959
„Raming" 1869	229,226	327,480	266,272	332,220	508,659	138,451	270,639	301,187	176,266	512,796	220,502	3,283,998
〃 1877	230,138	326,556	265,186	333,523	508,261	138,412	259,515	298,561	168,553	498,144	215,256	3,239,952

De volgende tabel is ontleend aan het *Verslag van den Landbouw* 1876.

GROOTTE ten honderd der geheele grootte van elke Provincie in 1833 en 1876.	Woeste grond.		Water en moeras.		Dijken en wegen.		Onbelaste gronden.		Bebouwde en lustgronden.		Bouwland.		Weide en hooiland.		Warmoezerijen en tuinen.		Boomgaarden en boomkweekerijen.		Bosch.	
	1833.	1876.	1833.	1876.	1833.	1876.	1833.	1876.	1833.	1876.	1833.	1876.	1833.	1876.	1833.	1876.	1833.	1876.	1833.	1876.
Groningen.....	16	14.7	4.4	1	0.7	0.7	2	2.3	0.9	0.9	49.3	51.4	24.9	26.7	1.1	1.2	—	—	0.7	0.3
Friesland......	11.2	10.6	4.6	8.5	0.5	0.6	5	1.5	0.8	0.7	15.6	16	59.2	59.3	0.5	0.7	0.3	0.3	2.3	1.8
Drenthe.......	67.5	57.5	0.3	0.7	—	0.6	0.7	0.9	0.3	0.3	8.7	12.3	20.5	24.5	0.3	0.4	—	0.2	1.7	2.5
Overijssel......	44.5	35.6	3.6	4.1	0.02	1.2	1.8	2.9	0.5	0.8	15.6	17.5	30.4	32.2	0.3	0.3	0.08	0.1	3.2	5
Gelderland.....	32.4	24.7	0.7	0.7	0.1	0.7	4	3.7	0.7	0.8	22.6	25.2	26.9	27.7	0.8	1	1	0.9	10.8	14.2
Utrecht........	11.9	9.4	5.9	6.3	0.5	1.5	1.1	1.6	1.5	1.8	21.1	20 7	46	46.5	1	0.7	1.5	1.6	9.5	9.9
Noord-Holland.	15.7	10.2	10.9	9.9	—	—	7.5	5.7	1.5	1.5	4.4	13.1	56.3	56	0.9	0.7	0.4	0.4	2.4	2.4
Zuid-Holland..	6	4.5	8.3	5.5	—	2.3	6.1	3.3	1.5	1.6	23.7	23.4	47.3	53.2	1.2	1.3	1	0.8	4.9	3.3
Zeeland.......	9.5	6.9	4.2	4.6	3.3	3.6	2.2	1.4	1.1	1.2	54	58	21.8	21.2	0.7	0.7	1.1	0.9	2.1	1.2
Noord-Brabant.	35.3	35.4	1.9	1.9	0.3	0.3	6.5	6.6	0.7	0.6	26.1	26.2	26.1	21	0.8	0.7	0.2	0.2	6.7	6.9
Limburg.......	31.7	22.9	4	3.2	—	0.2	3.9	4	0.5	0.6	38.6	41	9.6	10.9	0.9	1	2.9	3.1	7.9	12.9
Nederland.....	27.9	23.3	3.9	3.9	0.4	1	4.1	3.8	0 8	0.9	23.9	25.7	32.5	34.1	0.7	0.8	0.6	0.7	5.2	6

Landbouwstelsels. Het *Verslag van den landbouw* 1877, bl. 325, bevat een overzicht van de berichten omtrent de opbrengst van den oogst en den landbouw in 't algemeen, gerangschikt volgens de heerschende landbouwstelsels.

Landbevolking. Voor 1875 wordt verhouding van de stedelijke tot de landelijke bevolking opgegeven 1.1: 1; het aantal hoofden op elk 100-tal hectaren voor het geheele Rijk 116.3, voor het platte land 55.4. Men zie ook het *Verslag* over 1876, blz. 8 en volg.

Prijzen van het landgoed. Zie het 10jarig overzicht in het *Verslag van den landbouw van* 1870, bl. 132 volg.; 1871, bl. 41; 1872, bl. 11; 1873, bl. 31; 1876, blz. 11. Men zie mede *Verslag* 1877, blz. 28 en volg.

Handel in producten van den landbouw, veeteelt enz. Zie de uitvoerige opgaven in het *Verslag van den landbouw* 1871, bl. 42—95, omtrent de prijzen, markten enz., inzonderheid het overzicht over 1862—1871 van den buitenlandschen handel, en voor 1872—1877 *Verslag van den landbouw* 1875, blz. 26 volg., 1876, blz. 11 volg. en 1877, blz. 34 volg. Aan de *Stat. van den In-, uit- en doorvoer* zijn de volgende cijfers ontleend:

Uitvoer uit het vrije verkeer:

Honderdtallen.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Paarden en veulens	107	89	122	137	91	83
Ossen en koeien	815	922	1,203	981	109	794
Kalveren	789	995	929	637	535	553
Schapen	3,047	3,550	4,703	4,476	3,301	3,011
Lammeren	13	10	21	14	10	2
Varkens	993	1,263	478	714	1,018	1,173
Duizendtallen.						
Boter . . . kilo's	16,933	18,595	18,598	22,919	23,111	26,172
Kaas . . . "	24,863	28,006	30,570	29,793	30,622	29,656
Versch schapenvl., varkenvleesch en spek . "	1,458	2,083	3,599	3,354	4,300	4,682
Gedroogd en ger. id. . "	—	—	—	—	—	368
Gezouten id. en id. . . "	286	238	151	164	227	153
Talk . . . "	7,416	6,383	4,263	—	6,283	8,293

Invoer tot verbruik:

Honderdtallen.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Paarden en veulens	84	81	97	138	119	75
Ossen en koeien	40	18	31	26	18	41
Kalveren	3	7	15	4	2	3
Schapen	556	529	882	1,025	826	528
Lammeren	5	4	2	1	0.28	9
Varkens	444	293	402	342	218	242

Duizendtallen.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Boter..............kilo's	734	1,955	1,303	1,063	498	737
Kaas................."	215	224	162	174	271	196
Versch schapenvl., varkenvleesch en spek.."	9	14	13	18	9	27
Gezouten id. en id...."	5,402	2,039	493	1,831	2,437	5,094
Gerookt of gedroogd id.."	—	—	—	—	—	183
Talk................."	18,130	16,775	14,827	—	25,197	26,847

Verbetering in den toestand van den landbouw. Zie *Verslag van den Landbouw* 1873, blz. 57, volg. en de aldaar aangehaalde bronnen, als: de jaarlijksche verslagen omtrent de domeinen, aan de Staten-Generaal ingediend, voorkomende in het *Bijblad Staatscourant,* de staten van afkoop van tienden, waarvan de acten zijn overgeschreven in de openbare registers, volgens de wet van 12 April 1872, in de *Staatscourant*, de jaarverslagen omtrent de *Openbare werken* enz. Verder zie men *Verslag van den Landbouw* 1877, blz. 95 volg.

Ter beoordeeling van de uitwerking der wet op het afkoopbaarstellen der tienden van den 12den April 1872, is in de *Staatscouranten* van 11 Juli 1873 en 26 Aug. 1874, van 1875 n°. 166, van 1876 n°. 200, 1877 n°. 124, 1878 n°. 128 en 1879 n°. 73 een lijst opgenomen van alle afkoopen, de domaniale daarbuiten gelaten, waarvan de acten in 1872 tot 1876 bij de bewaring der hypotheken zijn overgeschreven. Er waren alzoo uitgekocht in

1872....920	hectaren ad	*f* 93,845
1873...5866	"	" " 775,031
1874...3358	"	" " 531,568
1875...9839	"	" " 1,375,525
1876...6693	"	" " 822,067

Van vroegere jaren bestaan geene opgaven. De cijfers der oppervlakte zijn echter niet geheel juist, daar van enkele afgekochte tienden de oppervlakte in het geheel niet wordt opgegeven.

Volgens *Saatscourant* 1878 n°. 128, 1879 n°. 73, en 1880 n°. 76, werden afgekocht:

	in 1877.	in 1878.	in 1879.
tienden van het staatsdomein voor.	*f* 72,348	*f* 54,534	*f* 58,966
" " " kroondomein.."	" 236,679	" 127,855	" 27,934
" " particulieren....."	" 778,490	" 840,548	" 260,460
te zamen voor.	*f* 1,087,517	*f* 1,022,937	*f* 347,460

De opgaven omtrent de oppervlakte zijn slechts ten deele hierbij gevoegd.

Wat de verbetering der *waterloozing* door stoomgemalen betreft, waren er in ons land in

1861....28	stoomgemalen	met	2,892	paardenkracht.
1865....50	"	"	3,400	"
1871....96	"	"	5,699	"
1872...125	"	"	7,449	"
1873...149	"	"	7,930	"

In de *Bijdragen tot de Algem. Statist.*, Jaarg. 1877, V, 1 en 2, komen gedetailleerde opgaven voor omtrent de toepassing van het stoomwezen op de Nijverheid. Op 1 Januari 1877 bedroeg volgens deze opgaven het aantal stoomwatergemalen in ons land 204, met 238 stoomwerktuigen, 369 ketels, 17,046 □ m. verwarmingsoppervlak en 9,853 nom. paardekrachten. Op denzelfden datum waren aanwezig 96 stoomwerktuigen in gebruik bij den landbouw (waaronder 4 stoomploegen en 39 dorschwerktuigen) met 936.99 □ m. verwarmingsoppervlak en 589 nom. paardekrachten.

(In de *Staatscourant* 1880, n°. 131 komt voor eene opgave van het aantal stoomketels hier te lande. Daar de fabrieken en watergemalen onder ééne rubriek zijn gerangschikt, baat deze opgave hier niet).

De *Rijkstoelagen*, zoo voor onderwijs als aan jaarwedden en reiskosten enz. van veeartsen en kosten tot afwering bij besmettelijke ziekte, waren volgens de opgaven in de *uitgewerkte en toelichtende staat*, Conc. Staatsbegrooting, Hoofdst. V, n°. 3:

		waarvan voor onteigening bij longziekte.
1871..........	*f* 268,480	*f* 182,599
1872..........	" 481,980	" 423,135
1873..........	" 469,900	" 494,249
1874..........	" 520,400	" ——
1875..........	" 562,650	" ——
1876..........	" 574,724	" 394,785
1877..........	" 921,090	" 769,678
1878..........	" 793,453	" 645,030

Onderwijs. Zie *Verslag van den staat der scholen* en hierboven.

Veeartsen. Volgens het *Verslag van den landbouw* over 1877, waren in dat jaar aanwezig 127 veeartsen en 323 empirici tegen 148 en 608 in 1875 en 170 en 370 in 1876. Volgens den *Staatsalmanak* voor 1880 waren aanwezig 9 districts veeartsen en 52 plaatsvervan-

gers. Voor het veeartsenijkundig onderwijs verwijzen wij naar het *Verslag der scholen* en naar hetgeen daaromtrent hierboven vermeld is. Zie mede het *Verslag van het veeartsenijkundig Staatstoezicht* 1871—79. Volgens deze laatste was de loop der longziekte in de laatste jaren aldus:

Jaren.	Aantal runderen.	Aantal besmette gemeenten.
1871	6,078	314
1872	4,008	261
1873	2,479	199
1874	2,414	136
1875	2,227	106
1876	1,723	110
1877	956	78
1878	701	72
1879	157	27

Vereenigingen en tentoonstellingen. Zie de zeer uitvoerige opgaven in het *Landbouwverslag* 1877, bl. 145, volg., alsmede den *Staatsalmanak* en de almanakken door de verschillende Maatschappijen voor den landbouw uitgegeven.

Akkerbouw. Zie *Verslag van den landbouw* 1877, bl. 258, volg.

Omtrent den teelt der voornaamste gewassen heeft dit *Verslag* de volgende opgaven, die wij (onder reserve) overnemen.

Granen en Handelsgewassen.	Aantal beteelde hectaren.				Opbrengst. Hectol. of Kilogr.	
	1851-60.	1861-70.	1871-76.	1877.	1877.	
Tarwe	81,330	83,950	84,043	89,508	Hectol.	1,753,950
Spelt	354	354	308	379	"	10,998
Rogge	188,720	197,713	193,074	200,258	"	3,612,070
Wintergerst }	43,551	43,669	{ 25,514	27,881	"	961,516
Zomergerst }			{ 22,771	17,821	"	452,756
Haver	84,035	99,632	112,453	113,241	"	4,136,693
Boekweit }	64,485	67,063	{ 56,715	54,227	"	1,092,850
(Veenboekweit) }			{ 10,908	10,733	"	152,127
Boonen	35,739	33,445	33,945	34,313	"	656,741
Erwten	10,278	12,702	14,570	20,228	"	441,907
Stamboontjes	1,793	1,793	2,381	2,865	"	60,573
Aardappelen	95,834	111,465	128,778	136,554	"	17,079,403
Suikerbiet	—	6,580	12,810	13,987	Kilogr.	298,441,500
Koolzaad	28,658	23,117	13,860	9,875	Hectol.	201,859
Zomeroliezaden	1,344	3,102	3,008	2,701	"	43,002
Hop, specerijen en kaarden	836	882	4,976	3,313		——
Kanariezaad	1,668	1,094	2,174	3,731	"	83,882
Meekrap	4,315	3,947	3,422	708	Kilogr.	1,324,300
Cichorei	1,408	1,556	1,929	1,472	"	23,288,250
Vlas, lint }	14,990	21,393	20,260	18,907	{ "	5,395,693
Lijnzaad }					{ Hectol.	126,314
Hennip, lint }	1,556	1,460	1,539	1,955	{ Kilogr.	711,451
Hennipzaad }					{ Hectol.	54,102
Tabak	1,760	1,711	1,731	1,744	Kilogr.	3,802,335
Te zamen (met veenboekweit)	662,634	716,628	755,432	771,381		
VEEVOEDER.						
Wortelgewassen	....	....	21,060	24,247		
Klaver en kunstweiden	....	....	49,367	37,887		
Braak	....	....	19,926	16,380		
Te zamen (met veenboekweit)	....	....	845,755	849,895		
Id. (zonder id.)	....	....	834,876	830,162		
2de gewas van voedergewas	....	....	99,823	103,446		

De geheele waarde van den oogst in 1875, 1876 en 1877 wordt als volgt opgegeven:

	1875.	1876.	1877.
Tarwe	*f* 31,005,805	*f* 16,605,907	*f* 25,655,699
Spelt	" 133,027	" 72,009	" 67,528
Rogge	" 42,848,185	" 42,988,606	" 46,882,044
Gerst	" 15,994,006	" 9,094,100	" 10,787,083
Haver	" 30,974,103	" 4,333,096	" 22,725,916
Boekweit	" 12,636,080	" 6,383,483	" 8,401,601
Boonen	" 8,217,399	" 5,317,424	" 6,523,888
Erwten	" 3,565,937	" 3,476,075	" 5,248,875
Stamb	" 552,461	" 337,229	" 690,532
Aardappelen	" 42,396,135	" 19,027,939	" 59,778,910
Suikerbieten	" 4,985,676	" 3,061,500	" 3,282,856

	1875.		1876.		1877.
Koolzaad.......*f*	989,189	*f*	3,044,645	*f*	2,583,795
Zomeroliezaad..〃	477,105	〃	465,224	〃	524,624
Kanariezaad....〃	1,682,430	〃	28,126	〃	775,908
Meekrap.......〃	2,122,344	〃	802,810	〃	357,561
Cichorei.......〃	978,722	〃	1,560,200	〃	442,477
Vlas (lint)......〃	8,893,902	〃	7,507,703	〃	3,237,416
Lijnzaad.......〃	2,454,959	〃	1,806,360	〃	1,515,768
Hennep (lint)...〃	363,221	〃	307,280	〃	313,038
〃 (zaad)..〃	162,756	〃	89,556	〃	472,437
Tabak.........〃	1,997,279	〃	1,610,195	〃	1,292,773
Totaal....*f*	213,330,766	*f*	130,106,922	*f*	201,560,734

Het totaal dezer waarde werd volgens de vorige *verslagen* geschat op:

f 228,019,183	in	1874	tegen	*f* 190,447,000	in	1870
〃 212,931,000	〃	1873		〃 158,362,000	〃	1869
〃 232,081,976	〃	1872		〃 156,421,000	〃	1868
〃 20.,932,000	〃	1871				

VEESTAPEL. Zie *Verslag van den landbouw* over 1875. De voorhanden veestapel en de marktwaarde daarvan worden voor December 1876 en 1877 aldus opgegeven:

	1876.			1877.		
		Waarde			Waarde	
	Aantal.	pr. stuk.	te zamen.	Aantal.	pr. stuk.	te zamen
		f	*f*		*f*	*f*
Belastbare paarden....	41,101	650	26,728,650	21,517	625	13,348,
Werkpaarden.........	175,512	400	70,204,800	195,642	400	78,256,
Jonge paarden........	51,226	200	10,245,200	52,433	180	9,437,
te zamen....	267,859		107,178,650	269,592		101,142,
Ezels en muilezels.....	3,316	40	132,640	3,077	40	123,
Mestvee.............	68,059	280	19,056,520	65,974	280	18,472,
Melkkoeien..........	914,840	180	164,671,200	900,807	220	198,177,
Stieren en jong vee..	446,488	60	35.719,040	436,233	100	43,623,
Trekossen............	9,838	150	1,475,700	9,708	170	1,650,
alle rund. te zamen	1,439,225		220,922,460	1,412,721		261,923,
Schapen, groote rass..	?	22	?	——		——
〃 kleine 〃...	?	6	?	——		——
te zamen....	891,090		15,148,530	883,332		15,050,

	1876.			1877.		
		Waarde			Waarde	
	Aantal.	pr. stuk.	te zamen.	Aantal.	pr. stuk.	te zamen.
		f	*f*		*f*	*f*
Geiten..............	149,509	8	1,196,072	150,337	8	1,202,696
Varkens............	352,297	28	9,864.316	360,152	27	9,724,104
Pluimvee.............	——	—	2,488,432	2,649,803	—	2,755,226
Bijenkorven.........	205,464	3.25	667,758	205,501	—	1,541,257
Geheele veestapel..........			357,589,858			393,460,692

Volgens de Verslagen is de totale waarde van den geheelen veestapel te berekenen op:

f 188,784,200	in	1868	*f* 360,572,200	in	1873
" 247,785,700	"	1869	" 370,710,802	"	1874
" 265,047,900	"	1870	" 364,067,958	"	1875
" 285,126,700	"	1871	" 357,598,858	"	1876
" 314,174,930	"	1872	" 393,463,692	"	1877

Volgens de *Verslagen* telde de veestapel in:

	Paarden.	Runderen.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
1840........	217,300	1,065,800	781,200	——	——
1850........	233,000	1,243,700	811,600	——	269,700
1860........	243,500	1,287,000	865,800	114,900	270,600
1870........	252,200	1,410,800	900,200	136,900	329,100
1871........	252,300	1,376,000	868,000	135,200	318,600
1872........	247,900	1,377,000	855,300	139,500	320,100
1873........	253,400	1,432,100	901,500	146,200	360,300
1874........	258,800	1,439,257	936,400	155,500	352,400
1875........	260,100	1,456,700	941,100	153,100	338,600
1876........	268,000	1,439,257	891,090	150,000	352,300
1877........	269,592	1,412,721	885,332	150,337	299,111

De volgende staat is ontleend aan de *Bescheiden betreffende de Geldmiddelen*, 4de stuk.

VERACCIJNSDE RUNDEREN EN KALVEREN.

JAREN.	RUNDEREN.				KALVEREN.			
	GEZONDE.		UIT NOOD GESLACHTE.		GEZONDE.		UIT NOOD GESLACHTE.	
	GETAL.	GEZAMENLIJKE WAARDE.	GETAL.	GEZAMENLIJKE WAARDE.	GETAL.	GEZAMENLIJKE WAARDE.	GETAL.	GEZAMENL. WAARDE.
1872.	134,140	*f* 18,616,671	16,910	*f* 603,031	78,721	*f* 2,601,179	7,679	*f* 65,212
1873.	130,779	" 20,135,897	16,098	" 701,918	81,168	" 2,819,133	5,118	" 57,355
1874.	150,503	" 20,195,720	14,163	" 513,018	92,159	" 2,924,881	4,357	" 43,343
1875.	175,449	" 21,340,507	15,695	" 536,613	102,997	" 3,147,526	4,861	" 45,497
1876.	186,087	" 23,136,280	14,982	" 518,804	108,546	" 3,041,965	4,446	" 43,809
1877.	157,554	" 20,890,059	15,970	" 697,898	99,926	" 3,125,908	4,484	" 46,380
1878.	147,204	" 22,458,265	14,662	" 701,220	94,709	" 3,133,422	3,899	" 39,318

Omtrent de verliezen, door veeziekten geleden, zie men het *Verslag van de bevindingen en handelingen van het veeartsenijkundig Staatstoezicht*, alsmede het *Verslag van den Landbouw* 1877, waar, bl. 285, wordt opgegeven de statistiek van de verliezen door de longziekte onder het rundvee geleden sedert 1 Januari 1871.

	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
Besmette gemeenten	312	263	199	136	106	110	78
RUNDEREN.							
Ziek bevonden	6,148	4,030	2,479	2,414	2,227	1,723	956
Onteigend en afgemaak.	1,857	3,868	2,395	2,346	1,434	2,043	3,318
Afgem. door de eigenaars.	1,045	61	27	47	?	3	—
Gestorven	417	110	51	21	34	13	—
Verloren alzoo	3,319	4,039	2,473	2,414	2,387	2,058	43,74
Hersteld	186	2	—	—	?	?	—
Ziekteafloop onbekend.	2,552	40	2	—	?	?	—

Verder verwijzen wij naar de stukken der „*Enquête omtrent de besmettelijke longziekte onder het rundvee*". *Staatscourant*, *bijlagen* 1877—'78, nº. 35.

FABRIEKS-, AMBACHTS- EN HANDWERKSNIJVERHEID. Voor het eerst is in April 1875 verschenen een *Statistiek van de fabrieks- en ambachtsnijverheid in Nederland, getrokken uit de verslagen, door burgemeester en wethouders, ingevolge art.* 182 *der gemeentewet, jaarlijks den gemeenteraad aangeboden*, uitgegeven door het departement van Binnenlandsche zaken.

Verdere *bronnen* zijn de opgaven in de *Provinciale Verslagen*, de *Verslagen van de Kamers van Koophandel*, het *Verslag omtrent den arbeid van kinderen in fabrieken* enz. In de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, 1e—4e stuk, 1850—1879, worden breede opgaven medegedeeld van de aanslagen in het patentrecht, de branderijen, distilleerderijen, bierbrouwerijen, azijnmakerijen, zeepziederijen, suikerraffinaderijen, beetwortelsuikerfabrieken en zoutziederijen.

Omtrent de aanwending der stoomkracht in 't algemeen in Nederland bevat de *Staatsc.* laatstelijk van 1880, nº. 131 de gewone mededeelingen, waarin echter fabrieken en stoomgemalen onder eene rubriek worden opgegeven.

De *Bijdragen tot de Algem. Statistiek van Nederland*, Jaarg. 1877, V. 1, 2 en 3, bevatten belangrijke bizonderheden over de „Toepassing van het stoomwezen op de nijverheid". De statistiek van het stoomwezen wordt daar in drie groepen verdeeld: 1°. stoomgemalen, gebezigd tot terreinverbetering door middel van waterverplaatsing; — 2°. inrichtingen, waarin de grondstoffen worden bewerkt, hetzij om

ze voor het gebruik geschikt of meer geschikt te maken, hetzij om de hulpmiddelen te verkrijgen die de industrie behoeft; — 3°. ondernemingen tot verplaatsing van personen of goederen.

De *fabrieken* worden verdeeld in 49 groepen: het aantal fabrieken bedroeg ult°. Dec. 1876 2159 met 2952 ketels, 72,263,384 vierk. meter verwarmingsoppervlak, 2755 stoomwerktuigen met een gezamenlijk nominaal aantaal paardekrachten van 31,451.

HANDEL EN SCHEEPVAART. De hoofdbron voor de statistiek van den buitenlandschen handel en scheepvaart is de sedert 1847 door het Ministerie van Financiën uitgegeven *Statistiek van den Handel en Scheepvaart in het Kon. der Nederlanden*, thans *Statistiek van In-, Uit- en Doorvoer* genaamd. In 1874 is door dat departement onder eerstgenoemden titel uitgegeven een breed overzicht over het 25 jarig tijdvak, naar aanleiding waarvan de Heer P. N. MULLER een blangrijk artikel heeft geleverd in *de Economist*, Januari 1875. Verdere bronnen zijn de officiëele *Maandstaten van de In-, Uit- en Doorvoer*, de *Verzameling van consulaire berichten* enz., uitgegeven vroeger door het depart. van Buitenlandsche zaken, thans door het dept. van Waterstaat, de *Verslagen van de Kamers van Koophandel* en onderscheidene mededeelingen in de *Staatscourant*. Voorts zijn door het dept. van Waterstaat nog uitgegeven: *Statistiek der scheepvaart* 1879, Eerste gedeelte (*Koopvaardijvloot*, *Scheepvaartbeweging*, *Bemanning*), *Statistiek der scheepvaartbeweging op de kanalen in Nederland in* 1878, *Overzicht der scheepvaartkanalen in Nederland op* 1 *Mei* 1878, — en *Statistiek van het vervoer op de spoorwegen*, over 1878.

De vroegere jaargangen van de *Statistiek van den handel en scheepvaart* van 1847—1870 zijn in dit Jaarboekje critisch bewerkt door de Heeren Mr. S. VISSERING, P. N. MULLER, Mr. N. J. DEN TEX en Dr. H. F. R. HUBRECHT. Met verwijzing naar die artikelen vinde hier eene plaats een overzicht van de officiëele waarde van den in-, uit- en doorvoer over 1846—1870, gemiddeld per jaar én in 1871.

In millioenen guldens.

	Algemeene invoer.	Invoer tot verbruik.	Algemeene uitvoer.	Uitvoer uit het vrije verkeer.	Doorvoer.
1846—1850	266	—	212	—	—
1851—1855	329½	221	282	173½	109
1856—1860	419	302½	351½	236½	115
1861—1865	486½	360	406	301	105
1866—1870	578	460½	481½	367	114
1871	785	587	649	460	189

De waarde van den algemeenen in-, uit- en doorvoer is voor 1872—1876 niet op te geven, ten gevolge van het Kon. besluit van 26 Maart 1872 (*Stsbl.* n°. 19), houdende bepalingen tot vereenvoudiging van de formaliteiten, in acht te nemen bij den in-, uit- en doorvoer, volgens welke de hoeveelheden ten deele alleen in brutogewicht worden opgegeven, en dan heeft men in

Millioenen guldens en kilo's.

	Algemeene invoer.	Invoer tot verbruik.	Algemeene uitvoer.	Uitvoer uit het vrije verkeer.	Doorvoer met overlading.	Doorvoer zonder overlading.
	Kilo.	Guld.	Kilo.	Guld.	Kilo.	Kilo.
1872	6451	618	2956	485	460	425
1873	6956	682	3510	515	652	541
1874	6813	671	3168	508	621	644
1875	6625	719	3252	539	524	623
1876	7619	713	3461	533	655	767
1877	7958	751	3445	541	396	801

Omtrent den handel met de voornaamste Staten het volgende, even als vroeger ingedeeld in groepen.

Van of naar	Algemeene invoer. 1876.	1877.	1878.	Algemeene uitvoer. 1876.	1877.	1878.
	In duizendtallen kilo's.					
Groot-Brittanje	1,238,971	1,117,688	1,094,691	447,604	484, 6	471,693
Noord-, Oost- en Witte Zee en Midden Europa.						
Bremen	9,092	7,750	7,171	3,683	4,640	3,057
Hamburg	18,569	32,947	40,233	37,803	37,105	36,058
Lubeck	—	—	—	—	—	—
Mecklenburg	87	—	885	720	548	—
Oldenburg	429	—	—	—	236	523
Pruissen	2,986,340	3,273,385	3,575,585	1,562,733	1,533,471	1,551,103
Denemarken	4,526	4,113	5,167	14,308	9,080	12,973
Zweden	162,913	168,933	155,620	22,136	20,836	20,887
Noorwegen	111,611	110,839	89,229	13,174	19,822	11,106
Rusland	801,187	795,032	749,212	59,843	39,635	46,900
	5,336,455	4,392,999	4,623,102	2,162,004	1,665,673	1,682,607
Westelijk Europa.						
België	1,529,643	1,611,583	1,642,712	1,111,250	1,106,394	1,331,143
Frankrijk	61,154	47,249	38,187	25,623	20,711	23,041
Spanje	34,704	112,452	169,303	204	1,485	9,411
Gibraltar	2	1	1	910	725	698
Portugal	14,608	18,605	16,036	2,639	2,829	4,619
	1,640,111	1,789,890	1,866,239	1,140,626	1,132,144	1,368,912

Van of naar	Algemeene invoer.			Algemeene uitvo	
	In duizendtallen kilo's.				
	1876.	1877.	1878.	1876.	1877.
4. *Middellandsche Zee.*					
Italië..................	18,678	20,233	25,297	21,460	26,136
Griekenland............	1,385	266	743	37	426
Jonische eilanden.......	3,290	3,985	5,893	161	—
Malta.................	—	—	359	68	109
Oostenrijk.............	1,894	1,629	567	23	127
Donau-Vorstendommen..	62,033	11,580	31,731	2	93
Turkije...............	23,978	18,824	19,047	4,531	2,868
Egypte................	298	—	167	14	17
Barbarijs. Staten (*n. a, g*).	2,980	21,423	1,170	—	—
Algerië................	29,676	64,680	29,954	—	—
	144,212	142,620	114,928	26,296	29,776
5. *Amerika.*					
Ver. Staten v. N.-Amerika.	175,989	181,410	312,300	28,399	23,647
Engelsch Amerika.......	2,975	5,716	—	36	34
Groenland..............	—	—	—	—	—
Mexico................	1,849	1,604	?,416	1	2
Centraal Amerika.......	226	997	2,559	5	—
Antilles (*niet afz. opgeg.*).	2,236	2,354	844	394	288
Cuba..................	—	404	2,860	1,050	1,303
Haiti..................	2,411	3,084	3,028	—	—
Curaçao...............	949	981	1,746	1,262	1,101
Venezuel. Columb. Ecuad.	1,309	483	—	72	53
Britsch Guiana.........	555	507	220	341	337
Fransch 〃...........	—	—	—	131	52
Suriname..............	4,760	4,034	4,145	2,760	4,323
Brazilië...............	1,557	1,743	3,764	8	—
Rio de la Plata........	2,521	2,855	3,320	2,378	3,251
Peru en Bolivia........	21,543	33,332	51,023	—	—
Chili..................	—	184	—	—	435
	218,880	239,688	388,225	36,837	34,826
6. *Afrika, Azië en Australië.*					
Westkust van Afrika....	12,986	12,323	10,726	5,313	4,446
Eilanden aan 〃......	—	—	—	21	—
Kaap de Goede Hoop...	—	—	—	292	3
Mauritius..............	—	—	—	—	—
Oostkust van Afrika....	1,154	439	829	434	613
Eng. O.-I. bezittingen...	84,565	61,736	85,316	960	1,129
Java en verd. N. I. bezitt.	177,530	190,708	161,848	88,054	92,169
Philipp. eilanden.......	—	1,767	99	—	134
China.................	293	—	323	—	1
Japan.................	2,623	4,668	15,037	—	—
Australië..............	—	—	—	13	87
	279,151	271,641	274,178	95,087	98,632
Strandgoederen.........	189	1,468	240	—	—
Algemeen totaal.........	7,619,005	7,955,892	8,362,415	3,460,857	3,445,305

Vergeleken met het vorige jaar is derhalve in 1878 de alge meene invoer toegenomen met bijna 5.11 pct., de algemeen uitvoer met ruim 6.66 pct.

Naar de benaming der goederen was in 1878 de

	Algemeene invoer.	Algemeene uitvoer.
	kilo's.	kilo's.
Aardappelmeel enz..	5,282,785	11,738,483
Aardewerk, porcelein.	160,985,875	41,113,754
Ammunitie	3,028,537	2,880,882
Asschen	24,322,717	10,281,182
Azijn	1,449,894	2,020,947
Beenzwart	678,824	1,064,448
Bier en Malzextract.	3,988,677	4,262,697
Bindrotting	2,372,196	2,527,312
Boter	818,074	26,310,470
Bron- en mineraalwat.	16,938,062	12,853,766
Bruinsteen	226,972	120,336
Drogerijen, verfwaren en chemicaliën	110,607,182	99,876,597
Ertsen	404,864,188	399,163,188
Fabriek-, landbouw-, stoom- en andere werktuigen	26,284,044	11,499,154
Garens	36,238,684	21,999,300
Gedistilleerd	7,548,574	30,917,798
Glas en Glaswerk	26,955,863	16,782,553
Goud	2,682	425
Granen. Tarwe	376,907,843	213,026,375
Granen. Rogge	402,679,686	158,270,511
Granen. Gerst	151,050,799	57,099,459
Granen. Boekweit	7,588,250	1,146,743
Granen. Haver	39,840,298	56,632,060
Granen. Rijst	84,635,165	33,152,955
Granen. Alle andere	50,451,487	27,642,754
Hars en Harpuis	21,633,530	18,116,906
Hop	1,380,734	1,125,213
Hout. Scheepsbouw- en timmer-	692,645,697	123,394,041
Hout. Fijn werk-	6,524,114	2,408,623
Hout. Verf-	11,115,233	9,984,094
Huiden en vellen, leder en lederwerk	21,157,408	17,490,276
Kaas	375,448	29,759,143
Kalk	117,273,750	6,953,957
Katoen, ongesponnen.	48,322,481	37,901,002
Koffie	93,285,354	71,346,273
Kolen (Steen-)	2,865,551,497	413,933,795
Kramerij	13,778,157	9,589,423

	Algemeene invoer.	Algemeene uitvoer.
	kilo's.	kilo's.
Krijt, ruw en gemalen.	7,379,250	1,891,222
Lompen	1,448,614	9,285,778
Manufacturen	34,265,006	29,116,478
Meel van granen enz.	37,783,477	13,648,418
Mest	79,199,947	45,969,711
Metaal, onbewerkt, smeed-, staf-, roedijzer en derg.	493,430,188	346,994,187
Metaalwerken	215,709,752	178,819,202
Olie	148,689,483	106,708,841
Papier	13,807,126	15,518,358
Roet, smeer, talk en reuzel	35,045,454	16,667,856
Schors	4,484,991	3,137,432
Specerijen	3,761,671	3,281,086
Steen	704,097,710	106,827,803
Stroop, melado en melasse	3,651,854	7,296,862
Suiker. Ruwe	125,073,825	48,186,699
Suiker. Alle andere	6,048,908	70,430,252
Tabak en Sigaren	41,989,076	32,989,223
Teer en Pek	6,504,660	21,246,149
Thee	4,915,506	3,565,799
Touw en touwwerk	1,042,734	967,197
Traan	5,625,594	4,721,590
Veevoeder	30,612,003	28,154,026
Visch	7,094,309	39,934,028
Vlas en hennip	13,810,811	20,655,957
Vleesch	20,365,388	18,955,187
Vruchten. Versche boom-.	15,668,870	27,896,129
Vruchten. Andere boom-.	29,848,557	13,718,490
Wijn op fust	22,737,440	8,835,194
Wijn op flesschen	9,560,767	9,208,234
Wol	22,530,218	20,116,834
Zaad	140,665,072	45,816,229
Zilver	83,228	84,429
Zout	53,055,820	3,217,298
Zwavel	3,630,254	3,113,816
Alle andere goederen.	180,011,415	383,528,043

Zeevaart. Zie, behalve de *Statistiek van den In-, uit- en doorvoer*, en de *Statistiek der Scheepvaart*, voor 1878 en 1879, de jaarlijksche opgaven in de *Staatscourant*, laatstelijk van 1880, nº. 70, van de in- en uitgeklaarde zeeschepen sedert 1841, waaruit het volgende:

Ingeklaarde zeeschepen.

NED. VLAG.		ANDERE VLAGGEN.		TOTAAL.		BOVENDIEN IN BALLAST.	
schepen.	duizendtallen. tonnen.	schep.	duizendt. tonn.	schep.	duizendt. tonn.	schep.	duizendt. tonn.
1841...2,608	363	3,101	511	5,709	874	385	21
1846...3,236	437	4,316	714	7,552	1,151	492	58
1851...3,101	461	3,325	629	6,449	1,090	509	74
1856...3,611	611	4,366	798	7,977	1,410	537	69
1861...3,831	671	4,768	1,009	8,599	1,680	470	66
1866...3,151	584	4,791	1,240	7,942	1,824	526	80
1871...3,051	715	6,561	2,012	9,567	2,727	480	79
1872...2,289	760	5,742	1,930	8,571	2,691	498	59
1873...2,506	727	5,920	2,170	8,426	2,897	326	71
1874...2,422	760	5,624	2,122	8,046	2,883	434	115
1875...2,171	842	5,313	2,126	7,484	2,869	437	113
1876...2,389	644 [1])	5,576	1,971 [1])	7,965	2,615 [1])	427	75 [1])
1877...2,488	781	5,628	2,088	8,116	2,869	422	75
1878...2,367	885	5,345	2,162	7,712	3,047	340	63
1879...2,376	973	5,162	2,197	7,538	3,170	282	54

Uitgeklaarde zeeschepen.

NED. VLAG.		ANDERE VLAGGEN.		TOTAAL.		BOVENDIEN IN BALLAST.	
1841...1,869	277	1,851	273	3,720	551	2,469	366
1846...2,008	290	2,218	353	4,226	643	3,829	575
1851...2,168	332	2,171	423	3,339	755	2,943	463
1856...2,524	474	2,282	479	4,806	952	3,409	613
1861...2,451	489	2,208	542	4,659	1,032	4,472	740
1866...1,989	412	2,725	820	4,714	1,232	3,702	717
1871...1,967	491	2,935	1,010	4,902	1,501	5,185	1,370
1872...1,981	517	2,979	1,041	4,960	1,558	4,152	1,226
1873...1,755	521	2,726	1,081	4,481	1,602	4,284	1,428
1874...1,719	525	3,005	1,161	4,724	1,686	3,779	1,369
1875...1,849	642	3,159	1,232	5,008	1,875	2,993	1,144
1876...1,777	546 [1])	3,212	1,100 [1])	4,989	1,646 [1])	3,766	1,262 [1])
1877...1,803	589	3,133	1,126	4,936	1,715	3,561	1,219
1878...1,773	697	2,755	1,046	4,528	1,743	3,492	1,373
1879...1,709	766	2,616	1,044	4,325	1,810	3,295	1,373

[1]) *Voor 1876 en volgende jaren zijn opgegeven tonnen van 2,83 kub. m. (nieuwe meting).*

Wat betreft de verhouding tusschen de *Nederlandsche* (N.) en *Vreemde* (V.) vlaggen en de zeil- en stoomschepen bij de in- en uitklaring, in lading en in ballast, wordt in dezelfde bronnen de volgende opgaaf gevonden:

	Inklaring.				Uitklaring.			
	Geladen.		Ballast.		Geladen.		Ballast.	
	aantal.	inhoud M3.	aantal.	inhoud M3.	aantal.	inhoud M3.	aantal.	inhoud M3.
Stoomschepen N..	713	755,355	4	7,368	700	722,932	14	24,885
〃 V..	2,792	3,115,439	126	196 988	2,040	2,176,991	830	1,187,014
Zeilschepen...N..	1,709	926,572	184	32,690	1,019	438,974	927	526,197
〃 V..	2,832	1,586,991	120	17,382	965	394,039	2,008	1,292,347
Totaal 1874..	8,046	6,384,357	434	254,428	4,724	2,732,937	3,779	3,030,443
Stoomschepen N..	706	834,056	16	33,084	818	980,906	21	35,672
〃 V..	2,908	3,357,256	118	168,479	2,203	2,371,781	765	1,108,218
Zeilschepen...N..	1,465	810,565	143	25,521	1,031	441,407	694	417,686
〃 V..	2,405	1,350,722	160	23,375	956	357,749	1,513	972,015
Totaal 1875..	7,484	6,352,599	437	250,459	5,008	4,151,843	2,993	2,533,591
Stoomschepen N....	724	861,277	11	28,132	901	1,103,508	24	43,368
〃 V..	3,027	3,796,510	103	135,085	2,297	2,685,094	1,020	1,535,876
Zeilschepen...N..	1,665	960,331	156	28,272	876	440,462	917	571,378
〃 V..	2,549	1,782,062	157	19,946	915	429,818	1,805	1,420,011
Totaal 1876..	7,965	7,400,180	427	211,435	4,989	4,658,882	3,766	3,570,627
Stoomschepen N..	1,030	1,267,254	20	32,192	1,047	1,274,519	20	38,087
〃 V..	3,212	4,168,300	111	142,280	2,298	2,769,662	989	1,533,180
Zeilschepen...N..	1,458	941,621	138	20,954	756	392,056	892	600,180
〃 V..	2,416	1,742,152	144	18,228	835	417,613	1,660	1,278,843
Totaal 1877..	8,116	8,119,327	422	213,654	4,936	4,853,850	3,561	3,450,290
Stoomschepen N..	1,142	1,661,707	8	17,197	1,136	1,645.881	27	37,992
〃 V..	3,216	4,379,781	96	124,776	2,097	2,587,709	1,189	1,913,449
Zeilschepen...N..	1,225	842,619	140	23,378	637	326,140	774	577,718
〃 V..	2,129	1,738,591	96	14,177	658	373,663	1,503	1,357,488
Totaal 1878..	7,712	8,622,698	340	179,528	4,528	4,933,403	3,492	3,886,647
Stoomschepen N..	1,154	1,934,201	5	8,252	1.106	1,879,147	40	63,448
〃 V..	3,161	4,605,248	84	116,810	1,986	2,533,900	1,224	2,153,104
Zeilschepen...N..	1,222	828,782	117	19,847	603	289,807	697	532,215
〃 V..	2,001	1,612,749	76	8,999	630	420,705	1,334	1,135,444
Totaal 1879..	7,528	8,980,980	282	153,908	4,325	5,123,559	3,295	3,884,211

Verdeeld naar de *vlaggen* waren de schepen in 1879 als volgt:

Inklaring 1879.

Vlaggen.	Geladen. Stoomschepen. aantal.	Geladen. Stoomschepen. M3.	Geladen. Zeilschepen. aantal.	Geladen. Zeilschepen. M3.	Ballast. Stoomschepen. aantal.	Ballast. Stoomschepen. M3.	Ballast. Zeilschepen. aantal.	Ballast. Zeilschepen. M3.
Nederlandsche	1,154	1,934,201	1,222	828,782	5	8,252	117	19,847
Belgische	4	10,403	2	2,109	—	—	—	—
Deensche	47	112,387	213	78,175	1	772	—	—
Engelsche	2,769	3,954,983	604	489,329	79	112,974	32	4,742
Fransche	8	15,680	20	12,539	—	—	1	220
Grieksche	1	2,355	2	3,027	—	—	—	—
Italiaansche	—	—	34	64,457	—	—	—	—
N.-Amerikaansche	—	—	22	48,408	—	—	—	—
Noord-Duitsche	223	382,583	367	214,919	3	1,650	42	3,491
Noorsche	54	48,444	577	548,410	—	—	—	—
Oostenrijksche	—	—	13	19,685	—	—	—	—
Russische	13	17,861	75	66,122	—	—	—	—
Spaansche	10	17,450	16	17,963	—	—	1	546
Zweedsche	32	43,102	56	47,606	1	1,414	—	—
Totaal	4,315	6,539,449	3,223	2,441,531	89	125,062	193	28,846

Uitklaring 1879.

Vlaggen.	Geladen. Stoomschepen. aantal.	Geladen. Stoomschepen. M3.	Geladen. Zeilschepen. aantal.	Geladen. Zeilschepen. M3.	Ballast. Stoomschepen. aantal.	Ballast. Stoomschepen. M3.	Ballast. Zeilschepen. aantal.	Ballast. Zeilschepen. M3.
Nederlandsche	1,106	1,879,147	603	289,807	40	63,448	697	532,215
Belgische	—	—	2	2,297	4	9,459	—	—
Deensche	2	4,855	41	14,978	46	112,752	172	64,140
Engelsche	1,840	2,344,044	249	145,235	980	1,679,649	343	321,483
Fransche	1	1,960	7	4,200	9	17,737	9	7,198
Grieksche	—	—	—	—	1	2,503	3	4,704
Italiaansche	—	—	14	21,839	1	1,094	28	54,533
N.-Amerikaansche	—	—	5	12,424	—	—	13	30,207
Noord-Duitsche	74	113,164	208	112,885	148	273,327	163	107,965
Noorsche	43	36,526	73	81,407	10	14,408	474	415,324
Oostenrijksche	—	—	4	5,958	—	—	10	14,830
Russische	3	3,021	8	6,833	9	14,176	72	67,396
Spaansche	3	4,410	2	2,604	5	8,939	12	12,392
Zweedsche	20	25,920	17	10,045	11	19,060	35	35,272
Totaal	3,092	4,413,047	1,233	710,512	1,264	2,216,552	2,031	1,667,659

Naar de herkomst en bestemming waren in 1878 de inklaringen en uitklaringen:

Landen van herkomst of bestemming.	Geladen Zeil- en stoomschepen. Inklaring. Schep.	Geladen Zeil- en stoomschepen. Inklaring. K. M.	Geladen Zeil- en stoomschepen. Uitklaring. Schep.	Geladen Zeil- en stoomschepen. Uitklaring. K. M.	Waarvan geladen stoomschepen. Inklaring. Schep.	Waarvan geladen stoomschepen. Inklaring. K. M.	Waarvan geladen stoomschepen. Uitklaring. Schep.	Waarvan geladen stoomschepen. Uitklaring. K. M.
1. Groot-Brittanje	3,479	4,053,294	3,100	3,527,909	2,991	3,877,817	2,539	3,343,836

Landen van herkomst of bestemming.	Geladen Zeil- en Stoomschepen.				Waarvan geladen. Stoomschepen.			
	Inklaring.		Uitklaring.		Inklaring.		Uitklaring.	
	Schep.	Kub. M.	Schep.	Kub. M.	Schep.	Kub. M.	Schep.	Kub. M.
2. *De Noord-, Oost- en Witte Zee.*								
Oldenburg	—	—	1	204	—	—	—	—
Bremen	69	12,217	21	4,553	4	2,200	5	2,273
Hamburg	164	116,258	190	120,151	141	112,637	141	113,455
Denemarken	27	10,701	69	46,076	1	4,703	28	34,618
Mecklenburg	1	232	—	—	—	—	—	—
Pruissen	492	330,150	263	104,997	212	247,354	94	68,524
Rusland (O. en W. Z.)	1,254	1,072,386	3	8,848	125	288,396	39	54,967
Zweden	361	343,557	84	65,628	39	40,570	48	50,482
Noorwegen	398	204,216	109	58,775	68	48,693	62	44,171
	2,766	2,089,717	740	409,227	590	744,553	417	369,490
3. *Westelijk Europa.*								
België	3	2,406	2	3,713	1	1,414	2	3,713
Frankrijk	170	119,453	179	116,362	152	110,034	151	107,556
Spanje	174	267,870	24	33,307	149	257,333	17	31,220
Portugal	84	60,828	35	39,765	17	29,358	17	32,632
Gibraltar	—	—	9	2,638	—	—	—	—
	431	450,557	249	195,785	319	398,139	187	175,121
4. *Middell. en Zwarte Zee.*								
Algerië	15	31,813	—	—	15	31,813	—	—
Italië	48	69,934	24	46,364	32	62,671	18	42,949
Oostenrijk	3	1,048	—	—	—	—	—	—
Ionische Eilanden	4	2,596	—	—	—	—	—	—
Griekenland	6	6,031	—	—	2	3,303	—	—
Turkije	34	61,383	—	—	26	57,193	—	—
Donau-Vorstendommen	9	17,329	—	—	9	17,329	—	—
Rusland (Zw. Z.)	137	303,745	3	8,848	125	288,396	3	8,848
	256	493,879	27	55,212	209	460,705	21	51,797
5. *Amerika.*								
Engelsch-Amerika	2	2,832	4	4,911	—	—	—	—
Vereenigde Staten van Noord-Amerika	388	741,699	97	257,811	42	162,417	32	130,614
Mexico	9	5,408	1	674	—	—	—	—
Antilles (n. a. g.)	6	5,472	4	2,720	—	—	—	—
Cuba	5	6,009	1	1,383	—	—	—	—
Haïti	3	2,972	—	—	—	—	—	—
Curaçao	9	4,139	7	2,805	—	—	—	—
Columbia, Ecuador en Venezuela	2	1,023	—	—	—	—	—	—
Engelsch-Guyana	1	505	—	—	—	—	—	—
Suriname	20	10,234	19	10,193	—	—	—	—
Fransch Guyana	—	—	1	444	—	—	—	—
Brazilië	14	10,056	6	3,270	—	—	—	—
Rio de la Plata	15	10,704	9	8,092	—	—	—	—
Peru en Bolivia	38	93,183	—	—	1	1,202	—	—
	512	894,236	149	292,306	43	163,619	32	130,614

Landen van herkomst of bestemming,	Geladen zeil- en Stoomschepen. Inklaring.		Uitklaring.		Waarvan geladen. Stoomschepen. Inklaring.		Uitklaring.	
	Schep.	Kub. M.	Schep.	Kub. M.	Schep.	Kub. M.	Schep.	Kub. M.
6. *Azië, Afrika en Australië.*								
Japan	12	28,208	1	1,404	1	1,404	1	1,404
Eng. bezittingen in de straat van Malakka	—	—	2	2,525	—	—	—	—
Engelsch Indië	73	176,067	1	2,902	13	39,150	—	—
Java c. a.	145	402,295	109	334,516	27	138,570	32	154,774
Oostkust van Afrika	1	913	2	1,533	—	—	—	—
Westkust van Afrika	36	31,576	35	23,739	8	14,231	3	4,506
Azoren en eil. a. de W.-K. v. Afr.	1	1,956	—	—	—	—	—	—
	268	641,015	150	346,619	49	193,355	36	160,684
Totaal generaal	7,712	8,622,698	4,528	4,933,403	4,358	6,041,488	3,233	4,233,600

Havenstaat van in- en uitklaringen van zeil- en stoomschepen, geladen en in ballast, in 1878:

Havens waarop en waarvan.	Inklaringen. SCHEPEN.	K. M.	Uitklaringen. SCHEP.	K. M.
Alkmaar	3	1,210	6	2,850
Amersfoort	—	—	1	138
Amsterdam	1,413	1,614,212	1,438	1,700,842
Brouwershaven	3	4,308	3	7,240
Delfshaven	40	19,838	55	36,393
Delfzijl	257	109,155	219	106,344
Deventer	1	163	—	—
Dokkum	9	1,221	24	3,833
Dordrecht	283	211,213	267	211,915
Edam	42	63,300	38	59,986
Franeker	—	—	1	168
Groningen	171	36,505	188	45,146
Harlingen	529	422,946	549	445,959
Helder (den)	327	503,444	308	403,085
Hellevoetsluis	5	2,206	6	2,444
Kampen	31	7,307	19	4,988
Koudum	—	—	5	775
Langakkerschans	—	—	2	356
Leeuwarden	24	4,291	10	1,617
Lemmer	4	830	5	1,004
Maassluis	11	3,586	13	3,980
Makkum	33	3,173	46	3,885
Medemblik	1	236	1	236
Middelburg	25	21,412	39	43,059
Muiden	3	494	—	—
Purmerend	*75*	*87,609*	66	81,087

Havens waarop en waarvan.	Inklaringen. SCHEP.	K. M.	Uitklaringen. SCHEP.	K. M.
Putten	—	—	1	160
Rotterdam	3,440	4,390,630	3,528	4,456,336
Schiedam	435	290,787	394	265,421
Sliedrecht	—	—	1	186
Stavoren	2	310	—	—
Steenwijk	—	—	2	267
Termunterzijl	50	15,080	48	15,179
Terneuzen	135	130,233	106	110,723
Terschelling	—	—	2	909
Velzen	19	4,811	25	8,370
Vlaardingen	104	52,876	78	42,723
Vlissingen	393	767,992	387	726,550
Wijhe	—	—	2	339
Workum	104	12,858	105	13,059
Zaandam	23	13,893	9	6,819
Zierikzee	15	5,231	—	—
Zoltkamp	17	3,982	9	2,377
Zwolle	20	4,882	14	3,272
Totaal	8,052	8,802,226	8,020	8,820,050
waarv. gelad.	7,712	8,622,698	4,528	4,933,403
〃 in ball.	340	179,528	3,492	3,886,647
zeilschep. gel.	3,354	2,581,210	1,295	699,803
idem in ballast	236	37,555	2,276	1,935,206
stoomsch. gel.	4,358	6,041,488	3,233	4,233,600
idem in ballast	104	141,973	1,216	1,951,441

De vrachtvaart door Nederlandsche schepen van vreemde havens op vreemde havens is voor 1878 niet medegedeeld.

Scheepvaart langs de rivieren, naar de landen waar de schepen te huis behoorden in 1878:

	Inklaring.				Uitklaring.			
	geladen		ledige schepen.		geladen		ledige schepen.	
	aantal schepen.	kub. meter.	aantal schepen.	kub. meter.	aantal schepen.	kub. meter.	aantal schepen.	kub. meter.
Nederland	16,214	1,904,849	2,427	160,972	7,425	1,027,621	3,734	250,748
Baden	99	38,479	83	5,573	125	47,389	78	4,880
Beijeren	129	44,868	40	11,131	118	49,893	17	1,402
België	5,259	443,348	1,782	123,335	2,702	208,519	2,149	163,133
Denemarken	—	—	—	—	3	1,520	—	—
Duitschland	88	29,112	120	23,647	223	84,550	74	6,107
Frankrijk	3	575	1	255	2	375	1	200
Groot-Brittanje	24	10,813	4	1,171	23	11,822	1	1,368
Hessen	90	35,711	71	8,998	77	28,783	57	5,308
Italië	—	—	1	887	—	—	1	731
Noorwegen	—	—	1	398	1	258	—	—
Pruissen	3,074	708,989	548	56,079	2,614	638,085	445	30,132
Spanje	—	—	—	—	1	119	6	5,015
Zweden	4	3,524	2	2,899	—	—	1	1,862
1878 Totaal	24,984	3,220,268	5,080	395,395	13,354	2,098,939	6,564	470,886
1877 〃	24,329	3,121,682	4,138	324,672	12,045	1,807,432	6,879	578,146
1876 〃	23,335	2,930,470	4,226	325,133	12,559	1,769,579	5,717	473,588

Ingeklaarde houtvlotten.

Nederland	12	metende	2,328	kub. meter.
Baden	7	〃	1,976	〃 〃
Beijeren	1	〃	430	〃 〃
Hessen	2	〃	334	〃 〃
Pruissen	62	〃	7,796	〃 〃
	84	〃	12,864	〃 〃

In- en uitvoer naar de hoeveelheid der producten en naar de wijze van in- en uitvoer, in 1000-tallen kilogr. was in 1878

	ter zee.	langs de rivieren.	te lande.	
Invoer met zeilschepen	1,258,732	3,133,029	——	
〃 stoomschepen	2,061,389	194,477	——	
langs gewone wegen	——	——	74,708	
〃 spoorwegen	——	——	1,640,080	
	3,320,121	3,327,506	1,714,788	
Totaal				8,362,415
Uitvoer met zeilschepen	190,320	1,726,977	——	
〃 stoomschepen	647,829	211,112	——	
langs gewone wegen	——	——	103,438	
〃 spoorwegen	——	——	795,214	
	838,150	1,938,089	898,652	
Totaal				3,674,891

Voor het aandeel door de Nederl. schepen genomen in de vaart door het Suezkanaal verwijzen wij naar de opgaven in de *Nederl. Staatscourant* 1880, n°. 132, in het Mengelwerk van dit *Jaarboekje* overgenomen.

In 1878 passeerden 1593 schepen met een inhoud van 3,291,535 ton het kanaal, in 1879 1477 schepen met 3,236,942 ton; van deze schepen waren in 1878 71 en 1879 61 Nederl. bodems met 150,705 en 159,024 ton. Alleen Frankrijk en Engeland hadden in beide jaren een grooter aandeel in deze vaart.

De *Nederlandsche koopvaardijvloot* telde, volgens de jaarlijksche opgaven in de *Staatsc.*, laatstelijk van 1878, n°. 121 en 1879, n°. 103:

31 Dec.	zeilschepen.	lasten.	stoomschepen.	lasten.	Totaal schepen.	Totaal lasten.
1850	1,781	196,626	12	1,836	1,793	198,462
1860	2,318	287,513	42	6,873	2,361	294,386
1870	1,937	254,033	48	10,256	1,985	264,289
		Tonnen.		Tonnen.		Tonnen.
1871	1,842	458,274	59	34,629	1,901	492,438
1872	1,789	449,717	66	43,820	1,855	493,638
1873	1,781	438,031	73	57,254	1,804	496,285
1874	1,747	440,879	80	71,101	1,827	511,980
1875	1,749	449,697	86	76,827	1,835	526,524
1876	1,707	—	84	—	1,786	—
1877	1,168	—	79	—	1,247	—
1878	1,100	—	79	—	1,179	—
1879	1,044	—	76	—	1,120	—

Naar de *soort* der schepen waren er op 31 Dec.

	1877. AANT.	1878. AANT.	1879. AANT.
Fregatten	98	92	86
Barken	166	168	163
Brikken	103	96	89
Schooner-brikken	98	94	81
Schooners	226	20·	199
Galjooten	129	120	107
Koffen	154	140	128

	1877. AANT.	1878. AANT.	1879. AANT.
Tjalken	140	132	142
Alle andere zeilschepen, als: hoekers, kotters, enz.	54	51	49
Stoomschepen	79	79	76
Totaal	1,247	1,179	1,120

De totale *inhoud* der schepen was op 31 December:

	TONNEN (oude meting).	TONNEN (van 2.83 m³).	M³.
1873	495,388	387,557.96	1,096,789.03
1874	511,980	400,538.41	1,133,523.72
1875	526,524	411,916.65	1,165,724.14
1876	—	419,755.38	1,187,964.91
1877	—	338,978.49	958,652.00
1878	—	341,482.21	966,394.65
1879	—	339,154.72	959,807.85

Sedert 1852 werd het volgende aantal schepen in de vaart gebracht:

	In Nederland gebouwd.	Elders gebouwd.	Te zamen.	
1852—1856..	850 schepen.	97 schepen.	947 schepen.	119,544 lasten.
1857—1861..	628 ″	59 ″	687 ″	70,570 ″
1862—1866..	488 ″	69 ″	557 ″	65,287 ″
1867—1871..	303 ″	75 ″	378 ″	69,652 ″
1872......	39 ″	16 ″	55 ″	12,174 ″
1873......	39 ″	21 ″	60 ″	14,498 ″
1874......	55 ″	27 ″	82 ″	17,788 ″
1875......	28 ″	30 ″	58 ″	—— ″
1876......	38 ″	25 ″	63 ″	—— ″
1877......	22 ″	24 ″	46 ″	—— ″
1878......	21 ″	29 ″	50 ″	—— ″
1879......	25 ″	16 ″	41 ″	51,434.90 M^3

In 1879 zijn uit de vaart geraakt 90 zeilschepen en 10 stoomschepen te zamen metende 85,284.05 M^3 tegen 114 zeil- en 4 stoomschepen, metende 75,123.03 M^3 in 1878.

Volgens de *Statistiek der scheepvaart*, 1877, Eerste gedeelte, zijn van 1 September 1876 tot 31 Augustus 1877 de navolgende ongevallen voorgekomen: op de kusten van het Koningrijk der Nederlanden 10 aan Nederlandsche, 28 aan vreemde schepen, — op de kusten der bezittingen en kolonien buiten Europa 6 aan Nederlandsche, 12 aan vreemde schepen, terwijl in den vreemde aan 42 Nederlandsche schepen ongevallen zijn overkomen. Bij de 58 zeerampen van Nederlandsche schepen is 44 malen het schip gebleven, 10 malen afgebracht, van vier gevallen hieromtrent geene mededeeling gedaan; in 16 gevallen werd de lading behouden, in 11 gevallen verloren, in 12 gevallen ten deele behouden, van 19 gevallen geen mededeeling hieromtrent gedaan. Bij deze 58 zeerampen waren 8 waarbij te zamen 197 menschen omkwamen.

De *Bemanning der koopvaardijvloot.* Voor de kennis daarvan zijn belangrijk de beide staten van aanmonstering van schepelingen en van de gages per maand in de *Statistiek der scheepvaart.*

1875.

	Aantal.	Inhoud. Kub. meter.		Schepelingen: Nederlanders.	Schepelingen: Vreemdelingen.
Zeilschepen...	1,258	344,033	aangemonsterd	7,272	1,637
			bijgemonsterd	608	75
Stoomschepen..	174	220,265	aangemonsterd	4,387	699
			bijgemonsterd	412	59
Totaal........	1,432	564,298		12,679	2,470

15,149

		1876.			
	Aantal.	Inhoud. Kub. meter.		Schepelingen: Nederlanders.	Vreemdelingen
Zeilschepen	1,278	877,179	aangemonsterd	7,099	1,874
			bijgemonsterd	833	120
Stoomschepen	170	467,425	aangemonsterd	4,169	879
			bijgemonsterd	472	60
Totaal	1,448	1,344,604		12,573	2,933
				15,506	
		1877.			
Zeilschepen	1,198	921,315	aangemonsterd	5,149	1,942
			bijgemonsterd	745	95
Stoomschepen	189	622,344	aangemonsterd	4,749	962
			bijgemonsterd	645	157
Totaal	1,387	1,543,659		11,288	3,156
				14,444	
		1878.			
Zeilschepen	1,023	784,344	aangemonsterd	5,909	1,601
			bijgemonsterd	499	68
Stoomschepen	180	561,309	aangemonsterd	4,670	975
			bijgemonsterd	535	149
Totaal	2,203	1,345,654		11,613	2,793
				14,406	
		1879.			
Zeilschepen	921	776,024	aangemonsterd	4,757	1,672
			bijgemonsterd	322	68
Stoomschepen	195	545,442	aangemonsterd	5,009	1,222
			bijgemonsterd	411	143
Totaal	1116	1,321,466		10,499	3,105
				13,604	

Het percentsgewijze aantal van Nederlanders en van Vreemdelingen onder de schepelingen was derhalve:

	Nederlanders.	Vreemdelingen.
1875	83.69 pCt.	16.31 pCt.
1876	81.08 〃	18.92 〃
1877	78.15 〃	21.85 〃
1878	80.61 〃	19.39 〃
1879	77.18 〃	22.82 〃

Uit de opgaven der maandgages in de havens, waar aanmonsteringen hebben plaats gehad, nemen wij het volgende over:

HAVENS waar de aanmonsteringen hebben plaats gehad.	REIZEN NAAR:	1STE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	1STE STUURLIEDEN. Laagste gage.	VERDERE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	VERDERE STUURLIEDEN. Laagste gage.	BOOTSLIEDEN. Hoogste gage.	BOOTSLIEDEN. Laagste gage.	TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS. Hoogste gage.	TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS. Laagste gage.	MATROZEN. Hoogste gage.	MATROZEN. Laagste gage.	MACHINISTEN. Hoogste gage.	MACHINISTEN. Laagste gage.	STOKERS. Hoogste gage.	STOKERS. Laagste gage.
		Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Amsterdam	Ned.-Indië.	80	45	55	24	52	32	70	22	42	5	—	—	—	—
b. "	Europa (Atl. Oceaan)	75	40	40	40	40	40	45	32	36	10	60	60	35	30
		24*a*	24*a*	21*a*	21*a*	16.50*a*	14.50*a*	—*a*	—*a*	25*a*	13*a*	42*a*	20*a*	16.80*a*	16 80*a*
"	Amerika "	70	42	50	28	42	32	42	30	38	6	120	80	30	30
"	N.-, O.- en Witte Zee.	65	34	50	38	45	34	46	30	40	6	90	40	34	30
"	Oostzee of Bordeaux..	75	45	50	45	40	38	45	38	30	14	90	40	35	30
"	Middellandsche Zee. .	75	38	55	40	40	38	45	45	30	6	120	40	30	30
"	Midd. Zee of Oostzee.	75	40	65	10	45	38	45	45	35	10	120	40	40	30
"	Midd. Zee of Zw. Zee.	44	44	—	—	—	—	45	45	30	22	40	40	30	30
"	Elders (buit. Europa).	90	40	70	35	40	35	60	30	60	8	80	80	38	38
"	Op avontuur.........	55	40	43	38	40	36	40	18	40	4	—	—	—	—
Rotterdam..	Ned.-Indië..........	100	48	80	12	60	36	70	25	38	25	240	60	50	36
"	Europa (Atl. Oceaan).	75	42	45	35	40	40	47.50	47.50	34	26	110	55	34	34
		24*a*	12*a*	14 50*a*	9*a*	10*a*	9*a*	18.50*a*	10*a*	15.50*a*	7*a*	25*a*	10*a*	11.50*a*	7*a*
"	Amerika "	100	70	60	38	54	38	55	34	36	28	200	50	40	40
"	N.-, O.- en Witte Zee.	75	34	60	39	50	34	50	34	37	22	110	40	45	30
		24*a*	12*a*	21*a*	21*a*	17.75*a*	9*a*	21*a*	10*a*	16.75*a*	7*a*	36*a*	10*a*	16.75*a*	7*a*
"	Oostzee of Bordeaux..	65	42	45	35	40	38	47.50	47.50	32	28	100	40	34	30
"	Middellandsche Zee...	75	40	55	40	40	40	47.50	45	35	24	120	40	34	30
"	Midd. Zee of Oostzee..	75	70	50	40	40	40	45	45	35	30	120	40	30	30
"	" " " Zw. Zee..	75	75	55	40	40	40	45	45	35	30	120	40	30	30

AANMONSTERINGEN IN 1878. (GAGES PER MAAND.) (*Vervolg*).

HAVENS waar de aanmonsteringen hebben plaats gehad.	REIZEN NAAR:	1STE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	1STE STUURLIEDEN. Laagste gage.	VERDERE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	VERDERE STUURLIEDEN. Laagste gage.	BOOTSLIEDEN. Hoogste gage.	BOOTSLIEDEN. Laagste gage.	TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS. Hoogste gage.	TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS. Laagste gage.	MATROZEN. Hoogste gage.	MATROZEN. Laagste gage.	MACHINISTEN. Hoogste gage.	MACHINISTEN. Laagste gage.	STOKERS. Hoogste gage.	STOKERS. Laagste gage.
		Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Rotterdam..	Elders (buit. Europa).	168	40	76	35	42	42	72	30	34	25	240	114	36	36
〃	Op avontuur.........	55	40	45	40	45	38	38	37	38	23	—	—	—	—
Harlingen *c.*	Amerika (Atl. Oceaan).	48	48	36	36	—	—	—	—	30	20	—	—	—	—
〃	N.-, O.- en Witte Zee..	54	40	44	32	42	32	41	37	40	4	—	—	—	—
〃	Elders (buit. Europa).	46	46	—	—	30	30	—	—	32	12	—	—	—	—
〃	Op avontuur.........	52	34	44	38	43	41	41	37	38	12	—	—	—	—
Groningen *d.*	Europa (Atl. Oceaan).	45	40	—	—	—	—	—	—	37	17	—	—	—	—
〃	Amerika 〃......	45	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
〃	N.-, O.- en Witte Zee.	50	33	—	—	—	—	—	—	38	14	—	—	—	—
〃	Op avontuur.........	45	26	—	—	—	—	—	—	37	18	—	—	—	—
De Helder *e.*	Ned.-Indië..........	150	65	90	50	55	42	60	30	30	14	200	35	40	30
〃	Amerika (Atl. Oceaan).	79	60	50	46	40	40	46	26	30	18	—	—	—	—
〃	N.-, O-. en Witte Zee.	60	43	50	34	48	30	50	30	40	6	—	—	—	—
〃	Middellandsche Zee...	55	50	40	24	34	34	40	30	24	11	—	—	—	—
〃	Op avontuur.........	60	44	45	42	40	40	42	34	37	15	—	—	—	—

a. Deze gages zijn per week.

AANMONSTERINGEN IN 1879. (GAGES PER MAAND.)

HAVENS waar de aanmonsteringen hebben plaats gehad.	REIZEN NAAR:	1STE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	1STE STUURLIEDEN. Laagste gage.	VERDERE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	VERDERE STUURLIEDEN. Laagste gage.	BOOTSLIEDEN. Hoogste gage.	BOOTSLIEDEN. Laagste gage.	TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS. Hoogste gage.	TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS. Laagste gage.	MATROZEN. Hoogste gage.	MATROZEN. Laagste gage.	MACHINISTEN. Hoogste gage.	MACHINISTEN. Laagste gage.	STOKERS. Hoogste gage.	STOKERS. Laagste gage.
		Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Amsterdam.	Ned.-Indië	150	34	90	10	55	38	65	29	30	6	200	15	50	38
b	Europa (Atl. Oceaan)	75	38	55	40	40	40	45	30	32	6	120	40	32	30
〃		24*a*	24*a*	21*a*	21*a*	15*a*	15*a*	—*a*	—*a*	—*a*	14*a*	42*a*	20*a*	14*a*	14*a*
〃	Amerika 〃	60	40	35	32	35	32	40	28	35	6	—	—	—	—
〃	N.-O.- en Witte Zee	75	35	55	30	40	30	45	30	35	4	90	30	33	30
〃	Oostzee of Bordeaux	75	49	50	45	40	38	45	45	30	14	90	40	35	30
〃	Middellandsche Zee	39	39	—	—	—	—	—	—	26	25	—	—	—	—
〃	Midd. Zee of Oostzee	75	70	55	40	50	40	45	32	30	16	120	40	30	30
〃	Elders (buit. Europa)	140	42	90	40	50	32	60	55	60	12	250	70	35	35
〃	Op avontuur	55	38	42	36	40	36	40	32	35	10	—	—	—	—
Rotterdam *c*	Ned.-Indië	100	34	80	10	60	40	65	22	36	22	200	60	48	34
	Europa (Atl. Oceaan)	95	35	72	35	40	40	47.50	46	32	20	192	50	36	30
〃		24*a*	12*a*	18*a*	9*a*	9*a*	9*a*	10*a*	10*a*	11.50*a*	7*a*	42*a*	11*a*	11.50*a*	8.50*a*
〃	Amerika 〃	100	45	60	34	54	35	55	32	32	25	200	50	40	38
〃	Noord-, Oost- en	95	35	72	32	50	34	50	32	33	25	192	40	36	30
	Witte Zee	24*a*	24*a*	21*a*	21*a*	17.25*a*	10*a*	21*a*	10*a*	16.20*a*	7*a*	30*d*	12*a*	16.75*a*	7*a*
〃	Middellandsche Zee	75	36	60	60	—	—	50	50	32	27	198	60	36	36
〃	Midd. Zee of Oostzee	75	75	50	50	40	40	45	45	35	30	90	40	35	30
〃	〃 〃 Zw. Zee	—	—	—	—	—	—	—	—	35	30	—	—	30	30

AANMONSTERINGEN IN 1879 (GAGES PER MAAND.) (*Vervolg*).

HAVENS waar de aanmonsteringen hebben plaats gehad.	REIZEN NAAR:	1STE STUURLIEDEN.		VERDERE STUURLIEDEN.		BOOTSLIEDEN.		TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS.		MATROZEN.		MACHINISTEN.		STOKERS.	
		Hoogste gage.	Laagste gage.	Hoogste gage.	Laagste gage.	Hoogste gage.	Laagste gage.	Hoogste gage.	Laagste gage.	Hoogste gage.	Laagste gage.	Hoogste gage.	Laagste gage.	Hoogste gage.	Laagste gage.
		Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Rotterdam *c*	Elders (buit. Europ.)	168	40	80	30	42	37	72	33	32	21	240	114	36	36
"	Op avontuur	55	36	40	34	—	—	33	30	32	22	—	—	—	—
Harlingen *b*	Europa (Atl. Oceaan)	45	42	—	—	—	—	—	—	31	15	—	—	—	—
"	N.-, O.- en Witte Zee	46	30	38	34	38	30	36	36	40	10	—	—	—	—
"	Op avontuur	50	35	—	—	30	30	—	—	38	10	—	—	—	—
Groningen *d*	Europa (Atl Oceaan)	40	35	—	—	—	—	—	—	36	16	—	—	—	—
"	N.-, O.- en Witte Zee	45	34	—	—	—	—	—	—	34	9	—	—	—	—
"	Op avontuur	42	30	—	—	—	—	—	—	34.50	19	—	—	—	—
Den Helder *e*	Ned.-Indië	150	65	90	50	55	42	60	35	30	16	300	35	40	38
"	Amer. (Atl. Oceaan)	60	55	40	36	—	—	40	32	26	18	—	—	—	—
"	N.-, O.- en Witte zee	60	41	46	35	40	36	48	25	36	6	—	—	—	—
"	Middellandsche Zee	70	70	—	—	36	36	32	32	30	20	—	—	—	—
"	Op avontuur	45	44	40	30	—	—	34	34	34	13	—	—	—	—

a. Deze gages zijn per week.
b. Ter haringvangst waren de gages der stuurlieden *f* 12.87½ per week en die der matrozen de hoogste *f* 8.25 en de laagste *f* 6.87 per week.

Omtrent den *Rijnhandel* en den *Rijnvaart* zie men de opgave in de *Staatscourant* van 1878 n°. 13, 127 en 146, alsmede 1879 n°. 19 en 1880 n°. 80 en de artikelen van Mr. H. AMESHOFF en van Mr. I. J. RAHUSEN in onze vorige jaargangen en van laatstgenoemden ook in het Mengelwerk van het *Jaarboekje* voor 1879. De volgende cijfers zijn aan dit laatste stuk ontleend:

Vervoer op den Rijn voorbij Lobith

	OPWAARTS: tonnen.	AFWAARTS: tonnen.	TE ZAMEN: tonnen.
1832—34	85,000	270,000	355,000
1835—39	100,000	340,000	450,300
1840—44	175,000	295,000	470,000
1845—49	210,000	335,000	545,000
1850—54	250,000	480,000	730,000
1855—59	305,000	550,000	855,000
1860—64	305,000	960,000	1,265,000
1865—69	245,000	1,445,000	1,790,000
1870—74	715,000	1,465,000	2,180,000
1875—78	974,000	1,879,000	2,853,000

Omtrent de *binnenlandsche handel en scheepvaart* bevat de Statistiek der Scheepvaart-beweging op de kanalen in Nederland in 1877 en 1878 belangrijke bizonderheden, die echter moeijelijk tot een algemeen overzicht zijn om te werken.

De volgende cijfers omtrent de scheepvaart-beweging op enkele der belangrijkste vaarwaters in de jaren 1877 is aan genoemde statistiek ontleend.

PLAATS DER WAARNEMING.	Jaar.	BEIDE RICHTINGEN TE ZAMEN. Zeeschepen. Getal.	Inhoud M³.	Binnenschepen. Getal.	Inhoud M³.
		Keulsche vaart.			
Schutsluis te Vreeswijk.	1877	—	—	23,126	1,555'783
	1878	—	—	22,970	1,030,890
Schutsluis buiten de Weerdbarr. te Utrecht.	1877	—	—	28,603	1,301,572
	1878	—	—	28,070	964,667
Duivendrechtsche brug..	1877	—	—	18,308	—
	1878	—	—	17,323	—
		Noordzeekanaal.			
Oranjesluizen..........	1877	—	—	90,867	—
	1878	—	—	80,648	—
Noordzeesluizen.......	1877	3 376	2,283,305	—	—
	1878	3,242	2,616,310	—	—

PLAATS DER WAARNEMING.	Jaar.	BEIDE RICHTINGEN TE ZAMEN. Zeeschepen. Getal.	Inhoud M³.	Binnenschepen. Getal.	Inhoud M³.
Groot Noordhollandsch kanaal.					
Koopvaarderssluis te Nieuwediep	1877	1,176	1,259,390	2 832	—
	1878	781	977,241	2,227	—
Schutsluis te Purmerend	1877	156	153,515	9,931	499,417
	1878	71	42,586	9,832	498,615
Willemsluizen	1877	159	175,530	25,138	963,477
	1878	61	45,515	24,962	797,449
Waterweg van Amsterdam naar Rotterdam,					
Mallegatsluis te Gouda	1877	3	687	29,396	2,141,215
	1878	5	1,042	29,396	2,084,616
Zederikkanaal.					
Wilhelminasluis te Vianen	1877	—	—	5,640	274,542
	1878	—	—	5,196	248,550
Kanaal van Voorne.					
Schutsluis te Hellevoetsluis	1877	1,183	1,644,834	2,327	94,601
	1878	1,311	2,051,689	2,675	108,327
Kanaal van Walcheren.					
Sluizen te Veere	1877	14	17,910	7,646	502,055
	1878	23	22,477	6,564	454,774
Sluizen te Vlissingen	1877	292	502,897	3,137	142,900
	1878	234	433,744	2,470	110,291
Kanaal door Zuid-Beveland.					
Sluizen te Hansweerd	1877	56	38,015	25 985	1,428,109
	1878	64	64,748	24,679	1,557,598
Kanaal van Terneuzen naar Gent.					
Sluizen te Terneuzen	1877	1,230	656,444	8,441	682,381
	1878	1,644	1,140,042	7,144	550'214
Sluizen te Sas van Gent	1877	961	408,321	6,590	531,384
	1878	1,415	1,937,422	5,109	407,820

Volgens de uitkomsten der volkstelling in 1869 waren er in dat jaar 9036 bewoonde schepen. Volgens de opgaven omtrent het recht van patent in de *Bescheiden omtrent de geldmiddelen* II, 's Grav. 1869, *blz. 200 volg.*, waren er in:

	1852/53. schepen.	tonnen.	1860/61. schepen.	tonnen.
Overdekte vaartuigen, belast met 20 cts. per ton.	6,580	239,686	6,991	268,719
Met zeildoek overdekte vaartuigen, met 12 cts.	4,081	55,853	2,574	80,041
Onoverdekte, met 12 "	7,483	99,554	8,412	117,481
Overdekte " 30 "	157	1,652	101	900
Onoverdekte " 18 "	56	401	44	387
Overdekte " 30 "	2,170	66,610	2,278	27,257
Onoverdekte " 18 "	414	4,563	379	4,163
	18,941	368,319	20,779	543,948

In het 3e en het 4e stuk dier *Bescheiden* is deze opgave niet vervolgd.

Geld- wissel- en effectenhandel. Zie voor de jaren 1848 en volgende de jaarlijksche opgaven in dit Jaarboekje en de overzichten in de *Verslagen van de Kamer van koophandel te Amsterdam.* Bij het wetsontwerp van den Minister VISSERING omtrent de heffing eener rentebelasting, is als Bijl. A n°. 9 gevoegd een *staat van de hoogste en laagste koersen der voornaamste effecten ter beurze van Amsterdam verhandeld in* 1865—79. Aan het verslag van den *Kamer van Koophandel te Amsterdam* ontleenen wij de beide volgende opgaven:

Overzicht van de Prij...

aan de Amsterdamsche Beurs, gedurende het jaar ...

(Het bovenste cijfer toont aan den ...

STAATSLEENINGEN.	JAN.	FEBR.	MAART.
Nederland.			
Certific. Werk. Schuld..........2½ pct.	62¾ 63 13/16	63⅛ 64	63⅞ 64⅜
Dito dito.............3 〃	74½ 76	75⅝ 76¼	75 11/16 76 11/16
Dito dito.............4 〃	97⅛ 98⅛	97¾ 98⅜	97 11/16 98¼
Obligatiën 1878...............4 〃	97 9/16 98	98 98⅜	98 98 5/16
Griekenland.			
Obligatiën 1825...............5 〃	16 18	15½ 16	15¼ 15⅞
Hongarije.			
Obligatiën 1867...............5 〃	70¼ 74¼	71¼ 74½	73¼ 75
Goudleening 1876.............5 〃	55½ 57	56 57	56 11/16 58
Dito 1877.............6 〃	70⅛ 72⅝	70 72 15/16	72⅜ 73¾
Oostenrijk.			
Obligatiën, Papier, Mei—Nov....5 〃	51⅝ 53 1/16	51⅞ 54⅛	53⅛ 54⅜
Dito, Zilver, Jan.—Juli.....5 〃	52 15/16 54⅜	53 3/16 55¼	54⅜ 55⅞
Goudleening 1876.............4 〃	61 15/16 63	63 64⅝	64¼ 66
Portugal.			
Obligatiën, buitenland 1853, 1878.3 〃	48 15/16 49 11/16	49 49 9/16	49¼ 51⅛
Rusland.			
Oblig. bij Hope & C°. 1798/1816...5 〃	94¼ 96¼	94 95½	94⅝ 96
Dito Inscr. Zesde Serie 1855.5 〃	75 76⅛	75 77	75 13/16 77⅛
〃 〃 1864 *f* 1000..5 〃	88 11/16 91	89⅞ 90⅞	90¼ 92
Leening 1877, £ 100...........5 〃	83¼ 86⅜	84⅛ 87⅝	86 5/16 88¼
2e Oostersche Leening..........5. 〃	51 5/16 55	52⅛ 56	54 3/16 55 3/16
Obligatiën 1860 2e Leening.....4½ 〃	79⅜ 81¾	80 82½	81⅞ 83⅜
Geconsol. Leening v. 1875 £ 100.4½ 〃	73⅜ 75⅝	73 11/16 76¾	75⅝ 77½
Inschrijvingen 2e—4e Leening....4 〃	55⅜ 56½	54¾ 58	56¼ 58½

gende Effecten,

n uit het *Verslag van de Kamer van Koophandel.*

en Hoogsten koers der Fondsen).

.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1879.
	64½	64⅜	64¼	64⅛	64 7/16	64 7/16	62⅜
	66	65¾	65¼	64 13/16	65 3/16	65 7/16	66
	77⅞	78	78¼	77⅛	77⅛	76⅞	74½
	80¼	79½	79	79	78¼	78	80¼
	99½	90 15/16	100	100¼	100 7/16	100¾	97½
	100 15/16	101⅛	100⅞	100⅞	101 11/16	101 15/16	101 15/16
	100	100	100¼	100⅜	100⅞	101 7/16	97 9/16
	101	101 5/16	100⅛	101	102	102¼	102¼
	17	17¾	18½	18¼	18½	17	15
	18	18½	—	20¼	19¾	19½	20¼
	79¼	79	79	79½	80	80½	70¼
	81¼	81½	81	83	84½	84	84½
	63⅜	62¾	62½	64¼	64⅞	65	55½
	65¾	65¼	65½	65⅞	66	66½	66½
	80⅛	77⅜	77⅜	81	80¼	81⅝	70
	81⅝	81¼	82¾	82⅜	82	83⅜	83⅜
	56⅞	55⅝	55¾	57½	58	58⅜	51⅝
	57 13/16	57 9/16	58 1/16	58⅞	58 15/16	59	59⅜
	58⅜	57⅜	57⅜	58 11/16	59¾	59¼	52 15/16
	59¼	59	59⅛	60 11/16	60 11/16	60⅜	60 11/16
	67½	67¼	67½	69¼	68¾	69	61 15/16
	68⅜	68¼	69½	70	69⅞	69¾	70
	50¾	51¼	50 5/16	50⅞	51¼	52	48 15/16
	52 3/16	51 11/16	51 7/16	51 3/16	52 1/16	52½	52½
	96	96⅛	95⅝	95¾	95¾	95⅝	92
	97¼	97	96½	96¼	96 9/16	96⅞	97¼
	77¼	79¾	79½	79¾	79⅝	79¼	73⅜
	79⅝	81⅜	81⅛	80⅞	80¾	80⅞	81⅜
	91½	92	91¾	92⅛	92⅜	90¾	87½
	93	93¾	93¾	93¾	93⅞	93⅝	93⅞
11/16	88⅞	89 13/16	89½	89¾	89 1/16	89⅜	83¼
9/16	90⅞	91⅝	90 11/16	91¼	91⅜	91⅜	91⅝
¼	53 11/16	56¼	56⅝	56⅞	55⅞	54⅞	51 5/16
9/16	58¾	59 1/16	58	58 7/16	57⅜	56 13/16	59 1/16
2	82	82⅝	82½	83	82½	81⅞	78¾
3	84¾	84¾	84	84⅛	84	83⅞	84¾
5½	76	77 13/16	77⅜	77 11/16	76⅞	76⅛	72⅜
6¾	78¾	79⅜	78⅝	78½	78¼	78⅜	79⅜
56¾	56¼	62¾	60½	60	59	60	54¼
57¾	62½	64	61¾	61	59¾	60¼	64

Overzicht van de Pr

aan de Amsterdamsche Beurs, gedurende het jaar

(Het bovenste cijfer toont aan den l

STAATSLEENINGEN.	JAN.	FEBR.	MAART.
Nederland.			
Certific. Werk. Schuld..........2½ pct.	62¾ 63 13/16	63⅛ 64	63⅜ 64⅜
Dito dito..............3 〃	74½ 76	75⅝ 76¼	75 13/16 76 13/16
Dito dito..............4 〃	97½ 98⅛	97¾ 98⅜	97 13/16 98¼
Obligatiën 1878................4 〃	97 9/16 98	98 98⅜	98 98 5/16
Griekenland.			
Obligatiën 1825................5 〃	16 18	15½ 16	15¼ 15⅞
Hongarije.			
Obligatiën 1867................5 〃	70¼ 74¼	71¼ 74½	73¼ 75
Goudleening 1876..............5 〃	55½ 57	56 57	56 11/16 58
Dito 1877..............6 〃	70⅛ 72⅝	70 72 15/16	72⅜ 73¾
Oostenrijk.			
Obligatiën, Papier, Mei—Nov....5 〃	51⅝ 53 1/16	51⅞ 54⅛	53½ 54⅝
Dito, Zilver, Jan.—Juli.....5 〃	52 15/16 54⅜	53 3/16 55¼	54⅜ 55⅞
Goudleening 1876..............4 〃	61 15/16 63	63 64⅝	64¼ 66
Portugal.			
Obligatiën, buitenland 1853, 1878.3 〃	48 15/16 49 11/16	49 49 9/16	49¼ 51⅛
Rusland.			
Oblig. bij Hope & C°. 1798/1816...5 〃	94¼ 96¼	94 95½	94⅝ 96
Dito Inscr. Zesde Serie 1855.5 〃	75 76⅛	75 77	75 13/16 77⅛
〃 〃 1864 *f* 1000..5 〃	88 11/16 91	89⅞ 90⅞	90¼ 92
Leening 1877, £ 100...........5 〃	83¼ 86⅜	84⅛ 87⅝	86 5/16 88¼
2e Oostersche Leening..........5. 〃	51 5/16 55	52⅛ 56	54 3/16 55 3/16
Obligatiën 1860 2[e] Leening.....4½ 〃	79⅜ 81¾	80 82½	81⅞ 83⅜
Geconsol. Leening v. 1875 £ 100.4½ 〃	73⅜ 75¾	73 11/16 76¾	75⅝ 77½
Inschrijvingen 2[e]—4[e] Leening....4 〃	55⅜ 56½	54¾ 58	56¼ 58½

JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1879.
75 1/4	76 1/8	76 1/8	76 7/8	76 1/16	75 3/8	71 3/4
77	77 1/4	77 1/16	77 7/8	77 1/2	77 3/8	77 7/8
59 1/2	63	66 1/8	65 1/2	65 1/2	64 1/4	58
63	67 5/8	67 1/2	66 1/8	—	65 3/4	67 5/8
15 1/4	15 1/4	15 1/4	15 1/8	15 1/4	15 7/16	13 15/16
15 3/4	15 9/16	15 3/4	15 5/8	15 13/16	15 3/4	15 13/16
36 7/8	37	37 3/16	37	37 3/8	37 3/4	32
37 3/4	37 5/8	38 1/16	37 7/8	38	38 1/2	38 1/2
14 1/8	14 5/16	14 1/4	14 3/16	14 3/16	14 1/8	13 1/4
14 9/16	14 1/2	14 9/16	14 7/16	14 5/8	14 1/2	14 5/8
33 3/8	34 1/4	34 1/8	33 7/8	34	34	30
34 3/4	34 5/8	34 3/4	34 1/2	34 5/8	35 1/8	35 1/8
9 1/4	10 11/16	10 1/16	10	9	7 9/16	7 9/16
12	11 1/2	10 7/8	11	10 1/16	9 1/16	12 5/8
45 7/8	44 7/8	43 1/8	44 3/4	45 1/2	49 5/8	37 3/4
48 3/4	47	48 3/4	49	51	55	55
100 3/4	101 1/4	100 1/2	101 1/2	101 15/16	102 1/4	98
101 5/8	101 1/2	101 5/8	102 1/8	103	102 7/8	103
101 1/4	101 3/8	101 3/4	101 3/4	101 1/4	101 1/2	100 7/8
102	102	102	102 1/4	101 7/8	101 7/8	105 3/8
19 1/2	21	20 1/2	21 3/4	21 1/2	20 1/2	14 1/2
23	22 1/2	25	23 1/2	24 7/8	26 3/8	26 3/8
40 1/2	39	37	39	39 3/4	38	37
41	39 7/8	39	47 1/2	43 1/2	44	55
4 1/16	3 13/16	3 1/2	3 5/8	3 3/4	3 1/4	2 3/8
4 5/8	4 3/8	3 15/16	3 15/16	4 9/16	4 1/16	4 5/8
90	91 7/8	93 1/4	93 1/8	94 1/4	95	89
91 3/4	94	95	95	96 1/8	95 7/8	96 1/8
86 3/16	88 1/2	89	89 1/8	91 1/4	91 1/2	85 1/2
88 1/4	89 1/2	90	91 15/16	92 3/8	92 1/4	92 3/8
33 1/4	34 15/16	35 1/4	36 1/2	38 1/4	40 1/8	33 1/4
40	37	37 1/8	40	41 1/2	43	48 1/4
11 1/16	11 1/2	11 1/2	11 15/16	11 1/4	10 7/8	9 1/2
12 3/4	12 5/8	15	13 1/2	12 9/16	17 1/8	17 1/8
9 7/8	9 1/2	9 5/8	9 15/16	9 1/2	9 3/16	7 13/16
10 1/16	10 1/2	11 3/4	10 7/8	10 7/16	14 5/8	14 5/8
7 1/2	6 7/8	6 15/16	6 15/16	6 1/8	5 13/16	5 13/16
8 5/16	7 11/16	7 3/4	7 3/4	7 1/16	7 1/2	8 5/16

	JAN.	FEBR.	MAART.	APRIL
Rusland.				
Oblig. 1867—1869 (Nicol.-Spw.)..4 pCt.	71 3/4	72 3/16	74 1/2	72 3/4
	73 9/16	75 3/8	76	75 11/16
Dito 1859 ....3 〃	59 1/4	59	60 1/4	58[illegible]
	60 7/8	60 3/4	61	61[illegible]
Spanje.				
Oblig. Buitenland 1867/75........1 〃	13 15/16	13 15/16	14	14 3/16
	14 5/16	14 3/8	14 3/8	15 5/16
Dito 〃 1876..........2 〃	32 3/16	32	32 3/4	33 1/4
	33	33	34 1/16	36 9/16
Dito Binnenland Esc. 5000. ...1 〃	13 1/2	13 5/16	13 1/4	13 5/16
	13 13/16	13 11/16	13 9/16	14 1/8
Dito 〃 1876.........2 〃	30 1/8	30	30 3/8	30[illegible]
	30 3/4	30 1/2	31 1/8	33 1/4
Turkije.				
Algemeene Schuld 1865.........5 〃	8 7/8	11 13/16	10 7/16	9 11/16
	12	12 5/8	12 1/4	11 1/8
Egypte.				
Geunific. Schuld van 1877......6 〃	47 1/4	44 1/2	43 1/8	37 3/4
	51 5/8	47 5/8	47 1/8	45 1/4
Vereenigde Staten.				
Obligatiën van 1877............4 〃	99 1/4	98 7/8	98	98 1/16
	99 1/2	99 1/2	98 7/8	100 1/4
Dito 〃 1871............5 〃	102 3/4	102 3/8	102	101 1/8
	105 3/8	103 1/4	102 3/4	102 3/8
Cert. Staat Florida.............8 〃	14 1/2	14 5/8	15	15
	16	16	16 3/4	17
Louisiana.				
Geconsolideerde Obligatiën......7 〃	—	52	50	—
	—	55	54	—
Mexico.				
Obligatiën van 1864............3 〃	3 7/16	3 5/16	3	2[illegible]
	3 13/16	3 13/16	3 1/2	3[illegible]
Braziliё.				
Obligatiën van 1865............5 〃	89	91 1/2	91 1/4	89
	93 1/4	92 1/2	92 1/2	92
Dito 〃 1875............5 〃	85 1/2	87 1/4	85 3/4	86[illegible]
	90 1/4	88	87 1/2	88[illegible]
Columbia.				
Obligatiën van 1873............4 3/4 〃	45 1/2	43	44 3/8	38 1/2
	47 5/8	48 1/4	45 15/16	45 3/4
Peru.				
Obligatiën van 1870............6 〃	13 1/4	13 1/8	12 3/4	11 1/4
	14 1/2	14 1/2	14 3/8	12 3/4
Dito 〃 1872............5 〃	11 3/8	11 1/8	10 3/4	9 5/8
	12 3/8	12 5/8	12 3/8	10 7/8
Venezuela.				
Obligatiën uit de Conversie.....3 〃	6 5/8	7 1/4	7 5/16	6 13/16
	7 1/4	7 7/8	8 1/8	7 7/16

———

JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1879.
75¼	76⅛	76⅛	76⅞	76 1/16	75⅜	71¾
77	77¼	77 1/16	77⅞	77½	77⅜	77⅞
59½	63	66⅛	65½	65½	64¼	58
63	67⅝	67½	66⅛	—	65¾	67⅝
15¼	15¼	15¼	15⅛	15¼	15 7/16	13 15/16
15¾	15 9/16	15¾	15⅝	15 13/16	15¾	15 13/16
36⅞	37	37 3/16	37	37⅜	37¾	32
37¾	37⅝	38 1/16	37⅞	38	38½	38½
14⅛	14 5/16	14¼	14 3/16	14 3/16	14⅛	13¼
14 9/16	14½	14 9/16	14 7/16	14⅝	14½	14⅝
33⅜	34¼	34⅛	33⅞	34	34	30
34¾	34⅝	34¾	34½	34⅝	35⅛	35⅛
9¼	10 11/16	10 1/16	10	9	7 9/16	7 9/16
12	11½	10⅞	11	10 1/16	9 1/16	12⅝
45⅞	44⅞	43⅛	44¾	45½	49⅝	37¾
48¾	47	48¾	49	51	55	55
100¾	101¼	100½	101½	101 15/16	102¼	98
101⅜	101½	101⅝	102⅛	103	102⅞	103
101¼	101⅝	101¾	101¾	101¼	101½	100⅞
102	102	102	102¼	101⅞	101⅞	105⅝
19½	21	20½	21¾	21½	20½	14½
23	22½	25	23½	24⅞	26⅜	26⅜
40½	39	37	39	39¾	38	37
41	39⅞	39	47½	43½	44	55
4 1/16	3 13/16	3½	3⅝	3¾	3¼	2⅜
4⅝	4⅜	3 15/16	3 15/16	4 9/16	4 1/16	4⅝
90	91⅞	93¼	93⅛	94¼	95	89
91¾	94	95	95	96⅛	95⅞	96⅛
86 3/16	88½	89	89⅛	91¼	91½	85½
88¼	89½	90	91 15/16	92⅜	92¼	92⅜
33¼	34 15/16	35¼	36½	38¼	40⅛	33¼
40	37	37⅛	40	41½	43	48¼
11 11/16	11½	11½	11 15/16	11¼	10⅞	9½
12¾	12⅝	15	13½	12 9/16	17⅛	17⅛
9⅞	9½	9⅝	9 15/16	9½	9 3/16	7 13/16
10 11/16	10½	11¾	10⅞	10 7/16	14⅜	14⅝
7½	6⅞	6 15/16	6 15/16	6⅛	5 13/16	5 13/16
8 5/16	7 11/16	7¾	7¾	7 1/16	7½	8 5/16

INDUSTRIEELE EN FINANTIELE ONDERNEMINGEN.	JAN.	FEBR.	MAART.
Aand. Amsterdams. Kanaalmaatschappij..	65¼	64¼	55½
	67	65	64½
〃 Kon. Ned. Stoomboot-Maatsch....	28½	32	32
	35½	35	34
〃 Nederlandsche Bank...........	318	324	320
	320	330	329
〃 Nederl. Handel-Maatsch. op Resc.	102¼	102⅛	101 9/16
	103⅝	102¾	102⅜
〃 Nederl.-Indische Handelsbank....	118	119	123
	120	123	126
〃 Stoomvaart-Maatschappij Java.....	48	50	48½
	52	—	50
〃 Oostenrijksche Hongaarsche Bank.	111½	113	113
	116	116¼	116
Oblig. Colorado Landmaatschppij.7 pCt.	9¾	9⅞	10¾
	10⅞	11	13½
Cert. Maxwell 1870 gefourneerd..7 〃	9⅜	10¾	15⅞
	10 11/16	16½	24⅞
SPOORWEGLEENINGEN.			
Aand. Hollandsche IJzeren Spoorweg....	116¾	116¾	118
	118¾	118¾	120
〃 Maatsch. tot Expl. v. Staats-Spoorw.	108	108½	111½
	109	111	112½
〃 Nederl. Centraal-Spoorweg.......	—	10	13
	—	13	13½
〃 〃 〃 〃 gest...	31	31¾	32½
	34	32¾	34½
〃 Nederlandsch-Indische Spoorweg..	100¾	102½	106⅛
	102½	108	108
〃 Nederlandsche Rijnspoorweg.....	132¼	136	136
	136½	141	138
Oblig. Boxtel-Wezel-Spoorw.....4½ pCt.	16⅝	16	17
	20¾	19	19½
〃 〃 〃 〃 1e. hyp.5 〃	56¼	54	60
	63¼	65	64½
Aand. Theiss-Spoorweg.........5 〃	77	77½	80½
	80	82½	82½
Oblig. Victor-Emanuel-Spoorweg.3 〃	46	46	47
	46¾	47½	48¾
〃 Zuid-Italiaansche Spoorw..3 〃	44⅝	45¾	46⅜
	46¼	46⅞	48¾
〃 Fransch-Oostenr. Spoorw.3 〃	64½	65½	65¾
	66¼	66¾	67
Aand. Warschau-Bromberg Spw..4 〃	50½	50¼	50⅞
	53	52	51½
Aand. Warschau-Weener Spoorweg.....	50½	50½	52½
	54½	54¼	54½
〃 Groote Russische 〃...5 pCt.	111½	113	113¾
	117¼	116¼	116

JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1879.
57	57	56¾	56	55¼	50⅜	50⅜
59¼	58⅞	57	67	64¾	60	67
42	41½	40	40½	44	41	28½
45¾	44½	40½	44½	49	42½	49
312	307	311	311½	314½	315	307
314	312	313	315	316	316	340
102½	104¼	104⅜	105 7/16	109½	115⅝	100⅛
104⅝	105	105½	111⅝	117⅞	118	118
117	115	116	116	118	122	115
119	117¼	118	120	121	118	126½
46½	48¾	45	45	48	—	40
50	—	46¼	49	53½	—	53½
17⅛	117½	117	119	120¼	121	111½
19¾	119¾	121½	121⅜	122¼	124½	124½
22⅝	23¾	24	27	28¼	28½	9¾
26	25½	34	32	31½	32½	34
33⅛	33½	37	36⅛	37½	38	9⅜
37⅝	39¾	47	45	39⅞	43⅝	47
22	123¼	125	124¼	124	115½	115½
24½	124¼	126½	125	125½	124	126½
07	107½	107⅜	107	110	110½	107
10	108	108	110	111	111	115¼
11¾	15 7/16	16	18¼	20¾	21½	10
18	17¾	22	23¾	24½	24	24½
37¾	42¼	44⅞	46¾	48¾	49½	31
44¼	45¾	49½	54	54	53	54
114½	115	119½	121¾	128	128	100¾
116¼	121	121⅜	132½	132	130	132½
139½	140	140½	142½	144½	147¼	132¼
140½	141½	142	144½	150	150¾	150¾
15⅜	18	18	19⅜	25	24½	13
20	21½	22	26	31	27¼	31
54	59½	61	62¼	69¼	69⅝	51
62	66	64¾	69	79	74⅝	79
89½	89¾	88	87	87	89¾	77
98	94	90¾	89⅝	90¼	92½	98
49¾	50¼	50½	50	48½	49½	46
53½	52	52	52¼	51	51	53½
47 1/16	47⅛	47¾	47 3/16	47¼	47¼	45⅝
47⅞	48	48⅜	48 13/16	47 13/16	48	48 13/16
68¾	69¼	68¾	68¾	68¼	69¼	64½
70¼	71	70½	69¾	69¾	70	71
50½	54¼	54½	54⅝	52½	50⅜	49¾
55½	55½	54¾	55	54⅝	52½	55½
57	62½	62½	67½	72½	73	50
64½	64	70⅛	83	77⅞	78⅞	83
120½	125¾	127	126	128	128⅜	111½
126½	128½	129¾	129¼	130¼	130 15/16	130 15/16

	JAN.	FEBR.	MAART.
Oblig. Brest-Grajewo Spoorweg. 5 pCt.	74	74⅝	78¼
	76	78¼	83
Aand. Kiew-Brest 〃...5 〃	60½	61¼	63⅛
	66¼	63½	69
Oblig. Kursk-Charkow 〃...5 〃	82¾	82¾	82⅞
	84¼	83½	83⅞
〃 Kursk-Charkow-Azow 〃...5 〃	72½	73¼	73⅞
	75⅝	74¼	76
〃 Losowo-Sewastopol 〃...5 〃	76¼	76	77
	78	76⅝	79⅛
Aand. Morschansk-Sysran 〃...5 〃	60¼	60¼	60
	63	62	62
Oblig. Moscou-Jaroslaw 〃...5 〃	91¼	91 15/16	92½
	93½	93¾	94
〃 Moscou-Kurks 〃...6 〃	97	97	98⅝
	98	98⅝	99¾
Aand. Orel-Vitebsk 〃...5 〃	73½	73	75
	76	79	78¼
Oblig. Poti-Tiflis-Spoorw. *f* 1000. 5 〃	83	82¾	83⅛
	84¾	84	84⅜
Aand. Rumaansche Spoorweg..........	31¼	29¾	30
	35½	32¼	33
Oblig. Atl. Mississippi-Ohio Spw.. 7 pCt.	26½	29	25¼
	32¼	33	30 3/16
〃 en cert. Caïro-St. Louis 〃...7 〃	12½	13⅛	13½
	14	15½	22
〃 Central Pacific Spoorweg.. 6 〃	104⅞	106	105¾
	106½	107¼	106¾
〃 California en Oregon..... 6 〃	92 13/16	96⅛	94¼
	96½	97¼	96¾
Cert. v. pref. Aand. Chic. N.-W. Spw.....	78½	82	85
	86⅜	88⅝	88½
〃 〃 〃 〃 〃 1e hyp. 7 pCt.	94	99⅝	100
	99⅞	102⅛	101¾
Oblig. Madison Extention....... 7 〃	99¼	101⅝	102
	102⅛	106	103½
〃 Menominee............. 7 〃	99	101⅛	101⅝
	102⅛	106	103
〃 Chicago South Western... 7 〃	101⅝	103¾	104½
	103½	108¾	106½
Cleveland Mount Vernon spoorw.. 7 〃	27	28	35
	28½	38	37¾
Certif. Denver Pacific........... 7 〃	40¾	41	45½
	45	48	58⅛
Oblig. Denver Rio Grande....... 7 〃	86	87⅛	86
	93	90¾	90½
〃 Des Moin. Fort Dodge spw.. 6 〃	74½	76	71½
	85	81	78 7/16
Aand. Erie-Spoorweg met storting......	21⅛	24 1/16	22⅞
	26 3/16	26 7/16	25½
Certific. van Aandeelen Illinois Central..	80¼	85½	80½
	87¾	88⅝	85¾

	…I.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1879.
		88	88	88	88½	90	74
	…⅞	90	89¼	89	90⅜	90⅝	90⅝
	…½	69½	69½	69½	70	70	60½
	…½	71½	—	72	—	71	72
	…½	87	86⅝	85	86¾	86¼	80⅝
	…½	88½	87⅞	87¾	88	88	88
	…5	78¾	79 3/16	79	79	79	72½
	…	80½	80½	80½	80½	80	80½
	…½	81	81¾	80½	81	80	76
	…3	82	82	82	83	82½	83
	…0½	60¾	60½	60	59	58⅝	58⅝
	…2½	64½	61⅞	61⅛	61¼	60½	64½
	…3⅞	95⅝	94½	94 13/16	95	95½	91¼
	…98	97	96¼	95¾	97	96¾	98
	…00½	101	100¾	101¼	101½	101¾	97
	…01	101⅝	101⅞	102	104	102	104
	79½	81⅝	81½	81	81⅞	84½	73½
	82¼	82½	82¼	82¼	87	86½	87
	84¾	86⅝	86⅝	86⅜	86½	86	80⅝
	86⅞	88	87⅝	87⅞	87 13/16	88	88
	33	36	38⅝	40½	45	43¼	29⅝
	36⅝	40⅞	40⅞	47⅛	48	48½	48½
	35¾	38⅜	42	53⅝	61½	69½	26½
	38¼	45½	53½	65½	74⅞	73¼	74⅞
…	20	21½	23¾	40⅝	48½	51	12¼
	23	25⅝	41	51½	54	54⅝	54⅝
…¼	106¾	108	108⅝	108¾	108	107½	104⅞
…6¾	109	109	109½	109⅞	109½	109	109⅞
…97⅞	98¼	99	99	99⅛	99½	99	92 13/16
98	99	100	100	109	100	100	100
99	94½	95½	96½	100½	102½	103⅝	78½
92	98	98	101⅛	105¼	105¼	105⅝	105⅝
96	104¼	105½	105⅛	106¾	106⅝	106	94
103½	107	107	107	107½	106¾	106½	107½
104¼	106½	107½	107¼	108½	109⅝	108⅜	99¼
105⅝	108⅝	109	109⅝	110¾	110¼	110	110¼
107	106½	107⅞	107¼	108½	109½	108½	99
105¾	108⅝	109¼	109¼	110¼	110	109⅝	110¼
107	107¾	108½	109½	108⅝	111	109	101⅝
107½	110	110½	110½	111¼	112 1/16	111⅜	112 1/16
109	35½	35¼	41½	41½	49¾	52¾	27
31	36½	44½	47	47	63½	61	63½
34½	60	62¾	65¾	—	—	—	40⅝
59⅝	64¼	70½	67	—	—	—	70½
63½	88½	88¾	89½	91	93	93½	86
91	91	92	94	94	97	96	97
93⅝	87	90	92	93	93	95	71½
85	90⅛	91½	95	95	—	95¼	95¼
86½	27	24	24⅛	32⅛	35⅝	38½	21⅛
26⅝	28½	28 9/16	34	42 5/16	48½	43 3/16	48½
27⅝	87½	90	90½	91⅝	96½	96½	80¼
86	90½	92½	95¼	99¼	101	99¾	101
88¼							

	JAN.	FEBR.	MAART.
Oblig. Kansas Pacific ....7 pCt.	71¾ 80	79⅜ 93½	90¼ 103
〃 St. Louis South Eastern...7 〃	45¼ 56¼	53 60¾	52½ 54⅛
Certific. van Aandeelen Michigan Central.	71 85¼	83¾ 85⅛	— —
Oblig. en Cert. Miss. Kans. Tex..7 pCt.	43¾ 49⅝	49 55$\frac{5}{16}$	52½ 57¾
Cert. Paducah-Elisabethtown spoorweg...	16½ 19½	18 19½	17½ 22
〃 Paducah-Memphis spoorweg.7 pCt.	12 14½	14⅛ 19⅞	17½ 20$\frac{15}{16}$
〃 v. Aand. Pittsb. Fort Wayne.7 〃	98 101⅛	102 103½	100¾ 103½
〃 Port Huron spoorweg......7 〃	12¾ 15½	13¾ 19¾	16½ 26
〃 Tol. Peoria en Wars. spoorw.7 〃	25½ 32	32 —	28 30½
Oblig. Union Pacific (Hoofdlijn)..6 〃	104⅞ 106$\frac{1}{16}$	105½ 107¼	105½ 106⅝
PREMIELEENINGEN.			
Oblig. Stad Amsterdam *f* 100....3 pCt.	103 104⅞	103⅝ 105	104½ 105
〃 〃 Rotterdam..........3 〃	102¼ 104	103 104	102¾ 103½
〃 Gemeentecrediet.........3 〃	88⅜ 89¼	88¼ 89¼	88½ 89¼
〃 Stad Antwerpen 1874.....3 〃	94 95¼	94⅛ 95	92¾ 95
Hongaars. Aand. à Fl. 100 v. 1870........	66¾ 69	68¼ 72¼	72 83½
Oostenrijks. 〃 〃 〃 250 〃 1854.4 pCt.	91 92¾	91¼ 94¾	94 98¼
Dito 〃 〃 〃 500 〃 1860.5 〃	96½ 99½	95½ 98¼	98 100¼
Dito 〃 〃 〃 100 〃 1864........	119 122½	122 128½	123½ 130½
Dito 〃 〃 〃 100 〃 1858........	136 137½	136½ 141	140½ 145
Weenen Aandeelen à Fl. 100 van 1874.	75½ 77¾	80 82¼	81 94
Russis. Aand. à Z. R. 100 v. 1864.5 pCt.	131½ 139½	131¼ 140	137½ 140¼
Dito 〃 〃 〃 〃 100 〃 1866.5 〃	131¾ 138	131 139½	135¼ 138
Oblig. stad Madrid 1868........3 pCt.	40 43	39 40⅝	39 39½
Turksche Aand. à Fr. 400 v. 1870.3 〃	9¼ 10¾	10 11$\frac{3}{16}$	9⅛ 10$\frac{15}{16}$

JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1879.
112½	113	—	—	—	—	71¾
113	—	—	—	—	—	113¼
60	60 7/16	65	70	83½	98¼	46¼
62½	68	72	86	98½	98½	98½
—	83½	—	85	91	93	71
—	—	—	90¼	92½	—	93
64⅝	70 3/16	71⅜	77	86½	88	43¾
73¾	74	79	90½	92¾	91 11/16	92¾
19	19⅝	22⅞	24¾	29	42½	16½
20	25	30	29⅜	44	48	45
—	25	24½	28¼	32	36	12
—	27	31¾	32½	40	40¼	40¼
106	107	108	108	109	109	98
107	107¾	108¼	110	110½	110	110½
30½	31¼	32¼	40	46	51¼	12¾
32¾	33¾	45	47½	57	54¾	57
32½	35½	54¾	62⅞	65½	67	25½
35	56¼	66¾	67	69¾	72	72
106½	107¾	108⅝	109	107½	107¼	104⅞
109	109	109⅛	109¾	109½	108½	109¾
106½	106	107	107	107¾	106½	103
109¾	110½	108½	108¼	109¼	109¼	110½
103	103	102¾	101¼	102¼	102	100½
104¼	104¼	104⅝	104	103	103½	104⅝
93¾	94½	95	94	94½	94¼	88¼
95⅞	95½	95¾	95¼	95¼	95	96
94¼	95	95¼	95¾	95	94½	92¾
95¾	96	96⅞	96¼	97	95⅝	97
88	83⅛	84	87¼	88½	90½	66¾
90½	90	88¾	90½	91¼	95½	95½
99	98	97	102¼	102¼	106¾	91
101¼	100½	104	104	105½	109	109
108½	105¾	104½	106½	109	110	95½
109⅞	108	108½	109½	110	113	113
135½	135½	133¼	134	136¼	140½	119
137	138	135½	136½	142½	144⅛	144⅛
143½	143½	145¼	143	143¾	152¼	136
145¼	145	147	144	148	154½	154½
95	95	96	95½	96¾	101	75½
98	98	98¾	98	101½	103⅞	103⅞
139¼	143¼	144½	141¾	142	142¾	131¼
149½	149	147⅛	147¼	146¾	145½	149½
137¼	142¼	142⅛	140⅛	139½	139	131
149½	148¼	146	145½	143¾	142¾	149¼
47	47	48	49¾	52½	53½	39
50½	50	51¾	56	56	54¾	56
10	9¼	8⅞	10	8 15/16	7 7/16	7 7/16
10⅞	10 1/16	9⅝	11	10⅜	9⅛	11½

DIVERSEN.	JAN.	FEBR.	MAART
Certif. Vereenigde Amerik. Fonds. 2e Serie.	75½ 77	77 80½	78 80¼
〃 〃 〃 Hypoth.-Oblig.	44 48	48 55¾	54½ 58
Beleening	4 —	4 —	4 —
Prolongatie........................	3½ 5½	3½ 4½	4 4½

JUNI.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1879.
87	86	88½	90	91	95	96	75½
88½	89	90	91	96	96¾	98½	98½
59	59	60	64	68	70½	75½	44
62	60½	64	67	70½	75	77	77
—	3	3	3	3½	—	4	3
—	—	—	—	—	—	—	4
3½	3	3	3	3	3½	3½	3
4	4	3½	4	4	4	5	5½

LAAGSTE EN HOOGSTE WISSELKOERSEN over 1879.

1879.		Januari	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	August.	Septem.	October.	Nov.	Dec.	't geheele jaar 1879.
Londen..............kort	L.	12.05½	12.05½	12.09	12.03½	12.02	12.02½	12.04	12.04½	12.07½	12.07	12.07½	12.04	12.02
	H.	12.14	12.10	12.10½	12.07½	12.04	12.04½	12.04½	12.09	12.12	12.08	12.10	12 09	12 14
″..................2m.	L.	11.98	12.—	12.02	11.99	11.97½	11.98½	12.—	12.02	12.03	12.03	12.02	11.99	11.97½
	H.	12.02	12.02	12.03	12.01	11.99	12.—	12.02	12.03	12.07	12.05	12.04	12.03	12.07
Parijs.............. kort	L.	47.80	47.80	47.65	47.75	47.75	47.60	47.55	47.60	47 70	47.65	47 80	47.80	47.55
	H.	47.95	47.95	47.90	47.85	47 80	47.70	47.70	47.70	47.80	47.85	47.90	47.95	47.95
″..................2m.	L.	47.40	47.50	47.35	47.35	47.45	47.40	47.30	47.40	47 40	47.45	47.45	47 50	47.30
	H.	47.65	47.55	47 50	47.45	47.45	47.45	47.40	47.45	47.50	47.50	47.50	47.55	47.65
Pruisische bankplaatsen kort	L.	58.95	58 95	58.80	58.70	58.70	58.70	58.70	58.70	58 90	59.—	59.20	59.10	58.70
	H.	59.15	59.15	58.95	58.85	58.90	58.90	58.95	59.—	59.35	59.30	59.35	59 25	59.35
″ ″......3m.	L.	58.45	58 50	58.40	58.40	58.40	58.40	58.40	58.40	58.40	58.55	58.60	58.60	58.40
	H.	58.50	58.60	58.55	58.45	58.40	58.40	58.40	58.40	58.60	58.60	58.75	58.70	58.75
Weenen..............3m	L.	100¼	100¾	101.—	100⅛	100.—	101.—	101¾	101.—	100.—	101.—	101½	101.—	100.—
	H.	101.—	101¼	101½	101.—	100½	101½	102.—	102.—	100¾	101½	102 —	101½	102.—
Petersburg............3m.	L.	110.—	112.—	115.—	112.—	112.—	115.—	116½	121.—	120.—	124.—	123.—	122.—	110.—
	H.	116.—	116.—	116.—	116.—	114.—	116.—	121.—	123.—	122.—	127.—	124.—	124.—	127.—
Prolongatie...............	L.	3½	3½	4.—	3½	3½	3½	3.—	3.—	3.—	3.—	3.—	3.—	3.—%
	H.	5½	4½	4½	5	5	4	4.—	3½	4.—	4.—	4.—	5.—	5½ ″

de behandeling van het wetsontwerp tot regeling van het ·landsche muntwezen in de zitting 1873/74, van het ontwerp et tijdelijk beperken der bevoegdheid tot aanmunting van zilstandpenningen en van het ontwerp tot nadere tijdelijke ening omtrent het Nederlandsche muntwezen, in de zitting 1874/75, zijn door de Regeering medegedeeld eene opgave van emiddelden stand van den wissel op Engeland van 1840—1873 *id Staatsc.* 1873/74, n°. 65, 14), een staat van de wisselkoersen msterdam op Londen, Januari tot ultimo Sept. 1874, tegenover jzen van het zilver op de Londensche markt (*Bijblad Staatsc.* '5, bijl. n°. 53, 4), en een lijst van den loop der wisselkoersen msterdam op Londen, Hamburg en Parijs van 1 Jan. 1872 tot ıart 1875 (*Bijblad Staatsc.* 1874/75, n°. 146, 5). Uit die n is het volgende overzicht geput van den hoogsten en laagtand van den wissel van Amsterdam op Londen. Voor de 1875 tot '78 zijn de cijfers ontleend aan het Verslag van de van Koophandel te Amsterdam.

hoogste stand.	laagste stand.	hoogste stand.	laagste stand.	hoogste stand.	laagste stand.
f 12.02½	11.92½	1853....f 11.85	11.65	1866....f 11.90	11.65
″ —	11.87½	1854....″ 11.77½	11.60	1867....″ 11.96	11.77½
″ 12.25	12.07½	1855....″ 11.90	11.75	1868....″ 11.98	11.84
″ 12.22½	12.62½	1856....″ 11.97½	11.60	1869....″ 12.13	11.86
″ 12.20	12.02½	1857....″ 11.92½	11.62½	1870....″ 11.95	11.71
″ 12.32½	12.17½	1858....″ 11.82½	11.67½	1871....″ 11.99½	11.82½
″ —	11.97½	1859....″ 11.77½	11.60	1872 ...″ 12.16	11.85
″ 12.30	11.95	1860....″ 11.75	11.62½	1873....″ 12.16	11.92
″ 12.12½	11.80	1861....″ 11.95	11.72½	1874....″ 11.95	11.76
″ —	11.97½	1862....″ 11.82½	11.64½	1875....″ 12.04	11.66
″ 21.10	11.67½	1863....″ 11.90	11.68¾	1876....″ 12.12	12.02
″ 11.95	11.75	1864....″ 11.93¾	11.68¾	1877....″ 12.12	12.01½
″ 12.05	11.77½	1865....″ 11.98¾	11.67½	1878....″ 12.15	12.02½

OMSTEN VAN DE PATENTBELASTING ALS OVERZICHT VAN DE KKINGEN DER NIJVERHEID. *Bronnen:* In het *Bijblad tot de ourant* 1849, bl. 49, is medegedeeld een *algemeene staat, aane het aantal artikelen op de primitieve en suppletoire kohieren patentrecht voorkomende en het bedrag der rechten in hoofdsom t dienstjaar* 1847—1848, in de verschillende arrondissementen r de verschillende cathegoriën, en welke staat in het *Jaarb.* bl. 188, geheel is opgenomen. Zoover ons bekend, is zij later *rvolgd. De* totaalcijfers daarvan waren:

	Aanslagen.	Bedrag der rechten.
4e cathegorie beneden *f* 10	255,573	*f* 641,571.16
2e 〃 van *f* 10.— 〃 25	26,500	〃 405,193.33
3e 〃 〃 〃 25.— 〃 50	7,487	〃 258,922.40
4e 〃 〃 〃 50.— 〃 100	3,024	〃 214,242.09
5e 〃 〃 〃 100 en meer	1,417	〃 336,090.08
	294,001	*f* 1,856,019.06

In de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, I, II, III en IV 's Grav. 1861, 1869, 1874 en 1879, wordt medegedeeld het aantal aanslagen en het bedrag der kohieren van het patentrecht van 1846—1878, waarvan de totaalcijfers voor het geheele Rijk zijn:

Dienstjaren.	Bedrag.	Aantal artikelen of aanslagen.
1846/47	*f* 2,116,695.70	321,046
1850/51	〃 2,325,379.29½	323,454
1855/56	〃 2,082,976.69½	340,012
1860/61	〃 2,321,574.61	364,672
1865/66	〃 2,629,373.39	385,006
1870/71	〃 2,955,301.80½	383,921
1871/72	〃 2,674,953.57½	382,599
1872/73	〃 2,786,988.11	391,978
1873/74	〃 2,988,111.82	395,340
1874/75	〃 3,005,784.84½	397,973
1875/76	〃 3,023,461.19	400,234
1876/77	〃 3,079,440.37½	413,453
1877/78	〃 3,146,205.04	425,948

In het 2de stuk der *Bescheiden* worden zeer uitvoerige opgaven van de bedrijven, waarvoor patentrecht wordt voldaan, medegedeeld die in het derde en vierde stuk niet zijn vervolgd.

INRICHTINGEN EN HULPMIDDELEN TOT BEVORDERING VAN DE VOLKSNIJVERHEID EN HET MAATSCHAPPELIJK VERKEER.

Middelen van vervoer en gemeenschap.

Wegen. De volgende statistiek van 1864 en van 1873 is overgenomen uit het *Verslag van den Landbouw* over 1873, welke bij gebrek aan latere opgaven herhaald wordt.

De Land- en Waterwegen in Nederland in 1864 en 1873.

PROVINCIËN.	RIVIEREN.	VAARTEN.	ZOMPVAARTEN.	SPOORWEGEN.		KUNSTWEGEN.			OP 100 HECTAREN KOMEN METERS						OP 100 INWONERS KOMEN METERS					
	Lengte in kilometers.				Aantal stations en halten.	Rijkswegen.	Provinciale wegen.	Gemeente- en buurtwegen.	Waterweg.		Spoorweg.		Kunstweg.		Waterweg.		Spoorweg.		Kunstweg.	
						Lengte in kilometers.			1800.											
									64.	73.	64.	73.	64.	73.	64.	73.	64.	73.	64.	73.
Groningen..	32	737	—	81	12	34	344	543	277	336	—	36	230	402	286	330	—	35	260	396
Fiesland....	—	551	97	106	17	145	26	840	211	195	8	32	200	305	244	211	9	34	240	329
Drenthe....	4	213	18	66	8	68	20	290	82	88	—	25	70	142	221	215	—	60	210	345
Overijssel...	97	276	163	171	21	210	53	549	166	161	1	51	230	244	223	206	1.2	66	330	312
Gelderland..	314	78	120	225	30	424	27	1,610	95	101	44	44	300	405	114	116	56	51	410	467
Utrecht.....	84	121	—	136	17	149	76	303	104	147	68	98	360	379	84	114	60	76	310	294
N.-Holland	—	390	—	166	26	124	8	1,352	104	144	18	61	460	547	50	64	8	27	230	243
Z.-Holland.	375	277	—	144	27	59	5	1,628	196	216	35	48	470	560	89	90	18	20	230	235
Zeeland....	182	53	—	90	16	71	62	216	138	133	—	51	120	198	140	129	〃	49	155	191
N.-Brabant.	133	194	24	297	34	250	700	891	46	68	16	58	160	359	56	79	20	67	200	416
Limburg....	164	39	—	140	22	206	194	547	86	92	19	63	230	429	86	89	20	62	230	416
Nederland..	1,385	2,929	422	1,622	230	1,740	1,515	8,769	130	144	19	49	260	365	122	127	17	44	260	324

Zie mede de jaarlijksche mededeelingen omtrent de verbetering der land- en waterwegen in de *Prov. Verslagen* en het *Verslag over de openbare werken* het laatst over 1878.

Scheepvaartkanalen. Volgens het *Overzicht der scheepvaartkanalen in Nederland op* 1 Mei 1879 hadden de kanalen

in de provincie	Groningen........eene lengte	van	696,493	K. M.
"	"	Friesland............"	"	658,433	"
"	"	Drenthe.............."	"	207,849	"
"	"	Overijssel............"	"	269,597	"
"	"	Gelderland..........."	"	154,365	"
"	"	Noord-Brabant........"	"	175,520	"
"	"	Limburg.............."	"	63,352	"
"	"	Utrecht.............."	"	138,995	"
"	"	Noord-Holland........"	"	354,200	"
"	"	Zuid-Holland........."	"	298,370	"
"	"	Zeeland.............."	"	51,014	"
		Te zamen......*f*		3,078,638	K. M.

Spoorwegen. Bronnen: Verslag van den Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten, over 1878, *Staatscourant* 1879, n°. 155. *Verslag betreffende den aanleg van Staatsspoorwegen over* 1878, *Staatscourant* 1879, n°. 163. Id. over 1879, *Staatscourant* 1880, n°. 171. De concept-begrootingen voor den aanleg van Staatsspoorwegen laatstelijk voor den dienst van 1880. De *Staats-Almanak*, 1880, Hfdst. XI § 3. *Statistiek van het vervoer op de spoorwegen over het jaar* 1878, uitgegeven door het Departement van Waterstaat, handel en Nijverheid en de maandelijksche *Overzichten van het vervoer op de spoorwegen*, sedert den aanvang van 1880 in de *Staatscourant*.

Benaming der Ondernemingen.	zijnde lijnen bij 't eind van 't jaar. voor het personen-verkeer. Kilo m.	voor het goederen-verkeer. Kilo m.	Aantal stations en halten.	vee-hellingen.	locomotieven.	personen-wagens.	gesloten goederen- en veewagens.	opene goederen- en veewag.
Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorw.								
I. *a.* Noordernet	432,750	432,750	62	57				
b. Spoorweg Ned.-Pruis. grens Gronou	2,166	2,166	—	—	76	226	505	502
c. 〃 Almelo-Salzbergen	55.472	55,472	[4]) 6	[8]) 7				
II. *a.* Zuidernet	378,189	378,189	61	55	121	278	606	1,625
b. Spoorweg Luik-Limburg	136,742	136,742	[5]) 22	[9]) 18				
Nederl. Rhijnspoorweg-Maatschappij	208,550	208,550	30	22	86	229	771	594
Holl. IJzeren Spoorweg-Maatschappij.								
a. Amsterdam-Rotterdam	84,408	84,408	12	8				
b. Haarlem-Uitgeest	17,993	17,993	3	3				
c. Noord-Hollandsche Staatsspoorweg	83,926	83,926	13	10	79	435	342	592
d. Oosterspoorweg [1])	125,689	125,689	9	10				
e. Zutphen-Winterswijk	43,556	43,556	4	5				
Nederlandsche Centraal-Spoorwegmaatsch	101,085	101,085	13	10	20	96	96	22
Noord-Brab. Duitsche Spoorweg-Maatsch. [2])	101,000	113,000	[6]) 11	[10]) 10	10	46	60	95
Grand Central Belge (Nederl. gedeelte).								
a. Moerdijk-Nederl.-Belgische grens	30,813	30,813	3	4	[12])	[12])	[12])	[12])
b. Breda-Roozendal	24,041	24,041	6	—	194	346	1,116	6,032
c. Tilburg-Nederl.-Belgische grens	22,530	22,530	3	—				
d. Lanaeken-Aken	31,980	31,980	5	5				
Rheinische Spoorwegonderneming. (Nijmegen-Kleef) [3])	26,713	26,713	[7]) 5	[11]) 2	—	—	—	—
Luik-Maastr. Spoorwegmaatsch. (Nederl. ged.)	11,026	11,026	3	2	6	23	36	183
Te zamen	1,918,629	1,930,629	271	228				

8*

1) Van deze lengte behooren 31,000 meter tot den N.-Holl.-Staatsspoorwegen. 2) Voor het Nederlandsch gedeelte alleen 52.5 kilometeOs. 3) Als voren 13,990 kilometers. 4) Waarvan op Nederl. gebied 3. 5) Id. 3. 6) Id. 7. 7) Id. 2. 8) Id. 3. 9) Id. 2. 10) Id. 7. 11) Id. 1. 12) Deze opgaven hebben betrekking op het geheele net der onderneming.

Benaming der Ondernemingen.	Vervoerde reizigers.	Vervoerde bagage. Tonnen.	Vervoerde bestel-goederen. Tonnen.	Vervoerde stuk-goederen. Tonnen.	Vervoerde wagenladings-goederen. Tonnen.	Vervoerde paarden en vee. w. = wagenladen, s. = stuk, t. = ton.	Opbrengst van het vervoer van alle reizigers te zamen. Gl.	Opbrengst gemiddeld per reiziger en per kilometer. Centen.	Opbrengst gemiddeld goed per ton. Gl.
Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorw.									
I. *a.* Noordernet .... *b.* Spoorw. Ned. Pruis. grens Gronau *c.* 〃 Almelo-Salzbergen....	1,659,438	4,786	5,289	64,264	304,807	7,136 w. 20,298 s.	1,784,766	2^{6}	2.38^{6}
II. *a.* Zuidernet	1,766,335	5,317	13,113	66,162	687,096	7,187 w. 11,843 s.	2,087,362	2^{85}	2.22^{4}
b. Spoorweg Luik-Limburg........	522,109	500	7,635	28,054	508,203	5,743 w. 481 s.	258,825	2^{02}	1.13^{7}
Nederl. Rhijnspoorweg-Maatschappij....	2,409,799	5,229	14,841	25,976	801,981	32,655 t.	2,677,761	2^{5}	2.41
Holl. IJzeren Spoorweg-Maatschappij.									
a. Amsterdam-Rotterdam .... *b.* Haarlem-Uitgeest.............. *c.* Noord-Holl. Staatsspoorweg......	4,578,692	3,804	20,181	76,191	76,191	174,336 s.	2,436,024	2^{28}	—
d. Oosterspoorweg [1]).............. *e.* Zutphen-Winterswijk	1,191,755	1,315	4,345	149,962	149,962	19,566 s.	806,904	2^{34}	—
Nederl. Centraal Spoorweg-Maatschapp. .	ij511,998	1,299	3,213	18,107	52,814	36,706 t.	419,453	2^{64}	2.37
N.-Brab. Duitsche Spoorw.-Maatschappij [2]).	228,511	275	202	6,510	70,896	4,337 t.	108,227	1^{78}	1.68
Grand Central Belge (Nederl. gedeelte).									
a. Moerdijk-Nederl.-Belgische grens. *b.* Breda-Roozendal.............. *c.* Tilburg-Nederl.-Belgische grens.. *d.* Lanaeken-Aken...............	[12]) 4,979,051	[12]) 4,825	[12]) 22,857	—	[12]) 4,218,577	[12]) 335,170 t.	[12]) 1,937,122	[12]) 2^{04}	—
Rheinische Spoorwegonderneming. (Nijmegen-Kleef) [3])..................	85,371	39	266	4,158	18,411	3,527 s.	28,921	—	—
Luik-Maastr. Spoorw.-Maatsch. (Ned. ged.).	626,357	1,281	2,199	13,682	243,630	2,059 w.	179,473	2^{16}	0.77
Te zamen.......	18,759,506	28,730	94,141	453,096			12,704,141		

1) Zie de vorige blz. 2) Zie de vorige blz. 3) Zie de vorige blz. 12) Zie de vorige blz.

Ongevallen: volgens de meergenoemde *Verslagen van den Raad van Toezicht* werden:

		Reizigers door den dienst.	Reizigers door eigen schuld.	Personen die zich op den weg bevonden.	Beambten en bedienden der maatschappijen.
1876	gedood	—	—	12	10
	gewond	2	1	3	17
1877	gedood	—	—	9	14
	gewond	1	2	—	20
1878	gedood	—	1	13	12
	gewond	9	2	5	34

Staatsspoorwegen. Volgens het *Verslag betreffende den aanleg van staatsspoorwegen* 1 Januari tot 31 December 1879 (*Staatsc.* 1880 n°. 171) waren in 't geheel:

ter onteigening aangewezen	6,889.1449	Ha.	ongeb.	eigendom.
	31.7653	"	geb.	"
aangekocht	4,682.7092	"	ongeb.	"
	29.0767	"	geb.	"
gerechtelijk onteigend	618.1092	"	ongeb.	"
	1.6644	"	geb.	"

Volgens den *Staats-Almanak* van 1880 bedroeg het personeel in dienst bij den aanleg van staatsspoorwegen 1 Directeur, 4 hoofd-, 4 eerstaanwezende-, 9 sectie- en 22 adjunct-ingenieurs alsmede 8 bouw- en werktuigkundigen, 72 opzichters en 6 schrijvers.

Volgens de Bijlagen der Conc. *Begrooting voor den aanleg van staatsspoorwegen, dienst* 1880, waren de kosten van aanleg van staatsspoorwegen voor zoover betreft de in exploitatie zijnde secties (896,441 kilometers) tot 30 Juni 1879 als volgt:

algemeene kosten voor alle lijnen te zamen	*f*	1,043,575
" " voor de afzonderlijke lijnen	"	3,700,337
toezicht op de werken	"	1,207,535
onteigening	"	20,908,556
onderbouw	"	23,959,244
kunstwerken	"	33,313,041
bovenbouw	"	25,219,955
overgangswerken	"	2,221,437
beveiliging	"	1,245,321
stations	"	14,063,486
bewaking en afdeeling	"	1,575,484
seinen	"	18,741
werken van bizondere aard en strekking	"	32,449,959
	f	160,926,674

Het bedrag der baten was tot 31 December 1878 *f* 2,217,786.

Bij de wet van 23 Januari 1880 (*Staatsblad* n°. 12) is de begrooting van uitgaven voor den aanleg van staatsspoorwegen, dienst 1880, vastgesteld op *f* 13,016,000.

Concessies. Volgens Bijlage n°. 11 der conceptbegrooting voor den aanleg van staatsspoorwegen, dienst 1880, waren in September 1878 4 stoor- en tramweg-concessiën verleend, één concessie afgewezen, terwijl 39 aanvragen om concessie nog hangende zijn.

Stoomvaart-Maatschappijen „Nederland" en „Java".

Bronnen: de Verslagen der Maatschappijen.

In gecombineerde exploitatie werden door de schepen dezer maatschappijen in 1879 gedaan

	11	reizen in de geregelde driewekelijkschen maildienst,
	11	〃 〃 〃 〃 veertiendaagschen 〃
bovendien	1	reis door de *Voorwaarts*,
te zamen	23	reizen.

Daarentegen voer een schip der Maatschappij „Nederland voortdurend tusschen Atjeh, Pinang en Moulmain, en een schip der Maatschappij „Java" in de Chineesche wateren.

Duur der reizen.

	Uitreizen.		Thuisreizen.	
	stoomdagen.	duur der reis met inbegrip van alle oponthoud.	stoomdagen.	duur der reis met inbegrip van alle oponthoud.
langste reis......	40.22. 0	46.23.0	47.22.30	49.23. 0
gemiddelde 〃.......	37.15. 0	41.23.0	42· 1. 0	45.13.30
kortste 〃.......	34. 7.30	37.20.0	38.10.30	41. 0. 0

Het personen-vervoer was:

	1879.		1878.	
Naar Java.	Totaal.	Gemiddeld per reis.	Totaal.	Gemiddeld per reis.
Reizigers 1ste en 2de klasse...	1,687	76	1,393	70
〃 3de klasse..........	1,889	94	1,937	97
	3,576	170	3,330	167
Van Java.				
Reizigers 1ste en 2de klasse..	1,426	64	1,410	78
〃 3de klasse..........	2,054	93	1,601	89
	3,480	157	3,011	167

Het goederen-vervoer was:

	1879		1878.	
Naar Port-Said.................	181 M³	8 M³	293 M³	14 M³
〃 Padang, Java en verd. Indië	49,412 〃	2,246	36,802 〃	1,752
Van Java........	22,794 Last			
〃 Pinang......	1,048 〃			
〃 Singapore.....	997 〃			
Te zamen............	24,829 Lt.	1,080 Lt.	21,226 Lt.	1,061 Lt.

De middenprijzen der gemaakte thuis-vrachten bedroegen:

1876......*f* 91.83 per last	1878......*f* 74.51 per last
1877......〃 94.— 〃 〃	1879......〃 61.58 〃 〃

Hierbij nog vermeld dat de Maatschappij „Nederland" een eigen ondersteuningsfonds voor het personeel heeft. De inkomsten bestaan uit boeten, giften, opbrengst der toegangsbewijzen voor 't bezichtigen der schepen en ontvangen rente. In 1879 werd voor ondersteuning uitbetaald *f* 429.35. Op 't einde van het jaar bedroeg het fonds *f* 13,414.71½.

Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij, te Rotterdam.
Bronnen: het Verslag der Maatschappij.

In 1879 werden door de eigene schepen der Maatschappij gedaan 32 reizen, door een vreemd schip, voor rekening der Maatschappij, 1 reis, terwijl 4 stoomschepen voor eigen rekening te New-York bevracht aan de Maatschappij werd geadresseerd.

Vervoerd werden in 1879 kajuits-passagiers.......795
tusschendeks- 〃........4,132

Te zamen......4,927 personen.

Naar New-York werden vervoerd ongeveer 20,000 ton goederen.
Van 〃 〃 〃 ruim 60,000 〃 〃

De gemiddelden per reis waren in 1879:

kajuits-passagiers.............*f*	25.—
tusschendeks-passagiers.......〃	130.—
passagegelden...............〃	7,860.—
goederen-vrachten...........〃	41,660.—

Bij vergelijking met het vorige jaar
waren in 1879 de passagegelden ongeveer *f* 1,100 hooger
de goederen-vrachten 〃 4,600 lager.

Posterij. De algemeene bron voor dit onderwerp is het jaarlijksch Verslag van den minister van financiën, tot 1877 als Bijl. der Staatsbegr., Hoofdst. IX, en sedert afzonderlijk gedrukt. In het *Jaarboekje voor de posterijen*, door den Heer S. GILLE HERINGA, waarvan in 1871 de 16den tot den 23sten jaargang is verschenen. worden de officiëele cijfers 1869 en 1870 medegedeeld. De Verslagen over 1871 en 1872 zijn in hun geheel met eenige critische opmerkingen opgenomen in het *Jaarb.* 1872 en 1873. Zie mede den officiëelen *Postgids*.

Het totaalcijfer der portbetalende brieven was in:

1848	6,157,846	vóór de wet van 1 Sept. 1850.
1849	6,078,360	
1850	7,449,614	
1851	10,791,245	ná de wet van 1 Sept. 1850, gewijzigd in 1856.
1855	14,793,575	
1860	19,057,326	
1865	23,627,197	
1870	33,796,646	
1871	36,679,981	ná de wet van 22 Juli 1870.
1872	58,969,773	
1873	42,204,571	
1874	44,396,330	
1875	46,225,440	
1876	48,534,579	
1877	50,081,939	
1878	52,403,058	

Dat der briefkaarten, (met 1871 ingevoerd en tegen verlaagd tarief met de landen der „Algemeene Postvereeniging" sedert 1 Juli 1875), was:

	Binnenland		Buitenland	
	enkele.	met betaald antw.	enkele	met betaald antw.
1871	4,094,153	—	16,768	—
1872	4,422,660	77,369	20,478	—
1873	5,366,672	55,388	28,077	—
1874	6,303,516	66,425	71,046	—
1875	7,545,037	79,496	259,938	—
1876	8,939,235	90,439	692,936	1,635
1877	10,483,775	97,869	955,903	1,662
1878	11,125,829	98,693	1,345,893	1,818

Het totaalcijfer der brieven stond tot de bevolking als:

2.41 brieven per hoofd in 1850.
5.76 " " " " 1860.
9 " " " " 1870.

Het aantal binnen- en buitenlandsche brieven was in:

	binnenslands.	buitenslands.	te zamen.
1851	8,522,786	2,268,459	10,791,245
1870	26,854,339	6,942,307	33,796,646
1871	28,834,542	7,845,439	36,679,981
1872	30,595,609	8,374,170	38,969,779
1873	32,810,221	9,349,350	42,204,571
1874	34,607,250	9,789,080	44,396,330
1875	35,881,594	10,343,846	49,225,440
1876	37,904,459	10,630,120	48,534,579
1877	39,457,097	10,624,842	50,081,939
1878	40,704,846	11,698,212	52,403,058

Dat der gefrankeerde en ongefrankeerde in:

	gefrankeerd.	ongefrankeerd.	Totaal.
1853	1,887,074	11,462,779	13,349,853
1863	1,493,325	16,618,515	21,111,840
1873	41,168,448	1,036,123	42,204,571
1874	43,516,293	880,037	44,396,330
1875	45,450,874	774,566	46,225,440
1876	47,933,371	601,208	48,534,579
1877	49,537,693	544,246	50,081,739
1878	51,862,893	540,165	52,403,058

gefrankeerd.

Van de binnenlandsche brieven waren in 1878..........334,669

〃 〃 buitenlandsche 〃 〃 〃 〃..........205,496

Dienstbrieven.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
binnenslands	4,359,704	4,316,172	4,626,174	4,626,174	4,950,216
buitenslands	27,945	14,156	4,003	4,834	4,989

Aangeteekende stukken.	1876.	1877.	1878.
binnenslands	695,495	757,854	771,619
buitenslands	326,219	382,205	385,310

Aangeteekende brieven met aangegeven geldswaarden:

1878. {binnenslands 47,082 met eene waarde van *f* 28,414,726
{buitenslands 44,758 〃 〃 〃 〃 〃 21,994,017

Totaal...91,840 *f* 50,408,743 tegen

〃 37,305,100 in 1877.

〃 32,805,017 〃 1876.

〃 34,471,619 〃 1875.

〃 30,991,280 〃 1874.

〃 24,030,689 〃 1873.

〃 20,710,753 〃 1872.

〃 13,443,807 〃 1871.

〃 3,209,831 〃 1870.

Dag- en weekbladen en verdere gedrukte stukken. Er werden verzonden:

Binnenslands.

	Nieuwspapieren à 1 cent.	Nieuwspapieren à ½ cent.	Te zamen.	Verdere gedrukte werken.	Buitenl. gezam. drukwerken.
1860	5,107,110	—	5,107,110	988,915	1,852,985
1870	11,987,553	—	11,987,553	3,012,289	3,013,736
1871	7,476,266	9,892,066	17,368,332	4,698,189	3,117,702
1872	7,518,041	10,918,904	18,436,904	4,852,187	4,593,541
1873	7,957,386	12,109,457	20,066,843	5,584,822	5,143,247
1874	8,278,272	13,319,663	21,597,937	6,178,279	5,236,972
1875	9,060,049	14,686,527	23,746,576	6,296,374	—
1876	9,660,689	16,060,011	25,720,700	7,260,962	4,426,706
1877	10,075,637	17,430,698	27,506,335	8,651,576	5,420,312
1878	13,557,077	16,012,720	29,569,797	9,713,621	5,916,330

Hierbij op te merken, dat sedert 1 Augustus '76 het port van gedrukte stukken verminderd is tot 1 Cent per 25 grammen, en visite-kaartjes weder als drukwerk kunnen verzonden worden en dat sedert 1 October 1877 als gedrukte stukken kunnen verzonden worden open kaarten ter bestelling van boek- en plaatwerken, dag- en weekbladen, tijdschriften en muziekstukken.

Monsters en stalen van koopwaren werden verzonden: in 1871 592,880, in 1872 717,441, in 1873 866,241, in 1874 884,974, in 1875 958,997, in 1876 1,156,652, in 1877 1,443,350, in 1878 714,995. Het port van monsters is sedert 1 Augustus '76 verminderd tot 2½ Cent per 75 grammen.

Geldverzendingen per postwissels:

Binnenslands.

	aantal wissels.	totaal bedrag.		aantal wissels.	totaal bedrag.
1850	25,738	*f* 88,007	1873	526,685	*f* 8,895,914
1855	29,318	〃 442,132	1874	590,152	〃 9,723,039
1860	188,523	〃 1,517,705	1875	670,000	〃 11,146,049
1865	242,414	〃 2,210,967	1876	769,833	〃 13,117,496
1870	404,777	〃 3,032,045	1877	853,247	〃 14,681,512
1871	397,058	〃 4,872,425	1878	409,167	〃 15,665,042
1872	465,170	〃 6,835,466			

Het gemiddeld bedrag per postwissel was in 1850 *f* 3.41; in 1855 *f* 4.29; in 1860 *f* 8.05; in 1865 *f* 9.17; in 1870 *f* 7.49; in 1871 *f* 12.27; in 1872 *f* 14.69; in 1873 *f* 15.94; in 1874 *f* 16.47; in 1875 *f* 16.64; in 1856 *f* 17.04; in 1877 *f* 17.20½; in 1878 *f* 17.23.

Buitenslands.

	aantal wissels.	bedrag.	gemiddeld per wissel verzonden.	gemiddeld per wissel ontvangen.
1870	22,011	*f* 373,523	*f* 13.69½	*f* 22.17½
1871	27,137	" 492,622	" 14.63	" 23.62½
1872	30,518	" 599,994	" 20.98	" 18.63
1873	30,997	" 678,451	" 23.47	" 20.09
1874	54,249	" 1,118,076	" 15.—	" 29.28
1875	68,265	" 2,389,384	*f* 35.—	
1876	74,882	" 2,597,483	" 34.69	
1877	88,136	" 2,919,195	" 33.12	
1878	40,420	" 3,470,297	" 31.42½	

Sedert 16 Juni 1876 zijn ingevoerd de binnenlandsche telegrafische postwissels. Van dien datum tot ult. Dec. 1876 zijn 650 postwissels tot een gezamenlijk bedrag van *f* 52,000 verzonden, In 1877 werden verzonden 3,151 van deze wissels tot een gezamenlijk bedrag van *f* 217.937, in 1878 tot een bedrag van *f* 295,312.18½.

Sedert 1 Nov. 1877 tot ult. Dec. 1877, werden naar België verzonden 13 telegrafische wissels ten bedrage van *f* 566.44 en van daar ontvangen 7 wissels ten bedrage van *f* 589.94; in 1878 87 wissels tot een bedrag van *f* 6,467.45 verzonden en 37 wissels tot een bedrag van *f* 3,735.27 ontvangen.

Sedert 1 Mei tot ult°. Dec. 1876 werden verzonden 98 *spaarbankpostwissels* tot een bedrag van *f* 3622. In 1877 werden verzonden 391 van deze wissels tot een bedrag van *f* 19,697; in 1878 441 wissels tot een bedrag van *f* 16,708.46.

Invordering van gelden op quitantiën:

	Aangeboden quitantiën.	Onbetaald gebleven.	Voldane quitantiën.	Ter waarde van
1871	74,662	9,291	65,371	*f* 255,639
1872	126,507	14,335	112,172	" 429,676
1873	155,252	16,273	138,979	" 520,763
1874	199,360	22,176	177,184	" 763,491
1875	230,063	24,610	205,453	" 758,113
1876	268,514	27,578	240,936	" 879,798
1877	322,158	35,961	286,197	" 1,202,505
1878	349,631	41,828	307,803	" 1,354,784

Het aantal telegrammen per post verzonden was in 1871 1,921, in 1872 1,161, in 1873 3,031, in 1874 3,116, in 1875 3,459, in 1876 3,514, in 1877 3,978, in 1878 3,798.

Verstrekte postzegels en briefomslagen (de laatste sedert 8 Jan. '76) aan de directeuren der postkantoren:

	getal.	waarde.		getal.	waarde.
1872..	56,690,020	*f* 2,497,223	1876..	70,204,815	*f* 2,957,936
1873..	58,445,180	〃 2,510,131	1877..	77,060,890	〃 3,104,960
1874..	64,432,250	〃 2,769,138	1878..	82,781,765	〃 3,254,486
1875..	68,560,120	〃 2,930,893			

De ontvangsten bedroegen	De uitgaven	Het batig slot
in 1873... *f* 2,751,298	*f* 1,822,942	*f* 928,346
〃 1874...〃 2,661,196	〃 1,871,862	〃 789,331
〃 1875...〃 2,956,491	〃 2,072,939	〃 883,551
〃 1876...〃 3,270,089	〃 2,162.646	〃 1,107,444
〃 1877...〃 3,400,459	〃 2,353,636	〃 1,046,822
〃 1878...〃 3,501,790	〃 2,514,517	〃 987,273

Het personeel der postadministratie bestond ult°. Dec. 1878 uit 3,681 personen; ult°. Dec. 1877 uit 3,525 personen; ult°. Dec. 1876 uit 3,375 personen; ult°. Dec. 1875 uit 3,240 personen; ult°. Dec. 1874 uit 3,143 personen; ult°. Dec. 1873 uit 3,026 personen; ongerekend de surnumerairs en geagreëerde klerken. De afstanden tot het vervoer der brievenmalen waren in 1873 43,280 2 kilom., in 1874 44,305.6 kilogr., in 1875 45,103.5 kilom., in 1876 47,322.2 kilom., in 1877 47,016.7 kilom.

Telegrafie. De *bronnen* voor dit onderwerp zijn de jaarlijksche *Verslagen over den toestand der telegrafen* 1852—1879, en de opgaven van het aantal betaalde berichten en de opbrengst der verschillende kantoren in de *Staatscourant*, het laatst over 1879 in *Staatsc.* van 1880, n°. 49.

Ziehier een overzicht sedert de opening der eerste kantoren, 1 Dec. 1852:

	Rijkstelegraaf. Kilometers		Kantoren.		Berichten.	Rijkstelegraaf.	
	lijnen.	draden.	Rijks.	bijz. maatsch.	duizendt. [1]	Ontvangst, duizendt.	Uitgaaf, guldens.
1852	—	—	5	9	1.3	2.4	146.
1853	336	557	3	9	45.7	51.9	213.3
1855	997	1,757	13	17	140	157.4	200.3
1860	1,512	3,526	43	17	413	303.1	397.5
1865	1,972	5,488	64	40	966	518.3	592.9
1870	2,983	10,140	119	115	1,838	621.2	963.3
1875	3,440	12,332	159 [2])	171	2,197	744.0	1,208.8
1876	3,469.8	12,666	162 [3])	173	2,358	788.8	1,221.5
1877	3,519	12,882.6	168 [4])	178	2,985	791 0	1,287.8
1878	3,643.6	13,358.6	174 [5])	181	2,393	826.3	1,314.9

[1]) Hierbij zijn de diensttelegrammen niet medegerekend.
[2]) Waarvan 80 met vereenigde post- en telegraafdienst.
[3]) Waarvan 85 met vereenigde post- en telegraafdienst.
[4]) Waarvan 91 met vereenigde post- en telegraafdienst.
[5]) Waarvan 105 met vereenigde post- en telegraafdienst.

	Op 100 gewisselde telegrammen waren:				
	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Binnenland	64.53	65.61	68.03 [1]	63.33 [3]	68.332
Door Nederland met 't buitenland gewisseld	31.90	31.13	29.82 [2]	29.78 [4]	29.784
Doorgezonden	3.57	3.25	2.15	1.88	1.884

	Op 100 gewisselde binnenlandsche telegrammen waren:				
	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Regeeringszaken	0.11	0.09	0.26	0.09	0.07
Effecten	8.98	8.58	7.77 [5]	7.34 [5]	7.90
Handsch. v.	52.93	52.65	52.84 [5]	52.21 [5]	51.31
Dagbladen	2.64	2.91	2.69 [5]	2.89 [5]	3.45
Diversen	35.34	35.77	36.44 [5]	37.47 [5]	37.27

Bij vergelijking van 1878 en 1877 zijn

toegenomen: (met inbegrip van kaarttelegrammen)

het binnenl. verkeer met ....0.916 ten honderd.
het verkeer van Nederl met en over België met.......2.531 " "
het verk. v. Nederl. met en over Duitschland met [6]....0.420 " "
het geheele verkeer tezamen genomen met..........0.0339 " "

verminderd:

zijn het verkeer van Nederland met en over Groot-Brittanje met 8,102 pCt. en het verkeer via Nederland tusschen Groot-Brittanje en Duitschland met 0,139 pCt.

Behalve den hoofd-directeur en verdere beambten bij de afdeeling telegraphie aan het Departement, bestond het personeel van den rijkstelegraaf telkens op 1 Januari uit de navolgende personen (opzichters, lijnwachters enz., niet medegerekend).

	1876.	1877.	1878.	1879.
Lijninspecteurs	9	9	9	9
Directeuren	145	151	160	167
Onderdirecteuren	35	37	36	37
Telegrafisten	379	383	407	405
Klerken	130	140	131	127
Adsistenten	1	—	—	—
Tijdel. klerken, leerlingen enz.	4	3	3	10
	706	723	746	755
Bestellers	186	189	377	396

[1]) Waaronder ruim 7.9 pCt. aan kaarttelegr. [2]) Als voren 0.3 pCt. [3]) Als voren 10 pCt. [4]) Als voren 0.5 pCt. [5]) Onder deze cijfers zijn de kaarttelegrammen mede begrepen. [6]) *Hieronder zijn geen* kaarttelegr. begrepen.

Door de in Nederland gevestigde telegraafmaatschappijen werden in 1877 en in 1878 het volgende aantal berichten overgeseind:

	Berichten.		Bovendien over Rijks- en andere lijnen gewisselde berichten.	
	1877.	1878.	1877.	1878.
Belgische Groote Centraal-spoorweg	1,020	777	12,394	10,498
Nederlandsche Centraal-spoorweg	1,797	1,962	6,108	6,037
Rotterdamsche Telegraafmaatschappij	18,541	23,669	66,511	58,816
Nederl. Rijnspoorwegmaatschappij	15,394	10,062	33,456	33,149
Holl. IJzeren 〃	3,223	2,769	49,615	48,060
Maatsch. tot exploit. v. Staatsspoorwegen	62,884	62,973	32,574	31,148
N.-Brab.-Duitsche Spoorwegmaatschappij	374	489	6,670	5,899
Intern. Spoorwegmaatsch. Gent-Neuzen	—	1,766	1,989	—
〃 〃 Mechelen-Neuzen	15	14	736	705
Amsterd. Kanaal-Maatschappij	400	2,124	2,252	2,881
Bizondere telegraaf Blokzijl-Vollenhoven	—	2,219	—	—
Oosterspoorweg-Maatschappij	—	114	—	—

Circulatiemiddelen.

Muntwezen. Bronnen: Staten der oude zilveren provinciale en generaliteitsmunten van 1 *April* 1845 *tot* 1 *April* 1849 *hermunt, der gouden muntspeciën alsmede der zilveren voor Nederlandsch-Indië bestemde stukken, geslagen na de invoering der wet van* 22 *Maart* 1839, *en der zilveren en koperen muntstukken sedert* 1839 *geslagen*, medegedeeld in *Jaarb.* 1851, bl. 365 volg.; voorts Dr. A. VROLIK, *Verslag van al het verrichte tot herstel van het Ned. Muntwezen, van het jaar* 1842 *tot en met* 1851, uitgegeven ingevolge K. B. van 29 Dec. 1852, N°. 77, Utrecht 1853; de jaarlijksche Algemeene *Verslagen va nhet muntcollege*, het laatst over 1879, afzonderlijk uitgegeven en ook opgenomen in het *Bijblad* van den *Staatscourant*; *Statistiek der zilveren muntspeciën van* 1840 *tot en met* 1873 *geslagen*, in *Bijblad Staatsc.* 1873—74, *bijl.* N°. 65, bl. 48 volg., alsmede *Verslag en Nader verslag aan den Koning omtrent het Muntwezen, uitgebracht door de Staatscommissie*, benoemd bij K. B. van 30 Oct. 1872, 's Hage 1873, en *Rapport van het Muntcollege over de kopercirculatie*, in *Bijblad Staatsc.* 1871/72, bijlagen bl. 1133.

De waarde der in circulatie zijnde Nederlandsche munt wordt in *het Muntverslag* over 1879 aldus begroot:

Gouden standpenningen.

Aan sedert 1875 geslagen tiengulden-stukken, ten vorigen jare nog aanwezig voor	*f* 67,516,550	
Aangemunt in 1879 voor	〃 5,810,360	
te zamen voor	*f* 73,326,910	
Door de Nederl. Bank met bestemming naar het buitenland afgegeven voor	〃 700,000	
blijft		*f* 72,626,910
Waarvan echter op 31 December 1879 aanwezig bij de Nederl. Bank	*f* 40,894,400	

Zilveren standpenningen.

Ten vorigen jare aanwezig	*f* 144,160,855	
Door het Dept. van Koloniën uitgevoerd	〃 6,000,000	
	f 138,160,855	
Door de Maatschappij Nederland uit Indië terug ontvangen	〃 2,750,000	
blijft		*f* 140,910,855
Circuleerende zilveren pasmunt		〃 6,986,300
Bronzen pasmunt		〃 720,000
		f 221,244,065

(De waarde der circuleerende koperen en bronzen pasmunt werd in het *Muntverslag* over 1877 begroot op *f* 1,972,000. Volgens het *Verslag* over 1878 zijn in dat jaar afgeleverd aan centen en halve centen voor nominaal *f* 559.000; het Verslag voegt er echter bij dat de juiste opgaven ontbreken, omtrent de inhouding van koperen munt aan de landskantoren, zoodat de hoeveelheid circulerende centen en halve centen moeielijk kan geraamd worden.)

In 1879 werden door de munt afgeleverd het volgende aantal muntstukken:

gouden dukaten	20,103	10-centsstukken	1,000,000
10-guldenstukken	581,036	5-centsstukken	200,000

Met inbegrip van proef- en buspenningen en afgekeurde stukken, werden derhalve in 1879 aan de munt geslagen 1,806,798 stuks muntstukken. De nominale waarde der afgeleverde stukken bedraagt *f* 920,360.

In de *Muntverslagen* wordt de volgende opgaaf gevonden van de zilverprijzen in 1875, 1876, 1877 en 1878.

	1875.	1876.	1877.	1878.
		Pence per once st.:		
Januari	$57^{1}/_{2}$	$55^{17}/_{32}$	$57^{11}/_{16}$	$53^{25}/_{32}$
Februari	$57^{15}/_{32}$	$54^{1}/_{8}$	$56^{13}/_{16}$	$54^{9}/_{32}$
Maart	$57^{5}/_{64}$	$52^{31}/_{32}$	$54^{7}/_{8}$	$54^{1}/_{2}$
April	$57^{7}/_{16}$	$53^{11}/_{16}$	$54^{1}/_{8}$	$54^{1}/_{16}$
Mei	$56^{12}/_{32}$	$52^{15}/_{16}$	$54^{1}/_{4}$	$53^{1}/_{2}$
Juni	$55^{7}/_{8}$	$51^{7}/_{8}$	$53^{3}/_{4}$	$53^{3}/_{16}$
Juli	$55^{3}/_{4}$	$48^{3}/_{4}$	$54^{1}/_{8}$	$52^{1}/_{2}$
Augustus	$56^{9}/_{32}$	$52^{3}/_{16}$	$54^{3}/_{16}$	$52^{3}/_{8}$
September	$56^{3}/_{4}$	$51^{18}/_{32}$	$54^{3}/_{8}$	$51^{11}/_{16}$
October	$56^{7}/_{8}$	$52^{17}/_{32}$	$55^{3}/_{32}$	$50^{15}/_{32}$
November	$56^{13}/_{16}$	$53^{29}/_{32}$	$54^{19}/_{32}$	$50^{1}/_{2}$
December	$56^{29}/_{64}$	$56^{9}/_{16}$	54	$49^{31}/_{32}$
gem.	$56^{3}/_{4}$	$53^{1}/_{16}$		$52^{9}/_{16}$

Een opgaaf der *wekelijksche* zilverprijzen op de Londensche markt, van 1 Januari 1873 tot 27 October 1877 is te vinden in *Bijblad* der *Staatscourant* 1877—78, Bijl. Tweede Kamer, n°. 92.

Credietinstellingen.

Nederlandsche Bank. Bronnen: Verslag van den President en Verslag van de Commissarissen, uitgebracht in de algemeene vergadering van Stemgerechtigde aandeelhouders 1865/6—1879/80 en de verschillende officiëele mededeelingen over 1814 tot en met 1875/76, in het *Jaarboekje* 1850 en volg.; inzonderheid jaarg. 1850, bl. 264, jaarg. 1864, bl. 293 en de overzichten van Mr. J. F. B. BAERT, jaarg. 1864 bl. 271, 1869 bl. 457, 1877 bl. 93 van het Mengelwerk, aan wien wij ook danken het volgende overzicht van den toestand en de werkzaamheden van de Nederlandsche Bank van 1 April 1879 tot 31 Maart 1880.

Het bedrag der DISCONTEERINGEN was:

naar de maanden:				Verschil met het vorige boekjaar:
April	*f* 36,052,169.79	minder	*f*	429,470.71½
Mei	〃 31,455,743.65	meer	〃	6,593,996.76½
Juni	〃 21,805,335.23	minder	〃	6,200,093.56
Juli	〃 25,662,744.31½	〃	〃	33,887,195.78
Augustus	〃 15,057,015.02½	〃	〃	15,366,998.67
September	〃 21,982,633.13	〃	〃	12,318,370.00½
October	〃 31,243,991.79	〃	〃	13,106,863.22
November	〃 24,635,851.49	〃	〃	3,451,953.38½
December	〃 25,192,718.69	〃	〃	11,504,513.27½
Januari	〃 23,567,800.94½	〃	〃	4,125,083.17½
Februari	〃 15,296,249.21	〃	〃	5,044,709.86
Maart	〃 13,275,369.65½	〃	〃	17,503,553.91
1879/80	*f* 285,227,622.92	minder	*f*	116,344,808.79

naar den aard der stukken:

		Verschil m. h. vor. boekj.	
Wisselbriev. met 3 handteek.	*f* 116,208,730.55	minder *f*	94,719,218.51
Ander handelspapier.......	〃 118,939,867.39½	〃 〃	21,649,547.13
Totaal.........	*f* 285,148,597.94½	minder *f*	116,368,765.64
Schuldbriev. en rentebewijz.	〃 79,024.97½	meer 〃	23,956.85
Algemeen totaal.....	*f* 285,227,622.92	minder *f*	116,344,808.79

naar de Bankkantoren:

Agentschappen...........	*f* 88,294,924.73	minder *f*	4,369,892.11
Bijbank.................	〃 81,093,306.38½	〃 〃	34,370,539.66½
Hoofdbank..............	〃 115,831,391.80½	〃 〃	77,604,377.01½

De wisselbrieven met ten minste 3 handteekeningen bedroegen 58.29 pCt., het ander handelspapier 41.71 pCt. van het totaal der disconteeringen.

Het aandeel van de onderscheidene Bankkantoren in de disconteeringen was voor de:

Agentschappen.............	30.95½ pCt.
Bijbank...................	28.43 〃
Hoofdbank................	40.61½ 〃

Het aantal gedisconteerde stukken bedroeg:

		Verschil m. h. vor. Boekj.	
Wisselbrieven en ander handelspapier..	102,544	minder	21,495
Schuldbrieven en rentebewijzen...........	206	meer	103

De beweging der BELEENINGEN was naar de maanden:

nieuw gesloten:

		Verschil m. h vorig. Boekj.	
April..............	*f* 2,778,250	minder *f*	2,568,750
Mei...............	〃 4,554,500	〃 〃	213,500
Juni..............	〃 3,844,850	meer 〃	1,478,050
Juli...............	〃 1,966,300	minder 〃	5,655,700
Augustus...........	〃 1,725,400	〃 〃	1,931,400
September.........	〃 2,138,400	〃 〃	4,068,000
October...........	〃 2,325,400	〃 〃	2 371,950
November..........	〃 2,850,100	〃 〃	1,436,600
December..........	〃 4 220,100	meer 〃	370,400
Januari............	〃 2,878,234	minder 〃	809,216
Februari...........	〃 4,455,801	meer 〃	2,869,201
Maart.............	〃 3,653,732	〃 〃	1,204,632
1879/80....	*f* 37,391,067	minder *f*	13,132,833

9

geprolongeerd:

		Verschil m. h. vor. boekj.		
April..............	f 15,658,940	meer	f	678,365
Mei................	" 13,228,250	minder	"	1,963,740
Juni...............	" 13,478,425	meer	"	220,460
Juli...............	" 12,528,475	minder	"	4,897,320
Augustus...........	" 10,762,545	"	"	4,280,965
September..........	" 10,731,395	"	"	2,742,595
October............	" 10,919,450	"	"	6,140,760
November...........	" 8,868,435	"	"	6,955,760
December...........	" 9,874,315	"	"	6,275,435
Januari............	" 10,003,900	"	"	7,361,040
Februari...........	" 8,672,425	"	"	7,613,985
Maart..............	" 10,007,200	"	"	5,477,535
1879/80....	f 134,733,755	minder	f	52,810,310

afgelost:

April..............	f 4,344,920	meer	f	945,500
Mei................	" 6,152,000	"	"	2,663,715
Juni...............	" 7,904,489	"	"	3,121,209
Juli...............	" 5,100,475	minder	"	1,114,020
Augustus...........	" 4,686,150	"	"	556,715
September..........	" 3,701,147	meer	"	1,311,107
October............	" 3,399,925	minder	"	417,920
November...........	" 3,842,466	meer	"	784,511
December...........	" 3,295,416	"	"	114,396
Januari............	" 3,258,210	minder	"	1,536,335
Februari...........	" 3,669,362	"	"	982,058
Maart..............	" 3,559,461	"	"	1,123,889
1879/80....	f 52,914,021	meer	f	3,209,501

naar den aard van het onderpand:

gesloten beleeningen op:

effecten...........	f 28,447,467	minder	f	12,560,133
goederen...........	" 8,722,500	"	"	616,700
specie.............	" 221,100	meer	"	44,000
Totaal.....	f 37,391,067	meer	f	13,132,833

geprolongeerde beleeningen op:

effecten...........	f 115,899,965	minder	"	46,393,420
goederen...........	" 18,223,190	"	"	6,723,440
specie.............	" 610,600	meer	"	306,550
Totaal.....	f 134,733,755	minder	f	52,810,310

afgeloste beleeningen op:

effecten...........	f 42,912,031	meer	f	4,142,651
goederen...........	" 9,805,340	minder	"	992,350
specie.............	" 196,650	meer	"	59,200
Totaal......	f 52,914,021	meer	f	3,209,501

naar de Bankkantoren:

gesloten door de:			Verschil m. h. vor. Boekj.	
Agentschappen	*f* 21,484,600	minder	*f*	3,540,300
Bijbank	〃 5,428,500	〃	〃	1,284,000
Hoofdbank	〃 10,477,967	〃	〃	8,308,533
geprolongeerd door de:				
Agentschappen	*f* 78,828,310	minder	*f*	26,656,275
Bijbank	〃 13,192,600	〃	〃	12,668,000
Hoofdbank	〃 42,712,845	〃	〃	13,486,035
afgelost door de:				
Agentschappen	*f* 28,497,050	meer	*f*	3,116,350
Bijbank	〃 8,381,600	minder	〃	89,700
Hoofdbank	〃 16,035,371	meer	〃	182,851

Het OPEREEREND KAPITAAL was gemiddeld:

disconto's	*f* 48,056,778	minder	*f*	17,533,707
beleeningen op effecten	〃 34,094,095	〃	〃	12,685,729
beleeningen op goederen	〃 5,782,968	〃	〃	1,984,670
beleeningen op specie	〃 189,152	meer	〃	80,880
beleeningen	〃 40,065,315	minder	〃	14,589,519
opereerend kapitaal	〃 88,122,093	〃	〃	32,123,226

en naar de onderscheidene wijzen van credietverstrekking evenredig aldus verdeeld:

disconto's	54.6 pCt.
beleeningen op effecten	38.6 〃
beleeningen op goederen	6.6 〃
beleeningen op specie	0.2 〃

De onderscheidene Bankkantoren deelden daarin voor 't volgende bedrag:

			Verschil m. h. vorig Boekj.		
disconto's	Agentschappen	*f* 20,101,820	minder	*f*	1,186,149
	Bijbank	〃 11,426,846	〃	〃	4,260,577
	Hoofdbank	〃 16,528,112	〃	〃	12,086,981
beleeningen	Agentschappen	〃 23,325,971	〃	〃	7,271,506
	Bijbank	〃 4,957,892	〃	〃	3,642,210
	Hoofdbank	〃 12,681,452	〃	〃	3,675,803
opereerend kapitaal	Agentschappen	〃 43,427,791	〃	〃	8,457,655
	Bijbank	〃 15,484,738	〃	〃	7,902,787
	Hoofdbank	〃 29,209,564	〃	〃	15,762,784

en dit bedrag was bij de kantoren evenredig aldus gesplitst:

	DISCONTO'S.	BELEENINGEN.	OPEREEREND KAPITAAL.
Agentschappen	41.83 pCt.	58.25 pCt.	49.27 pCt.
Bijbank	23.78 〃	10.12 〃	17.57 〃
Hoofdbank	34.39 〃	31.63 〃	33.16 〃

De uiterste grenzen, binnen welke het opereerend kapitaal zich bewoog, zijn hieronder opgegeven:

	Tijdstip.	Hoogste cijfer.	Tijdstip.	Laagste cijfer.
disconto's	19 Mei 1879	*f* 68,363,881	31 Maart 1880	*f* 30,374,309
effecten	1 April 〃	〃 44,303,810	10 〃 〃	〃 29,478,850
goederen	3 〃 〃	〃 7,448,925	6 Nov. 1879	〃 4,269,315
specie	4 Juli 〃	〃 243,150	3 April 〃	〃 147,580
beleening	3 April 〃	〃 51,897,275	3 Decbr. 〃	〃 34,124,245
opereer. kapit.	19 Mei 〃	〃 118,575,046	31 Maart 1880	〃 66,628,741

De RENTESTAND onderging de volgende veranderingen:

	DISCONTO VAN		BELEENINGEN OP			
	Wissels.	Promessen.	Effecten. binnenl.	Effecten. buitenl.	Goederen.	Specie.
5 Februari 1879	3½	4	4	5	4	1
28 Mei 〃	3	3½	3½	4½	3½	1
27 Januari 1880	3	3½	3	4	3	1

Gemiddeld was het bedrag der:

		Verschil m. h. vor. boekj.	
bankbiljetten	*f* 190,767,515	meer	*f* 2,478,862
bankassignatiën	〃 217	minder	〃 265
rek.-cour.-saldo's	〃 28,814,262	〃	〃 3,377,983
opeischbare schuld	*f* 219,581,994	minder	*f* 899,396

De hoogste en de laagste cijfers waren:

	Tijdstip.	Hoogste cijfer.	Tijdstip.	Laagste cijfer.
bankbiljetten	6 Nov. 1879	*f* 199,430,590	1 April 1879	*f* 174,845,195
bankassignatiën	26 〃 〃	〃 1,249		nihil.
rek.-cour.-saldo's	16 Juni 〃	〃 43,454,361	27 Febr. 1880	〃 16,181,854
opeischb. schuld	20 Mei 〃	〃 235,391,880	30 Maart 〃	〃 208,660,655

De verhouding tusschen de onderscheidene soorten der op 31 Maart 1880 tot een bedrag van *f* 189,606,945 omloopende bankbiljetten, wordt aangeduid in den volgenden staat:

BILJETTEN 31 MAART 1880.

van	Aantal.	Verhouding van het waardebedrag.
f 1000	54,813	28.65 pCt.
〃 500	12	—
〃 300	73,210	11.58 〃
〃 200	101,815	10.74 〃
〃 100	383,847	20.25 〃
〃 80	36	—
〃 60	378,784	11.99 〃
〃 40	409,610	8.64 〃
〃 25	618,317	8.15 〃
	2,019,949	100

De onderstaande tabel doet den omvang der VERWISSELINGEN kennen:

				Verschil m. h. vor. Boekj.
bankbiljetten	aan de Bank aan-	specie...	*f* 42,460,765	meer *f* 3,521,885
"	genomen ter	bankbilj.	" 159,309,985	" " 3,445,725
specie......	verwisseling tegen	"	" 32,254,525	" " 722,155
		Totaal........	*f* 234,025,275	mind. *f* 7,689,765

Het totaal der verwisselingen was als volgt over de onderscheidene Bankkantoren verdeeld:

		Verschil m. h. vor. Boekj.
Agentschappen.................	*f* 108,733,235	minder *f* 5,136,530
Correspondentschappen..........	" 41,068,640	meer " 13,217,865
Bijbank......................	" 39,466,020	minder " 4,201,945
Hoofdbank....................	" 44,757,380	meer " 3,810,375
Nederl. Bank..................	*f* 234,025,275	meer *f* 7,689,765

De voorraad MUNT en MUNTMATERIAAL was gemiddeld *f* 149,274,892, *f* 30,942,121 lager dan in het vorige boekjaar. De voorraad wisselde af van *f* 121,534,677 10 April 1879 tot *f* 160,339,279 31 Maart 1880. De opeischbare schuld was gemiddeld voor 67.98 pCt. door metaal gedekt, tegen 53.67 pCt. in 1878/79.

Het BESCHIKBAAR SALDO VAN MUNT EN MUNTMATERIAAL wisselde af van *f* 36,654,546 10 April 1879 tot *f* 76,929,496 31 Maart 1880, en was gemiddeld *f* 61,442,357, *f* 31,298,710 lager dan in het vorige jaar.

De beweging van het MUNTMATERIAAL was in kilo's metaal fijn voor het

Zilver:

nihil, evenmin als in 't vorige jaar.

Goud:

		Verschil m. h. vorig Boekj.	
verkocht.............	2,791	minder	378
vermunt..............	187	meer	187
	2,978		
gekocht..............	21,193	meer	20,710
vermindering........	18,215		

Er werden:

	Colli's.				Verschil m. h. vor. boekj.
in bewar. gegev.	337	meer 44,	aangegev. voor	*f* 29,414,879	meer *f* 4,788,179
teruggenomen..	301	" 37,	een waarde van	" 25,512,300	" " 1,811,600

Op 31 Maart 1880 waren in bewaring 309 colli's, aangegeven voor een waarde van *f* 25,177,979.

De WINST- EN VERLIESREKENING gaf de volgende uitkomsten:

		Verschil m. h. vor. Boekj.
rente van disconteeringen...*f*	1,728,021.22½	minder *f* 841,418.29½
〃 〃 beleeningen......〃	1,607,489.36	〃 〃 573,286.55½
verschill. provisiën van rek.-courant-houders, voor incasseeringen, van bankassignatiën, van kasquitantien, enz., bewaarloon...............〃	40,922.74	meer 〃 514.68
rente van het reservefonds ..〃	182,714.46	〃 〃 644.54½
winst op muntmateriaal.....〃	31,311.77	〃 〃 8,749.44
meer ontvangen op vroeger onbetaald gebleven disconto dan waarop gerekend was, na dekking van het in dit jaar geleden verlies........〃	nihil.	minder 〃 5,007.61
onverdeelde winst van 't vorige boekjaar..............〃	367.35	〃 〃 11,753.16
Totaal........*f*	3,590,826.90½	minder *f* 1,422,846.04½

na aftrek van:

		Verschil m. h. vor. boekj.
patentrecht.................*f*	67,994.23	minder *f* 36,044.80
vergoeding aan den Staat, (Staatsblad 1871, nº. 86)....〃	100,000.—	gelijk 't vorig boekjaar.
gewone onkosten ....〃	536,550.59	minder *f* 1,125.75½
voor verlies afgeschreven....〃	101,973.63	meer 〃 101,973.63
art. 41 der Statuten.........〃	119,036.46½	minder 〃 88,553.76
Totaal........*f*	925,554.91½	minder *f* 23,750.68½
blijft er...................*f*	2,665,271.99	〃 *f* 1,399,095.36
voor de aandeelhouders, of 〃	166.—	〃 〃 88.—

per aandeel van *f* 1000.— beschikbaar.

Op 31 Maart 1880 was de stand der voornaamste Bankcijfers als volgt:

			Verschil m. h. vor. Boekj.
disconto-rekening	der Agentschappen.*f*	19,498,424.57½	minder *f* 658,877.43½
	〃 Bijbank.......〃	3,208,863.27½	〃 〃 10,709,440.00½
	〃 Hoofdbank.. .〃	7,667,021.39	〃 〃 12,773,519.75
	〃 Ned. Bank....*f*	30,374,309.24	minder *f* 24,141,837.19
beleening rekening.	der Agentschappen.*f*	21,568,430.—	minder *f* 7,012,450.—
	〃 Bijbank.......〃	2,914,900.—	〃 〃 2,953,100.—
	〃 Hoofdbank....〃	11,771,101.—	〃 〃 5,557,404.—
	〃 Ned. Bank....*f*	36,254,431.—	minder *f* 15,522,954.—

		Verschil m. h. vor. Boekj.	
specie	*f* 122,685,845.34	meer	*f* 7,531,727.32
muntbiljetten	〃 4,246,480.—	〃	〃 526,550.—
muntmateriaal	〃 37,653,433.66	〃	〃 30,013,496.40
bankbiljetten in omloop	*f* 189,606,945.—	meer	*f* 15,958,165.—
bankassignatiën 〃 〃	〃 161.15	minder	〃 769.47
rekening-courant-saldo's	〃 23,276,960.53½	〃	〃 16,108,194.65½
opeischbare schuld	*f* 212,884,066.68½	minder	*f* 150,799.12½
reservefonds	*f* 4,360,290.—	meer	*f* 66,432.50

Maatschappij voor Gemeentecrediet, te Amsterdam.

Bronnen. Verslag van den Raad van Toezicht, uitgebracht 20 Maart 1880.

Van 1870 tot 31 December 1879 heeft de Maatschappij gesloten 207 leeningen, vertegenwoordigende een kapitaal van *f* 10,397,217.

Van deze leeningen zijn 126 door gemeenten, 80 door waterschappen en 1 door eene provincie (Groningen) met haar gesloten.

Zij zijn aldus over de provinciën verdeeld:

Provinciën.	Aantal leeningen met gemeenten.	Bedrag.	Aantal leeningen met waterschappen.	Bedrag.	TOTAAL leeningen.	TOTAAL bedrag.
Noord-Brabant	4	*f* 512,500	3	*f* 65,000	7	*f* 577,500
Gelderland	10	〃 170,297	1	〃 10,000	11	〃 180,297
Zuid-Holland	43	〃 1,238,000	20	〃 679,750	63	〃 1,917,750
Noord-Holland	17	〃 1,591,350	34	〃 2,612,250	51	〃 4,203,600
Zeeland	12	〃 139,600	7	〃 640,750	19	〃 780,350
Utrecht	4	〃 128,000	8	〃 159,000	12	〃 287,000
Friesland	10	〃 366,500	6	〃 262,500	16	〃 629,000
Overijssel	6	〃 105,570	—	—	6	〃 105,570
Groningen	2	〃 43,750	—	—	3[1]	〃 1,393,750
Drenthe	2	〃 19,000	—	—	2	〃 19,000
Limburg	16	〃 293,400	1	〃 10,000	17	〃 303,400
	126	*f* 4,607,967	80	*f* 4,439,250	207	*f* 10,397,217

De termijnen van aflossing der leeningen worden opgegeven als volgt:

Termijn van aflossing.	Aantal leeningen met gemeenten.	Bedrag.	Aantal leeningen met waterschappen.	Bedrag.	TOTAAL leeningen.	TOTAAL bedrag.
5 jaren	1	*f* 5,00	—	—	1	*f* 5,000
8 〃	1	〃 8,000	—	—	1	〃 8,000
10 〃	1	〃 10,000	1	*f* 6,000	2	〃 16,000
15 〃	6	〃 62,950	—	—	6	〃 62,950

1) Hieronder eene leening door de provincie gesloten ad *f* 1,350,000.

Termijn van aflossing.	Aantal leeningen met gemeenten.	Bedrag.	Aantal leeningen met waterschappen.	Bedrag.	TOTAAL leeningen.	TOTAAL bedrag.
16 jaren	1...*f*	8,000	—	——	1...*f*	8,000
20 〃	4...〃	27,250	1...*f*	4,000	5...〃	31,250
22 〃	2...〃	25,250	—	——	2...〃	25,250
23 〃	1...〃	10,000	—	——	1...〃	10,000
25 〃	8...〃	95,450	2...〃	34,000	10...〃	129,950
27 〃	1...〃	49,500	—	——	1...〃	49,500
29 〃	2...〃	82,250	—	——	2...〃	82,250
30 〃	12...〃	169,867	1...〃	22,000	13...〃	191,867
34 〃	7...〃	130,300	11...〃	587,000	18...〃	717,300
35 〃	—	——	3...〃	76,250	3...〃	76,250
40 〃	20...〃	258,850	5...〃	108,250	25...〃	367,100
43 〃	3...〃	75,000	3...〃	167,500	6...〃	242,500
45 〃	3...〃	67,350	1...〃	50,000	4...〃	117,350
50 〃	1...〃	10,000	5...〃	254,500	6...〃	264,500
60 〃	—	——	6...〃	746,000	6...〃	746,000
61 〃	—	——	2...〃	52,000	2...〃	52,000
62 〃	—	——	3...〃	412,000	3...〃	412,000
63 〃	—	——	1...〃	80,000	1...〃	80,000
64 〃	—	——	1...〃	32,000	1...〃	32,000
65 〃	—	——	7...〃	290,000	7...〃	290,000
66 〃	—	——	1...〃	8,500	1...〃	8,500
67 〃	—	——	2...〃	46,000	2...〃	46,000
68 〃	50...〃	3,493,950	23...〃	1,327,750	74 [1]...〃	6,171,700
70 〃	2...〃	19,000	1...〃	135,000	3...〃	154,000
	126...*f*	4,607,967	80...*f*	4,439,250	207...*f*	10,397,217

In 1879 zijn door de Maatschappij gesloten:

5	leeningen met gemeenten	voor *f* 117,450
10	〃 〃 waterschappen	〃 〃 388,500
te zamen 15	leeningen	voor *f* 505,950

Daarvan waren 2 in Zuid-Holland voor *f* 69,500, 8 in Noord-Holland voor *f* 242,250, 1 in Zeeland voor *f* 92,500, 2 in Friesland voor *f* 89,500, 2 in Limburg voor *f* 12,200.

Hypotheekbanken.

De *Nationale Hypotheekbank, te Amsterdam.* Bronnen: *Verslag* van den Voorzitter, uitgebracht 28 April 1880 (negentiende boekjaar).

De werkzaamheid der Bank blijkt uit de volgende halfjarige opgaven.

[1]) Hieronder eene leening door de provincie Groningen gesloten.

Datum.		Gesloten leeningen van af de oprichting der Bank.	Afgeloste leeningen van af de oprichting der Bank.	Pandbrieven in omloop.
30 Junij	1863. .	*f* 1,519,500	*f* 44,000	*f* 1,475,500
31 December	〃. . .	〃 2,457,400	〃 64,600	〃 2,392,800
30 Juni	1864. .	〃 3,420,600	〃 194,800	〃 3,225,800
31 December	〃. . .	〃 3,576,800	〃 225,400	〃 3,351,400
30 Juni	1865. .	〃 3,987,100	〃 414,900	〃 3,572,200
31 December	〃. . .	〃 4,058,400	〃 620,300	〃 3,438,100
30 Juni	1866. .	〃 4,275,000	〃 686,800	〃 3,588,200
31 December	〃. . .	〃 4,931,900	〃 802,700	〃 4,129,200
30 Juni	1867. .	〃 5,217,000	〃 1,053,500	〃 4,163,500
31 December	〃. . .	〃 5,527,800	〃 1,229,400	〃 4,298,400
30 Juni	1868. .	〃 5,717,200	〃 1,350,100	〃 4,367,100
31 December	〃. . .	〃 6,278,300	〃 1,486,000	〃 4,792,300
30 Juni	1869. .	〃 6,831,000	〃 1,747,700	〃 5,083,300
31 December	〃. . .	〃 7,514,100	〃 1,884,000	〃 5,630,100
30 Juni	1870. .	〃 8,157,300	〃 2,049,200	〃 6,108,100
31 December	〃. . .	〃 8,486,000	〃 2,283,200	〃 6,202,700
30 Juni	1871. .	〃 8,945,200	〃 2,544,400	〃 6,400,800
31 December	〃. . .	〃 9,551,100	〃 2,764,100	〃 6,787,000
30 Juni	1872. .	〃 10,242,300	〃 3,113,400	〃 7,128,900
31 December	〃. . .	〃 10,739,000	〃 3,506,800	〃 7,232,200
30 Juni	1873. .	〃 11,925,500	〃 3,919,300	〃 8,006 200
31 December	〃. . .	〃 12,740,100	〃 4,227,200	〃 8,512,900
30 Juni	1874. .	〃 13,608,600	〃 4,747,900	〃 8,860,700
31 December	〃. . .	〃 14,148 800	〃 5,281,300	〃 8,867,500
30 Juni	1875. .	〃 14 970,800	〃 6,049,900	〃 8,920,900
31 December	〃. . .	〃 16,036,100	〃 6,692,900	〃 9,343,200
30 Juni	1876. .	〃 16,777,100	〃 7,286,800	〃 9,490,300
31 December	〃. . .	〃 18,030,000	〃 7,867,500	〃 10,162,500
30 Juni	1877. .	〃 19,829,800	〃 8,388,700	〃 11,441,100
31 December	〃. . .	〃 20,912,600	〃 9,002,800	〃 11,909,800
30 Juni	1878. .	〃 22,458,600	〃 9 674,300	〃 12,784,300
31 December	〃. . .	〃 23,591,700	〃 10,288,800	〃 13,302,900
30 Juni	1879. .	〃 25,487,000	〃 11,170,100	〃 14,316,900
31 December	〃. . .	〃 26,529,400	〃 11,881,200	〃 14,648,200

De Bank heeft in 1879 gesloten 216 leeningen tot een gezamenlijk bedrag van. . . . . *f* 2,937,700
vormende met de tot 31 December 1878 geslotene,
ten getale van 2,572. . . . . 〃 23,591,700

een totaal van 2,788 leeningen, ten bedrage van. . . . *f* 26,529,400

Bedoelde leeningen zijn verdeeld als volgt:

I. Volgens hare hoegrootheid:

Van *f* 300	tot *f* 4,900	—75	te zamen.	*f*	179,500
〃 〃 5,000	〃 〃 9,900	—44	〃 〃.	〃	315,400
〃 〃 10,000	〃 〃 29,900	—71	〃 〃.	〃	1,236,800
〃 〃 30,000	〃 〃 49,900	—20	〃 〃.	〃	763,000
〃 〃 50,000	en daarboven	6	〃 〃.	〃	443,000
				f	2,957,700

II. Volgens den tijd, binnen welke zij worden terugbetaald:

binnen	1—10	jaren	47	te zamen	*f*	651,100
〃	11—25	〃	53	〃 〃	〃	536,400
〃	26—40	〃	87	〃 〃	〃	1,176,600
〃	41—54	〃	1	〃 〃	〃	10,000
〃	55—63	〃	28	〃 〃	〃	563,600
					f	2,937,700

III. Volgens de ligging der onderpanden:

Provincie	Noord-Brabant	1	*f*	6,500
〃	Drenthe	2	〃	10,500
〃	Friesland	24	〃	143,200
〃	Gelderland	15	〃	95,500
〃	Groningen	16	〃	308,400
〃	Noord-Holland	124	〃	1,897,400
〃	Zuid-Holland	21	〃	323,200
〃	Limburg	4	〃	88,500
〃	Overijssel	3	〃	20,500
〃	Utrecht	5	〃	34,000
in meer dan eene provincie		1	〃	10,000
			f	2,937,700

Van de sedert de oprichting der Bank aangegane leeningen ad.. *f* 26,529,400
is in 1879 terug ontvangen........... *f* 1,592,400
tot 31 December 1878 was terugbetaald 〃 10,288,800
zoodat in het geheel reeds is afgelost.............. 〃 11,881,200
en mitsdien op 31 December 1879 nog is verschuldigd *f* 14,648,200

Pandbrieven, aan toonder zoowel als op naam, werden gecreëerd tot een bedrag gelijkstaande aan dat der gesloten hypotheken, te weten

2,899	groot	*f* 1,000	*f* 2,899,000		
46	〃	〃 500	〃 23,000		
157	〃	〃 100	〃 15,700		
				f	2,937,700

allen rentende 4½ pCt.

Daarentegen werd uitgeloot eene som van......... 〃 1,592,400
zoodat het bedrag der in omloop zijnde Pandbrieven per saldo vermeerderd is met.................. *f* 1,345,600
en gevoegd bij de op 31 December 1878 in omloop zijnde som van................................ 〃 13,302,900
een totaal aanwijst van............................ 〃 14,648,200

Dit bedrag is gedekt door:

a. de tot onderpand verbonden gebouwde en ongebouwde eigendommen, waarop de Bank, overeenkomstig art. 46 van hare statuten, ten hoogste 60 pCt. der geschatte waarde verstrekt;

b. één werkelijk gestort bank- en waarborgkapitaal (het laatste in 1879 vermeerderd met 20 pCt.) ter effectieve waarde van.................................... *f* 1,805,000.—

c. eene reservekas op de Balans 1878 uitgetrokken voor.................. *f* 82,426.20
vermeerderd met haar aandeel in de winst over 1878 met.......... // 9,692.31
en met de rente over 1879 ingevolge art. 43 der statuten........ // 3,645.62
alzoo op 31 Dec. 1879 bedragende ——————— *f* 95,764.13

Rotterdamsche Hypotheekbank voor Nederland.

Bronnen. Verslag van den Raad van Bestuur en Toezicht, uitgebracht 6 Maart 1880.

Het saldo der gesloten hypothecaire leeningen was op ult°. December 1878.. *f* 13,102,735.47
In 1879 werd door de bank op hypotheek uitgezet. // 2,457,800.—

te zamen...... *f* 15,560,535.47
Gedurende 1879 werd afgelost.................... // 1,607,772.51

Zoodat het saldo der hypothecaire leeningen op ult° December 1879 was............................ *f* 13,952,762.96
De verbonden perceelen hadden waarde van............................ *f* 26,123,550
de waarde der goederen van afgeloste schuld was echter................ // 2,286,484

Zoodat blijft als waarborg der hypothecaire schuld een waarde van.............................. // 23,837,066.—
Het saldo der uitgegeven Pandbrieven was op ult° Dec. 1878........................ *f* 13,397,500
In 1879 werden uitgegeven Pandbrieven ad........................ // 2,506,750

te zamen...... *f* 15,904,250
door uitloting al pari afgelost.......... // 1,417,000

Zoodat het saldo der in omloop zijnde Pandbrieven op ult°. Dec. 1879 was........................ƒ 14,487,250.—

Het totaal der gevraagde voorschotten beliep ƒ 4,772,100.—, verdeeld in 335 aanvragen waarvan werden aangenomen:

1	Aanvraag	van........ƒ	100,100	tot ƒ	150,000........ƒ	143,000
5	Aanvragen	"........."	70,100	" "	100,000........"	420,000
7	"	"........."	40,100	" "	70,000........"	356,000
3	"	"........."	30,100	" "	40,000........"	102,000
8	"	"........."	20,100	" "	30,000........"	202,000
17	"	"........."	15,100	" "	20,000........"	320,000
18	"	"........."	10,100	" "	15,000........"	225,000
22	"	"........."	7,100	" "	10,000........"	193,400
23	"	"........."	5,100	" "	7,000........"	141,200
77	"	"........."	2,100	" "	5,000........"	265,300
42	"	"........."	1,100	" "	2.000........"	71,200
22	"	"........."	400	" "	1,000........"	18,700
245	Aanvragen					ƒ 2,457,800

De perceelen, waarop dit bedrag is verstrekt, zijn gelegen in de volgende provinciën en werden door deskundigen op de daarbij genoemde waarde getaxeerd:

Noord-Brabant...............ƒ	6,600	ƒ 12,650
Gelderland..................."	634,000	" 1,103,219
Zuid-Holland................."	291,600	" 466,600
Noord-Holland................"	591,100	" 1,092,792
Zeeland......................"	163,100	" 293.045
Utrecht......................"	140,600	" 236,800
Friesland...................."	212,000	" 441,614
Overijssel..................."	44,000	" 75,340
Groningen...................."	374,800	" 707,475
	ƒ 2,457,800	" 4,429,535

De ongebouwde eigendommen, geschat op een waarde van ƒ 2,717,591 hebben een uitgestrektheid van 1499 Hectaren, 10 Aren, 52 Centiaren. De voorschotten daarop verleend, bedragen ƒ 1,456,700, terwijl onder verband van gebouwde eigendommen, getaxeerd op ƒ 1,711,944 leeningen zijn gesloten tot een bedrag van ƒ 1,001,100.

Hollandsche Hypotheekbank te Amsterdam. Bronnen. Verslagen van den Raad van toezicht, uitgebracht 24 April 1878, 19 April 1879 en 24 Maart 1880.

Sedert de oprichting dezer bank werden gesloten 354 leeningen; 32 in 1877, 120 in 1878, 202 in 1879.

Deze leeningen waren naar de ligging der verbonden goederen en het bedrag aldus verdeeld.

Naar de ligging der verbonden goederen:

		1877.	1878.	1879.
Prov.	Noord-Holland...	*f* 281,350	*f* 335,350	*f* 951,100
"	Friesland........	" 53,500	" 329,400	" 299,300
"	Gelderland.......	" 42,600	" 66,050	" 231,800
"	Zeeland..........	" 300	" 64,200	" 100,450
"	Zuid-Holland.....	" —	" 47,000	" 91,060
"	Utrecht..........	" 22,000	" 187,700	" 81,500
"	Noord-Brabant ...	" —	" —	" 52,800
"	Overijssel........	" —	" —	" 21,800
"	Drenthe..........	" —	" 53,450	" 16,250
"	Groningen.......	" —	" 85,700	" 12,200
		f 399,750	*f* 1,190,100	*f* 1,858,200

Naar het bedrag:

	in 1877. aantal lee-ningen.	in 1877. gezamelijk bedrag.	in 1878. aantal lee-ningen.	in 1878. gezamelijk bedrag.	in 1879. aantal lee-ningen.	in 1879. gezamelijk bedrag.
Van *f* 300 tot *f* 1,000	2 à	*f* 1,300	12 à	*f* 10,100	25 à	*f* 20,350
" " 1,100 " " 3,000	10 "	" 20,300	36 "	" 74,000	68 "	" 131,400
" " 3,100 " " 5,000	2 "	" 8,500	17 "	" 71,850	30 "	" 126,800
" " 5,100 " " 10,000	9 "	" 67,500	20 "	" 149,850	32 "	" 239,850
" " 10,100 " " 20,000	1 "	" 13,500	16 "	" 237,800	22 "	" 337,300
" " 20,100 " " 30,000	5 "	" 118,150	11 "	" 271,500	10 "	" 273,500
" " 30,100 " " 40,000 }	2 "	" 98,000	3 "	" 115,000	2 "	" 260,500
" " 40,100 " " 50,000 }			3 "	" 138,000	7 "	" 92,500
boven de " 50,000	1 "	" 72,500	2 "	" 122,000	6 "	" 376,000
	32 à	*f* 399,750	120 à	*f* 1,190,100	202 à	*f* 1,858,200

Voegt men bij het bedrag der tot 31 December 1878 gesloten leeningen ad.. *f* 1,589,850.—
het bedrag der leeningen gesloten in 1879, ad........... " 1,858,200.—

Dan blijkt dat het totaal der gesloten leeningen is....... *f* 3,448,050.—
Hierop is afgelost in 1878.............. *f* 18,367.52½
in 1879.............. " 126,565.10½

Te zamen.............. " 144,932.63

Zoodat op 31 December 1879 nog verschuldigd is....... *f* 3,303,117.37

In het jaar 1879 werden opgemaakt pandbrieven tot een bedrag van			*f* 1,859,000
Op 31 December 1878 waren in omloop			" 1,571,000
Makende te zamen......			*f* 3,430,000
Uitgeloot zijn:			
in Mei 1879 34 pandbrieven à *f* 1000	*f* 34,000		
40 " " " 100	" 4,000		
		f 38,000	
in Nov. 1879 62 " " " 1000	*f* 62,000		
18 " " " 500	" 9,000		
30 " " " 100	" 3,000		
		" 74,000	
Te zamen.......		*f* 112,000	
Ingetrokken, als tot aflossing van hypothekaire schuld ontvangen, zijn 6 pandbrieven à 1000..		" 6,000	
			" 118,000
zoodat op 31 December 1879 aan pandbrieven in omloop is, een bedrag van..................................			*f* 3,312,000

Al de gesloten leeningen en al de in omloop zijnde pandbrieven geven eene rente van $4\frac{1}{2}$ pCt. 's jaars.

In de maand December werd de gelegenheid opengesteld om uitgelote — met 1 Januari 1880 losbare — pandbrieven à pari in te wisselen, tegen onuitgelote stukken. Daarvan werd voor een bedrag van *f* 55,600 gebruik gemaakt.

In den loop van het jaar werd voor een bedrag van *f* 1,761,950 aan pandbrieven verkocht.

Spaarbanken. De *bronnen* zijn: het officiëele *Verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur*, laatstelijk dat over 1826, in het *Bijblad Staatscourant* 1878/79, n°. 66; de verslagen der *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen;* de speciale Verslagen van verschillende instellingen, en de uit die bronnen samengestelde critische overzichten van Mr. G. A. FOKKER, in het jaarboekje 1858, bl. 290, 1863, bl. 317, 1869, bl. 432, 1873, bl. 431 en 1875 *Mengelwerk*, bl. 25. De volgende cijfers zijn ontleend aan het *Verslag* aangaande het armbestuur.

Jaren.	Aantal banken.	Getal deelhebbers bij de opmaking der laatste rekening.	Terugbetaald aan deelhebbers voor inlage en intresten.	Bedrag van gedane inlagen.	Verhouding van het aantal deelhebbers op 1000 inwoners, van het rijk.	Gemiddeld bedrag van kapitaal per deelhebber.	Op de *f* 1.— opgevraagd geld met intrest bedroeg inlage gemidd.
1867..	166	76,810	2,771,973	3,285,449	21.38	*f* 134.21	*f* 1.19
1868..	165	82,188	2,978,935	3,860,975	22.65	„ 142.08	„ 1.29
1869..	169	88,512	3,420,928	4,160,453	24.23	„ 144.32	„ 1.29
1870..	171	89,704	4,642,902	3,968,639	24.32	„ 143.32	„ 1.21
1871..	189	97,940	3,801,476	4,865,622	26.92	„ 155.61	„ 1.27
1872..	186	108,502	4,464,695	5,572,459	29.53	„ 156.16	„ 1.25
1873..	209	118,656	4,998,382	6,256,865	31.91	„ 161.02	„ 1.27
1874..	219	132,061	5,317,726	7,125,840	35.05	„ 164.13	„ 1.34
1875..	223	148,922	5,786,586	8,791,568	39.09	„ 175.33	„ 1.52
1876..	259	174,381	7,309,728	9,971,428	45.11	„ 171.07	„ 1.36

Op de 1000 inwoners der betrokkene provincies trof men aan het volgende getal deelhebbers met gemiddeld bedrag van kapitaal per deelhebber:

	1875. Deelhebber.	1875. Kapitaal.	1876. Deelhebber.	1876. Kapitaal.
in Noord-Brabant	14.65	*f* 135.67	17.92	*f* 134.88
„ Gelderland	30.39	„ 198.17	34.11	„ 203.30
„ Zuid-Holland	69.36	„ 176.57	81.01	„ 168.95
„ Noord-Holland	57.39	„ 118.69	67.81	„ 112.58
„ Zeeland	21.48	„ 160.12	24.47	„ 159.31
„ Utrecht	40.87	„ 172.42	44.94	„ 175.10
„ Friesland	31.83	„ 144.03	34.50	„ 151.37
„ Overijssel	24.59	„ 153.92	26.71	„ 159.98
„ Groningen	43.14	„ 406.04	47.17	„ 403.77
„ Drenthe	12.31	„ 231.65	14.25	„ 249.71
„ Limburg	4.18	„ 190.09	5.25	„ 175.30
„ Nederland	39.09	*f* 175.33	45.11	*f* 171.07

Bij deze cijfers dient opgemerkt dat de opgaven van enkele banken (10 à 12) ontbreken of onvolledig werden gegeven.

Volgens de *Verslag betrekkelijk den dienst der Posterijen* over 1877 en 1878 werden sedert 1 Mei 1876 gelden per *Spaarbank-postwissel* verzonden, te weten: in 1876 98 stuks tot een bedrag van *f* 3,621.73½, in 1877 391 stuks tot een bedrag van *f* 19,696.93½, in 1878 441 *stuks tot een bedrag* van *f* 16,708.46. Volgens het Verslag omtrent

het Armbestuur over 1876 stonden 50 spaarbanken in betrekking met post- en hulpkantoren.

Het *Verslag* omtrent het Armbestuur over 1876 bevat voor 't eerst berichten aangaande de *Schoolspaarbanken* in Nederland. Hoezeer de opgaven nog niet in alle opzichten als juist worden aangemerkt, schijnt toch te blijken dat minstens in 93 scholen de gelegenheid tot sparen wordt gegeven en dat minstens 8,168 scholieren daarvan gebruik maken. De bedragen door de kinderen ingelegd en aan hen uitbetaald worden vermeld als *f* 52,075 en *f* 24,990. Onder de hierboven vermelde spaarbank-cijfers zijn deze bedragen meerendeels begrepen.

In de provinciën Groningen, Drenthe en Limburg zijn geene schoolspaarbanken ingevoerd naar het *Verslag* mededeelt.

Spaarkassen: De *bronnen* zijn het *Verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur* en de Verslagen der onderscheidene instellingen. Volgens het regeeringsverslag waren er in: 1866 32, in 1876 31 spaarkassen. — Het aantal deelhebbers bedroeg in 1866 7,400, in 1876 6,570; de inlagen klommen van *f* 94,899 in '66 tot *f* 128,062 in '76. De opgaven van enkele spaarkassen ontbreken.

Hulpbanken. Aan de Regeeringsverslagen *over de verrichtingen aangaande het armbestuur*, laatstelijk over 1876, ontleenen wij de volgende opgaven:

	Getal hulpbanken.	Aantal gedane voorschotten.	Getal personen aan wie.	Bedrag der voorschotten.	Gemiddeld voorschot per persoon.
1867	38	7,933	6,393	*f* 557,873	*f* 87.26
1868	39	7,922	6,555	" 572,150	" 87.28
1869	40	7,827	6,435	" 586,205	" 91.09
1870	42	8,041	6,751	" 638,396	" 94.56
1871	43	8,558	7,014	" 682,819	" 97.35
1872	43	8,276	6,808	" 691,433	" 101.84
1873	45	8,159	6,690	" 700,212	" 104.65
1874	45	8,032	6,913	" 698,282	" 101.01
1875	46	8,017	6,574	" 723,742	" 110.09
1876	49	8,213	6,830	" 760,717	" 111.38

Hierbij moet opgemerkt worden, dat de opgaven van enkele banken telken jare ontbraken.

Banken van leening. De bron voor dit onderwerp is het *Verslag*

over de verrichtingen aangaande het armbestuur; men vergelijke het Statistisch Overzicht over 1847—1866, door den Heer C. J. VAN HEEL, in dit *Jaarboekje* 1871, bl. 230 volg.

Banken beheerd door administraties op openbaar gezag ingesteld.

	1874.	1875.	1876.
getal	33	31	29
kapitalen, waarmede zij werkten	*f* 2,605,917	*f* 2,557,856	*f* 2,275,301
interest der panden	7½-16 pCt.	7½ à 16 pCt.	7½ à 16 pCt.
beleende panden	2,534,335	2,361,784	2,367,190
geloste 〃	2,472,925	2,325,052	2,314,425
verkochte 〃	57,430	64,272	62,991
geleende gelden	*f* 7,967,549	*f* 7,692,631	*f* 7,866,548
geloste 〃	〃 7,743,578	〃 7,560,809	〃 7,683,280
ontvangsten	〃 8,311,667	〃 8,136,711	〃 8 259,411
uitgaven	〃 8,341,637	〃 8,074,359	〃 8,232,090
winst	〃 3,748	〃 15,363	〃 14,772
verlies	〃 9,894	〃 10,777	〃 8,812

Verpachte en vergunde banken.

	1874.	1875.	1876.
getal	36	33	31
interest der panden	6-16 pCt.	6 à 16 pCt.	6 à 16 pCt.
beleende panden	272,242	244,122	253,219
geloste 〃	253,755	230,172	233,417
verkochte 〃	6,643	5,970	6,144
geschoten gelden	*f* 634,042	*f* 583,682	*f* 602,608
geloste 〃	〃 597,826	〃 566,316	〃 558,563
ontvangsten	〃 645,902	〃 611,890	〃 607,014
uitgaven	〃 638,241	〃 587,504	〃 615,918

Maatschappijen ter bevordering des handels.

De Nederlandsche Handelmaatschappij. Zie in dit *Jaarboekje*, 1850 en volgende jaren, de officiëele opgaven van het aantal bevrachte schepen, betaalde vrachten, verkochte producten enz. Ook in het *Verslag der Kamer van Koophandel te Amsterdam*, wordt die statistiek medegedeeld.

Voor 1879 heeft men de volgende cijfers, welwillend door de Directie ons medegedeeld:

	Bevrachte schepen.			Betaalde retourvrachten.		
Jaren.	Aantal.	Gemeten lasten.	Vracht per last.	Uit N.-Indie.	Uit andere landen.	Totaa
1870	86	40,733	*f* 68.67—*f* 82.99	*f* 3,754,748	*f* 345,190	*f* 4,09
1871	36	20,144	〃 71.47—〃 79.—	〃 5,125,945	〃 156,181	〃 5,28
1872	27	14,191	〃 71.98—〃 88.90	〃 3,462,724	〃 52,579	〃 3,51
1873	37	15,927	〃 73.90—〃 90.—	〃 4,914,754	〃 26,900	〃 4,941
1874	36	8,214	〃 76.90—〃 84.84	〃 3,331,942	〃 54,956	〃 3,38
1875	27	6,156	—	〃 2,760,790	〃 53,147	〃 2,81
1876	—	—	—	〃 2,135,580	〃 143,504	〃 2,27
1877	—	—	—	〃 2,888,084	〃 81,756	〃 2,96
1878	—	—	—	〃 2,080,891	〃 262,266	〃 2,34
1879	—	—	—	〃 1,297,141	〃 65,871	〃 1,36

Voor rekening of aan de consignatie der Handelmaatschappi werden in 1879 aangevoerd:

	Amsterdam.	Rotterdam.	Dordrecht, Schiedam, Middelburg.	Totaal 1879.	Tot 18
Koffie............balen	350,820	354,742	153,346	858,908	749
Suiker........kanassers	2,102	3,090	—	5,192	26
id. (Surin.)....vaten	—	3,388	—	3,388	2
Tin...........blokken	81,675	74,062	8,446	164,183	128
Indigo (Java)......kisten	353	17	—	370	
Bindrotting.......bossen	67,192	66,077	—	133,269	171
Tabak..........pakken	4,672	358	—	5,030	2
Katoen...........balen	2,500	—	—	2,500	19
Notenmuscaat......colli	403	143	—	546	
Foelie............colli	157	62	—	219	
Huiden...........stuks	—	—	—	—	2
〃 (Java)..... 〃	1,355	533	—	1,888	
〃 (Uraguay).. 〃	—	10,000	—	10,000	
Gom Damar......kisten	131	—	—	131	
colli	—	—	—	—	1
Cassia Vera......pakken	1039	—	—	1,039	
Japans. goederen..kisten	33	—	—	33	
Kinabast...........colli	960	—	—	960	
kisten	—	—	—	—	(
Thee............kisten	1,121	100	—	1,221	2,
*Parelmoerschelpen.*kisten	20	—	—	20	

	Amsterdam.	Rotterdam.	Dordrecht, Schiedam, Middelburg.	Totaal 1879.	Totaal 1878.
Melasse (Surin.)...vaten	423	—	—	423	503
Gom Benzoën.....kisten	24	—	—	24	18
Sandelhout........stuks	1,468	—	—	1,468	1,621
Notenzeep........kisten	1	—	—	1	1
Horens............stuks	—	13,550	—	13,550	—
Peper.............balen	31	2,320	—	2,351	—
Kruidnagelen......balen	—	—	—	—	574
Kajapoet-olie ....kelders	—	—	—	—	163
Kapok............balen	—	—	—	—	251
[illegible]t.............balen	—	—	—	—	4,625
Wol..............balen	—	—	—	—	614
Wortelhout........stuks	—	—	—	—	2,049
[illegible]meh ....kisten	—	—	—	—	1
Sapanhout........picols	—	—	—	—	5,565
Gutta Percha.......colli	—	—	—	—	17
Gom Elastiek ......colli	—	—	—	—	3
Guta Getang.......colli	—	—	—	—	79

De hoeveelheid en de middenprijzen der in veiling aangebrachte koffie, suiker en indigo waren in 1879 als volgt:

Koffie......502,631 balen	te Amsterdam	}	ƒ 45.44, 46.03, 44.13, 46.53
390,913 〃	〃 Rotterdam	}	〃 43.10, 41.86, 46.80, 50.04
			〃 52.89.
Suiker........3,168 kranjs.	〃 Amsterdam	}	〃 18½ à 31.
8,969 〃	〃 Rotterdam	}	
Id. (Surin.)..3,296 vaten	〃 Amsterdam		〃 20.39 à 32.17.
Indigo (Java)....353 kisten	〃 Amsterdam		〃 5.47.

De bruto-opbrengst der in 1879 verkochte producten was:

	AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	TOTAAL.
Koffie ....ƒ	27,490,023.06½	ƒ 21,134,651.46	ƒ 48,624,674.52½
Suiker..........〃	180,476.30	〃 518,733.93	〃 699,210.23
Indigo..........〃	239,896.19	〃 ——	〃 239,896.19
Tin.............〃	2,213,146.64	〃 1,765,102.53½	〃 3,978,254.17½
Specerijen.......〃	130,467.42½	〃 ——	〃 130,467.42½
Diverse artikelen.〃	2,781,639.42½	〃 579,016.87	〃 3,360,656.29½
Te zam. in 1879..ƒ	33,035,649.04½	ƒ 23,997,509.79½	ƒ 57,033,158.84
〃 〃 1878..〃	34,397,856.33½	〃 25,829,183.67	〃 60,227,040.00½

	AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	TOTAAL.
Te zam. in 1877. . *f*	37,971,660.89½	*f* 29,691,570.35	*f* 67,663,231.24½
〃 〃 1876. . 〃	35,366,707.33½	〃 25,676,916.01½	〃 61,043,623.35
〃 〃 1875. . 〃	38,691,900.64	〃 28,762,589.79	〃 66,762,589.79
〃 〃 1874. . 〃	—	〃 —	〃 73,361,582.14
〃 〃 1873. . 〃	—	〃 —	〃 68,247,158.82
〃 〃 1872. . 〃		〃	〃
〃 〃 1871. . 〃	41,769,765.67	〃 31,873,297.91	〃 73,643,063.58
〃 〃 1870. . 〃	37,071,018.48	〃 28,011,363.47	〃 65,082,381.95
〃 〃 1869. . 〃	33,756,703.64	〃 27,152,357.30	〃 60,909,060.94

Nederl. Indische Handelsbank, te Amsterdam.

Bronnen. Verslag van den Raad van Commissarissen aan de Algemeene Vergadering van Aandeelhouders, op 2 *Juni* 1880.

Omtrent de verschillende werkzaamheden der Bank deelt het verslag het volgende mede.

Disconteeren van handelspapier.

De uitzettingen op dit hoofd bedroegen:

te Batavia.	*f* 1,706,170.50
〃 Soerabaya.	〃 2,923,246.85
〃 Samarang.	〃 1,768,726.60
Te zamen. . . .	*f* 6,398,143.95

zijnde ruim één millioen meer dan in 1878.

Handel in specie.

Deze bepaalde zich tot uitvoer voor remise in gemunt zilver

van *f* 2,590,000 naar Nederland
en 〃 〃 1,217,000 〃 Billiton.

Handel in wissels.

In den loop van 1879 werden door de agentschappen getrokken:

op Nederland.	*f*	14,091,635
〃 Frankrijk.	Frs.	760,745
〃 Engeland.	£	63,220/-

of gezamelijk ruim 15¼ millioen gulden, — en naar hier geremitteerd:

op Nederland.	*f*	13,089,346
〃 Frankrijk.	Frs.	210,665
〃 Engeland.	£	239,055/-

tot een gezamelijk bedrag van ongeveer 16 millioen.

Vergeleken met het vorige jaar bedroegen de trekkingen 3¼ millioen, de remisen 4½ millioen meer.

Voorschotten op goederen en beleeningen.

Door de agentschappen werd in 1879 geïncasseerd *f* 7,766,365.58, tegen in 1878.................................〃 8,027,033.74.

In den vorm van tijdelijke beleeningen op ter afscheep gereed liggende producten werd vooral te Batavia meer voorgeschoten dan in de laatste twee jaren.

In dien vorm werden door de agentschappen uitgezet

in 1879............*f* 1,105,852.70
tegen 〃 1878............〃 295,111.36

Kassierderij en deposito's.

Het gezamelijk bedrag der Giro-rekeningen op u°. December was *f* 1,054,847.42.

De rentegevende deposit's waren *f* 2,599,180 in 1879,
tegen 〃 2,698,480 〃 1878.

De maximum-rente voor depots op langen termijn was 4 pCt.

Ondernemingen.

De Bank had consignatie-kontrakten met 17 gouvernements- en 7 particuliere suikerfabrieken, die gezamelijk nagenoeg 600,000 pikols suiker in consignatie hebben geleverd.

De Bank heeft relatiën met elf koffie-ondernemingen, en bezit het land Djoeleg-Gabroe thans ten volle in eigendom.

De thee-ondernemingen leverden, behalve eenige kleinere hoeveelheid, eene consignatie van 572/m.½ KG. naar Nederland en van 373/m.½ KG. naar Engeland.

Van de 2,500 pikols foelie en ruim 11,000 pikols noten van Banda uitgevoerd, werden ongeveer de helft (6,600 pikols) te Batavia verkocht of naar Singapore en Nederland geconsigneerd.

De door de Bank behaalde winsten en uitgekeerde dividenden blijken uit onderstaanden staat.

Jaartal.			Gestort kapitaal.	Totaal netto winst.	Uitgekeerd dividend over gestort kapitaal.
A°.	1864,	1e Boekjaar.	*f* 1,500,000	*f* 99,288	$6^{21}/_{100}$ pCt.
〃	1865,	2e 〃....	〃 3,000,000	〃 165,762	$5^{39}/_{100}$ 〃
〃	1866,	3e 〃....	〃 3,925,000	〃 261,026	$6^{24}/_{100}$ 〃
〃	1867,	4e 〃....	〃 6,000,000	〃 310,810	$5^{13}/_{100}$ 〃
〃	1868,	5e 〃....	〃 6,000,000	〃 364,669	$5^{8}/_{10}$ 〃
〃	1869,	6e 〃....	〃 6,000,000	〃 255,248	$4^{1}/_{5}$ 〃
〃	1870,	7e 〃....	〃 6,060,000	〃 223,409	$3^{7}/_{10}$ 〃
〃	1871,	8e 〃....	〃 6,000,000	〃 240,004	4 〃

Jaartal.		Gestort kapitaal.	Totaal netto winst.	Uitgekeerd dividend over gestort kapitaal.
A°. 1872,	9e Boekjaar.	*f* 6,000,000	*f* 582,471	$8^1/_2$ pCt.
〃 1873,	10e 〃	〃 6,000,000	〃 473,486	7 〃
〃 1874,	11e 〃	〃 6,000,000	〃 729,045	10 〃
〃 1875,	12e 〃	〃 6,000,000	〃 900,461	12 〃
〃 1876,	13e 〃	〃 12,000,000	〃 1,286,520	9 〃
〃 1877,	14e 〃	〃 12,000,000	〃 917,719	$6^{84}/_{100}$ 〃
〃 1878,	15e 〃	〃 12,000,000	〃 945,136	7 〃
〃 1879,	16e 〃	〃 12,000,000	〃 1,255,049	$8^4/_5$ 〃

Gemiddeld dividend over gestort kapitaal ca. 7 pCt.

Kamers van Koophandel en fabrieken. Haar aantal bedroeg in Dec. 1879 68, als in: N.-Brabant 9, Gelderland 9, Z.-Holland 11, N.-Holland 6, Zeeland 3, Utrecht 2, Friesland 7, Overijssel 12, Groningen 5, Drenthe 2, Limburg 4, (*Staatsalmanak* 1880, bl. 509 volg.) Uit de opgaven in de *Prov. Verslagen* omtrent de verkiezingen van leden der Kamers is geen algemeen overzicht op te maken.

Entrepôts zijn gevestigd te Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, Schiedam en Middelburg. Omtrent de geëntreposeerde en in- en uitgevoerde goederen zie men de Verslagen der Kamers van Koophandel. Zie mede den *Staatsalmanak* 1880, bl. 511.

Commissiën voor de Rijnvaart bestaan te Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht. Zie *Staatsalmanak* 1880, bl. 514.

Commissiën van toezicht over het vervoer van landverhuizers zijn aanwezig te Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, Vlissingen en Harlingen. Als boven, bl. 513.

Loodswezen. In de toelichting op art. 51 der Conceptstaatsbegrooting 1880, Hoofdst. VI, Marine (Aandeel in de loodsgelden enz. van de bemanning der loods-, inspectie- en peilingsvaartuigen), wordt het personeel der loodsen als volgt opgegeven: 12 schippers 1e kl., kanaaldienst, 22 idem, kustdienst, 29 idem 2e kl., 252 zeeloodsen, 11 loodsen op in geregelde beurt varende stoomschepen, 169 binnenloodsen, 2 idem op het Noordhollandsch Kanaal, 28 kweekelingen 1e en 35 2e kl., 2 kwartiermeesters, 8 roeiers, 188 matrozen, te zamen 759 personen, de hulploodsen, wier aantal niet is opgegeven, niet medegerekend.

De opbrengst der loodsgelden was (*bijl. Conceptstaatsbegroot.*) in:

1869.........*f*	830,948	1874.........*f*	956,463
1870.........〃	878,365	1875.........〃	886,778
1871.........〃	1,081,241	1876.........〃	928,123
1872.........〃	972,756	1877.........〃	912,839
1873.........〃	1,034,864	1878.........〃	927,632

De uitgaven voor het loodswezen bedroegen voor 1877 *f* 1,250,839, voor 1878 *f* 1,189,940.

Omtrent de *Inrichtingen voor handels- en zeevaartkundig onderwijs*, zie boven, *onderwijs*.

IV. Omvang en verdeeling van het stoffelijk vermogen des volks.

AANLEG VAN HET VERMOGEN IN VASTE GOEDEREN.

Bronnen: Bescheiden betreffende de geldmiddelen, over de jaren 1846—1878; *Uitkomsten der herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen, krachtens de wet van* 22 *Juli* 1873 (*Stbl.* n°. 116); *Verslag van den landbouw.* „*Grootte der gronden*" *tijdens de invoering van het kadaster. Uitkomsten der herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen* (uitgegeven 1876).

Omtrent de *belastbare opbrengst der gebouwde en ongebouwde eigendommen* heeft men de volgende cijfers ontleend aan de genoemde *Bescheiden.*

Gebouwde eigendommen.

	Getal perceelen. belastbare.	onbelastbare.	zuivere belastbare opbrengst.	aantal artikelen of aanslagen.
1846	480,947	24,159	*f* 25,445,061	293,410
1850	494,143	24,855	〃 25,169,525	300,403
1855	513,015	25,377	〃 23,366,380	308,690
1860	534,633	26,323	〃 27,137,727	316,305
1865	563,432	27,869	〃 28,127,994	326,528
1870	602,222	29,377	〃 29,405,595	341,293
1873	627,395	30,566	〃 30,432,555	349,854
1874	635,853	30,974	〃 30,827,715	353,760
1875	649,106	31,673	〃 31,201,480	358,492
1876	658,010	24,625	〃 74,501,529	362,613
1877	680,159	25,528	〃 75,371,379	372,449
1878	685,725	26,229	〃 76,504,250	377,637

Ongebouwde eigendommen.

	Getal perceelen.		Oppervlakte. hectaren.		zuivere belastbare opbrengst.	aantal artikel. of aanslagen.
	belastbare	onbelastb.	belastbare.	onbelastb.		
1846	3,630,990	29,285	3,132,869	127,623	*f* 44,393,143	504,324
1850	3,715,991	31,158	3,138,529	131,394	〃 44,425,416	525,509
1855	3,825,400	31,809	3,136,922	133,835	〃 44,507,349	547,253
1860	3,966,815	33,347	3,153,060	128,937	〃 44,595,198	572,606
1865	4,091,341	35,360	3,154,037	833,530	〃 44,836,556	598,338
1870	4,184,211	38,198	3,291,904		〃 45,282,134	625,442
1873	4,264,597	43,626	3,292,988		〃 45,377,642	641,413
1874	4,279,635	44,538	3,293,488		〃 45,425,356	647,224
1875	4,296,393	46,825	3,295,561		〃 45,592,101	652,265
1876	4,311,599	47,633	3,294,859		〃 45,603,417	659,697
1877	4,336,515	49,048	3,297,160		〃 45,642,008	662,877
1878	4,356,971	50,183	3,297,266		〃 45,656,136	665,996

De belastbare opbrengst der ongebouwde eigendommen werd voor 1879 vastgesteld op *f* 45,979,647, (*Staatscourant* 1879, n°. 5, en 1880, n°. 5).

De opbrengst der *grondbelasting* was in:

	Hoofdsom.	Opcenten.		Hoofdsom.	Opcenten.
1842...	*f* 8,232,163	*f* 1,646,432	1870...	*f* 8,983,147	*f* 1,155,805
1845...	" 8,306,385	" 1,161,227	1875...	" 9,245,450	" 1,165,669
1850...	" 8,368 704	" 1,628,865	1876...	" 9,286,679	" 1,165,401
1855...	" 8,436,560	" 1,773,617	1877...	" 9,346,171	" 1,167,610
1860...	" 8,528,650	" 1,790.934	1878...	" 9,407,119	" 1,168,028
1865...	" 8,645,268	" 1,857,657			

Bij bovenstaande dient te worden opgemerkt:

1°. dat de vermeerdering van de hoofdsom der grondbelasting na 1865 deels is een gevolg van de regeling van de hoofdsom dier belasting in Limburg, (wet van 30 Dec. 1865, *Staatsblad* n°. 193), welke verhooging beliep in 1866 *f* 58,620, in 1867 *f* 40,054, in 1868 *f* 40,054;

2°. dat de rijksopcenten tot en met 1850 bedroegen 20, voor 1856 tot 1865 21¼, zoowel op de gebouwde als ongebouwde eigendommen, terwijl over 1866 en vervolgens de 21¼ opcenten op de ongebouwde eigendommen door het Rijk zijn geheven en die op de gebouwde eigendommen aan de gemeenten zijn afgestaan, ingevolge de wet van 7 Juli 1865, (*Stbl.* n°. 79).

3°. dat voor het jaar 1876 zijn toegepast de uitkomsten der herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen, tengevolge van de wet van 22 Juli 1873 (*Stbl.* n°. 116).

Opbrengst van rechten bij overgang van vast goed. Deze is op te maken uit de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen.*

Aan *evenredige registratierechten werd* betaald wegens handelingen in verband staande met den grondeigendom:

	1869.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Verkoop van onroerende goederen....	*f* 4,221,207	*f* 4,220,295	*f* 4,554,329	*f* 4,875,680	*f* 4,881,462	*f* 4,602,304
Verkrijging bij licitatie van onverdeelde id. id.	" 55,249	" 53,945	" 46,791	" 52,898	" 49,838	" 54,937
Uitgifte, overdracht en afstand van beklemming.......................	" 149,293	" 128,246	" 158,163	" 197,220	" 179,402	" 131,666
Uitgifte en overdracht van erfpacht en opstal...........................	" 43,841	" 17,860	" 14,924	" 17,291	" 17,851	" 25,244
Vestiging, overdracht en afkoop van grondrente.....................	—	" 3,245	" 832	" 326	" 2,710	" 1,330
Aangaan, overdracht en afstand van huur.	" 86,302	" 92,763	" 95,882	" 98,934	" 101,950	" 89,724
Overbedeeling bij scheiding in onroerende goederen..................	" 222,674	" 222,823	" 241,621	" 256,055	" 258,582	" 276,096
Ruiling van onroerende zaken........	" 29,572	" 27,202	" 32,389	" 39,834	" 31,463	" 24,245
Schenking van " ".........	" 15,854	" 24,702	" 19,322	" 18,458	" 24,776	" 25,632
Vestiging en overdracht van tiendrechten........................	" 3,078	" 1,733	" 3,232	" 4,466	" 1,342	" 201
Verkoop van hakhout, boomen en veldvruchten......................	" 138,892	" 142,750	" 147,217	" 151,393	" 147,803	" 128,053
Erfdienstbaarheid..................	—	" 636	—	" 680	" 935	" 867
	f 4,965,962	*f* 4,936,201	*f* 5,314,712	*f* 5,717,235	*f* 5,700,016	*f* 5,260,299
Verhoogd met 38 opcenten.....	" 1,887,065	" 1,875,756	" 2,019,590	" 2,168,549	" 2,166.006	" 1,998,914
	f 6,853,027	*f* 6,811,957	*f* 7,334,312	*f* 7,885,784	*f* 7,866,022	*f* 7,259,213

De vaste en de evenredige rechten van registratie brachten in hoofdsom en in opcenten op:

	Vaste recht.	Evenredige recht.	Te zamen in hoofdsom.	38 opcenten.	Totaal generaal.
1868..	*f* 245,086	*f* 4,863,350	*f* 5,108,436	*f* 1,941,205	*f* 7,049,641
1874..	" 265,752	" 6,734,503	" 7,000,255	" 2,660,097	" 9,660,352
1875..	" 276,111	" 7,217,531	" 7,493,642	" 2,847,584	" 10,341,226
1876..	" 287,078	" 7,756,320	" 8,046,388	" 3,057,628	" 11,104,016
1877..	" 283,898	" 7,846,286	" 8,130,184	" 3,809,470	" 11,219,654
1878..	" 292,317	" 7,438,654	" 7,730,972	" 2,937,769	" 10,668,741

STATISTIEK DER HYPOTHEKEN. Zie de breede officiëele statistische mededeelingen in de artikels van den Heer Mr. PH. J. BACHIENE: *Eigendom van onroerend goed en hypotheek. Grondcrediet*, in *Jaarboekje* 1873 en volg. jaren. In het Mengelwerk van jaargang 1879, vindt men o. a. een *„beknopt tienjarig overzicht van het Grondcrediet in Nederland over de jaren* 1866—1875; *de Statistiek van het Grondcrediet in Nederland over de jaren* 1876, '77 en '78, bewerkt door *de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland*, en uitgegeven door het Departement van Financiën; voorts de cijfers in de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*; de toelichtingen op de Concept-staatsbegrootingen en de Verslagen van hypotheekbanken, waaruit hierboven eenige opgaven zijn medegedeeld.

De zuivere *opbrengst der hypotheekrechten*, zoo wat het recht van inschrijving als dat van overschrijving betreft was in hoofdsom en in opcenten als volgt:

In	recht van inschrijving.	recht van overschrijving.	Totaal.	38 opcenten.	Te zamen.
1874....	*f* 75,823	*f* 594,083	*f* 669,907	*f* 254,565	*f* 924,472
1875....	" 92,406	" 629,173	" 721,579	" 374,200	" 995,779
1876....	" 96,278	" 674,792	" 771,070 [1]	" 293,007	" 1,094,077
1877....	" 103,781	" 682,195	" 784,976	" 298,671	" 1,084,647
1878....	" 96,105	" 960,170	" 756,275	" 287,384	" 1,043,659

[1]) In de Bescheiden betreffende de geldmiddelen staat abusivelijk het totaal op blz. 245 en 248 opgegeven als *f* 772,070.34.

GETAL EN BEDRAG DER HYPOTHECAIRE INSCHRIJVINGEN OVER DE JAREN 1866—78.

Jaar.	GETAL.	BENEDEN DE *f* 10,000.	GETAL.	*f* 10,000 EN MEER.	GETAL.	à 5 pCt. RENTE 'S JAARS.	GETAL.	MEER OF MINDER RENTE DAN 5 pCt. OF ZONDER RENTE.	GETAL.	TOTAAL.
		f		*f*		*f*		*f*		*f*
1866	16,825	26,924,618	841	17,662,413	10,842	22,879,134	6,824	21,707,897	17,666	44,587,031
1867	18,110	28,433,822	785	16,347,059	12,514	27,663,495	6,381	17,117,392	18,895	44,780,887
1868	18 361	29,335,661	924	17,072,247	12,941	27,434,479	6,344	18,973,429	19,285	46,407,908
1869	17,386	29,221,762	1,007	19,176,147	13,345	29,985,999	5.048	18,411,910	18,393	48,397,909
1870	16.392	28,039,209	1,081	22,487,950	12,918	32,396,934	4,555	18,091,016	17,473	50.487,950
									91,712	234,661,685
1871	17,864	29,947,154	1,081	20,219,403	14,199	32,260,562	4,746	17,905,995	18,945	50,166,557
1872	18,409	33,920,090	1,478	26,878,477	14,963	39,826,177	4,924	20,972,390	19,887	60,798,567
1873	19,023	37,996,405	1,726	36,485 356	15,552	46,332,540	5,197	28,149,221	20,749	74,481,761
1874	20,166	40,261,511	1,803	35,736 479	16,522	49,464,040	5,447	26,533,950	21,969	75,997,990
1875	20,694	42,217,248	2,070	52,018,993	16,783	50,722,991	5,981	43,513,250	22,764	94,236,241
									104,314	355,681,116
1876	22,868	48,030,294	2,476	49,205,021	......	....	.....	....	25,344	97,235,315
1877	24.385	50,546,847	2,694	54,483,164	......	....	.....	....	27,079	105,030,011
1878	22,431	46,521,041	2,541	50,708,806	......	....	.....	....	24.972	97,229,847
									77,395	299,495,173

Inschrijvingen op de grootboeken der nationale schuld. Hiervan bestaan, zoover ons bekend is, geene andere opgaven dan die jaarlijks bij de Staatsbegrooting, Hoofdst. VII A, worden medegedeeld van het totaal bedrag der Staatsschuld. Het nominaal bedrag der inschrijvingen op de grootboeken is voor 1880 berekend op:

	f 632,088,202	à 2½ pCt.
	" 91,322,700	" 3 "
	" 182,075,000	" 4 "
	" 36,902,900	
Totaal......	*f* 942,388,302	nominaal.

Omtrent de kapitalen *in de doode hand*, ingeschreven in de grootboeken der nationale schuld, zie men hieronder.

Leeningen van provinciën, gemeenten, waterschappen. De *bronnen* voor de kennis der provinciale en gemeenteschulden zijn de *Statistieke bescheiden*, deel II, 2e stuk en deel VI, 3e stuk, 's-Grav. 1870 en 1875, bevattende de provinciale- en gemeente-rekeningen 1865, 1866 en 1870, en voor later de *Provinciale Verslagen*.

De provinciale schulden bedroegen (zie *Jaarboekjes* 1859 blz. 176, 1869 blz. 246 en 1877 blz. 310 Mengelwerk.)

in 1858..........	*f* 3,595,500
" 1868..........	" 6,050,570
" 1877..........	" 10,395,882

Wat betreft de schulden der waterschappen: voor Gelderland heeft men bronnen in de *Bijdragen tot de kennis van Gelderland*, door Mr. L. A. W. J. Baron SLOET, Arnhem 1852—1855; voor Overijssel de zeer belangrijke *Memorie betreffende de dijk- en polderdistricten*, door J. VAN DEVENTER H.AZN. en Jhr. W. T. SANDBERG, in 1858 gedrukt volgens resolutie der Prov. Staten; — voor Noord-Holland het werk van Mr. G. DE VRIES AZ., destijds griffier der Staten van dat gewest: *de zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, 1864; — voor Groningen de *Bijdragen tot de kennis van den tegenwoordigen staat der provincie Groningen*, *uitgegeven door de commissie voor de statistieke beschrijving der provincie Groningen;* alsmede *de Statistiek van de Schulden der polders en waterschappen in het Koningrijk der Nederlanden*, bewerkt door *de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland*, uitgegeven door het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Blijkens laatstgemeld werk was de stand der schulden van polders en waterschappen op ult. Dec. 1876 aldus:

	Oorspronkelijk bedrag.	Op 1 Dec. '76 onafgedaan bedrag.
Noord-Brabant.....*f*	780,487	*f* 621,210
Gelderland........″	3,160,055	″ 2,291,132
Zuid-Holland......″	3,934,208	″ 2,893,912
Noord-Holland.....″	7,243,447	″ 5,944,910
Zeeland...........″	4,253,768	″ 3,034,733
Utrecht...........″	739,650	″ 613,650
Friesland.........″	1,168,269	″ 824,127
Overijssel........″	480,900	″ 331,800
Groningen.........″	7,162,100	″ 5,383,246
Drenthe...........″	82,630	″ 66,750
	f 29,005,514	*f* 22,014,470

Wat den rentevoet betreft was de verdeeling aldus:

rentelooze schuld	*f*	160.083	(Zeeland en Friesland)
rente van 2 à $2^1/_2$ pCt.	″	179,098	(Noord-Holland, Utrecht, Zeela
″ ″ 3 ″ $3^1/_2$ ″..	″	1,919,944	(Noord-Holland, Zeeland).
″ ″ $3^3/_4$ ″ 4 ″..	″	2,366,337	(Gelderland, Noord-Brabant).
″ ″ $4^1/_5$ ″ $4^1/_2$ ″..	″	7,199,045	
″ ″ $4^7/_{10}$ ″ $4^9/_{10}$ ″..	″	868,275	
″ ″ 5 ″..	″	6,095,448	
″ ″ $5^1/_2$ ″ $6^1/_2$ ″..	″	43,596	
onbekend........	″	230,500	(Gelderland).
annuïteiten.......	″	2,932,150	(vooral Noord-Holland, Z.-Holl

en Zeeland).

STATISTIEK VAN HET SUCCESSIERECHT EN VAN HET RECHT OVERGANG. Zie in de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, I— de breede opgaven omtrent de opbrengst der rechten van succ en van overgang, alsmede van het recht op de schenkingen in doode hand in 1864—1878; en het artikel „*Statistiek onzer Succe belasting*" van Mr. J. L. DE BRUYN KOPS in het Mengelwerk van *Jaarboekje* voor 1878.

Aan bovengenoemde bronnen zijn de volgende cijfers ontleen

	recht van successie.	recht van overgang.	recht op schenkingen onder de levenden in de doode hand.	Totaal
1846.....	*f* 2,657,482	*f* 46,186	*f* 462	*f* 2,704
1850.....	″ 2.187,177	″ 44,098	″ 3,756	″ 2,235
1855.....	″ 3,129,881	″ 43,571	″ 2,135	″ 3,175
1859.....	″ 2,829,003	″ 86,026	″ 7,248	″ 2,922

Bij de wet van 13 Mei 1859 (*Stbl.* n°. 36), in werking getreden 1 Juli 1859, is de verhooging met 50 ten honderd van de waarde van aandeelen in vreemde geldleeningen enz., vervangen door een recht van overgang van *alle* effecten ten bedrage van 1 ten 100 boven het recht van successie. Sedert 1860 heeft men de volgende cijfers ontleend aan de memoriën van toelichting behoorende bij de Wet op de middelen, Bijl. n°. 4.

	recht van successie.	recht van overgang bij versterf op effecten.	vast goed.	recht op schenkingen in de doode hand.	Totaal. (Zonder de opcenten.)
1860...	*f* 2,793,396	*f* 168,811	*f* 40,404	*f* 605	*f* 3,008,218
1875...	″ 2,816,878	″ 157,601	″ 119,222	″ 4,313	″ 3,098,025
1870...	″ 3,607,522	″ 250,601	″ 88,912	″ 20,556	″ 3,967,592
1873...	″ 3,471,126	″ 206,955	″ 77,063	″ 5,277	″ 3,760,422
1874...	″ 5,576,697	″ 375,455	″ 79,574	″ 3,097	″ 6,034,824
1875...	″ 5,157,819	″ 367,010	″ 125,163	″ 4,935	″ 5,054,927
1876...	″ 5,471,395	″ 361,533	″ 111,282	″ 3,620	″ 5,947,851
1877...	″ 4,091,894	″ 261,717	″ 114,492	″ 10,316	″ 4,478,420
1878...	″ 4,385,820	″ 266,072	″ 119,884	″ 8,211	″ 4,779,987

Volgens *Staatscourant* 1880, n°. 10, werd aan rechten van successie en overgang (hoofdsom *en* opcenten) ontvangen:

in 1878...................... *f* 6,607,344
″ 1879...................... ″ 9,714,560

Het *actief en passief* van de aan het recht van successie onderworpen nalatenschappen, en de *verschillende bestanddeelen* van het actief blijkt uit den thans volgenden staat:

Actief en passief der nalatenschappen onderhevig aan het recht van successie en bestanddeelen van het actief.

Jaren.	Passief. (duizendtallen gl.)	Actief (duizendtallen gl.)	Verhouding van het actief tot de bevolking. (per hoofd.)	Waarde van het onroerend goed van het actief. (duizendt. gl.)	Verhouding van het onroerend goed tot het actief. (pCt.)	Binnenlandsche fondsen, aandeelen, maatschappijen, v. koophandel. (duizendt. gl.)	Binnenlandsche fondsen, andere effecten. (duizendt. gl.)	Buitenlandsche effecten. (duizendt. gl.)	Verhouding van buitenlandsche effecten tot totaal effecten. (pCt)
1854	3,731	42,992	*f* 13.20	13,100	30	1,403	9,255	6,684	38
1855	3,429	44,366	〃 13.50	13,161	31	820	10,816	6,956	37
1856	3,247	38,461	〃 11.60	13,884	32	740	9,261	5,190	34
1857	3,464	46,016	〃 13.80	13,300	30	709	11,703	6,765	35
1862	4,256	47,719	〃 14.—	17,605	37	1,440	8,138	6,588	41
1867	4,405	53,104	〃 15.—	17,760	33	1,548	9,448	9,825	47
1872	6,132	69,854	〃 19.20	24,055	34	1,134	8,116	18,097	66
1875	6,240	87,266	〃 23.—	28,157	32	2,718	10,246	24,552	65
1876	7,548	86,944	〃 22.50	29,797	34	2,223	13,682	20,973	57
1877	5,628	69,165	〃 17.60	25,243	36	2,307	7,398	16,592	63

OPBRENGST DER BELASTING OP HET PERSONEEL ALS KENMERK VAN DEN WELSTAND. (*Bronnen: Bescheiden omtrent de geldmiddelen*, 1e—4e stuk, loopende over de jaren 1846—1878, en verder de Bijl. Conc. staatsbegrooting.

De opbrengst der personeele belasting in hoofdsom en in opcenten was in de dienstjaren:

	Hoofdsom.	20 opcenten.	Totaal.
1869	*f* 6,662,767	*f* 1,332,506	*f* 7,995,273
1870	〃 6,691,668	〃 1,338,289	〃 8,029,957
1871	〃 6,788,252	〃 1,357,591	〃 8,145,843
1872	〃 6,892,382	〃 1,378,417	〃 8,270,799
1873	〃 7,048,036	〃 1,409,551	〃 8,457,587
1874	〃 7,168,172	〃 1,433,595	〃 8,601,767
1875	〃 7,319,602	〃 1,463,884	〃 8,783,486
1876	〃 7,483,222	〃 1,496,608	〃 8,979,830
1877	〃 7,727,220	〃 1,545,405	〃 9,272,625
1878	〃 7,868,284	〃 1,573,643	〃 9,441,927

Ontvangen werd aan hoofdsom en opcenten:

in 1878 .... *f* 9,405,275
〃 1879 .... 〃 9,534,481 — *Staatsc.* 1880, n°. 12).

Belangrijker is de statistiek van de elementen der personeele belasting, welke meermalen door ons is medegedeeld. (Zie *Jaarb.* 1854, bl. 35; 1856, bl. 232; 1860, bl. 165; 1862, bl. 194 en 1868, bl. 206). Daarnaar verwijzende, volgt hier een overzicht der totaalcijfers over 1849/50, 1859/60, 1860/70 en 1872/73, en 1874/78 ontleend aan *de Bescheiden* I—IV:

Huurwaarde der:

Dienst.	Woonhuizen.	Pakhuizen.	Totaal.	Getal belastbare deuren en vensters.
1849/50	*f* 27,150 979	*f* 721,074	*f* 27,872,053	2,797,987
1859/60	〃 30,779,966	〃 817,537	〃 31,597,534	3,055,052
1869/70	—	—	〃 37,899,274	3,487,362
1872/73	—	—	〃 40,247,127	3,609,589
1873/74	—	—	—	3,662,646
1874/75	—	—	—	3,720,786
1875/76	—	—	—	3,787,645
1876/77	—	—	—	3,885,099
1877/78	—	—	—	3,970,694

Waarde van het mobilair:

	Bij vermenigvuldiging der huurwaarde.	Volgens gedane schatting.	Totaal.
1849/50	*f* 47,405,715	*f* 36,792,637	*f* 84,138,352
1859/60	〃 50,273,413	〃 41,888,231	〃 92,161,645
1869/70	〃 60,477,492	〃 57,346,401	〃 117,823,893
1872/73	〃 60,501,278	〃 63,420,815	〃 123,922,093

	Bij vermenigvuldiging der huurwaarde.	Volgens gedane schatting.	Totaal.
1873/74	f 60,955,204	f 66,473,766	f 127,428,970
1874/75	〃 50,651,580	〃 69,385,045	〃 120,036,625
1875/76	〃 61,401,136	〃 71,766,972	〃 133,168,108
1876/77	〃 62,346,656	〃 75,983,511	〃 198,330,167
1877/78	〃 63,096,119	〃 79,875,723	〃 142,971,842

Haardsteden:

In gebouwen met	1849/50.	1859/60.	1869/70.	1872/73.
1 haardst.	161,941	185,206	213,974	219,386
2 〃	248,899	274,534	314,609	324,857
3 〃	105,186	118,317	138,824	147,702
4 〃	53,418	59,932	72,348	75,559
5 〃	29,073	33,955	43,430	46,590
6 of 7 〃	34,630	39,016	48,365	52,152
8 〃 9 〃	17,409	18,885	23,228	24,970
10 〃 meer 〃	17,515	20,802	26,282	28,736
Tot. haardst.	668,071	750,661	881,761	919,953

In gebouwen met	1873/74.	1874/75.	1875/76.	1876/77.	1877/78.
1 haardst.	221,263	224,314	228,001	232,895	237,184
2 〃	335,066	342,699	351,465	364,445	376,502
3 〃	151,186	155,154	160,448	167,161	174,328
4 〃	77,492	78,960	80,428	82,708	85,011
5 〃	47,920	48,950	50,360	51,995	53,335
6 of 7 〃	53,485	54,683	56,030	57,909	59,170
8 〃 9 〃	25,730	26,569	26,940	27,675	28,489
10 〃 meer 〃	29,782	30,519	31,151	32,206	33,474
Tot. haardst.	941,924	961,848	984,823	1,016,994	1,047,488

Aantal dienst- en werkboden:

	1e klasse.	2e klasse.	3e klasse.	4e klasse.	5e klasse.
1849/50	56,130	1,673	109,328	7,649	752
1859/60	69,994	1,793	116,290	13,019	770
1869/70	79,624	1,790	105,193	17,667	723
1872/73	83,060	1,841	98,878	17,827	782
1873/74	83,187	1,824	96,356	18,627	817
1874/75	82,235	1,816	94,706	19,067	816
1875/76	83,223	1,783	92,465	19,650	816
1876/77	83,519	1,833	90,120	20,314	768
1877/78	84,129	1,870	87,909	21,435	741

Aanmerkingen. 1ste klasse: dienstboden tot persoonlijken, huiselijken en staldienst; 2de kl.: tuinlieden en tuinknechts; 3de kl.: inwonende werkboden; 4de kl.: stalknechts en die van artsen en fabrikanten, tuinknechts, geen huiselijken dienst verrichtende, dienstmeisjes tusschen 15 en 18 jaren, 5de kl.: huisbewaarders en huisbewaarsters.

Omtrent de eerste klasse: dienstboden tot persoonlijken, huiselijken, of staldienst, achten wij de volgende mededeeling niet onbelangrijk.

	Aantal dienstb. van 18—21 jaren.	Aantal personen of gezinnen houdende het onderstaande aantal dienstboden. 1.	2.	3.	4.	5.	6—12.	Aantal dienstboden boven 12.
49/50	—	32,133	6,287	1,886	668	262	240	124
59/60	—	40,952	8,031	2,238	702	209	178	149
39/70	13,892	39,284	7,153	1,996	615	314	295	141
′2/73	15,550	39,971	7,492	2,068	617	316	320	126
′3/74	15,515	40,136	7,443	2,037	669	321	314	119
′4/75	15,122	39,789	7,363	2,043	643	321	317	127
′5/76	15,621	40,413	7,354	2,013	647	304	325	132
′6/77	16,140	40,367	7,367	1,949	637	311	321	138
′7/78	16,281	40,356	7,550	1,971	658	310	314	145

Het totaal generaal der dienstboden was:

1873/74	83,187	1876/77	83,519
1874/75	82,235	1877/78	84,129
1875/76	83,223		

AANTAL PAARDEN.

	dienst 1849/50.	dienst 1859/60.	dienst 1869/70.	dienst 1872/73.
klasse	4,833	5,122	6,025	6,332
″	1,116	1,142	1,151	1,119
″	17,815	23,455	29,399	31,444
″	8,202	9,920	11,176	11,818
″	28,141	26,025	26,186	24,820
″	100	58	75	67
	55,143	65,732	74,387	76,203

	dienst 1873/74.	dienst 1874/75.	dienst 1875/76.	dienst 1876/77.	dienst 1877/78.
klasse	6,458	6,417	6,516	6,772	7,025
″	1,106	1,131	1,120	1,153	1,135
″	32,169	33,036	33,710	34,704	35,163
″	11,911	12,219	12,610	12,738	12,970
″	24,729	24,995	25,178	26,643	27,540
″	820	870	930	1,040	1,200
	77,193	78,668	80,064	83,050	85,033

Aanmerkingen. 1ste klasse: paarden van gemak en weelde; 2de kl.: arden van artsen; 3de kl.: paarden van landbouwers; 4de kl.: arden voor industrie gebezigd; 5de kl.: fabriekspaarden; 6de kl.: -tallen paarden van paardenkoopers.

Omtrent de 1ste klasse: paarden van gemak en weelde, deelen j ten slotte de volgende opgave mede:

Personen of gezinnen.									houdende
1849/50.	1859/60.	1869/70.	1872/3.	1873/4.	1874/5.	1875/6.	1876/7.	1877/8.	
1,705	1,850	2,169	2,357	2,378	2,451	2,527	2,792	3,012....	1 paard
852	934	982	996	1,023	986	1,001	979	1,011....	2 paarden
349	353	471	514	523	509	507	521	511....	3 "
—	—	—	—	465	467	466	459	458....	4 of meer

Omtrent de „WAARDE VAN DEN ARBEID (arbeidsloonen)" en de „PRIJZEN DER LEVENSMIDDELEN" zijn in vorige jaargangen mededeelingen gedaan, meerendeels geput uit enkele Provinciale verslagen en het Verslag van de Kamer van Koophandel te Amsterdam. In de laatste jaren bevatten deze echter geene opgaven meer die voor overneming in dit *Jaarboekje* geschikt zijn. Bij gebrek aan eenigzins vertrouwbare bronnen moet dit onderwerp, hoe belangrijk ook, hier thans onbehandeld blijven.

BINNENLANDSCH VERBRUIK VAN SOMMIGE ARTIKELEN. *Bronnen:* de staten van in en uitvoer in de *Statistiek van den handel en scheepvaart*, thans *Statistiek van den in-, uit- en doorvoer* genaamd, het *Verslag van den landbouw*, dat van de *Zeevisscherijen* en de opgaven der veraccijnsingen in de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, welke laatste zich echter na de afschaffing van den accijns op schapen en varkens in 1853, op het gemaal in 1856, en op de brandstoffen in 1864, thans alleen bepalen tot den accijns op het rundvee en op het gedistilleerd. Men zie mede *Staatsc.* 1877, nº. 70. Volgens die opgaven zijn veraccijnsd in:

	Aantal runderen.	Aantal kalveren.
1837	172,985	107,997
1847	131,582	100,961
1857	154,184	92,367
1867	152.404	107,169
1870	172,137	103,504
1871	170,944	99,834
1872	151,050	86,400
1873	146,877	86,286
1874	164,666	96,516
1875	191,144	170,658
1876	201,069	112,902
1877	173,524	104,410
1878	161,866	98,608

De nuchtere kalveren zijn onder deze cijfers niet begrepen, de uit nood geslachte echter wel. Zie hierboven blz. 76.

Het aantal hectoliters veraccijnsd *gedistilleerd* van 50 pCt. alcohol bij 15 graden Celsius wordt als volgt opgegeven:

1860.....255,662	1867.....265,296	1873.....322,780
1861.....270,629	1868.....297,086	1874.....337,800
1862.....271,464	1869.....270,303	1875.....352,969
1863.....290,221	1870.....272,709	1876.....378,302
1864.....255,508	1871.....281,645	1877.....385,276
1865.....263,258	1872.....305,621	1878.....386,523
1866.....267,044		

In het 3de en het 4de stuk der *Bescheiden* is een breede staat medegedeeld van het gemiddeld verbruik van gedistilleerd per hoofd der bevolking in iedere gemeente, provincie en het Rijk over 1866, 1868, 1870 en 1872 tot 1877 en voor de provinciën en het Rijk ook over 1878, volgens welke dat gebruik zou zijn voor het geheele

Rijk in 1866.....7.55
〃 1868.....7.44
〃 1870.....7.44
〃 1872.....8.38
〃 1874.....9.09 } liters gedistilleerd van 50 pCt. alcohol.
〃 1875.....9.37
〃 1876.....9.93
〃 1877.....9.97
〃 1878.....9.85

Men zie mede in het Mengelwerk van het *Jaarboekje* voor 1877 het artikel „*Verbruik van gedistilleerd*" van den Heer J. KUYPER.

De hoeveelheid suiker, zout, zeep en wijn waarvoor accijns werd betaald, vergeleken met de sterkte der bevolking, geeft per hoofd en per jaar:

	Suiker kilogr.	Zout kilogr.	Zeep kilogr.	Wijn liter.
1874	5.16	9.—	4.—	2.45
1875	5.64	8.91	4.1	2.45
1876	6.18	8.93	4.1	2.60
1877	5.87	9.04	4.1	2.67
1878	6.13	8.94	4.2	2.64

Bieraccijns werd betaald, van 1874—78 jaarlijks gemiddeld per hoofd *f* 0.20, azijnaccijns *f* 0.30.

In de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, 4e stuk, alsmede in de onder het afdrukken van dit *Overzicht* ontvangen *Bijdragen tot de Algemeene Statistiek*, jaargang 1876, afl. 4 (opbrengst der directe belastingen), vindt men verschillende mededeelingen omtrent de opbrengst van belastingen in verhouding tot de bevolking van Rijk, provincies en gemeenten, waaruit de volgende staat is getrokken.

De belastingen in onderstaanden staat bedoeld, zijn:

a. rijksbelastingen: *grondbelasting*, dienst 1876 met de 21½ opcenten op de ongebouwde eigendommen; — *personeel*, dienst 1876/77, na aftrek van het $^4/_5$ voor de gemeenten (voor alle gemeenten, behalve Warmenhuizen), — *patent*, dienst 1876/77, met de 28 opcenten;

b. provinciale belastingen: *opcenten op de grondbelasting*, dienst 1876 en op het *personeel*, dienst 1876/77, — de Noord-Brabantsche belasting op *paarden* en andere *trekdieren*, dienst 1876/77;

c. gemeentebelastingen: *opcenten* op de grondbelasting, dienst 1876, — het $^4/_5$ van het *personeel*, dienst 1876/77 en de *opcenten* op die belasting, — *hoofdelijke omslagen en andere plaatselijke directe belastingen*, — belasting op de *honden*, — *tooneelvertooningen en andere openbare vermakelijkheden*, — belastingen op voorwerpen van verbruik (de vier laatstgenoemden volgens de rekeningen over 1876).

Deze belastingen, te zamen bedragende *f* 39,105,583, hebben vergeleken met de bevolking op 1 Januari 1876 gemiddeld per hoofd opgebracht:

	Totaal bedrag.	Bedrag voor het Rijk.	voor de provincie.	de gemeente.
in Noord-Brabant.....	*f* 7.07	*f* 3.40	*f* 1.00	*f* 2.67
〃 Gelderland.........	〃 7.46	〃 3.52	〃 0.21	〃 3.73
〃 Zuid-Holland.......	〃 12.77	〃 5.15	〃 0.25	〃 7.37
〃 Noord-Holland.....	〃 14.02	〃 5.20	〃 0.37	〃 8.45
〃 Zeeland...........	〃 11.58	〃 5.07	〃 1.42	〃 5.09
〃 Utrecht...........	〃 11.08	〃 5.11	〃 0.34	〃 5.63
〃 Friesland.........	〃 12.47	〃 4.65	〃 1.06	〃 6.76
〃 Overijssel.........	〃 6.03	〃 2.93	〃 0.21	〃 2.89
〃 Groningen.........	〃 10.70	〃 4.34	〃 1.80	〃 4.56
〃 Drenthe...........	〃 5.95	〃 2.15	〃 0.52	〃 3.28
〃 Limburg...........	〃 5.25	〃 2.90	〃 0.42	〃 1.93
Het Rijk..........	*f* 10.19	*f* 4.26	*f* 0.59	*f* 5.34

VERZEKERING VAN MIDDELEN VAN BESTAAN TEGEN SCHADE DOOR RAMPEN. Omtrent de maatschappijen van levensverzekering en lijfrenten, waarborggenootschappen tegen brand, zeegevaar en andere rampen, bestaan geene of bijna geene gepubliceerde opgaven. Ons zijn geene andere bekend, dan de *Algemeene sterftetafel der Nationale Levensverzekeringbank te Rotterdam, gedurende haar tienjarig bestaan*, 1863—1873, en de in dit *Jaarboekje* 1854 en 1861 voorkomende *Statistiek eener zeeverzekeringmaatschappij*, door wijlen den Heer

R. A. WIJNNE. In het *Verslag van den landbouw* 1872 wordt eene statistiek medegedeeld der veeverzekeringfondsen in Noord-Holland en Friesland. Wat de pensioenfondsen betreft, worden, zooveel aangaat de staatsfondsen voor militaire officieren en burgerlijke ambtenaren, jaarlijks aan de Staten-Generaal verslagen ingediend. De zieken en begrafenisbussen worden behandeld in het *Regeeringsverslag aangaande het armbestuur*. In het Verslag over 1876 worden opgegeven 372 zieken- en begrafenisbussen, van 103 waren geene of onvolledige opgaven ontvangen. Zoover de opgaven strekten telden zij 600,436 deelnemers, van welke 17,630 onderstand genoten. De uitgaven bedroegen *f* 1,377,918, de ontvangsten *f* 2,332,161. Omtrent een van de belangrijkste, zoo niet belangrijkste zieken- en begrafenisfonds, dat van Amsterdam, zie men een uitvoerig verslag over de jaren 1852—1862, van Dr. J. ZEEMAN in *Jaarboekje* 1862, blz. 237.

GESTICHTEN EN INRICHTINGEN TOT VERPLEGING, LENIGING EN BESTRIJDING DER ARMOEDE. *Bronnen:* de jaarlijksche *Verslagen over de verrichtingen aangaande het Armbestuur*, het laatst over 1876; het *Verslag omtrent de Krankzinnigengestichten*; de *Prov. Verslagen*; de speciale verslagen der verschillende inrichtingen, inzonderheid die der *Maatschappij van Weldadigheid* in haar Jaarboekje.

Evenals ten vorigen jare volgt hier een:

Beknopt overzicht van de Statistiek van het Armwezen, thans bevattende de jaren 1854, 1874, 1875 en 1876.

STAAT, *aanwijzende den aard en het aantal der Instellingen van liefdadigheid in de jaren* 1854, 1874, 1875 *en* 1876.

Aard der instellingen.	Aantal instellingen, bedoeld bij Art. 2 der Wet. [1]															
	Lett. *a* en *d*.				Lett. *b*				Lett. *c*.				Geheel getal instellingen.			
	1854.	1874.	1875.	1876.	1854.	1874.	1875.	1876.	1854.	1874.	1875.	1876.	1854.	1874.	1875.	1876.
Besturen voor huiszittende armen	1,212	1,209	1,202	1,186	2,373	2,723	2,729	2,748	92	94	95	95	3,677	4,026	4,026	4,029
Genootschappen ter ondersteuning van schamele armen	2	1	1	1	92	131	132	133	51	73	72	72	145	205	205	206
Commissiën tot uitdeeling van levensmiddelen gedur. den winter	28	16	17	17	5	5	5	6	122	94	94	94	155	115	116	117
Genootschapp. ter ondersteuning van behoeftige kraamvr.	3	1	1	1	1	3	3	6	45	55	54	54	49	59	58	61
Godshuizen	187	175	184	185	277	341	343	344	223	223	218	225	687	739	745	754
Gast- of ziekenhuizen	35	37	37	38	14	21	22	23	8	15	15	16	57	73	74	77
Instellingen tot werkverschaff. in daartoe ingerichte werkplaatsen	17	15	13	13	8	5	5	5	16	15	15	15	41	35	33	33
Dito dito op and. wijze	13	7	7	7	6	6	6	6	59	41	39	40	78	54	52	53
Totaal	1,497	1,461	1,462	1,448	2,776	3,235	3,245	3,271	616	610	602	611	4,889	5,306	5,309	5,330

[1] Art. 2 luidt aldus: "De Wet onderscheidt; *a*. Staats-, provinciale of gemeente-instellingen door de burgerlijke overheid geregeld en van harentwege bestuurd; — *b*. Instellingen eener kerkelijke gemeente, bestemd voor de armen eener bepaalde godsdienstige gezindte en van wege die kerkelijke gemeente geregeld en bestuurd; — *c*. Instellingen door bijzondere personen of door bijzondere, niet kerkelijke vereenigingen geregeld en bestuurd; — *d*. Instellingen van gemengden aard, in welker regeling of bestuur door de burgerlijke overheid en van wege eene kerkelijke gemeente of door bijzondere personen of bijzondere, niet kerkelijke vereenigingen gezamenlijk wordt voorzien".

De krankzinnigengestichten zijn in het Verslag over 1871 voor het eerst weggelaten, uit overweging dat de uitgaven voor die gestichten moeilijk zijn te splitsen in die voor gegoede en die voor behoeftige verpleegden.

De uitgaven voor onderstand van de *gemeentebesturen* en van de onderscheidene *instellingen van liefdadigheid*, met uitzondering van die voor werkverschaffing, bedroegen:

in 1854.... *f* 9,155,544	in 1862.... *f* 9,064,548	in 1870.... *f* 10,696,558
" 1855.... " 9,088,569	" 1863.... " 8,907,209	" 1871.... " 10,503,092
" 1856.... " 8,800,132	" 1864.... " 8,970,456	" 1872.... " 10,482,314
" 1857.... " 8,517,893	" 1865.... " 8,941,478	" 1873.... " 10,574,511
" 1858.... " 8,480,745	" 1866.... " 9,448,646	" 1874.... " 10,638,831
" 1859.... " 8,563,357	" 1867.... " 10,647,419	" 1875.... " 10,637,211
" 1860.... " 8,795,721	" 1868.... " 10,877,232	" 1876.... " 10,957,620
" 1861.... " 9,022,527	" 1869.... " 10,812,303	

Van de sommen van *f* 10,637,211 en *f* 10,957,620 werd in 1875 en 1876 voor onderstand uitgegeven:

in 1875.

door gemeentebesturen rechtstreeks.....	$^{4}/_{40}$	pCt.	of	*f*	1,076,196
" instellingen *a* en *d*.............	$^{13}/_{40}$	"	"	"	3,520,046
" id. *b*...............	$^{18}/_{40}$	"	"	"	4,865,817
" id. *c*................	$^{4}/_{40}$	"	"	"	1,175,152

in 1876.

door gemeentebesturen rechtstreeks.....	$^{4}/_{40}$	pCt.	of	*f*	1,108,908
" instellingen *a* en *d*.............	$^{13}/_{40}$	"	"	"	3,523,807
" id. *b*...............	$^{19}/_{40}$	"	"	"	5,097,646
" id. *c*................	$^{4}/_{40}$	"	"	"	1,227,259

Tot het jaar 1866 werd in de Verslagen het aantal *personen*, door de besturen voor huiszittende en door de genootschappen voor schamele armen bedeeld, opgegeven, later het aantal *gezinnen* en *eenloopende personen*, als meer betrouwbaar. Ook de cijfers der uitgaven hebben sedert 1867 eene andere beteekenis dan vroeger. In de Verslagen over 1854—1866 werden de uitgaven medegedeeld, *in den loop van 't jaar* ten behoeve van 't armbestuur gedaan. De laatste jaarverslagen daarentegen geven de cijfers der uitgaven, welke *betrekking hebben op elk dienstjaar*, onverschillig wanneer de betaling heeft plaats gehad. Met verwijzing naar de opgaven voor de jaren 1854 tot 1866 in Jaarb. 1867, 1868, 1869 en 1872, volgen hier overzichten van de bedeeling door de besturen voor huiszittende en die voor schamele armen, waarbij nog is op te merken, dat de rubrieken *a* en *d* zijn bijeengevoegd, ofschoon zij in de Verslagen gesplitst zijn.

Staat, aanwijzende het aantal bedeelden en de uitgaven voor onderstand bij de Besturen voor huiszitt. armen in 1867—1876.

Jaren.	Aard en aantal der instellingen.		Bedeeld zijn: Onafgebroken. Hoofden van huisgez.	Onafgebroken. Eenloop. personen.	Tijdelijk. Hoofd. van huisgez.	Tijdelijk. Eenl. personen.	Totaal.	Uitgaven voor onderstand van allerlei aard, *betreffende het dienstjaar.*
1867.	*a* en *d.*	1,292	22,244	18,757	59,440	14,469	114,910	*f* 2,165,580
	b.	2,588	32,752	23,551	40,949	18,811	116,063	〃 3,151,743
	c.	89	759	563	2,294	992	4,608	〃 87,027
	Totaal...	3,969	55,755	42 871	102,683	34,272	235,581	*f* 5,404,350
1868.	*a* en *d.*	1,231	22,513	18,652	39,001	15,253	95,419	*f* 2,285,590
	b.	2,612	32,393	23,835	38,952	18,169	113,349	〃 3,137,644
	c.	89	875	569	2,392	813	4,649	〃 85,756
	Totaal...	3,932	55,781	43,056	80,345	34,235	213.417	*f* 5,508,990
1869.	*a* en *d.*	1,233	23,262	19,211	37,477	14,759	94,709	*f* 2,252,723
	b.	2,697	23,997	23,153	39,189	18,961	114,300	〃 3,052,939
	c.	89	954	646	2,182	829	4,611	〃 88,951
	Totaal...	3,950	57,213	43,010	78,848	34,549	213,620	*f* 5.394,613
1870.	*a* en *d.*	1,232	28,850	20,792	32,297	13,567	95,506	*f* 2,196,534
	b.	2,661	32,901	24,658	39,851	18,035	115,445	〃 3,166,957
	c.	90	822	594	2,515	707	4,638	〃 89,625
	Totaal...	3,983	62,573	46,044	74,663	32,309	215,589	*f* 5,453,116
1871.	*a* en *d.*	1,227	17,450	16,112	33,928	12,849	80,339	*f* 2,102,643
	b.	2,669	33,543	22 776	40,718	17,336	114,373	〃 3,290,030
	c.	91	870	598	2,727	712	4,907	〃 93,793
	Totaal...	3,987	51,863	39,486	77,373	30,897	199,619	*f* 5,486,466
1872.	*a* en *d.*	1,229	15,746	14,163	27,036	10,110	67,055	*f* 2,047,343
	b.	2,681	32,980	23,405	37,142	16,739	110.266	〃 3,227,507
	c.	92	866	604	2,692	707	4,869	〃 95,716
	Totaal...	4,002	49,592	38,172	66,870	27,556	182,190	*f* 5,370,566
1873.	*a* en *d.*	1,216	16,547	15,330	28,829	11,673	72,379	*f* 2,188,347
	b.	2,699	32,413	23,425	34,960	16,545	107,343	〃 3,269,881
	c.	94	881	544	2,675	753	4,853	〃 97,299
	Totaal...	4,009	49,841	39,299	66,464	28,971	184,575	*f* 5,555,527
1874.	*a* en *d.*	1,209	16,539	15,108	27,803	11,459	70,909	*f* 2,184,549
	b.	2,723	31,890	22,825	34,763	16,662	106,140	〃 3,291 821
	c.	94	876	532	2,628	687	4,723	〃 98,344
	Totaal...	4,026	49,305	38,465	65,194	28,808	181,772	*f* 5,574,714
1875.	*a* en *d.*	1,202	14,962	13,382	24,405	10,000	62,749	*f* 2,197,139
	b.	2,729	31,241	22,759	36,890	14,723	105,613	〃 3,317,044
	c.	95	870	480	2,617	636	4.603	〃 94,534
	Totaal...	4,026	47,063	36,621	63,912	25,359	172,965	*f* 5,608,717
1876.	*a* en *d.*	1,186	15,416	14,679	27,285	11.817	69,197	*f* 2,178,954
	b.	2,748	32,001	21,993	41,335	17,382	112,711	〃 3,363,485
	c.	95	929	466	2,467	647	4,509	〃 95,977
	Totaal...	4,029	48,346	37,138	71,087	29,846	186,417	*f* 5,638 416

ıat, aanwijzende het aantal bedeelden en de uitgaven voor
stand bij de Genootschappen tot ondersteuning van schamele
ı.

Aard en aantal der nstellingen.		Bedeeld zijn: Onafgebroken. Hoofden van huisgez.	Eenloop. personen.	Tijdelijk. Hoofd. van huisgez.	Eenl. personen.	Totaal.	Uitgaven voor onderstand van allerlei aard, *betreffende het dienstjaar.*	
en *d.*	1	30	26	14	9	79	*f*	1,676
b.	119	1,756	496	6,388	1,808	10,448	"	138,267
c.	63	392	207	3,816	670	5,085	"	44,453
al.....	183	2,178	729	10,218	2,487	15,612	*f*	184,396
en *d.*	1	28	27	15	8	78	*f*	1,507
b.	.21	1,958	520	6,197	2.206	10,881	"	142,180
c.	64	266	218	4,267	739	5,490	"	48,208
al.....	186	2,252	765	10,479	2,953	16,449	*f*	191,895
en *d.*	1	29	28	13	10	80	*f*	1,658
b.	122	1,757	575	6,136	2,062	10,530	"	139,417
c.	69	318	266	4,637	589	5,810	"	50,463
al.....	192	2,104	869	10,786	2,661	16,420	*f*	191,538
en *d.*	1	28	26	14	11	79	*f*	1,482
b.	125	1,872	1,000	6,675	2,270	11,817	"	153,778
c.	71	348	142	4,897	622	6,009	"	53,405
al.....	197	2,248	1,168	11,586	2,903	17,905	*f*	208,665
en *d.*	1	26	29	12	15	82	*f*	1,360
b.	128	1,842	474	6,732	2,260	11,308	"	169,929
c.	72	616	156	4,717	816	6,305	"	58,281
al.....	201	2,484	659	11,461	3,091	17,695	*f*	229,570
en *d.*	1	26	27	12	14	79	*f*	1,347
b.	131	1,768	458	6,485	1,856	10,567	"	153,126
c.	72	596	145	4,642	781	6,164	"	61,006
al.....	204	2,390	630	11,139	2,651	16.810	*f*	215,479
en *d.*	1	37	16	5	4	62	*f*	1 373
b.	130	1,955	382	6,742	1,866	10,945	"	163.556
c.	72	584	239	4,558	884	6,265	"	66,121
al.....	203	2,576	637	11,305	2,754	17,272	*f*	225,050
en *d.*	1	25	27	5	11	68	*f*	1,342
b.	131	2,221	376	6,387	1,686	10,670	"	157,377
c.	73	554	218	4,477	926	6,175	"	60,684
al.....	205	2,800	621	10,869	2,623	16,913	*f*	219,403
en *d.*	1	22	30	7	6	65	*f*	1,327
b.	132	1,619	369	6,407	1,673	10,068	"	158,516
c.	72	573	299	4,439	833	6,144	"	59,074
al.....	205	2,214	698	10,853	2,512	16,277	*f*	218,917
en *d.*	1	24	31	6	6	67	*f*	1,666
b.	133	1,588	410	6,942	1,571	10,511	"	171,483
c.	72	508	288	4,723	676	6,195	"	61,409
al.....	206	2,120	729	11,671	2,253	16,773	*f*	234,558

Recapitulatie der beide staten.

Jaren.	Aantal der instellingen.	Bedeeld zijn: Onafgebroken. Hoofden van huisgez.	Eenloopende person.	Tijdelijk. Hoofden van huisgez.	Eenloopende person.	Totaal.	Uitgav onder van a aa betre h diens
1867	4,152	57,933	43,600	112,901	36,759	251,193	*f* 5,5
1868	4,118	58,033	43,821	90,824	37,188	229,866	" 5,7
1869	4,142	59,317	43,879	89,634	37,210	230,040	" 5,5
1870	4,180	64,821	47,212	86,249	35,212	233,494	" 5,6
1871	4,188	54,347	40,145	88,834	33,988	217,314	" 5,71
1872	4,206	51,982	38,802	78,009	30,207	199,000	" 5 5
1873	4,212	52,417	39,936	77,769	31,725	201,847	" 5,7
1874	4,231	62,105	39,086	76,063	31,431	198,685	" 5,7
1875	4,231	49,277	37,319	74,765	27,871	189,242	" 5,5
1876	4,235	50,466	37,867	82,758	32,099	203,190	" 5,8

GOEDEREN EN BEZITTINGEN IN DE DOODE HAND. Vroeger zijn d de Regeering gepubliceerd de cijfers over 1858, welke in het *Ja boekje* 1859, blz. 357, in hun geheel zijn opgenomen. Wij h halen daaruit hier de totaal-cijfers:

Goederen. Grootte, hectaren........506,445.4795.

Belastbaar inkomen, ongebouwd	*f*	2,992,27
" " gebouwd	"	832,341
	f	3,824,61

Nominaal kapitaal inschrijvingen op het Grootboek.

2½ pCt.	*f*	107,586 900
3 "	"	4,718,750
4 "	"	7,081,600
	f	119,387,250

De Regeering heeft in Bijlage n°. 26 der concept-staatsbegroot over 1877, Hoofdst. VII *B*, eene statistiek omtrent de doode h gegeven, waaraan het volgende is ontleend (vermoedelijk betrekk hebbende op Jan. 1877).

Lichamelijke onroerende goederen, bij 't kadaster bekend ten name van:	Goederen waarvan geene belastbare opbrengst in de leggers is opgenom. Grootte Hect.	Goederen niet vallende onder art. Wet van 26 Mei 1870 (Stbl. n°. Grootte Hect.	Belastbare opbr ongebouwd.	b
Provinciën, gem. en watersch.	33,030.13	224,140.22	*f* 1,040,418	*f* 1
Markgenootschappen	315.35	38,618.39	" 85,611	"
Instelling. van weldadigheid	160.21	46,925.93	" 876,936	"
Kerkgenootschappen	1,293.24	37,144.83	" 693,221	"
Geestelijke instell. en gesticht. (kloosters, seminariën, theologische scholen, enz.)	7.46	532.38	" 11,801	"
Instell. van verschill. aard	9.40	8,590.04	" 181,646	"
	34,815.79	355,951.78	*f* 2,889,633	*f* 2

De goederen tot het privaat en publiek domein van den Staat en tot het kroondomein behoorende zijn onder bovenstaande cijfers niet begrepen.

Kapitalen in de doode hand ingeschreven in de grootboeken der nationale schuld ten name van:

	Kapitalen. 2½ pCt.		Kapitalen. 3 pCt.		Kapitalen. 4 pCt.
Provinciën, gem. en watersch.. *f*	14,927,100	*f*	760,200	*f*	4.131,100
Markgenootschappen........... 〃	47,300	〃	1,100	〃	23,200
Instellingen van weldadigheid... 〃	68,883,800	〃	4,629,550	〃	7,072,800
Kerkgenootschappen............ 〃	10,799,200	〃	622,000	〃	1,687,800
Geestel. instell. en gestichten... 〃	20,037,600	〃	1,568,150	〃	1,618,400
Instell. van verschillenden aard. 〃	58,785,600	〃	3,082,100	〃	4,612,900
	f 173,480,600	*f*	10,663,100	*f*	19,146,200

Hieronder zijn weder niet begrepen de kapitalen behoorende tot het privaat en publiek domein van den Staat en tot het kroondomein.

Volgens *de Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, 4e stuk, was het bedrag van den prijs of de waarde der binnen het Rijk gelegen onroerende goederen, welke zijn vervreemd en verkregen door Instellingen van de doode hand, andere dan den staat- en het kroondomein, aldus in de onderstaande jaren:

	vervreemd	verkregen
1874........	*f* 3,746,688	*f* 2,991,625
1875........	〃 2,355,243	〃 4,117,950
1876........	〃 2,744,937	〃 3,614,408
1877........	〃 1,912,212	〃 3,687,405
1878........	〃 2,327,315	〃 4,175,324

V. Inrichting en huishouding van den Staat.

STAATSBESTUUR. De algemeene *bronnen* voor de kennis van de indeeling en vertakkingen van het algemeen bestuur in den Staat zijn de *Staatsalmanak* en de *Staatsbegrootingen*.

VERTEGENWOORDIGING. STAATSRECHTELIJKE ONDERSCHEIDINGEN DES VOLKS.

Eerste Kamer der Staten-Generaal. Zie den *Staatsalmanak*, de *Prov. Verslagen* en de jaarlijksche lijsten der hoogstaangeslagenen in de Rijks directe belastingen, verkiesbaar tot lid der Eerste Kamer van de Staten-Generaal, in de *Staatscourant*, laatstelijk die van 1880, n°. 125.

	Aantal leden der Prov. St. als kiezers.	Aantal hoogstaangeslagenen in de Rijksbel. als verkiesbaren in 1880.	Hoogste en laagste aanslag 1880.	Aantal te kiezen. leden.
N.-Brabant	64	143	*f* 2,701—424	5
Gelderland	62	144	〃 6,24 —587	5
Z.-Holland	80	229	〃 21,714—890	7
N.-Holland	72	192	〃 6,072—844	6
Zeeland	42	59	〃 3,952—628	2
Utrecht	41	57	〃 5,385—987	2
Friesland	50	97	〃 7,779—682	3
Overijssel	47	84	〃 3,217—471	3
Groningen	45	75	〃 3,039—587	2
Drenthe	35	35	〃 1,148—281	1
Limburg	45	74	〃 4,820—365	3
Nederland	583	1,189	*f* 21,714—281	39

Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zie in de *Uitkomsten der vijfde tienjarige Volkstelling*, Dec. 1869, 1e deel, blz. 437, den staat, aanwijzende het getal leden van de Tweede Kamer, het getal gemeenten, de wettelijke bevolking, de oppervlakte en de bevolking in de onderscheidene hoofdkiesdistricten in 1869; en voor de jaren 1876 en 1877 de *Bijdragen tot de algemeene statistiek van Nederland*, Jaarg. 1876, afl. 1 en 1877 afl. IV, en den *Staatsalmanak* voor 1880.

Kiesdistricten.	Bevolking 31 Dec. 1876.	Kiezers volgens de lijsten van 1879.	Aantal leden.
Amsterdam	309,926	4,760	7
Hoorn	85,729	4,084	2
Alkmaar	94,780	3,940	2

Kiesdistricten	Bevolking 31 Dec. 1879.	Kiezers volgens de lijsten van 1879.	Aantal leden.
Haarlem	91,539	2,784	2
Haarlemmermeer	46,324	1,493	1
Amersfoort	93,660	3,116	2
Utrecht	89,564	2,751	2
Hilversum	45,680	1,894	1
Gorinchem	89,738	3,594	2
Gouda	87,336	3,649	2
Leiden	87,694	2,794	2
's Gravenhage	104,093	1,285	2
Delft	88,338	3,174	2
Rotterdam	178,465	3,462	4
Dordrecht	92,751	2,268	2
Brielle	45,443	1,245	1
Zierikzee	47,371	1,439	1
Middelburg	88,844	2,679	2
Goes	90,718	2,656	2
Breda	86,646	3,893	2
Zevenbergen	44,204	2,078	1
Tilburg	89,003	3,236	2
's Bosch	92,568	3,233	2
Eindhoven	85,759	2,424	2
Boxmeer	86,668	2,527	2
Maastricht	90,966	2,560	2
Roermond	89,635	2,202	2
Nijmegen	88,996	2,856	2
Tiel	88,938	3,104	2
Arnhem	88,727	3,230	2
Zutphen	89,749	3,136	2
Deventer	89,660	3,090	2
Almelo	89,018	2,285	2
Zwolle	89,573	2,828	2
Steenwijk	44,108	1,539	1
Assen	89,783	2,528	2
Winschoten	87,779	2,628	2
Appingadam	88,635	3,376	2
Groningen	44,136	1,486	1
Zuidhorn	45,505	1,484	1
Dokkum	91,152	2,781	2
Leeuwarden	88,031	3,018	2
Sneek	138,222	4,532	3

Provinciale Vertegenwoordiging. Zie in de *Uitkomsten der Volkstelling* 1869, I, bl. 438, het getal leden der Prov. Staten, het getal gemeenten, de bevolking en de oppervlakte der verschillende hoofdkiesdistricten; men zie voorts in de Staatsbegrooting hoofdst. V: Kosten van het bestuur der provinciën, alsmede de *Prov. Verslagen*, den *Staatsalmanak*, en de *Bijdr. tot de Algem. Statistiek van Nederl.* Jaarg. 1877, Afl. IV, waaruit het volgende:

Provinciën.	Hoofdkies-districten.	Kiezers naar de lijsten van 1878.	Te kiezen leden.
Noord-Brabant	9	16,766	64
Gelderland	16	15,186	62
Zuid-Holland	17	21,054	80
Noord-Holland	12	16,905	72
Zeeland	6	5,486	42
Utrecht	5	2,956	41
Friesland	5	10,196	50
Overijssel	12	8,171	47
Groningen	7	8,030	45
Drenthe	2	3,254	35
Limburg	9	——	45

De kosten van het rijksbestuur der provinciën waren in 1878 volgens de uitgewerkte en toelichtende Staatsbijlage no. 3 Concept-Staatsbegrooting voor 1880, als volgt:

N.-Brabant	*f* 61,504	Zeeland	*f* 59,800	Groningen	*f* 54,066
Gelderland	„ 61,747	Utrecht	„ 48,942	Drenthe	„ 40,715
Z.-Holland	„ 77,129	Friesland	„ 57,185	Limburg	„ 53,491
N.-Holland	„ 69,502	Overijssel	„ 55,715	Te zamen	*f* 639,896

tegen *f* 669,717 in 1877.
„ „ 691,707 „ 1876.
„ „ 625,907 „ 1875.
„ „ 627,912 „ 1874.

tegen *f* 600,753 in 1873.
„ „ 582,906 „ 1872.
„ „ 610,820 „ 1871.

Gemeenteraden. Bronnen: Provinc. Verslagen, Gemeente-Verslagen, alsmede de *Bijdragen tot de Algem. Statistiek van Nederland*, Jaarg. 1877, afl. VI.

		Kiezers voor den gemeenteraad (1878) aantal.
Noord-Brabant	185	27,922
Gelderland	116	25,044
Zuid-Holland	192	33,794
Noord-Holland	134	28,098
Zeeland	111	——
Utrecht	72	4,332
Friesland	43	17,654
Overijssel	61	13,472
Groningen	57	13,365 [1])
Drenthe	33	5,701
Limburg	124	11,013

[1]) Vermoedelijk heeft dit cijfer betrekking op 1878. Het jaartal is echter in het Provinciaal Verslag niet vermeld.

BUITENLANDSCHE BETREKKINGEN. *Bronnen: Staatsalmanak.* Hoofdstuk V: Departem. van buitenlandsche zaken; de *Staatsbegrooting*, Hoofdst. III, en de thans door het Depart. van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vroeger door het Dep. van Buitenl. Zaken uitgegeven *Consulaire Verslagen.*

RECHTSBEDEELING. *Bronnen: Gerechtelijke statistiek, Staatsbegrooting*, Hoofdst. IV: Depart. van Justitie; de *Staatsalmanak* en in de *Uitkomsten der Volkstelling*, 1869, 1e stuk, bl. 436 volg. de *Statistiek der administratieve en gerechtelijke kantons*, met opgave van de bevolking, de grootte enz.

Bij de wet van 10 Nov. 1875 (*Stbl.* n°. 204) zijn echter de elf Prov. Gerechtshoven met 1 Jan. 1876 ontbonden en vijf nieuwe Gerechtshoven ingesteld, gevestigd te 's Hertogenbosch, Arnhem, 's Gravenhage, Amsterdam en Leeuwarden. Sedert 15 Mei 1877 is het aantal arrondissementsrechtbanken en kantongerechten verminderd.

Thans is het aantal rechtbanken en kantongerechten als volgt:

Ressort	Gerechtshof	te	's Hertogenbosch .4	Rechtb.	21	Kantongerechten.
"	"	"	Arnhem.........5	"	22	"
"	"	"	's Gravenhage....5	"	23	"
"	"	"	Amsterdam......4	"	19	"
"	"	"	Leeuwarden......5	"	21	"
			Te zamen 23	Rechtb.	106	Kantongerechten.

Voor de verdere bijzonderheden omtrent den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Rechtbanken, de Kantongerechten, de Advokaten, Procureurs, Notarissen en Deurwaarders, zie men het *Jaarb. der rechterl. macht.*

WATERSTAAT. *Bronnen:* de *Staatsalmanak*, Hoofdst. XI, § 2; de *Staatsbegrooting*, Hoofdst. IX*ᵃ* (vroeger V); het *Verslag over de openbare werken* en de *Prov. Verslagen.* Omtrent de inkomsten en uitgaven der waterschappen, zie boven.

'S LANDS VERDEDIGING.

Zeemacht. Bronnen: Staatsalmanak, Hoofdst. VIII en X; *Staatsbegrooting*, Hoofdst. VI, Marine, en VIII Oorlog; het *Jaarboekje der Kon. Ned. Marine*, uitgegeven door het dep. van Marine, alsmede de Statistiek van Neêrlands oorlogsmarine van 1815 tot 1869 in dit *Jaarboekje*, jaarg. 1856, bl. 283, en 1869, bl. 180 volg, alsmede het Mengelwerk van den jaargang 1876.

In *Bijl.* N°. 5 *Conc. Staatsbegrooting* 1880, Hoofdstuk VI, wordt het volgende algemeen overzicht der schepen en vaartuigen van oorlog, op den 1 Augustus 1879, gegeven:

Schepen tot verdediging van kusten, zeegaten, reeden en stroomen:

gepantserd:

4 ramschepen,	van dezen waren in dienst: 2 ramschepen, 1 rammonitor 2e. kl.
1 rammonitor 1e. kl.,	
7 id. 2e. kl.,	
5 monitors 2e. kl.,	
1 stoomkanonneerboot,	
5 stoomriviervaartuigen,	

niet gepantserd:

31 stoomkanonneerbooten,	van dezen 1 in dienst.
12 torpedobooten.	

Schepen voor algemeenen dienst:

gepantserd:

2 ramtorenschepen,	deze beiden in dienst.

niet gepantserd:

1 fregat met stoomvermogen,	van dezen in dienst:
7 schroefstoomschepen 1e. kl.,	1 fregat met stoomvermogen.
2 id. 2e. kl.,	2 schroefstoomschepen 1e. kl.
3 id. 3e. kl.,	2 id. 2e. kl.
4 id. 4e. kl.,	2 id. 3e. kl.
1 raderstoomschip 1e. kl.,	1 id. 4e. kl.

Schepen bestemd voor bizondere diensten:

wacht- en kostschepen:

2 fregatten,	van dezen in dienst:
1 korvet,	2 fregatten.
1 oud schroefstoomschip 4e. kl.,	1 korvet.
3 kanonneerbooten,	1 oud schroefstoomschip.

Instructie- en exercitievaartuigen:

2 fregatten.	1 kanonneerboot.
2 korvetten	1 drijvende batterij.
1 schoonerbrik.	1 flottille-vaartuig.
2 brikken.	1 kanonneerboot.
1 oud schroef-stoomschip 3e kl.	

Deze allen in dienst.

Van de niet in dienst zijnde schepen waren in aanbouw: 1 gepantserd stoom-riviervaartuig, 7 niet gepantserde stoomkanonneerbooten, 1 id. schroefstoomschip 1e. kl.; de overige schepen waren in herstelling of in reserve.

Aan dezelfde bijlage der begrooting is ontleend de volgende opgaaf van de *sterkte der Zeemacht* voor 1880.

Binnenslands.

1	wachtschip te Willemsoord met	500	koppen.
1	wachtschip te Hellevoetsluis	350	〃
1	wachtschip te Amsterdam	250	〃
1	fregat tot opleiding van jongens te Amsterdam	500	〃
1	id. 〃 〃 〃 〃 〃 Rotterdam	300	〃
1	schip tot opleiding van kanonniers	86	〃
1	brik tot opleiding van bootsmansleerlingen	135	〃
1	fregat tot oefening van zeemiliciens	173	〃
1	ramschip	158	〃
1	id.	*pro memorie.*	
3	monitors	*pro memorie.*	
2	schroefstoomschepen 1e kl. a 237	474	koppen.
1	schroefstoomschip 2e kl.	141	〃
1	id. 2e of 3e kl.	108	〃
17	schepen, met	3175	koppen.

Indische militaire marine.

1	wachtschip te Batavia	211	koppen.
1	〃 te Soerabaija	221	〃
1	〃 te Atjeh	120	〃
2	raderstoomschepen 2e kl. a 100	294	〃
4	〃 3e kl. a 91	508	〃
9	schroefstoomschepen 4e kl. a 74	908	〃
1	opnemings vaartuig	81	〃
2	raderstoomschepen 4e kl. a 59	202	〃
2	〃 〃 〃 a 49	149	〃
		2694	koppen.
	Staf	12	〃
	Bovenrol	270	〃
23	schepen, met	2976	koppen.

Auxiliair eskader.

1	schroefstoomschip 1e kl. met	267	koppen.
1	〃 2e kl. 〃	173	〃
1	ramtorenschip	303	〃
1	〃	282	〃
		1025	koppen.
	Bovenrol	102	〃
4	schepen, met	1127	koppen.

In West-Indië.

1 schroefstoomschip 3e kl	108	koppen.
1 " 4e kl	80	"
	188	koppen.
Bovenrol	18	"
2 schepen, met	206	koppen.

De sterkte van het corps mariniers wordt opgegeven als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en minderen.	Totaal.
Bepaalde sterkte	52	2,121	2,173
Sterkte op 1 Juli 1879	39	2,839	2,128
Ontbreken	13	32	45
Van het corps zijn geëmbarkeerd	11	1,095	1,106
" " " aan wal	28	994	1,022

Landmacht. Bronnen: Staatsalmanak, Hoofdst. X; *Staatsbegrooting*, Hoofdst. VIII. Aan Bijlage N°. 4 van Hoofdst. VIII der Concept-staatsbegrooting 1880, zijn de volgende overzichten ontleend.

Sterkte-opgave betreffende hoofd- en verdere officieren bij de wapens, staven en dienstvakken van het leger op 1 Juli 1878:

	Totaal offic.	over-compl.	ont-breekt.	Totaal offic.	over-compl.	ont-breekt.	Totaal offic.	over-compl.	ont-breekt.
	Infanterie.			Cavalerie.			Artillerie		
Hoofd-officier	59	—	—	17	—	1	38	—	—
Kapiteins	246	—	—	34	—	—	105	2	—
Luitenants	528	—	129	88	—	12	157	—	75
	Genie.			Staven.			Administratie.		
Hoofd-officier	15	—	—	31	—	1	14	—	—
Kapiteins	35	—	—	22	—	3	38	—	2
Luitenants	44	—	9	22	—	9	68	—	11
	Geneeskundige dienst. (Off. v. gez. en apoth.)			Veterinaire dienst.			Wapen der Maréchaussée.		
Hoofd-officier	19	—	—	1	—	—	1	—	—
Kapiteins	62	1	—	6	—	—	3	—	—
Luitenants	36	—	39	16	—	1	6	—	—

Overzicht van het in gestadigen dienst zijnde gedeelte soldaten, mitsgaders van het aantal miliciens dat zich in werkelijken dienst bevond op 1 Juli 1879:

	De sterkte moet zijn.	Aanwezig.	Incompleet.
Infanterie:			
Vrijwilligers	8,480	847	7,638
Miliciens	12,008	12,167	?
Te zamen	20,488	13,014	7,474
Cavalerie:			
Vrijwilligers	1,872	1,342	674
Miliciens	672	757	?
Te zamen	2,544	2,099	530
Artillerie:			
Vrijwilligers	2,343	810	1,533
Miliciens	3,032	3,418	?
Te zamen	5,375	4,228	1,154
Mineurs en Sappeurs:			
Vrijwilligers	425	212	213
Miliciens	240	285	?
Te zamen	665	497	168
Tot. gen.:			
Vrijwilligers	13,120	3,211	9,909
Miliciens	15,952	16,627	?
Te zamen	29,072	19,838	9,241

Staat van de miliciens op 1 Juli 1879 met onbepaald verlof rezig en van werkelijken dienst vrijgesteld of bij andere corpsen letacheerd:

	Met onbepaald verlof.	Gedetacheerd of vrijgesteld.
Infanterie	23,196	345
Cavalerie	1,305	—
Artillerie	4,421	3
Mineurs en Sappeurs	741	—
Te zamen	29,663	348

Staat van overcomplete en ontbrekende onder-officieren, korpo-ls, enz. enz., op 1 Juli 1879:

	Overcompleet.	Ontbrekende.
Infanterie	65	1,131
Cavalerie	18	61
Artillerie	18	403
Mineurs en Sappeurs	5	24
Wapen der maréchaussée	—	4
Kon. militaire akademie	1	3
Pupillenschool	1	9
Tot. gen.	106	1,635

Nationale militie. Bronnen: Loting voor de Nationale militie, laatstelijk over de jaren 1872—1875, de jaarlijksche verslagen in de *Staatscourant* van den afloop der lichting, laatstelijk over 1879, in de *Staatscourant* van 1879, n°. 288. Zie mede den *Staatsalmanak*, de *Staatsbegrooting*, Hoofdst. V en VIII, alsmede *Bijdragen tot de Algemeene Statistiek van Nederland*, jaarg. 1877, afl. I. Aan de verslagen in de *Staatscourant* is het volgende ontleend:

	1877.	1878.	1879.
Bedrag der lichting	11,000	11,000	11,000
Ingeschrevenen	32,869	31,799	33,262
Ingelijfden	10,878	10,772	10,894
Ontbrekenden	122	288	106
Ingelijfd bij den zeedienst	600	600	600
Ingelijfde plaatsvervangers	1,625	1,651	1,562
〃 nommerverwisselaars	580	533	556
Vrijgestelden als beneden den maat	1,441	1,312	1,357
〃 om lichaamsgebreken enz.	2,675	2,611	2,708
〃 eenige wettige zoons	4,369	4,219	4,639
〃 wegens militairen dienst of dien van broeders	8,734	8,079	10,217
Totaal vrijgestelden	18,183	17,536	18,961

Schutterij. Bronnen: de *Prov. Verslagen*, de jaarlijksche in de *Staatscourant* gepubliceerde *Algemeene numerieke Staat van de sterkte van den eersten ban der schutterijen* op 1 Januari, laatstelijk van 1880, n°. 79, en de *Staatsalmanak*.

De werkelijke sterkte van den eersten ban der dienstdoende schutterij was op 1 Januari 1879:

Noord-Brabant	3,389	Zeeland	939	Groningen	2,389
Gelderland	2,893	Utrecht	2,199	Drenthe	751
Zuid-Holland	10,771	Friesland	2,393	Limburg	1,328
Noord-Holland	12,237	Overijssel	2,726		
				Nederland	42,025

Bij den eersten ban der dienstdoende schutterij waren 10,974 leden die vroeger bij het leger hadden gediend.

Vereenigingen tot bevordering van 's lands weerbaarheid. Zie de *Prov. Verslagen* en jaargang 1868 van dit *Jaarboekje*.

Omtrent de *opleiding voor de zee- en landmacht* zie men boven.

Samenstelling van het koloniale leger. Zie *Jaarboekje* voor 1850, 1851 en 1863, de *Koloniale Verslagen* en onze Overzichten over Nederl. Oost-Indië, en over de Nederl. West-Indische bezittingen.

KERKELIJKE ZAKEN. Zie boven.

DOMEINEN EN BEZITTINGEN VAN DEN STAAT. De kosten en de opbrengst der Staatsdomeinen worden medegedeeld in de bijlagen tot de Concept-staatsbegrootingen, Hoofstuk VII *B* (Financiën) en de wet op de Middelen. In het *Jaarboekje* 1863 is een gespecificeerd overzicht daarvan opgenomen over 1842 tot 1861, alsmede een opgave van de sedert de wet van 29 Aug. 1848 tot 1861 verkochte vaste goederen, afgekochte tienden, enz.

De opbrengst was in 1877:

gewone domeinen, tienden enz.......	*f* 832,772	*f* 1,644,261
domein van oorlog..................	〃 84,337	
groote wegen.......................	〃 302,412	
vaarten, veren, havens.............	〃 424,739	

tegen *f* 1,653,381 in 1876, *f* 1,521,856 in 1875, *f* 1,532,892 in 1874, *f* 1,479,359 in 1873, *f* 1,468.279 in 1872, *f* 1,475,000 in 1871, *f* 1,090,000 in 1870, *f* 1,335,000 in 1869, *f* 1,345,000 in 1868 enz. Onder de Staatsontvangsten van 1852 tot 1873 komen de bijdragen uit het fonds der koopprijzen van domeinen voor tot een totaal bedrag van 15,028,862. Zie concept-staatsbegrooting 1879.

STAATSONTVANGSTEN EN STAATSUITGAVEN. *Bronnen: Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, 1e, 2e en 3e stuk. 's Grav. 1861, 1869 en 1874, bevattende overzichten van de opbrengst der directe en indirecte belastingen 1846—1859, 1860—1868 en 1869—1873, het tweede met een algemeen overzicht sedert 1831; de bijlagen tot de *Concept-staatsbegrootingen* en de *Staatsrekeningen*.

Met verwijzing naar de uitvoerige opgaven van de *Staatsinkomsten en uitgaven* in 1831—1872, in jaargang 1873 van dit *Jaarboekje*, volgt hier een tienjarig overzicht:

Ontvangsten.

	Gewone middelen.	Bijdragen van Ned.-Indië.	Batige sloten van vorige diensten.	Koopprijzen van domeinen.	Andere ontvangsten.	Totaal.
1869	*f* 77,233,50[illegible]	13,475,000	4,548,825	1,000,000	—	96,257,333
1870	" 78,587[illegible],123	13,007,749	—	350,000	2,500,000	94,444,872
1871	" 81 3[illegible]7,333	10,671,685	1,832,463	130,000	—	94,001,483
1872	" 86,646,975	21,985,201	—	300,000	—	108,932,184
1873	" 89,769,494	10,427,695	—	400,000	8,900,000	109,507,189
1874	" 93,745,314	10,544,579	—	—	979,744	105,269,637
1875	" 96,225,888	23,111,685	—	500,000	—	119,837,573
1876	" 100,609,506	2,700,000	1,473,666	950,000	—	105,733,172
1877	" 99,723,821	2,300,000	—	250,000	—	102,273,821
1878	" 100,796,093	—	—	450,000	9,175,679	110,421,772

Uitgaven.

	Algemeene dienst.	Rentebetaling.	Amortisatie en aflossing van schuld.	Staats-spoorwegen.	Andere uitgaven.	Totaal.
1869	*f* 55,134,049	27,056,664	496,291	10,000,000	1,737,864	94,424 869
1870	" 55,478,813	27,033,307	429,090	10,000,000	6,166,538	99,107,750
1871	" 56,578,840	27,017,459	300,126	8,000,000	2,563,613	94,460,038
1872	" 58,267,497	26,726,261	10,353,692	8,000,000	5,584,732	108,932,182
1873	" 59,070,377	26,478,901	9,339,127	6 000,000	7,145,118	108,033,523
1874	" 62,783,798	26,105,384	972,446	6,500,000	2,990,727	99,352,356
1875	" 66,674,834	25,911,607	10,573,379	8,000,000	7,751,427	118,911,248
1876	" 70,856,960	25,623,218	657,892	6,600,000	8,897,149	112,635,219
1877	" 74,361,571	25,594,109	656,699	10,100,000	7,453,031	118,165,410
1878	" 74,418,667	26,542,175	708,538	8,500,000	6,091.548	116,260,927

De cijfers over de laatste jaren kunnen nog eenige wijziging ondergaan.

Opmerkingen bij de voorgaande bladzijde

Inkomsten.

De ***batige sloten*** zijn gelden, die bij de wet aan de middelen der diensten, nevens welke zij zijn uitgetrokken, uit de beschikbare middelen van vroegere diensten worden toegevoegd. Het bedrag dier batige sloten is mitsdien tweemalen onder de totale ontvangsten opgenomen.

Andere ontvangsten. Deze waren:

1870....*f* 2,500,000 aflossing der in 1866 aan de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen geleende som.
1873....〃 8,900,000 afkoopsom van de onvervreemdbare rente ten laste van België.
1874....〃 979,744 ter zake der expeditie naar Simonoseki.
1878....〃 8,350,000 opbrengst eener Staatsleening.
〃......〃 825,697 aflossing Amsterdamsche Kanaal-Maatschappij.

Uitgaven.

Algemeene dienst. Onder de som van *f* 55½ millioen voor 1870 is begrepen *f* 656,521 wegens onkosten van het auxiliair eskader der zeemacht in Indië, gedurende het jaar 1868, en onder de som van *f* 56⅓ millioen voor 1871 *f* 1,157,961 wegens gelijke onkosten gedurende 1870.

Andere uitgaven.

Zoo als: uitgaven voortvloeiende uit de opheffing der slavernij in W.-I.; uitgaven ter bestrijding der veeziekte; buitengewone uitgaven voor het Departement van Oorlog; idem voor Marine; voorschot en leening ten behoeve van het Noordzee-kanaal; vergoeding aan de Amsterdamsche Kanaal-Maatschappij; uitgaven tot herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen; subsidie voor den spoorweg Nieuwe Schans—Ihrhove; id. voor den spoorweg van Zutphen naar de Pruissische grenzen in de richting van Borken naar Bocholt.

Volgens Bijlage E. bij de Rede van den Minister van Finan
dienstjaren 1869 tot en met 1878 als volgt:

Benaming der middelen.	Dienst **1869.**	Dienst **1870.**	Dienst **1871.**	Dienst
Directe belastingen.	*f*	*f*	*f*	*f*
Grondbelasting, hoofdsom.	8,925,697	8,983,147	9,027,896	9,08
〃 21½ opcent van de grondbelasting op ongeb. eigendommen....	1,152,800	1,155,805	1,156,718	1,15
Personeel, hoofdsom......	6,662,766	6,691,668	6,788,252	6,89
〃 20 opcenten ...	1,332,506	1,338,288	1,357,590	1,37
Patenten, hoofdsom......	2,546,129	2,583,433	2,608,789	2,69
〃 28 opcenten...	712,913	723,358	730,455	75
	21,332,814	21,475,701	21,669,701	21,961
Accijnsen.				
Suiker..................	4,798,616	4,779,071	4,717,769	4,789
Wijn....................	1,761,217	1,645,410	1) 1,368,752	1,736
Binnenlandsch en buitenlandsch gedistilleerd....	2) 14,029,692	14,453,606	14,927,220	16,197
Zout....................	2,927,805	3,005,601	2,943,287	2,835
Zeep....................	1,370,789	1,390,308	1,382,497	1,443
Bieren en azijnen	671,519	699,020	735,461	842
Geslacht................	2,038,892	2,061,949	2,072,151	2,215
	27,598 533	28,034 968	28,147,139	30,060,
Indirecte belastingen. *)				
Zegelrechten	4) 2,402,587	1,821,689	1,908,414	1,983,
Registratierechten	7,165,482	7,082,305	8,068,853	9,103,
Hypotheekrechten.........	655,354	629,512	722,828	877,
Rechten van successie en van overgang bij overlijden..	4,070,599	5,474,479	5,265,533	6,506,
*) Onder het bedrag der rechten is dat van 8 opc. begrepen.	14,294,023	15,007,985	15,965,630	18 471,

›oting 1880, was de opbrengst van 's rijks middelen over de

›t 1873.	Dienst 1874.	Dienst 1875.	Dienst 1876.	Dienst 1877.	Dienst 1878.
f	*f*	*f*	*f*	*f*	*f*
33,186	9,188,571	9,249,449	9,286,678	9,346,171	9,407,119
50,361	1,161,872	1,165,669	1,165,400	1,167,610	1,168,028
18,036	7,168,172	7,319,602	7,483,221	7,727,220	7,868,284
09,551	1,433,594	1,463,884	1,496,608	1,545,405	1,573,643
58,138	2,945,619	2,960,315	3,004,872	3,076,054	3,139,823
03,072	824,767	828,883	841,355	861,284	879,147
22,347	22,722,598	22,987,803	23,278,137	23,723,743	24,036,043
09,315	5,177,309	5,737,228	6,353,902	6,128,857	6,490,946
08,508	1,821,366	1,845,005	1,978,366	2,061,611	2,074,135
07,363	17,903,378	18,707,338	20,049,981	[3]) 21,111,553	22,031,792
32,005	3,011,382	3,021,560	3,062,020	3,146,621	3,156,888
36,433	1,469,458	1,542,443	1,568,264	1,579,554	1,633,971
34,023	849,067	870,224	896,806	909,864	913,754
97,993	2,404,891	2,549,262	2,754,417	2,732,191	2,678,159
75,644	32,636,855	34,273,064	36,663,759	37,670,251	38,979,646
30,431	2,011,259	2,118,045	2,113,948	2,128,417	2,104,764
53,791	9,631,001	10,269,151	11,084,942	11,199,554	10,636,778
34,627	924,471	995,778	1,064,077	1,084,647	1,043,660
39,281	8,326,802	995,778	8,207,791	6,180,219	[5]) 6,596,049
08,131	20,893,535	21,186,751	22,470,760	20,592,837	20,381,252

Benaming der middelen.	Dienst 1869.	Dienst 1870.	Dienst 1871.	Dienst
In- en uitvoerrechten.	*f*	*f*	*f*	*f*
Rechten op den in- en uitvoer	4,335,271	4,181,091	4,818.646	4,946
Vuur-, ton- en bakengelden.	413,365	428,813	505,469	485,
Formaatzegel (hoofdsom en opcenten)............	11,987	11,336	13,037	13,
	4,760,624	4,621,241	5,337,153	5,445
Waarborg en belasting der gouden en zilvèren werken..............	284,428	271,474	295,758	329
Domeinen..............	1,335,536	7) 1,090,447	1,475,312	1,496
Opbrengst der posterijen.	2,639,713	2,793,553	8) 2,402,364	2,499,
Inkomsten en Rijkstelegraphen.............	575,021	621,562	673,670	675,
Opbrengst der Staatsloterij.	412,312	412,888	413,294	413
Opbrengst der uitgegeven acten voor de jacht en visscherij.............	120,673	121,295	120,860	128,
Loodsgelden.............	830,947	878,364	1,081,240	972,
Recht op de mijnen......	856	1,600	2,194	2,
Algemeen totaal...	74,184,628	75,331,085	77,584,320	82,455,

Aanmerkingen.

1) Mindere opbrengst ten gevolge van de uitbreiding der credieten bij de wet va 20 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 127).

2) De belasting is bij de wet van 6 April 1877 (*Staatsblad* no. 70), te rekenen va 1 Juli 1877 met *f* 4 per hectoliter verhoogd.

3) Het zegelrecht op gedrukte stukken en advertentiën in nieuwspapieren is bij d wet van 9 April 1869 (*Staatsblad* no. 60) met den laatsten dag der maand Juni 186 afgeschaft.

4) Krachtens de wet van 9 Juni 1878 (*Stsbl.* no. 95) sedert 1 Juli '78 ook geheve een successierecht op vererving in de rechte lijn (in 1878 ten bedrage van *f* 103,169).

Dienst 1873.	Dienst 1874.	Dienst 1875.	Dienst 1876.	Dienst 1877.	Dienst 1878.
f	*f*	*f*	*f*	*f*	*f*
5,222,946	5,293,371	5,425,831	5,789,599	5) 5,124,459	4,572,677
537,940	541,988	6) 244,607	—	—	—
14,035	13,999	13,838	13,999	12,252	10,676
5,774,922	5,849,358	5,684,278	5,803,598	5,136,711	4,583,354
362,817	364,501	376,683	374,357	382,002	365,288
1,481,855	1,535,243	1,522,552	1,647,071	1,644,261	1,603,517
2,749,689	2,661,196	2,956,491	3,270,089	3,400,459	3,531,790
712,644	716,204	744,365	787,976	791,005	825,740
414,090	414,109	433,381	433,995	433,607	433,755
135,663	136,080	140,261	143,405	146,688	150,403
1,034,864	956,462	886,777	9) 928,122	912,839	927,632
3,961	6,614	4,729	4,027	3,656	2,298
84,876,633	88,892,760	91,197,141	95,805,312	94,838,059	95,820,721

5) Sedert 1 Juli 1877 bestaan alleen invoerrechten.

6) De heffing van vuur-, ton- en bakengeld, volgens de wet van 13 Augustus 1849 (*Staatsbl.* no. 40), is bij de wet van 3 Juni 1875 (*Staatsbl.* no. 101) met 1o. Juli 1875 afgeschaft.

7) Mindere ontvangst ten gevolge der teruggave krachtens rechterlijke uitspraak, van de sedert 1853 ontvangen inkomsten der Ommelanderkas.

8) Mindere opbrengst ten gevolge der herziening bij de wet van 22 Juli 1870 (*Staatsbl.* no. 138), van verschillende bepalingen der wet tot regeling van het briefport en de aangelegenheden der brievenposterij.

9) De heffing van de zoogenaamde distantie-gelden is bij de wet van 6 April 1875 (*Staatsblad* no. 62) met 1o. Januari 1876 afgeschaft.

De *opbrengst der middelen* over het jaar 1879 was volgens het overzicht in de Staats-Courant, 1880, N°. 12:

Directe Belastingen.		
Grondbelasting	*f* 10,636,015	
Personeel	" 9,534,481	
Patenten	" 4,049,703	
Recht op de mijnen	" 2,330	
		f 24,222,529 [1])
In- en Uitgaande Rechten.		
Rechten op de in- en uitvoer	*f* 4,479,915	
Formaatzegel	" 10,261	
		" 4,490,176
Accijnsen.		
Suiker	*f* 6,541,060	
Wijn	" 2,046,198	
Gedistilleerd	" 21,826,495	
Zout	" 3,128,023	
Zeep	" 1,639,629	
Bier en azijn	" 870,490	
Geslacht	" 2,680,604	
		" 38,732,499
Waarborg.		
Belasting	*f* 311,662	
Essaailoon	" 1,020	
		" 312,682
Indirecte Belasting.		
Zegelrecht	*f* 2,089,923	
Registratie	" 10,113,270	
Hypotheek	" 964,783	
Recht van successie en overgang	" 9,714,560	
		" 22,882,536
Domeinen		" 1,492,032
Posterijen		" 3,792,778
Rijks-Telegrafen		" 962,570
Staatsloterij		" 433,355
Jacht en Visscherij		" 150,730
Loodsgelden		" 939,547
	Totaal	*f* 98,361,435

1) Hieronder *f* 4,384,076 ruim, behoorende tot de diensten 1877 en 1878.

OVERZICHT DER STAATSBEGROOTING voor 1880 *tegenover de werkelijke inkomsten en uitgaven in* 1878. Zie de verschillende stukken van de Concept-staatsbegrooting voor 1880, en de Wetten waarbij de verschillende begrootingen zijn vastgesteld in *Staatsblad* en *Staatscourant*.

I. *Inkomsten.*

	Raming. 1880.		Opbrengst. 1878.
Directe belastingen.			
Grondbelasting . . . . . . f	10,699,044	f	10,575,146
Personeele belasting . . . . . . "	9,810,000	"	9,441,927
Patenten . . . . . . "	3,942,400	"	4,018,969
Totaal Dir. belast. . . f	24,451,444	f	24,036,042
Accijnsen.			
Suiker . . . . . . f	6,200,000	f	6,490,946
Wijn . . . . . . "	2,000,000	"	2,074,135
Gedistilleerd . . . . . . "	22,400,000	"	22,031,791
Zout . . . . . . "	3,120,000	"	3,156,888
Zeep . . . . . . "	1,590,000	"	1,633,971
Bieren en azijnen . . . . . . "	890,000	"	913,754
Geslacht . . . . . . "	2,575,000	"	2,678,159
Totaal Accijnsen . . . . f	38,775,000	f	38,979,644
Indirecte belastingen.			
Zegelrechten . . . . . . f	1,500,000	f	1,524,423
Registratierechten . . . . . . "	7,700,000	"	7,707,810
Hypotheekrechten . . . . . . "	770,000	"	756,275
Successierechten en die van overgang bij overlijden . . . . . . "	6,300,000	"	4,779,987
38 opcent. op de indir. belastingen. "	6,182,600	"	5,612,756
Totaal Indir. belast. . f	22,452,600	f	20,381,251
Invoerrechten.			
Rechten op den in- en uitvoer . . . . f	4,600,000	f	4,572,677
Formaatzegel met 38 opcenten . . . . "	11,040	"	10,678
Totaal In- en Uitvoer. f	4,611,040	f	4,583,355
Waarborg en belasting der gouden en zilveren werken . . . . . . f	336,100	f	365,289
Domeinen . . . . . . "	1,625,000	"	1,603,517
Posterijen . . . . . . "	3,750,000	"	3,531,790
Rijkstelegrafen . . . . . . "	846,600	"	825,740

	Raming. 1880.	Opbrengst. 1878.
Staatsloterij..................*f*	430,000	*f* 433,755
Jacht en visscherij............ "	146,000	" 150,403
Loodsgelden.................. "	900,000	" 927,632
Recht op de mijnen............ "	2,300	" 2,299
Staatsspoorwegen.............. "	1,572,000	" 1,564,154
Verschillende ontvangsten en toevallige baten.............. "	7,594,385	" 3,603,637
Bijdragen van N.-Indië (1878)....	memorie	memorie
Id. (1880)....	"	"
Koopprijzen van Domeinen...... "	400,000	" 450,000
Geldleening.................. "	——	" 8,350,000
Totaal......*f*	107,902,969	*f* 110,421,772

II. *Uitgaven.*

HOOFDSTUK.		Begrooting. 1880.	Werkelijke Uitgaven 1878.
I.	*Huis des Konings*..................*f*	750,000	*f* 950,000
II.	*Hooge Collegiën van Staat en Kabinet des Konings.*		
1.	De Staten-generaal.................. "	308,115	" 304,116
2.	" Raad van State.................. "	102,750	" 100,764
3.	" Algemeene Rekenkamer.......... "	110,750	" 110,613
4.	" Kanselarij der beide Orden....... "	22,450	" 26,594
5.	Het Kabinet des Konings............ "	32,140	" 29,566
6.	Pensioenen en wachtgelden.......... "	33,522	" 31,121
7.	Onvoorziene uitgaven.............. "	5,400	" 424
	Totaal Hoofdst. II *f*	615,127	*f* 603,197
III.	*Dep. van Buitenlandsche Zaken.*		
1.	Kosten van het Departement........*f*	72,300	*f* 70,227
2.	Buitenl. zendingen en consulaten.... "	487,100	" 469,855
3.	Verschillende uitgaven.............. "	22,100	" 18,427
4.	Pensioenen en wachtgelden.......... "	45,390	" 44,102
5.	Onvoorziene uitgaven.............. "	10,000	" 2 807
	Totaal Hoofdst. III *f*	636,890	*f* 605,419
IV.	*Departement van Justitie.*		
1.	Kosten van het Departement.........*f*	133,450	*f* 136,937
2.	" " de Rechterlijke macht... "	1,689,262	" 1,680,275

Hoofdstuk.		Begrooting. 1880.	Werkelijke Uitgaven 1878.
IV.	*Departement van Justitie. (Vervolg.)*		
3.	Hoog Militair Gerechtshof en de auditiën in de milit. afdeelingen...... *f*	52,300	*f* 51,300
4.	Gerechtskosten..................... ″	280.000	″ 281,147
5.	Algemeene of rijkspolitie en in zake van jacht en visscherij........... ″	514,675	″ 511,731
6.	Kosten der gevangenissen............ ″	797,081	″ 740,413
7.	Gebouwen.......................... ″	248,404	″ 234,826
8.	Pensioenen, wachtgelden, gratificatiën enz......................... ″	439,425	″ 469,364
9.	Verschillende uitgaven............... ″	273,000	″ 275,000
10.	Onvoorziene uitgaven.............. ″	20,000	″ 3,891
	Totaal Hoofdst. IV *f*	4,447,597	*f* 4,374,883
V.	*Dep. van Binnenlandsche Zaken.*		
1.	Kosten van het Departement........ *f*	149,510	*f* 150 460
2.	Bestuur der Provinciën............. ″	1.003,883	″ 778,438
3.	Nationale militie en schutterijen..... ″	61,200	″ 58,979
4.	Medische politie.................... ″	684,400	″ 920,124
5.	Onderwijs.......................... ″	4,416,397	″ 3,027,608
6.	Kunsten en wetenschappen......... ″	709,470	″ 626,303
7.	Ned. Staatscourant en Staatsblad..... ″	85,420	″ 73,527
8.	Pensioenen, toelagen, gratificatiën en wachtgelden................. ″	332,583	″ 305,938
9.	Onvoorziene uitgaven............... ″	40,000	″ 1,783
	Totaal Hoofdst. V *f*	7,482,863	*f* 5,943,161
VI.	*Departement van Marine.*		
1.	Kosten der Administratie........... *f*	325,142	*f* 347,181
2.	Materieel der zeemacht en van 's Rijks maritime etablissementen......... ″	5,680,150	″ 7,044,866
3.	Personeel der zeemacht............. ″	3,981,531	″ 3,788,416
4.	Loodswezen, betonning, bebakening, verlichting en hydrographie...... ″	1,729,742	″ 1,509,482
5.	Pensioenen, wachtgelden, gratificatiën en onderstanden............... ″	834,982	″ 763,736
6.	Onvoorziene uitgaven.............. ″	60,000	″ 45,758
	Totaal Hoofdst. VI *f*	12,611,547	*f* 13,499,439

Hoofdst.		Begrooting 1880.	Werkelijke Uitgaven 1878.
VII	*A. Nationale Schuld.*		
1.	Interesten, lijfrenten, tontines enz..	ƒ 27,731,176	ƒ 26,542,175
2.	Amortisatie en aflossing	" 725,500	" 708,537
	Totaal Hoofdst. VII *A*	ƒ 28,456,676	ƒ 27,250,713
VII	*B. Departement van Financiën.*		
1.	Kosten van het Departement	ƒ 318,670	ƒ 318,824
2.	Grootboek der Nat. schuld, de rentebetaling en het Agentschap te Amsterdam	" 101,400	" 101,888
3.	De publieke Schatkist	" 102,000	" 102,605
4.	Muntwezen	" 142,575	" 34,268
5.	Administratie der Dir. belast., in- en uitg. recht. en accijns. en waarborg der bel. op goud. en zilv. werken	" 4,212,475	" 3,934,085
6.	Uitkeering der 4/5 van de opbrengst der personeele belasting aan de gemeenten	" 8,538,000	" 8,070,614
7.	Administratie van het zegel, de registrat., hypothek., het successier., domein., het geldel. beheer der groote weg., vaart. en ver., de staatsloterij en de bewar. van het kadaster	" 1,429,682	" 1,326,773
8.	Eerediensten, Protestanten ƒ 1,410,188; " R.-Katholiek " 573,960; " O.-Bissch. Kl. " 12,200; " Israëlieten... " 16,175	" 2,012,523	" 1,991,366
9.	Verschillende uitgaven	" 11,000	" 13,625
10.	Pensioenen, wachtgelden, gratificatiën, toelagen en restitutiën	" 1,277,871	" 1,310,352
11.	Onvoorziene uitgaven	" 36,100	" 862
	Totaal Hoofdst. VII *B*	ƒ 18,182,296	ƒ 17,205,265
VIII.	*Departement van Oorlog.*		
1.	Kosten van het Departement	ƒ 143,173	ƒ 140,457
2.	Tractementen, bureaukost., toelagen, schadeloosstelling voor uniformverandering en voor het aanschaffen van dienstpaarden en fourage-gelden voor paarden van den grooten staf,		

HOOFDST.		BEGROOTING 1880.	WERKELIJKE UITGAVEN 1878.
VIII.	*Departement van Oorlog.* (*Vervolg.*) den generalen staf, de intendance en de provinciale en plaatselijke staven	*f* 270,213	*f* 269,593
3.	Tractementen, toelagen en schadeloosstelling voor uniformsverandering en voor het aanschaffen van dienstpaarden van de staven der verschillende wapencorpsen, daaronder begrepen de officieren van gezondheid en de paardenartsen bij de corpsen, alsmede fouragegelden en bureaukosten van de bovengenoemde staven, en daggelden aan militaire wachters	〃 2,934,231	〃 2,793,465
4.	Soldijen en verdere kosten der verschillende wapencorpsen met uitzondering van de kosten voor de officieren dier corpsen, enz.	〃 8,922,234	〃 8,776,978
5.	Geneeskundige dienst	〃 569,300	〃 570,306
6.	Studie en onderwijs	〃 322,892	〃 387,118
7.	Artillerie-inrichtingen, materieel etc.	〃 921,753	〃 846,272
8.	Materieel der genie en kazerneering enz.	〃 613,760	〃 698,488
9.	Kosten van 's Rijks centrale magazijnen van kleeding enz. en van de garnizoens-magazijnen van kleeding en uitrusting	〃 152,000	〃 109,733
10.	Topografische inrichtingen en militaire verkenningen	〃 35,650	〃 34,182
11.	Verplaatsing van personen en goederen	〃 146,000	〃 113,047
12.	Wapen der Maréchaussée	〃 296,622	〃 269,267
13.	Verschillende uitgaven	〃 89,325	〃 89,139
14.	Nonactiviteits-traktementen, pensioenen, gagementen, onderstanden, lijfrenten en wachtgelden	〃 1,581,355	〃 1,490,054
15.	Onvoorziene uitgaven	〃 52,992	〃 5,803
16.	Buitengewone uitgaven	〃 1,008,500	〃 3,166,518
17.	Voltooiing vestingstelsel	〃 2,540,000	〃 1,880,000
	Totaal Hoofdst. VIII	*f* 20,600 000	*f* 21,640,419

Hoofdst.		Begrooting 1880.	Werkelijke uitgaven 1878.
IX.	*Departement van Waterstaat.*		
1.	Kosten van het Departement........	*f* 232,395	*f* 221,411
2.	Waterstaat (spoorweg. daarond. begr.).	〃 14,820,350	〃 17,873,771
3.	Handel en nijverheid...............	〃 255,780	〃 361,036
4.	Posterijen........................	〃 2,835,000	〃 2,511,654
5.	Telegraphie......................	〃 1,435,000	〃 1,321,587
6.	Pensioenen, toelagen enz..........	〃 132,500	〃 130,276
7.	Onvoorziene uitgaven..............	〃 60,000	〃 3,175
	Totaal Hoofdst. IX	*f* 19,771,025	*f* 22,423,209
X.	*Departement van Koloniën.*		
1.	Kosten van het Departement........	*f* 182,075	*f* 183,268
2.	Uitgaven ten behoeve van Suriname..	〃 811,402	〃 1,055,388
3.	〃 〃 〃 〃 Curaçao ...	〃 359,241	〃 468,636
4.	Pensioenen, wachtgelden, onderstanden en gagementen van gewezen landsdienaren in de voormalige Ned. bezitting. ter Kuste van Guinea en hunne nagelaten betrekkingen ..	〃 30,191	〃 30,683
5.	Pensioenen, wachtgelden...........	〃 18,132	〃 24,315
6.	Onvoorziene uitgaven..............	〃 40,000	〃 1,216
	Totaal Hoofdst. X	*f* 1,441,041	*f* 1,763,506
XI.	Onvoorziene uitgaven..............	*f* 50,000	*f* 1,716

RECAPITULATIE.

I.	Huis des Konings.................	*f* 750,000	*f* 950,000
II.	Hooge Colleg. en Kabin. des Konings.	〃 615,127	〃 603,197
III.	Dept. van Buitenlandsche Zaken....	〃 636,890	〃 605,419
IV.	〃 〃 Justitie.................	〃 4,447,597	〃 4,374,883
V.	〃 〃 Binnenlandsche Zaken...	〃 7,482,863	〃 5,943,161
VI.	〃 〃 Marine.................	〃 12,611,547	〃 13,499,439
VII*A*.	Nationale Schuld.................	〃 28,456,676	〃 27,250,713
VII*B*.	Dept. van Financiën..............	〃 18,182,296	〃 17,205,265
VIII.	〃 〃 Oorlog (Crediet-wet)....	〃 20,600,000	〃 21,640,419
IX.	〃 〃 Waterstaat............	〃 19,771,025	〃 22,423,209
X.	〃 〃 Koloniën..............	〃 1,441,041	〃 1,763,506
XI.	Onvoorziene uitgaven............	〃 50,000	〃 1,716
	Totaal......	*f* 115,045,062	*f* 116,260,927

NEDERLANDSCHE STAATSSCHULDEN EN BATEN. OVERZICHT OVER 1879 IN VERGELIJKING MET 1850 EN VOLGENDE JAREN.

In Hoofdst. VII *A* der Staatsbegrooting 1880 (Wet van 24 Dec. 1879, *Staatsblad* N°. 216), zijn de volgende sommen uitgetrokken:

Interesten, lijfrenten, tontines enz.

AARD DER SCHULDEN.		NOMINAAL KAPITAAL.	TE BETALEN INTERESTEN.
Nationale Schuld........	2½ pCt.	ƒ 632,088,202	ƒ 15,802,205
" "...........	3 "	" 91,322,700	" 2,739,681
Amortisat-Syndicaat.....	3½ "	{ " 10,926,000 / " 10,626,000 }	" 374,535
Nationale Schuld........	4 "	" 182,075,000	" 7,283,000
Schuldbekentenissen.....	4 "	" 36,902,000	" 1,476,116
Schatkistbiljetten................................			*pro memorie.*
Interest. v. borgtocht 4 en 5 pCt..................			" 220
Gewone lijfrenten..................................			" 3,000
Nijmeegsche tontinaire lijfrenten..................			" 1,300
Geldleening. voor wegen à 3 pCt......		ƒ 3,976.—	" 119
Renten, vaste lasten en uitkeeringen, klevende op 's Rijks domeinen, de groote wegen en vaarten....			" 36,000
Renten van vrijwillige en gerechtelijke consignatiën....			" 15,000
Amortisatie en aflossing van rentegevende schuld, daaronder begrepen den afkoop van tot het domein behoorende renten, vaste lasten en uitkeeringen....			" 725,500
Totaal.......			ƒ 28,456,676

Aan staat 4 van de bijlagen der Concept-Staatsbegrooting 1880 ontleenen wij het volgende: *Overzicht van de wijzigingen, welke de Nationale Schuld gedurende* 1 *Januari* 1850 *tot en met* 30 *Juni* 1879 *heeft ondergaan.*

Vermindering van nominaal kapitaal door:

inkoop tot amortisatie uit daartoe bij. begrootingswetten aangewezen gelden..........................	ƒ 284,576,527
idem uit de renten der kapitalen tot verzekering der verzilvering van de muntbilletten...........	" 9,561,800
uitloting en aflossing............................	" 20,141,000
andere oorzaken...................................	" 8,452,810
Totaal......	ƒ 322,732,137

Waardoor ƒ 10,037,786.— aan rente is bespaard.

Van het totaal .... *f* 322,732,137

moet worden afgetrokken: *a.* de som waarmede de inschrijvingen ten name van het kroondomein in het 2½ pCt. Grootboek is verhoogd krachtens de wet van 1 Mei 1863 (*Stbl.* n°. 42)....... *f* 1,893,500

b. het bedrag der geldleening ten laste van den Staat, krachtens de wet van 5 Juni 1878 (*Stbl.* n°. 57), rentende 4 ten honderd, *f* 43,000,000, verminderd met het bedrag dat daarvan ingevolge art. 5 dier wet en het K. B. d.d. 13 Januari 1879 (*Stbl.* n°. 3) is verwisseld tegen inschrijvingen op het Grootboek der 4 pCt. Nat. Schuld ad *f* 5,643,600 .... " 37,356,400

c. het bedrag der inschrijvingen op 't Grootboek zooeven gemeld......... " 5,643,600

" 44,893,500

blijft..... *f* 277,838,637

Voor de inkoopen met inbegrip van die uit de renten der kapitalen tot verzekering van de verzilvering der muntbilletten, mitsgaders de uitlotingen, aflossingen en afkoopen van domeinlasten, is te zamen besteed. .... *f* 238,626,246

welke som is gevonden uit:

de staats-inkomsten en middelen over de dienstjaren 1850—1879	" 76,907,534
de voordeelige sloten der staats-ontvangsten en uitgaven over de dienstjaren 1850—1863...........	" 116,801,837
het Fonds uit de koopprijzen der domeinen over de dienstjaren 1851—1875........................	" 17,707,669
het Fonds tot onderpand der geldleening voor de droogmaking van het Haarlemmermeer..........	" 911,323
aan den Staat vervallen baten der voormalige wees- en momboirkamers, over de dienstj. 1862—1879..	" 256,247
de afkoopsom van den Scheldetol	" 17,141,640
id. van de onvervreemdbare rente ten laste van België..	" 8,899,996
	f 238,626,246

Bij de Rede door den Minister van Financiën gehouden bij de indiening der Staatsbegrooting voor 1880, zijn onder litt. C en D Overzichten gevoegd van de ontvangsten en uitgaven der Indische Administratie, zoo in Indië als in Nederland, over de jaren 1858 tot en met 1878. Uit de daarbij gevoegde verzamelingstaat van de uitkomsten der diensten van 1867—1878 blijkt, dat na aftrek der Bijdragen aan 's Rijks inkomsten (vermoedelijk) is overgebleven:

1867........	*f* 12,200,520	1873........	*f* 3,705,211
1868........	〃 6,855,373	1874........	〃 9,127,484
1869........	〃 3,949,269	1875........	〃 10,087,643
1870........	〃 7,829,545	1877........	〃 3,883,975
1871........	〃 18,892,098	1878........	〃 279,130
1872........	〃 10,536,551		
		1867—1878 te zamen....	*f* 87,346,799

terwijl voor het jaar 1876 een nadeelig saldo aanwezig is van *f* 7,899,346, zoodat het totaal voordeelig saldo over deze jaren bedraagt.. *f* 79,447,453

Bij verschillende wetten is reeds beschikt over een bedrag van.. 〃 77,904,417

zoodat overblijft............................... *f* 1,543,035

onder het saldo voor 1857 zijn evenwel niet begrepen de saldo's behoorende tot dienstjaren aan 1867 voorafgaande, ten bedrage van......... *f* 14,926,052

waarvan na aftrek van het zoogenaamd administratief kapitaal van..... 〃 12,500,000

beschikbaar blijft...... 〃 2,426,052

zoodat van de saldo's 1867—78 nog beschikbaar zijn *f* 3,969,088

De huishouding der provinciën. *Bronnen* zijn de jaarlijksche *Verslagen van den toestand der provinciën*, Hoofdst. II, en de *Statistische Bescheiden*, deel II, stuk 2, 1e gedeelte, *de provinciale huishoudelijke rekeningen over* 1865 en 1866, en deel VI, stuk III, in 1875 verschenen, dat die rekeningen over 1870 bevat. In de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, I—III, wordt medegedeeld de opbrengst der provinciale opcenten op de Rijksbelastingen tot 1873. Zie mede de wetten tot bekrachtiging van provinciale belastingen.

Een overzicht der afgesloten rekeningen van de enkel provin-

ciale en huishoudelijke inkomsten en uitgaven over 1870, vindt men in *Stat. Bescheiden*, VI, 3. Men zie ook de artikelen „Provinciale Geldmiddelen" in dit *Jaarboekje*, jaargang 1859 en 1869 en 1877. Aan het laatstgenoemde artikel, bewerkt door den Heer J. P. L. THIEL, zijn de volgende cijfers ontleend.

Enkel Provinciale Inkomsten en Uitgaven, volgens de rekeningen over het dienstjaar 1874.

Inkomsten.

Batige sloten van vorige dienstjaren	*f*	241,019
Opcenten op de grondbelasting {geb. eigendommen / ongeb. 〃}	〃	1,204,623
〃 〃 〃 personeele belasting	〃	649,919
Heffingen voor het gebruik van openbare wegen, werken en inrichtingen	〃	258,967
Andere belastingen en heffingen	〃	79,040
Baten en inkomsten, spruitende uit voorwerpen in eigendom aan de provincie toebehoorende, of die door de Provinciale Staten beheerd worden	〃	76,664
Ontvangsten van verschillenden aard en toevallige baten	〃	187,503
Opbrengst van geldleeningen	〃	1,093,680
Verkoop van provinciale eigendommen	〃	7,366
Andere buitengew. ontvangsten	〃	1,021,323
Totaal	*f*	4,820,109

Uitgaven.

Jaarwedden van ambtenaren, reis- en verblijfkosten	*f*	161,252
Kosten van onderhoud en aanleg van provinciale wegen en werken	〃	1,443,688
Onderhoud en lasten van provinciale eigendom	〃	14 985
Renten en aflossingen van geldleeningen, enz	〃	1,087,110
Kosten van het provinciaal blad en andere drukwerken	〃	46,082
Kosten van verpleging van arme krankzinnigen	〃	145,389
Uitgaven bij bizondere wetten aan de provincie opgelegd	〃	292,099
Andere uitgaven	〃	830,526
Onvoorziene uitgaven	〃	30,725
Totaal	*f*	4,051,861

Op de volgende bladzijde deelen wij een overzicht mede der provinciale ontvangsten en uitgaven volgens de afgesloten rekeningen over 1867 tot 1876.

Ontvangsten.

	NOORD-BRABANT.	GELDER-LAND.	ZUID-HOLLAND.	NOORD-HOLLAND.	ZEELAND.	UTRECHT.	FRIES-LAND.	OVER-IJSSEL.	GRONIN-GEN.	DRENTHE.	LIMBURG.	TOTAAL.
Tot. 1876..	*f* 567,358	*f* 115,059	*f* 286,804	*f* 274,378	*f* 349,002	*f* 146,675	*f* 581,410	*f* 188,668	*f* 1,717,250	*f* 108,118	*f* 230,635	*f* 4,565,377
″ 1875..	″ 507,805	″ 111,651	″ 1,086,618	″ 324,511	″ 360,909	″ 98,011	″ 522,422	″ 171,701	″ 1,403,722	″ 109,420	″ 128,099	″ 4,687,770
″ 1874..	″ 420,241	″ 79,987	″ 1,342,418	″ 328,584	″ 411,378	″ 99,811	″ 499,348	″ 195,963	″ 1,219,932	″ 103,878	″ 122,618	″ 3,867,078
″ 1873..	″ 490,524	″ 97,975	″ 699,525	″ 316,941	″ 316,463	″ 97,939	″ 475,844	″ 189,029	″ 823,525	″ 115,616	″ 122,843	″ 3,746,224
″ 1872..	″ 376,238	″ 83,582	″ 491,919	″ 298,505	″ 406,009	″ 83,308	″ 433,359	″ 190,398	″ 700,029	″ 159,860	″ 120,591	″ 3,348,798
″ 1871..	″ 405,026	″ 82,626	″ 592,003	″ 245,544	″ 226,559	″ 93,771	″ 483,659	″ 183,730	″ 1,197,667	″ 140,471	″ 126,067	″ 3,777,123
″ 1870..	″ 565,533	″ 92,349	″ 498,109	″ 278,665	″ 251,536	″ 89,770	″ 497,704	″ 192,459	″ 1,196,840	″ 119,584	″ 135,382	″ 3,874,917
″ 1869..	″ 518,477	″ 79,946	″ 523,255	″ 257,419	″ 211,854	″ 77,674	″ 497,783	″ 201,563	″ 510,708	″ 117,913	″ 137,881	″ 3,134,473
″ 1868..	″ 491,482	″ 82,716	″ 568,438	″ 246,889	″ 245,445	″ 76,916	″ 452,640	″ 185,945	″ 673,697	″ 129,710	″ 127,696	″ 3,281,574
″ 1867..	″ 442,992	″ 96,352	″ 592,248	″ 356,917	″ 346,056	″ 94,701	″ 477,799	″ 190,000	″ 510,479	″ 122,526	″ 119,013	″ 3,349,083

Uitgaven.

	NOORD-BRABANT.	GELDER-LAND.	ZUID-HOLLAND.	NOORD-HOLLAND.	ZEELAND.	UTRECHT.	FRIES-LAND.	OVER-IJSSEL.	GRONIN-GEN.	DRENTHE.	LIMBURG.	TOTAAL.
Tot. 1876..	*f* 588,517	*f* 86,490	*f* 246,559	*f* 269,852	*f* 341,348	*f* 122,299	*f* 492,874	*f* 176,872	*f* 1,666,047	*f* 97,740	*f* 223,657	*f* 4,312,255
″ 1875..	″ 588,627	″ 85,015	″ 1,035,388	″ 283,577	″ 319,321	″ 73,259	″ 507,356	″ 163,472	″ 1,363,215	″ 91,425	″ 120,929	″ 4,631,563
″ 1874..	″ 381,350	″ 77,835	″ 791,329	″ 287,623	″ 387,754	″ 79,291	″ 480,072	″ 176,412	″ 1,192,098	″ 79,633	″ 118,428	″ 3,867,075
″ 1873..	″ 516,202	″ 80,898	″ 636,171	″ 290,053	″ 304,161	″ 75,080	″ 460,963	″ 165,905	″ 806,920	″ 111,175	″ 119,483	″ 3,567,011
″ 1872..	″ 390,204	″ 61,986	″ 478,500	″ 300,159	″ 358,139	″ 67,335	″ 414,892	″ 170,884	″ 619.163	″ 159,399	″ 117,786	″ 3,138,447
″ 1871..	″ 348,970	″ 74,352	″ 509,578	″ 215,945	″ 218,861	″ 65,537	″ 470,774	″ 169,491	″ 1,141,820	″ 94,797	″ 121,406	″ 3,481,581
″ 1870..	″ 646,762	″ 61,850	″ 483,755	″ 245,538	″ 240,096	″ 63,244	″ 442,659	″ 184,866	″ 1,181,463	″ 105,289	″ 130,203	″ 3,785,727
″ 1869..	″ 547,728	″ 62,514	″ 453,458	″ 233,871	″ 203,018	″ 66,438	″ 485,530	″ 198,233	″ 423,819	″ 106,378	″ 135,009	″ 2,915,996
″ 1868..	″ 408,543	″ 65,580	″ 491,642	″ 200,689	″ 206,052	″ 53,949	″ 431,787	″ 189,770	″ 616,687	″ 141,260	″ 118,947	″ 2,931,906
″ 1867..	″ 610,629	″ 69,988	″ 417,584	″ 397,442	″ 258,955	″ 76,758	″ 467,978	″ 196,774	″ 484,148	″ 94,845	″ 100,651	″ 3,175,755

Wat de door de provinciën, meest ten behoeve van openbare werken aangegane *geldleeningen* aangaat, het bedrag daarvan wordt in de *Stat. Bescheiden*, VI—3, als volgt opgegeven:

Provinciën.	Oorspronkelijk bedrag.	Onafgelost op 1 Jan 1871.
Noord-Brabant	*f* 1,925,000	*f* 1,482,000
Zuid-Holland	〃 1,330,000	〃 1,230,000
Noord-Holland	〃 125,000	〃 100,000
Zeeland	〃 1,058,000	〃 974,000
Friesland	〃 2,154,000	〃 1,131,000
Overijssel	〃 1,652,000	〃 937,000
Groningen	〃 1,227,000	〃 1,101,000
Drenthe	〃 689,000	〃 552,000
Limburg	〃 112,000	〃 105,000
	f 10,272,000	*f* 7,612,000

Gelderland en Utrecht hadden geene schulden.

De HUISHOUDING DER GEMEENTEN. *Bronnen:* de *Prov. Verslagen* en *Statistische bescheiden*, Dl. II, 2e st., 2e ged., 1870 en Dl. IV, 3e st., 2e ged., 1875, bevattende de afgesloten *gemeenterekeningen* over 1865 en 1866 en 1870. Aan de laatste ontleenen wij de volgende totaalcijfers van de afgeloten rekeningen van alle gemeenten te zamen over 1865 en 1870.

Inkomsten.

	1865. guldens.	1870. guldens.
Batige sloten van vorige dienstjaren	2,982,711	3,442,775
Inkomsten uit bezittingen	3,174,290	4,318,653
Opcenten op 's Rijks directe belastingen:		
op de grondbelasting	2,466,712	1,903,765
〃 〃 personeele belasting		2,238,076
Hoofdelijke omslagen	4,486,496	5,531,796
Andere belastingen:		
op de honden	122,172	117,818
〃 publieke vermakelijkheden	36,371	42,669
Belastingen op voorwerpen van verbruik:		
gedistilleerd en likeuren	4,349,701	87,655
wijn en kunstwijn	442,313	——
bier en azijnen	47,782	——
gemaal	1,119,649	315,928
geslacht	1 241,035	25,116
brandstoffen	1,452,964	4,299

	1865. guldens.	1870. guldens.
boter	401,758	———
reukwateren en vernissen, enz	11,662	———
andere	38,042	34
Rechten, loonen en andere gelden, bedoeld bij art. 238/240:		
wegen, brug-, havengelden enz	1,723,640	1,982,957
schoolgelden: lager onderwijs	703,946	829,621
〃 middelb. 〃	63,953	130,424
〃 Latijnsche scholen	47,011	58,075
〃 andere	40,998	47,239
leges	20,670	2,332
Politierechten en verdere inkomsten	264,544	232,296
Subsidiën en andere bijdragen in de kosten der gemeentehuishouding:		
subsidiën	888,870	807,536
giften, legaten enz	101,329	353,993
Geldleeningen:		
voor aanleg van wegen	1,135,853	836,538
〃 bouw van scholen	383,323	372,913
〃 aankoop van gronden	96,600	626,716
〃 de behoefte van den dienst	1,138,467	643,565
Opbrengst van verkochte eigendommen	1,233,123	969,480
Restitutie van uitgezette kapitalen	112,273	186,094
Afkoop van aan de gemeente verschuldigde lasten	28,220	54 250
Restitutiën en verdere bijdragen	832,936	1,134,671
Gelden voor anderen in ontvangst genomen	54,058	75,683
Diverse ontvangsten	69,451	137,818
Totaal	31,317,348	34,255,822

Uitgaven.

Nadeelige sloten van vorige diensten	27,213	47,162
Baten der gemeente	2,507,731	2,824,237
Lasten	346,782	345,706
Perceptiekosten en kwade posten	811,212	503,093
Restitutiekosten	1,331,381	47,252
Gezondheidspolitie	123,604	111,764
Gemeentepolitie	2,120,032	2,434,238
Nationale militie	27,797	110,359
Schutterij	163,202	278,605

	1865. guldens.	1870. guldens.
Kerkelijke zaken	84,259	123,412
Onderwijs, kunsten en wetenschappen:		
lager onderwijs	4,153,543	4,607,107
middelb. "	730,219	812,638
gymnasiën en latijnsche scholen	377,107	261,185
clinische scholen	21,840	——
athenaeum	52,460	111,064
bewaar-, naai-, brei-, muziek-, zang-, gymnastiek- en zwemscholen	104,531	166,833
verschillende uitgaven van kunst en wetenschap	70,819	78,731
openbare vermakelijkheden enz	248,895	124,553
Armwezen	3,808,168	4,310,343
Landbouw, nijverheid en handel	247,178	210,270
Onderhoud van eigendommen en kosten van openbare werken en inrichtingen	7,699,707	7,896,822
Renten van gemeenteschuld	1,688,184	2,038,705
Schuldaflossing	1,143,335	2,179,482
Geldbelegging	469,597	474,298
Pensioenen, lijfrenten, wachtgelden enz.	205,345	276,488
Uitkeering van gelden voor anderen in ontvangst genomen	132,334	287,418
Totaal	28,796.475	30,662,771

Belangrijkste ontvangsten in 1875. Voor de gemeente-ontvangsten en uitgaven in 1872, 1873 en 1874 zie men het overzicht van de vorige jaargangen. Voor 1875 en 1876 ontleenen wij het volgende aan de *Prov. Verslagen.*

Belangrijkste ontvangsten in 1875:

Provinciën.	Batige sloten.	Opcenten op 's Rijks directe belastingen.	Hoofdelijke omslagen.	Belasting op honden.	Belasting op publieke vermakelijkheden.
N.-Brabant. *f*	283,052	266 530	303,512	13,559	——
Gelderland. . "	373,576	276,293	531,425	——	——
Z.-Holland. . "	578,500	1,606,228	1,662,318	37,151	8,264
N.-Holland. . "	727,780	1,556,172	1,714,974	——	——
Zeeland. . . . "	125,767	197,878	318,117	——	——
Utrecht. . . . "	120,435	287,145	227,764	9,245	——
Friesland. . . "	150,262	298,161	1,213,740	——	——

Provinciën.	Batige sloten.	Opcenten op 's Rijks directe belastingen.	Hoofdelijke omslagen.	Belasting op honden.	Belasting op publieke vermakelijkheden.
Overijssel.... *f*	103,040	149,398	247,153	8,194	——
Groningen... *״*	168,107	140,326	436,316	10,576	——
Drenthe ..... *״*	37,522	59,788	178,048	5,789	——
Limburg..... *״*	268,379	109,714	96,933	6,954	237
Nederl. 1875. *f*	2,936,420	4,948,633	6,930,200	91,468	8,501
״ 1874. *״*	3,447,395	4,746,552	6,723,959	107,181	9,940
״ 1873. *״*	4,028,437	4,392,934	6,078,814	117,965	12,052
״ 1872. *״*	4,981,189	4,265,732	5,655,587	122,034	36,848

Provinciën.	Belasting op voorwerpen van verbruik.	Aandeel in 's Rijks personeele belasting.	Geldleeningen.	Totaal van alle ontvangsten.
Noord-Brabant ... *f*	——	557,412	62,544	2,588,297
Gelderland....... *״*	——	768,497	729,288	3,738,921
Zuid-Holland..... *״*	28,096	1,983,997	2,533,843	14,743,476
Noord-Holland.... *״*	——	1,681,091	17,292,700	26,184,453
Zeeland.......... *״*	48,511	342,970	144,970	1,608,058
Utrecht.......... *״*	——	476,140	206,351	2,049,694
Friesland........ *״*	——	525,261	589,926	3,947,738
Overijssel........ *״*	2,807	328,435	159,270	2,343,854
Groningen........ *״*	——	445,446	352,044	2,770,952
Drenthe.......... *״*	——	101,855	180,246	733,277
Limburg......... *״*	——	204,568	249,665	1,456,250
Nederland. 1875... *f*	79,414	7,415,672	19,430,847	62,164,970
״ 1874... *״*	501,124	7,275,721	5,112,669	42,570,881
״ 1873... *״*	92,632	7,113,839	6,094,159	45,105,925
״ 1872... *״*	184,389	7,992,756	3,645,256	42,031,689

Belangrijkste uitgaven in 1875:

Provinciën.	Nadeelige sloten.	Renten van gemeenteschuld.	Schuld-aflossing.	Totaal van alle uitgaven.
N.-Brabant.... *f*	17,994	*f* 172,828	*f* 147,812	*f* 2,249,744
Gelderland.... *״*	485	*״* 171,697	*״* 167,690	*״* 2,238,644
Z.-Holland.... *״*	4,058	*״* 603,820	*״* 530,470	*״* 13,690,582
N.-Holland.... *״*	1,041	*״* 1,483,947	*״* 538,538	*״* 9,812,526
Zeeland...... *״*	6,527	*״* 73,159	*״* 115,646	*״* 1,471,870
Utrecht....... *״*	241	*״* 135,826	*״* 76,476	*״* 1,892,438
Friesland..... *״*	2,456	*״* 258,999	*״* 377,685	*״* 3,730,191
Overijssel..... *״*	3,118	*״* 165,112	*״* 143,985	*״* 2,241,340
Groningen.... *״*	——	*״* 143,015	*״* 156,674	*״* 2,565,735

Provinciën.	Nadeelige sloten.	Renten van gemeenteschuld.	Schuld-aflossing.	Totaal van alle uitgaven.
Drenthe.	f 1,329	f 64,115	f 56,950	f 680,207
Limburg	" 2,460	" 79,199	" 147,485	" 1,215,327
Nederl. 1875. . .	f 39,709	f 3,351,717	f 2,459,411	f 42,788,604
" 1874. . .	" 40,567	" 2,767,668	" 3,077,984	" 39,331,610
" 1873. . .	" 33,838	" 2,369,527	" 2,261,862	" 41,758,433
" 1872. . .	" 29,586	" 2,162,498	" 2,139,316	" 38,034,653

Voor 1876 geven wij hieronder de cijfers van ontvangst en uitgave voor zoover zij in de *Prov. Verslagen* worden vermeld.

Belangrijkste ontvangsten in 1876:

Provinciën.	Batige sloten.	Opcenten op 's Rijks directe belastingen.	Hoofdelijke omslagen.	Belasting op honden.	Belasting op publieke vermakelijkheden.
N.-Brabant . . f	345,251	294,023	331,726	13.999	674
Gelderland . . "	500,528	321,863	585,311	26,034	——
Z.-Holland. . . "	1,034,183	1,612,484	1,725,597	49,878	8,726
N.-Holland . . "	16,182,636	1,561,703	1,838,669	——	——
Zeeland. . . . . "	108,917	201,900	331,049	7,258	235
Utrecht. . . . . "	96,721	293,426	237,288	9,548	72
Friesland.		niet opgegeven.			
Overijssel . . . "	171,475	160,155	258,380	8,375	——
Groningen.		niet opgegeven.			
Drenthe. . . . . "	45,824	64,880	192,708	6,769	——
Limburg [1]) . . "	280,052	59,586	56,984	5,968	130

Provinciën.	Belasting op voorwerpen van verbruik.	Aandeel in 's Rijks personeele belasting.	Geldleeningen.	Totaal van alle ontvangsten.
Noord-Brabant. . . . f	——	565,270	244,719	2,944,491
Gelderland. . . . . . . "	11,970	800,210	646,312	4,117,070
Zuid-Holland. . . . . "	24,928	2,044,049	1,375,417	14,095,790
Noord-Holland. . . "	——	1,751,811	423,568	24,815,259
Zeeland . . . . "	51,864	349,147	92,360	1,607,547
Utrecht. . . . . "	——	486,221	137,117	1,964,937
Friesland.		niet opgegeven.		
Overijssel. . . . . "	2,944	335,196	351,424	2,701,080
Groningen.		niet opgegeven.		
Drenthe. . . . . "	——	105,007	167,020	744,911
Limburg [1]) . . . . . . "	——	137,585	30,697	1,087,696

1) Van Limburg zijn niet alle gemeente-rekeningen opgegeven.

Belangrijkste uitgaven in 1876:

Provinciën.		Nadeelige sloten.		Renten van gemeenteschuld.		Schuld-aflossing.		Totaal van alle uitgaven.
N.-Brabant...	*f*	11,393	*f*	167,127	*f*	139,789	*f*	2,578,955
Gelderland ...	"	250	"	182,780	"	194,947	"	3,616,335
Z-Holland.....	"	2.099	"	715,089	"	450,875	"	13,167,065
N.-Holland....	"	2,656	"	1,685,119	"	3,415,381	"	13,952,444
Zeeland.	"	330	"	75,059	"	160,060	"	1,504,148
Utrecht	"	260	"	142,238	"	113,926	"	1,865,860
Friesland.				niet opgegeven.				
Overijssel.....	"	1,607	"	141,061	"	268,239	"	2,566,169
Groningen.				niet opgegeven.				
Drenthe......	"	502	"	69,015	"	63,970	"	692,301
Limburg [1])...	"	4,810	"	18,908	"	25,126	"	794,999

Gemeenteschulden. De volgende statistiek is ontleend aan de *Statistische Bescheiden*, Dl. II, stuk 2, 1870, en Dl. VI, stuk 3, 1875.

	Oorspronkelijk bedrag der leeningen op 1 Jan.		Bedrag der schuld op 1 Jan.		Onafgeloste schuld per hoofd van de bevolking op 1 Jan.	
	1866.	1871.	1866.	1871.	1866.	1871.
N.-Brabant *f*	3,781,070	45,522,006	2,589,979	3,476,957	6.12	8.04
Gelderland "	2,527,546	4,358,713	1,772,926	2,374,753	4.14	5.46
Z.-Holland. "	4,558,321	11,965,275	3,094,291	9,907,914	4.60	14.20
N.-Holland. "	25,883,840	29,576,617	24,140,509	25,712,866	42.62	43.76
Zeeland... "	7,255,725	7,732,493	3,788,924	4,307,096	21.51	23.96
Utrecht... "	3,431,998	2,543,774	2,549,823	2,032,574	14.76	11.63
Friesland.. "	5,934,661	6,827,288	4,545,703	4,833,876	15.73	16.28
Overijssel . "	2,647,310	3,341,224	2,090,588	2,345,546	8.35	9.17
Groningen. "	3,244,226	2,736,744	2,666,990	2,035,756	11.89	8.94
Drenthe... "	1,021,656	1,519,692	863,892	1,160,692	8.31	10.99
Limburg.. "	1,280,752	1,816,204	1,081,297	1,527,237	4.86	6.78
Nederland. *f*	61,566,805	75,970,040	49,184,922	59,715,267	13.94	16.50

Van het bedrag van *f* 59,715,267 onafgeloste gemeenteschulden op 1 Jan. 1871, was eene som van *f* 39,448,129 verschuldigd door de 16 gemeenten, welker bevolking de 20,000 zielen overtreft. Gemiddeld bedroeg deze schuld *f* 45.17 per hoofd der bevolking. Boven dit gemiddeld cijfer klom de schuldenlast te Amsterdam, waar deze *f* 87.42, en Rotterdam, waar hij *f* 64.27 per hoofd

[1]) Van Limburg zijn niet alle gemeente-rekeningen opgegeven.

der bevolking bedroeg; het laagste relative cijfer werd gevond Leiden, namelijk *f* 0.60 per hoofd.

De 22 gemeenten, welker bevolking meer dan 10,000, doch n dan 20,000 zielen telde, hadden op 1 Januari 1871 eenen denlast van *f* 6,257,085, overeenkomende met *f* 20.93 per der bevolking; boven dit cijfer staan: Middelburg met *f* 16 Breda met *f* 42.43, Kampen met *f* 36.94, Zutphen met *f* 2 het verste er beneden, Gouda met *f* 0.67 en Lonneke *f* 0.90 per hoofd der bevolking.

In de gemeenten, welker bevolking meer dan 3000, doch n dan 10,000 zielen bedraagt, was het totaal der schuldenlast c genoemden datum *f* 9,989,240, of *f* 7.68 per hoofd der bevo Het verst boven dit cijfer stond de schuldenlast te Vlissingen Eindhoven, waar hij *f* 75.63 en *f* 60.99: het verst daar be te Oldebroek en te Haaksbergen, waar hij *f* 0.02 en *f* 0. hoofd der bevolking bedroeg.

De overige *f* 4,020,213 maken de gezamenlijke schulden u gemeenten, welker bevolking het cijfer van 3000 niet bereikt gemiddelde cijfer bedroeg *f* 3.51 per hoofd der bevolking.

Geheel vrij van schuld op 1 Januari 1871 waren: in N Brabant 7, in Gelderland 8, in Zuid-Holland 8, in Noord-Holl in Utrecht 2, in Overijssel 2, in Groningen 1, in Limburg het geheele Rijk 32 gemeenten, welker bevolking meer dan zielen telde.

De door sommige gemeenten in Limburg verschuldigde erfp en renten zijn in deze opgave niet medegerekend.

Voor de jaren na 1870 zie men de *Provinciale Verslagen*, al de cijfers aan die Verslagen ontleend, in ons *Jaarboekje* v mende omtrent geldleeningen, rentebetaling en schuldaflossi gemeenten.

Mr. A. M. PAREAU.

HET RIJK BUITEN EUROPA.

De algemeene *bronnen* voor de kennis der Nederlandsche bezittingen zijn de *Koloniale Verslagen*, sedert 1850 jaarlijks aan de Staten-Generaal ingediend. Het laatste, bij missive van den 15 September 1879 ingezonden, bevat het jaar 1878 en, wat de gebeurtenissen en de regeeringsdaden aangaat, ook gedeeltelijk 1879.

NEDERLANDSCHE OOST-INDIËN.

GRONDGEBIED. In 1878 werd het Nederlandsch oppergezag erkend door eenige Battaksche landschappen bezuiden het meer van Toba (Sumatra), waarmede het Gouvernement vroeger nimmer aanrakingen had gehad. Uitbreiding onzer bestuurstaak zal hieruit echter niet behoeven voort te vloeien. Daarentegen werd ons dadelijk bestuur voor het eerst gevestigd in eenige sedert lang het Nederlandsche gezag erkennende grenslandschappen van Sumatra's Westkust.

BEVOLKING. De gegevens, in Indië voor de bevolkingsstatistiek verzameld, zijn in bijlage A, n°. I—VIII, van het *Verslag* opgenomen. Bij voortduring hebben sommige opgaven, inzonderheid wat betreft het zielental der inlandsche bevolking in de Buitenbezittingen, slechts eene zeer beperkte waarde. De cijfers, voor die bevolking verstrekt, zijn, wegens hunne onvolledigheid en de onvolkomen wijze, waarop althans de meeste verkregen werden, in het volgende overzicht onvermeld gelaten [1]).

1) Naar gelang van den graad hunner vermoedelijke juistheid, zijn deze cijfer in staat I (bijlage A) volgenderwijze gesplitst:

cijfers, die als tamelijk nauwkeurig kunnen aangemerkt worden..1,211,770
〃 bij benadering verkregen..................................1,048,068
〃 op loutere gissing berustende............................1,844,000

De opgaven omtrent de Oostkust van Sumatra, Timor en sommige afdeelingen en landen, tot de overige gewesten behoorende, ontbreken of waren onbruikbaar, terwijl voor de Padangsche Bovenlanden, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en het Gouvernement Celebes en onderhoorigheden, bij gemis van latere of bruikbare gegevens, de cijfers over 1875 of 1876 behouden zijn.

Bevolking van Nederlandsch Indië, met uitzondering van het leger, op den 31 December

	1876.	1877.	
Java en Madura.	Totaal.	Totaal.	Hieronder van het mannelijk geslacht.
Europeanen	27,953 [1]	28,672 [4]	15,586
Chineezen	194,348	198,233	103,269
Arabieren	10,477 [2]	9,379	5,115
Andere vreemde Oosterlingen	3,638 [2]	3,961 [5]	2,077
Inlanders	18,258,232 [3]	18.567,075	8,987,999
Totaal	18,494,648	18,807,320	9,114,046
Buitenbezittingen [6].			
Europeanen	7,432	7,688	3,988
Chineezen	124,789	126,710	96,448
Arabieren	4,506	4,634	2,299
Andere vreemde Oosterlingen	6,215	7,405	5,681

Het getal Europeanen bedroeg: Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden 1,189 (601 mannen), Padangsche Bovenlanden 294 (163 m.), Tapanoli 160 (94 m.), Benkoelen 159 (85 m.), Lampongsche districten 78 (40 m.), Palembang 228 (135 m.), Oostkust van Sumatra 284 (219 m.), Riouw en onderhoorigheden 169 (92 m.), Banka 220 (121 m.), Billiton 53 (28 m.), Westerafdeeling van Borneo 190 (103 m.), Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 422 (235 m.), Celebes en onderhoorigheden 1,389 (696 m.), Menado: afd. Minahassa 653 (321 m.), id. Gorontalo 55 (29 m.), Amboina 1,635 (776 m.), Ternate 285 (123 m.), Timor en onderhoorigheden 198 (107 m.), Bali: afd. Boeleleng 24 (18 m.), id. Djembrana 3 (2 m.).

Buiten Java en Madura waren de Chineezen het talrijkst verte-

1) Dit cijfer, ontleend aan het vorig Verslag, is, blijkens de aanteekeningen, voorkomende in staat n°. I (bijlage A van het Verslag van 1879), niet juist. Voor sommige gewesten is de opgave over 1876 te hoog of te laag.

2) Bij het verzamelen der opgaven betreffende Bagelen over 1876 schijnen door eene vergissing de cijfers der rubrieken „Arabieren" (2,071) en „Andere vreemde Oosterlingen" (711) onderling verwisseld te zijn geworden.

3) Verbeterde opgave.

4) Hieronder ook Afrikanen (94), die in 1876 onder de vreemde Oosterlingen gerangschikt werden.

5) In drie gewesten zijn de Inlanders, van elders uit den Archipel afkomstig, die zich niet met de plaatselijke inlandsche bevolking hebben vermengd en vroeger onder de vreemde Oosterlingen geteld werden, thans onder de inboorlingen gerekend.

6) Voor Billiton zijn de cijfers over 1876, bij gemis van opgaven, voor 1877 behouden.

genwoordigd op Riouw en onderhoorigheden (36,562), in de Westerafdeeling van Borneo (26,891), op Banka (19,875) en Sumatra's Oostkust (16,240), waarop volgden: Billiton (5,720), Celebes en onderhoorigheden (4,750), Sumatra's Westkust (4,631), Palembang (4,184), Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (2,670), Menado (2,137) en Timor en onderhoorigheden (1,049); de overigen, ten getale van 2,001, waren over 5 gewesten verspreid. De Arabieren bevonden zich meest in Palembang (1,782) en de Westerafdeeling van Borneo (1,573), de andere vreemde Oosterlingen voornamelijk op Sumatra's Oostkust (3,982) en in Boeleleng (1,655).

De Europeesche en met deze gelijkgestelde bevolking was aldus verdeeld: 1)

	JAVA EN MADURA.			BUITENBEZITTING.			GEHEEL NED. INDIË.		
	Mann.	Vr.	Totaal.	Mann.	Vr.	Totaal.	Mann.	Vr.	Totaal.
In Ned. Indië uit Ned. ouders of uit eene Ned. moeder geborenen, door een Ned. vader erkenden, en kinderen van niet genaturalis. vreemdeling.	11,855	11,381	23,236	3,067	3,329	6,396	14,922	14,710	29,632
Vreemdelingen, waaronder de met European. gelijkgestelden uit andere werelddeelen, b. v. Amerikanen............	1,001	534	1,535	169	39	208	1,170	573	1,743
In Nederland of buiten Nederland of Ned. Indië uit Nederl. ouders geborenen en genaturaliseerde vreemdelingen...	2,730	1,171	3,901	752	332	1,084	3,482	1,503	4,985
Totaal....	15,586	13,086	28,672	3,988	3,700	7,688	19,574	16,786	36,360

De *beroepen* en *bedrijven* der Europeanen worden opgegeven, als volgt:

	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Geheel Ned. Indië.
Personen in 's lands burg. dienst en door het Gouvern. bezoldigd......	3,452	1,044	4,496
Personen, door het Gouvern. benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneesk., notariss., procur., enz.)...	249	61	310
Handelaren......................	1,137	212	1,349
Nijverheidsondernemers en zij, die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche handwerkslieden....	457	84	541

1) Onder de opgaven zijn 94 Afrikanen begrepen.

	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Geheel Ned. Indië.
Ambachts- en handwerkslieden	310	16	326
Landbouw-industriëelen, daaronder ook hunne Europ. administrateurs en andere geëmployeerden	2,615	394	3,009
Personen, die andere niet speciaal gen. bedrijven uitoefenen	261	16	277
Gepensionneerde landsdienaren	920	135	1,055

Tabel IV van bijlage A bevat eene statistiek van de *beroepen* en *bedrijven*, door Inlanders en vreemde Oosterlingen uitgeoefend. Andermaal komen in deze tabel, bij vergelijking met de laatstelijk medegedeelde opgaven (zie *Jaarboekje* 1879, blz. 202), opvallende verschillen voor, waaromtrent de Indische gegevens geenerlei toelichting verschaffen. De oorzaak zal wel weder, volgens het *Verslag*, voor het meerendeel gelegen zijn in de afwisselende opvattingen, waarvan bij de invulling der verschillende kolommen wordt uitgegaan ten aanzien van zoodanige Inlanders en vreemde Oosterlingen, die onder meer dan ééne rubriek zijn te rangschikken.

Het volgende is aan deze tabel ontleend:

Beroepen.	Inland. op Java en Madura [1]).	Vreemde Oosterlingen. Java en Madura. Chineez.	Arab.	Andere vreemde Oosterl.	Buitenbezittingen [2]). Chineez.	Arab.	Andere vreemde Oosterl.
Hoofd. v. rang, bezoldigd [3])	4,679	12	2	3	58	1	1
Id., door het Gouv. aangesteld, doch niet bezold. [4])	314	134	18	10	71	4	6
Id. erkend	—	—	—	—	9	3	4
Aangestelde of erkende geestelijken	21,794	18	6	17	26	4	7
Hoofd. v. dessa's of kamp. [3])	36,420	381	15	23	185	5	5
Hadji's	33,633	—	55	7	6	94	46
Handelaren in 't groot [5])	827	1,451	167	21	673	129	26
Id. in 't klein [6])	244,394	18,349	1,949	1,261	7,492	421	829
Nijverheidsondern. in 't gr. [7])	229	149	2	—	395	1	—

1) Voor de beroepen der Inlanders in de Buitenbezittingen zijn geen totaal-cijfers te geven.

2) Wegens de onvolledigheid der opgaven, van Billiton en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo ontvangen, zijn voor die gewesten de cijfers over 1876 behouden.

3) Zonder Djokjokarta en Soerakarta. 4) Id. Soerakarta. 5) Id. Madura.

6) Id. Probolinggo. 7) Id. Banjoewangi.

Beroepen.	Inland. op Java en Madura.	Vreemde Oosterlingen. Java en Madura. Chineez.	Arab.	Andere vreemde Oosterl.	Buitenbezittingen. Chineez.	Arab.	Andere vreemde Oosterl.
Nijverheidsondern. in 't kl.	57,116	1,878	9	17	1,555	—	21
Pachters en onderpachters van 's lands middel.[1]	860	2,844	2	14	1,448	1	1
Landbouw-industriëelen:							
hoofden v. ondernemingen	42	137	19	3	—	—	—
vaste geëmployeerden [2]	16,708	985	16	3	1,107	1	—
Ambachtsl. en handwksl.	69,454	4,385	6	42	7,773	—	194
Personen, die hun bestaan vinden in:							
landbouw [3]	2,715,658	5,256	—	2	21,600	61	2,689
scheepsbouw	953	36	—	42	323	25	—
scheepvaart	24,998	223	36	231	922	215	19
vischvangst	74,428	541	2	280	1,483	6	8
veeteelt	12,998	250	13	11	851	—	395
mijnbouw	—	—	—	—	13,949	—	—
Bezoldigde beambten [3]	9,323	—	—	1	12	—	2
Daglooners	230,891	8,931	46	131	5,339	—	57
Huisbedienden	52,364	450	2	4	130	—	24
Pradjoerits	2,511	—	—	—	—	—	—
Overige beroepen	8,819	1,526	19	18	155	1	—

De vermeerdering en vermindering van het getal der vreemde Oosterlingen, door vestiging of vertrek, was in 1877, als volgt:

		Java en Madura. Chineez.	Arab.	And.	Buitenbezittingen. Chineez.	Arab.	And.
gekomen van	andere gedeelten van Ned. Indië	11,529	443	100	3,122	87	370
	het vaste land van Azië	1,933	205	13	8,851	18	1,379
vertrokk. naar	andere gedeelten van Ned. Indië	8,893	340	338	3,088	175	182
	het vaste land van Azië	1,335	71	65	6,034	84	712

Onder de rubriek „Buitenbezittingen" is niet begrepen de adsistent-residentie Billiton, waarvan geene opgaven waren ontvangen.

1) Zonder Bezoeki.
2) Id. Bagelen.
3) Id. Djokjokarta en Soerakarta.

Het getal Christenen onder de inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking bedroeg bij het einde van 1877:

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Mannen	3,681	178,575
Vrouwen	3,782	
Totaal	7,463	178,575

Onder dit laatste cijfer komen voor 11,186 kinderen in de Minahassa, welke niet in mannen en vrouwen verdeeld zijn opgegeven. Van de overigen waren 83,986 mannen en 83,403 vrouwen.

Het *getal Inlanders* en *vreemde Oosterlingen* op Java en Madura, bij het einde van 1877, en dat der *geboorten* en *sterfgevallen* onder hen, in den loop van 1877, was, als volgt:

		Aanwezigen.		Geborenen.			Overledenen.		
		Totaal.	Huisgezinn.	M.	Vr.	Totaal.	M.	Vr.	Totaal.
Bantam	Inl.	746,974	175,757	8,878	8,410	17,288	6,143	4,970	11,113
	Vr. O.	1,617		22	18	40	44	28	72
Batavia	Inl.	881,233	1) ?	11,292	11,620	22,912	15,069	12,920	27,989
	Vr. O.	73,572		978	912	1,890	1,233	910	2,143
Krawang	Inl.	275,210	1) ?	4,219	3,783	8,002	2,839	2,811	5,650
	Vr. O.	3,721		69	61	130	53	54	107
Preanger reg.	Inl.	1,243,710	264,648	23,484	24,073	47,557	14,860	13,395	28,255
	Vr. O.	1,595		36	33	69	15	18	33
Cheribon	Inl.	1,217,144	1) ?	19,007	18,586	37,593	15,233	14,359	29,592
	Vr. O.	18,016		303	273	576	169	159	328
Tagal	Inl.	904,477	204,739	17,513	17,013	34,526	9,205	8,704	17,909
	Vr. O.	5,944		90	68	158	51	29	80
Pekalongan	Inl.	503,545	115,817	8,242	7,919	16,161	7,058	7,169	14,227
	Vr. O.	5,389		86	49	135	82	74	156
Samarang	Inl.	1,246,091	294,662	22,789	22,424	45,213	16,910	17,028	33,938
	Vr. O. 2)	14,971		207	167	374	203	169	372
Japara	Inl.	820,337	1) ?	11,469	11,335	22,804	8,503	8,522	17,025
	Vr. O.	9,877		192	176	368	155	153	308
Rembang	Inl.	986,484	172,710	12,454	12,113	24,567	4,165	4,062	8,227
	Vr. O.	16,241		181	162	343	91	93	184
Soerabaija	Inl.	1,596,943	345,309	15,133	16,149	31,282	9,766	9,790	19,556
	Vr. O.	13,963		292	233	525	404	242	646
Pasoeroean	Inl.	642,508	139,072	7,406	7,688	15,094	5,293	4,738	10,031
	Vr. O.	5,953		130	141	271	91	73	164
Probolinggo	Inl.	28,187	89,414	4,781	4,752	9,533	3,888	3,596	7,484
	Vr. O.	2,379		43	35	78	18	12	30
Bezoeki	Inl.	405,976	1) ?	4,344	4,576	8,920	2,999	2,852	5,851
	Vr. O.	1,401		36	28	64	31	27	58
Banjoewangi	Inl.	59,012	10,508	1,336	1,455	2,791	878	1,019	1,897
	Vr. O.	597		18	9	27	12	9	21

1) In tabel VII van bijlage A oningevuld gelaten wegens de onbruikbaarheid der opgaven.

2) Deze opgave betreft alleen de Chineezen en Arabieren, niet de andere vreemde Oosterlingen.

		Aanwezigen.		Geborenen.			Overledenen.		
		Totaal.	Huisgezinn.	M.	Vr.	Totaal.	M.	Vr.	Totaal.
oemas....	Inl.	987,747	233,636	17,866	17,552	35,418	9,918	9,640	19,558
	Vr. O.	3,589		85	59	144	51	57	108
elen........	Inl.	1,182,835	266,790	25,787	25,313	51,100	16,241	16,332	32,573
	Vr. O.	2,669		101	83	184	81	41	122
loe.........	Inl.	686,116	170,367	13,581	13,374	26,955	12,045	12,523	24,568
	Vr. O.	5,417		94	72	166	66	59	125
kjokarta...	Inl.	441,192	1) ?	4,282	4,015	8,297	2,839	2,776	5,615
	Vr. O.	1,983		13	12	25	25	19	44
rakarta....	Inl.	909,043	1) ?	2) 10,945	2) 9,750	20,695	7,722	6,634	14,356
	Vr. O.	6,095		239	214	453	157	69	226
dioen......	Inl.	948,937	1) ?	16,744	15,306	32,050	7,558	6,947	14,505
	Vr. O.	3,142		58	48	106	23	23	46
diri.........	Inl.	689,401	1) ?	11,498	11,274	22,772	5,573	4,891	10,464
	Vr. O.	6,181		63	44	107	49	38	87
dura.......	Inl. 3)	758,406	1) ?	9,407	9,696	19,103	8,930	8,904	17,834
	Vr. O.	5,147		98	81	179	58	61	119

OPPERBEHEER. In den Raad van Indië werd Mr. G. G. VAN HARENCARSPEL op verzoek eervol ontslagen, onder toekenning van wachtgeld voor den tijd van twee jaren.

MEDEDEELINGEN VAN STAATKUNDIGEN EN ALGEMEENEN AARD (*Koloniaal Verslag*, blz. 1—31). In § 1 worden de *Betrekkingen met het buitenland* besproken; in § 2 wordt een overzicht van den algemeenen toestand van Java en Madura medegedeeld, terwijl in § 3—20 de *Buitenbezittingen en naburige inlandsche staten* worden behandeld.

In het algemeen overzicht betreffende den politieken en socialen toestand van Java wordt gewezen op het betreurenswaardig verschijnsel, dat een deel der Europeesche maatschappij zich beijverd heeft om op verschillende wijzen zijne ontevredenheid aan den dag te leggen, toen door de Regeering, in overeenstemming met de Wetgevende Macht, beslist was, dat de Europeanen in Indië aan eene personeele en aan eene patentbelasting onderworpen zouden worden. De Chineesche bevolking gaf nergens op Java reden tot klagen. Omtrent de stemming der inlandsche bevolking was niets ongunstigs te berichten. Op godsdienstig gebied viel niets buitengewoons voor.

De veiligheid op Java en Madura werd zoo goed mogelijk gehandhaafd. In sommige residentiën was de toestand werkelijk verbeterd,

1) Zie noot 1 op bladz. 204.

2) Deze cijfers zijn dezelfde als die, over 1876 opgegeven.

3) In den algemeenen staat der bevolking (tabel I) is voor Madura 763,373 uitgetrokken. Het verschil is niet toegelicht.

en van de begane misdrijven werden meer dan vroeger tot klaarheid gebracht. In de Vorstenlanden bleef de staat van zaken in dit opzicht ongunstig, vooral in Djokjokarta, waar weder veel roof- en ketjoepartijen voorvielen [1]). Deze kwamen ook, doch in kleiner getal, voor in de aan genoemd gewest grenzende gedeelten van Kadoe en Bagelen. Voor zoover daar de schuldigen gevat werden, bleken zij uit Djokjokarta afkomstig te zijn. Van zelfverdediging toonde de bevolking nergens eenig begrip te hebben; daarentegen vluchtte zij veelal reeds op het geschreeuw der roovers.

Uit de breedvoerige beschrijving van den loop der gebeurtenissen in Atjeh en onderhoorigheden, die in dit hoofdstuk voorkomt, blijkt ook welke diensten daar van het leger en de vloot gevorderd werden. Van de voornaamste krijgsverrichtingen wordt meer in bijzonderheden in hoofdstuk D (*Landmacht*) melding gemaakt.

LANDMACHT. De sterkte van het leger was op den 31 December 1877 en 1878:

	1877.			1878.		
	Sterkte.	Tegenw. formatie.	Normale formatie.	Sterkte.	Tegenw. formatie.	Normale formatie.
Europeesche officieren..	1,454	1,575	1,335	1,464	1,552	1,334
Inlandsche 〃........	4	—	100	2	—	100
Europees. onderofficieren en manschappen.	16,396	15,964	13,146	16,266	15,555	13,137
Afrikaansche id.......	247	246	246	202	246	246
Amboineesche id......	1,108	970	1,406	1,258	970	1,406
Overige inlanders.....	21,154	16,694	15,545	18,914	15,794	15,453
Totaal onderofficieren en manschappen....	38,905	33,874	30,343	36,640	32,565	30,242
Paarden..............	1,313 [2])	1,438	1,404	1,281 [3])	1,451	1,404

Zooals reeds in vorige overzichten werd aangemerkt, is de formatie van het Indische leger oorspronkelijk gegrond op het K. B. van den 2 Augustus 1853, litt. E, waarin achtereenvolgens verschillende blijvende wijzigingen werden gebracht. De dientengevolge permanent geldende formatie wordt in de laatste regeeringsverslagen bestempeld met den naam van „normale formatie". Evenwel komt het nu en dan voor, dat die „normale formatie" tijdelijk — met

[1]) Volgens opgave van den resident bedroeg haar getal 67, tegen 74 in 1877. Wat Soerakarta betreft, wordt slechts van 6 ketjoepartijen melding gemaakt (in 1877 van 17).

[2]) Hieronder 30 muildieren.

[3]) Id. 26 〃

het oog op voorbijgaande omstandigheden — wijziging behoeft. De afwijkingen van de normale formatie, uit dien hoofde tijdelijk gesanctionneerd, zijn oorzaak, dat deze laatste in den regel verschilt van de oogenblikkelijk geldende formatie, die hier wordt aangeduid als „tegenwoordige formatie".

De inkrimping, die de tegenwoordige formatie in 1878 onderging, was grootendeels een gevolg van vermindering der in Atjeh gestationneerde garnizoenstroepen (zie vorig *Overzicht*, bladz. 213).

De bovenopgegeven cijfers over 1878 vindt men, voor wat de *tegenwoordige formatie* en de *sterkte* op den 31 December aangaat, gesplitst naar wapens en diensten, terug in de beide volgende overzichten. Het eerste betreft de officieren, ook naar de rangen verdeeld, het tweede de onderofficieren en manschappen.

TEGENWOORDIGE FORMATIE.

	Staven en diensten.	Wapens. Infanterie.	Cavalerie.	Artillerie.	Mineurs en sappeurs.	Totaal.
Luitenant-generaal	1	—	—	—	—	1
generaals-majoor	3	—	—	—	—	3
kolonels	9	—	1	—	—	10
luitenant-kolonels	20	11	1	1	—	33
majoors	36	31	1	1	1	70
kapiteins	148	182	8	24	3	365
1ste luitenants	273	291	15	39	6	624
2de 〃	102	297	14	29	4	446
Totaal	592	812	40	94	14	1,552

AANWEZIGE STERKTE.

	Staven en diensten.	Wapens. Infanterie.	Cavalerie.	Artillerie.	Mineurs en sappeurs.	Totaal.
Luitenant-generaal	1	—	—	—	—	1
generaals-majoor	3	—	—	—	—	3
kolonels	10	—	—	—	—	10
luitenant-kolonels	19	9	1	1	—	30
majoors	33	31	2	—	1	67
kapiteins	141	192	8	24	—	365
1ste luitenants	235	309	13	24	3	584
2de 〃	65	276	15	47	3	406
Totaal	507	817	39	96	7	1,466

Onder de sterkte zijn begrepen 93 kapiteins en luitenants, gedetacheerd (91 buitengewoon) van het leger in Nederland, en 85 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als 2de luitenant.

Het cijfer der onderofficieren en manschappen op den 31 December 1878 was, als volgt:

	Tegenw. formatie.		Sterkte.
Infanterie	24,614		28,591
Cavalerie	1,075		1,017
Artillerie Personeel	2,858		3,275
Artillerie Materiëel	447		428
Mineurs en sappeurs	519		523
Genie	357		384
Topographisch bureau, enz	28		24
Militaire verkenningen	72		75
Corps stafmuzikanten	31		31
Onderoffic.-kwartierm	84		82
Militaire school	128		129
Kader van het korps pupillen	57		36
Idem van het militaire huis van arrest	27		25
Hospitaaldienst	1,682		1,230
Schrijverspersoneel	586		272 [1])
Gedetineerden	—		460
Boven de formatie gevoerden	—		58
Europeanen	15,555	16,266	
Afrikanen	246	202	
Amboineezen	970	1,258	
Andere inlanders	15,794	18,914	
Totaal	32,565		36,640

De aanvulling van het getal onderofficieren en manschappen wordt in den volgenden staat opgegeven: [2])

Aangekomen suppletie uit Nederland.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Nederlanders	1,336	1,408	986	888	729
Andere Europeanen	892	2,961	2,801	2,326	1,391
Afrikanen	1	—	—	—	—
Totaal	2,229	4,369	3,787	3,214	2,120

1) Bovendien waren nog 295 burgerpersonen als schrijvers in dienst.

2) Een overzicht van de jaarlijksche uitzending van militairen uit Nederland van 1857 tot 1876 is opgenomen in het *Jaarboekje* voor 1878, bladz. 190. Hun gezamenlijk getal bedroeg 40,389, waarvan 24,594 Nederlanders en 15,795 vreemdelingen.

Werving in Indië.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Europeanen	154	137	128	122	143
Afrikanen	3	2	3	3	8
Amboineezen en Menadoneezen	88	192	196	227	260
Javanen, Soedaneezen en Maleiers	2,488	4,614	5,544	2,761	68
Madureezen	38	8	5	9	—
Boegineezen	84	219	126	159	81
Totaal	2,855	5,172	6,002	3,281	560
Terug van detent., als niet m. voor mem. gev. enz.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Europeanen	119	34	37	46	63
Afrikanen	1	—	2	—	—
Amboineezen	—	—	—	—	4
Andere inlanders	454	173	150	163	123
Totaal	574	207	189	209	190
Algemeen totaal	5,658	9,748	9,978	6,704	2,870
Getal reëngagm. v. 1—6 *j.*	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Europeanen	1,318	2,446	1,618	923	777
Afrikanen	52	33	35	15	22
Inlanders	1,920	2,330	1,819	1,519	1,305
Totaal	3,290	4,809	3,472	2,457	2,104

Van de reëngagementen in 1878 waren 115 voor 1 jaar, 627 voor 2, 153 voor 4 en 1,209 voor 6 jaar.

De aangebrachte suppletie-troepen bestonden in elk der genoemde jaren voor p. m. 40, 68, 74, 72, 65 pCt. uit vreemdelingen. Op den 31 December 1878 bedroeg het getal vreemdelingen in de gelederen van het leger ruim 49½ pCt. der Europeanen. Van de Europeesche onderofficieren en manschappen waren afkomstig: 7,059 uit Nederland, 1,155 uit Nederlandsch Indië, 3,733 uit België, 1,289 uit Duitschland, 706 uit Zwitserland, 1,930 uit Frankrijk, 394 van elders. Onder de niet-inlandsche officieren — de 85 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als 2de luitenant, medegerekend, — bevonden zich 1,380 uit Nederland of Nederlandsch Indië, 3 Belgen, 48 Duitschers, 3 Zwitsers en 1 Franschman, terwijl 29 van elders afkomstig waren.

Volgens de statistische opgaven betreffende de werving van Euro-

peanen, bij het *Verslag* van 1877 gevoegd, (zie *Jaarboekje* voor 1878, bladz. 190), werden van 1857 tot 1866, in tien jaren tijds, in Nederland geworven 11,379 Nederlanders of gemiddeld 1,137 per jaar, van 1867 tot 1876 13,215, d. i. gemiddeld 1,321 per jaar. Laat men het jaar 1873 buiten beschouwing, — toen door toelating van tweejarige dienstverbindtenissen het getal Nederlanders, die geworven werden, plotseling tot 3,068 klom, — dan blijkt, dat sedert 1857, trots alle inspanning, slechts bij groote uitzondering meer dan 1,500 Nederlanders in één jaar verkregen werden [1]).

Het verlies aan troepen — Europeanen, Afrikanen en Inlanders — was in:

		1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
gesneuveld	E	42	12	38	29	18
	A	2	—	1	7	1
	I	4	18	34	24	22
overleden	E	1,461	1,426	1,435	1,131	824
	A	88	20	25	19	7
	I	738	968	1,146	1,173	976
gepasporteerd	E	755	1,015	738	284	281
	A	6	12	12	6	4
	I	359	390	413	424	553
gegageerd	E	321	294	354	721	985
	A	4	12	29	18	35
	I	362	387	439	493	618
tot offic. bevorderd	E	39	53	13	41	37
gevonnist	E	41	63	77	125	153
	A	4	3	2	2	4
	I	36	53	49	55	59
voor mem. gebracht	E	17	20	16	21	22
gedeserteerd enz.	E	96	170	214	156	136
	A	5	2	3	2	2
	I	729	637	990	1,008	398
Totaal	E	2,772	3,053	2,885	2,499	2,456
	A	109	49	72	54	53
	I	2,228	2,453	3,071	3,177	2,626
Algemeen totaal		5,109	5,555	6,028	5,730	5,135

Onder de overledenen komen voor: in 1874 104, in 1875 40, in 1876 90, in 1877 48, in 1878 80 militairen, beneden den rang van officier, gestorven ten gevolge van wonden, voor den vijand bekomen.

Het getal officieren, in de tabel niet begrepen, die sneuvelden of aan de gevolgen van in den strijd bekomen wonden overleden,

1) In 1865 1,547, in 1866 1,555, in 1868 1573.

bedroeg: in 1874 1 en 13, in 1875 alleen 2 gesneuvelden, in 1876 4 en 9, in 1877 4 en 3, in 1878 3 en 8, allen Europeanen.

Met betrekking tot den gezondheidstoestand van het leger bevat het *Verslag* weder uitvoerige gegevens.

Aan bijlage E is het volgende vergelijkend overzicht van 1874 tot 1878 ontleend. De opgaven omtrent Atjeh en onderhoorigheden, over 1874, zijn begrepen onder de cijfers, voor Java en Madura vermeld, terwijl deze laatsten, van 1875 af, ook de verpleegden van het garnizoen in Benkoelen betreffen. Onder de overledenen in Atjeh komen ook voor de militairen, welke na evacuatie van daar elders zijn overleden aan de gevolgen der ziekte, enz., die tot hunne evacuatie had aanleiding gegeven.

		1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Java en Madura	Behandelden	52,694	47,119	54,617	44,218	45,305
	Herstelden	47,709	44,147	51,774	41,439	42,267
	Overledenen	2,105	827	846	669	539
Atjeh	Behandelden	—	17,025	26,470	30,843	41,233
	Herstelden	—	14,553	23,386	28,232	38,738
	Overledenen	—	1,316	1,398	944	778
Overige Buitenbezittingen	Behandelden	26,033	26,602	29,774	33,419	31,051
	Herstelden	25,033	25,199	28,090	31,758	29,516
	Overledenen	255	319	340	470	311

De percentsgewijze verhouding der overledenen was tot de:

		1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Behandelden	Java en Madura	3.99	1.75	1.54	1.51	1.19
	Atjeh	—	7.73	5.28	3.06	1.88
	Overige Buitenbezitt.	0.97	1.19	1.14	1.40	1.00
Gemiddelde legersterkte	Java en Madura	11.53	5.56	5.91	4.28	3.47
	Atjeh	—	25.21	15.61	10.01	7.44
	Overige Buitenbezitt.	2.26	3.04	3.10	4.10	2.81

De sterfte onder de Europeanen bij het leger, in verhouding tot hunne sterkte, bedroeg:

	Java en Madura.	Atjeh.	Overige Buitenbezittingen.
1874	15.44	—	3.11 pCt.
1875	6.55	37.46	3.45 „
1876	6.33	20.88	4.69 „
1877	4.51	10.94	6.38 „
1878	3.54	5.72	3.92 „

Zeer verschillend is het cijfer der overledenen op plaatsen aan de kust en binnenslands op Java en Madura. In verhouding tot de sterkte van het garnizoen was de sterfte ten honderd:

	bij Europeanen.		bij Afrikanen.		bij Inlanders.	
	Plaatsen aan de kust.	Plaatsen binnenslands.	Plaatsen aan de kust.	Plaatsen binnenslands.	Plaatsen aan de kust.	Plaatsen binnenslands.
1875..	6.99	6.18	24.00	1.45	5.32	3.55
1876..	6.35	6.32	3.84	6.25	7.32	3.16
1877..	6.16	3.38	6.25	5.08	4.83	2.86
1878..	4.21	3.08	—	—	4.57	2.19

Krijgsverrichtingen. De mededeelingen van het *Koloniaal Verslag*, bladz. 3 vv. en 42 vv., omtrent de gebeurtenissen op militair gebied in Atjeh en onderhoorigheden betreffen voornamelijk de krijgsverrichtingen, noodig geworden door de vijandelijkheden, in April en Mei 1878 tegen onze vestigingen te Segli en Edi gepleegd, en door den aanval uit de XXII Moekim op een gedeelte (Lepong en de IV Moekim) van het door ons bezette gebied, die in Juni plaats had (zie vorig *Overzicht*, bladz. 212 v.). Voor bijzonderheden verwijzen wij naar het *Verslag*, waarin van de operatiën tot den 9 Juni 1879 wordt melding gemaakt. Uit de berichten omtrent hetgeen sedert dien dag op het oorlogstooneel voorviel blijkt, dat de krijgsverrichtingen in Augustus een einde namen en met eene schitterende uitkomst bekroond werden, zoodat de bevelhebber, generaal VAN DER HEIJDEN, bij dagorder van den 5 September kon verklaren, dat geheel Groot-Atjeh was ten onder gebracht.

Op den 1 Maart 1878 [1]) bestond de formatie der voorloopige bezetting van Atjeh en onderhoorigheden, die na den val van Samalagan en Merdoe (zie vorig *Overzicht*, bladz. 213) verminderd was, uit 298 officieren en 7,730 onderofficieren en manschappen [2]), met 144 paarden. Sedert moest deze troepenmacht echter weder versterkt worden met het oog op de krijgsverrichtingen, die het gevolg waren van den vijandelijken inval in de IV Moekim, zoodat het bezettingsleger in Atjeh op den 1 Maart 1879 was samengesteld uit 385 officieren en 10,208 minderen [3]), met 277 paarden, verdeeld, als volgt:

1) In bijlage F van het *Koloniaal Verslag* van 1878 werd hiervoor ten onrechte opgegeven het tijdstip van 15 Februari 1878 (zie het *Jaarboekje* voor 1879, bladz. 213).

2) Het civiel personeel (geassimileerd aan officiersrangen) bestond uit 1 auditeur-militair en 1 telegrafist.

3) Id. 1 auditeur-militair, 1 substituut-auditeur-militair en 1 post-commies.

	Offi-cieren.	Onderofficieren en manschappen. Euro-peanen.	Afri-kanen.	Amboi-neezen.	Andere Inlanders.	Totaal.
Staf	10	9	—	—	2	11
Infanterie	269	3,601	246	256	4,597	8,700
Cavalerie	5	156	—	—	—	156
Artillerie	23	431	—	—	276	707
Genie	9	136	—	—	84	220
Milit. admin.	34	62	—	—	—	62
Geneesk. dienst	35	232	—	—	120	352
Totaal	385	4,627	246	256	5,079	10,208 [1])

Corpsen, niet rechtstreeks tot het leger behoorende: de schutterij op 7 plaatsen van Java en op 11 in de Buitenbezittingen, de barissans op Madura, de legioenen der vorsten van Soerakarta en Djokjokarta, en de pradjoerits in 15 gewesten van Java, te zamen uitmakende 57 detachementen.

Bij het einde van 1878 bestonden de schutterijen op Java uit 1,289 Europeanen en 571 Inlanders; op 9 plaatsen in de Buitenbezittingen uit 1,782 Europeanen [2]) en 118 Inlanders. Voor ééne plaats is de sterkte op den 1 Juli (518 Europeanen) opgegeven; van ééne waren geene opgaven ingekomen.

De sterkte der barissans bedroeg op eerstgenoemd tijdstip 1,965 man (68 officieren en 1,897 minderen); de legioenen telden 60 officieren en 1,244 minderen; de 57 detachementen der pradjoerits hadden eene gezamenlijke sterkte van 1,987 man.

Inrichtingen voor militair onderwijs. De militaire school te Meester-Cornelis, met driejarigen cursus, telde bij den aanvang van den cursus 1878/79 121 elèves: 107 voor de infanterie, 4 voor de cavalerie, 10 voor de militaire administratie. Het getal elèves in het 1ste studiejaar bedroeg 37, in het 2de 54, in het 3de 30.

1) Ongerekend de bij den hospitaaldienst ingedeelde niet-militairen (89 vrije werklieden en 229 dwangarbeiders op den 1 Maart 1879, tegen 89 en 217 op den 1 Maart 1873). Bij het einde van Maart 1879 waren bij de militaire genie in dienst: 51 Europeesche machinisten, opzichters en werklieden, 273 inlandsche en 165 Chineesche ambachtslieden; 3,217 inlandsche en 19 Chineesche koelies en mandoers. Zij moest toen echter dagelijks 1,300 tot 1,700 man voor de ageerende colonnes, en omstreeks 350 man voor verschillende posten afstaan. Het getal dwangarbeiders in Atjeh bedroeg ongeveer 4,000 man.

2) In de opgaven betreffende de schutterijen in de Buitenbezittingen zijn de zoogenaamde inlandsche burgers onder de Europeanen gerekend.

Bij de artillerieschool te Weltevreden studeerden op hetzelfde tijdstip 28 elèves, waarvan 12 in het 1ste, 8 in het 2de, 3 in het 3de en 5 in het 4de studiejaar.

De lessen aan de kaderschool voor de vesting- en garnizoens-artillerie te Batavia werden bijgewoond door 34 leerlingen, aan die voor de veld- en bergbatterijen te Banjoe-Biroe door 30, en aan de kaderschool voor de genie te Willem I door 131 leerlingen.

Aan 110 corpsscholen — 106 infanterie- en 4 cavaleriescholen — genoten 2,901 onderofficieren en mindere militairen gewoon lager onderwijs.

Van de school te Meester-Cornelis werden in 1878 verkregen 27 officieren voor de infanterie en 5 voor de administratie.

ZEEMACHT. Zie, behalve het *Koloniaal Verslag*, bladz. 55 vv., bijlagen G, H en H^{bis}.

De aanwezige sterkte der *Oorlogsmarine* op den 31 December 1878 en hare sterkte volgens de formatie blijken uit het volgende overzicht.

Indisch eskader. Soort der schepen.		Aanwezige sterkte. In dienst.	Buiten dienst.	Vuurmonden.	Bepaalde actieve sterkte voor 1878.
Raderstoomschepen	2de kl....	2	—	12	2
Idem	3de kl....	2	2	16	4
Idem	4de kl....	3	—	9	4
Schroefstoomschepen	4de kl...	10	2	39	9
Opnemingsvaartuigen...........		1	—	2	1
Wachtschepen................		3 [1])	—	40	3
Totaal............		21	4	118	23
Auxiliair eskader.					
Ramtorenschepen.............		2	—	16	2
Schroefstoomschepen	1ste kl...	1	—	14	1
Idem	2de kl...	—	1	6	1
Totaal............		3	1	36	4

Ten behoeve van het Indisch eskader waren in *Indië*, bij het einde van 1878, in aanbouw 2 ijzeren raderstoomschepen 4de kl., bij gedeelten uit Nederland ontvangen.

1) Bovendien 1 kanonneerboot, dienstdoende als wachtschip.

De *sterkte der militaire marine* was op:

	31 December 1877.				31 December 1878.			
	Formatie.		Aanwezige sterkte.		Formatie.		Aanwezige sterkte.	
	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.
Indisch eskader....	1,863	711	1,948	887	1,798	970	2,231	793
Auxiliair "	811	176	616	137	819	204	703	176
	2,674	887	2,564	1,024	2,617	1,174	2,934	969
Van de opgegeven bemanning behoorden tot de rol der schepen in de wateren van Noordelijk Sumatra	1,230	367	1,128	379	758	394	676	253

Onder de cijfers van het Europeesch personeel zijn niet begrepen de officieren en minderen, in sedentaire betrekkingen aan den wal geplaatst of tijdelijk voor speciale diensten afgezonderd (op den 31 December 1877 22, op den 31 December 1878 23).

In 1878 bestond de bemanning der oorlogsvloot gemiddeld uit 3,642 koppen, waarvan 2,630 Europeanen (229 officieren en 2,401 minderen) en 1,012 Inlanders.

Ter aanvulling en verbetering van de vroeger opgegeven cijfers bevat het *Verslag* een verduidelijkt overzicht betreffende de uitkomsten van den geneeskundigen dienst op de vloot gedurende het tijdvak 1873—1877. De volgende cijfers zijn daaraan ontleend.

	Gemiddelde sterkte.		Behandelde zieken [1]).		Overledenen [2]).	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	European.	Inlanders.
1873......	2,744	762	4,575	1,419	64	26
1874......	2,950	700	6,105	1,268	131	19
1875......	2,675	888	5,012	1,762	145	39
1876......	2,690	890	4,904	1,681	46	29
1877......	2,500	1,100	5,462	2,037	48	23

De percentsgewijze verhouding der behandelden [1]) en overledenen tot de gemiddelde sterkte was:

	Behandelden.		Overledenen.	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
1873..............	166	186	2.3	3.4
1874..............	207	181	4.4	2.7
1875..............	187	198	5.4	4.4
1876..............	182	188	1.7	3.2
1877..............	219	185	1.9	2·1

Volledige opgaven over 1878 waren nog niet ontvangen.

1) Zonder de zieken, op den 1 Januari aan boord in behandeling gebleven.

2) Hieronder ook de gesneuvelde en op andere wijze omgekomen schepelingen.

De *Gouvernementsmarine* bestond op den 31 December 1878 uit de volgende in dienst of in conservatie zijnde vaartuigen:

	Vuurmonden.	Bepaalde sterkte der bemanning. Europeanen.	Inlanders.
Zeestoomers.			
4 schroefstoomschepen	26	32	186
4 raderstoomschepen	23	32	161
Rivierstoomers.			
7 raderstoomschepen	34	28	170
Vaartuigen voor speciale diensten (adm. bij de gouvernementsmar. ingedeeld).			
1 schroefstoomschip	2	7	36
1 raderstoomschip	—	2	11
1 bebakeningsvaartuig (houten zeilschip)	—	1	10
Kleine zeilvaartuigen.			
41 gewapende booten	3 (per boot.)	—	16 (per boot.)
10 adviesbooten	2 " "	—	11 (per boot.)
11 zeilvaartuigen, bestemd om dienst te doen als gewapende en adviesbooten (9 in conservatie)	—	—	—

In herstelling waren 1 raderstoomschip (zeestoomer) en 5 kleine zeilvaartuigen; in aanbouw 2 raderstoomschepen (rivierstoomers).

Omtrent den *arbeid* in de marine-etablissementen te Soerabaija en Onrust en de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija worden de volgende opgaven medegedeeld.

Etablissement te Soerabaija.

	Verrichte dagdiensten. Vrije ambachtsl.	Vrije koelies.	Uitbetaalde arbeidsloonen.	Geldswaarde van verwerkte mat
1870	263,444	8,934	*f* 164,170	*f* 370,800
1871	232,258	14,517	" 154,035	" 377,466
1872	373,815	45,069	" 216,942	" 431,150
1873	497,216	83,357	" 420,339	" 597,380
1874	507,162	106,425	" 499,595	" 639,328
1875	572,201	115,283	" 461,302	" 609,919
1876	578,136	94,893	" 463,023	" 549,401
1877	567,072	94,512	" 465,433	" 585,175
1878	547,500	91,250	" 462,337	" 556,700

Etablissement op Onrust.

	Getal verrichte dagdiensten.					
	Vrije werklieden.		Dwangarbeiders.		Totaal.	
	Ambachtsl.	Koelies.	Ambachtsl.	Koelies.	Ambachtsl.	Koelies.
1870......	42,425	—	25,402	4,373	67,647	4,373
1871......	49,815	—	33,747	7,596	83,562	7,596
1872......	32,585	410	40,516	11,543	73,101	11,953
1873......	36,030	5,553	35,872	8,314	71,902	13,867
1874......	42,521	3,369	27,767	4,466	70,288	7,835
1875......	40,900	275	25,143	4,423	66,043	4,698
1876......	32,835	—	28,590	6,672	61,425	6,672
1877......	46,536	510	31,683	10,528	78,219	11,038
1878......	35,369	6,906	17,161	3,812	52,530	10,718

	Uitbetaalde arbeidsloonen.			
	Vrije werklieden.	Dwangarbeiders.	Totaal.	Geldswaarde van verwerkte materialen.
1870.....	*f* 97,151	*f* 30,743	*f* 127,894	*f* 73,866
1871.....	" 104,767	" 50,668	" 155,444	" 123,453
1872.....	" 93,470	" 63,168	" 156,638	" 118,069
1873.....	" 107,326	" 48,667	" 155,993	" 137,119
1874.....	" 113,335	" 29,919	" 143,254	" 138,796
1875.....	" 102,565	" 26,071	" 128,636	" 120,375
1876.....	" 85,718	" 30,602	" 116,320	" 121,551
1877.....	" 107,534	" 35,264	" 142,798	" 176,928
1878.....	" 79,595	" 18,905	" 98,500	" 198,287

Onder de *f* 107,326 loonen, aan vrije werklieden in 1873 uitbetaald, is begrepen eene som van *f* 16,473 voor 5,491 vrije koelies, die bij gebreke van veroordeelden zijn gebruikt voor het laden en lossen van steenkolen; onder de *f* 102,565, in 1875 aan vrije werklieden uitgekeerd, is *f* 17,869 uit gelijken hoofde begrepen.

Fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija.

	Getal verrichte dagdiensten.		Uitbetaalde arbeidsloonen.	Geldswaarde van verbruikte materialen.
	Vrije ambachtsl.	Vrije koelies.		
1870.........	280,384	7,521	*f* 149,707	*f* 202,915
1871.........	228,586	12,220	" 153,431	" 225,780
1872.........	264,270	13,108	" 173,848	" 212,092
1873.........	244,669	11,754	" 179,167	" 209,752
1874.........	253,789	9,862	" 179,197	" 213,588
1875.........	291,242	13,256	" 203,330	" 236,468
1876.........	370,823	15,814	" 249,163	" 248,009
1877.........	358,844	18,014	" 238,833	" 241,844
1878.........	328,628	15,296	" 239,579	" 259,745

In de vermelde jaren werden verwerkt aan bewerkt en onbewerkt ijzer respectievelijk 422,900, 435,360, 299,500, 415,300, 446,200, 400,600, 485,300, 354,900 en 516,800 kil., en verbruikt aan steen- en smeedkolen 494,000, 1,475,250, 1,459,000, 1,544,100, 1,375,000, 1,753,200, 1,727,300, 2,112,500 en 1,951,810 kilogram.

Aan het marine-etablissement te Soerabaija waren, in 1878, dooreengerekend dagelijks 1,864 man te werk, die gemiddeld 65 cent daags verdienden; in 1877 bedroegen die gemiddelden 1,629 man en 62½ cent daggeld. Bij de fabriek voor de marine en het stoomwezen aldaar werkten gemiddeld 1,102 inlandsche ambachtslieden en 51 koelies per dag, tegen 1,200 en 60 in 1877. Voor de koelies bleef het daggeld gemiddeld 50 cent bedragen, voor de ambachtslieden was het 75 cent, tegen 69 cent in 1877.

Op bladz. 65 vv. van het *Verslag* worden mededeelingen gevonden omtrent de kustverlichting, bebakening, haveninrichtingen en het loodswezen, benevens aangaande den hydrographischen en den geographischen dienst.

Aan loodsgelden werd ontvangen: in 1874 *f* 86,988, in 1875 *f* 107,416, in 1876 *f* 99,834, in 1877 *f* 101,202.

De opbrengst der haven- en ankeragegelden bedroeg: in 1874 *f* 136,333, in 1875 *f* 127,679, in 1876 *f* 144,294, in 1877 *f* 148,787.

De verrichtingen der zeemacht bepaalden zich hoofdzakelijk tot deelneming aan den oorlog met Atjeh. Bij het einde van 1878 behoorden 10 oorlogsbodems, 3 gouvernementsstoomschepen en 7 stoombarkassen tot het station Noordelijk Sumatra.

RECHTSWEZEN. In dit hoofdstuk van het *Verslag*, bladz. 67 vv., wordt geene gerechtelijke statistiek meer opgenomen, dewijl hare samenstelling een werk is van te grooten omvang om op eene geregelde verschijning daarvan jaarlijks te kunnen rekenen. Zij wordt om die reden thans in Indië gedrukt, terwijl van de vervolgen op de statistiek over 1871 en 1872 (zie het *Overzicht* in het *Jaarboekje* voor 1877, bladz. 193 vv.) een exemplaar afzonderlijk aan de Staten-Generaal wordt aangeboden [1]).

---

[1]) In 1879 is bij de Staten-Generaal ingekomen het verslag betreffende de statistiek der rechtsbedeeling in Nederlandsch Indië in 1871, 1872, 1873 en 1874, vergezeld van de tabellen, behoorende bij dat verslag over de twee laatstgenoemde jaren.

De veranderingen, die de sterkte der gevangenen in 1878 onderging, zijn niet vermeld, dewijl de gewestelijke opgaven bij het opmaken van het *Verslag* nog niet ontvangen waren.

Evenals in vorige jaren was de gezondheidstoestand over het algemeen bevredigend in de gevangenissen; ongunstig daarentegen in de zoogenaamde kettingkwartieren onder de dwangarbeiders, die elders dan ter plaatse der veroordeeling hunne straf ondergaan. In den loop van 1878 stierven te Batavia 1,555 dwangarbeiders, waaronder 529 van Atjeh geëvacueerden. Te Samarang werd gemiddeld ruim 42 pCt. der aanwezige veroordeelden in het stadsverband verpleegd, terwijl de sterfte ongeveer 23 pCt. bedroeg. Het hooge ziekte- en sterftecijfer wordt toegeschreven aan de ongunstige ligging van het kettingkwartier en den ongezonden arbeid der veroordeelden bij ontgravingen en grondverzet. Te Soerabaija stierven 111, en te Padang 160 veroordeelden tot dwangarbeid. In het kettingkwartier te Onrust heerschte eene berri-berri-epidemie, die vele slachtoffers maakte, doch ophield toen aan de veroordeelden op dat eiland krachtiger voeding werd verstrekt. Onder de in Atjeh te werk gestelde dwangarbeiders, bij het einde van 1878 ten getale van 3,275, stierven in den loop van het jaar 861, tegen 733 in 1877 en 1,047 in 1876, in welke jaren, op den 31 December, achtereenvolgens 3,144 en 3,258 dergelijke veroordeelden in Atjeh waren.

Op 1094 verzoeken om gratie werd door den Gouverneur-Generaal beschikt; daarvan werden 749 geheel of ten deele ingewilligd. Bovendien ontvingen nog 236 dwangarbeiders, die zich door goed gedrag of op andere wijze, tijdens hunne toevoeging aan troepen te velde, hadden onderscheiden, geheelen of gedeeltelijken afslag.

Van de eerstbedoelde gegratiëerden waren 89 (14 Europeanen, allen militairen, 1 Chinees en 74 Inlanders, waarvan 6 militairen) tot de doodstraf veroordeeld, 572 (84 Europeanen, 20 Chineezen, 2 Arabieren en 466 Inlanders) tot tuchthuis- of kruiwagenstraf, detentie, gevangenis of dwangarbeid, 88 (17 Europeanen, 48 Chineezen, 9 Arabieren, 14 Inlanders) tot verbanning, geldboete, enz. Van de burgerlijke veroordeelden, die lijfsgenade ontvingen, waren ter dood verwezen: 60 wegen moord of medeplichtigheid daaraan, 6 wegens diefstal met verzwarende omstandigheden, 1 wegens doodslag, 1 wegens vergiftiging en 1 wegens roof op den openbaren weg, in vereeniging met anderen gepleegd; van de militairen: 4 wegens moord en 16 wegens insubordinatie.

Aan 45 ter dood veroordeelden, allen Inlanders en onder hen 1 militair, werd gratie geweigerd.

Omtrent het *recht van verblijf* wordt medegedeeld, dat door den Gouverneur-Generaal in 1878 zijn verleend 2,774 vergunningen, waarvan 64 aan Nederlanders, 29 aan andere Europeanen, 3 aan Perzen, 2,206 aan Chineezen en 472 aan Arabieren. In de Buitenbezittingen verkregen 31 Nederlanders, 3 andere Europeanen, 995 Chineezen, 22 Arabieren en 63 andere vreemde Oosterlingen, te zamen 1,114 personen, vergunning tot vestiging van de hoogste gewestelijke gezagvoerders aldaar.

Wegens *drukpersdelicten* werden 2 vervolgingen ingesteld, waarvan de eene tot gevangenisstraf en geldboete, de andere tot dwangarbeid buiten den ketting leidde. De eerste straf werd opgelegd wegens smaad, de laatste wegens laster tegen een openbaar ambtenaar.

De mededeelingen, betreffende de *slavernij* ter Oostkust van Sumatra ontvangen, komen hoofdzakelijk hierop neder, dat het getal slaven, grootendeels van Battakschen oorsprong, naar gissing een duizendtal zal bedragen en dat hun toestand over het algemeen dragelijk is. In Siak, Deli, Langkat en Assahan kunnen zij zich vrijkoopen, terwijl in laatstgenoemd landschap en in Deli de kinderen, uit slavinnen geboren, vrij zijn. In de geheele residentie is het getal slaven afnemende, waaraan de invloed van ons bestuur niet vreemd is gebleven.

In de Battaksche landschappen in Midden-Sumatra, bezuiden het meer van Toba, welke in 1878 onder de Nederlandsche souvereiniteit zijn gekomen, hebben de hoofden eene goede behandeling hunner slaven beloofd en hunne medewerking tot eventuëele vrijverklaring tegen schadevergoeding toegezegd.

Nadat van een paar nieuw benoemde inlandsche hoofden in Celebes de afstand van hunne rechten op de zoogenaamde ornamentsslaven was verkregen, is de Gouverneur van dat gewest door de Indische Regeering gemachtigd om telkenmale bij de benoeming van een nieuwen regent de voorwaarde te stellen, dat de ornamentsslaven als vrije lieden zullen worden behandeld.

De verordening tot regeling van de geleidelijke afschaffing van slavernij en pandelingschap, in 1876 door de sultans van Koetei en Pasir (Borneo's Zuidoostkust) uitgevaardigd, is niet kunnen gehandhaafd worden.

Vier personen verkregen eene aanstelling tot *Advocaat* en *Procureur*. Eén practizijn nam zijn ontslag en één werd bij de rechterlijke macht geplaatst.

De volgende staat doet den omvang van het beheer der *Weeskamers* in 1878 kennen.

Kapitalen, waarover rente was uit te keeren:

	Over 12 maanden.	Over 9, 6 of 3 maand. 1)	Totaal.	Ontvangen rente.	Uitgekeerde rente.
Batavia....	*f* 2,408,615	*f* 344,586	*f* 2,753,201	*f* 142,718	*f* 144,543
Samarang..	" 1,060,638	" 103,215	" 1,163,853	" 60,616	" 61,102
Soerabaija..	" 1,337,223	" 143,208	" 1,480,431	" 78,351	" 77,723
Padang.....	" 158,829	" 5,481	" 164,310	" 13,060	" 8,626
Makasser...	" 194,736	" —	" 194,736	" 13,665	" 10,224
Amboina...	" 139,709	" —	" 139,709	" 5,608	" 7,335
Banda......	" 62,434	" 21,771	" 84,205	" 4,669	" 4,421
Totaal....	*f* 5,362,184	*f* 618,261	*f* 5,980,445	*f* 318,687	*f* 313,974

De uitgekeerde rente bedroeg 5¼ pCt., tegen 6¼ pCt. over 1877 en 6¾ pCt. over 1876.

DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCH BESTUUR. De 1ste afdeeling van dit hoofdstuk van het *Koloniaal Verslag* vermeldt de administratieve maatregelen in het belang van het gewestelijk en plaatselijk bestuur en de politie.

Uit de mededeelingen betreffende het Europeesch gewestelijk bestuur blijkt, dat bij het einde van 1878 in normale betrekkingen op Java en Madura (met Bali) in dienst waren: 39 controleurs 1ste klasse, 60 2de kl. en 48 adspirant-controleurs; in de Buitenbezittingen (zonder genoemd gewest): 48 controleurs 1ste klasse, 64 2de kl. en 18 adspirant-controleurs. In deze opgaven zijn niet begrepen: 9 controleurs 1ste en 6 2de kl., buiten de formatie (tijdelijk) in Atjeh en in enkele andere gewesten werkzaam gesteld; 6 1ste en 3 2de kl., bij de statistische opneming geplaatst; 4 1ste kl., voor bijzondere commissiën afgezonderd, en 1 controleur 1ste kl., bij de gouvernements-kina-onderneming gedetacheerd.

De 2de afd., *Persoonlijke diensten*, bevat blz. 84 vv. en in bijlage M onderscheidene opgaven omtrent de heerendiensten. Sedert 1876

1) Herleid naar den maatstaf van een vol jaar.

worden deze diensten gevorderd overeenkomstig de regeling van den 1 October 1875 (*Bijbl. Ind. Staatsbl.* n°. 2879).

Het getal heerendienstplichtigen voor 1878 zou, volgens de genoemde bijlage, te stellen zijn geweest op 2,351,430, waaronder echter 544,001, die niet ten volle of voor 52 dagen arbeids dienstplichtig waren, maar slechts tot hoogstens 26, 17, 13 of 8 dagen arbeids konden geroepen worden. Het totaal dagdiensten, naar dien verschillenden maatstaf verschuldigd, zou bedragen hebben 104,998,165 en het cijfer der gebruikte diensten 29,573,115 of gemiddeld ruim 14½ per hoofd. Bij deze berekening zijn de bovenbedoelde 544,001 personen voor 211,801 volle dienstplichtigen geteld. In 1877 waren, naar dezelfde wijze van berekening, gemiddeld ongeveer 15 dagdiensten van de 52 gevorderd. „Ten aanzien dezer opgaven dient echter vermeld te worden," zegt het *Verslag*, „dat ze, gelijk meer andere Indische statistieken, slechts eene zeer betrekkelijke vertrouwbaarheid bezitten."

Uit het volgende overzicht blijkt tot welke doeleinden de heerendiensten gestrekt hebben.

Bijzondere diensten.	1877.	1878.
Bezetten van wachthuizen	7,548,032	7,656,437
Diensten bij inlandsche hoofden	6,199,221	6,186,296
〃 van bijzonderen aard	3,080,599	3,011,150
Algemeene diensten.		
Aan openbare werken in het belang der inlandsche bevolking:		
voor onderhoud	9,108,934	9,793,549
voor eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing	3,286,249	2,867,116
Koeliediensten bij reizen van landsdienaren	49,984	58,567
Totaal	29,273,019	29,573,115

De bovenstaande opgaven bevatten geene zuivere vergelijking van het getal der in 1877 en in 1878 gevorderde heerendiensten, dewijl zij uit de gewestelijke heerendienststaten overgenomen moesten worden en deze hier en daar in 1878 anders werden ingericht dan in 1877.

Voor de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd in Februari 1879, evenals reeds vroeger voor al de overige gewesten buiten Java geschied was, overeenkomstig art. 57 van het regeeringsreglement, eene algemeene verordening tot regeling van de persoon-

jke diensten uitgevaardigd. In de afdeeling Bandjermasin en Omelanden van dat gewest zijn gemiddeld dagelijks 176 a 177 dienstlichtigen voor onbetaalde, en 19 voor betaalde heerendiensten pgekomen, in Martapoera 712 en 20, in Amonthai 1,242 en 31, 1 de Doessoen- en Dajaklanden 195 en 15 a 16, in Sampit 35 en a 2. Het gezamenlijk getal dienstplichtigen in die afdeelingen edroeg 88,742.

In Benkoelen werden gedurende 1878 van 31,484 heerendienstlichtigen 346,533 dagdiensten gevorderd of gemiddeld per jaar van lken dienstplichtige 11 dagdiensten, tegen 16 in 1877.

Voor de overige Buitenbezittingen, waarin heerendiensten van de bevolking gevorderd werden, is het cijfer der opgelegde werktaken niet opgegeven.

De 3de afdeeling handelt over de *landelijke inkomsten* [1]).

Landrente. Volgens de regeling der landrente op Java en Madura van 1872, zou voor het tijdvak van 1878—1882 eene nieuwe classificatie van de gronden en een nieuwe aanslag van landrente hebben moeten plaats vinden. Noch het een, noch het ander is echter geschied. Gegevens voor eene nieuwe landrente-regeling waren niet aanwezig, terwijl aan het uitschrijven van een nieuwen vijfjarigen aanslag volgens de bestaande regeling niet kon worden gedacht, na de ondervinding, die bij den eersten aanslag verkregen was. De aanslag van 1877 is daarom bij ordonnantie van den 11 Maart 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 110) voor 1878 en volgende jaren in het algemeen bestendigd, behoudens verbetering van waargenomen gebreken. Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar het *Koloniaal Verslag* van 1878, blz. 87 vv.

De uitgestrektheid der voor vast aangeslagen gronden was in:

	Sawahs.	Tegalvelden.	Nipabosschen.	Boomgaarden.	Woonerven. [2])
1873	2,181,847	354,485	5,742	43,151	145,836
1874	2,187,973	386,056	5,393	45,288	144,351
1875	2,222,040	408,735	5,591	46.466	147,061
1876	2,246,195	418,353	5,670	41,737	147,430
1877	2,259,275	414,076	6,367	45,260	145,499
1878	2,321,582	495,104	6,481	47,718	177,756

[1]) De mededeelingen ten aanzien van de bedrijfsbelasting, vroeger in deze afdeeling pgenomen, zijn thans overgebracht naar het hoofdstuk *Financiën*, omdat het beheer an bedoelde belasting sedert den 1 Januari 1878 van het Departement van Binnenandsch Bestuur is overgegaan bij dat van Financiën.

[2]) Belastbare uitgestrektheid.

De gegiste uitgestrektheid der niet voor vast aangeslagen tegalvelden (gogo-velden [1]) bedroeg in 1873 148,730, in 1874 142,272, in 1875 110,911, in 1876 111,406, in 1877 109,917, in 1878 85,305 bouws.

De aanslag en opbrengst der landrente waren in:

	normale aanslag.	werkel. aanslag der voor vast aangeslagen gronden.	aanslag der gogovelden.	werkel. aanslag van *alle* landrenteplichtige gronden.	vrijstellingen en afschrijvingen.	te heffen landrente.
	f	*f*	*f*	*f*	*f*	*f*
1873..	16,951,324	15,363 870	478,473	15,842,344	1,211,333	14,631,01
1874..	17,075,807	15,881,583	513,532	16,395,115	1,155.329	15,239,78
1875..	17,208,838	16,430,200	404,861	16,835,061	1.824,247	15,010,81
1876..	17,265,359	16,917,961	443,748	17,361,709	1,555,936	15,805,77
1877..	17,411,814	17,411,814	439,263	17,851,077	1,932,584	15,918,49
1878..	17,614,534	17,948,237	285,431	18,233,668	1,588,489	16,645,17

Op ult°. December 1873 was nog niet aangezuiverd *f* 543,584, 1874 *f* 321.506, 1875 *f* 600,852, 1876 *f* 224,100, 1877 *f* 170,552, 1878 *f* 161,301.

De *belasting op de vischvijvers* op Java en Madura bracht op:

1873.......	*f* 260,170	1876.......	*f* 276,187
1874.......	„ 264,207	1877.......	„ 284,606
1875.......	„ 267,913	1878.......	„ 298,055

In één gewest worden de vischvijvers aan de meestbiedenden verhuurd. De huurprijzen zijn onder de bovenstaande sommen begrepen.

De opbrengst der *verpachting* van de *vogelnestgrotten* of *klippen* op Java en Madura bedroeg in: 1873 *f* 104,364, 1874 *f* 124,788, 1875 *f* 198,277, 1876 *f* 186,201, 1877 *f* 194,037, 1878 *f* 195,287. De verkoop van vogelnestjes, waaronder herkomstig van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, bracht op *f* 4,371, tegen *f* 6,280 in 1877.

Hier moeten nog vermeld worden enkele *landelijke en andere inkomsten der Buitenbezittingen*, door het Binnenlandsch Bestuur beheerd.

Van deze maken deel de landrente en verpachtingen in Boeleleng en Djembrana (Bali). Of over 1878 uit deze landschappen eenige landrente in 's lands kas is ontvangen, blijkt niet. In vroegere jaren werd de in Boeleleng opgebrachte landrente steeds tot haar volle

---

1) Niet geregeld beplante droge velden.

bedrag ter bestrijding der kosten van het inlandsch bestuur aangewend, en van de in Djembrana geheven belasting slechts eene onbeduidende som aan het Gouvernement verantwoord (zie vorig *Overzicht*, blz. 227). De opbrengst der verpachting van het opiumdebiet en de rundslacht, benevens, in Djembrana, van de overvaart te Glimanok, bedroeg, na aftrek van *f* 11,580 voor bezoldiging der inlandsche besturen, in 1875 *f* 232,692, in 1876 *f* 135,612, in 1877 *f* 196,908, in 1878 *f* 206,256.

De overige zoogenaamde landelijke inkomsten worden verkregen in het Gouvernement Celebes en onderhoorigheden. Haar bedrag was in de twee laatste jaren — in 1878 voor zoover de opgaven strekken — als volgt:

	1877.	1878.
Vertiening der padivelden	*f* 204,158	*f* 141,561 [1]
〃 〃 suikerrietvelden	〃 2,237	〃 1,794
〃 〃 zoutpannen	〃 1,273	〃 632
Tesangbelasting	〃 8,263	〃 ? [2]
Zoogenaamde koffiebelasting	〃 8,748	〃 8,643
Bamboe-levering	〃 60	〃 34
	f 224,739	*f* 152,664

In de 4de afdeeling, *Agrarische aangelegenheden; afstand van grond*, bevat het *Verslag* enkele aanteekeningen omtrent de conversie van communaal in erfelijk individueel bezit, die nog niet beheerscht wordt door regelen, bij algemeene verordening gesteld. Hare behoorlijk geformuleerde regeling werd echter op last der Indische Regeering ontworpen.

Wellicht zou de conversie reeds tot stand gekomen zijn, zoo de druk der cultuur- en de buitensporige opdrijving in een vorig tijdvak van de heerendiensten geene eigenaardige moeielijkheden hadden opgeleverd voor elke verbetering op agrarisch gebied.

Bij de bevolking openbaart zich meer en meer de neiging om de communale gronden minder dikwijls aan nieuwe verdeeling te onderwerpen. In verschillende streken worden die gronden zelfs niet meer periodiek verdeeld, en komen slechts verschikkingen voor, wanneer bijzondere redenen daartoe aanleiding geven. In sommige

---

1) Aan deze opgave ontbreekt nog de opbrengst der vertiening in het glarangschap Djodjolo, waarvan de heffing vertraagd werd, doordien het gewas later dan gewoonlijk tot rijpheid kwam.

2) De in natura geleverde tesang-padi was nog niet verkocht, toen de bouwstoffen voor het verslag moesten ingediend worden.

bij de gouvernementssuikercultuur ingedeelde dessa's worden alleen de voor die cultuur bestemde gronden nog periodiek verdeeld, terwijl de deelgerechtigden een vast aandeel hebben in de overige dessagronden.

Aanvragen om *vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom* zijn sedert de afkondiging van het Koninklijk besluit van den 16 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 117) slechts in zeer beperkte mate gedaan. Gedurende het tijdvak 1872—1878 werden in 16 residentiën 867 verzoeken ingediend, waarvan 625 alleen in Pekalongan, Soerabaija, Kadoe en Madioen. Bij het einde van 1878 waren 273 aanvragen toegestaan, 193 geweigerd, 153 vervallen en 248 nog in behandeling. De uitgestrektheid der gronden, waarvoor titels verlangd werden, is uit de Indische opgaven niet volledig te kennen; zij doen alleen zien, dat 682 van de 867 aanvragen betrekking hadden tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 5,127 bouws, en dat 171 toegewezen aanvragen 517 bouws betroffen. Verreweg in de meeste gevallen werd de agrarische eigendom gevraagd voor bouwvelden (sawahs of tegals), slechts zelden voor erven of tuinen.

Het getal geregistreerde akten van *verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders* (ordonnantie van den 30 October 1871, *Ind. Staatsblad* n°. 103) bedroeg in 1878 6,113, tegen 4,690 in 1877 en 4,256 in 1876. In eerstgenoemd jaar hadden de overeenkomsten betrekking op 7,628 bouws, in 1877 op 8,437, in 1876 op 9,296 bouws. Van de in 1878 bij geregistreerde overeenkomsten gehuurde gronden waren voor de suikercultuur bestemd 5,330 bouws, voor den aanplant van tabak 524 bouws, voor de teelt van padi met of zonder tweede gewassen of van tweede gewassen alleen 1,679 bouws, voor de oprichting van gebouwen 64, en voor andere doeleinden 31 bouws. Voor de ten behoeve der suikercultuur gehuurde gronden werd betaald: in Cheribon *f* 21 a 50, in Tagal *f* 15 a 30, in Pekalongan *f* 35 a 40, in Japara *f* 8 a 35, in Soerabaija *f* 40 a 47.50, in Probolinggo *f* 50 a 60, in Kediri *f* 10 a 25 per bouw.

De uitgestrektheid der gronden, in 1878 bij niet-geregistreerde overeenkomsten gehuurd, bedroeg, voor zoover daaromtrent mededeelingen zijn ontvangen, 5,506 bouws, waarvan 5,000 met suikerriet, 180 met tabak, 110 met padi en 216 bouws met andere gewassen beplant werden.

Ook nu moest weder, evenals in 1877, de registratie van enkele huurovereenkomsten, door vreemde Oosterlingen gesloten, geweigerd worden, daar zij feitelijk niets anders dan vermomde inpandgevingen waren.

Ontginning door inlanders van woesten grond, niet tot de dessa's behoorende. Op den voet der ordonnantie van den 7 Maart 1874 (*Indisch Staatsblad* nº. 79) werd aan 44,230 personen vergunning verleend tot het ontginnen van 37,421 bouws domeingrond. In het vorige jaar verkregen 29,853 personen verlof tot ontginning van 20,090 bouws. Gemiddeld betrof elke vergunning, per persoon gerekend: in 1878 422/500, in 1877 336/500 bouw.

Uitgifte van gronden in erfpacht. Vervanging van huur door erfpacht. Bij het einde van 1878 bedroeg het getal der in de registers ingeschreven erfpachtsperceelen op Java 266 (83,811 bouws), waarvan 8 door het Gouvernement aangeboden, 197 op aanvraag afgestaan en 61 vroegere huurperceelen. Op genoemd tijdstip moesten 25 afgestane perceelen (2,152 bouws) nog ingeschreven worden, en waren 61 toegezegde perceelen nog niet afgestaan.

Voor 57 perceelen werd de gevraagde uitgifte geweigerd, voor 1 de conversie van huur in erfpacht toegezegd.

De reeds ingeschreven gronden, ingevolge aanbieding of op aanvraag afgestaan (54,452 bouws), zullen te zamen jaarlijks *f* 179,226 aan pacht opbrengen, wanneer voor alle de vijfjarige termijn, gedurende welken geen pacht betaald wordt, verstreken zal zijn [1]). Daarbij komt dan nog de verponding, die mede eerst in het zesde jaar ingaat. Voor de in erfpacht verkregen huurperceelen bedraagt de pacht *f* 127,659 en de verponding, volgens de globale taxatie op het tijdstip van de toezegging in erfpacht, *f* 70,436 's jaars.

In de Buitenbezittingen telde men, op den 31 December 1878, 20 ingeschreven erfpachtsperceelen: 13 ter Sumatra's Westkust (7,165 bouws), 2 in de residentie Sumatra's Oostkust (op het eiland Bengkalis), door het Gouvernement aangeboden, (3,028 bouws), 1 in Celebes (456 bouws) en 4 in Amboina (896 bouws); voor 2 in Menado (4,883 bouws) moest de inschrijving nog plaats hebben. In Celebes was nog op bijzondere voorwaarden, voor slechts tien jaren, in erfpacht afgestaan het Baars-eiland (omstreeks 90 bouws), waar

1) De eerste uitgiften dagteekenen van December 1873 en Maart 1874.

de aanvragers guano wenschten te verzamelen. Eene aanvraag werd afgewezen.

De jaarlijksche erfpachtssom bedraagt in de Buitenbezittingen voor alle gronden, onverschillig welke hunne ligging of waarde zij, *f* 1 per bouw. Vrijstelling gedurende eenige jaren, zooals op Java, wordt niet genoten.

Verhuur van gronden. De huurperceelen op Java waren bij het einde van 1878 ten getale van 50 (19,254 bouws). Voor 47 (17,809 bouws) maakte de huurschat over 1878/79 een bedrag van *f* 154,778 uit; voor de 3 overige perceelen (1,454 bouws) was de huur nog niet ingegaan. Een verzoek om afstand in huur van 371 bouws boschgrond in Bantam moest afgewezen worden.

In de Buitenbezittingen werd nog slechts ééne huuronderneming (op Celebes) gevonden. De huur van het voor 99 jaren in gebruik gegeven perceel (49 bouws) bedraagt *f* 730 's jaars.

Verkoop van gronden. In 1878 werden op Java kleine stukken gronds tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 1,770,513 vierk. meter voor *f* 112,895 verkocht; in de Buitenbezittingen bedroeg de opbrengst van den verkoop van 31,607 vierk. meters *f* 1,541. De koopsommen, voor 5,387 vierk. meters gouvernementsgrond in Palembang bedongen, zijn in het *Verslag* niet vermeld, dewijl de verkregen opgaven aan eene vergissing doen gelooven.

Afgestaan met *recht van opstal* werden 1,229,357 vierk. meters voor *f* 19,563.

In de 5de afd., AGRARISCHE, STATISTISCHE EN TOPOGRAPHISCHE OPNEMINGEN EN KADASTER, worden o. a. mededeelingen gevonden betreffende de statistische opneming van Java en de topographische en statistische opneming van Zuid-Celebes, benevens aangaande de kadastrale opmeting van de afdeeling Stad en voorsteden van Batavia en Meester-Cornelis, en de kadastreering der hoofdplaatsen Soerabaija en Samarang.

Aan het voornemen tot opheffing der kadastraal-statistische opneming van Java, wegens hare gebrekkige uitkomsten, ten gevolge van de wijze, waarop zij geregeld was, (zie vorig *Overzicht*, blz. 232), werd uitvoering gegeven bij Indisch besluit van den 10 Mei 1879. De voortzetting der verrichte opmetingen is gebracht tot den werk-

kring van het kadaster, en de verzameling van de statistische gegevens opgedragen aan de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur.

In afd. 6, TRANSPORTEN, en bijlage P wordt hoofdzakelijk gehandeld over de overeenkomsten, met particulieren gesloten voor het vervoer van producten, andere goederen, gouvernementsreizigers, enz.

Afd. 7. PAKETVAART- EN ANDERE STOOMVAARTDIENSTEN. De vloot der Nederlandsch-Indische stoomvaart-maatschappij bestond bij het einde van 1878 uit 25 stoomschepen en 2 stoomjachten.

Omtrent het vervoer door de Maatschappij bevat het verslag de volgende cijfers:

		1877.	1878.
Getal vervoerde passagiers	gouvernements-	90,899	75,082
	particuliere	39,536	31,374
		130,435	106,456
Totale ontvangsten der Maatschappij, daaronder begrepen het gouvernementssubsidie		*f* 6,824,034	*f* 5,689,269
Afgelegde afstanden (in geogr. mijlen)	onder contr.	72,016	75,155
	buiten contr.	33,874	41,022
		105,890	116,177

De uitkomsten der stoomvaart tusschen Java en Australië, in Februari 1877 met subsidie der wederzijdsche Gouvernementen (*f* 40,000 voor elke reis) door de Maatschappij aangevangen, bleven beneden de verwachting.

De onderscheidene stoomvaartdiensten, in 1878 met verschillende plaatsen in Nederlandsch Indië onder vreemde vlag, alle van de Straits Settlements uit, en ten deele ook op geregelde tijdstippen, onderhouden, telden 29 schepen, ongerekend die der „Compagnie des messageries maritimes de France", wier dienst plaats had in verbinding met hare maillijn naar China en Europa.

Het rechtstreeksch stoomverkeer tusschen Nederland en Indië werd onderhouden door de maatschappij „Nederland" en de „Rotterdamsche Lloyd". De eerste veranderde in 1879 haar driewekelijkschen maildienst in een veertiendaagschen dienst, en bezigde daartoe 7 eigen bodems, benevens 3 booten van de stoomvaartmaatschappij „Java"; de laatste beschikte voor haar vierwekelijkschen dienst over 6 stoomschepen, waarvan 3 onder Nederlandsche en 3 onder Engelsche vlag.

ONDERWIJS *voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden*. Zie *Koloniaal Verslag*, blz. 101 vv., bijlage Q en de *Verslagen betreffende het Europeesch middelbaar en lager onderwijs*.

Middelbaar onderwijs. De cijfers der leerlingen aan de hoogere burgerscholen bedroegen op:

Scholen.	31 Dec. 1877.	31 Dec. 1878.
Batavia, 5-jarige cursus (Afdeeling A van het Gymnasium Willem III	225	227
Samarang, 3-jarige cursus [1]	32	43
Soerabaija, " " [1]	52	63
Totaal	309	333

De inrichting te Batavia leverde 24 candidaten voor het eindexamen, waarvan 19 slaagden.

Het getal leerlingen der burgeravondschool te Soerabaija daalde van 88 op ult°. December 1877 tot 53 op hetzelfde tijdstip van 1878 [2]. Dertien der laatsten wenschten zich te bekwamen voor opzichter bij den waterstaat, 10 voor machinist bij de marine, 2 voor landmeter bij het kadaster, 1 voor teekenaar bij den artillerieconstructiewinkel, 7 voor telegrafist, 2 voor de militaire administratie en 5 voor den handel; de overigen schenen aangaande hunne bestemming nog geene bepaalde keuze te hebben gedaan.

Aan de inrichting voor Indische taal-, land- en volkenkunde (afdeeling B van het gymnasium Willem III) werd bij het einde van 1877 door 10, en van 1878 door 19 personen onderwijs genoten. Drie leerlingen legden met goed gevolg het groot-ambtenaarsexamen af.

De kosten van het middelbaar onderwijs, buiten die voor de gebouwen en de vergoedingen voor het gemis van vrije woning te Batavia, en zonder de uitgaven voor lokalen of woningen te Samarang, bedroegen in 1878, voor zoover reeds kon worden opgegeven, *ƒ* 364,914. Aan ontvangsten, wegens school- en kostgelden [3], stond hier tegenover eene som van *ƒ* 95,033, ongerekend de inkomsten der burgeravondschool te Soerabaija, die nog niet met zekerheid bekend waren.

[1]) In 1879 is de driejarige cursus aan de scholen te Samarang en te Soerabaija tot een vijfjarigen verheven (*Indisch Staatsblad* n°. 40).

[2]) Van de 108 leerlingen, waarmede de school op den 1 November 1877 geopend werd, bleken velen niet voldoende ontwikkeld te zijn, om het onderwijs met vrucht te kunnen volgen. Van daar, dat het getal bij het einde van 1877 reeds met 20 was verminderd en dat in 1878 nog verscheidene leerlingen achterwege bleven.

[3]) Kostgelden van het gymnasium.

Lager onderwijs. Het getal *gouvernementsscholen* vermeerderde met 8, waarvan 6 meisjesscholen (te Magelang, Soerakarta, Djokjokarta, Probolinggo, Makasser en eene tweede te Batavia) en 2 gemengde scholen (te Kotta Radja en Priaman); dat der leerlingen op die scholen met 589 of 8,8 pCt., tegen 6,1 pCt. in 1877, 7,4 pCt. in 1876 en 4 pCt. in 1875. Er zijn 2 hoofdonderwijzers, 6 hoofdonderwijzeressen, 6 hulponderwijzeressen, benevens 3 kweekelingen meer, en 2 hulponderwijzers minder dan voor 1877 opgegeven. De cijfers betreffende de scholen, het onderwijzend personeel en de leerlingen op den 31 December 1877 en 1878 vindt men in het volgende overzicht.

	Java en Madura.		Buitenbezittingen.	
	1877.	1878.	1877.	1878.
Gouvernementsscholen	63	68	25	28
Hoofdonderwijzers	60	60	24	26
Hoofdonderwijzeressen	3	8	1	2
Hulponderwijzers	93	96	35	30
Hulponderwijzeressen	30	34	2	4
Kweekelingen (M.)	1	2	—	—
〃 (V.)	2	4	—	—
Betalende leerlingen	2,273	2,816	708	782
Niet betalende 〃	2,828	2,763	825	862
Alle leerlingen te zamen	5,101	5,579	1,533	1,644
waarvan:				
in de laagste klasse	2,822	2,888	794	853
〃 〃 middelste 〃	1,795	2,135	557	625
〃 〃 hoogste 〃	484	556	182	166
jongens	?	3,416	?	967
meisjes	?	2,163	?	677
kinderen van Inlanders en vreemde Oosterlingen	352	392	178	149

De teekencursus voor de leerlingen der openbare lagere school te Batavia werd bij het einde van 1878 bijgewoond door 16 leerlingen, die te Samarang door 114, en te Soerabaija door 28 leerlingen; in 1877 waren deze cijfers 25, 117 en 34.

Het schoolverzuim bedroeg gemiddeld 23 schooldagen per leerling, tegen 26 in het vorige jaar.

Het Europeesch openbaar lager onderwijs vorderde in 1877 eene uitgave van *f* 1,087,724. In mindering daarvan kwamen de schoolgelden, die *f* 148,166 opbrachten. Volgens voorloopige berichten, werd in 1878 uitgegeven *f* 1,127,678 en ontvangen *f* 163,219.

De *bijzondere scholen* gingen in getal achteruit naarmate het openbaar onderwijs verbetering en uitbreiding onderging, vooral sedert de oprichting van meisjesscholen. In 1876 telde men nog 34 met 2,218 leerlingen, in 1877 niet meer dan 29 met 2,079 leerlingen en in 1878 nog slechts 28 (27 op Java, waarvan 1 gesubsidiëerd), met 1,982 leerlingen (746 jongens en 1,236 meisjes). Het cijfer der Chineesche en inlandsche kinderen, die op sommige plaatsen van dit onderwijs gebruik maakten, bedroeg in de genoemde jaren 36, 29 en 24. Op het laatst van 1878 bestond het onderwijzend personeel uit 32 onderwijzers, 55 onderwijzeressen en 7 vrouwelijke kweekelingen.

In de voorgaande opgaven zijn niet opgenomen 2 namiddagscholen (89 leerlingen) en 3 gymnastiekscholen (2 te Samarang en 1 te Soerakarta) met 102 leerlingen, tegen 148 in 1877.

De „Vereeniging tot voorbereidend onderricht aan kinderen te Batavia" opende in Maart 1879 hare eerste school met 16 leerlingen. Dit getal klom spoedig tot 27, allen kinderen van 3 tot 6 jaar. Bijzonderheden omtrent de overige inrichtingen van voorbereidend onderwijs waren niet te vermelden (zie vorig *Overzicht*, bladz. 236).

Aan de *normaalschool* voor onderwijzers te Batavia werden de lessen op ult°. December 1878 gevolgd door 11 hulponderwijzers en 3 hulponderwijzeressen in gouvernementsdienst, benevens door 2 hulponderwijzers van particuliere scholen.

De uitslag der akte-examens was, als volgt:

	1877.		1878.	
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
Hoofdonderwijzer..........	2	1	11	3
Hulponderwijzer...........	1	1	1	—
Hoofdonderwijzeres........	2	—	2	—
Hulponderwijzeres.........	4	1	10	4
Huisonderwijzeres	1	—	—	—
Bijzondere vakken.. Onderwijzer...	8	—	19	7
Bijzondere vakken.. Onderwijzeres..	4	—	12	3
Totaal.....	22	3	55	17

Onderwijs voor inlanders. Zie, behalve het *Kolon. Verslag*, bladz. 105 vv., en bijlage R, de *Verslagen van het inlandsch onderwijs in Nederlandsch Indië* [1]).

[1]) Van 1873 af zullen deze verslagen telkens een tijdvak van vijf jaren omvatten. Het laatste jaarverslag, waarvan in de *Koloniale Verslagen* melding wordt gemaakt, is dat over 1871.

De volgende statistiek wordt van het inlandsch onderwijs gegeven. Zij betreft het jaar 1877 en vroeger.

Java en Madura.

	Getal scholen. Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.	Totaal.	Getal leerlingen op gouvernements-scholen.	particuliere scholen.	Totaal.
1877	147	142	289	20,766	7,770	28,536
1876	119	148	267	16,987	7,910	24,897
1875	104	132	236	14,906	6,978	21,884
1874	98	109	207	13,269	6,031	19,300
1873	92	114	206	11,209	5,873	17,082
1872	85	96	181	9,682	5,952	15,641
1871	83	—	—	8,869	—	—
1870	79	—	—	7,831	—	—
1869	67	—	—	6,108	—	—
1868	65	—	—	5,784	—	—
1867	60	—	—	3,346	—	—

Buitenbezittingen (voor zoover de opgaven strekken).

1876	188	?	?	12,792	?	?
1875	187	192	379	14,577	13,985	28,562
1874	184	197	381	14,748	14,249	28,997
1873	173	194	367	15,794	14,035	29,829
1872	147	191	338	14,271	14,093	28,364

In 1877 waren in de Buitenbezittingen 194 gouvernementsscholen, doch slechts van 55 is het cijfer der leerlingen vermeld. Ten aanzien der bijzondere scholen bezat men genoegzaam volledige gegevens alleen over 1875.

Van de particuliere scholen op Java en Madura, in 1877, werden 115, door 5,982 leerlingen bezocht, gesubsidiëerd; in de Buitenbezittingen genoot ééne subsidie. Met de uitkeering eener tegemoetkoming van *f* 1,800, die sinds 1857 jaarlijks bestemd wordt voor de bezoldiging van 15 Dajaksche onderwijzers, ten behoeve van eenige in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bestaande zendelingscholen, werd voortgegaan.

De *speciale* school te Depok (Buitenzorg) telde, op het einde van 1878, 136 leerlingen; bij die te Amboina waren in het voorjaar van 1878 230 kinderen ingeschreven. Beide scholen zijn hoofdzakelijk opgericht ten dienste der kinderen van zoogenaamde inlandsche burgers (Christenen), doch ook toegankelijk voor andere, betalende, kinderen. Eene derde speciale school, gesticht ten behoeve der kinderen van mindere inlandsche (Christen) militairen, afkomstig

uit de Molukken en Timor, is in Mei 1879 te Magelang in werking gekomen, aanvankelijk met 37 leerlingen. Andere Christenkinderen kunnen mede worden toegelaten, maar van hen wordt, zoo mogelijk, een gering schoolgeld geheven, terwijl voor de eersten het onderwijs kosteloos is.

Volgens voorloopige berichten werd over 1878 voor het inlandsch onderwijs uitgegeven *f* 780,694 en hiervan aan schoolgelden terugontvangen *f* 55,346. Over 1877 bedroegen deze sommen *f* 709,243 en *f* 49,771.

De acht kweekscholen (3 op Java en 5 in de Buitenbezittingen) telden op ult°. December 1878 496 leerlingen. Onder de 37 kweekelingen der school te Makasser waren verscheidene adspirant-ambtenaren [1]). Vier kweekscholen leverden 29 onderwijzers op. Zoodanige inrichting, bepaaldelijk bestemd tot vorming van onderwijzers voor de Battaklanden, is den 30 April 1879 te Padang Sidempoean (Tapanoli) geopend; de lessen zijn begonnen met 18 leerlingen. De inlandsche jongelieden, die te Amsterdam worden opgeleid, om naderhand als derde onderwijzer bij eene kweekschool in Indië op te treden, waren in het midden van 1879 ten getale van 4.

De examens voor onderwijzers, die niet aan eene kweekschool gevormd waren, gaven geene gunstige uitkomsten. Er werden slechts toegelaten 8 onderwijzers uit 28 adspiranten (ruim 28 pCt.) en 61 hulponderwijzers uit 162 adspiranten (ruim 27 pCt.).

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN. Deze afdeeling bevat mededeelingen o. a. omtrent de werkzaamheden der met taalstudie belaste ambtenaren, de magnetische en meteorologische waarnemingen bij het observatorium te Batavia, de organisatie van een stelsel van regenwaarnemingen in de onderscheidene deelen van den Indischen Archipel, de onderzoekingstochten, op Sumatra door de leden der wetenschappelijke expeditie van het Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam ondernomen, 's lands plantentuin en landbouwschool te Buitenzorg, en betreffende eenige genootschappen ter bevordering van wetenschappen, nijverheid en landbouw.

---

[1]) Bovendien werd een zestal Europeanen bij deze school opgeleid voor de betrekking van tolk.

De afdeeling A der landbouwschool, met een cursus van zes maanden, werd in November 1878 geopend; 17 aanstaande ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, waarvan 15 in Nederland en 2 in Indië examen hadden afgelegd, namen aan het onderwijs deel. De afdeeling B telde bij den aanvang van 1878/79 63 leerlingen: 20 in het 1ste, 30 in het 2de en 13 in het 3de of laatste studiejaar. [1])

De ontvangsten der *Landsdrukkerij* bedroegen in 1878 *f* 255,462, en de uitgaven, waaronder ook die in Nederland, *f* 148,530.

EEREDIENST. *Koloniaal Verslag*, bladz. 113 vv.

Protestantsche. Drie vaste standplaatsen voor predikanten waren bij het einde van 1878 onvervuld, terwijl 2 hulppredikers der 1ste klasse (voor Europeesche gemeenten) ontbraken.

Het getal standplaatsen voor hulppredikers 2de klasse (ten behoeve van inlandsche Christengemeenten) werd in 1878 en 1879 met 4 vermeerderd en alzoo op 17 gebracht: 8 in Amboina, 2 in Timor, 1 in Ternate en 6 in Menado. Alle waren bezet.

Aan sommige hulppredikers 2de klasse was de opleiding van ruim een dertigtal kweekelingen tot voorgangers of catechiseermeesters toevertrouwd.

Eene statistiek van het getal leden der Protestantsche gemeenten wordt ook dit jaar gemist.

Zendelingen. Twee zendelingen der Utrechtsche zendingvereeniging werden toegelaten op Nieuw-Guinea en Halmaheira, en drie van het Rhijnsche genootschap in de Battaklanden (Sumatra); een zendeling van de Nederlandsche zendingvereeniging kreeg verlof voor de afdeeling Madjalengka (Cheribon) en een der Doopsgezinde zendingvereeniging voor Japara. Tot wederopzeggens werd vernieuwd de vergunning, in 1877 bij wijze van proef voor den tijd van een jaar verleend aan een zendeling van het Java-comité om zijn dienstwerk uit te oefenen te Batavia, Meester-Cornelis, op het eiland Onrust en op de reede van Batavia. Drie zendelingen van het Nederlandsche zendelinggenootschap zijn in Menado als hulppredikers 2de klasse aangesteld.

---

1) Als regel is aangenomen om in geen studiejaar van afdeeling B meer dan 30 leerlingen toe te laten, opdat men niet verplicht worde, parallelklassen te openen het onderwijzend personeel uit te breiden.

In Augustus 1878 werd te Depok (Buitenzorg) een seminarium voor de vorming van inlanders tot zendelingen en evangelisten met 4 Dajaksche jongelingen geopend. Als directeur dezer bijzondere inrichting is, met toestemming der Regeering, opgetreden een gewezen zendeling van het Rhijnsche genootschap, laatstelijk te Kwala Kapoeas (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werkzaam, waar de bedoelde jongelingen reeds onder zijne leiding waren geweest.

Omtrent het zendingswerk op Java is bericht, dat het getal bekeerlingen over het algemeen gering bleef. Statistische of andere bijzonderheden aangaande de inlandsche gemeenten of het werk der evangelisatie aldaar werden overigens in de uit Indië ontvangen berichten voor het verslag niet of schaars aangetroffen. Slechts omtrent de Preanger regentschappen werd vermeld, dat het getal bekeerlingen eenigszins toenam, en ten aanzien van Japara, dat door een inlandschen evangelist, die twee inlandsche gemeenten, in Joana en Japara, onder zijne leiding had, in Joana alleen reeds 568 bekeerlingen waren gemaakt.

Buiten Java draagt de prediking van het Evangelie steeds de meeste vruchten in de Minahassa. In 1878 moeten hier 929 volwassen personen gedoopt, 774 lidmaten aangenomen en 898 huwelijken kerkelijk ingezegend zijn. Het getal der gedoopte kinderen, nagenoeg allen van Christenouders, bedroeg ruim 4,000. In Sipirok (Westkust van Sumatra) werden vele Battaks tot het Christendom gebracht. Enkelen van hen waren nauwelijks een jaar te voren van het heidendom tot den Islam overgegaan. Onder de Dajaks op Borneo vonden nog altijd bekeeringen plaats; doch groote uitkomsten leverde het werk der evangelisatie bij hen niet op. Van den arbeid der zendelingen onder de Alfoeren op Halmaheira en onder de Papoea's op Nieuw-Guinea werd weinig gevolg gezien.

Roomsch-Katholieke. Het apostolisch vicariaat telde op ult°. December 1878 24 geestelijken, namelijk, 11 pastoors, onder welke de bisschop, hoofd der missie, 8 onderpastoors en 5 hulppriesters, verdeeld over 11 standplaatsen: Batavia, Cheribon, Samarang, Ambarawa, Soerabaija, Djokjokarta, Padang, Deli (Sumatra's Oostkust) [1]), Soengeislan (Banka), Larantoeka en Maumeri (Flores).

Het *Verslag* bevat het volgende overzicht van het getal gemeen-

---

[1]) In Mei 1879 is Medan, in plaats van Deli, aan den geestelijke der statie Sumatra's Oostkust als standplaats aangewezen.

teleden, doopelingen, eerste communicanten en ingezegende huwelijken, volgens opgave van den kerkvoogd, doch vermeldt niet tot welk tijdstip of tijdvak de medegedeelde cijfers betrekking hebben. De kolommen, met — geteekend, konden, bij gemis van gegevens, niet ingevuld worden.

	STATIEN.	Gemeenteleden. [1]	Doopelingen.	Eerste communicanten. [2]	Ingezegende huwelijk.
1ste statie	Batavia	1,949	226	70	32
2de 〃	Samarang	1,990	154	52	10
3de 〃	Soerabaija	1,870 [3]	190	53	26
4de 〃	Djokjokarta	1,394 [4]	69	39	7
5de 〃	Ambarawa	651	138	26	9
6de 〃	Cheribon	386	29	9	2
7de 〃	Padang	535	104	32	7
	Atjeh	170	114	10	〃
8ste 〃	Medan	—	—	—	—
9de 〃	Soengeislan (Banka)	430	72	—	10
	Palembang	60	9	—	
	Riouw	23	1	—	
	Westerafdeeling van Borneo	125	20	—	
10de 〃	Larantoeka (Flores)	4,982	146	22	6
	Celebes en onderhoorigheden	41	3	—	1
11de 〃	Maumeri (Flores)	—	475	—	—
	Menado	2,063	516 [5]	—	10
	Amboina	12	2	—	—
	Ternate	32	3	—	—

Mohammedaansche. Volgens de breede lijsten in de *Koloniale Verslagen* over 1878 en vroeger, bedroeg het getal bedevaartgangers in:

	1860.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Vertrokken.							
Java en Madura	1,291	2,174	2,954	3,428	3,094	4,135	3,697
Buitenbezittingen	1,564	1,659	1,847	2,227	2,012	2,758	1,935
Teruggekeerd.							
Java en Madura	1,712	3,242	1,847	2,078	2,649	2,500	2,804
Buitenbezittingen	875	1,518	1,240	1,176	1,446	1,598	1,788

Eene vergelijking der cijfers van de vijf laatstverloopen jaren met die van het voorafgegane vijfjarig tijdvak 1869/73 doet zien, dat gemiddeld per jaar vertrokken:

---

1) Zonder de militairen.

2) Wegens de aanhoudende mutatien onder de militairen kon het getal communicanten onder hen niet met nauwkeurigheid worden opgegeven.

3) 150 schepelingen.

4) Hieronder de R.-K. pupillen van Gombong.

5) De gedoopten waren bijna uitsluitend Alfoeren, met hunne huisgezinnen van het heidendom tot het Christendom overgegaan.

	1869/73.	1874/78.
van Java en Madura	2,064	3,462
uit de Buitenbezittingen	1,742	2,156

en dat gemiddeld per jaar terugkeerden:

op Java en Madura	1,958	2,376
in de Buitenbezittingen	982	1,449

Voor de Buitenbezittingen kunnen de opgaven echter niet als volledig worden aangemerkt, omdat uit sommige dier gewesten, vooral daar, waar aan de inlandsche vorsten in meerdere of mindere mate het recht van zelfbestuur is gelaten, vaak personen ter bedevaart gaan, zonder zich bij het Bestuur te melden.

Naar de mededeelingen van den Nederlandschen consul te Djeddah, waren aldaar in het bedevaartseizoen 1878/79 5,115 pelgrims uit Nederlandsch Indië aangekomen. Van dezen hadden 4,467, volgens de daarvan op hunne passen gestelde verklaring, aan geldswaarde medegenomen *f* 2,176,520, d. i. gemiddeld *f* 487 per hoofd, hetgeen ongeveer op hetzelfde bedrag per hoofd neerkomt als in de beide vorige jaren (in 1876 *f* 485, in 1877 *f* 476).

Het getal der in December, Januari en Februari teruggekeerde hadji's bedroeg 4,727, waarvan 4,215 behoorden tot de in 1878, en 301 tot de in 1877 aangekomen pelgrims; de overige 211 waren nog overgebleven van de vier vorige bedevaartseizoenen.

INSTELLINGEN VAN LIEFDADIGHEID. Zie *Kol. Verslag*, blz. 117 v., en bijlage S.

De mededeelingen, omtrent de verschillende op en buiten Java bestaande weeshuizen en andere instellingen van liefdadigheid ontvangen, zijn weder niet zeer volledig. Aan de onderscheidene opgaven is het volgende ontleend. Het vermelde getal verpleegden is dat bij het einde des jaars.

Gestichten te Batavia. Het Parapattan weezengesticht (1877 67 kinderen, voor 1878 niet opgegeven), uit 's lands kas gesubsidiëerd met *f* 6,000 's jaars; het Diaconie-armenhuis op Molenvliet (1877 16 vrouwen, 10 meisjes en 3 jongens; 1878 16 vrouwen, 1 man, 13 meisjes en 7 jongens) gaf in 1878 uit *f* 11,793; het Djatigesticht (1877 23 jongens en 26 meisjes, 1878 20 jongens en 24 meisjes) ontving over 1878 *f* 14,044 en had over dat jaar eene uitgave van *f* 13,073.

Depok (*Buitenzorg*). Het liefdadigheidsgesticht telde, bij het einde van 1877, 33 jongens en 15 meisjes, en van 1878 20 jongens en 11 meisjes. Deze inrichting is eene voortzetting van het in 1873 opgerichte landbouwgesticht. Het opleiden van kweekelingen voor het landbouwbedrijf is, wegens den ongunstigen staat der geldmiddelen, in 1878 gestaakt.

Weltevreden. Het St-Vincentius-gesticht voor verlaten Christenkinderen (1877 30, 1878 32 kinderen, allen meisjes) wordt onderhouden door het hulpfonds van den H. Vincentius a Paulo te Batavia. Aan vaste bijdragen werd in 1878 gemiddeld *f* 200 's maands ontvangen, terwijl aan wisselvallige inkomsten ongeveer *f* 300 werd verkregen. De gemiddelde verplegingskosten waren *f* 180 per hoofd.

Samarang. Het Protestantsche wees- en armenhuis (1877 174, 1878 173 kinderen) ontving in 1878 *f* 51,037 en gaf in dat jaar uit *f* 50,605.

Het R.-K. wees- en armenhuis (1877 234 kinderen, 1878 34 jongens en 198 meisjes) had in 1878 eene ontvangst van *f* 46,350 en eene uitgave van *f* 45,934.

Beide instellingen genieten jaarlijks een subsidie uit 's lands kas. Over 1878 bedroeg dit voor het Protestantsche gesticht *f* 35,690 en voor de R.-K. inrichting *f* 40,220.

In het Oudemannenhuis bevonden zich op ult°. December 1877 en 1878 76 personen (1877 11 Europeanen, 24 Afrikanen en 41 Inlanders; 1878 12 Europeanen, 24 Afrikanen, 31 Amboineezen en 9 andere Inlanders).

Het bedelaarsgesticht te Patjerongan, bestemd voor Chineezen en Inlanders, die aan ongeneeslijke kwalen lijden, telde ult°. December 1877 118, en 1878 136 personen. De uitgaven, die in laatstgenoemd jaar *f* 11,446 bedroegen, worden voornamelijk bestreden uit de fondsen der Chineesche hospitalen te Batavia en Samarang.

Soerabaija. Het Protestantsche weeshuis (1877 4 jongens en 24 meisjes, 1878 3 jongens en 28 meisjes) ontving in 1878 *f* 6,192 en gaf in dat jaar uit *f* 7,555. Het fonds van dit gesticht vertegenwoordigde bij het einde van dat jaar eene waarde van *f* 32,760, huis en inventaris daaronder begrepen.

Het St-Vincentiusgesticht (1877 27, 1878 24 ouderlooze meisjes) had in 1878 eene ontvangst van *f* 2,555 en eene uitgave van *f* 3,147.

In het bedelaarsgesticht zijn in 1878 16 personen opgenomen, 9 verlieten de inrichting en 21 overleden. De uitgaven, over genoemd jaar ten bedrage van *f* 8,098, worden bestreden uit dezelfde fondsen als het bedelaarsgesticht te Samarang.

Soerakarta. Het verzorgingsgesticht, in 1875 door de Vrijmetselaarsvereeniging ter plaatse opgericht, dient tot het verschaffen van kleeding, huisvesting en opvoeding, tegen eene uiterst geringe betaling, aan kinderen van Europeanen uit den omtrek, die te Soerakarta ter school gaan. Bij het einde van 1877 bestond de bevolking van dit huis uit 70, en van 1878 uit 64 kinderen (30 jongens en 34 meisjes).

Omtrent de jongens-weezen-inrichting te Soerabaija waren weder geene berichten ingekomen. Van de Protestantsche weeshuizen te Amboina en Ternate wordt in het *Verslag* geen melding gemaakt.

De commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen te Batavia, Samarang en Soerabaija, van regeeringswege ingesteld om zich het lot aan te trekken van die Christenarmen, welke niet in de termen vallen om van eenig kerkelijk bestuur bedeeling te verkrijgen, verstrekten aan 123, 98 en 71 personen, zoowel op genoemde hoofdplaatsen als in andere gewesten van Java gevestigd, een gezamenlijken onderstand van *f* 9,899, *f* 6,081 en *f* 8.931.

De Protestantsche diaconiën te Batavia, Soerakarta en Makasser gaven aan bedeelingen uit *f* 7,094, *f* 1,730 en *f* 3,362, ten behoeve van 50, 19 en 32 personen of gezinnen. Te Samarang verleende de diaconie onderstand tot een bedrag van *f* 4,811; het R.-K. armbestuur te Soerakarta bedeelde 17 personen met *f* 341.

De ontvangsten van het „Fonds des Vredes door het Bloed des Kruises", waaruit onderstand aan ouden en gebrekkigen onder Javaansche Christenen verleend, en aan Javaansche Christenkinderen christelijk onderwijs verschaft wordt, bedroegen *f* 3,080, de uitgaven *f* 1,899.

UITKEERINGS- EN SPAARFONDSEN. Het „Studiefonds voor onbemiddelde leerlingen van goeden aanleg" te Batavia (zie vorig *Overzicht*, bladz. 244) ondersteunde 10 leerlingen van het gymnasium aldaar en 2 van de hoogere burgerschool te Samarang. In het eerste boekjaar (1 Oct. 1876—30 Sept. 1877) werd uitgegeven *f* 3,552,

in het tweede *f* 6,423, terwijl de inkomsten achtereenvolgens bedroegen *f* 7,679 en *f* 6,524.

Het uitkeeringsfonds der Vrijmetselaarsloge te Samarang bezat op den 1 Januari 1878 een kapitaal van *f* 22,990, dat op den 31 December gestegen was tot *f* 32,137.

Spaarbanken. Omtrent de werking der vier in Nederlandsch Indië bestaande instellingen van dezen aard het volgende.

		Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	Makasser.
Kapitaal....1 Jan. 1877	*f*	3,372,181	*f* 1,518,818	*f* 2,236,140	*f* 14,228
Ingebracht......in ″	″	987,017	″ 855,622	″ 929,896	″ 51,541
Teruggenomen...″ ″	″	1,213,308	″ 616,068	″ 964,981	″ 22,613
Rente en dividend ″ ″	″	163,071	″ 78,009	″ 101,806	″ 1,039
Kapitaal...ult. Dec. ″	″	3,308,962	″ 1,836,382	″ 2,302,861	″ 44,195
Reservefonds...″ ″	″	50,000	″ 81,036	″ 44,336	″ 490
Inbrengers......″ ″	″	— [1])	″ — [1])	″ — [1])	″ — [1])

		Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	Makasser.
Kapitaal....1 Jan. 1878	*f*	3,308,962	*f* 1,836,891 [2])	*f* 2,302,861	*f* 44,195
Ingebracht.....in ″	″	474,167	″ 754,985	″ 519,147	″ 35,354
Teruggenomen..″ ″	″	2,108,542	″ 730,139	″ 1,301,666	″ 25,558
Rente en dividend ″ ″	″	78,767	″ 80,731	″ 66,285	″ 2,010
Kapitaal...ult. Dec. ″	″	1,753,354	″ 1,942,468	″ 1,586,627	″ 56,001
Reservefonds....″ ″	″	82,882	″ 100,605	″ 49,770	″ 1,421
Inbrengers......″ ″	″	— [1])	″ — [1])	″ — [1])	″ — [1])

In vergelijking met hetgeen in 1877 werd ingelegd, verminderden in 1878 de ingebrachte sommen bij de vier spaarbanken. De vermindering te Batavia was een gevolg van de maatregelen, door het bestuur der spaarbank genomen tegen te groote uitbreiding van haar kapitaal; die te Soerabaija wordt toegeschreven aan eene verlaging der rente en aan het failleeren van twee firma's, waardoor ook het vertrouwen in de spaarbank, hoewel slechts tijdelijk, geschokt werd.

BURGERLIJKE GENEESKUNDIGE EN VEEARTSENIJDIENST. Zie *Verslag*, bladz. 118 vv., en bijlagen T, U, V en W.

---

1) Niet opgegeven. Volgens het *Overzicht van de geldmarkt van Java in* 1878 (bijlage OO), bedroeg het getal inbrengers bij de drie spaarbanken op Java: op den 1 Januari 1878 8,234 met een hoofdelijken inleg van *f* 892 en op den 31 Dec. 1878 7,131 met een hoofdelijken inleg van *f* 714.

2). Dit cijfer verschilt eenigszins van de opgave over 1877; uit welke oorzaak blijkt niet.

De geneeskundige statistiek, die in de *Koloniale Verslagen* wordt medegedeeld, blijft onvolledig. Telken jare ontbreken de opgaven van verschillende plaatsen. Ten aanzien van de volgende cijfers doen wij dan ook opmerken, dat zij slechts eene betrekkelijke waarde hebben.

Voor zoover gegevens ontvangen werden, bedroeg het getal der door de Europeesche geneesheeren bij den burgerlijken geneeskundigen dienst of door de doctors djawa behandelde zieken, en was hun sterftecijfer in:

		1877.	1878.
Java en Madura [1])	behandelden	142,005	198,717
	overledenen	10,535	16,305
Buitenbezittingen [1])	behandelden	23,760	54,287
	overledenen	2,119	2,845

In verhouding tot de behandelden was de sterfte ten honderd:

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
1877	7.41	8.91
1878	8.20	5.20

Als gewoonlijk bestond het grootste gedeelte der behandelden op Java en Madura, in 1878, uit koortslijders. Zij waren ten getale van 146,425, tegen 87,419 in 1877. Van cholera zijn 453 gevallen, van pokken 2,919 bekend geworden; in 1877 2,071 en 2,996 gevallen. Voor de Buitenbezittingen vermeldt de statistiek der in 1878 voorgekomen ziekten: 27,573 koorts-, 566 cholera- en 5,391 poklijders [2]) of 18,884 koorts- en 4,247 poklijders meer en 1,097 choleralijders minder dan in 1877.

Bij het einde van 1878 werd de plaatselijke geneeskundige dienst, aan Europeesche geneesheeren opgedragen, op Java en Madura door 35 burgerlijke en 16 militaire geneeskundigen vervuld, in de Buitenbezittingen door 1 civiel geneesheer en 37 officieren van gezondheid. Van de 105 doctors djawa, op genoemd tijdstip in dienst, waren 82 als geneeskundigen en 23 als vaccinateurs werkzaam. Het

---

1) In de opgaven omtrent Java en Madura zijn de behandelden door den geneeskundige te Boeleleng (Bali) begrepen.

2) Of deze getallen op juistheid kunnen aanspraak maken, is onzeker, dewijl 980 personen ten onrechte tweemaal in de ziekte-statistiek zijn in rekening gebracht en niet blijkt van de ziekte, voor welke zij in behandeling kwamen. De fout kon, bij gemis van gegevens, hier te lande niet verbeterd worden.

getal Europeesche geneeskundigen, die zich uitsluitend aan particuliere praktijk wijden, klom van 27 tot 30 (28 op Java). De verloskunde werd, behalve door de 6 stadsvroedmeesteressen te Batavia, Samarang en Soerabaija, uitgeoefend door nog 14 andere geëxamineerde Europeesche vrouwen (13 op Java) en door 92 inlandsche vrouwen. Op 8 plaatsen van Java en op 3 in de Buitenbezittingen waren 24 apothekers gevestigd.

De school te Weltevreden tot opleiding van inlanders tot practische genees- en heelkundigen, telde bij het einde van den cursus 1877/78 58 leerlingen, waarvan 8 de lessen in het eerste studiejaar der geneeskundige afdeeling volgden en 50 de voorbereidende afdeeling uitmaakten. De nieuwe cursus begon met 20 leerlingen, die de eigenlijke geneeskundige vakken beoefenden, en met 38, welke nog gewone schoollessen ontvingen. De uitgaven ten behoeve der school over 1877/78, buiten die voor de lokalen, bedroegen *f* 29,026, waaronder *f* 13,106 wegens toelagen aan de leerlingen ter bestrijding van de kosten hunner voeding en kleeding.

In den loop van 1878 werden 10,984 personen in de stadsverbanden te Batavia, Samarang en Soerabaija, benevens in de zoogenaamde Chineesche hospitalen te Batavia en Samarang, verpleegd. In 8 leprozengestichten (3 op Java en 5 in de Buitenbezittingen) waren bij het einde van genoemd jaar 165 lijders aanwezig.

De bevolking der 3 krankzinnigengestichten bedroeg 231 op den 1 Januari 1878. In den loop van dat jaar werden 109 lijders opgenomen en 44 ontslagen (35 hersteld, 1 verbeterd, 7 niet verbeterd [1]), 1 niet krankzinnig), terwijl 29 overleden. Op den 31 December 1878 bleven 267 lijders in behandeling: 98 te Batavia, 109 te Samarang, 60 te Soerabaija. De percentsgewijze verhouding der herstelden en overledenen tot de verpleegden was 10,41 en 8,63.

In de volgende tabel zijn de cijfers der herstelden en overledenen, in verhouding tot de verpleegden, voor ieder gesticht afzonderlijk aangewezen:

Gesticht te	Verpleegden.	Herstelden.	Verhouding.	Overledenen.	Verhouding.
Batavia....	149	25	16,77 pCt.	21	14,09 pCt.
Samarang..	125	5	4,00 "	7	5,60 "
Soerabaija...	66	5	7,57 "	1	1,51 "

[1]) Onder dezen 4 lijders, die van het gesticht te Batavia naar de inrichting te Soerabaija werden overgebracht en alzoo onder de verpleegden tweemaal voorkomen.

Te Batavia waren de verpleegden allen Inlanders en vreemde Oosterlingen; te Samarang bevonden zich onder de lijders 50 Europeanen, te Soerabaija p. m. 30. Een aantal lijders, waaronder ook verscheidene Europeanen (meest militairen), die uit plaatsgebrek moesten afgewezen worden, werd voorloopig in de gevangenissen of in de blokzalen der militaire hospitalen verzorgd.

De gebouwen der afdeeling voor mannen van het gesticht te Buitenzorg zijn in het laatst van 1878 gereed gekomen. Een gedeelte daarvan zou voorloopig mede als vrouwenafdeeling kunnen dienst doen [1]).

Op Java en Madura nam de koepokinenting ook in 1878 toe. In het algemeen bracht de bevolking hare kinderen gaarne ter vaccinatie, maar op vele plaatsen was de revaccinatie nog steeds minder gewild. Volgens de ontvangen opgaven zijn verricht 649,615 vaccinatiën en 608,402 revaccinatiën; in 1877 waren die cijfers 594,943 en 602,306, in 1876 578,553 en 396,148. Van de vaccinatiën slaagden 1 op de 1,13, van de revaccinatiën 1 op de 1,42.

Voor de Buitenbezittingen worden opgegeven 109,342 vaccinatiën en 67,779 revaccinatiën, tegen 91,725 en 58,999 (zonder de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) in 1877 en 95,243 en 58,793 in 1876. De verhouding der geslaagde tot het geheel der verrichte vaccinatiën en revaccinatiën was als 1: 1,27 en 1: 1,80.

Bij het einde van 1878 waren 340 vaccinateurs op en buiten Java in dienst.

VEEARTSENIJDIENST. De veestapel werd in 1878 op vele plaatsen door besmettelijke ziekten zwaar geteisterd. Onder de paarden kwam veel kwade droes voor, in het bijzonder in de residentiën Batavia, Krawang en Tagal. Van de varkensziekte had men vooral in Atjeh (Samalangan), in de Westerafdeeling van Borneo (te Sintang) en in Celebes en onderhoorigheden te lijden. Het miltvuur vertoonde zich onder het rundvee: op Java in de residentiën Batavia, Preanger regentschappen, Cheribon, Tagal, Samarang, Rembang, Soerabaija, Madioen en Kediri; in de Buitenbezittingen in Atjeh, Sumatra's Westkust, Benkoelen, de Lampongsche districten, Palembang, de Wester- en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en in Celebes en onderhoorigheden. De veetyphus werd evenwel alleen in de Wes-

[1]) Blijkens de mededeeling, door den Minister van Koloniën bij de toelichting van het gewijzigd ontwerp der Indische begrooting voor 1880 gedaan, is, in de tegenwoordige financiëele omstandigheden, vooreerst althans van den bouw der tweede afdeeling afgezien.

terafdeeling van Borneo waargenomen. Zij openbaarde zich, in de maand Mei, onder het vee, dat voor de bezetting van Pontianak en Sintang uit Singapore was aangevoerd. Ten koste van ongeveer 40 pCt. van het op die plaatsen, trouwens in gering aantal, aanwezige vee, gelukte het, de ziekte uit te roeien.

In het begin van 1879 werd echter het eiland Java in veel erger mate door de runderpest bezocht. Zij ontstond in de afdeeling Meester-Cornelis, van waar zij zich weldra over een groot deel der residentie Batavia uitbreidde. Later sloeg de besmetting ook over naar de Preanger regentschappen en Bantam. De schadeloosstelling, wegens onteigening van besmette of verdachte dieren, veekralen enz. toegekend, bedroeg in Augustus *f* 917,000; de ziekte woedde toen nog voort in Batavia en Bantam [1]).

Zes gouvernementsveeartsen waren in den aanvang van 1879 beschikbaar.

BURGERLIJKE OPENBARE WERKEN. Dit hoofdstuk van het *Koloniaal Verslag*, blz. 126 vv., bevat mededeelingen omtrent het technisch personeel, de uitvoering van werken, waaronder de Bataviasche havenwerken, de werken tot beveiliging van Batavia en Samarang tegen overstrooming, enz.

Het technisch personeel der burgerlijke openbare werken, belast met de gewone werkzaamheden, bestond bij het einde van Februari 1879 uit 52 hoofd- en verdere ingenieurs en 149 architecten en opzichters. Boven de formatie werden gevoerd: 4 hoofd- en mindere ingenieurs en 12 architecten en opzichters, werkzaam bij de departementen van Binnenlandsch Bestuur en Marine, benevens 1 ingenieur, dienst doende als inspecteur der spoorwegdiensten; als inspecteurs fungeerden 3 hoofdingenieurs; bij de directie waren werkzaam gesteld: 1 hoofdingenieur, 4 ingenieurs, 1 architect (tijdelijk) en 1 opzichter; voor speciale werken afgezonderd: 13 ingenieurs en 13 opzichters.

SPOORWEGEN. Zie het *Koloniaal Verslag*, blz. 133 vv., en bijlagen Y, Z, AA en BB.

Staatsspoorwegen. Nadat bij de wet van den 6 Juni 1878 (*Stbl.* n°. 93) de noodige middelen waren beschikbaar gesteld, is een aanvang gemaakt met den aanleg der spoorwegen Buitenzorg-Tjitjalengka

1) Memorie van toelichting van het ontwerp van wet tot bekrachtiging van credieten, door den Gouverneur-Generaal geopend boven de begrooting voor 1879. (Bijlagen tot de Handelingen der Staten-Generaal 1879/80, no. 74[15]).

en Madioen-Sidoardjo met zijtak van Kertosono naar Blitar. Op den 31 Mei 1879 was de aardebaan der eerste lijn, omstreeks 183,364 meter lang, over 15,980 meter voltooid en over ongeveer 14,000 meter onderhanden; van die der tweede lijn, die, zonder den zijtak, eene lengte van 141,080 meter heeft, waren op hetzelfde tijdstip 42,897 meters gereed en 18,462 meters onderhanden.

De spoorweg van Soerabaija naar Pasoeroean (62^{946} kilometer) werd den 17 Mei 1878, en de zijtak dezer lijn, van Bangil naar Malang, (48^{313} kilometer), den 1 November tot Sengon, den 1 Mei 1879 tot Lawang, den 20 Juli tot Malang voor het verkeer geopend.

Het getal reizigers en de ontvangsten, uit het reizigersvervoer verkregen, waren in 1878:

	Getal.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse............	6,210	*f* 21,897
〃 2de 〃.............	18,028	〃 37,709
〃 3de 〃............	264,581	〃 141,156
Totaal.....	288,819	*f* 200,763

Het vervoer van betalende vrachtgoederen bedroeg eene hoeveelheid van 8,293 ton en bracht op *f* 34,050.

De uitkomsten der exploitatie-rekening blijken uit het volgende overzicht.

Ontvangsten.	Sommen.	pCt. van de bruto-ontv.	Per dag en p. kilom.	Per trein-mijl.	pCt. van de uitgaven.
Reizigers en bagage....	*f* 202,455	77,91	*f* 12.89	*f* 2.72^{6}	—
Goederen, rijtuigen, paarden en vee.........	〃 50,371	19,39	〃 3.20	〃 0.67^{8}	—
Diversen..............	〃 7,022	2,70	〃 0.45	〃 0.09^{5}	—
Totaal.....	*f* 259,849	100	*f* 16.54	*f* 3.49^{9}	—
Uitgaven.					
Algemeene kosten......	〃 36,278	13,96	〃 2.31	〃 0.48^{9}	28,64
Weg en werken........	〃 35,302	13,59	〃 2.24	〃 0.47^{5}	27,87
Tractie en onderhoud materiëel...........	〃 26,514	10,20	〃 1.69	〃 0.35^{7}	20,94
Vervoer..............	〃 28,553	10,99	〃 1.82	〃 0.38^{5}	22,55
Totaal......	*f* 126,648	48,74	*f* 8.06	*f* 1.70^{6}	100
Winst......	〃 133,201	51,26	〃 8.48	〃 1.79^{3}	—

Van de winst op de exploitatie gaat af 1 pCt. voor de afdeelingschefs bij dien tak van dienst, zoodat de netto winst voor den Staat bedraagt *f* 131,869 of 50,75 pCt. van de bruto ontvangsten.

Zie verder bijlagen Y, Z en AA.

Het rollend materiëel bestond bij het einde van 1878 uit 7 loco-

motieven voor personentreinen en 3 voor goederentreinen, 2 rijtuigen der 1ste klasse, 6 der 2de en 15 der 3de kl., 3 bagagewagens, 6 paarden- en veewagens, 101 goederenwagens (21 gesloten, 30 met dekkleeden, 50 open) en 2 stellen gekoppelde wagens voor vervoer van lang hout.

Het spoorweglijntje in Atjeh, dat het zeehoofd te Olehleh met Kotta Radja verbindt, heeft eene lengte van ongeveer 5 kilometer. De opbrengst van het vervoer van personen en goederen, voor zoover dit tegen betaling geschiedde, bedroeg in 1877 *f* 51,417, in 1878 *f* 49,521.

Particuliere spoorwegen. De renteloze schuld van de Nederlandsch-Indische spoorweg-maatschappij aan den Staat, wegens de vóór 1876 genoten voorschotten voor rente-garantie, bedroeg na uitkeering van *f* 4,989 uit de zuivere winst over 1878, *f* 3,301,146. Van al hare leeningen was op den 1 Januari 1879 een kapitaal van *f* 12,118,000 aan obligatiën in omloop. Aan de aandeelhouders werd over 1878 uitgekeerd een bedrag van *f* 626,375, zijnde een dividend van 6¼ pCt. over het geplaatste kapitaal, tegen *f* 575,920 (5¾ pCt.) in 1877 en *f* 525,525 (5¼ pCt.) in 1876.

Het bedrag, uitgegeven voor den spoorweg Samarang-Vorstenlanden werd in de balans onder ult°. December 1878 gesteld op *f* 19,189,887, en dat der uitgaven voor de lijn Batavia-Buitenzorg op *f* 3,375,275.

De eerstgenoemde weg heeft eene lengte van p. m. 203 kilometer (normaal spoor), de laatste van ruim 58 kilometer (smal spoor).

Het rollend materiëel bestond bij het einde van 1878 uit:

Samarang-Vorstenlanden: 19 locomotieven, 46 rijtuigen, 12 bagage- en 311 andere wagens, waaronder 101 gesloten goederen- en een gelijk getal platte wagens.

Batavia-Buitenzorg: 8 tender-locomotieven, 37 rijtuigen en 74 bagage-, goederen-, vee- en houtwagens, onder welke 22 gesloten goederenwagens. Het vervoer was in 1878, als volgt:

	Samarang-Vorstenlanden.		Batavia-Buitenzorg.	
	Getal.	Opbrengst.	Getal.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse	6,549	*f* 35,342	19,237	*f* 21,392
〃 2de 〃	29,437	〃 83,996	154,895	〃 85,585
〃 3de 〃	423,031	〃 337,994	695,983	〃 266,139
〃 4de 〃	505,053	〃 52,793	—	〃 —
Militairen	13,104	〃 12,993	23,907	〃 4,476
Gevangenen	3,977	〃 4,164	1,421	〃 955
1878. Totaal	981,151	*f* 527,282	895,443	*f* 378,547
1877. 〃	957,195	〃 542,997	766,809	〃 354,256

GOEDEREN.	Tonnen.	Opbrengst.	Tonnen.	Opbrengst.
Koopmansgoederen....161,545		*f* 1,690,424	40,562	*f* 195,518
Dienstgoederen..........6 400		〃 29,222	4,992	〃 4,062
1878...........167,945		*f* 1,719,646	45,554	*f* 199,580
1877...........153,215		〃 1,738,203	52,346	〃 193,116

De exploitatierekening was:

Ontvangsten.	Samarang-Vorstenlanden.	Batavia-Buitenzorg.
Reizigers en bagage................*f*	531,396	*f* 383,335
Goederen, rijtuigen, paarden en vee .〃	1,754,009	〃 215,403
Diversen...........................〃	85,105	〃 27,311
Totale ontvangst.......*f*	2,370,510	*f* 626,049

Uitgaven.	Samarang-Vorstenlanden.	Batavia-Buitenzorg.
Algemeene kosten................*f*	151,266	*f* 47,535
Weg en werken...................〃	371,318	〃 53,715
Tractie.........................〃	380,239	〃 64,928
Exploitatie.....................〃	152,089	〃 71,113
Totale uitgaaf.......*f*	1,054,912	*f* 237,291
Winst in 1878.......〃	1,315,598	〃 388,758
〃 〃 1877.......〃	1,285,371	〃 352,617

De verhoudingen waren:

Spoorweg Samarang-Vorstenlanden.

Ontvangsten.	pCt. van de bruto-ontv.	per jaar en p. kilometer.	per dag en p. kilometer.	per trein-mijl.	pCt. van de uitgaaf.
Reizigers en bagage..	22.4	*f* 2,618	*f* 7.17	*f* 1.48	—
Goederen, vee enz...	74.0	〃 8,640	〃 23.67	〃 4.90	—
Diversen............	3.6	〃 419	〃 1.15	〃 0.24	—
Totaal..........	100	*f* 11,677	*f* 31.99	*f* 6.62	—
Uitgaven.					
Algemeene kosten....	6.4	*f* 745	*f* 2.04	*f* 0.42	14.2
Weg en werken.....	15.7	〃 1,829	〃 5.02	〃 1.04	35.2
Tractie.............	16.1	〃 1,873	〃 5.13	〃 1.06	36.2
Exploitatie..........	6.4	〃 749	〃 2.05	〃 0.43	14.4
Totaal...........	44.6	*f* 5,196	*f* 14.24	*f* 2.95	100
Winst in 1878....	55.4	〃 6,481	〃 17.75	〃 3.67	—
〃 〃 1877....	53.5	〃 6,332	〃 17.34	〃 3.55	—

Spoorweg Batavia—Buitenzorg.

Ontvangsten.	pCt. van de bruto ontv.	pr. jaar en pr. kilomet.	pr. dag en pr. kilomet	pr. trein-mijl.	pCt. van de uitgaaf.
Reizigers en bagage..	61.3	*f* 6,609	*f* 18.12	*f* 2.31	—
Goederen, vee enz...	34.4	〃 3,714	〃 10.16	〃 1.30	—
Diversen............	4.3	〃 471	〃 1.29	〃 0.16	—
Totaal...........	100	*f* 10,794	*f* 29.57	*f* 3.77	—

Uitgaven.					
Algemeene kosten.....7.6	*f* 820	*f* 2.24	*f* 0.29	20.00
Weg en werken 8.6	" 926	" 2.53	" 0.32	22.7
Tractie en onderhoud				
van materiëel......10.3	" 1,119	" 3.07	" 0.39	27.3
Exploitatie...........11.4	" 1,226	" 3.36	" 0.43	30.0
Totaal.............37.9	*f* 4,091	*f* 11.20	*f* 1.43	100
Winst in 1878.....62.1	" 6,703	" 18.37	" 2.34	—
" " 1877.....59.4	" 6,079	" 16.65	" 2.13	—

Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar bijlage BB van het *Koloniaal Verslag.*

STOOMWEZEN. Zie *Koloniaal Verslag*, bladz. 140 v., en bijlage CC.

Het getal stoomketels, in gebruik bij particulieren, bedroeg op het einde van 1878 1,266, met een verwarmingsoppervlak van 53,755 vierk. meter. Van deze waren geplaatst: 943 in suikerfabrieken, 46 in werkplaatsen, 22 in houtzagerijen, 12 in rijstpelmolens, 23 in ijsfabrieken, 10 in arakstokerijen, 4 in broodbakkerijen, 3 in indigofabrieken, 5 op koffieondernemingen, 1 in eene olieperserij, boekdrukkerij, kapasfabriek, chemicaliënfabriek, kalkbranderij, 2 in steenbakkerijen, 4 op eén droogdok, 4 in waterzuiveringsfabrieken, 124 in stoomschepen, 30 dienden tot het drijven van centrifugaalpompen, 29 waren bestemd voor locomotieven.

Omtrent de stoomketels, voor 's lands dienst in gebruik, die niet vallen onder de toepassing van het reglement van toezicht, werden door de ambtenaren van het stoomwezen geene opgaven verstrekt.

POSTERIJEN EN TELEGRAPHIE. Zie, behalve het *Koloniaal Verslag*, bladz. 141 vv., en bijlage DD, de *Verslagen van den gouvernements-post- en telegraafdienst in Nederlandsch Indië.*

Vereenigde dienst. Voor de ontworpen uitbreiding van het post- en telegraafverkeer op Java en Sumatra werd het personeel, met den kantoordienst belast, in het begin van 1879 gebracht op 99 kantoorchefs, 133 commiezen, 40 adjunct-commiezen en 56 hulpcommiezen.

Brievenposterij. In verband met het op den 1 Juni 1878 te Parijs gesloten verdrag ter herziening van het postverdrag van Bern, zijn nadere regelingen gemaakt omtrent het port der brieven en verdere stukken, die tusschen Nederland en Indië worden uitgewisseld. Bij deze regelingen bleef het port der brieven (25 cent voor gefrankeerde

en 40 cent voor ongefrankeerde brieven, per 15 gram) onveranderd; voor de briefkaarten werd het verlaagd van 12½ tot 7½ cent, en voor de akten en geschreven bescheiden (papiers d'affaires), de gedrukte stukken en de monsters van koopwaren van 7½ tot 5 cent per 50 gram, met toepassing echter van een minimum, wat de akten en geschreven bescheiden betreft, van 15 cent, en wat de monsters aangaat, van 7½ cent, voor elke verzending onder een afzonderlijk adres.

Het volgende driejarig overzicht betreffende het postverkeer is ontleend aan bijlage DD. De cijfers over 1878 zijn nog van voorloopigen aard.

1°. *Binnenlandsch verkeer.*	1876.	1877.	1878.
Gefrankeerde brieven	1,911,812	2,046,592	2,205,197
Ongefrankeerde brieven	296,392	274,355	321,509
Dienstbrieven	715,709	729,337	812,808
Totaal	2,923,913	3,050,284	3,339,514
Dagbladen	1,705,389	1,605,090	1,807,650
Andere drukwerken	77,364	159,138	151,115
Aan postw. overgemaakte sommen	*f* 4,556,075	*f* 5,046,468	*f* 5,064,618
2°. *Buitenlandsch verkeer.*			
Ontvangen brieven	219,729 [1])	241,873	294,066
Verzonden brieven	213,255 [1])	258,244	287,110
Totaal	432,984 [1])	500,117	581,176
Drukwerken	682,367 [2])	48,784 [3])	58,727 [3])
Waarvan ontvangen	525,993	40,211	51,356
〃 verzonden	156,374	8,573	7,371
Uit Ned. Indië per postw. verzonden:			
naar Nederland	945,669	960,477	1,021,915
〃 and. landen van Europa	7,426	31,170	58,047
Naar Ned. Indië verzonden:			
uit Nederland	44,732	41,683	50,016
〃 andere landen van Europa	1,777	4,441	8,788
3°. *Briefkaarten.*			
Uitgegeven: enkele a 5 ct.	254,308	265,177	294,465
Uitgegeven: dubbele a 10 ct.	15,627	20,202	31,243
Uitgegeven: buitenl. a 12½ ct.	—	9,884	10,640
Totaal	269,935	295,263	336,348

[1]) Deze getallen zijn de opgegeven totaal-cijfers der brieven, met de onderscheidene brievenmalen vervoerd. Intusschen geeft de optelling van de voor elke brievenmaal afzonderlijk vermelde cijfers, die de ontvangen en verzonden brieven te zamen betreffen, een totaal van 431,057 brieven, dus 1,927 minder. Dit verschil is, blijkens eene aanteekening in bijlage DD, niet kunnen opgehelderd worden.

[2]) *Stuks.* [3]) Kilogrammen.

De gewone ontvangsten der brievenposterij over de drie laatste jaren bedroegen [1]):

	1876.	1877.	1878.
Porten en recht op postwissels	*f* 157,338	*f* 137,914	*f* 129,330
Gedebiteerde post- (frankeer-)zegels, portzegels, briefkaarten en omslagen voor brieven	〃 526,185	〃 500,307	〃 494,004
Passagegelden [2])	〃 39,251	〃 50,433	〃 41,860
Totaal....	*f* 722,774	*f* 688,654	*f* 665,194

Paardenposterij. De gouvernements- en de binnenlandsche paardenposterij, vroeger regentsposterij genoemd, gaven de volgende uitkomsten, voor wat de ontvangst betreft [1]):

	Gouvernementspaardenposterij.		
Getal verstrekkingen aan:	1876.	1877.	1878.
particuliere reizigers	530	457	423
dienstreizigers	3,576	3,161	3,348
Ontvangst van particuliere reizigers...	*f* 24,383	*f* 23,263	*f* 20,414
Fictief bedrag der verstrekkingen aan dienstreizigers	〃 124,060	〃 122,614	〃 122,642

	Binnenlandsche paardenposterij.		
Getal verstrekkingen aan:	1876.	1877.	1878.
particuliere reizigers	1,228	927	845
dienstreizigers	8,594	9,040	9,358
Ontvangst van particuliere reizigers...	*f* 60,346	*f* 42,652	*f* 40,761
Fictief bedrag der verstrekkingen aan dienstreizigers	〃 305,778	〃 312,263	〃 331,642

Telegraphie. Bij het einde van 1877 bedroeg de lengte der telegraaflijnen, ongerekend 103,60 kilometer telegraafkabel tusschen Java en Sumatra, op Java 3521,02 kilometer met 4820,15 kilometer draad, op Sumatra 2029,18 kilometer met dezelfde draadlengte. In 1878 werd het telegraafnet weder, doch niet belangrijk, uitgebreid. Welke wijziging daardoor in de vermelde cijfers gebracht is, werd nog niet opgegeven.

1) De opgave over 1877 is verbeterd; die over 1878 bevat slechts voorloopige cijfers.

2) Wegens personenvervoer per brievenpostwagen.

Omtrent de exploitatie der gouvernementstelegrafen het volgende:

Binnenlandsche telegrammen.	1876.	1877.	1878.
Handels- en scheepvaartberichten......	103,277	117,668	108,963
Dagbladberichten......................	1,481	740	1,634
Berichten van gemengden aard........	184,485	178,317	181,063
Totaal....	289,243	296,725	291,660
Buitenlandsche telegrammen.			
Verzonden..........................	8,067	12,441	11,656
Ontvangen..........................	8,800	12,613	12,066
Doorgezonden......................	6,790	15,118	18,777
Totaal......	23,657	40,172	42,499
Binnenlandsche regeeringsberichten.......	23,320	21,725	23,023
Dienstberichten......................	13,080	13,606	14,180

De werkelijke opbrengst van verzonden telegrammen was: in 1876 *f* 767,959, in 1877 *f* 920,295, in 1878 *f* 872,348, waarvan aan andere staten en aan maatschappijen werd uitgekeerd respectievelijk *f* 304,703, *f* 415,362, *f* 388,028, zoodat de zuivere opbrengst bedroeg *f* 463,256, *f* 504,933, *f* 484,320. De opbrengst der binnenlandsche regeeringstelegrammen, voor memorie uitgetrokken, maakte in die jaren eene som uit van *f* 78,515, *f* 70,627, *f* 70,034.

De cijfers voor 1877 zijn meerendeels verbeterd; die voor 1878 zullen vermoedelijk later blijken nog eenige verandering te moeten ondergaan.

Aan de „Eastern Extension Australasia and China Telegraph-Company" werd in 1879 concessie verleend voor eene tweede telegraaflijn tusschen Banjoewangi (oostkust van Java) en Port Darwin (Australië), en voor eene lijn tusschen Banjoewangi en Singapore. Deze lijnen moeten vóór den 12 Juli 1880 in werking zijn gebracht. Tot haar aanleg is de Maatschappij door subsidiën van de Australische koloniën in staat gesteld.

FINANCIËN. Zie, behalve het *Koloniaal Verslag*, blz. 145 v., de bijlagen C en D der rede, door den Minister van Financiën gehouden bij de indiening der Staatsbegrooting voor 1880 en de begrootingen van Nederlandsch Indië voor 1879 en 1880.

In millioenentallen guldens bedroegen de

	Ontvangsten in:			*Uitgaven* in:		
	Indië.	Nederland.	Totaal.	Indië.	Nederland.	Totaal.
1865	61.1	58.7	119.8	80.8	8.3	89.2
1866	62.5	56.1	118.6	85.7	10.8	96.6
1867	56.6	54.7	111.4	77.4	6.9	84.3
1868	59.9	45.7	105.7	77.4	10.6	88.1
1869	61.6	46.1	107.7	83.5	10.2	93.8
1870	65.2	50.2	115.4	86.6	10.9	97.5
1871	74.1	53.7	127.8	86.7	11.8	98.6
1872	74.5	50.1	130.1	91.4	17.8	109.2
1873	77.7	50.5	140.1	97.2	28.7	125.9
1874	84.7	53.6	140.8	105.8	15.3	121.1
1875	89.0	53.2	160.3	106.5	33.6	140.1
1876	85.8	48.7	145.2	129.3	23.8	153.1
1877	91.6	57.6	157.0	127.4	25.7	153.1
1878	88.5	49.6	143.2	123.1	19.8	142.9

Onder het totaal der ontvangsten zijn, te beginnen met 1872, begrepen bijdragen uit de saldo's van vroegere diensten, uitmakende voor:

1872	*f* 5,497,240	1876	*f* 10,764,000
1873	〃 11,880,000	1877	〃 7,806,635
1874	〃 2,420,000	1878	〃 5,043,365
1875	〃 18,118,177		

De hoofdsommen der begrooting voor 1879 met de latere verhoogingen, volgens de wetten van den 13 November en den 26 December 1879 (*Staatsblad* n°. 188 en 228), en die der begrooting voor 1880, volgens het *Staatsblad* van 1879, n°. 198, 199, 200 en 201, zijn aangewezen in de onderstaande tabellen.

UITGAVEN.

AFDEELINGEN.	1879. HOOFDST. I. Nederland.	1879. HOOFDST. II. Indië.	1879. TOTAAL.	1880. HOOFDST. I. Nederland.	1880. HOOFDST. II. Indië.	1880. TOTAAL.
I. Regeering en Hooge Collegiën	*f* 30,100	*f* 1,223,393	*f* 1,253,493	*f* 32,100	*f* 1,225,033	*f* 1,257,133
II. Dept. van Justitie	〃 4,100	〃 5,222,605	〃 5,226,705	〃 1,100	〃 4,915,899	〃 4,916,999
III. 〃 〃 Financiën	〃 4,807,072	〃 7,172,682	〃 11,979,754	〃 5,117,224	〃 7,264,589	〃 12,381,813
IV. 〃 〃 Binnenl. Bestuur	〃 5,262,823	〃 41,410,983	〃 46,673,806	〃 5,485,373	〃 40,940,484	〃 46,425,857
V. Dept. van Onderwijs, Eeredienst en Nijverh.	〃 487,999	〃 11,444,738	〃 11,932,737	〃 445.370	〃 10,266,132	〃 10,711,502
VI. Dept. der Burgerlijke Openbare Werken	〃 4,763,470	〃 20,319,155	〃 25,082,625	〃 3,957,334	〃 19,553,364	〃 23,510,698
VII. Dept. van Oorlog	〃 5,358,819	〃 30,950,715	〃 36,309,534	〃 5,351,414	〃 29,595,797	〃 34,947,211
VIII. 〃 〃 Marine	〃 6,145,349	〃 6,728,553	〃 12,873,902	〃 4,664,161	〃 6,268,120	〃 10,932,281
IX. Bijdrage aan de Rijksmiddelen	Memorie.	—	Memorie.	Memorie.	—	Memorie.
Totaal	*f* 26,859,732	*f* 124,472,824	*f* 151,332,556	*f* 25,054,076	*f* 120,029,418	*f* 145,083,494

Inkomsten.

HOOFDSTUK I. *Middelen in Nederland.*

AFDEELINGEN.	1879.	1880.
1. Verkoop van koffie	*f* 44,904,757	*f* 44,775,564
2. 〃 〃 kina	〃 146,588	〃 146,908
3. 〃 〃 Banka-tin	〃 2,963,100	〃 2,612,796
4. 〃 〃 tin, in natura als pachtschat te voldoen door de Billiton-Maatschappij	〃 76,048	〃 93,100
5. Uitkeering van de zuivere baten van den spoorweg van Samarang naar Djokjokarta	〃 765,000	〃 765,000
6. Kortingen ten behoeve van de burgerlijke pensioenen	〃 13,000	〃 14,000
7. Andere ontvangsten tegenover posten van uitgaaf van civielen of algemeenen aard	〃 97,000	〃 97,000
8. Ontvangsten tegenover de uitgaven voor het dep. van Oorlog in N. Ind.	〃 14,800	〃 17,800
9. Idem voor het dep. van Marine in Ned. Indië	〃 559,527	〃 560,463
Totaal....	*f* 49,539,820	*f* 49,082,631

HOOFDSTUK II. *Middelen in Nederl. Indië.*

AFDEELINGEN.	1879.	1880.
1. Regeering en Hooge Collegiën......	*f* 650	*f* 1,200
2. Dept. van Justitie	〃 332,100	〃 318,100
3. 〃 〃 Financiën	〃 39,203,400	〃 40,039,000
4. 〃 〃 Binnenl. Bestuur	〃 40,619,196	〃 41,085,819
5. 〃 〃 Onderw., Eered. en Nijverh.	〃 7,835,200	〃 7,864,470
6. 〃 der Burg. Openb. Werken.....	〃 2,221,000	〃 2,351,600
7. 〃 van Oorlog	〃 548,200	〃 580,700
8. 〃 〃 Marine	〃 512,600	〃 538,500
9. Ontvangsten van gemengden aard en toevallige baten	〃 627,000	〃 588,000
Totaal.....	*f* 91 899,346	*f* 93,367,389
De middel. in Nederl. zijn geraamd op.	〃 49,539,820	〃 49,082,631
Gezamenlijke middelen......	*f* 141,439,166	*f* 142,450,020

Na deze opgave van de totalen der afdeelingen volgen thans, in de eerste plaats, de sommen, die voor de verschillende onderafdeelingen der begrooting van uitgaven voor 1880 geraamd zijn.

Uitgaven in Nederland.

I. *Regeering en Hooge Collegiën.* Gouverneur-Generaal *f* 23,000 (pensioenen van 4 oud-Gouverneurs-Generaal). Algemeene secretarie en secretarie van den Raad van N. I. *f* 8,000. Algemeene Rekenkamer *f* 100. Onvoorziene uitgaven *f* 1,000.

II. *Departement van Justitie.* Het Departement *f* 100. Onvoorziene uitgaven *f* 1,000.

III. *Departement van Financiën.* Algemeene kassen *f* 60,000. Verpachte middelen *f* 900,000 (aankoop en vervoer van Levantsch opium). In- en uitvoerrechten en accijnsen *f* 12,000. Klein zegel *f* 7,000. Verlofs- en nonactiviteitstractementen, wachtgelden, pensioenen, enz. *f* 3,817,188. Verpleging enz. van gegageerden *f* 67,836. (Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek *f* 67,300. Soldijen en toelagen, aan eereteekens verbonden, *f* 22,200. Uitrusting, voorloopig tractement enz. van burgerlijke ambtenaren *f* 100,000. Keuring, aankoop en vervoer van uit te zenden goederen enz. *f* 31,000. Onvoorziene uitgaven *f* 100,000.

IV. *Departement van Binnenlandsch Bestuur.* Vorsten, grooten, staatsgevangenen, enz. *Memorie* (geschenken voor vorsten en grooten). Kadastrale en statistische opnemingen *f* 20,000. Koffie *f* 5,061,434 (vervoer, bewaring, verkoop en aflevering *f* 4,761,434). Kina *f* 15,079 (id. *f* 14,722). Boschwezen *f* 3,860 (opleiding tot ambtenaar voor den dienst van het boschwezen *f* 3,360). Commissie aan de Nederl. Handelmaatschappij voor de werkzaamheden harer factorij *f* 70,000. Transportkosten (van niet-militaire gouvernementspassagiers) uit en naar N. I. *f* 290,000. Onvoorziene uitgaven *f* 25,000.

V. *Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.* Onderwijs *f* 26,200 (opleiding van personen ten behoeve van het onderwijs *f* 6,200). Kunsten en wetenschappen *f* 7,000. Landsdrukkerij *f* 80,000. Ambtenaarsexamen *f* 8,000. Eeredienst *f* 1,000. Geneeskundige dienst *f* 98,500. Veeartsenijdienst *f* 600 (opleiding tot veearts). Mijnwezen in het algemeen *f* 42,106 (opleiding tot adspirant-ingenieur voor den dienst der domeinen *f* 3,106). Tin *f* 171,964 (vervoer, bewaring, verkoop en aflevering *f* 169,964). Onvoorziene uitgaven *f* 10,000.

VI. *Departement der Burgerlijke Openbare Werken.* Burgerlijke openbare werken *f* 335,534 (opleiding tot adspirant-ingenieur *f* 534). Aanleg van havenwerken bij Batavia *f* 795,000. Post- en telegraafdienst *f* 245,200. Spoorwegen *f* 2,511,800 (rente van 4½ pCt. over

een kapitaal van *f* 17 millioen, door den Staat over een tijdvak van 38 jaar, eindigende den 31 Dec. 1906, gewaarborgd aan de vennootschap tot het aanleggen en exploiteeren van den spoorweg van Soerakarta naar Djokjokarta — wet van den 10 April 1869, *Staatsblad* n°. 66 — *f* 765,000). Exploitatie van staatsspoorwegen, voor zoover niet in de voorgaande onderafdeeling begrepen, *f* 64,800. Onvoorziene uitgaven *f* 5,000.

VII. *Departement van Oorlog.* Officieren in buitengewonen dienst *f* 29,275. Militaire verlofstraclementen *f* 380,000. Opleiding tot officier *f* 306,454. Uit- en terugzending van militairen *f* 1,552,185. Oprichting van een corps militairen, geschikt en gereed om, wanneer noodig, naar de koloniën en overzeesche bezittingen gezonden te worden *Memorie.* Militaire veroordeelden *f* 33,000. Nalatenschappen *f* 500. Materiëel *f* 3,000,000. Onvoorziene uitgaven *f* 50,000.

VIII. *Departement van Marine.* Maritieme etablissementen en magazijnen *f* 2,000. Personeel der zeemacht *f* 1,930,661. Materiëel der zeemacht *f* 2,681,500 (afbouw en uitrusting van 2 schroefstoomschepen 4de klasse voor de Indische militaire marine en van 2 zeestoomers voor de gouvernementsmarine *f* 635,000). Onvoorziene uitgaven *f* 50,000.

IX. *Bijdrage van Nederlandsch Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven* voor 1880. *Memorie.*

Uitgaven in Nederlandsch Indië.

I. *Regeering en Hooge Collegiën.* Gouverneur-Generaal *f* 160,000. Staf van idem *f* 29,940. Tuinen en inventaris van zijne verblijven *f* 14,000. Raad van N. I. *f* 151,200. Algemeene secretarie en secretarie van den Raad van N. I. *f* 364,653. Algemeene Rekenkamer *f* 440,740 (tijdelijke uitbreiding van het personeel tot bijwerking van achterstand *f* 70,000). Reis- en verblijfkosten en tafelgelden *f* 63,000. Onvoorziene uitgaven *f* 1,500.

II. *Departement van Justitie.* Het Departement *f* 111,480. Hoog Gerechtshof en Hoog Militair Gerechtshof *f* 308,184. Raden van justitie *f* 402,113. Rechtbanken van omgang, landraden, residentieraden en andere rechtbanken *f* 1,035,345. Verdere kosten van het rechtswezen *f* 463,579. Wees- en boedelkamers *f* 362,092. Renten op borgtochten ten gevolge van het reglement op de drukwerken *f* 500. Pandelingen *f* 50. Gevangenen, kettinggangers en bannelingen *f* 2,132,556. Invoering van een nieuw stelsel van

dwangarbeid. *Memorie.* Onderzoek en voorbereiding der maatregelen tot volledige uitvoering van de afschaffing der slavernij in de Buitenbezittingen *Memorie.* Onvoorziene uitgaven *f* 100,000.

III. *Departement van Financiën.* Het Departement *f* 201,700. Aanslag en invordering van belastingen, andere dan de in en uitvoerrechten en accijnsen, toezicht op de heffing, enz. *f* 200,000. Algemeene kassen *f* 620,783. Verpachte middelen *f* 1,736,500 (inkoop en vervoer van Bengaalsch amfioen *f* 1,387,500). In- en uitvoerrechten en accijnsen *f* 752,277. Verponding *f* 26,840. Openbare verkoopingen *f* 238,719. Klein zegel *f* 39,470. Kosten van andere belastingen *f* 357,000. Verlofs- en non-activiteitstractementen, wachtgelden, pensioenen, enz. *f* 2,345,000. Voorschotten op tractementen enz. *f* 575,000. Soldijen en toelagen, aan eereteekenen verbonden, *f* 19,300. Bestellingen van het Ministerie van Koloniën *f* 2,000. Onvoorziene uitgaven *f* 150,000.

IV. *Departement van Binnenlandsch Bestuur.* Het Departement *f* 193,596. Europeesch bestuur *f* 4,833,821 (jaarwedden van 2 gouverneurs, 37 residenten en 106 adsistent-residenten, waarvan 4 voor de politie, *f* 1,441,000; idem van 216 controleurs en 73 adspirant-controleurs *f* 1,081,500). Inlandsch bestuur *f* 4,322,347. Uitbreiding van het bestuurspersoneel in Celebes en onderhoorigheden *Memorie.* Vorsten, grooten, gezanten, staatsgevangenen enz. *f* 2,322,054. Publieke feesten *f* 17,019. Gewestelijke politievaartuigen *f* 53,552. Gewapende corpsen (barissans, pradjoerits en schutterijen) *f* 355,976. Uitroeiing van tijgers *f* 26,000. Andere plaatselijke uitgaven in het belang der openbare orde en veiligheid *f* 83,400. Landbouw in het algemeen en veeteelt *f* 329,337 (toezicht over de waterleidingen, sluizen, kanalen en dammen *f* 174,867; idem over de cultures in de Buitenbezittingen *f* 45,900; aankoop van zaadpadi, landbouwgereedschappen enz. ter verstrekking aan de bevolking en uitgaven tot bevordering der cultures *f* 30,000; landbouwinrichting te Soekaradja *f* 38,760; aanmoediging van de paarden- en veeteelt *f* 15,000). Landelijke inkomsten en andere grondlasten *f* 1,664,856. Kadastrale en statistische opnemingen *f* 520,580 (verzameling van statistische gegevens *Memorie*). Koffie *f* 17,653,921. Suiker *f* 6,132,192. Kina *f* 65,400. Vogelnesten *f* 5,926. Boschwezen *f* 591,936. Beheer van 's lands civiele pakhuizen *f* 250,208. Paketvaart *f* 511,703 (subsidie voor een stoomvaartdienst tusschen Soerabaija en Australië *f* 100,000; idem tusschen Soerabaija, Makasser, Manilla en China *f* 40,000). Transportkosten (van burgerlijke

gouvernementspassagiers) uit en naar Nederland, en reis- en verblijfkosten in Indië *f* 755,000. Onvoorziene uitgaven *f* 250,000.

V. *Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.* Het Departement *f* 119,310. Onderwijs voor Europeanen en met deze gelijkgestelden *f* 1,364,930 (middelbaar onderwijs *f* 340,170, lager onderwijs *f* 1,024,760). Onderwijs voor de inlandsche bevolking *f* 1,131,724 (scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs ten behoeve van zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders te Magelang, Bandong, Probolinggo en Tondano *f* 46,350; eerste inrichting van idem *f* 17,400). Kunsten en wetenschappen *f* 161,543 (5 ambtenaren voor de beoefening van Indische talen en 1 voor de Javaansche taal *f* 36,600; subsidien aan wetenschappelijke vereenigingen *f* 12,000; 's lands plantentuin te Buitenzorg en daartoe behoorende bergtuinen *f* 54,480; landbouwschool te Buitenzorg *f* 24,060). Landsdrukkerij *f* 111,172. Ambtenaarsexamen *f* 25,000. Eeredienst *f* 578,760 (jaarwedden enz. van 32 predikanten, 25 hulppredikers, 2 veldpredikers, 8 inlandsche leeraren en 14 R.-K. geestelijken, benevens 2 predikanten en 6 R.-K. geestelijken zonder vaste standplaats, voor de tijdelijke waarneming van den dienst bij ontstentenis van den titularis, *f* 456,600; opleiding van elèves tot inlandsche leeraren bij de inlandsche Protestantsche gemeenten *f* 14,400; jaarwedden en toelagen van 12 zendelingen en 1 zendeling-leeraar *f* 17,200). Armwezen *f* 92,208. Geneeskundige dienst *f* 1,624,642 (eerste inrichting der 1ste afdeeling van het krankzinnigengesticht te Buitenzorg, personeel en verplegingskosten *f* 200,000). Veeartsenijdienst *f* 31,280. Nijverheid in het algemeen *f* 18,200. Mijnwezen in het algemeen *f* 281,324 (3 hoofdingenieurs en 12 ingenieurs *f* 99,600). Tin *f* 2,208,956. Steenkolen *f* 113,708. Zout *f* 2,303,375. Onvoorziene uitgaven *f* 100,000.

VI. *Departement der Burgerlijke Openbare Werken.* Het Departement *f* 113,640. Personeel van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken *f* 1,148,626 (10 hoofdingenieurs, 49 ingenieurs, 9 adspirant-ingenieurs, 20 architecten en 143 opzichters *f* 913,050). Gebouwen onder burgerlijk beheer *f* 2,617,343. Bevloeiingswerken, bruggen, wegen enz. *f* 4,117,933. Werken ter beveiliging van Batavia tegen overstrooming *f* 100 000. Aanleg van havenwerken bij Batavia *f* 2,026,000. Hulpinrichtingen (brandwezen, baggermolens, enz.) *f* 220,324. Aanschaffing van materialen, enz. *f* 30,000. Huishuur- indemniteit en lokaalhuur *f* 780,000. Stoomwezen *f* 43,030. Post- en telegraafdienst *f* 2,005,388. Aanleg en uitrusting van

staatsspoorwegen *f* 5,733,400 (lijn Buitenzorg-Bandong-Tjitjalengka *f* 2,197,000; lijn Madioen-Blitar-Soerabaija *f* 3,329,000). Exploitatie van staatsspoorwegen, voor zoover niet begrepen in de vorige onderafdeeling, *f* 500,000. Toezicht op de particuliere spoorwegen, voor zoover de daarmede in verband staande uitgaven niet zijn begrepen in de onderafdeeling „Aanleg en exploitatie van staatsspoorwegen", *f* 17,680. Onvoorziene uitgaven *f* 100,000.

VII. *Departement van Oorlog.* Het Departement *f* 412,164. Generale staf *f* 425,065. Administratie *f* 639,258. Gewestelijke en plaatselijke kommandementen *f* 239,690. Infanterie *f* 4,507,588. Cavalerie *f* 344,625. Artillerie *f* 1,598,780. Afzonderlijke inlandsche corpsen (legioenen der vorsten van Soerakarta en Djokjokarta) *f* 141,319. Remonte en paardenstoeterij *f* 83,400. Genie *f* 407,074. Geniewerken *f* 1,812,500 (bouw van permanente troepen-kampementen te Buitenzorg en Fort de Kock, van permanente troepen- en officierskampementen te Magelang, Malang en Padang, van een permanent cavalerie-kampement te Soerakarta, van militaire etablissementen te Goenong-Sitoelie (Sumatra's Westkust), Bentok (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en Bandjermasin, en van een permanent logies ter Sumatra's Oostkust *f* 595,000). Huis-, bureau- en magazijnhuur enz. *f* 603,000. Geneeskundige dienst *f* 1,225,146. Militaire, gevangenissen en andere gerechtskosten *f* 79,101. Bijzondere inrichtingen (militaire school te Meester-Cornelis, corps pupillen te Gombong, stafmuziek, enz.) *f* 191,918. Werving *f* 925,000. Soldijen en gratificatiën, aan eereteekenen verbonden, *f* 20,000. Levensmiddelen, brand- en lichtstoffen en fourages *f* 4,885,769. Kleeding, equipement, velduitrusting, fournituren, harnachement, huisraad, stal- en verdere behoeften voor de troepen, zieken- en andere inrichtingen *f* 999,000. Vervoer van personen, goederen, paarden en vee *f* 1,629,800. Tractementen en fouragegelden van officieren op non-activiteit, wachtgelden van militaire ambtenaren en onderstand *f* 35,200. Voorschotten op tractement of andere inkomsten *f* 258,400. Expeditiën en troepen te velde *f* 8,082,000 (kosten van de bezetting van Atjeh *f* 7,882,000). Onvoorziene uitgaven *f* 50,000.

VIII. *Departement van Marine.* Het Departement en de algemeene dienst *f* 223,920. Maritieme etablissementen en magazijnen *f* 1,174,218. Geographische dienst en magnetische en meteorologische waarnemingen *f* 115,560. Hydrographische dienst *f* 34,890. Haveninrichtingen *f* 156,329. Bebakening, kustverlichting en loodswezen *f* 566,903.

Personeel der zeemacht *f* 2,141,800. Materiëel der zeem. *f* 1,467,000. Reis-, verblijf- en transportkosten *f* 152,500. Huishuur-indemniteit en lokaalhuur *f* 12,000. Voorschotten op tractement of andere inkomsten *f* 23,000. Onvoorziene uitgaven *f* 200,000.

Omtrent de *middelen in Nederland*, voor 1880 geraamd, teekenen wij het volgende aan.

Bij de raming van de opbrengst der gouvernementsproducten is gerekend op den verkoop, voor de koffie, van 50,575,000 kilogr. a 45 cent, voor de kina, van 45,800 kil. bast a *f* 1,62 per ½ kil., voor het Banka-tin, van 3,660,000 kilogr. a *f* 36 per 50 kilogram. De daarvoor in den staat uitgetrokken cijfers zijn die der geraamde zuivere opbrengst. De hoeveelheid tin, als pachtschat door de Billitonmaatschappij te leveren, is op 2,200 pikols begroot.

De post van *f* 765,000 wegens uitkeering der zuivere baten van den spoorweg van Samarang naar Djokjokarta is tegenhanger eener gelijke som, onder de uitgaven opgenomen voor rente van een kapitaal van *f* 17 millioen, welke aan de vennootschap tot het aanleggen en exploiteeren dier lijn — de Ned.-Ind. spoorweg-maatschappij — door den Staat verzekerd is (zie boven *Uitgaven in Nederland. Dept. der Burg. Openbare Werken*).

De drie laatstgenoemde middelen bestaan uit de volgende inkomsten.

Andere ontvangsten tegenover uitgaafposten van civielen of algemeenen aard. Gagementen, door de invaliden in het Koloniaal Militaire Invalidenhuis op Bronbeek afgestaan, *f* 20,000; wegens bestellingen van het Ministerie van Koloniën aan het Indisch bestuur *f* 2,000; toevallige baten *f* 75,000.

Ontvangsten tegenover de uitgaven voor het Departement van Oorlog in Ned. Indië. Teruggave der kosten van verpleging in de militaire hospitalen en van begrafenis van schepelingen van het auxiliair eskader *f* 13,000, van oningediend soldij-voorschot *f* 200, van reis- en kostgelden *f* 100, van studiekosten *f* 2,500; verschillende ontvangsten *f* 2,000.

Ontvangsten tegenover de uitgaven voor het Departement van Marine in Ned. Indië. Kostgelden van jongelingen, opgeleid wordende tot stuurman voor de gouvernementsmarine in Nederl. Indië, *f* 800. Teruggave van uitgaven, gedaan ten behoeve van het auxiliair eskader, *f* 558,663 (voedingsartikelen *f* 362,662, soldij en kleeding van inlandsche schepelingen *f* 46,001, onderhoud en herstelling van schepen enz. *f* 150,000); verschillende ontvangsten *f* 1,000.

De geraamde *middelen in Nederlandsch Indië*, voor 1880, zijn:

Regeering en Hooge Collegiën. Boeten, door de Algemeene Rekenkamer opgelegd, *f* 1,200.

Departement van Justitie. Gerechtelijke boeten en confiscatiën *f* 200,000. Belasting op civiele processen *f* 3,000. Wees- en boedelkamers *f* 110,000. Registratierecht van pandelingen (Borneo en Celebes) *f* 100. Opbrengst van den arbeid der gevangenen *f* 5,000.

Departement van Financiën. Verpachte middelen: (*Op Java en Madura en in de Buitenbezittingen*). Verkoop van opium in het klein *f* 17,745,000 (pacht *f* 12,412,500, verstrekking van opium aan pachters *f* 5,332,500); slachten van rundvee, buffels, schapen, geiten, paarden en veulens *f* 901,000; id. van varkens en verkoop van varkensvleesch *f* 125,000; licentiën op de pho- en tophospelen *f* 730,000; tolbruggen, sluisgelden, veren en overtoomen *f* 171,000; pandhuizen *f* 235,000; — (*Java en Madura*) Javasche en Chineesche tabak *f* 188,000; vogelnestklippen *f* 109,000; nipa- en kreupelbosschen, de Duizend Eilanden, waijangs *f* 25,600; — (*Buitenbezittingen*) verkoop van arak en andere sterke dranken in het klein *f* 185,000; belasting op peper (Riouw) *f* 53,000; goudmijnen (Borneo), verkoop van sirie (Celebes), belasting op de zitplaatsen der vischpassers te Makasser, recht om te visschen in de gouvernementsvijvers, nabij kampong Sambong-Djawa (Makasser), sagoe, was en getah, verkoop van zout (Oostkust van Sumatra), idem van saguweer *f* 64,000; gezamenlijk verpacht wordende middelen *f* 148,000. Totaal *f* 20,679,600.— Invoerrecht *f* 6,900,000; uitvoerrecht *f* 1,575,000; accijnsen *f* 285,000; pakhuishuur enz. *f* 245,000; totaal *f* 9,005,000. — Personeele belasting (van Europeanen, met dezen gelijkgestelden en vreemde Oosterlingen) *f* 670,000. — Patentrecht (van Europeanen en met dezen gelijkgestelden) *f* 630,000. — Verponding en belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden *f* 1,602,000. — Openbare verkoopingen *f* 757,500. — Klein zegel *f* 838,000. — Recht van overschrijving van vaste goederen *f* 471,000. — Recht van successie en overgang onder Europeanen en met hen gelijkgestelden *f* 78,000, onder vreemde Oosterlingen *f* 14,000. — Belasting op paarden en rijtuigen *f* 100,000; belasting op de passers der particuliere landerijen op Java *f* 3,500; licentiën tot het houden van Chineesche speel- of dobbeltafels *f* 51,000 (Java en Madura). — Belasting op het slachten van rundvee, buffels, paarden en veulens in de Preanger regentschappen *f* 47,000. — Belasting op het bedrijf *f* 2,650,000. — Bijzondere belastingen in de Buitenbezittingen: hoofdelijke belasting

in de binnenlanden van Palembang *f* 745,000, in de Lampongsche districten *f* 55,000, in Benkoelen *f* 71,000, in Billiton *f* 13,000, in Menado (Minahassa en Gorontalo) *f* 130,000; belasting voor het onderhoud van wegen en bruggen te Palembang *f* 33,000, voor het aanleggen en onderhouden van wegen te Benkoelen *f* 2,000; vertieningsbelasting en hoofdelijke belasting in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *f* 395,000; belasting op het graven van diamant in Bandjermasin *f* 50,000; belasting op de waarde der huizen en eigendommen te Amboina *f* 4,400; huistaxe te Makasser *f* 4,000; andere hoofdelijke omslagen in Celebes *f* 65,000; belasting op de hoofden der huisgezinnen van de negorijbevolking in Amboina en onderhoorigheden *f* 26,000. — Kortingen van burgerlijke pensioenen *f* 274,000. — Terugbetaling van voorschotten, aan burgerlijke landsdienaren en gepensionneerden verstrekt, *f* 575,000.

Departement van Binnenlandsch Bestuur. Bijdragen van vorsten en hoofden tot de kosten van bestuur *f* 239,275. Pakhuishuur voor de bewaring van het kruid van particulieren, in de landsmagazijnen opgeslagen, *f* 100. Kadaster *f* 23,000. Landelijke inkomsten en andere grondlasten: landrente *f* 16,700,000; vischvijvers *f* 290,000; een tiende van het rijstgewas, de zoutpannen en het suikerriet in Celebes *f* 230,000. Afstand van grond in eigendom, erfpacht, huur enz. *f* 565,000. Koffie *f* 11,918,900 (*f* 4,700,000 verkoop van 100,000 pikols a *f* 47 op Java, en *f* 7,146,000 idem van 130,000 pikols 1ste soort a *f* 54 en 4,500 pikols 2de soort a *f* 28 op Sumatra's Westkust; *f* 20,000 id. van koffie van inferieure kwaliteit; *f* 1,500 belasting op de koffie in de Oosterdistricten van Celebes). Suiker *f* 10,336,944 (cijns *f* 3,860,539; terugbetaling wegens den aanplant *f* 6,061,562; id. van uitgaven wegens plantloon en belooning van dessahoofden, gedaan ten behoeve der onderneming Soerawinangon, *f* 72,900; verkoop van 10,653,55 pikols suiker, door die onderneming te leveren, *f* 170,000). Vogelnesten, voor zoover niet verpacht, *f* 45,100. Houtwezen *f* 637,500. Paketvaart (terugbetaling van voorschot) *f* 100,000.

Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid. Onderwijs: schoolgelden van het gymnasium Willem III *f* 45,000, hoogere burgerscholen *f* 28,800, burgeravondschool te Soerabaija *f* 1,320, scholen voor zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders *Memorie*, gouvernements lagere scholen *f* 180,000, inlandsche scholen *f* 65,000, verkoop van inlandsche schoolboeken *f* 2,000; totaal *f* 322,120. Verkoop van producten uit den cultuurtuin van de

landbouwschool te Buitenzorg *f* 4,750. Landsdrukkerij *f* 120,000. Vergoeding voor de verpleging van krankzinnigen in de daarvoor bestemde gestichten *Memorie*. IJk van maten en gewichten *f* 3,000. Belasting op het houden van loterijen *f* 40,250. Tin *f* 567,800 (*f* 523,250 voor het verstrekken van rijst aan de mijnwerkers). Steenkolen *f* 126,000. Zout *f* 6,680,550 (verkoop *f* 6,600,000; belasting op den particulieren aanmaak van zout uit de modderwellen in de afdeeling Grobogan — Samarang — *f* 5,550).

Departement der Burgerlijke Openbare Werken. Verkoop en verhuur van huizen en andere gebouwen *f* 29,000. Opbrengst van drinkwater uit waterleidingen *f* 1,300. Vergoeding der kosten van onderzoek en beproeving van stoomtoestellen *f* 13,300. Brievenpost *f* 665,000. Paardenpost *f* 59,000. Telegraphie *f* 540,000. Spoorwegen *f* 1,044,000.

Departement van Oorlog. Bijdragen voor de opleiding van jongelingen bij het pupillencorps *f* 1,000. Boeten enz. *f* 50,000. Terugbetaling van kosten van verpleging in de hospitalen door officieren en militaire ambtenaren, particuliere schepelingen en particulieren *f* 96,000. Artillerie-constructiewinkel *f* 500. Topographisch bureau en lithographisch etablissement *f* 2,600. Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen *f* 100,000. Idem van afgekeurde en overtollige goederen *f* 45,000. Terugbetaling van voorschotten, aan militaire landsdienaren verstrekt, *f* 225,000. Andere ontvangsten *f* 60,000.

Departement van Marine. Haven-, ankerage- en loodsgelden *f* 300,000. Communicatie-vaartuig ter reede van Batavia *f* 1,000. Terugbetaling der kosten van voeding van particuliere schepelingen aan boord van schepen en vaartuigen der N.-I. zeemacht *f* 1,300. Vergoeding door vreemde oorlogsschepen en particuliere vaartuigen voor het gebruik van 's lands drijvende droge dokken, enz. *f* 33,000. Verkoop van zeekaarten *f* 5,200. Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen *f* 48,000. Idem van afgekeurde en overtollige goederen *f* 120,000. Terugbetaling van voorschotten, aan landsdienaren verstrekt, *f* 23,000. Andere ontvangsten *f* 7,000.

Ontvangsten van gemengden aard en toevallige baten. Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen uit den voorraad van het civiel departement *f* 28,000. Verkoop van afgekeurde en overtollige goederen uit idem *f* 110,000. Alle andere ontvangsten *f* 450,000.

In het bedrag, dat aan de in Nederland en in Nederlandsch Indië te ontvangen middelen tot goedmaking der uitgaven ontbreekt, wordt voorzien door middel eener geldleening.

De regeling van de verhouding der geldmiddelen van Nederlandsch Indië tot die van Nederland (zie het *Jaarboekje* voor 1879, blz. 267) is nog niet tot stand gekomen. Het wetsontwerp, — waarbij door het vorig Bewind o. a. werd voorgesteld om de Indische begrooting te belasten: 1°. met eene vaste bijdrage van vier millioen gulden; 2°. met het bedrag van renten, aflossing en onkosten van schulden, door den Staat ten behoeve van Indië aangegaan, — is door de tegenwoordige Regeering ingetrokken. Deze heeft echter een nieuw ontwerp 1) tot regeling der vaste verhouding toegezegd.

Landskassen. (*Verslag*, bladz. 146 vv.) Volgens den maandelijkschen staat was de stand der kassen in Indië, in 1878:

31 Jan.	Bankpapier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	Totaal.
Java en Madura..	*f* 4,056,780	*f* 6,428,282	*f* 2,316,575	*f* 12,801,637
Buitenbezittingen.	〃 581,870	〃 3,666,741	〃 125,258	〃 4,373,869
	f 4,638,650	*f* 10,095,023	*f* 2,441,833	*f* 17,175,506
31 Dec.				
Java en Madura..	*f* 5,340,440	*f* 9,031,424	*f* 2,175,297	*f* 16,547,161
Buitenbezittingen.	〃 525,605	〃 4,250,326	〃 94,840	〃 4,870,771
	f 5,866,045	*f* 13,281,750	*f* 2,270,137	*f* 21,417,932

Onder de zilveren munt was begrepen aan pasmunt: op den 31 Jan. *f* 774,812, op den 31 Dec. *f* 847,472.

De Indische kas werd aangevuld door:

1) Dit ontwerp is aan de Tweede Kamer aangeboden bij Koninklijke boodschap van den 8 Juni 1880. Het nieuwe voorstel strekt om de bijdragen van Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven te bepalen op: 1°. eene som van twee millioen gulden 's jaars; 2°. de helft, tot een bedrag van hoogstens zes millioen gulden, van het voordeelig verschil tusschen de ontvangsten van den dienst en de uitgaven, daaronder begrepen de bijdrage, onder 1°. vermeld. Het bedrag der eerste (vaste) bijdrage is voorgesteld met het oog op dat der kosten voor het personeel en het materiëel van het auxiliair eskader in Indië, die op de Nederlandsche begrooting van Marine voorkomen en voor 1879 berekend werden op *f* 2,029,442.82. De tweede (wisselvallige) bijdrage vertegenwoordigt het aandeel der Oost-Indische bezittingen in de algemeene kosten der huishouding van het Rijk. (*Aanteekening op de proef*, 22 *Juni* 1880.)

	1878.	1877.	1876.
Wisselbrieven, nom. bedrag.	*f* 25,764,813	*f* 21,985,808	*f* 27,880,647
Waarvoor verkregen werd..	〃 25,563,307	〃 22,077,949	〃 27,854,397
Bij een wisselkoers van....	99⅓-101¾ pCt.	98½-101¼ pCt.	98-101¼ pCt.
Specie-uitzending..........	*f* 10,000,000	*f* 18,466,000	*f* 715,000
Beleening van producten bij de Javasche Bank........	—	〃 2,700,000	〃 4,200,000
Totaal....	*f* 35,563,307	*f* 43,243,949	*f* 32,769,397

Consignatiestelsel enz. In dezen jaargang (afd. II.1), alsmede in de vroegere jaargangen is medegedeeld eene statistiek der Nederl. Handelmaatschappij; verder verwijzen wij naar het *Koloniaal Verslag*, bladz. 148 vv., en bijl. FF, GG en HH, waar men mededeelingen aantreft over de *veilingen*, *bevrachtingen* en *assurantie*.

Andere bronnen van inkomsten. Zie het *Kol. Verslag*, blz. 150 vv., en de daarbij behoorende bijlagen JJ—NN.

Verpachte middelen. De uitkomsten van de opiumpacht op Java en Madura waren in de laatste jaren, als volgt:

		Opium.		Pachtschat.	Vermoedelijke winst op het opium.	Totaal.
1870	verstrekt	129,639	katti's	*f* 5,300,160	*f* 4,140,480	*f* 9,440,640
1871	〃	222,045	〃	〃 2,401,500	〃 6,586,200	〃 9,987,700
1872	〃	270,540	〃	〃 862,980	〃 6,180,000	〃 7,042,980
1873	〃	117,360	〃	〃 6,128,880	〃 1,412,900	〃 7,541,780
1874	〃	134,969	〃	〃 7,980,120	〃 1,723,350	〃 9,703,470
1875	〃	158,987	〃	〃 10,067,880	〃 1,786,380	〃 11,854,260
1876	〃	150,081	〃	〃 9,927,240	〃 1,714,980	〃 11,642,220
1877	〃	158,010	〃	〃 9,927,240	〃 2,206,800	〃 12,134,040
1878	〃	159,179	〃	〃 10,220,652	〃 2,118,985	〃 12,339,637
1879	(toegestaan)	163,620	〃	〃 10,243,272	〃 2.490,690	〃 12,733,962

Het vastgestelde getal verkoopplaatsen of kitten was van 1870 tot 1874 respectievelijk 681, 714, 683, 684 en 676, voor de drie volgende jaren 694, voor 1878 en 1879 764.

In de Buitenbezittingen bedroeg de pachtschat in 1877, 1878 en 1879 (ten deele met de vermoedelijke winst en, in de beide eerste jaren, ook met de pacht van die „kleine middelen”, welke toen nog in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gezamenlijk met het opium verpacht werden) *f* 1,800,049, *f* 2,261,047 en *f* 2,376,593.

Van de andere verpachte middelen, als: rund- en paardenslacht [1]),

---

[1]) De slacht van paarden is eerst met den 1 Januari 1879 in de pacht begrepen geworden.

dobbelspelen, varkenslacht, tolbruggen en overvaarten, vogelnesten, enz., was de gezamenlijke opbrengst, als volgt:

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
1870........	*f* 1,734,924	*f* 571,068	*f* 2,305,992
1871........	" 1,734,688	" 594,804	" 2,329,492
1872........	" 1,679,374	" 640,601	" 2,319,975
1873........	" 1,491,018	" 645,866	" 2,136,884
1874........	" 1,614,324	" 746,837	" 2,361,161
1875........	" 1,768,893	" 771,194	" 2,540,087
1876........	" 1,717,681	" 1,005,918	" 2,723,600
1877........	" 1,898,896	" 934,461	" 2,833,357
1878........	" 1,869,778	" 916,777	" 2,786,555
1879........	" 1,924,459	" 1,108,610	" 3,033,069

Onverpachte middelen: bedrijfsbelasting, in- en uitgaande rechten, accijnsen, verponding, opbrengst der vendukantoren, klein zegel, recht van overschrijving van vaste goederen, belasting op paarden en rijtuigen, recht van successie en overgang onder Europeanen en met hen gelijkgestelden en onder vreemde Oosterlingen, enz.

Bij de ordonnantiën van den 7 Januari en den 11 Februari 1878 (*Ind. Staatsblad* n°. 12, 86 en 87) is de bedrijfsbelasting voor Java en Madura opnieuw geregeld en zijn daaraan ook onderworpen de vreemde Oosterlingen in Soerakarta en Djokjokarta en in de Buitenbezittingen, tegen intrekking van de hoofdgelden, die zij hier en daar hadden op te brengen. Ter hoofdplaats van de residentie Palembang wordt deze belasting, krachtens de ordonnantie van den 30 December 1877 (*Ind. Staatsblad* n°. 282), mede toegepast op de inlandsche bevolking.

Volgens de nieuwe regeling moet de aanslag zooveel mogelijk 2 pCt. van het inkomen, dat den grondslag der belasting uitmaakt, bedragen. Bij de vroegere verordening (*Ind. Stbl.* 1857, n°. 99) was geen maatstaf voor den aanslag vastgesteld, hetgeen tot groote ongelijkheid en tot eene over het algemeen zeer lage heffing aanleiding gaf.

De aanslag op Java en Madura bedroeg [1]):

	Aanslag.	Achterstallig ulto. December.		Aanslag.	Achterstallig ulto. Decbr.
1870...	*f* 1,002,858	*f* 48,669	1875...	*f* 1,359,854	*f* 65,577
1871...	" 1,082,971	" 46,209	1876...	" 1,422,270	" 45,989
1872...	" 1,153,211	" 34,555	1877...	" 1,525,451	" 64,257
1873...	" 1,171,137	" 41,073?	1878...	" 1,905,631	" 98,647
1874...	" 1,223,725	" 31,895?			

1) In de Preanger regentschappen wordt de bedrijfsbelasting eerst sedert Juli 1871 geheven; in de residentie Batavia, doch alleen in het district Bloeboer, werd zij niet voor 1873 ingevoerd.

Eene gewestelijke ontleding der cijfers van 1878, naar gelang van den landaard der belastingschuldigen, tevens opgaven bevattende omtrent de klassen van aanslag, wordt aangetroffen in bijlage NN van het *Verslag*. Daaruit de volgende totaalcijfers:

	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Totaal.
Bedrag van den aanslag.. *f*	1,549,203	*f* 326,942	*f* 29,484	*f* 1,905,631
Achterstand 31 Dec. 1878. 〃	68,138	〃 27,332	〃 2,889	〃 98,647

Personen, aangeslagen in de belasting met een bedrag van:

	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Totaal.
f 1	240,320	2,142	301	242,763
Boven 〃 1 t/m. 2	170,287	4,712	719	175,718
〃 〃 2 〃 3	75,872	6,618	1,009	83,499
〃 〃 3 〃 4	50,055	3,521	338	53,914
〃 〃 4 〃 5	24,490	2,840	389	27,719
〃 〃 5 〃 10	29,982	6,055	613	36,650
〃 〃 10 〃 15	4,745	1,938	208	6,891
〃 〃 15 〃 25	2,833	1,682	138	4,653
〃 〃 25 〃 50	1,654	1,242	122	3,018
〃 〃 50 〃 75	419	335	26	780
〃 〃 75 〃 100	181	199	14	394
〃 〃 100 〃 150	110	132	11	253
〃 〃 150 〃 200	26	63	4	93
〃 〃 200 〃 300	6	59	1	66
〃 〃 300 〃 400	4	19	—	23
〃 〃 400 〃 500	—	15	1	16
〃 〃 500	1	20	—	21
In 1878	600,985	31,592	3,894 [1])	636,471
〃 1877	427,179	27,066	4,736	458,981

Van de aangeslagenen in de belasting waren ruim 5½ pCt. niet-Inlanders (Chineezen en andere vreemde Oosterlingen). De gemiddelde aanslag per hoofd daalde van *f* 3.32, in 1877, tot *f* 2.99. Voor de Inlanders was het gemiddelde per hoofd *f* 2.57^5, tegen *f* 2.91^5 in 1877; voor de Chineezen *f* 10.35, tegen *f* 9.30^5 in 1877; voor de andere vreemde Oosterlingen *f* 7.59^5, tegen *f* 5.51^5 in 1877. Van de aangeslagen Inlanders waren ruim $93^1/_3$ pCt. *f* 1

[1]) Dat het getal aangeslagen andere vreemde Oosterlingen lager wordt opgegeven dan voor 1877 is een gevolg van de omstandigheid, dat de Maleiers in de regentschappen Madura en Sumanap, in genoemd jaar, ten onrechte onder de vreemde Oosterlingen werden gerekend.

en daarboven tot en met *f* 5 verschuldigd, bijna 5 pCt. boven *f* 5 tot en met *f* 10, en $1^2/_3$ pCt. meer dan *f* 10. Voor de Chineezen was de verhouding tusschen deze drie categoriën $62^3/_4$, $19^1/_6$ en ruim 18 pCt.

In de Buitenbezittingen werd de bedrijfsbelasting, ingaande met het jaar 1878, aanvankelijk in een twaalftal gewesten, toegepast op de vreemde Oosterlingen, behoudens enkele uitzonderingen [1]), en ter hoofdplaats Palembang tevens op de Inlanders (zie boven). De geheele aanslag in de bedoelde gewesten bedroeg *f* 207,040 [2]), verdeeld, als volgt: Sumatra's Westkust *f* 12.858, Benkoelen *f* 1,191, Lampongsche districten *f* 944, Palembang *f* 38,772, Sumatra's Oostkust *f* 77,834, Banka *f* 8,311, Billiton *f* 6,697, Westerafdeeling van Borneo *f* 39,414, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *f* 5,408, gouvernement Celebes *f* 8,978, Amboina *f* 2,807, Atjeh *f* 3,823. In de overige Buitenbezittingen (Menado, Ternate, Timor en Riouw) zijn de vreemde Oosterlingen met den 1 Januari 1879 aan de bedrijfsbelasting onderworpen.

De opbrengst der inkomende en uitgaande rechten en pakhuishuur was, na aftrek van restitutie enz., in de laatste tien jaren, als volgt:

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
1869	*f* 5,027,577	*f* 790,051	*f* 5,817,628
1870	" 5,181,253	" 699,549	" 5,880,802
1871	" 6,110,815	" 931,715	" 7,042,530
1872	" 7,304,335	" 747,482	" 8,051,817
1873	" 7,840,850	" 781,079	" 8,621,929
1874	" 8,445,691	" 845,104	" 9,290,795
1875	" 7,446,627	" 829,229	" 8,275,856
1876	" 7,721,858	" 897,490	" 8,619,348
1877	" 7,795,387	" 990,058	" 8,785,445
1878	" 7,155,604	" 1,095,727	" 8,251,331

Onder het bedrag der opbrengst in de Buitenbezittingen komt in 1876 voor het eerst voor die der geheven rechten ter Oostkust van Sumatra. Zij bedroeg in dat jaar *f* 127,346, in 1877 *f* 207,694, in 1878 *f* 227,498.

---

1) In de residentie Westerafdeeling van Borneo wordt de belasting op het bedrijf slechts van de Chineezen geheven, dewijl de andere vreemde Oosterlingen in dat gewest om politieke redenen steeds vrij zijn geweest van het opbrengen van directe belasting aan het Gouvernement. Op Banka en Billiton zijn uit den aard der zaak de mijnwerkers niet aan de bedrijfsbelasting onderworpen, en in de residentie Oostkust van Sumatra wordt zij alleen op het eiland Bengkalis van alle vreemde Oosterlingen gevorderd en daarbuiten alleen van de Chineezen.

2) Voor zooveel bij het Departement van Financiën bekend, was op den 31 December 1878 van dit bedrag nog slechts *f* 70,352 aangezuiverd.

De accijns op het inlandsch gedistilleerd bracht op: in 1874 *f* 188,301, in 1875 *f* 196,234, in 1876 *f* 185,085, in 1877 *f* 165,245 en in 1878 *f* 162,061.

De tabaksaccijns bracht op in:

1872	*f* 138,195	1876	*f* 161,379
1873	″ 129,781	1877	″ 129,556
1874	″ 136,388	1878	″ 123,765
1875	″ 127,354		

Voor Java en Madura bedroeg het recht in die jaren achtereenvolgens: *f* 101,669, *f* 97,477, *f* 108,042, *f* 105,374, *f* 143,800, *f* 116,818, *f* 109,757.

De opbrengst der verder hierboven genoemde onverpachte middelen in de laatste jaren blijkt uit het volgende overzicht. Van enkele residentiën ontbreken de opgaven voor het jaar 1873.

a. Op Java en Madura.
b. In de Buitenbezittingen.

	Verponding [1]). *a.*	Verponding [1]). *b.*	Opbrengst van vendukantoren. *a.*	Opbrengst van vendukantoren. *b.*
1869	*f* 1,003,857	*f* 37,492	*f* 592,496	*f* 25,004
1870	″ 1,004,783	″ 35,467	″ 562 360	″ 53,064
1871	″ 1,006,915	″ 30,042	″ 344,820	″ 63,524
1872	″ 1,018,799	″ 42,159	″ 567,009	″ 54,035
1873	″ 1,126,757	″ 30,716	*f* 425,676	
1874	″ 1,280,481	″ 30,259	″ 421,093	
1875	″ 1,314,228	″ 126,616	″ 497,375	
1876	″ 1,297,310	″ 142,225	″ 576,678	
1877	″ 1,405,531	″ 157,647	″ 564,977	
1878	″ 1,428,420	″ 160,408	″ 543,143	

	Klein zegel. *a.*	Klein zegel. *b.*	Recht van overschrijving van vaste goederen. *a.*	Recht van overschrijving van vaste goederen. *b.*
1869	*f* 447,000	*f* 88,100	*f* 277,500	*f* 32,300
1870	″ 425,837	″ 97,424	″ 241,438	″ 30,724
1871	″ 487,470	″ 108,112	″ 309,943	″ 37,871
1872	″ 576,939	″ 103,143	″ 293,000	″ 34,611
1873	″ 593,460	″ 88,041	″ 351,284	″ 26,136
1874	″ 618,117	″ 117,491	″ 448,147	″ 37,695
1875	″ 731,861	″ 153,720	″ 410,731	″ 53,735
1876	″ 733,657	″ 126,550	″ 454,923	″ 40,393
1877	″ 738,411	″ 133,677	″ 416,130	″ 49,765
1878	″ 694,051	″ 146,006	″ 505,308	″ 69,963

[1]) Hieronder sedert 1875 ook de belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden.

Belasting op paarden en rijtuigen.

	a.	b.
1869	*f* 282,890	*f* 7,175
1870	〃 279,759	〃 8,692
1871	〃 279,954	〃 9,169
1872	〃 290,291	〃 8,411
1873	〃 291,268	〃 9,338
1874	〃 313,695	〃 10,565
1875	〃 376,483	〃 11,308
1876	〃 418,327	〃 11,777
1877	〃 455,823	〃 14,149
1878	〃 468,583	〃 13,437

Recht van successie en overgang onder

	Europeanen.		vreemde Oosterlingen.	
	a.	b.	a.	b.
1870	*f* 18,538	*f* 1,577	*f* 7,313	*f* 1,229
1871	〃 69,413	〃 4,793	〃 10,680	〃 2,700
1872	〃 101,252	〃 12.277	〃 17,732	〃 2,369
1873	〃 55,761	〃 15	〃 3,735	〃 6,909
1874	〃 40,287	〃 872	〃 26,779	〃 2,233
1875	〃 326,925	〃 3,371	〃 12,193	〃 1,582
1876	〃 245,305	〃 4,259	〃 11,698	〃 413
1877	〃 74,709	〃 1,513	〃 12,440	〃 4,588
1878	〃 75,289	〃 5,882	〃 29,414	〃 6,321

Eenige cijfers voor 1876 en 1877 zijn thans verbeterd.

MUNTSTELSEL, GELDMARKT. Zie het *Koloniaal Verslag*, blz. 172 vv., en bijlage OO (*Overzicht van de geldmarkt van Java in* 1878, samengesteld door den Heer Mr. N. P. VAN DEN BERG, *President der Javasche Bank*).

Aan de mededeeling in het *Verslag* omtrent den toestand van den geldsomloop in de Buitenbezittingen is het volgende ontleend.

Over het algemeen wordt het Nederlandsche guldenstuk, en vooral de rijksdaalder, door den inlander zeer gaarne ontvangen, maar in onderscheidene gewesten, met name ter Sumatra's Westkust, in Benkoelen, de Lampongsche districten, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, het gouvernement Celebes en de afdeeling Gorontalo (Menado), heeft bij kleine betalingen de oude duit de overhand. De Mexicaansche dollar maakt, behalve in de Westerafdeeling van Borneo, ook nog in sommige andere streken buiten Java een voornaam ruilmiddel uit, in het bijzonder in de residentiën Banka, Riouw en Sumatra's Oostkust [1]), in de vorstenrijken van Celebes en ook in

[1]) In deze drie residentiën wordt de Mexicaansche dollar ook bij 's lands kassen aangenomen, doch volgens de jongste regeling (*Ind. Stbl.* 1878, no. 287) tegen geen hoogeren koers dan *f* 2.15.

Atjeh. Ook andere dollars worden hier en daar gezien, zooals de pilaar-dollar of Spaansche mat in het noordelijk gedeelte van Sumatra's Westkust en in de Battaklanden, ter Oostkust van Sumatra en in de Westerafdeeling van Borneo; de Hongkongsche en Japansche dollar nu en dan in de beide laatstgenoemde gewesten, en die der Vereenigde Staten van Noord-Amerika op Borneo's Westkust. De sovereign is, hetzij als ruilmiddel in den groothandel, hetzij als spaarpenning of sieraad, vooral gezocht op Soemba (residentie Timor), en overigens in de vorstenrijken van Celebes, op de kustplaatsen van Sumatra's Westkust en op Billiton.

In gewone omstandigheden loopen de Nederlandsch-Indische muntspeciën, uitgezonderd de zilveren pasmunt, die minder gewild is, a pari rond; in het verkeer met Singapore of China gaat echter de rijksdaalder gewoonlijk boven pari. Mexicaansche en andere dollars gelden minder dan de rijksdaalder, terwijl de waarde van den sovereign, waar dit muntstuk voorkomt, afwisselt tusschen *f* 12 en *f* 15. Van de koperen duiten worden 120 in den regel voor *f* 1 aangenomen.

Gedurende 1878 werd te Batavia betaald voor nieuwe gouden dukaten *f* 6.90, voor Engelsche en voor Australische sovereigns *f* 12.10 a *f* 12.40

De wissel was aldaar op Amsterdam, Gulden Ned. courant voor *f* 100 Ind. courant:

Gouvernement (6 maanden na dato).....	*f* 100	a *f* 100$\frac{3}{4}$
Particulieren 〃 〃 〃 〃........	〃 99$\frac{7}{8}$	〃 〃 102
op Londen (id.), per pond sterling.......	〃 11.90	〃 〃 12.17^5
〃 Singapore (zicht), per dollar..........	〃 2.25	〃 〃 2.44
〃 China 〃 〃 〃...........	〃 2.23^5	〃 〃 2.43

De crediet-operatiën der Javasche Bank bleven in het boekjaar, eindigende met den 31 Maart 1879, beneden het reeds zoo aanmerkelijk afgenomen cijfer van het vorige jaar. Gemiddeld bedroeg het opereerend kapitaal in:

	1877/78.	1878/79.
	Duizendtallen.	
gedisconteerd handelspapier..............	*f* 8,336	*f* 8,536
id. vendu-papier.......................	〃 1,646	〃 1,673
beleeningen...........................	〃 1,970	〃 1,222
hypotheken en staatsschuld..............	〃 2,293	〃 2,349
	f 14,245	*f* 13,780

Het laagste bedrag in 1878/79 was *f* 10,809/m. op den 1 Mei, het hoogste *f* 17,291/m. op den 13 November; in 1877/78 bewoog zich het opereerend kapitaal tusschen *f* 12,755/m. en *f* 17,684/m. De toeneming van den disconto-omzet in het laatste boekjaar was voor een deel het gevolg hiervan, dat vrij aanzienlijke bedragen van buiten Indië betaalbare wisselbrieven, hoofdzakelijk gouvernementswissels, ter disconteering werden aangeboden. Wat de vermindering der beleeningen aangaat, deze werd schier geheel veroorzaakt door de afneming der producten-beleeningen, op welk gebied de Bank gaandeweg op Java verdrongen wordt door andere credietinstellingen, die meer gemak kunnen aanbieden dan de statuten der Bank veroorlooven.

De disconteeringen, gesplitst naar den aard der stukken, bedroegen:

	1877/78.	1878/79.
	Duizendtallen.	
promessen en wisselbrieven	*f* 31,011	*f* 37,498
bankcredieten	〃 9,198	〃 7,060
vendu-papier	〃 4,126	〃 5,475
	f 44,335	*f* 50,033

Het bedrag der nieuw gesloten beleeningen, naar den aard van het onderpand verdeeld, was:

	1877/78.	1878/79.
	Duizendtallen.	
effecten	*f* 519	*f* 361
invoerartikelen	〃 264	〃 760
uitvoerproducten	〃 11,348	〃 3,995
diversen	〃 801	〃 151
	f 12,932	*f* 5,267

Het op hypotheek geplaatste deel van het kapitaal der Bank bedroeg ult°. Maart 1879 *f* 1,830,000; in staatsschuld was op dat tijdstip belegd *f* 534,600.

De volgende tabel vermeldt het bedrag (in duizendtallen), waarvoor door het hoofdkantoor en de 7 agentschappen in de disconteeringen en beleeningen gedeeld werd.

	Disconteeringen.		Nieuw gesloten beleeningen.	
	1877/78.	1878/79.	1877/78.	1878/79.
Batavia............	*f* 6,149	*f* 10,912	*f* 3,844	*f* 299
Samarang...........	〃 14,063	〃 16,777	〃 167	〃 421
Soerabaija.........	〃 11,378	〃 10,402	〃 1,587	〃 942
Padang.............	〃 3,700	〃 2,077	〃 3,169	〃 2,396
Makasser...........	〃 5,246	〃 6,451	〃 2,823	〃 1,197
Cheribon...........	〃 519	〃 745	〃 22	〃 10
Soerakarta.........	〃 2,503	〃 2,784	〃 2	〃 2
Pasoeroean.........	〃 777	〃 605	〃 1,318	〃 —
	f 44,335	*f* 50,033	*f* 12,932	*f* 5,267

De standaardrente (het disconto van één- tot driemaandspapier) onderging twee wijzigingen:

	Hoofdkantoor.	Agentschappen.
10 Maart 1877............	5	5
24 Mei 1878............	4	—
11 Oct. 〃............	5	6

De rente van beleeningen op invoerartikelen en effecten werd den 11 October 1878 verhoogd van 5 tot 6 pCt. en die op uitvoerproducten, goud en zilver van 4 tot 5 pCt. Het tarief voor vendupapier bleef gedurende het geheele jaar onveranderd op 1½ pCt. voor acceptatiën van de kantoren te Batavia, Samarang en Soerabaija, en op 2½ voor acceptatiën van de vijf overige kantoren. De gemiddelde rentestand van driemaandspapier was in 1878/79: bij het hoofdkantoor 4,62 pCt., tegen 5 pCt. in 1877/78 en 6,99 pCt. in 1876/77; bij de agentschappen 5,47 pCt.

De metaalvoorraad wisselde af tusschen *f* 30,810/m. en *f* 37,807/m., de dadelijk opeischbare schuld (bankbiljetten, bankassignatiën en saldo's van rekeningen-courant) tusschen *f* 41,795/m. en *f* 45,751/m. Het gemiddeld bedrag der biljetten-circulatie was *f* 41,239/m., van de omloopende assignatiën *f* 386/m. en van de rekening-courant-saldo's *f* 1,786/m., te zamen *f* 43,411/m. Van deze loopende verbindtenissen moest, ingevolge het octrooi, 40 pCt. of *f* 17,364 m. door specie gedekt zijn, terwijl de gemiddelde voorraad bedroeg *f* 34,692/m., zoodat een beschikbaar specie-saldo van *f* 17,328/m. overbleef.

Aan Nederlandsche en vreemde gouden munt had de Bank gemiddeld in voorraad *f* 1,295/m. De tienguldenstukken hield zij onder zich als handelswaar. Daarvan werden, meest aan mailreizigers, 3,058 stuks verkocht. Onder den metaalvoorraad was bij het einde van 1878/79 aan die muntsoort begrepen voor eene waarde van *f* 466,150.

De zuivere winst bedroeg *f* 520,000. Van deze som werd *f* 480,000 bestemd tot een dividend van 8 pCt. en *f* 40,000 tot stijving van het reservefonds en ter verdeeling onder commissarissen, agenten en het personeel der Bank.

LANDBOUW, BOSCHWEZEN, VEETEELT. Zie blz. 175 vv. van het *Verslag* en de daarbij behoorende bijlagen.

Op Java en Madura (Pamakassan).

Landbouw. 1°. *Inlandsche Landbouw.*

Op gronden, gebleven ter beschikking van de bevolking. Ongerekend de Vorstenlanden en de particuliere landerijen, bedroeg de uitgestrektheid der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden in:

1870......	2,427,481 bouws.	1875......	2,577,297 bouws.
1871......	2,404,775 〃	1876......	2,746,044 〃
1872......	2,479,735 〃	1877......	2,770,954 〃
1873......	2,497,447 〃	1878......	2,890,224 〃
1874......	2,544,711 〃		

In 1877 bleven 174,285, in 1878 112,564 bouws onbeplant. Daarentegen werden voor twee oogsten in hetzelfde jaar gebezigd, in 1877, 899,314, in 1878, 1,041,906 bouws, en buiten de geregelde bouwvelden nog in cultuur genomen, in 1877, 132,349 bouws droge gronden, in 1878, 120,782. In het geheel werden alzoo in die jaren door de bevolking beplant 3,628,332 en 3,940,348 bouws (de tweede aanplant afzonderlijk gerekend), waarvan in 1877 65.84 pCt. met padi en 34.16 pCt. met andere eenjarige gewassen, in 1878 respectievelijk 64.04 en 35.96 pCt.

Eene statistiek der productie van padi, gelijk in vroegere verslagen werd aangetroffen, komt in het *Verslag* van 1879 niet voor. De Indische Regeering heeft, namelijk, de staking der indiening van jaarlijksche opgaven omtrent de opbrengst bevolen, dewijl zij van oordeel was, dat aan die gegevens, wegens hunne onvoldoende nauwkeurigheid, geene genoegzame waarde kon worden toegekend. Zij is echter door de Regeering hier te lande uitgenoodigd om dit in nadere overweging te nemen.

Met welke gewassen de niet voor de padicultuur gebezigde velden beteeld werden blijkt, doch alleen wat de geslaagde aanplantingen betreft, uit het volgende overzicht.

	1877.			1878.		
	Eerste aanplant.	Tweede aanplant.	Totaal.	Eerste aanplant.	Tweede aanplant.	Totaal.
Suikerriet (vrijwillig geteeld)......bouws	17,732	624	18,356	18,489	757	19,246
Suikerriet (op hoog gezag geteeld)... "	38,668 [1])	——	38,668	38,668 [1])	——	38,668
Tabak........... "	15,355	39,846	55,201	26,475	50,789	77,264
Indigo........... "	1,955	10,988	12,943	2,887	12,694	15,581
Kapas........... "	4,030	22,565	26,595	2,711	24,894	27,605
Djagong........... "	143,502	260,299	403,801	208,617	281,746	490,363
Katjang........... "	42,449	98,463	140,912	55,841	146,746	202,587
Verschillende voedingsgewassen... "	86,138	373,611	459,749	100,143	371,369	471,512
Totaal.......	349,829	806,396	1,156,225	453,831	888,995	1,342,826

Slechts een derde gedeelte der aanplantingen op de gronden, voor de vrije suikercultuur gebezigd, (6,469 bouws), strekte in 1878 ter voorziening in de behoeften der bevolking; overigens geschiedde de aanplant ten behoeve van suikerfabrikanten.

2°. *Gouvernementscultures. Koffiecultuur.* De koffieoogst van 1878 is zeer bevredigend te noemen, in verband met den nadeeligen invloed, dien de droogte in 1877 op de plantsoenen in de lagere streken had uitgeoefend. De voornaamste uitkomsten der koffiecultuur blijken uit de hieronder volgende opgaven. Wat de cijfers betreffende het getal vruchtdragende boomen aangaat, herinneren wij aan hetgeen in het vorig *Koloniaal Verslag* over de onnauwkeurigheid der koffieliggers is gezegd (zie het *Jaarboekje* voor 1879, blz. 276). Opzettelijke onderzoekingen hebben meer en meer doen zien, dat de liggers in onderscheidene gewesten een veel grooter getal van die boomen vermeldden dan werkelijk aanwezig waren, omdat de inlandsche hoofden verzuimd hadden, de afschrijving voor te stellen van aanplantingen, welke geene vruchten meer afwierpen, waardoor, blijkens de onderstaande statistiek der koffieplantsoenen over 1878, de afschrijving van een groot getal oude koffieboomen noodig werd. Onder de opgegeven opbrengst is de levering uit de Vorstenlanden begrepen.

1) Volgens den staat op bladz. 176 van het *Verslag*, in 1877, 42,865 bouws, in 1878, 42,867; doch in die cijfers is begrepen de hier buiten rekening gelaten oppervlakte der wegen en slooten door en om de suikertuinen. Van de 38,668 bouws (uitgestrektheid van den contractueelen aanplant) werden 63, door het Gouvernement zonder aanplant verstrekt, vrijwillig beplant.

	Vruchtdr. boomen.	Opbrengst in pikols.	Netto prijs per pikol, in Ned. geveild.
1869	231,009,460	962,800	*f* 38.76
1870	214,553,997	986,038	″ $36.73\frac{1}{2}$
1871	225,819,430	446,304	″ $39.34\frac{1}{2}$
1872	226,927,481	985,961	″ $48.36^{6}/_{10}$
1873	239,079,225	773,920	″ $60.36^{3}/_{10}$
1874	238,838,333	1,031,989	″ $63.91^{4}/_{10}$
1875	237,385,018	493,420	″ 62.98
1876	238,187,768	1,266,196	″ $57.99^{1}/_{10}$
1877	228,270,821	875,410	″ $58.03^{8}/_{10}$
1878	226,933,599	831,515	″ 53.90

Het getal huisgezinnen, op Java, met uitzondering van Soerakarta en Djokjokarta, bij de koffiecultuur ingedeeld, bedroeg: in 1874 619,180, in 1875 675,397, in 1876 673,825, in 1877 712,663, in 1878 726,804.

Gemiddeld heeft het pikol koffie aan het Gouvernement gekost tot aan de strandpakhuizen:

In 1870	*f* 14.48	In 1875	*f* $17.25\frac{1}{2}$
″ 1871	″ 15.97	″ 1876	″ $16.11\frac{1}{2}$
″ 1872	″ 15.47	″ 1877	″ 16.91
″ 1873	″ 15.80	″ 1878	″ 16.38
″ 1874	″ 16.68		

Onder de kosten der koffie, aan het Gouvernement geleverd, komt voor als inkoopsprijs, aan de bevolking betaald, (*f* 14 per pikol, voor inferieure koffie *f* 7) [1]): *f* 11,295,298 in 1878, *f* 12,929,733 in 1877, *f* 17,974,626 in 1876, *f* 7,333,857 in 1875, *f* 15,074,609 in 1874.

Omtrent den aanplant enz. in de *geregelde* koffieplantsoenen op Java worden de volgende mededeelingen gevonden:

	Aanwezig in den aanvang van 1878.	Voor afschrijv. in 1878 bestemd.	Vermoedelijk in 1878/79 bij te planten.	Vermoedelijk in den aanv. van 1879 aanwezig.
Vruchtdr. boomen	113,512,130	14,180,389 [2])	——	181,555,647
Jonge boomen	63,865,472	346,171	18,704,605	

Bovendien waren in bosschen, paggers en kampongs, ongerekend de nog niet vruchtdragende boomen, volgens schatting, ongeveer 112 millioen boomen aanwezig.

---

1) Voor de koffie uit Soerakarta en Djokjokarta wordt bovendien *f* 11 per pikol als belasting aan de vorsten te goed gedaan. De hoofden van het Mangkoe-Negorosche en van het Pakoe-Alamsche huis, die zelf het product leveren en geene belasting aan de vorsten verschuldigd zijn, ontvangen de volle *f* 25 per pikol.

2) De statistiek der koffieplantsoenen over 1877 wees een getal van 13,509,756 af te schrijven oude koffieboomen aan.

Geveild werden de volgende hoeveelheden:

In Nederland:

	Verkochte hoeveelheid, in pikols.	Uitgeleverde netto kilogrammen.	Gemiddelde opbrengst per ½ kilogr. Bruto.	Netto.
1873	700,764	41,900,876	*f* 0.56^{20}	*f* 0.50^{48}
1874	750,048	44,828,086	〃 0.58^{90}	〃 0.53^{47}
1875	756,147	45,239,393	〃 0.58^{06}	〃 0.52^{68}
1876	750,155	44,741,029	〃 0.53^{74}	〃 0.48^{65}
1877	901,063	53,709,097	〃 0.53^{65}	〃 0.48^{50}
1878	839,864	50,118,819	〃 0.50^{16}	〃 0.45^{16}

In Januari, Februari, April, Mei, Juni en Augustus 1879 werd voor 5,359,705, 4,773,284, 4,944,671, 5,042,329, 5,449,434 en 5,521,838 netto kilogram gemiddeld zuiver per ½ kilogram gemaakt 40^{90}, 41^{22}, 39^{95}, 42^{41}, 39^{35} en (voorloopige opgave) 38^{30} cent.

In Indië: [1]

	Verkochte hoeveelheid, in pikols.	Opbrengst. Totaal.	Gem. bruto p. pikol.
1873	100,000	*f* 5,690,910	*f* 56.90^{91}
1874	100,000	〃 5,431,580	〃 54.31^{58}
1875	100,000	〃 6,103,560	〃 61.03^{56}
1876	100,000	〃 4,869 928	〃 48.69^{92}
1877	100,000	〃 5,503,200	〃 55.03^{20}
1878	100,000	〃 5,168,480	〃 51.68^{48}

Zie verder *Verslag*, blz. 178 vv., en bijlagen RR en SS.

Suikercultuur. Aan de mededeelingen, bladz. 182 vv.., en bijlage TT ontleenen wij het volgende omtrent deze cultuur, na vooraf te hebben aangemerkt, dat het getal vrijwillig beplante bouws voor een gedeelte bij raming is bepaald, en de productie van enkele ondernemingen in 1876 en 1877 niet nauwkeurig kon worden opgegeven.

1) Eene berekening door de Nederlandsche Handelmaatschappij gemaakt, waarbij de uitkomsten der veilingen op Java, in Augustus, October en November 1875, 1876 en 1877 gehouden, zijn in vergelijking gebracht met de prijzen, die in dezelfde maanden hier te lande besteed werden voor koffie van dezelfde herkomst, doet zien, dat de koffie in Nederland bij doorslag over al de bedoelde veilingen p.m. *f* 0.74 per pikol meer heeft opgebracht dan het in Indië verkochte gelijksoortig product. Bij deze berekening, waarvan de resultaten voor elk der betrokken veilingen zijn opgenomen in bijlage GG, zijn in het voordeel der prijzen op Java gebracht het uitvoerrecht (*f* 3 per 100 kilogr.) en het koersverschil (1 pCt.), en zijn van de in Nederland bedongen prijzen afgetrokken de onkosten wegens afscheping, vervoer en verkoop.

	1876.	1877.	1878.
Getal suikerondernemingen	95	95	95
Suikerrietplantende huisgezinnen	219,919	216,896	[1])
Uitgestr. v. d. aanplant, in bouws	41,704	42,256	42,616
Opbrengst van suiker, in pikols [2])	2,707,379 [3])	2,884,171 [4])	2,683,762
〃 per bouw, in pikols	65.75	68.25 [4])	61.14 [5])

Van de opgegeven uitgestrektheid der suikerrietvelden werden voor den oogst van elk jaar 38,605 bouws door tusschenkomst van het Gouvernement beplant; vrijwillig werden beplant: voor den oogst van 1876 ruim 3,099 bouws, van 1877 ruim 3,651 bouws, van 1878 4,011 bouws.

De uitgaven, door het Gouvernement te doen voor den aanplant ten behoeve van de 94 ondernemingen, wier contract door de wet van den 21 Juli 1870 (*Stbl.* n°. 136) beheerscht wordt, bedroegen: in 1877 *f* 6,714,620, in 1878 *f* 6.715,551, waarvan te betalen aan de bevolking, wegens

	1877.	1878.
schadeloosstelling voor het tijdelijk afstaan van haren grond	*f* 1,669,092	*f* 1,671,707
loon voor aanplant, onderhoud en bewaking	〃 4,377,197	〃 4,376,690
Totaal	*f* 6,046,290	*f* 6,048,397

Daarentegen was van de fabrikanten te ontvangen:

	1877.	1878.
cijns wegens den gouvernementsaanplant	*f* 4,019,749	*f* 4,019,749
〃 〃 〃 vrijen aanplant	〃 90,300	〃 97,150
compensatie voor de kosten van aanplant enz.	〃 6,565,431	〃 6,567,522
Totaal	*f* 10,675,481	*f* 10,684,422

Voor den aanplant ten behoeve van de onderneming Soerawinangon in Cheribon, die nog op de oude voorwaarden werkt, werd uitgegeven: in 1877 *f* 81,116, in 1878 *f* 67,485, terwijl door haar in beide jaren 10,653 pik. suiker tegen contractsprijs geleverd werden. Bij openbaren verkoop bracht de levering van 1877 *f* 179,016, en

1) Niet opgegeven.

2) In de opgaven over 1877 en vroeger is voor sommige fabrieken ook de verkregen hoeveelheid siroop onder de productie medegerekend.

3) Productie van slechts 94 ondernemingen; van eene kon zij niet opgegeven worden.

4) Het cijfer, in het vorig *Verslag* vermeld, is gewijzigd ten gevolge van eene verbeterde opgave betreffende eene der fabrieken.

5) Berekend over 42,584 bouws, zijnde van 32 bouws vrijwilligen aanplant niet geoogst.

en die van 1878 *f* 153,242 op. In eerstgenoemd jaar was het saldo der rekening met den fabrikant voor het Gouvernement *f* 85,617, in het laatste *f* 53,672.

Kinacultuur. Zie blz. 185 vv. van het *Verslag*, benevens bijlagen UU en VV.

De stand der plantsoenen wordt opgegeven, als volgt:

	Planten in de kweekerijen.	Planten in den vollen grond.
1871	534,451	1,379,887
1872	382,169	1,705,542
1873	250,200	1,694,690
1874	223,300	1,771,850
1875	165,918	1,832,451
1876	264,378	1,845,483
1877	312,518	1,835,602
1878	335,150	2,043,542

De oogst van 1878 heeft 120,342 Amsterdamsche ponden kinabast opgeleverd. Hiervan werden 112,321 Amst. ponden bestemd voor verkoop in Nederland, 6,000 voor de bereiding van quinetum en 2,021 voor andere behoeften van den militairen geneeskundigen dienst in Indië.

De *veilingen* te Amsterdam gaven de volgende resultaten:

	Getal verkochte kil.		Verkregen prijs per ½ kil., gemiddeld over de geheele hoeveelheid	
	kinabast.	kinapoeder.	kinabast.	kinapoeder.
1870	876	—	*f* 1.28^{69}	*f* —
1872	5,935	—	〃 1.48^{39}	〃 —
1873	10,924	3,308	〃 1.42^{32}	〃 0.15^{50}
1874	12 616	2,209	〃 1.27^{46}	〃 0.55^{55}
1875	22,318	5,583	〃 1.44^{11}	〃 0.71^{23}
1876	31,523	7,748	〃 1.62^{31}	〃 0.57^{95}
1877	41,556	772 ?	〃 2.20^{63}	〃 0.65^{34} ?
1878	46,300	—	〃 1.03^{20}	〃 —
1879	53,954	—	〃 1.82^{94}	〃 —

De zuivere opbrengst van alle tot in Juli 1877 gehouden kinaveilingen is geweest, als volgt:

1870	*f* 1,935	1875	*f* 64,103
1872	〃 15,552	1876	〃 100,955
1873	〃 27,799	1877	〃 171,423
1874	〃 30,294		

3°. *Landbouwondernemingen, uitsluitend op contracten met de bevolking berustende* (*Kol. Verslag*, blz. 187 vv., en bijlagen WW en XX).

Suikerfabrieken. Het getal vrije suikerfabrieken op Java en Madura, buiten de Vorstenlanden en de particuliere landen, verminderde in 1878 met 1 (4 hielden op te bestaan, terwijl 3 voor het eerst in werking kwamen) en bedroeg bij het einde des jaars 49. Van deze waren 17 het eigendom van Chineezen en bevonden zich 32 in handen van Europeanen. Door 47 ondernemingen werden van 8,798 bouws 404,761 pikols of gemiddeld 46 pikols per bouw verkregen. In 1877 maakten de 42 fabrieken, wier aanplant was opgegeven, dooreengerekend eene productie van 48,80 pikols per bouw.

De onderstaande tabel geeft een tienjarig overzicht van het getal dezer fabrieken, bij of voor welke een riet-aanplant is verwerkt geworden, benevens, voor zoover de gegevens strekken, van de uitgestrektheid der aanplantingen en de verkregen productie. De cijfers, tusschen ( ) geplaatst, vermelden het getal ondernemingen, waartoe de opgegeven aanplant en opbrengst betrekking hebben.

Jaren.	Getal fabrieken.	Aanplant. Bouws.	Productie. Pikols.
1869	24	3,154 (23)	94,649 (23)
1870	24	3,337 (24)	133,984 (24)
1871	24	3,314 (23)	124,082 (24)
1872	23	1,665 (12)	159,880 (23)
1873	29	2,163 (17)	213,549 (29)
1874	38	2,287 (15)	228,013 (37)
1875	44	3,748 (16)	233,304 (40)
1876	45	6,830 (34)	377,980 (43)
1877	45	8,508 (42)	430,077 (43)
1878	47	8,798 (47)	404,761 (47)

Tabaksondernemingen. In 1878 werden op Java 4 nieuwe tabaksondernemingen gevestigd, 19 opgeheven, 5 tot 2 vereenigd en 3 in 6 gesplitst. Bij het einde van het jaar bedroeg haar getal 153 (die op gronden, in huur of in erfpacht afgestaan, op particuliere landerijen en in de Vorstenlanden niet medegerekend). Van dezen verkregen 114 eene productie van 9,496,608 kilogram; door 28 werd niet gewerkt; ten aanzien van 11 zijn geene opgaven ingekomen. In 1877 hadden 123 ondernemingen eene opbrengst van 10,382,203 kilogram; in 1876 en 1875 produceerden 145 en 124 ondernemingen 12,048,779 en 10,544,650 kilogram.

Voorts wordt nog melding gemaakt van etablissementen voor de bereiding van de koffie der bevolking ter inlevering in 's lands

pakhuizen, in Pasoeroean en de Preanger regentschappen; van rijstpelmolens in de Preanger regentschappen (19, waarvan 15 39,023 pikols rijst aan de markt brachten), Krawang, Cheribon (2, van welke ééne 41,870 pikols rijst, tegen p. m. 30,000 pikols in 1877, afleverde) en Samarang (1); van 2 indigo-ondernemingen, in Bagelen en Pasoeroean, met eene productie van 1,750 en 3,000 kilogram; van 3 voor de rameh-cultuur, in Pekalongan, Samarang en Banjoemas, waarvan ééne, toen zij nauwelijks tot stand was gekomen, reeds gesloten werd, en van 2 ondernemingen voor de teelt en bereiding van vanille: eene in de Preanger regentschappen, die 25 kilogram produceerde, en eene nieuwe in Samarang. Thee-aanplantingen op gronden der bevolking vond men alleen in de Preanger regentschappen, tot eene uitgestrektheid van 200 en 40 bouws, in de nabijheid van 2 op erfpachts- en huurperceelen gevestigde theefabrieken.

4°. *Landbouw op gronden, door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestaan.* Bijlage YY van het *Verslag* geeft een overzicht betreffende de landbouwondernemingen, bij het einde van 1878 wettig gevestigd op verhuurde of in erfpacht afgestane woeste gronden, verdeeld in 316 perceelen, te zamen groot 103,135 bouws (zie boven *Agrarische aangelegenheden; afstand van grond*).

Voor zoover de gegevens strekken, worden in de volgende tabel medegedeeld de uitkomsten der voornaamste cultures, in 1878 verkregen. Het teeken — in de kolom „Opbrengst" duidt aan, dat de aanplant nog geen product opleverde.

	Beplante bouws.	Opbrengst. Pikols.		Beplante bouws.	Opbrengst. Kilogr.
Koffie	25,022	56,366	Tabak	601	156,749
	?	470		?	50,000
	3,057	?		110	?
	3,289	—			
Suiker	978	94,339	Thee	5,114	1,997,822
	196	?		21	—

	Beplante bouws.	Opbrengst. Pikols.
Padi en djagong	1,110	15,561 padi.
	30	? djagong.
	?	200 padi.
	549	? padi en djagong.

De opgegeven productie omvat mede de thee en ten deele ook het suikerriet en de tabak, in den omtrek der perceelen door de

bevolking, ten behoeve der ondernemers, op hare eigen velden geteeld of verkregen op gronden, van haar gehuurd.

Kina-aanplantingen bestonden op 23 perceelen; 21 plantsoenen besloegen 265 bouws. Van 2 plantsoenen (18 bouws) werden 513 kilogr. kina geoogst; de overige gaven nog geen product.

De verder geteelde gewassen, met name genoemd, zijn: klappers, bamboe, polowidjo, wedjen, djarak, groenten, aardappelen en wildhout. Voor 2 ondernemingen vindt men eene opbrengst van 24,400 klappernoten vermeld.

Drie perceelen werden door de erfpachters als weideplaats voor hunne veefokkerij en paardenstoeterij gebezigd.

Verschillende ondernemingen waren nog niet of pas in ontginning; van andere bleek niet, of er reeds met de ontginning een aanvang was gemaakt. Drie ondernemers hebben sedert langeren of korteren tijd van de exploitatie hunner perceelen afgezien.

5°. *Landbouw op landen, aan particulieren in eigendom afgestaan.* Zie blz. 192 vv. van het *Verslag.*

De meeste dezer landen zijn uitsluitend bestemd voor de teelt van inlandsche gewassen: padi, klappers, enz.; doch alleen ten aanzien van die, welke producten voor de Europeesche markt leveren, evenwel niet omtrent alle, werden opgaven betreffende de opbrengst ontvangen. De totalen der medegedeelde productie-cijfers over 1878 zijn, als volgt: 79,297 pikols suiker, 31,088 pikols koffie, 972,657 kilogr. thee, 20 kilogr. tabak [1]), 62 kilogr. cacao, 17,692 kilogr. kina, 78 pikols notenmuskaat, 18 pikols foelie, 12 kilogr. kruidnagelen en 517 kilogr. vanille.

6°. *Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.* Zie blz. 195 v. van het *Verslag* en bijlagen ZZ en AAA.

Van de 171 door het Bestuur erkende ondernemingen in Soerakarta bedroeg de uitgestrektheid 290,945 bouws, van de 55 in Djokjokarta 83,412 bouws. Voor de eersten is jaarlijks aan de inlandsche verhuurders eene pachtsom van *f* 839,805, voor de laatsten van *f* 566,099 op te brengen, ongerekend de voor enkele perceelen bedongen opbrengst in natura. De pacht in producten, nevens de pacht in geld te voldoen, bestaat in Soerakarta uit 49½ pikols

[1]) Te oordeelen naar het onbeduidende cijfer, is het er voor te houden, dat de geoogste hoeveelheid tabak ditmaal in pikols, in plaats van in kilogrammen, is opgegeven.

koffie, 65 pikols en 36 djatins rijst, 4032 pikols brandhout, 288 pikols houtskolen en zekere hoeveelheden groenten [1]); in Djokjokarta uit 9,029 pikols rijst, 10,419 pikols gras, 3,833 fleeschen olie en 360 klappers.

Boschwezen. Zie *Verslag*, blz. 196 vv., en bijlage BBB.

In 1877/78 zijn 1870 bouws uitgekapte perceelen of gronden, waarop het houtgewas in vroeger tijd door de bevolking was vernield, met djati, en 386 bouws (gronden van de laatstbedoelde categorie) met verschillende goede wildhoutsoorten beplant.

Op de boschperceelen, die tot exploitatie, met vrije beschikking over het gevelde hout, in pacht zijn uitgegeven, werd gekapt 51,327 kub. meter timmerhout, terwijl bovendien bij een vijftal ondernemingen (van de overigen waren dienaangaande geene opgaven ontvangen) verzameld werd 44,233 kub. meter brandhout. De zoogenaamde uitdunningsperceelen leverden den ondernemers 5,325 kub. meter klein timmerhout en brandhout op. Na bekomen vergunning werden door particulieren of door de inlandsche bevolking 12,712 kub. meter houtwerk en 8,245 sadings gekapt of verzameld. Ten behoeve van 's lands dienst werden gekapt: op twee ondernemingen 9,656 kub. meter timmerhout; in eigen beheer 19,617 kub. meter djati- en wildhout en 260 sadings.

De zuivere inkomsten, die het Gouvernement in 1878 aan de bosschen ontleende, worden gesteld op ruim *f* 820,000, ongerekend het in beslag genomen hout, dat niet verkocht werd, maar door de Departementen van Binnenlandsch Bestuur en der Openbare Werken verbruikt is.

Veeteelt. Naar werd opgegeven, bestond de veestapel op Java en Madura in 1877, zonder Djokjokarta en Soerakarta, uit 2,568,101 buffels, 1,586,283 runderen en 585,245 paarden. Volgens het vorig *Verslag* telde men, in 1876, in de Vorstenlanden: 186,397 buffels, 141,558 runderen en 33,166 paarden.

Buitenbezittingen. Uit de menigvuldige opgaven op blz. 200 vv. van het *Verslag* nemen wij het volgende over.

---

[1]) Bovendien schijnt nog bij een viertal ondernemingen de bedongen levering van 150¼ pikols rijst, 60 balken en 1,000 sierappen naar verkiezen hetzij in natura, hetzij in geld te kunnen gekweten worden. In de opgegeven geldelijke pachtsom is de waarde dezer artikelen begrepen.

In 1877 werden door de Indische Regeering voorschriften gegeven, ten doel hebbende om de koffiecultuur ter Westkust van Sumatra zonder toepassing van dwang in stand te houden en te ontwikkelen. Nadat echter de Sumatrasche autoriteiten bij herhaling hadden gewezen op de bedenkelijke gevolgen, welke het gemis van iedere penale bepaling voor de instandhouding der gouvernementscultuur kon hebben, is bij ordonnantie van den 25 November 1878 straf bedreigd tegen nalatigheid of onwil in het aanleggen en onderhouden der plantsoenen en het plukken en bereiden der koffie. Tot het toepassen der strafbepalingen mag evenwel niet dan in de uiterste noodzakelijkheid de toevlucht worden genomen.

Gedurende 1878 zijn in dit gouvernement, naar gezegd wordt, 5,063,141 boomen (omstreeks 38 per cultuurplichtige) bijgeplant. De oogst bedroeg slechts 82,351 pikols, dat is minder dan in eenig jaar sedert 1851; in 1877 werden 175,034 pikols geoogst.

De Sumatra-koffie werd op de veilingen te Padang nog steeds hoofdzakelijk voor de consumtie in Noord-Amerika gekocht. Die veilingen liepen, als volgt, af.

	1876.	1877.	1878.
Hoeveelheid pikols	121,200	164,200	87,000
Opbrengst	*f* 6,250,280	*f* 9,365,900	*f* 4,745,000
Gemiddeld per pikol..	*f* 51.57	" 57.03[9]	" 54.54[4]

In Maart en Juli 1879 werd voor 54,800 pikols gemiddeld per pikol gemaakt *f* 57,88[8].

In de Lampongsche districten scheen de koffieproductie achteruit te gaan, althans wanneer men haar beoordeelt naar den uitvoer, die in 1876 voor 5 afdeelingen 3,285 pikols, en in 1878 voor 4 afdeelingen 686 pikols bedroeg. Volgens de ontvangen opgaven zijn in laatstgenoemd jaar van Makasser uitgevoerd 69,582 pikols, uit de gouvernementslanden van Celebes afkomstig, en 24,557, uit andere gedeelten van Celebes of van andere eilanden aangebracht, in het geheel alzoo 94,139 pikols, waarvan verzonden werden: naar Nederland 59,691, naar het Kanaal 1,044, naar Amerika 4,969, naar Singapore 17,525, naar Nieuw-Guinea 13 en naar andere plaatsen in Nederlandsch Indië 10,897 pikols. Van Palembang-koffie gingen 14,860 pikols rechtstreeks naar Batavia en 5,417 naar Singapore. In het Balische landschap Djembrana heeft men eerst in den laatsten tijd met den aanplant van koffie een aanvang gemaakt; in de bergstreken der afdeeling Boeleleng, daarentegen,

is de koffiecultuur sinds lang eene volkscultuur en worden de aanplantingen steeds uitgebreid. De verscheping van het product geschiedt meest naar Singapore. Van Boeleleng zijn in 1878 uitgevoerd 37,884 pikols, waaronder 4,625 pikols, die uit de vorstenrijken waren aangebracht. In Menado werden 35,528 pikols in 's lands pakhuizen geleverd.

Omtrent de uitkomst der rijstteelt zijn geen cijfers medegedeeld.

De peper- en gambierplantages in Riouw zouden, naar is opgegeven, ruim 400,000 pikols peper en 1,000,000 pikols gambier hebben opgebracht; doch het is niet wel aan te nemen, dat deze hooge cijfers juist zouden kunnen zijn. Op Banka leverde de gambier 219, de peper 205 pikols. Voor zoover bekend, werden van de Lampongsche districten 27,289 pikols peper uitgevoerd, meest naar Batavia.

De 34 specerijperken op de Banda-eilanden telden, volgens schatting, ongeveer 203,200 jonge muskaatnotenboomen; het getal vruchtdragende boomen was niet met juistheid op te geven. Er werden verkregen (in ronde cijfers) 4,719 pikols noten in den dop, 596 pikols noten uit den dop en 1,318 pikols foelie. De uitvoer bedroeg 3,690 pikols noten in den dop, 4,543 pikols noten uit den dop en 1,952 pikols foelie. In den volgenden staat wordt aangewezen naar welke landen en plaatsen de Bandasche specerijen in de drie laatste jaren zijn verzonden [1]).

	NOTEN (pikols).			FOELIE (pikols).		
	1876.	1877.	1878.	1876.	1877.	1878.
Naar Nederland........	828	2,072	289	388	362	155
〃 Singapore.......	3,879	4,817	1,999	593	1,009	660
〃 Java............	4,960	6,154	4,688	1,673	2,429	1,137
〃 Makasser.........	168	202	27	—	10	—
Totaal......	9,565	13,245	7,003	2,654	3,810	1,952

Ten aanzien der uitkomsten, verkregen door de in exploitatie zijnde ondernemingen, wettig gevestigd op woeste gronden, in huur of in erfpacht afgestaan, (zie boven blz. 237), blijkt uit bijlage CCC

[1]) Voor eene gemakkelijke vergelijking is bij deze opgave aangenomen, dat alleen ontbolsterde noten zijn uitgevoerd. Daarom zijn de noten, in den dop verzonden, hier slechts in rekening gebracht voor $^2/_3$ van haar gewicht.

o. a. het volgende. Voor 11 van de 13 ondernemingen in het gouvernement van Sumatra's Westkust bedroeg de oogst 90 pikols padi en 1.746 pikols koffie, voor de 2 ondernemingen op het eiland Bengkalis (Sumatra's Oostkust) 10,832 pikols tabak. Drie perceelen in Banda werden voor de teelt van notenmuskaat gebezigd, doch gaven nog geen product; één in dezelfde afdeeling leverde 560 klappers op.

De landbouwondernemingen van Europeanen, ingevolge overeenkomsten met de inlandsche vorsten van Deli, Langkat en Serdang (Sumatra's Oostkust) tot stand gekomen, waren in 1878 ten getale van 70. In Deli telde men 36 tabaksondernemingen, waarvan 35 over 48,650 bouws beschikten; in Langkat 21, met eene gezamenlijke uitgestrektheid van 43,500 bouws, benevens eene houtkaponderneming. Wat Serdang betreft, blijkt alleen, dat er 12 ondernemingen gevonden werden, van welke 11 27,000 bouws besloegen. In den loop of bij het einde des jaars werden 2 ondernemingen verlaten en hield ééne op te werken.

In Deli en Langkat oogstten, voor zoover bekend, 41 ondernemingen 2,626,181 kilogr. of ruim 42,500 pikols tabak; van 14 is de opbrengst niet opgegeven; bij 2 werd geen product verkregen. De uitvoer uit de beide genoemde landschappen en Serdang bedroeg 42,442 pikols, tegen 32,546 pikols in 1877.

Van Sumatra-tabak werden te Amsterdam verkocht: in 1877 28,947 pakken van p. m. 70 kilogr. en in 1878 36,176 pakken, waarvoor dooreengenomen achtereenvolgens *f* 1.56 en *f* 1.28 per ½ kilogr. werd bedongen; in 1879, tot den 29 September, ongeveer 46,500 pakken, welke berekend kunnen worden gemiddeld *f* 1.35 per ½ kilogr. te hebben opgebracht. Op genoemd tijdstip bleven nog ongeveer 1,500 pakken ten verkoop over.

Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar het *Koloniaal Verslag*.

MIJNBOUW. Zie, behalve het *Koloniaal Verslag*, blz. 209 vv., het *Jaarboek voor het Mijnwezen in Nederlandsch Indië*.

Tinontginningen. *Ontginning van gouvernementswege.*

De productie der tinmijnen op Banka en het getal arbeiders in de twee laatste jaren blijken uit het volgende overzicht.

	Gouvernements-mijnen. 1877.	1878.	Part. mijnen en tra-smelters. 1877.	1878.	Totaal. 1877.	1878.
Hoeveelheid tin, in 's lands pakh. ontvangen (pikols)	33,410	56,011	11,497	16,518	44,907	72,529
Getal mijnwerkers:						
Deelhebbers	2,355	2,290	1,189	1,084	8,302	8,512
Jaarlooners	4,024	4,435				
Kolenbranders	734	703				

In het tienjarig tijdvak van 1868—77 werden gemiddeld 's jaars 66,069 pikols tin ingeleverd.

Het tin uit de gouvernementsmijnen kwam het Gouvernement, volgens de waarde van hetgeen door de mijnwerkers genoten werd, te staan op *f* 20.28[4], dat uit de particuliere mijnen op *f* 13.50, beide dooreengenomen gemiddeld op *f* 18.74 het pikol, tegen *f* 28.64, *f* 13.50 en *f* 24.76 in 1877. Het totaal der uitgaven voor de tinlevering van 1878, waaronder ook de kosten van afscheping uit de depots op Java en die van aankoop en verkoop hier te lande, is, naar berekend werd, te stellen op gemiddeld *f* 32.30 per pikol. Intusschen valt omtrent deze berekening op te merken, dat daarbij tot het volle bedrag in uitgaaf zijn gebracht de sommen, waarmede de schulden van verschillende gouvernementsmijnen vermeerderd werden (in het geheel *f* 100.172), en dus al dadelijk is aangenomen, dat daarvan niets kan worden aangezuiverd.

Het getal verbeterde smeltovens vermeerderde met 23 en bedroeg 123 bij het einde van 1878.

De tinveilingen hier te lande brachten gemiddeld op, per 50 kilogr.:

	Kilogram. Netto.	Gemiddelde opbrengst. Bruto.	Netto.
1875	4,296,556	*f* 51.47	*f* 48.60
1876	4,410,986	〃 45.09	〃 42.50
1877	4,282,010	〃 41.57	〃 39.13
1878	3,991,278	〃 38.76	〃 36.55

terwijl in Januari, Maart, Mei en Juli 1879, voor 618,513, 729,199, 737,889, 735,965 kilogram gemiddeld netto *f* 34.28, *f* 39.54, *f* 37.19 en (voorloopige opgave) *f* 36.35 werd gemaakt.

Particuliere ontginningen.

Billiton. De *Billiton-maatschappij* verkreeg in het boekjaar,

eindigende voor de jaren tot en met 1875 ult°. Februari, voor 1876 en vervolgens ult°. April:

1871.......47,318 pikols.	1876.......62,063 pikols.
1872.......49,850 "	1877.......59,532 "
1873.......54,371 "	1878.......61,794 "
1874.......50,979 "	1879.......93,495 "
1875.......62,808 "	

Het boekjaar 1875/76 liep, bij uitzondering, over 14 maanden (zie boven); de voor dat jaar opgegeven productie van 62,063 pikols komt alzoo overeen met eene productie van 53,197 in 12 maanden.

De mijnwerkers waren in 1878 gemiddeld 4,371 in getal, in 1879 4,275.

Het tin, door de Maatschappij te Batavia geveild, bracht in zes veilingen gemiddeld per pikol op: *f* 41.61, *f* 41.64, *f* 41.24, *f* 40.79, *f* 36.96 en *f* 41.67, of over al de veilingen dooreengenomen *f* 40.61. De verkochte hoeveelheid bestond uit ruim 61,593 pikols.

Als pachtschat (3 pCt. der productie) ontving het Gouvernement over 1877/78 1853$^{83}/_{100}$ pikols. Aan uitvoerrecht op Billiton-tin (*f* 3.50 per 100 kilogram) werd in 1878 *f* 140.302 geheven.

Siak (Oostkust van Sumatra). Door de ondernemers der tinontginning te Batoe-Gadja werden de werkzaamheden voorloopig gestaakt, dewijl hun kapitaal niet meer voldoende was om de exploitatie voort te zetten.

Kolenmijnen. Ontginning van gouvernementswege. De werkzaamheden ter voorbereiding van de nieuwe ontginning bij de mijn Oranje-Nassau te Pengaron (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) waren vóór het einde van 1878 afgeloopen. De nieuwe mijn leverde nog in dat jaar 594¼ ton kolen op. Te Assahan (Oostkust van Sumatra) werd 4,100 ton uitgedolven.

Mijnbouwkundige opsporingen door particulieren. Tot het opsporen van goud in de Padangsche Bovenlanden, nabij Soepaijang, werd verlof verleend aan den civielen mijningenieur R. D. VERBEEK. De onderzoekingen in die streek hebben geleid tot de oprichting eener naamlooze vennootschap, de mijnbouw-maatschappij „Sumatra”, waarop bij Indisch besluit van den 11 Maart 1879 de vereischte

bewilliging is verleend. De Heer Mr. H. M. J. FRANCKEN te Soerabaija verkreeg vergunning tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen op een terrein nabij Poeloe-Kosso (Sumatra's Westkust).

ZOUT. De zoutaanmaak, die van 1871 af alleen op Madura plaats vindt, leverde in 1878 41,347 kojans, tegen 66,902 in 1877, 38,400 in 1876 en 37,337 in 1875. Het debiet was, als volgt:

	Op Java en Madura.		In de Buitenbezittingen.	
	Kojans van 30 pikols.	Opbrengst.	Kojans.	Opbrengst.
1867	25,689	*f* 4,965,208	3,742	*f* 705,817
1868	25,946	〃 5,024,385	4,078	niet opgegeven.
1869	25,536	〃 4,945,796	5,317	〃 896,329
1870	27,660	〃 5,389,547	6,123	〃 1,061,511
1871	27,621	〃 5,364,692	4,978	〃 861,364
1872	26,477	〃 5,111,836	5,475	〃 944,610
1873	28,176	〃 5,395,585	4 803	〃 855,762
1874	29,428	〃 5,625,540	6,099	〃 1,049,935
1875	30,123	〃 5,703,453	6,532	〃 1,120,870
1876	27,234	〃 5,425,562	6,255	〃 1,073,393
1877	27,639	〃 5,514,377	6,313	〃 1,085,158
1878	27,910	〃 5,553,871	6,199	〃 1,081,195

Aan de opgaven over 1873 ontbreken voor de Buitenbezittingen die van de Westerafdeeling van Borneo.

De zoutwinning kostte in 1878 per kojan: in Sumanap *f* 12.69, tegen *f* 12.64 in 1877, en in Sampang *f* 12.13, tegen *f* 11.81 in 1877. De gemiddelde verdiensten der zoutmakers in elk dier afdeelingen bedroegen respectievelijk *f* 203.99 en *f* 130 per hoofd; in 1877 *f* 339 en *f* 207.41.

Uit de zouthoudende modderwellen in de afdeeling Grobogan (Samarang) werden in 1878 verkregen 12,484 pikols zout, in 1877 18,216. Als cijns (1/5 van de laagste plaatselijke marktwaarde) hadden de zoutmakers aldaar in 1878 te betalen *f* 6,071, in 1877 *f* 5,838.

HANDEL, SCHEEPVAART EN SCHEEPSBOUW. Zie het *Kol. Verslag*, bladz. 213 vv., bijlagen GGG—KKK en de *Officieele Statistiek van Handel en Scheepvaart in Nederl. Indië* over 1876 en 1877.

De algemeene invoer in Indië was in 1876 en 1877, als volgt:

		Goederen.	Speciën.	Totaal.
1876	voor gouvernem.-reken.	*f* 4,403,938	*f* 715,000	*f* 5,118,938
	〃 particuliere	〃 109,177,424	〃 7,215,338	〃 116,392,762
	Totaal...	*f* 113,581,362	*f* 7,930,338	*f* 121,511,700
1877	voor gouvernem.-reken.	*f* 9,671,954	*f* 17,966,000	*f* 27,637,954
	〃 particuliere	〃 112,704,804	〃 13,361,658	〃 126,066,462
	Totaal...	*f* 122,376,758	*f* 31,327,658	*f* 153,704,416

De algemeene uitvoer:

		Goederen.	Speciën.	Totaal.
1876	voor gouvernem.-reken.	*f* 51,168,108	*f* ——	*f* 51,168,108
	" particuliere "	" 154,229,384	" 8,122,276	" 162,351,660
	Totaal...	*f* 205.397,492	*f* 8,122,276	*f* 213,519,768
1877	voor gouvernem.-reken.	*f* 57,116,672	*f* ——	*f* 57,116,672
	" particuliere "	" 161,863,449	" 1,529,215	" 163,392,664
	Totaal...	*f* 218,980,121	*f* 1,529,215	*f* 220,509,336

De herkomst en bestemming der goederen en speciën, onder den algemeenen invoer en uitvoer begrepen, blijken uit de volgende opgaven.

ALGEMEENE INVOER.

In mill. guldens.

Landen van herkomst.	Voor Gouvernements-rekening. Goederen. 1876.	1877.	Speciën. 1876.	1877.	Voor particuliere rekening. Goederen. 1876.	1877.	Speciën. 1876.	1877.
Nederland..........	2,20	6,82	0,71	17,96	47,69	50,08	1,79	0,95
Andere landen buiten den Oost. Archipel...	0,16	0,75	—	—	33,04	32,92	0,15	0,95
Oostersche Archipel:								
Singapore.........	2,03	2,09	—	—	27,63	25,95	5,11	10,14
andere gedeelten.....	—	—	—	—	0,78	3,73	0,14	1,31
Onbekend (strandgoed)..	—	—	—	—	0,02	0,01	—	—
Totaal...	4,40	9,67	0,71	17,96	109,17	112 70	7,21	13,36

ALGEMEENE UITVOER.

In mill. guldens.

Landen van bestemming.	Voor Gouvernements-rekening. Goederen. 1876.	1877.	Voor particuliere rekening. Goederen. 1876.	1877.	Speciën. 1876.	1877.
Nederland..................	51,16	57,11	80,42	86,59	6,46	—
Engelsch Kanaal (om orders) [1].....	—	—	9,39	8,95	—	—
Andere landen buiten den Oost. Archipel....................	—	—	45,50	44.57	0,03	0,03
Oostersche Archipel:						
Singapore..................	—	—	16,26	17,26	1,54	1,48
andere gedeelten.............	—	—	2,64	4,47	0,07	0,00
Totaal....	51,16	57,11	154,22	161,86	8,12	1,52

1) De verscheping „naar het Kanaal om orders" geschiedt om zoolang mogelijk vrij te zijn in het bepalen der eindbestemming van het product.

In den particulieren goedereninvoer, behalve uit Nederland, (*f* 61,48 mill. in 1876 en *f* 62,62 mill. in 1877) werd, als volgt, gedeeld door:

	1876.	1877.		1876.	1877.
Engeland	13,83	17,25	Singapore	27,63	25,95
Frankrijk	1,12	1,14	Saigon	3,49	1,91
Duitschland	0,10	0,12	China	3,10	3,04
Zweden	0,00	0,01	Hongkong	0,25	0,22
Italië	—	0,04	Manilla	0,61	0,29
Spanje	0,00	0,02	Australië	1,35	0,98
Amerika	2,13	5,18	Timor Dilly	0,09	0,02
Perzië	0,11	0,12	Kokos-eilanden	0,04	0,08
Bengalen	0,11	0,08	Andere landen	0,00	0,00
Siam	6,76	2,45	Onbekend (strand-goederen)	0,02	0,01
Penang	0,54	3,51			
Malakka	0,10	0,10			

Van de door particulieren naar elders dan Nederland uitgevoerde goederen, ten bedrage van *f* 73,80 mill. in 1876 en *f* 75,26 mill. in 1877, zijn uitgevoerd naar:

	1876.	1877.		1876.	1877.
Engelsch Kanaal	9,39	8,95	Perzië	0,45	0,80
Engeland	18,37	20,84	Bengalen	0.02	0,10
Frankrijk	3,28	2,09	Siam	0,24	0,25
Duitschland	0,04	0,00	Penang	1,88	3.90
Denemarken	0,04	0,67	Malakka	0,25	0,45
Rusland	0,20	—	Singapore	16,26	17,26
Oostenrijk	0,43	0,58	Saigon	0,00	0,01
Italië	0,08	0,03	China	0,87	0,73
Spanje	—	0,39	Hongkong	0,05	0,04
Portugal	0,00	0,23	Manilla	0,33	0,27
Amerika	12,28	11,58	Australië	8,70	5,43
Afrika	—	0,07	Timor Dilly	0,49	0,09
Mauritius	0,00	0,16	Kokos-eilanden	0,01	0,02
Egypte	0,04	0,22	Andere landen	0,00	0,01

De voornaamste invoeren voor rekening van particulieren hebben bestaan uit:

	1876.	1877.
Aardewerk	*f* 1,87 mill.	*f* 1,62 mill.
Eetwaren	〃 6,87 〃	〃 6,60 〃
Garens	〃 3,34 〃	〃 3,32 〃
Gedistilleerd	〃 1,67 〃	〃 1,44 〃
Gereedschappen en machineriën	〃 1,87 〃	〃 1,97 〃
IJzer en staal en dito werk	〃 2,54 〃	〃 2,36 〃
Koper en koperwerk, pleet- en bronsw.	〃 1,18 〃	〃 0,83 〃
Kramerij	〃 2,18 〃	〃 2,72 〃
Manufacturen	〃 42,52 〃	〃 48,07 〃
Meel	〃 2,50 〃	〃 2,12 〃
Opium	〃 2,28 〃	〃 1,58 〃

	1876.	1877.
Petroleum	*f* 2,32 mill.	*f* 5,43 mill.
Rijst	〃 14,05 〃	〃 7,79 〃
Sigaren	〃 2,48 〃	〃 2,89 〃
Steenkolen en cokes	〃 1,27 〃	〃 2,26 〃
Thee	〃 1,51 〃	〃 2,40 〃
Was	〃 1,28 〃	〃 1,53 〃
Wijnen	〃 2,77 〃	〃 2,74 〃

En hiervan uit Nederland:

	1876.	1877.
Aardewerk	*f* 0,92 mill.	*f* 0,82 mill.
Eetwaren	〃 2,83 〃	〃 2,74 〃
Garens	〃 2,23 〃	〃 2,04 〃
Gedistilleerd	〃 1,26 〃	〃 1,13 〃
Gereedschappen en machineriën	〃 1,17 〃	〃 1,16 〃
IJzer en staal en dito werk	〃 1,85 〃	〃 1,52 〃
Koper en koperwerk, pleet- en bronsw.	〃 0,83 〃	〃 0,40 〃
Kramerij	〃 1,52 〃	〃 1,54 〃
Manufacturen	〃 25,60 〃	〃 29,87 〃
Meel	〃 0,20 〃	〃 0,31 〃
Opium	〃 0,00 〃	〃 0,00 〃
Petroleum	〃 0,25 〃	〃 0,32 〃
Rijst	〃 0,00 〃	〃 — 〃
Sigaren	〃 0,06 〃	〃 0,06 〃
Steenkolen en cokes	〃 0,32 〃	〃 0,18 〃
Thee	〃 0,00 〃	〃 0,00 〃
Was	〃 0,59 〃	〃 0,75 〃
Wijnen	〃 1,96 〃	〃 1,85 〃

De waarde van den geheelen uitvoer der volgende stapelproducten heeft bedragen in duizendtallen guldens:

	1876.	1877.		1876.	1877.
Koffie	78,309	88,556	Gomdammar	933	1,025
Suiker	66,361	62,583 [1]	Gomelastiek	108	83
Rijst	1,369	2,292	Gomkopal	204	128
Tin	8,132	5,282	Foelie	913	978
Indigo	3,012	3,791	Nagelen	39	376
Rotting	1,622	2,929	Notenmuskaat	1,893	2,815
Thee	2,405	2,554	Tabak	24,257	28,280
Peper	1,850	1,883	Gambier	2,058	2,036
Kaneel	63	152	Cacao	236	211
Getah pertja	1,448	1,651	Vanille	45	—
Gombenzoin	1,291	582	Klapperolie	1,614	1,220

1) In de statistiek van 1877 is voor de suiker eene lagere prijsberekening gevolgd dan in 1876. Vandaar, dat de uitvoerwaarde voor het belangrijkste product van den particulieren uitvoer een nadeelig verschil van ruim *f* 3¾ millioen aanwijst, niettegenstaande de verscheepte hoeveelheid grooter was dan in 1876 (zie den volgenden staat).

De hoeveelheid derzelfde uitgevoerde stapelproducten heeft bedragen:

	1876.		1877.	
	Naar Nederland. Gouvernem. en part.	Naar elders.	Naar Nederland. Gouvernem. en part.	Naar elders.
Koffie. . . . . Kg.	76,009,685	11,000,821	80,720,341	10,575,266
Suiker. . . . . "	73,290,938	147,915,489	79,763,884	143,747,416
Rijst . . . . "	3,671,721	10,399,516	5,373,582	17,781,452
Tin. . . . . "	7,725,271	406,911	7,322,787	223,380
Indigo. . . . . "	479,154	199,414	506,010	438,038
Rotting. . . . . . . "	3,833,925	6,306,590	2,843,549	13,430,614
Thee. . . . . "	2,251,993	153,598	2,314,959	239,216
Peper . . . . "	538 099	3,193,552	1,052,020	3,825,669
Kaneel. . . . . . . "	67,769	89,867	125,560	255,441
Getah pertja. . . "	176,146	548,223	198,187	627,459
Gombenzoin. . . "	7 477	799,632	4,829	359,284
Gomdammar. . . "	672,181	1,194,870	513,795	1,017,156
Gomelastiek. . . "	4,403	57,408	4,562	44,362
Gomkopal. . . . . "	1,020,515	——	475,727	164,650
Foelie. . . . . "	288,309	92,458	256,332	151,305
Nagelen. . . . . . "	2,591	23,662	140,403	110,286
Notenmuskaat. . "	52,358	718,844	403,271	1,205,750
Tabak. . . . . "	14,772,998	1,899,073	16,534,202	2,805,435
Gambier . . . . . . "	——	9,358,908	——	9,257,238
Cacao. . . . . "	——	236,482	550	211,061
Vanille . . . . "	2,235	62	——	——
Klapperolie . . Lr.	138	2,017,436	——	1,525,853

Het volgende staatje geeft een overzicht van de scheepvaartbeweging in Indië, in 1876 en 1877.

(g. = getal, t. = tonnen van 1.5 M³.)

		Aangekomen.		Vertrokken.	
		1876.	1877.	1876.	1877.
Stoomschepen:					
geladen	g.	1,234	1,632	1,208	1,579
	t.	805,384	971,300	838,464	941,770
in ballast	g.	88	196	72	193
	t.	11,577	111,529	18,557	75,893
Op Europ. wijze getuigde zeilschepen:					
geladen	g.	1,681	1,690	1,635	1,613
	t.	573,548	570,508	588,561	568,777
in ballast	g.	132	126	222	194
	t.	51,218	69,018	59,217	50,278
Op inlandsche wijze getuigde zeilschepen:					
geladen	g.	3,832	3,901	3,697	3,830
	t.	84,328	90,267	80,485	83,064
in ballast	g.	396	313	716	637
	t.	3,423	3,499	10,799	13,579

Totaal schepen:		Aangekomen. 1876.	1877.	Vertrokken. 1876.	1877.
geladen	g.	6,747	7,223	6,540	7,022
	t.	1,463,260	1,632,075	1,507,510	1,594,411
in ballast	g.	616	635	1,010	1,024
	t.	66,198	184,046	88,573	139,750

Aan de opgave omtrent de herkomst en bestemming der vaartuigen is het volgende ontleend.

INGEKLAARD.

Van:	1876. Schepen.	Duizendtallen. Tonnen.	1877. Schepen.	Duizendtallen. Tonnen.
Nederland	146	200,9	177	232,3
And. landen buit. den Oost. Archipel	553	260,7	526	276,1
Singapore	1,455	249,4	1,484	275,7
Andere ged. v. d. Oost. Archipel	5,201	813,6	5,627	1024,3
Uit zee	8	4,6	44	7,5
Totaal	7,363	1529,4	7,858	1816,1

UITGEKLAARD.

Naar:	1876. Schepen.	Duizendtallen. Tonnen.	1877. Schepen.	Duizendtallen. Tonnen.
Nederland	210	268,8	206	243,9
Engelsch Kanaal (om orders)	41	28,4	62	39,0
And. landen buit. den Oost. Archipel	455	198,9	364	181,2
Singapore	1,361	234,3	1,423	233,7
Andere ged. v. d. Oost. Archipel	5,483	865,4	5,991	1036,0
Totaal	7,550	1596,0	8,046	1734,1

Onder Nederlandsche vlag zijn ingeklaard:

	1876. Schepen.	Tonnen.	1877. Schepen.	Tonnen.
Van Nederland	135	189,962	163	217,569
〃 elders	5,398	941,101	5,452	1,119,333
Totaal	5,533	1,131,063	5,615	1,336,902

Onder Nederlandsche vlag zijn uitgeklaard:

	1876. Schepen.	Tonnen.	1877. Schepen.	Tonnen.
Naar Nederland	170	233,247	166	213,624
〃 elders	5,552	944,599	5,633	1,078,336
Totaal	5,722	1,177,846	5,799	1,291,960

Het getal verleende eerste *Zeebrieven* bedroeg 24 in elk der jaren 1877 en 1878. Van de 161 schepen en vaartuigen (49,469 ton), waarvoor in de vijf laatste jaren (1874—1878) eerste zeebrieven

20

werden uitgereikt, waren 87 (6,155 ton) in Indië, 10 (6,013 ton) in Nederland, en 64 (37,301 ton) in den vreemde gebouwd.

In 1878 bedroeg het getal vaartuigen van 20 ton en daarboven, in Nederlandsch Indië te huis behoorende, 1,532 (44 stoomschepen, 6 schepen, 294 barken, brikken, schoeners en kotters, 1,188 wangkangs, toops en andere soortgelijke vaartuigen), metende te zamen 126,446 ton.

ANDERE ONDERWERPEN. Deze afdeeling van hoofdstuk O van het *Koloniaal Verslag* (blz. 218 vv.) bevat onderscheidene opgaven betreffende den binnenlandschen handel, de nijverheid enz., waaraan het volgende overzicht van de *gemiddelde loonen*, zoowel voor ambachtslieden als koelies, ontleend is [1]. De gewesten zijn daarin door ons gerangschikt naarmate de dagloonen der ambachtslieden lager of hooger waren.

GEWESTEN.	GEMIDDELD LOON PER DAG	
Java en Madura.	voor ambachtslieden.	voor daglooners.
Preanger regentschappen	*f* 0.40 a *f* 0.75	*f* 0.15 a *f* 0.25
Madioen [2]	〃 0.40 〃 〃 0.80	〃 0.25 〃 〃 0.40
Kadoe	〃 0.40 〃 〃 1.50	〃 0.30 〃 〃 0.40
Krawang	〃 0.50 〃 〃 0.60	〃 0.25 〃 〃 0.30
Bantam	〃 0.50 〃 〃 0.80	〃 0.25 〃 〃 0.60
Probolinggo [3]	〃 0.50 〃 〃 1.00	〃 0.25 〃 〃 0.40
Tagal	〃 0.50 〃 〃 1.25	〃 0.25 〃 〃 —
Japara	〃 0.50 〃 〃 1.50	〃 0.25 〃 〃 0.35
Cheribon	〃 0.50 〃 〃 2.00	〃 0.20 〃 〃 0.35 [4]
Rembang	〃 0.60 〃 〃 0.80	〃 0.25 〃 〃 0.35
Pasoeroean	〃 0.60 〃 〃 1.00	〃 0.30 〃 〃 0.50
Banjoemas	〃 0.60 〃 〃 1.00	〃 0.25 〃 〃 0.30
Djokjokarta	〃 0.60 〃 〃 1.00	〃 0.25 〃 〃 0.30
Madura [5]	〃 0.60 〃 〃 1.00	〃 0.25 〃 〃 0.40
Soerakarta	〃 0.60 〃 〃 1.50	〃 0.30 〃 〃 0.50
Bagelen	〃 0.75 〃 〃 1.00	〃 0.20 〃 〃 0.25
Samarang [6]	〃 0.75 a 〃 2.00	〃 0.45 a 〃 0.75

1) Voor gelijksoortige opgaven zie men de *Jaarboekjes* voor 1876 en 1879.

2) Het loon van meer bekwame timmerlieden en smeden bedraagt *f* 1.50 a *f* 2.70 daags.

3) In Loemadjang konden ambachtslieden *f* 1 a *f* 1.50, de koelies 60 cent per dag verdienen.

4) *f* 0.40 a *f* 0.70 daags, als er op taak gewerkt wordt.

5) De loonen zijn hier stationnair, daar zij, die een hooger loon verlangen, naar Java trekken.

6) De opgegeven sommen gelden alleen voor de hoofdplaats.

GEWESTEN.	GEMIDDELD LOON PER DAG voor ambachtslieden.	voor daglooners.
Java en Madura.		
Batavia	*f* 0.75 a *f* 2.50	*f* 0.50 a *f* —[1]
Soerabaija	″ 0.80 ″ ″ 2.00	″ 0.35 ″ ″ 0.60
Banjoewangi	″ 1.00 ″ ″ —	″ 0.50 ″ ″ —
Pekalongan	″ 1.00 ″ ″ 1.50	″ 0.40 ″ ″ —[2]
Bezoeki	″ 1.00 ″ ″ 1.50	″ 0.33 ″ ″ 0.50
Kediri	″ 1.00 ″ ″ 1.50	″ 0.30 ″ ″ 0.40
Buitenbezittingen.		
Zuider- en Oosterafd. v. Borneo	*f* 0.60 a *f* 2.50	*f* 0.50 a *f* —
Ternate	″ 0.75 ″ ″ 1.25	″ 0.35 ″ ″ —
Menado	″ 0.75 a ″ 1.50	″ 0.20 ″ ″ 0.60[3]
Riouw [4]	″ 0.80 ″ ″ 1.00	″ 0.40 ″ ″ 0.60
Sumatra's Westkust [5]	″ 0.83 ″ ″ 2.00	″ 0.60 ″ ″ —
Amboina	″ 1.00 ″ ″ —	″ 0.35 ″ ″ 0.50[6]
Palembang	″ 1.00 ″ ″ 1.25	″ 0.40 ″ ″ 0.60[7]
Benkoelen	″ 1.00 ″ ″ 1.50	″ 0.30 ″ ″ 0.40[8]
Westerafdeeling van Borneo [9]	″ 1.00 ″ ″ 1.50	″ 0.66^{5} ″ ″ —
Lampongsche districten	″ 1.00 ″ ″ 2.25	″ 0.50 ″ ″ 0.60
Celebes [10]	″ 1.00 ″ ″ 3.00	″ 0.50 ″ ″ 0.80
Billiton	″ 1.25 ″ ″ 2.50	″ 0.60 ″ ″ —
Banda	″ 1.50 ″ ″ 2.00	″ 0.80 ″ ″ 1.00[11]
Banka	″ 1.50 ″ ″ 3.00	″ 1.00 ″ ″ 2.00
Sumatra's Oostkust	″ 2.00 ″ ″ —	″ 0.50 ″ ″ —
Timor	″ 2.00 ″ ″ 3.00	″ 0.35 ″ ″ —

1) De arbeiders op landbouwondernemingen genieten *f* 3 a *f* 6 's maands, benevens rijst.

2) Op de kustplaatsen zijn de loonen hooger.

3) Te Gorontalo bedraagt het dagloon 25 a 40 cent en in de binnenlanden 17 a 25 cent.

4) Voor bouwwerken worden Chineesche arbeiders van Singapore ontboden, die hoogere dagloonen ontvangen. Op de eilanden zijn de loonen hooger dan op de hoofdplaats.

5) Chineezen verdienen hier aan onderscheidene beroepen *f* 20 a *f* 150, Hindoes en Klingaleezen *f* 15 a *f* 30 's maands. De verdienste van koelies, die per kojan of pikol betaald worden, kan tot 60 cent daags bedragen.

6) Van November tot Januari, tijdens den nageloogst, zijn de loonen hooger, daar de Uliassers zich dan niet in hunne negorijen bevinden.

7) In het binnenland is het koelieloon over het algemeen lager; op enkele plaatsen daarentegen weer hooger.

8) Daglooners, die tevens kost krijgen, ontvangen 25 cent daggeld.

9) De Chinees in het binnenland betaalt den Dajak 25 cent daags met den kost; roeiers ontvangen 50 cent a *f* 1. De diamantslijpers worden per karaat betaald.

10) Ten gevolge van het mislukken van den oogst waren de loonen lager dan in vorige jaren. Eigenlijke daglooners vindt men, buiten Makasser, nergens in dit gewest; landbouwers en anderen bieden zich bij voorkomende gelegenheden als koelie aan.

11) De hooge stand der loonen is het gevolg der opheffing van het specerij-monopolie.

NEDERLANDSCHE WEST-INDISCHE BEZITTINGEN.

De algemeene *bronnen* zijn de *Koloniale Verslagen*, het laatste van 1879 (zie boven, bladz. 209).

SURINAME.

GRONDGEBIED. In de bepaling van het grondgebied der kolonie Suriname kwam in 1878 geene verandering.

BEVOLKING. Op ult°. Dec. 1877 bedroeg de bevolking — daaronder niet begrepen de Indianen, de Boschnegers en de bevolking van het Leprozen-etablissement *Batavia* — 25,986 mannen en 25,551 vrouwen, te zamen 51,537 zielen [1]). In 1878 werden geboren 791 mannen en 770 vrouwen, terwijl van elders kwamen 138 personen; er stierven 900 mannen en 754 vrouwen, en 168 personen vertrokken, zoodat de bevolking op ult°. December 1878 uit 51,414 personen (25,856 mannen en 25,558 vrouwen) bestond.

Het getal Europeanen, zonder het garnizoen, de zeemacht en de koopvaardijvloot, was 597.

In het Leprozengesticht bevonden zich 178 personen, waarvan 105 verpleegden.

Volgens de opgaven van wijkmeesters en districtscommissarissen telde de bevolking op den 31 December 1878 47,612 [2]) personen. Evenmin als in vorige jaren sluit dit cijfer met het voorgaande. Het *Verslag* zegt daaromtrent het volgende: „Vermoedelijk is ook „thans het verschil hieraan te wijten, dat de arbeiders wel eens „verhuizen zonder van hun vertrek uit eenig district of wel van „hunne vestiging in een ander terstond mededeeling te doen aan „de betrokken districtscommissarissen.”

Onder het in de tweede plaats opgegeven cijfer komen voor: de bevolking van Paramaribo en buitenwijken met 21,265 personen,

---

1) De opgave in het vorig *Verslag* was niet juist.

2) *48.275 volgens het Verslag,* dat voor het district Nickerie een ander bevolkings-*cijfer vermeldt* dan bijlage B, die de opgaven der districtscommissarissen bevat.

die der forten Zeelandia en Nieuw-Amsterdam, benevens van de posten in de districten, met 664, en van de 15 buitendistricten met 25,225 personen; 400 schepelingen (gemiddeld berekend) en 58 bewoners van Albina en den linkeroever der Marowijne. De bevolking der buitendistricten was volgenderwijze verdeeld (bijlage A van het *Verslag*):

Veld- en fabriekarbeiders..	Immigranten	3,490
	Niet immigranten	7,373
Overige bevolking.......	Ouden, gebrekkigen, kinderen	4,653
	Eigenaren, gezagv., opzichters, enz.	9,709

De getalsterkte der Indianen en Boschnegers wordt geschat op 12,000.

Ongerekend 99 doodgeborenen of levenloos aangegevenen, zooals zij mede in het *Verslag* genoemd worden, werden in 1878 geboren:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
in echt	159	145	304
buiten echt	632	625	1,257
op Batavia	2	—	2
Totaal	793	770	1,563 [1]
overleden zijn	902	757	1,659
meer overleden	109	—	96
minder "	—	13	—

Het laatste cijfer is 417 minder dan in 1877.

---

[1] Schier jaarlijks bestaat een nadeelig verschil tusschen het getal geborenen en dat der overledenen, zooals uit het volgende overzicht blijkt.

Getal geboorten.	Getal sterfgevallen.	Overmaat der sterfte op 100 geb.	Getal geboorten.	Getal sterfgevallen.	Overmaat der sterfte op 100 geb.
1858...1,776	1,682	—	1869...1,780	2,082	16,96
1859...1,631	1,925	18,02	1870...1,901	2,409	26,72
1860...1,673	1,768	5,67	1871...1,834	1,997	8,88
1861...1,599	1,991	24,51	1872...1,708	2,089	22,30
1862...1,612	1,770	9,80	1873...1,767	2,433	37,69
1863...1,497	1,753	17,10	1874...1,548	3,364	117,31
1864...1,640	2,644	61,21	1875...1,659	2,193	32,18
1865...1,624	2,094	28,94	1876...1,823	1,893	3,83
1866...1,648	2,626	59,34	1877...1,601	2,114	32,04
1867...1,570	2,080	32,48	1878...1,563	1,659	6,14
1868...1,859	1,850	—			

De overmaat der geboorten op 100 sterfgevallen in 1858 was 5,58, in 1868 0,48.

Het getal huwelijken bedroeg in 1878 99; bij 26 zijn 64 kinderen (34 jongens en 30 meisjes) gewettigd.

Het burgerrecht werd in 1878 aan 4 personen verleend.

ALGEMEEN BEHEER. Tot leden der Koloniale Staten voor het zittingjaar 1879/80 zijn door den Gouverneur herbenoemd de Heeren Mr. D. JUDA, C. D. BRAKKE, J. F. SAÏLE VANIER en Mr. J. B. VOS.

Volgens het verslag over 1878 omtrent de uitvoering der wet tot afschaffing der slavernij [1]), was tot den 31 December van dat jaar uitgekeerd *f* 9,842,725; eene som van *f* 21,113 moest nog voldaan worden. Op genoemd tijdstip waren 7,373 geëmancipeerden op de onderscheidene plantages werkzaam, tegen 7,730 in 1877.

IMMIGRATIE. Uit de opgaven omtrent immigratie op blz. 13 v. van het *Verslag* en uit bijl. M, N, O en P nemen wij het volgende over.

Het getal aangevoerde immigranten in de kolonie Suriname bedroeg in:

1853	138	1862	—	1871	337
1854	—	1863	97	1872	573
1855	155	1864	695	1873	2,720
1856	—	1865	286	1874	1,405
1857	—	1866	807	1875	43
1858	487	1867	10	1876	43
1859	—	1868	691	1877	341
1860	—	1869	492	1878	700
1861	—	1870	637		

Te zamen 10,657, waarvan uit:

Ned. Indië	133
Madera	480
China	2,502
West-Indië	2,593
Nederland	89
Britsch Indië	4,860

In 1878 was van 1,661 immigranten uit Britsch Indië de diensttijd geëindigd; 946 van dezen sloten eene nieuwe werkovereenkomst, terwijl 476, die van het bedongen recht op vrijen terugvoer wenschten

---

[1]) Handelingen der Staten-Generaal 1879/80, Bijlagen, n°. 26[2].

gebruik te maken, voor rekening van hunne huurders naar Britsch Indië terugkeerden.

Van de sedert 1853 aangevoerde immigranten waren in de kolonie nog aanwezig op den 31 December 1878:

Immigranten.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
uit China	171	1	1	5	178
〃 West-Indië	71	27	10	18	126
〃 Nederland	1	—	—	—	1
〃 Ned. Indië. Chin. landaard)	57	—	—	—	57
〃 Britsch Indië	1,820	687	380	273	3,160
Totaal	2,120	715	391	296	3,522

Het getal geborenen en overledenen onder de immigranten was in 1878, als volgt:

Immigranten uit:	Geboren.	Overleden.
West-Indië	5	6
Nederland	—	—
Nederl. Indië	—	1
Britsch 〃	71	91
China	—	8
Totaal	76	106

De hoeveelheid *werk* en het *dagloon* van iederen arbeider is gemiddeld geweest:

Van immigranten uit:	Voor iederen man. Getal werkd. of taken.	Voor iederen man. Gemiddeld dagloon.	Voor iedere vrouw. Getal werkd. of taken.	Voor iedere vrouw. Gemiddeld dagloon.	Voor een jongen of meisje. Gemiddeld dagloon.
West-Indië	180.1	*f* 0.66[8]	116.6	*f* 0.47[6]	—
Nederland	200.3	〃 0.76[9]	—	—	—
N. Indië (Chin. landaard)	177.9	〃 0.81[3]	—	—	—
Britsch Indië	172.8	〃 0.70[1]	132.7	〃 0.63[5]	*f* 0.53[8]
China	178.1	〃 0.81[2]	—	—	—
Gemiddeld 1878	173.6	*f* 0.71[1]	132.0	*f* 0.62[9]	*f* 0.53[8]
〃 1877	174.6	〃 0.69[2]	129.7	〃 0.59	〃 0.46[5]

Het door de districtscommissarissen geconstateerd *opzettelijk werkverzuim*, met welks duur zij de werkovereenkomsten, krachtens Koninklijk besluit van den 22 Maart 1872 verlengd hebben, bedroeg gemiddeld per volwassen immigrant voor de immigranten uit:

	1877.	1878.	
Britsch Indië	12.3	7.8	dagen.
Nederland	21.6	—	"
West-Indië	39.0	49.6	"
China	64.5	78.7	"
Ned. Indië, van Chin. landaard	113.8	136.8	"
Gemiddeld voor alle volwassen immigranten	19.9	14.7	dagen.

Door de Kreolen en andere arbeiders werden op de plantages, waar ook immigranten gevestigd waren, verricht: in 1877 gemiddeld door iederen man 186.3 taken, door iedere vrouw 150.9 taken; in 1878 door iederen man 195.4, en door iedere vrouw 155.8 taken.

Het maximum-loon, aan één man uitbetaald, voor ééne week arbeids, was: in 1877 *ƒ* 8.80 (West-Ind.), *ƒ* 6.20 (Ned.), *ƒ* 5 (Ned. Ind. Chin.), *ƒ* 13.65 (Britsch Ind.), *ƒ* 11.24 (Chin.); in 1878 *ƒ* 9.90 (West-Ind.), *ƒ* 5 (Ned.), *ƒ* 5 (Ned. Ind. Chin.), *ƒ* 13.60 (Britsch Ind.), *ƒ* 8.75 (Chin.)

De spaarpenningen van immigranten, door tusschenkomst van den agent-generaal sedert den 19 April 1875 bij de Surinaamsche Bank gedeponeerd, bedroeg op den 7 April 1879 *ƒ* 36,794, na aftrek van *ƒ* 18,458 wegens teruggenomen gelden en van *ƒ* 44,100, uitmakende de som der spaarpenningen van de immigranten, die in 1878 naar Britsch Indië zijn teruggekeerd.

KOLONISATIE. Bij het einde van 1878 bestond de Europeesche bevolking, afkomstig van de in 1854 opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca uit 107 personen, waarvan 36 mannen, 32 vrouwen, 21 jongens en 18 meisjes. Zij bezaten 1,228 hectaren in eigendom; daarvan waren 221 tot weiland en 41 tot bouwland bestemd. Het laatste was beplant met bananen, aardvruchten en groenten; hier en daar werden cacao en koffie in geringe hoeveelheid aangetroffen. Hun veestapel bestond uit 11 paarden, 473 runderen, 2 muilezels, 21 ezels en 3 varkens.

MILITAIR BEHEER.

Landmacht. De *schutterij te Paramaribo* telde, 31 December 1878, 28 officieren en 447 manschappen.

De *gewapende burgermacht in de districten* bestond uit 68 officieren en 1,389 onderofficieren en manschappen.

De *infanterie en artillerie* telden 14 officieren, onder welke 3 van den geneeskundigen dienst, en 394 onderofficieren en manschappen.

De gezondheidstoestand was gunstiger dan in 1877.

In de militaire ziekeninrichtingen werden, in 1878, 5,774 lijders of 96 meer dan in 1877 verpleegd. Van hen waren 1,294 militairen en 4,480 civiele personen.

Zeemacht. Zijner Majesteits schroefstoomschip *Aruba* bleef in 1878 in Suriname gestationneerd.

RECHTSWEZEN. POLITIE. GEVANGENISSEN.

Rechtswezen. De volgende staat levert een overzicht der werkzaamheden van het Hof van justitie.

	Burgerlijke zaken.			
	Vonnissen en arresten.	Aangebrachte zaken.	Requesten.	Strafzaken.
1865	180	65	—	?
1870	132	111	52	132
1871	85	66	48	115
1872	122	108	63	85
1873	96	68	92	82
1874	113	102	61	129
1875	111	98	84	897?
1876	74	69	71	197
1877	75	158	75	260
1878	69	78	83	158

Nog werden in 1865 16, in 1870 18, in 1871 17 gemotiveerde, praeparatoire en interlocutoire beslissingen genomen. Van dergelijke beslissingen is in de volgende jaren geen sprake.

Het getal vonnissen in burgerlijke en strafzaken, door het kantongerecht te Paramaribo gewezen, bedroeg in:

	Burgerlijke zaken.	Straf-zaken.		Burgerlijke zaken.	Straf-zaken.
1865	188	140	1874	166	314
1870	199	57	1875	217	1,266
1871	238	210	1876	131	1,278
1872	254	194	1877	126	1,407
1873	93	80	1878	109	163 [1]

Zie voor de overige kantongerechten en de werkzaamheden der omgaande rechters het *Verslag*, blz. 7.

---

[1]) 151 zaken, met 1,541 beklaagden, volgens de strafverordening van 1874, en 12 zaken, met 15 beklaagden, volgens de voorschriften van het Wetboek van Strafvordering.

De bijlagen B en C bevatten breede opgaven omtrent de zaken, in 1876 en 1877 volgens de strafverordening van 1874 behandeld.

Op ult°. Dec. 1878 waren in de kolonie 6 praktizijns, waaronder 2 gegradueerden, en 2 notarissen, behalve de districtssecretarissen, die als zoodanig het notarisambt in de buitendistricten waarnemen, de griffiers der kantongerechten in Nickerie en Coronie en de omgaande rechter in Saramacca, die, ieder in zijn district, gerechtigd zijn, de notariëele praktijk uit te oefenen. Nog waren er 3 candidaat-notarissen.

Politie. Op ult°. December 1878 bestond het corps marechaussée uit 120 man.

De politiemacht uit inlanders telde op dat tijdstip 6 hoofdlieden, 1 hoofdman-titulair en 56 agenten.

Recht van verblijf werd in 1878 aan niemand verleend.

Gevangenissen. In 1878 werden 324 gevangenen in het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia opgenomen, en waren op het fort Nieuw-Amsterdam bij afwisseling aanwezig 245; in het huis van bewaring te Nieuw-Rotterdam werden opgenomen 726, in het huis van bewaring in Coronie 129 personen.

Als bijlagen zijn in het *Verslag* opgenomen breedvoerige mededeelingen van de commissiën van administratie over de gevangenissen op de forten Zeelandia en Nieuw-Amsterdam.

EEREDIENST. Het zielental der *Nederl. Hervormde* gemeente te Paramaribo bedroeg ongeveer 5,000, dat der lidmaten ongeveer 2,500. Er werden aldaar, in 1878, 203 kinderen gedoopt, en tot leden der gemeente aangenomen 58 personen. De gemeente te Nickerie bestond uit 1480 personen; het getal gedoopten in 1878 bedroeg 22.

Bij de *Evangelisch-Luthersche* gemeente werden gedoopt 117 personen, tot lidmaat aangenomen 47. Het getal huwelijken, kerkelijk ingezegend, bedroeg 3.

De *Moravische Broedergemeente* telde op ult°. December 1878 21,636 personen, waarvan te Paramaribo 6,592, in de districten 14,481, bij de Boschnegers 563. In 1878 hebben zich 154 personen bij de gemeente aangemeld, 130 volwassenen en 540 kinderen werden gedoopt, 231 personen als lidmaten aangenomen en 68 huwelijken kerkelijk ingezegend.

Bij de *Roomsch-Katholieke* gemeente werden 667 personen gedoopt en 20 huwelijken kerkelijk ingezegend. Het zielental wordt op 13,000 geschat.

De *Nederl.-Israëlietische* gemeente bestond uit 663 personen; 2 huwelijken werden ingezegend.

De *Portugeesch-Israëlietische* gemeente telde 662 zielen.

Op de begrooting voor 1880 zijn gebracht de jaarwedden van 3 predikanten bij de Hervormde gemeenten te Paramaribo en Nickerie, 1 predikant bij de Luthersche gemeente, 1 R.-K. geestelijke van den 1sten rang, kerkvoogd van het apostolisch vicariaat, 5 van den 2den rang en 1 opperrabijn.

ONDERWIJS. Het getal scholen en leerlingen was ult°. December 1878, als volgt:

Scholen.		Leerlingen.	
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Paramaribo.			
Stadsarmenscholen voor meisjes..........2	—	237	237
Gouvernementsschool op Boniface.........1	58	29	87
Scholen der Morav. Broed. (gesubsidiëerd)..2	484	658	1,142
〃 〃 R.-K. geestel. (3 〃)..6	270	378	648
Particuliere scholen (13 〃).21	931	359	1,290
Buitendistricten.			
Gouvernementsscholen.................13	344	216	560
Scholen der Morav. Broed. (gesubs.).....13	485	299	784
〃 〃 R.-K. Geestel. (〃).....3 [1]	68	42	110
Totaal..... Paramaribo...........32	1,743	1,661	3,404
Totaal..... Buitendistricten.......29	897	557	1,454
Algemeen totaal..................61	2,640	2,218	4,858

Voorts waren nog 2 gesubsidiëerde scholen der Moravische Broeders bij de Boschnegers op Maripaston in Boven-Saramacca en op Gansé in Boven-Suriname. Van deze is het getal leerlingen niet opgegeven.

In Paramaribo kwamen dagelijks gemiddeld ter school 2,482 leerlingen, in de districten 1,162 of 72 en 79 pCt. van de ingeschreven kinderen. De opkomst was het geringst in Saramacca (69 pCt.), het grootst in Nickerie en Coronie (86 en 83 pCt.). Voor een deel is de gunstige toestand in de beide laatste districten toe te schrijven aan de vervolgingen en veroordeelingen, die daar, ingevolge de nieuwe

[1]) Volgens het *Kol. Verslag.* In het verslag van den Inspecteur voor het onderwijs (bijlage G[1]) wordt eene dezer scholen opgegeven te zijn eene gesubsidiëerde particuliere school.

onderwijsverordening [1]), gedurende den loop van 1878 hebben plaats gehad, hetgeen noch in de andere districten, noch in Paramaribo het geval is geweest.

Bij het instellen van de bedoelde vervolgingen heeft men in Paramaribo met eigenaardige bezwaren te kampen, die het haast onmogelijk maken, de ongeldigheid der redenen van schoolverzuim te bewijzen, zoodat men zich moest bepalen tot ernstige waarschuwingen, die in de meeste gevallen dan ook de gewenschte uitwerking hadden.

Door de commissie van onderwijs werden 7 akten als onderwijzer uitgereikt: 5 voor den 4den rang, 1 voor den 3den rang en 1 voor het Fransch.

Het onderwijzend personeel bestond te Paramaribo op ult°. December 1878 uit 6 onderwijzers en onderwijzeressen van den 1sten rang, 5 onderwijzers van den 2den rang, 13 onderwijzers en onderwijzeressen van den 3den rang, 9 onderwijzers van den 4den rang, 3 ondermeesters en ondermeesteressen van den 3den, 17 van den 4den rang, 1 ondermeesteres met akte alleen voor het Fransch, 1 met akte alleen voor het Engelsch, en 49 kweekelingen. Aan de scholen in de districten, de Boschnegerscholen medegerekend, waren op genoemd tijdstip werkzaam 1 onderwijzer van den 2den rang, 6 onderwijzers van den 3den, 18 van den 4den rang, 5 niet-geëxamineerden en 3 kweekelingen. Eene plaats was vacant.

De normaalschool telde, bij het einde van 1878, 43 kweekelingen (31 m. en 12 vr.), waarvan 13 reeds den vierden onderwijzersrang hadden verkregen. Van het onderwijs aan de centraalschool der Moravische Broeders werd bij den aanvang van het jaar door 15 leerlingen gebruik gemaakt.

Op de bewaarscholen der R.-K. geestelijken te Paramaribo waren 360, op de bewaarschool der Moravische Broeders 162, en op de bewaarscholen van particulieren 27 kinderen beneden 7 jaar.

Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar het *Kol. Verslag*, blz. 9 v. en bijl. G1-7 (*Verslag van den Inspecteur voor het onderwijs over* 1878).

LIEFDADIGHEID. De Surinaamsche Maatschappij van Weldadig-

---

1) Bij deze verordening wordt aan ouders, voogden en verzorgers op plaatsen, waar daartoe gelegenheid bestaat, de verplichting opgelegd om hunnen kinderen of pupillen van 7 tot 12 jaar geregeld door de daartoe bevoegde personen gewoon lager onderwijs *te doen geven* (zie vorig *Overzicht*, blz. 303).

heid telde 87 leden en begunstigers. Aan 6 behoeftigen werd *f* 360 uitgedeeld. Voor kleeding ten behoeve der kweekelingen van de maatschappij, 70 in getal, werd *f* 919, voor schoenen *f* 944 besteed. In hun onderwijs is door de Regeering voorzien. De uitgaven voor geneesmiddelen bedroegen *f* 35. Het fonds der maatschappij maakte, op ult°. December 1878, eene som van *f* 15,111 uit.

Het gesticht van weldadigheid op 's lands grond Boniface, ter opname van de door het bestuur gealimenteerden (bejaarden, gebrekkigen en weezen), verstrekte bij het einde des jaars onderstand aan 173 ouden en gebrekkigen en aan 20 kinderen; bovendien werden 10 ouden en gebrekkigen buiten het gesticht verpleegd.

Onder het oppertoezicht van regenten van het gesticht waren, op genoemd tijdstip, uitbesteed 476 weezen, en onder het toezicht van den agent-generaal 32 weezen van immigranten.

De R.-K. weezeninrichting Livorno beantwoordde volkomen aan haar doel: de opleiding van hulpbehoevende weezen der R.-K. gemeente tot degelijk ontwikkelde practische landbouwers. Zij telde 32 jongens. De arbeid der kinderen op het veld bestond voornamelijk in het aanplanten van cacao.

De Evangelisch-Luthersche gemeente bedeelde 24 armen; de beide Israëlietische gemeenten ondersteunden 20 personen en 26 huisgezinnen.

Het getal kinderen, door het comité Dorcas van kleeding en schoeisel voorzien en tevens onder de bijzondere hoede van het bestuur geplaatst, bedroeg op ult°. December 1878 44. Nog verscheidene andere maatschappijen en genootschappen gingen voort, tegen maandelijksche of jaarlijksche contributiën, aan de leden, bij ziekte, geneeskundige hulp, geneesmiddelen, verzorging en verpleging te verschaffen, bij ouderdom of lichaamsgebreken wekelijks onderstand te verleenen, en bij overlijden in de kosten van begrafenis te voorzien.

BURGERLIJKE GENEESKUNDIGE DIENST. Op den 8 Augustus 1878 is in werking getreden de verordening, houdende bepalingen betreffende de verklaringen van overlijden, af te geven door de geneeskundigen te Paramaribo. Sedert de invoering dezer verordening is het getal dergenen, die zonder geneeskundige behandeling zijn overleden, hetwelk tot en met Juli 1878 gemiddeld 50 's maands bedroeg, tot een gemiddeld cijfer van 12 's maands, en in December 1878 zelfs tot 5 gedaald. Het *Verslag* doet hierbij opmerken, dat

door de arbeidende klasse de hulp van den geneeskundige zeer dikwijls eerst op het laatste oogenblik wordt ingeroepen.

De geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden werden bij verordening van den 21 Januari 1879 nader geregeld. De districtsgeneesheeren worden thans van gouvernementswege aangesteld en bezoldigd, opdat zij geheel onafhankelijk van de planters kunnen zijn. [1])

Te Paramaribo waren, ult°. December 1878, werkzaam 5 artsen, doctoren en heel- en verloskundigen, 11 apothekers, 8 vroedvrouwen; in de districten 2 genees- en verloskundigen, 8 districtsheel- en vroedmeesters, tevens stedelijke heelmeesters, 2 districtsheelmeesters (1 stedelijk heelmeester) en 2 vroedvrouwen, benevens een aantal vrouwen, aan welke, volgens de verordening van 1872, vergund is om verloskundigen bijstand te verleenen.

OPENBARE WERKEN, VERVOERMIDDELEN, BRIEVENPOSTERIJ. Op blz. 11 v. van het *Koloniaal Verslag* worden onderscheidene mededeelingen omtrent nieuw uitgevoerde werken, herstellingen aan gebouwen, de wegen, koloniale vaartuigen enz. gevonden, terwijl in bijlage H is opgenomen het verslag van de expeditie tot het traceeren van een weg van de Boven-Tempatie tot de boven-Suriname, even boven de Cederkreek. Het opengekapte pad heeft eene lengte van 38,594 meter.

Het *brievenvervoer* was in de laatste 10 jaren, als volgt:

	Brieven.		Drukwerk.	
	Per mail.	Per scheepsgelegenheid.	Per mail.	Per scheepsgelegenheid.
1869.	37,090	142	39,387	9
1870.	37,254	187	39,758	—
1871.	35,834	22	41,365	3
1872.	39,093	90	45,252	22
1873.	39,103	38	41,195	16
1874.	39,053	64	39,530	21
1875.	36,552	72	35,315	—
1876.	34,018	44	32,438	22
1877.	35,955	73	32,805	38
1878.	36,237	38	26,967	14

Voorts werden nog in 1878 per mail ontvangen en verzonden 317 briefkaarten en 810 monsters.

---

1) In verband met de nieuwe geneeskundige verordening zijn op de begrooting voor 1880 o. a. gebracht de jaarwedden van een geneeskundigen inspecteur en van 11 districtsgeneesheeren.

De zuivere opbrengst der posterij bedroeg: in 1878 *f* 6,595, in 1877 *f* 7,282, in 1876 *f* 9,778, in 1875 *f* 9,335, in 1874 *f* 10,464, in 1873 *f* 11,551, in 1872 *f* 10,741, in 1871 *f* 11,046, in 1870 *f* 11,880, en in 1869 *f* 12,436. . . . . . .

. . . .

GELDMIDDELEN. De volgende staat bevat voor 1867 tot en met 1876 eene opgave van het totaal der uitgaven en ontvangsten van de kolonie Suriname volgens de wetten, waarbij de rekeningen over die jaren zijn vastgesteld; de cijfers, voor de volgende jaren opgegeven, zijn die der begrootingen (wetten van den 22 Jan. 1877/14 Dec. 1878, *Stbl.* n°. 9/189, 24 Dec. 1877/26 Dec. 1879, *Stbl.* n°. 303/223, 18 Jan. 1879, *Stbl.* n°. 8, en 24 Jan. 1880, *Stbl.* n°. 14).

Jaren.	Uitgaven.	Ontvangsten. Belastingen enz.	Ontvangsten. Bijdrage uit 's Rijks schatkist.
1867	*f* 1,176,949	*f* 737,562	*f* 439,387
1868	" 1,049,070	" 821,626	" 227,444
1869	" 1,131,651	" 739,659	" 391,992
1870	" 1,137,481	" 791,944	" 345,536
1871	" 1,140,280	" 850,554	" 289,726
1872	" 1,157,424	" 921,006	" 236,417
1873	" 1,173,531	" 979,251	" 194,279
1874	" 1,245,958	" 926,379	" 319,579
1875	" 1,215,092	" 851,415	" 363,677
1876	" 1,374,105	" 925,492	" 448,613
1877	" 1,737,215	" 1,156,700	" 492,990
1878	" 1,807,263	" 1,188,000	" 609,211
1879	" 1,682,293	" 1,234,600	" 447,693
1880	" 1,687,668	" 1,330,700	" 356,968

De uitgaven en ontvangsten, voor 1880 geraamd, zijn aldus verdeeld:

UITGAVEN.

Gouvernementssecretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst	*f* 125,900
Justitie en politie	" 352,531
Administratie van financiën	" 104,482
Immigratie en kolonisatie	" 364,100
Eeredienst, onderwijs, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	" 307,066
Bouwdepartement	" 110,356
Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	" 105,016
Pensioenen, wachtgelden en onderstanden	" 168,215
Onvoorziene uitgaven	" 50,000
Totaal	*f* 1,687,668

ONTVANGSTEN.

Directe en indirecte belastingen	*f*	830,600
Inkomsten van onderscheiden aard	〃	200,100
Ontvangsten betreffende de immigratie	〃	300,000
Bijdrage uit 's Rijks schatkist	〃	356,968
Totaal	*f*	1,687,668

De geraamde middelen, behalve de rijksbijdrage, zijn:

Directe en indirecte belastingen. Personeel *f* 80,000. Grondbelasting *Memorie.* Patentrecht *f* 65,000. Belasting op de huurwaarde van huizen *f* 20,000. Belasting voor straatverlichting *Memorie.* Paardengeld *f* 800. Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd *f* 72,000. Invoerrechten *f* 320,000. Uitvoerrechten *f* 165,000 (*f* 25,000 recht op goud). Tonnegeld der schepen *f* 25,000. Baak-, los- en steigergelden *f* 5,500. Waag- en rooigelden en pakhuishuur *f* 10,000. Zegelrecht *f* 27,000. Geneeskundige belasting *f* 32,000. Successie- en overgangsrechten *f* 7,000. Begraafplaatsrecht *f* 1,000. Recht op verlotingen *f* 300.

Inkomsten van verschillenden aard. Leges- en provisiegelden *Memorie.* Passagegelden *f* 30.000. Opbrengst der posterij *f* 6,000. Erf- en grondpacht *f* 50,000. Landtaxen of akkergelden *f* 10,000. Inhoudingen op de tractementen der ambtenaren voor pensioen *f* 65,000. Renten van het opgeheven W.-I. pensioenfonds *f* 10,800. Terugbetaling van voorschotten *f* 500. Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten *f* 5,000. Griffierechten, te verantwoorden aan de koloniale kas, *f* 1,600. Salarissen van den hypotheekbewaarder, id., *f* 1,200. Emolumenten van den gouvernementssecretaris, id., *f* 5,000. Verschillende ontvangsten *f* 15,000.

Ontvangsten betreffende de immigratie. Geldleening tot bevordering van de immigratie *f* 300,000. Alle andere ontvangsten *Memorie.*

De bezoldiging en verblijfkosten van den Gouverneur, benevens de kosten van 's Rijks land- en zeemacht, tot bescherming der kolonie gevorderd, worden, ingevolge het regeeringsreglement van den 31 Mei 1865 (*Stbl.* nº. 55), uit het VIde en het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting gekweten. Buiten de uitgaven ten behoeve van het maritieme station, welke op die begrooting slechts voor een deel afzonderlijk worden uitgetrokken, zijn de vermelde kosten *voor 1880* geraamd, als volgt:

Wedde en verblijfkosten van den Gouverneur, benevens daarmede in verband staande uitgaven	*f* 30,770
Pensioenen van oud-Gouverneurs en hunne weduwen	〃 6,000
Kosten van de landmacht	〃 354,105
Pensioenen, gagementen, onderstanden enz. van personen, behoord hebbende tot de landmacht, en pensioenen van hunne weduwen	〃 63,558
Totaal	*f* 454,433

NIJVERHEID, LANDBOUW, VEETEELT. De goudindustrie, die zich in 1875 aan de Marowijne en de Suriname vestigde, heeft zich sedert over de geheele kolonie uitgebreid. Het getal hectaren, voor dien tak van nijverheid, tegen 10 cent per hectare, in pacht uitgegeven, bedroeg in:

	1875.	1876.	1877.	1878.
Boven-Marowijne	47,260	125,500	44,372	35,660
Boven-Suriname	5,200	74,904	109,339	126,542
Boven-Saramacca	—	3,950	13,050	28,100
Boven-Commewijne	—	3,200	—	7,200
Totaal	52,460	207,554	166,761	197,602 [1])

In de vier eerste maanden van 1879 werd de pacht van 9,000 hectaren vernieuwd, terwijl 62,809 hectaren, voor nieuwe ondernemingen, voor den tijd van een jaar in pacht werden uitgegeven.

Het getal arbeiders, dat bij afwisseling in het district Boven-Suriname bij de goud-exploitatie werd gebezigd, bedroeg op ult°. December 1878 467, waaronder 51 opzichters, tegen een gemiddeld getal van 250 in 1877.

De waarde van het stofgoud, met de stoombooten der „Compagnie Générale transatlantique" uitgevoerd, bedroeg, volgens de aangifte: in 1876 *f* 49,900, in 1877 *f* 293,880, in 1878 *f* 407,059 en van den 1 Januari tot den 30 April 1879 *f* 143,136. Met zekerheid kan men intusschen aannemen, dat ook met andere gelegenheden Surinaamsch goud naar elders wordt uitgevoerd, en dat eene niet onbelangrijke hoeveelheid, vooral door de Chineezen, in de kolonie gehouden wordt. Zie verder *Koloniaal Verslag*, bladz. 14 v., en bijlage Q (*Beknopt overzicht van de goud-exploitatie in Suriname van* 1874—79).

In allodialen eigendom en erfelijk bezit werden afgestaan 18 hectaren. Bovendien werden 172 hectaren in de buitendistric-

1) Volgens bijlage Q; de optelling geeft 100 hectaren minder.

ten in pacht of in gebruik gegeven. Aan 4 personen werd vergunning verleend om in 's lands bosschen hout te kappen en te bewerken.

In bijlagen S en T van het *Verslag* worden uitvoerige staten medegedeeld over de jaren 1874—1878 van de plantages en gronden en van hunne opbrengst; bijlage U toont aan den arbeid en het verdiend loon van de Kreolen en andere vrije arbeiders op de plantages, waar geen immigranten zijn gevestigd; bijlagen V en W bevatten korte verslagen betreffende den grooten en den kleinen landbouw.

Het getal der plantages en gronden en der akkers (hectaren) in cultuur was in:

	Plantages.	Akkers.	Hectaren.
1850	273	48,815	—
1855	272	44,351	—
1860	248	42,667	—
1865	275	30,397	—
1870	284	30,821	13,212
1871	274	28,552	12,241
1872	291	27,817	11,930
1873	254	27,019	11,592
1874	290	—	11,896
1875	250	—	11,181
1876	276	—	11,741
1877	310	—	11,831
1878	334 [1])	—	11,719

Er waren in 1877: 47 suikerplantages, 1 koffie- en cacaoplantage, 4 koffie- en kost-, 26 cacao- en kost-, 41 cacao-, 9 bananen-, 6 katoen-, 15 houtplantages en 161 kostgronden; in 1878: 42 suikerplantages, 1 koffie- en kostplantage, 43 cacao- en kost-, 25 cacao-, 9 bananen-, 5 katoen-, 15 houtplantages en 194 kostgronden.

Het getal hectaren, in cultuur voor verschillende gewassen, wordt aldus opgegeven:

	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Suiker	4,976	4,537	4,370	4,132	4,369
Koffie en cacao	31	205	151	92	83
Koffie en kost	255	225	193	211	128
Cacao en kost	533	700	578	655	912
Cacao	2,399	2,437	2,751	3,232	2,951
Bananen	1,513	1,665	1,299	1,453	1,265
Katoen	882	1,219	735	731	490
Kostgronden	1,308	1,092	1,661	1,322	1,518

1) In bijlage S staat, ten gevolge van eene vergissing, begaan bij de optelling van de cijfers der plantages in Coronie, 333.

De opbrengst der stapelproducten wordt, als volgt, opgegeven:

	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Suiker, millioenen kilogr.	11.0	10.2	11.0	10.7	8.4
Melasse 〃 lr.	1.6	1.4	1.7	1.6	1.3
Rum en dram 〃 〃	1.01	1.03	0.85	1.1	1.0
Koffie, duizendtall. kilogr	10.9	37.3	12.4	6.1	9.1
Cacao 〃 〃	927.5	1323.8	1322.6	1369.3	568.5
Katoen 〃 〃	176.6	204.5	193.4	202.6	176.5

Aan 653 pachters, die den kleinen landbouw uitoefenen, waren 1,209 hectaren in 612 perceelen uitgegeven. De in deze getallen begrepen cijfers, welke de verpachting van gouvernementsgronden op de centrale vestigingsplaatsen (dorpen) betreffen, zijn:

	Getal pachters.	Getal perceelen.	Verpachte oppervlakte.
Fort Nieuw-Amsterdam	91	91	102.75[12] hect.
Domburg	44	44	51.00 〃
Voorzorg	20	20	40.00 〃
Totness	148	144	73.65[88] 〃
	303	299	267.41 hect.

Volgens ontvangen opgaven bedroeg de opbrengst van den kleinen landbouw in Nickerie en Saramacca: 24,687 bossen bananen, 3,095 kilogr. cacao, 45 kilogr. koffie, 5,800 kilogr. rijst, 5,460 kilogr. koren en 2,820 kilogr. aardvruchten. Een groot deel der bananen en der cacao was afkomstig van de kostgronden in Nickerie, welke aan geëmancipeerden en andere vrijen in eigendom zijn uitgegeven.

De cijfers van den veestapel worden voor de laatste jaren opgegeven, als volgt:

	Rundvee.	Paarden.	Muilez.	Ezels.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
In 1869	3,658	232	70	216	1,976	474	2,127
〃 1870	3,824	253	111	204	2,039	407	1,908
〃 1871	3,711	236	98	203	2,033	391	1,557
〃 1872	3,398	213	85	207	1,603	395	1,448
〃 1873	3,221	201	92	182	1,151	420	1,466
〃 1874	3,515	208	82	250	1,134	422	1,733
〃 1875	3,175	172	38	227	1,085	593	1,562
〃 1876	3,303	185	77	217	732	456	1,756
〃 1877	3,025	198	108	212	713	464	1,831
〃 1878	3,369	211	78	204	659	642	2,100

HANDEL EN SCHEEPVAART.

Omtrent deze onderwerpen worden de volgende cijfers medegedeeld:

	Waarde van den algemeenen		Schepen.			
	Invoer.	Uitvoer.	Ingekl.	Lasten of tonn.[1]	Uitgekl.	Lasten of tonn.[1]
1850	*f* 2,087,562	*f* 2,877,102	246	12,594	245	12,542
1855	〃 2,401,284	〃 3,398,525	219	15,686	208	14,539
1860	〃 3,056,946	〃 4,524,001	210	14,451	217	15,307
1865	〃 4,504 520	〃 2,235,399	184	13,211	173	12,849
1870	〃 4,042,111	〃 2,657,871	205	11,792	192	10,914
1871	〃 3,997,917	〃 2,902,052	204	12,390	208	12,199
1872	〃 3,688,434	〃 3,247,540	182	22,224	180	22,537
1873	〃 3,952,223	〃 3,181,274	188	31,661	183	30,684
1874	〃 3,645,370	〃 2,616,803	210	26,472	212	2,616
1875	〃 3,125,415	〃 2,409,335	192	21,105	197	21,987
1876	〃 3,183,252	〃 2,762,568	175	19,629	131	19,225
1877	〃 3,453,837	〃 3,780,529	201	20,884	204	21,620
1878	〃 3,629,927	〃 2,026,876	196	21.750	198	21,989

Hierin deelden voor zooverre *den invoer* betreft:

	Schepen.			Lasten of tonnen [1]).			Waarde in duizendtallen guldens.		
JAREN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.
1850	91	28	127	—	—	—	1236	648	202
1855	56	40	123	6618	4228	4840	1192	713	495
1860	50	31	138	5526	3422	5503	1587	922	547
1865	26	43	115	3232	3915	6064	2234	1006	1263
1870	24	38	143	2952	3199	5641	847	583	1127
1871	26	26	152	3032	2345	7013	1873	748	1376
1872	15	34	133	3691	5690	12843	1268	1022	1398
1873	22	29	137	5067	4977	21617	1617	835	1500
1874	25	33	146	5011	5288	16173	1403	751	1491
1875	17	27	148	4050	5228	11827	1192	691	1243
1876	15	31	129	3363	6359	9907	1228	914	1040
1877	16	25	160	3518	5397	11969	1176	902	1374
1878	22	13	161	4474	2696	14580	1414	522	1692

En voor zooverre *den uitvoer* aangaat:

1850	95	26	124	—	—	—	2263	294	319
1855	55	35	118	6099	3745	4695	2039	592	761
1860	43	39	135	5889	4314	5103	2180	1088	1255
1865	12	39	122	1510	3640	7699	683	680	870
1870	20	31	141	2441	2660	5813	1782	901	1358
1871	24	29	150	3045	2553	6600	764	632	1505

[1]) *Tot en met* 1871 zijn opgegeven ***lasten***, voor 1872 en later ***tonnen***.

	Schepen.			Tonnen.			Waarde in duizendtallen guldens.		
JAREN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.
1872	23	28	130	5034	4932	12571	944	548	1754
1873	25	39	119	5654	6798	18232	897	560	1724
1874	28	32	152	6206	6026	15361	773	553	1290
1875	19	27	151	4252	5311	12424	439	682	1288
1876	16	29	131	3461	5875	9889	505	872	1385
1877	18	24	162	4091	5036	12493	716	973	2091
1878	20	17	161	3776	3696	14517	377	505	1143

De uitvoeren der voortbrengselen van den landbouw bedroegen volgens de *Staatscourant* van den 19 Maart 1875 en de *Koloniale Verslagen* in:

	Duizendtallen.					
	Kilogrammen.	Liters.		Kilogrammen.		
Jaren.	Suiker.	Melasse.	Rum en Dram.	Koffie.	Katoen.	Cacao.
1850	15,363	2,786	284	372	448	81
1855	17,142	2,966	608	227	511	114
1860	16,500	3,132	604	241	277	250
1865	7,706	1,397	129	117	171	327
1870	11,021	1,368	324	8	240	528
1871	11,713	1,141	590	4	110	539
1872	11,833	1,285	558	0,9	118	822
1873	12,374	1,886	802	27	87	814
1874	10,947	1,241	916	0,4	57	1,102
1875	8,903	1,134	757	0,6	65	1,153
1876	10,062	1,542	748	0,3	64	1,347
1877	10,971	1,640	1,254	0,1	95	1,398
1878	7,823	1,311	718	0,05	84	556

Zie verder de breede bijlagen van het *Koloniaal Verslag*.

In 1878 werd een zeebrief uitgereikt.

Het getal afgegeven passen voor vaartuigen was 201, waaronder 54 voor Nickerie en Coronie.

CURAÇAO.

BEVOLKING. Op den 31 December 1878 (het garnizoen daaronder begrepen).

Burgerlijke staat.

	Mannen.	Vrouwen.	Tot.	Gehuwden, weduwenaars en weduwen.	Gesloten huwelijken.	Waarbij geëchte kinderen.
Curaçao	10,704	13,273	23,977	2,464	86	70
Bonaire	2,311	2,498	4,809	864	14	13
Aruba	2,813	3,259	6,072	978	16	40
St. Martin (Ned. ged.)	1,658	1,998	3,656	893	9	—
St. Eustatius	808	1,076	1,884	283	4	1
Saba	1,020	1,088	2,108	?	11	8
In 1878	19,314	23,192	42,506	?	140	132
„ 1877	18,945	22,925	41,870	?	170	357

Naar de *geboorteplaats* was de bevolking aldus onderscheiden:

Woonplaats.	Geboren op het eiland.	elders in West-Ind.	in Nederl.	in andere oorden.
Curaçao	22,767	356	229	625
Bonaire	4,791	—	13	5
Aruba	5,618	376	13	65
St. Martin (Ned. ged.)	3,338	272	9	37
St. Eustatius	1,767	100	12	5
Saba	2,071	26	5	6
In 1878	40,352	1,130	281	743
„ 1877	40,010	975	273	612

Het getal *geborenen* en *gestorvenen* bedroeg:

	Geboren. Mann.	Vrouw.	Tot.	Waarvan onecht.	Gestorven. Mann.	Vrouw.	Tot.
op Curaçao	387	385	772	619	250	289	539
„ Bonaire	47	59	106	56	25	28	53
„ Aruba	85	72	157	100	28	43	71
„ St. Martin (Ned. ged.)	68	68	136	96	29	23	52
„ St. Eustatius	27	18	45	36	17	11	28
„ Saba	27	32	59	19	8	15	23
In 1878	641	634	1,275	926	357	409	766
„ 1877	717	736	1,453	1,015	420	489	909

Als ingezetenen werden, ter voldoening aan de koloniale verordening van 1874, ingeschreven 9 personen.

Op St. Martin (Ned. ged.) bedroeg het getal ingeschrevenen 78.

Naar de *kerkgenootschappen* was de bevolking verdeeld, als volgt:

	Nederl.-Herv.	Methodisten.	R.-Kath.	Israël.	Totaal.
Curaçao	1,587	—	21,507	883	23,977
Bonaire	1,003 [1]	—	3,803 [1]	3	4,809
Aruba	458	—	5,612	2	6,072
St. Martin (Ned. ged.)	2,674	— [2]	982	—	3,656
St. Eustatius	993	640	250	1	1,884
Saba	1,489	—	619	—	2,108
In 1878	8,204	640	32,773	889	42,506
〃 1877	7,052	865	33,072	881	41,870

MEDEDEELINGEN VAN ALGEMEENEN AARD. De verhouding tot de republiek Venezuela, waar in het begin van 1879 de generaal GUZMAN BLANCO voor de tweede maal optrad als president, onderging geene verandering.

De eilanden Curaçao en Bonaire begonnen zich langzamerhand te herstellen van de schade, door den storm van den 23 September 1877 veroorzaakt. Aan de commissie tot het verdeelen der liefdegiften werd in het geheel ter hand gesteld eene som van *f* 121,415 (zie vorig *Jaarboekje*, bladz. 314).

ALGEMEEN EN GEWESTELIJK BEHEER. Tot leden van den Kolonialen Raad werden benoemd de Heeren G. A. R. HELMUND, M. DAAL en P. F. BOER.

De onderstand, in 1878 aan hulpbehoevende vrijgemaakten verstrekt, bedroeg: op Curaçao *f* 2,655, op Bonaire *f* 603, op Aruba *f* 201, op St-Martin *f* 778, op St-Eustatius *f* 1,248 en op Saba (3 kwartalen) *f* 450 [3].

MILITAIR BEHEER. *Landmacht.* Op den 31 December 1878 bestond het garnizoen op Curaçao uit 5 officieren der infanterie, 1

---

[1]) Volgens het *Koloniaal Verslag* over 1877 bedroeg in dat jaar op Bonaire het getal der Ned.-Herv. 150 en dat der R.-Kath. 4,560. De belangrijke verschillen tusschen de cijfers van 1878 en deze zijn niet toegelicht.

[2]) Het cijfer der Methodisten op St-Martin, in het vorig *Verslag* afzonderlijk vermeld, schijnt thans begrepen in het opgegeven zielental der Ned.-Herv. gemeente. In 1877 was hun getal 285; dat der Ned.-Hervormden 2,347.

[3]) Behalve voor Saba, komen deze cijfers niet overeen met de sommen, die, volgens het vorig *Verslag*, in 1878 voor onderstand aan hulpbehoevende vrijgemaakten werden uitgegeven (zie *Jaarboekje* 1879, bladz. 318).

luitenant der artillerie (instructeur) en 247 onderofficieren en manschappen; de geneeskundige dienst werd uitgeoefend door 2 officieren van gezondheid en 1 apotheker 3de kl.

De gezondheidstoestand was zeer gunstig.

De schutterij was op ult°. December 1878 sterk:

		Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
Curaçao	stedelijke	19	310
	landelijke	13	152
Bonaire		2	250 ongeveer.
Aruba		4	648
St. Martin (Ned. ged.)		1	50
St. Eustatius		1	20

In het militaire hospitaal op Curaçao werden verpleegd 295 personen, van welke 6 overleden; op ult°. Dec. 1878 bleven in behandeling 13 personen.

Zeemacht. Zijner Majesteits stoomschip *Cornelis Dirks* was gedurende het geheele jaar 1878 in de wateren van Curaçao gestationneerd.

RECHTSWEZEN. POLITIE. GEVANGENISSEN. *Rechtswezen.* Het Hof van justitie in de kolonie Curaçao heeft in 1878 25 vonnissen uitgesproken in burgerlijke en 31 in strafzaken; veroordeeld werden 24 mannen en 6 vrouwen. Bij het kantongerecht op Curaçao werden 49 vonnissen uitgesproken in burgerlijke en 10 in strafzaken; bij den raad van justitie op St-Martin 5 in strafzaken, en bij het kantongerecht aldaar 9 in burgerlijke en 6 in strafzaken; bij den raad van justitie op St-Eustatius 7 in burgerlijke en 3 in strafzaken, bij het kantongerecht aldaar 8 in burgerlijke en 7 in strafzaken; bij het kantongerecht op Bonaire werden 4 burgerlijke en 4 strafzaken, bij dat op Aruba 8 burgerlijke en 1 strafzaak, en op Saba 8 zaken wegens gepleegde feitelijkheden behandeld.

Politie. De sterkte der politiemacht is, volgens de regeling van 1878: 1 brigadier-majoor, 5 brigadiers, 17 marechausées der 1ste en 33 der 2de klasse, benevens 34 veldwachters.

Gevangenissen. Gedurende het jaar 1878 werden opgenomen in de gevangenis op Curaçao 36 (in de Willemstad 170), op Aruba 1, op St-Martin 46, op St-Eustatius 20 personen; op ult°. December waren op Curaçao 51 (in de Willemstad ?) gevangenen aanwezig en bevond zich op St-Martin 1 persoon in hechtenis.

Middelen van beheer, met het rechtswezen in verband.

Bij den hypotheekbewaarder waren op ult°. Dec. 1877:

ingeschreven.........588	posten (a 5 tot 12 pCt.) te zamen			*f* 2,379,336
in 1878 kwamen er bij .82	" (a 6 " 12 ")	"		" 493,550
te zamen...670	"........................"			*f* 2,872,886
in 1878:				
gedeeltel. doorgehaald	.....................*f*		5,000	
geheel " 80	"............."		425,900	
		"		" 430,900
blijft ult°. Dec. 1878...590	"......................."			*f* 2,441,986

Op St-Eustatius bestonden bij het einde van 1878 20 hypothecaire inschrijvingen, bedragende *f* 30,098.

Weeskamers. Het bedrag der gelden onder de administratie van de weeskamer op St-Martin bedroeg op den 31 Dec. 1878 *f* 4,558, op St-Eustatius *f* 3,649.

EEREDIENST. *Protestantsche.* Het getal predikanten der Hervormde gemeente op Curaçao bedraagt 2, aan wie tevens het bezoeken der gemeenten op Bonaire en Aruba, waar godsdienstonderwijzers gevestigd zijn, is opgedragen. Op St-Martin en op St-Eustatius geniet de leeraar van het Methodisten-genootschap jaarlijks eene toelage van *f* 1,200. Op Saba is een Protestantsche leeraar gevestigd, belast met den dienst in de hoofdplaats en in het dorp Windwardside, onder genot eener door het Gouvernement toegestane toelage van *f* 1,200 's jaars en van bijdragen der gemeenteleden.

	Gedoopt.	Tot lidmaat aangenomen.	Ingezeg. huwelijken.
Curaçao.............	41	30	9
Bonaire..............	5	6	—
Aruba..............	13	3	—
St. Martin (Ned. ged.)..	84	44	7
St. Eustatius.........	39	—	4
Saba...............	51	16 [1])	9

Roomsch-Katholieke. Het getal van gouvernementswege bezoldigde geestelijken bedroeg 16 (1 van den 1sten en 15 van den 2den rang). Van de laatsten waren werkzaam: op Curaçao 7, op Bonaire 2 op Aruba 3 en op elk der eilanden St-Martin, St-Eustatius en Saba 1. Bovendien werd de dienst op Curaçao nog verricht door 5 onbezol-

1) Nog werden 75 lidmaten bevestigd.

digde geestelijken. Dat eiland telde 7 R.-K. kerken. Te Windwardside was eene nieuwe kapel in aanbouw.

	Gedoopt.	Huwelijks-inzegeningen.
Curaçao	787	69
Bonaire	133	17
Aruba	171	12
St. Martin (Ned. ged.)	43	—
St. Eustatius	—	—
Saba	22	—

De kapitalen der kerkelijke gemeenten bedroegen op ult°. December 1878:

die der Protestantsche kerk op Curaçao	*f*	57,862
〃 〃 R.-Katholieke 〃 〃 〃	〃	9,188
〃 〃 Ned.-Port. Israël. gem. 〃 〃	〃	73,257

De Ned.-Herv. Israëlietische gemeente, met 305 leden, had eene uitgave van *f* 3,134 en ontving *f* 4,425, waaronder *f* 2,000 als subsidie uit de koloniale kas.

LIEFDADIGHEID. In 1878 werden in het *Krankzinnigengesticht* opgenomen 4 personen, 2 werden als hersteld ontslagen en 1 overleed. Op ult°. December 1878 waren aanwezig 11 lijders. De uitgaven maakten eene som van *f* 3,884 uit.

Het getal verpleegde *Leprozen* bedroeg: in het gesticht op Curaçao 13, op St-Martin 18, op St-Eustatius 23; 8 overleden. Op Curaçao werd uitgegeven *f* 2,586, op St-Eustatius *f* 2,615.

In het *Gasthuis en hospitaal voor de armen* werden verpleegd 178 personen, waarvan 64 overleden, 72 vertrokken en 42 op den 31 Dec. 1878 aanwezig bleven. De uitgaven bedroegen *f* 17,911.

Tien zusters van liefdadigheid waren op Curaçao werkzaam in het krankzinnigen- en het leprozengesticht en 18 in het gasthuis.

De *Spaar- en Beleenbank* op Curaçao sloot hare balans op den 1 Juli 1878 met *f* 329,505. Het getal deelhebbers bleef 117; dat der stortingen was 1,127.

Het kapitaal der gelijksoortige bank op Bonaire bedroeg ultimo December 1878 *f* 2,496. In dat jaar werd ingebracht *f* 1,309 en teruggenomen *f* 1,028.

De uitgaven der *armenkassen* waren in 1878: op Bonaire *f* 177, op Aruba *f* 615, op St-Martin *f* 492, op St-Eustatius *f* 29.

Omtrent de kerkelijke bedeelingen worden, in het hoofdstuk *Eeredienst*, de volgende opgaven aangetroffen. De uitgaven van het Protestantsche weezenfonds op Curaçao bedroegen, wegens maandelijkschen onderstand en kleeding, *f* 1,644. Aldaar werd door de Protestantsche gemeente *f* 3,051, door de Roomsch-Katholieke *f* 1,135 aan de armen uitgedeeld. Elke gemeente ontving daartoe eene bijdrage van *f* 304 uit de algemeene armengelden. Door het Gouvernement werd, als in vorige jaren, aan genoemd fonds een subsidie van *f* 1,500, en aan de R.-K. gemeente eene tegemoetkoming van gelijk bedrag, ten behoeve van hare weezen, toegekend. De armen der Ned.-Port. Israëlietische gemeente ontvingen van het Gouvernement uit de algemeene armengelden *f* 152. Het armenfonds der Ned.-Herv. Israëliet. gemeente bedroeg op ulto. Dec. 1878 *f* 1,423.

ONDERWIJS. Voor zoover het uit het *Kol. Verslag* te putten is, volgt hier eene opgave van het getal scholen en leerlingen in 1878.

	Scholen.	Leerlingen. Jongens.	Leerlingen. Meisjes.
Curaçao	4 landsscholen	509	70
	Schol. der Zusters v. liefdadigheid	378	684
	10 bijzondere scholen	249	288
	Totaal	2,178	
Bonaire	1 landsschool	15	
	Schol. der Zusters v. liefdadigheid	260	
	1 bijzondere school	?	
Aruba	1 landsschool	92	
	4 schol. der Zusters v. liefdadigheid	326	
St. Martin (Ned. ged.)	3 landsscholen	158	
St. Eustatius	1 landsschool	150	
Saba (hoofdplaats)	3 bijzondere scholen	87 [1])	

Het *Verslag* vermeldt nog eene school op Bonaire (te Rincon); doch tot welke soort van scholen deze behoorde, blijkt niet. Zij telde 32 leerlingen.

Omtrent het cijfer van het onderwijzend personeel bevat het *Verslag* geene opgave. Alleen is in het hoofdstuk *Eeredienst* aangeteekend, dat door 22 Zusters van liefdadigheid in 11 armenscholen, over Curaçao, Bonaire en Aruba verspreid, kosteloos onderwijs werd gegeven, en in het pensionaat dier Zusters op Curaçao 14 harer

1) Getal leerlingen van 2 scholen; de derde telde gemiddeld 41 leerlingen.

werkzaam waren. In hezelfde hoofdstuk vindt men melding gemaakt van twee zondagscholen op St. Martin: eene van de Methodisten met 318 [1]), en eene van de Roomsch-Katholieken met 73 leerlingen.

MIDDELEN VAN VERVOER EN BRIEVENPOSTERIJ. De maildienst tusschen Curaçao en St. Thomas geschiedde tweemaal 's maands met een schoener.

Het getal ontvangen en verzonden brieven en drukwerken was in 1878:

	Ontvangen		Verzonden	
	per mail.	per scheeps-gelegenheid.	per mail.	per scheeps-gelegenheid.
Brieven	17,121	13,353	14,959	—
Drukwerk (porto's of vellen druks)	25,291	—	1,698	—

Van Nederland werden ontvangen 3,313 brieven en 10,584 drukwerken, en daarheen verzonden 1,943 brieven en 384 drukwerken. De ontvangsten aan het postkantoor op Curaçao bedroegen *f* 6,811, tegen *f* 5,945 in 1877.

GELDELIJK BEHEER. De volgende staat geeft een overzicht van het geldelijk beheer der kolonie Curaçao, voor 1867 tot en met 1876 volgens de wetten, waarbij de sloten der rekeningen over die jaren zijn vastgesteld; voor de overige jaren volgens de begrootingen (wetten van den 22 Jan. 1877, *Stbl.* n°. 10, 24 Dec. 1877/14 Dec. 1878, *Stbl.* n°. 304/190, 18 Jan. 1879, *Stbl.* n°. 9, en 24 Jan. 1880, *Stbl.* n°. 15).

Jaren.	Uitgaven.	Ontvangsten. Belastingen enz.	Ontvangsten. Bijdrage uit 's Rijks schatkist.
1867	*f* 530,321	*f* 369,995	*f* 160,326
1868	" 508,995	" 308,450	" 200,545
1869	" 476,032	" 327,233	" 148,799
1870	" 427,178	" 363,428	" 63,750
1871	" 428,329	" 377,377	" 50,951
1872	" 422,406	" 364,880	" 57,526
1873	" 429,543	" 451,698	" ——
1874	" 457,426	" 381,967	" 75,458
1875	" 462,231	" 355,337	" 106,894
1876	" 484,903	" 333,341	" 151,562
1877	" 517,301	" 400,501	" 116,800
1878	" 607,938	" 390,246	" 141,941
1879	" 640,024	" 367,896	" 272,128
1880	" 523,277	" 382,691	" 140,586

[1]) In het vorig *Overzicht* is, bij vergissing, eene zondagschool (van den Wesleyaansch-Methodisten zendeling) op St. Eustatius genoemd. Met deze werd de Methodisten zondagschool op St. Martin bedoeld. In het *Kol. Verslag* van 1877 is het laatst van de inrichting op St. Eustatius melding gemaakt.

De uitgaven en ontvangsten, voor 1880 geraamd, zijn volgenderwijze verdeeld:

UITGAVEN.

	Gewestelijk bestuur.	Justitie en politie.	Geldelijk beheer.	Eeredienst en onderwijs.
Curaçao	*f* 31,780	*f* 92,248	*f* 28,856	*f* 42,592
Bonaire	" 4,950	" 6,840	" 4,795	" 5,466
Aruba	" 4,362	" 6,120	" 3,130	" 6,366
St. Martin (Ned. ged.)	" 6,700	" 11,721	" 5,380	" 6,650
St. Eustatius	" 4,100	" 6,431	" 3,660	" 4,940
Saba	" 3,215	" 2,915	" 1,060	" 3,500
	f 55,107	*f* 126,275	*f* 46,881	*f* 69,514

	Plaatselijke kosten.	Landsgebouwen en eigendommen.	Pensioenen, wachtgelden enz.	Totaal.
Curaçao	*f* 62,619	*f* 12,860	*f* 58,737	*f* 329 693
Bonaire	" 5,925	" 2,900	" 12,706	" 43,582
Aruba	" 3,316	" 750	" 6,641	" 30,685
St. Martin (Ned. ged.)	" 7,720	" 1,250	" 13,646	" 53,067
St. Eustatius	" 8,050	" 1,000	" 6,556	" 34,737
Saba	" 3,600	" —	" 2,220	" 16,510
	f 91,230	*f* 18,760	*f* 100,509	*f* 508,277
Onvoorziene uitgaven				" 15,000
			Totaal	*f* 523,277

ONTVANGSTEN.

	Belastingen.	Inkomsten van onderscheiden aard.	Totaal.
Curaçao	*f* 224,500	*f* 70,681	*f* 295,181
Bonaire	" 16,400	" 5,600	" 22,000
Aruba	" 12,025	" 4,995	" 17,020
St. Martin (Ned. ged.)	" 30,750	" 3,775	" 34,525
St. Eustatius	" 6,665	" 1,750	" 8,415
Saba	" 4,575	" 975	" 5,550
	f 294,915	*f* 87,776	*f* 382,691
Bijdrage uit 's Rijks schatkist			" 140,586
		Totaal	*f* 523,277

De bezoldiging en verblijfkosten van den Gouverneur, benevens de kosten van 's Rijks land- en zeemacht, tot bescherming der kolonie gevorderd, worden, ingevolge het Regeeringsreglement van den 31 Mei 1865 (*Stbl.* n°. 56), uit het VIde en het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting gekweten. Buiten de uitgaven ten behoeve van het maritieme station, welke op die begrooting slechts voor een deel afzonderlijk worden uitgetrokken, zijn de vermelde uitgaven voor 1880 geraamd, als volgt:

Wedde en verblijfkosten van den Gouverneur, benevens daar in verband staande uitgaven........................	*f* 14
Pensioenen van oud-Gouverneurs en hunne weduwen....	〃 6
Kosten van de landmacht............................	〃 170
Pensioenen, gagementen, onderstanden enz. van personen, behoord hebbende tot de landmacht, en pensioenen van hunne weduwen................................	〃 27
Totaal.....	*f* 218

De Bank. Volgens de opgaven, in het *Kol. Verslag* van voorkomende, bedroeg het kapitaal der instelling, ult°. Dec. 1

de som van.....................................	*f* 421
waarvan uitstaande aan gedisconteerde wissels, beleende speciën en gedeponeerde gouvernementswissels........	〃 37
zoodat in de kassen aanwezig op ult°. Dec. 1878.......	*f* 4
waarbij diversen a.................................	〃 1
Totaal bedrag, in de kassen aanwezig op ult°. Dec. 1878.	*f* 5

Dit bedrag bestond voor *f* 55,907 uit bankbiljetten en sp benevens uit *f* 1000 in bankbiljetten, bij den Voorzitter in voor kleine beleeningen.

Nijverheid, landbouw, veeteelt enz. *Nijverheid.* In werden 31,933 kub. meters phosphorzure kalk, afkomstig va plantage St. Barbara, op het eiland Curaçao, met 52 vaart onder Engelsche vlag uitgevoerd. Door de exploitatie van die stof vloeide in de koloniale kas eene bate van *f* 35,884: *f* 3 wegens uitvoerrechten en *f* 4,326 aan scheepsongelden.

Tot bewerking der domaniale gronden op Aruba, welke phos zure kalk bevatten, werd concessie verleend aan den Heer E. J. G DAWSON, als gemachtigde van den Heer C. B. SEWELL te Lo De vergoeding aan de koloniale kas is bepaald op *f* 8 voor ie kubiek meter, van die kalk uitgevoerd; daarbij is als mini aangenomen eene hoeveelheid van 12,000 kub. meter 's jaars het sluiten van het *Verslag* was de concessie nog niet aan wegens moeielijkheden over de borgstelling.

De Aruba-Island-Gold-Mining-Company heeft de tijdelijk gest werkzaamheden in den aanvang van 1878 hervat en sedert o broken voortgezet.

In de zwavelmijnen op Saba stonden de werken bij voortd *stil, ten* gevolge van het aanhangige geding over het eigendoms

De steenbakkerij op Bonaire voerde uit 158,150 klinkers.

Door veel regen was de zoutoogst op St. Martin zeer onbeduidend, in vergelijking met vroegere jaren. Uit het groote zoutmeer werden slechts 7,313, en uit de overige concessiën niet meer dan 6,210 vaten zout ingezameld.

De uitvoer van zout uit Curaçao bedroeg 75,346 vat, uit Bonaire 48,802 hectoliter, uit Aruba 300, en uit St. Martin 27,013 vat.

Landbouw. Voor den landbouw was het jaar 1878 op Curaçao, Bonaire en Aruba, wegens droogte, ongunstig.

De uitvoer van Bonaire bestond uit: 74,713 kilogram dividivi, 196,192 kilogr. rood verfhout, 3,380 kilogr. aloë-hars, 3,132 kilogr. houtskool, 171 vadem brandhout. Van Aruba werden uitgevoerd: 257 vat pindas, 8,172 liter boonen, 81,300 kilogram dividivi en 8,025 kilogram aloë-hars; van St. Eustatius: 2,305 vat yams, 7,468 vat zoete aardappelen, 82 vat casave-stijfsel, 9 vat maïs, 8 vat pinda's en 18 vat houtskool.

De landbouw op St. Martin bepaalde zich tot kleine hoeveelheden aardvruchten, boonen en arrowroot, voor eigen gebruik; de voortbrengselen, op Saba verkregen, dienden mede slechts ter voorziening in eigen behoefte.

Veeteelt. Het *Kol. Verslag* bevat het volgende staatje van den veestapel in de kolonie op het einde van 1878.

	Paarden.	Ezels.	Muilez.	Hoornvee.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Curaçao..........	220	1,628	214	1,905	18,763	27,789	375
Bonaire...........	85	594	1	400	920	19,950	1,025
Aruba.............	87	921	15	106	7,689	25,742	537
St. Martin (Ned. ged.)	285	17	15	1,035	1,020	733	462
St. Eustatius.......	48	144	1	552	474	636	504
In 1878...	725	3,304	246	3,998	28,866	74,850	2,903
〃 1877...	584	3,225	211	3,673	24,399	62,507	1,886

Op Saba bleef de veestapel van weinig beteekenis.

Van Bonaire werden uitgevoerd: 8 paarden, 43 runderen, 197 ezels, 13 schapen, 1,885 geiten, 2 varkens, 88 dozijn geitenvellen en 50 kilogr. wol; van Aruba: 4 paarden, 14 runderen, 115 ezels, 2 muilezels, 287 schapen, 32 geiten, 99 varkens, 229 dozijn geitenvellen en 615 kilogr. wol; van St. Martin: 53 runderen, 24 muilezels, 98 schapen, 99 geiten en 64 varkens; van St. Eustatius: 9 paarden, 1 ezel, 65 runderen, 74 schapen, 50 geiten en 271 varkens. Van Saba werden slechts enkele runderen, schapen en varkens uitgevoerd. Het getal is niet opgegeven.

Uitgifte van gronden. Op Curaçao werden slechts enkele stukjes afgestaan tot het bouwen van hutten, en op Bonaire 3 perceelen, te zamen groot 76,80 are, tot het bouwen van huizen.

HANDEL EN SCHEEPVAART. Na de opening der havens van Venezuela voor den buitenlandschen handel in de maand Mei 1878, nam de handel van Curaçao weder toe. Op St. Martin was de handel door het mislukken van den zoutoogst zeer gedrukt, en op Saba, wegens behoefte aan kapitaal, hoogst onbeduidend.

Het getal schepen, te Curaçao binnengeloopen, was:

	voor directen invoer		voor doorvoer		binnen 3 etmalen vertrokken		totaal	
	schepen.	tonnen.	schepen.	tonnen.	schepen.	tonnen.	schepen.	tonnen.
1870	1,145	32,884	92	18,856	29	5,767	1,266	57,507
1871	1,134	27,666	115	36,985	216	19,786	1,295	84,437
1872	1,156	28,806	146	60,860	22	30,558	1,324	120,224
1873	1,041	22,145	213	79,847	19	23,389	1,273	125,381
1874	1,089	149,839	229	111,356	62	84,672	1,318	161,195
1875	942	34,058	43	38,480	36	37,930	1,021	110,468
1876	794 schepen.		55,196 tonn.		33	36,108	827	91,304
1877	801	〃	56,875 〃		31	31,045	832	87,920
1878	963	〃	134,720½ 〃		17	15,578½	980	150,299

Onder de ingeklaarde schepen bevonden zich 8 (1,180 ton) van Amsterdam.

De Curaçaosche koopvaardijvloot bestond op ult°. December 1878 uit 1 brik, 18 schoeners en 6 barkjes.

Voor de andere eilanden was de scheepvaartbeweging, als volgt:

	1875.		1876.		1877.		1878.	
	Schepen.	Tonn.	Schepen.	Tonn.	Schepen.	Tonn.	Schepen.	Tonn.
Bonaire	414	10,419	463	8,150	435	11,058	425	26,389 [1])
Aruba	262	2,587	194	2,290	193	2,508	187	3,577
St-Martin	412	29,291	395	31,727	329	26,365	293	14,507
St-Eustatius	358	4,126	444	4,425	336	4,351	366	5,874
Saba	177	—	196	—	171	—	134	4,022

St-Martin werd daarenboven aangedaan door 300 open booten. Onder de aldaar ingeklaarde Nederlandsche vaartuigen waren 2, die rechtstreeks met lading uit Nederland kwamen.

In 1878 werden gebouwd: op Bonaire 6 vaartuigjes (149^{180} kub. meter), op Aruba 2 scheepjes (85^{930} kub. meter).

Op Curaçao werden in 1878 afgegeven 13 nieuwe zeebrieven, op Bonaire 9 zeebrieven, op Aruba 5, waarvan 2 voor nieuw gebouwde vaartuigen, op St-Martin 2.

1) Kub. meters.

J. P. L. T.

MENGELWERK.

HANDELSARCHIEF

OF

CONSULAIRE VERSLAGEN?

Zou 't zaak zijn, de Consulaire Verslagen voortaan bij wijze van weekblad uit te geven, en dan alle mededeelingen daarbij te voegen welke onze Regeering ook van hare gezanten ontvangt, zoodra die op handel en scheepvaart en nijverheid betrekking hebben? Men zou daarin dan ook geregeld de geijkte fabriekmerken moeten opnemen, maar vooral de hoofdbepalingen der statuten en de namen der oprichters van naamlooze vennootschappen met de bedragen waarvoor ieder geteekend heeft. Dat laatste vooral zou van belang zijn, omdat door de weinige aandacht welke de Staatscourant trekt, de toch zoo onmisbare kennis van den aard en de middelen der naamlooze vennootschappen geheel bij onze kooplui ontbreekt. Een soort van Preussisch Handels-Archiv dus zou zulk eene uitgave worden, een legger voor de bedrijvigen hier en elders, die alles zou inhouden wat zij wel moeten weten maar moeielijk kunnen vinden, omdat die bizonderheden thans over verschillende bladen verspreid zijn.

Over het wenschelijke van zulk een weekblad zal wel geen verschil van meening bestaan. Maar een andere vraag is 't, of het steun zou vinden bij de mannen van zaken hier te lande. Daaraan twijfel ik eenigszins. Al wat goed is wordt daarom nog niet gewaardeerd en bevorderd. De wakkerste lui in hun bedrijf zijn niet altijd grage lezers van 't geen over hun vak uitkomt. Zij vooral zijn 't meest ingenomen met de praktijk en hechten weinig aan de theorie. Nu zou de redacteur van zulk een weekblad waarschijnlijk een man zijn, die buiten het veld der bedrijvigheid stond. En hoe hij dan toch de zoo groote kennis zou bezitten die gevorderd wordt

om een goede keuze te doen uit den overvloed van de meest veelsoortige mededeelingen welke hij gedurig ter zijner beschikking zou krijgen, is mij een raadsel. Want is die keuze niet gelukkig, neemt hij veel in zijn blad op wat schijnbaar belangrijk maar inderdaad geen waarde heeft voor den bedrijvige, dan is zijn werk al spoedig gevonnisd en blijft ongelezen. Enkelen mogen het nog eenigen tijd koopen, bijna niemand leest het meer. Toch is 't om dat laatste te doen, want nooit zou zulk een blad een boekverkoopers speculatie kunnen zijn. De Regeering alleen beschikt over de noodige bouwstoffen, zij alleen dus kan zich met de samenstelling belasten, onverschillig wie het voor haar uitgeeft, en alleen als werk van openbaar nut kan zij het beschouwen.

Hoe zeer ik de meerdere verspreiding der Consulaire Verslagen onder de bedrijvigen wenschelijk acht, zal ik hier wel niet behoeven te herhalen. De jaargang van 1879 licht nu geheel compleet voor mij, en dankbaar breng ik hulde aan de zorg en het talent, welke de samensteller er aan besteed heeft. Gedurig blader ik er met genoegen in en telkens ontmoet ik wenken en opmerkingen en mededeelingen uit den verren vreemde, welke mijne belangstelling wekken. Ware er nu een middel te vinden om de bekendheid met zulk een rijken schat voor kooplui en nijveren algemeener te maken, dan zou ik een der eersten zijn om dat met beide handen aan te grijpen. Maar door te veel te willen, loopt men zoo licht kans ook te verliezen wat men nog had.

Daarenboven vergeet de man die buiten zaken staat zoo dikwijls, dat hij die daarin leeft, gewoonlijk van alle kanten die berichten welke hem levendig belang inboezemen, onmiddellijk ontvangt, indien niet geseind dan geschreven of als algemeen handelsbericht gedrukt. Vandaar dat uit de Consulaire Verslagen alle die oogstberichten en markttijdingen moeten geweerd worden, omdat de belanghebbende die al tijden te voren ontvangen heeft. Toch bleek 't uit de vroegere verzamelingen, dat de toenmalige samenstellers aan dergelijke opgaven eene groote waarde hechtten. Dat schiften en scheiden van kaf en koren, dat wieden van onkruid, is lang geen werk voor een ieder. Want de onkundige werpt zoo licht weg wat goed is, en hij trekt zoo vaak de jonge plant uit terwijl hij het schadelijke welig laat opwassen. Wat al aanprijzingen leest men dikwijls in de dagbladen van geschriften welke onmisbaar heeten te zijn voor koopman en fabrikant, altijd naar het oordeel van schrijver en uitgever, en die als onontbeerlijke handboeken en handleidingen voor den man

van zaken uitgebazuind worden, terwijl toch het overgroote meerendeel daarvan niets anders zijn dan samenflansingen van allerlei opgaven en berekeningen en zoogenaamde handelsusantiën door onbevoegden, en die door hunne onjuistheid en het nog weergeven van lang afgeschafte gebruiken als nog altijd bestaande, eenvoudig den lach brengen op de lippen van den man van zaken en zijne verbazing alleen daardoor wekken, dat zulk goedje nog aan den man komt. En dat eenvoudig, omdat de schrijvers gewoonlijk nooit op kantoor of fabriek gewerkt hebben, en dus zonder de minste ervaring lompweg naschrijven wat anderen, dikwijls even onkundig als zij, hem hebben voorgeschreven. Wat al onmogelijke berekeningen, facturen en koopmansbrieven worden in zulke handleidingen opgedischt. En hij die een weekblad zal schrijven voor den handel en de nijverheid, zonder ervaring van beide, hij loopt gevaar een even onbekookt werk te leveren als die fabrikanten van handboeken. De nu eindelijk goed ingerichte verzameling der Consulaire Verslagen, zou er daarenboven allicht geheel door te loor gaan. Nog altijd geef ik de hoop niet op, dat die toch eindelijk op hare waarde geschat zal worden door hen, voor wie ze met zooveel zorg bewerkt wordt.

Men beroepe zich niet op het buitenland als het bewijs, hoe dergelijke weekbladen elders toch wel gewaardeerd worden. Want zoodra ge mij het overgroote aantal vreemde koopers van die vooral Engelsche bladen zult genoemd hebben, moet ge mij ook de verzekering geven, dat ook onze taal op alle einden der wereld gelezen wordt, éér die bewering waarde zal hebben. Vraag 't den onvermoeiden redacteur van den Nederlandschen Economist hoe vele koopers hij vindt voor zijn blad, en noem dan bij benadering het aantal van hen, die dat werk ook gezet lezen. Toch zou dat tijdschrift volkomen kunnen zijn wat men van een ideaal handelswerk of maandblad verwacht, wanneer de mannen van het vak daaraan die krachtige medewerking verleenden zonder welke een zoodanig werk onmogelijk is. Maar de waardeering van die eigenlijke vakliteratuur ontbreekt bij ons, en hij die er toch op bouwt, zal zich bedrogen vinden.

Met opzet spreek ik over de mij in vertrouwen gestelde vraag in 't openbaar, omdat ik er zoo gaarne eenige discussie over zou uitlokken. Zeer mogelijk is 't, dat veel meer bevoegden in deze zaak dan ik, eene geheel andere meening zijn toegedaan dan de mijne. Op hun gunstiger en allicht juister advies, worde de proef dan genomen en ze gelukt misschien, evenzeer tot mijne beschaming als tot mijne vreugde. Want dankbaar zou ik een goed weekblad voor

kooplui en fabrikanten begroeten, hetwelk van de Regeering uitging, en dat de meest betrouwbare mededeelingen ook op de meest snelle en goedkoope wijze tot publiek domein maakte. Reeds het algemeen bekend worden en gemakkelijk naslaan der namen en het bedrag der aandeelen van hen die onze steeds toenemende naamlooze vennnootschappen oprichten zou een weldaad zijn, die waarlijk niet gering geschat worde. Maar ik wanhoop aan 't welslagen.

Natuurlijk zou de tegenwoordige bewerker der Consulaire Verslahen aan 't hoofd van zulk een uitgave moeten staan, want blijkbaar kent hij de zaak die hij voorstaat, getuige het oordeelkundige van de opneming van het eene en de weglating van het andere gedeelte van een Consulair Rapport. Dat is lang geene gemakkelijke taak, en alleen oefening maakt de vervulling daarvan mogelijk, indien niet veeljarige ondervinding het oog van den schifter gescherpt heeft. Uitnemend kan hij in dien arbeid bijgestaan worden door de leerling-consuls, die aan het ministerie van buitenlandsche zaken tijdelijk werkzaam zijn totdat zij de gewenschte aanstelling gewonnen hebben. Zij toch zijn mannen van zulk een verbazend omvangrijke kennis, dat haast geene te overdreven eischen aan hen gesteld kunnen worden. Een hunner beweert echter in den *Economist* van Januari j.l., dat ik te hoog tegen de veelheid en uitgebreidheid hunner bekwaamheden opzie, want dat „de eischen van het examen „slechts nauwelijks die kundigheden omhelzen, welke voor den „consul hoofdzakelijk noodig zijn"! Ik zou zelfs onhoffelijk zijn indien ik niet bescheiden de vlag streek voor den man, die uit eigen ervaring getuigt dat het menschelijk brein wel degelijk zonder schade alle die vakken kan omvatten, tegen de veelheid waarvan ik met verbazing opzie. Maar mijn vrees, dat slechts weinige jongelieden zich zullen aanmelden voor eene betrekking waarvoor zooveel kennis *noodig* is, kan toch moeielijk als ijdel verworpen worden door de zonderlinge bewering, „dat het getal der candidaten „steeds groot is in verhouding van hen die aangesteld worden". Daardoor wordt wel op de meest overtuigende wijze mijne bewering als volkomen juist bewezen, dat het examen te zwaar is voor de meesten onzer jongelui, maar van het groot aantal gegadigden daarvoor, blijkt uit die verhouding eenvoudig niets. Waarom niet liever opgegeven dat zich aanmeldden in:

1875.	5	personen	waarvan	1	geslaagd,
1876.	6	"	"	3	"
1877.	10	"	"	4	"

en dan nog daarbij gevoegd, hoe onvoldaan de examinatoren waren? Mij dunkt, dat de officieele stukken mij nog al recht geven tot het uiten der bezwaren.

Toch heb ik met veel belangstelling kennis genomen van dat artikel, vooral ook omdat het ons weer op zoo schitterende wijze het eenvoudige en practische der Engelschen voorhoudt tegenover de breedsprakige en omslachtige wijze der Duitschers, ook op het gebied der consulaire examens. Juist, oefening ter plaatse waar de zaak geleerd kan worden, verlangt de Engelschman, maar geen poespas van allerlei wetenschappen. De schrijver raadplege zijne ervaring slechts op dat enkele zoo bekende terrein van taalkennis, en hij zegge mij hoe groot het aantal wel was van zijne bekenden die zich gemakkelijk *mondeling en schriftelijk* in de vier talen konden uitdrukken, welke toch ieder beschaafd Nederlander kent? Laat hij, die in het buitenland natuurlijk vele vreemdelingen uit allerlei landen ontmoet, ook eens hetzelfde onderzoek instellen bij zijne Duitsche collegas, en ik ben overtuigd dat 't blijken zal hoe reeds de zoo volkomen billijke eisch van grondige kennis op dat gebied zooveel tijd wegneemt, dat het aanleeren van menig ander vak daaronder lijden moet. Maar zoo als ik reeds zeide, ik dank den schrijver voor zijne opmerkingen en hoop van harte dat ons Nederlandsch consulaatwezen weldra vele mannen moge tellen als hij, die het bewijs leveren hooge eischen niet te schromen. Intusschen verleide het gevoel van eigen kracht hem niet, in iederen landgenoot zijn evenknie te zien. Wat hij niet te zwaar telt zou voor de meeste anderen onoverkomelijk kunnen zijn, en de verbetering van ons consulaatwezen onmogelijk worden door de overdrijving onzer eischen. Die waan van den dag, dat het heil der toekomst voor ons volk daarin ligt, dat aan het opkomend geslacht de grootst mogelijke hoeveelheid wetenschappelijke kennis ingeprent worde, zal wel moeten voorbijgaan. De natuur gaat boven de leer. In de latere jaren is het aantal onzer kooplui evenmin vermeerderd als dat van onze nijveren, terwijl toch het zooveel meeromvattend onderwijs lang genoeg onder ons bestaan heeft om daarvan nu de vruchten te zien in een grooteren en meer veelzijdigen handel en in een beter en krachtiger nijverheid. Daarentegen neemt het aantal steeds toe van hen, die in allerlei betrekkingen wel van anderen doch niet van eigen krachten een bestaan verwachten. Natuurlijk, want veelweterij vormt niet den man van handelen. Hij die van ééne zaak véél weet brengt meer tot stand, dan hij die over haast alles kan meepraten. En inderdaad

met dankbaarheid en hoop op de toekomst heb ik die klacht over de overdrijving van ons onderwijs eindelijk ook vernomen uit den mond van het bestuur der hoofdstad. Want dat belooft afdoende pogingen tot herstel van veel kwaad, krachtiger menschen ook naar het lichaam.

Geen Pruisisch Handelsarchief dus, maar voortzetting van onze steeds verbeterende en meer belangrijke verzameling van Consulaire Verslagen, dat is het besluit van dit reeds te lang gerekt betoog. Want ook hier vrees ik het goede te verliezen, door 't najagen van 't geen de ervaring al spoedig als onmogelijk zal aantoonen. De complete jaargang van 1879 kan waarlijk de mededinging met soortgelijke uitgaven in het buitenland zegevierend doorstaan.

P. N. MULLER.

GRONDCREDIET IN NEDERLAND.

De Statistiek van het Grondcrediet, waarvan wij de eerste proeven op kleine schaal (voor twee provinciën) hebben geleverd in de *Jaarboekjes* van 1860 en 1862, bladz. 256—260 en bladz. 268, en wel over de jaren 1856—1861, heeft bij herhaling een onderwerp van behandeling uitgemaakt in de *Jaarboekjes* van 1873, 1877, 1878 en 1879, en wel betrekkelijk de jaren 1866—1875 voor gansch Nederland.

Het heeft moeite gekost om die Statistiek ingang te doen vinden bij het Departement van Finantiën, dat jaren lang daarin veel werk en geen nut zag en onze pogingen tegenwerkte, tot dat eindelijk te 's Gravenhage het zevende Internationale Statistisch Congres moest worden gehouden, dat door den toenmaligen Minister FOCK geopend, meestal in zijne vergaderingen werd geleid door den tegenwoordigen Minister Mr. S. VISSERING. Tegenover de Staatscommissie tot regeling van dat Congres hielp geen geheimzinnig verzet, en aan de voordrachten der onderscheiden sub-commissiën werd gevolg gegeven. Sedert dien tijd werd last gegeven, om dagelijks de opgaven bij te houden voor eene jaarlijksche Statistiek van het Grondcrediet, waarin Nederland inderdaad andere landen schijnt vooruit te zijn. Toen werd weder het bezwaar ondervonden, dat het in 1878 opgeheven Bureau voor Statistiek bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, hetwelk zich schier uitsluitend bezig hield met bevolkings-statistiek, en de beantwoording van vragen omtrent statistische gegevens, van vreemde Regeeringen nu en dan afkomstig, tot 1877 geene belangstelling hoegenaamd toonde in de stapels bescheiden, jaarlijks van de hypotheekbewaarders ontvangen wordende. Hadden wij de verantwoordelijkheid voor de bewerking niet op ons genomen, de stapels bescheiden zouden onbenuttigd zijn gebleven.

Nu is op nieuw eene gewichtige schrede in het belang van die Statistiek gedaan. Twee opvolgende Ministers zelve hebben zich

de zaak aangetrokken en alzoo is in het begin van 1880, *door het Departement van Financiën* uitgegeven, in 4°. formaat, de Statistiek van Grondcrediet over 1876, 1877 en 1878.

Die afzonderlijke uitgave is niet in handen van alle Leden der Vereeniging voor Statistiek en volledigheidshalve dient daarvan toch te worden melding gemaakt in het *Jaarboekje.*

Ook de totale uitkomsten over de drie laatstgemelde jaren verdienen vermelding te dezer plaatse, ten vervolge op die van de vorige jaargangen. Wij meenen een en ander niet beter te kunnen doen, dan door op te nemen de, door ons voorgestelde inleiding van de laatst bedoelde Statistiek, welke het Bestuur der Vereeniging wel heeft willen bekrachtigen.

Die Statistiek namelijk is wel van Staatswege uitgegeven, doch grootendeels, bepaaldelijk over 1877 en 1878, onder ons toezicht bewerkt, op verzoek en alzoo van wege de Vereeniging.

De voorschreven inleiding luidt als volgt:

„Sedert de beoefening der Statistiek meer en meer onmisbaar is geworden voor de Regeeringen, heeft ook de wetenschap zich beijverd, de economische en andere maatschappelijke feiten aan te wijzen, waaromtrent statistische gegevens nuttig konden zijn, zoowel voor de wetenschap zelve, als voor de Regeeringen, die maatregelen hebben te onderwerpen en te verordenen, gegrond op de behoeften der maatschappij, en den toestand der samenleving.

Vooral heeft de wetenschap gestreefd, door aanwijzing eener juiste methode van de meest doelmatige wijze van verzameling en samenstelling, de Statistiek op elk gebied zoodanig in te richten, dat zij, het overtollige ter zijde latende, waarborgen voor degelijkheid en bruikbaarheid oplevert. Door eene hoogere gedachte bezield, heeft zij tevens gestreefd, het gebied der Statistiek tot alle beschaafde volken uit te breiden, en door eene uitgebreide, veeljarige en vergelijkende Statistiek, de regelen te ontdekken, waarnaar verschillende maatschappelijke feiten op een groot deel van den aardbodem zich voordoen. Tot dat einde heeft de wetenschap gestreefd naar éénheid en overeenstemming in de samenstelling van de Statistiek der verschillende Staten, en om mede daarbij van elkander te leeren. Dien ten gevolge zijn de Internationale Congressen voor de Statistiek ontstaan, waarvan het negende in 1876 te *Buda Pest* is gehouden.

De Regeeringen van Europa en Amerika hebben te dien einde

Hoofdambtenaren en wetenschappelijke mannen afgevaardigd, om te zamen te overleggen, wat al op statistisch gebied wenschelijk is voor de toekomst, tot vermeerdering van kennis van de maatschappelijke feiten, die de Statistiek geëigend is, in het juiste daglicht te stellen.

Het zevende Internationale Congres van Statistiek had plaats den 6—11den September 1869.

Toen is voor Nederland uitvoering gegeven aan een besluit van het zesde Congres, te Florence in 1867 gehouden, welk besluit was voorgesteld door den bekenden Staathuishoudkundige WOLOWSKI, en hetwelk eene lijst van vragen vaststelde betreffende het GRONDCREDIET, met uitnoodiging aan de Bureaux van Statistiek in de verschillende Staten, om juiste gegevens te verstrekken.

Eene sub-commissie van de Regelings-Commissie voor het Haagsche Congres benoemde den Staatsraad Mr. BACHIENE tot rapporteur voor het bedoelde onderwerp, even als voor eene mede te Florence gevraagde Kadastrale Statistiek, met die van het Grondcrediet verwant.

Ten gevolge van de dien ten gevolge uitgebrachte verslagen en aangegeven modellen (te vinden in het destijds uitgegeven Compte rendu van het zevende Congres) zijn over 1866, 1867 en 1868 uitvoerige statistische opgaven betreffende het hypothecair crediet verstrekt [1]), en heeft de toenmalige Minister van Finantiën het belang ingezien van het voorstel, om dergelijke Statistiek ook voor de toekomst te verzekeren.

Na vernieuwd overleg met eene Commissie uit de Vereeniging van Statistiek zijn de betrekkelijke modellen vastgesteld, en de 34 bewaarders van de hypotheken en het kadaster aangeschreven, de statistische gegevens dagelijks bij te houden en jaarlijks aan het Departement van Financiën in te zenden.

Dit Departement heeft de betrekkelijke tabellen jaarlijks verzonden aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, bestemd voor het Bureau van Statistiek, dat evenwel van die tabellen geen gebruik maakte, ten gevolge waarvan de Vereeniging voor Statistiek in 1876 het voorstel aan den Minister van Binnenlandsche Zaken deed, de tabellen aan die Vereeniging af te staan, om daarvan eene verzameling-statistiek voor ieder jaar te doen bewerken. Dit is geschied, nadat de Statistiek over 1869 reeds was opgenomen in het *Jaarboekje*

---

1) Zie Compte rendu du Septième Congres International de Statistique à la Haye, en 1869. Programme bladz. 128—150.

der Vereeniging over 1873. Die over de volgende jaren 1870 tot en met 1875 zijn opvolgend verschenen in de *Jaarboekjes* over 1877, 1878 en 1879.

Daarmede is eene tienjarige Statistiek betreffende het Grondcrediet in Nederland bereids in het licht verschenen door particuliere kracht, welke Statistiek dat gedeelte van het nationaal vermogen, dat op onroerend onderpand is belegd, op verschillende wijzen, in bizonderheden doet kennen, en ook de werking der burgerlijke wetgeving, met betrekking tot beslaglegging en verkooping van bezwaarde, onroerende goederen aanwijst.

Het werd vervolgens de taak der Regeering te beslissen, om de bedoelde Statistiek al dan niet voort te zetten, met gebruikmaking van de reeds voorhanden en verder te verkrijgen bouwstoffen.

De afgetreden Minister van Finantiën, in overeenstemming met dien van 1869, het belang eener Statistiek van het Grondcrediet voor de Regeering, de wetgevende magt en de wetenschap erkennende, heeft die over 1877 en 1878 doen bewerken en voor den druk van wege het Departement van Financiën bestemd. Het is die Statistiek, welke hierna volgt, benevens die over 1876, reeds vroeger onder toezicht van den Heer Dr. F. LEO DE LEEUW bewerkt. De tegenwoordige Minister heeft zich gehaast aan het besluit tot de uitgave in druk gevolg te geven, zoodra de voorschreven Statistiek *was nagegaan van dezelfde zijde*, als waarvan die in het voorschreven Compte rendu en de *Jaarboekjes* afkomstig zijn. De tegenwoordige Minister stelt zich voor, die statistische gegevens ook over 1879 en 1880 te doen verzamelen en uitgeven, en wel afzonderlijk al wat betrekking heeft tot de VERNIEUWDE HYPOTHECAIRE INSCHRIJVINGEN in 1879 en 1880, ingevolge de Wet van den 5den Junij 1878 (*Staatsblad* n°. 90). Daardoor zal de gelegenheid worden geboren, om *het totale cijfer der hypothecaire schuld in Nederland*, OP DEN 31sten DECEMBER 1880, zoo naauwkeurig, als dit uit de hypotheekregisters kan blijken, te constateren, welke kennis al dadelijk te pas komt, wanneer er sprake is van eene schatting bij benadering van de bestanddeelen van het nationaal kapitaal of van het nationaal inkomen.

De gelegenheid om het voorschreven cijfer te constateren, zal voor 's hands niet wederkeeren, omdat de vernieuwing van alle inschrijvingen slechts voor eens is bepaald. Het in voormeld opzicht merkwaardig tijdstip van 31 December 1880 was dus vroeger niet aanwezig en zal ook later (althans gedurende eene reeks van jaren)

niet meer aanbreken. De tegenwoordige inschrijvingen sedert 1 October 1838 genomen kunnen op den gemelden 31 December 1880, zonder vernieuwing, 42 jaren 3 maanden oud zijn. De met 1 October 1838 ingevoerde boekhouding zal alsdan dien leeftijd hebben bereikt. Hoe lang de nu uit de vernieuwingen aangelegde boekhouding zal kunnen dienen, zonder al te groot bezwaar, is niet te voorzien, doch het is te verwachten, dat ook deze een aantal jaren zal voortduren zonder vernieuwing. Het tijdstip van 31 December 1880 is alzoo een EENIG tijdstip voor de kennis van den omvang van het hypothecair crediet van gebouwde en ongebouwde eigendommen. Zoodanig tijdstip zal daartoe dan ook te zijner tijd benuttigd worden. Eene aanschrijving van den Minister van Financiën van den 19den December 1878, n°. 74 (afdeeling Registratie enz.) heeft bereids de noodige voorschriften aan de 34 hypotheekbewaarders gegeven, niet alleen om de statistische opgaven over 1879 en 1880 voor te zetten, maar tevens, om die in tweeërlei tabellen te vervatten, het eene stel voor de *vernieuwde*, het andere voor de *overige* hypothecaire inschrijvingen.

De tabellen, welke hierna volgen, over de drie jaren van 1876-1878, zijn ingericht als de voorafgaande in het *Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje*, waardoor de vergelijking van vroegere met latere jaren wordt gemakkelijk gemaakt.

Wel is voor 1876 voorgesteld, eene andere volgorde der provinciën te doen plaats hebben als in de Statistiek over de vorige jaren, maar behalve dat iedere andere volgorde iets willekeurigs heeft, is de tot dus verre inachtgenomen volgorde der provinciën die, welke bij art. 1 der Grondwet op historische gronden is aangewezen, waaraan ook de Regeering zich heeft te houden, en bij alle officieele stukken sedert de invoering der Grondwet, zich ook gehouden heeft. Een overwegend belang voor eene andere volgorde, alleen voor het onderwerp van het Grondcrediet, laat zich buitendien niet inzien, en het hierboven bedoelde gemak voor de vergelijking met vroegere jaren, mag niet worden voorbijgezien.

De tabellen betreffen *over ieder jaar* de navolgende:

Lett. **A.** Staat van het getal en het bedrag (in kapitaal) van de hypothecaire inschrijvingen, gerangschikt *naar de hoegrootheid* der kapitalen, van beneden de *f* 200.— tot *f* 100,000.— en meer.

Lett. **B.** Staat van het getal en het bedrag (in kapitaal) van de hypothecaire inschrijvingen, gerangschikt *naar den rentetax* van beneden de 3 tot 7 percent.

Lett. **C.** Staat van het getal en het bedrag der *doorgehaalde* inschrijvingen, gerangschikt naar de *hoegrootheid*, als die sub lett. **A.**

Lett. **D.** Staat van het getal en het bedrag der *doorgehaalde* inschrijvingen, gerangschikt *naar den rentetax*, als die sub lett. **B.**

Lett. **E.** Staat van het getal en het bedrag der hypothecaire inschrijvingen, verdeeld naarmate zij strekken tot verzekering van: *a.* geldleeningen ten behoeve van hypotheekbanken of andere crediet-instellingen en die ten behoeve van bijzondere personen; *b.* onbetaalde kooppenningen en overbedeeling bij scheiding; *c.* lijfrenten en andere renten, en *d.* voorwaardelijke en eventuëele schulden, benevens van het getal bezwaarde, kadastrale perceelen.

Lett. **F.** Staat van overschrijvingen van processen-verbaal van openbare verkoopingen van onroerende goederen krachtens het beding, bedoeld bij art. 1223 Burgerlijk Wetboek, aanwijzende:

1°. het getal overschrijvingen;
2°. het getal gemeenten waarin de goederen zijn gelegen;
3°. het getal kadastrale perceelen;
4°. het getal huizen, begrepen onder dat sub 3°.
5°. de gezamenlijke grootte der verkochte perceelen;
6°. het belastbaar inkomen der gebouwen en dat der ongebouwde perceelen;
7°. het minimum en het maximum van het belastbaar inkomen der verkochte huizen;
8°. het minimum en het maximum van het belastbaar inkomen van de ongebouwde eigendommen, die cijfers genomen per verkooping;
9°. het totaal van de bedongen openbare koopprijzen;
10°. het bedrag der lasten, welke ter berekening van het recht van registratie bij den koopprijs wordt gevoegd, en
11°. het bedrag van de op de verkochte goederen, ten dage van de verkooping ingeschreven kapitaal.

Lett. **G.** Staat van overschrijvingen der processen-verbaal van

inbeslagneming van onroerende goederen, en van den afloop dier beslagleggingen, aanwijzende:

1°. het getal overschrijvingen;
2°. het getal daarbij betrokken gemeenten;
3°. het getal beslagen kadastrale perceelen;
4°. het getal beslagnemingen waarin gebouwen zijn betrokken;
5°. de grootte van de gezamenlijke perceelen;
6°. het zuiver belastbaar inkomen, zoo van de gebouwde als van de ongebouwde eigendommen;
7°. het minimum en het maximum van het belastbaar inkomen van inbeslag genomen huizen;
8°. het minimum en het maximum van het belastbaar inkomen van het ongebouwde per inbeslagneming;
9°. bedrag der schuld of vordering, tot verhaal waarvan de inbeslagneming plaats heeft;
10°. het bedrag der op de beslagen goederen ingeschreven schulden, volgens den staat bedoeld bij art. 516 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering;
11°. het getal beslagleggingen, afloopende door gerechtelijken verkoop;
12°. het getal beëindigd door verkoop volgens art. 1223 Burgerlijk Wetboek;
13°. het getal doorhalingen van inbeslagnemingen van vroeger en van het loopend jaar, al dan niet gevolgd door vrijwilligen verkoop van de beslagen goederen, en
14°. het getal overschrijvingen op het einde des jaars aanhangig, immers niet doorgehaald, gebleven.

Na deze beknopte mededeeling van de geschiedenis van de Statistiek van het Grondcrediet [1]) in Nederland, en van den inhoud van de hier navolgende staten of tabellen, waaruit de strekking

[1]) Het woord: *Grondcrediet* uit de Internationale Congressen overgebracht, is behouden, omdat het ook in het buitenland meestal wordt gebezigd, en omdat in den regel ook de grondeigendom daarbij vooral in beschouwing wordt genomen. Het omvat evenwel *het geheele* HYPOTHECAIR *crediet*, de geldsommen, door hypotheek verzekerd, en dus die verschuldigd of gewaarborgd door eigenaren van landerijen niet alleen, maar ook door eigenaren van huizen, pakhuizen en bergplaatsen. Het Grondcrediet betreft alzoo hier het crediet van den grond, en van al wat op den grond is gebouwd te zamen genomen.

dezer Statistiek reeds genoegzaam blijkt, volge hier nog eene korte aanwijzing van het gebruik dat o. a. daarvan is te maken.

Voor de kennis van den omvang der kapitalen, op hypotheek belegd in Nederland, waarover bij de wetgevende en uitvoerende magt zoo vaak sprake is, zoowel als van de hoegrootheid der schulden op den grondeigendom drukkende, geven de tabellen **A** bijzondere cijfers, waarvan de totalen zijn over:

1876	25,344	inschrijvingen	ad *f*	97.235,315
1877	27,079	〃	〃 〃	105,030,011
1878	24,972	〃	〃 〃	97,229,847
Over drie jaren	77,395	〃	ad *f*	299,495,173
Gemiddeld per jaar	25,798	〃	ad *f*	99,831,724

De doorhalingen van inschrijvingen bedragen volgens de tabellen **C**, in:

1876	19,561	inschrijvingen	ad *f*	56,341,297
1877	20,405	〃	〃 〃	60,211,125
1878	19,082	〃	〃 〃	59,700,587
Over drie jaren	59,048	〃	ad *f*	176,253 009
Gemiddeld per jaar	19,683	〃	ad *f*	58,751,003

In de drie opgemelde jaren is alzoo bijna 100 millioen gulden 's jaars hypothecair ingeschreven, en voor 58³/₄ millioen 's jaars afgeschreven.

Splitst men de geldleeningen enz. in grootere en kleinere, bijv. in die van beneden de *f* 10,000 en die van *f* 10,000 en meer, zoo vindt men:

	Inschrijvingen van minder dan *f* 10,000.		Inschrijvingen van *f* 10,000 en meer.	
	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.
1876	22,868	*f* 48,030,294	2,476	*f* 49,205,021
1877	24,385	〃 50,546,847	2,694	〃 54,483,164
1878	22,431	〃 46,521,041	2,541	〃 50,708,806
Over drie jaren	69,684	*f* 145,098,182	7,711	*f* 154,396,991
Gemiddeld per jaar	23,228	*f* 48,366,060	2,570	*f* 51,465 664

Wordt nadere splitsing verlangd van kleinere kapitalen, bijv. die van ƒ 5,000 tot beneden ƒ 10,000 en die van beneden de ƒ 5,000, zoo trekke men af:

van de voorschreven cijfers van 1876....	22,868	en	ƒ 48,030,294
die van ƒ 5,000 tot ƒ 10,000............	3,222	"	" 20,622,166
en men bevindt beleggingen beneden de ƒ 5,000..........................	19,646	"	ƒ 27,408,128
Voor 1877 voor ƒ 5,000 tot ƒ 10,000...	3 268	"	ƒ 21,354,251
Voor 1878 idem.........	2,887	"	" 18.738,206
Voor 1877 voor beneden de ƒ 5,000...	21,117	"	ƒ 29,192,596
Voor 1878 idem..........	19,544	"	" 27,782,835

Op gelijke wijze zijn de overige tabellen te benuttigen voor de kennis van den rente-standaard bij geldleening op hypotheek, de uitgebreidheid van de ten hypotheek gestelde perceelen, het bedrag voor leeningen, kooppenningen, renten en voorwaardelijke schulden ingeschreven, dat door hypotheekbanken geleend, de executiën en de werking der burgerlijke wetgeving op hypotheek en beslaglegging.

Die tabellen leeren de verschillende toestanden ten aanzien van voorschreven onderwerpen, niet slechts voor de onderscheiden provinciën, maar ook ten opzichte van de voormalige gerechtelijke arrondissementen, bij Koninklijk besluit van den 2den Mei 1877 (*Staatsblad* nº. 96) behouden als kringen van bewaring van de hypotheken en het kadaster.

Bij vergelijking met de opgaven over vroegere jaren, is de bestendige uitbreiding van het hypothecair crediet van 1866 tot 1877 zeer opmerkelijk, en bij benadering is het totale cijfer op te maken, dat met 1 Januarij 1881 met meer juistheid zal worden geconstateerd.

In de betrekkelijke *Jaarboekjes* is voorts op velerlei wijze aangetoond, het veelzijdig gebruik dat van de Statistiek van het Grondcrediet is te maken. Voor Wetgeving, Regeering en Wetenschap zal die Statistiek meermalen met vrucht zijn te benuttigen."

Aan het vorenstaande hebben wij voor het tegenwoordige niets toe te voegen, dan alleen de volgende bijzonderheid betreffende de uitbreiding van het hypothecair crediet in den kring der bewaring te Amsterdam.

In 1856 was te Amsterdam ingeschreven een bedrag verzekerd door hypotheek, op eene rente beneden de 5 pCt., en wel bij een

getal van inschrijvingen van..................	87	ad *f*	430,707
op eene rente van 5 pCt....................	870	〃 〃	2,031,088
op eene rente boven de 5 pCt................	—		——
zonder rentebeding..........................	6	〃 〃	9,704
Te zamen....	963	ad *f*	2,471,499

In 1878 waren deze cijfers te Amsterdam:

beneden de 5 pCt. rente.	104	ad *f*	1,229,900
à 5 pCt. rente........	1865	〃 〃	10,960,546
boven de 5 pCt. rente..	230	〃 〃	3,011,828
zonder rentebeding.....	276	〃 〃	1,625,686
	2475	〃 〃	16,827,960
In 1877 is het totaal geweest............	2765	〃 〃	18,884,674

Ongeveer $^{1}/_{6}$ van het bedrag der hypothecaire geldleeningen, die in Nederland in de laatste jaren plaats hadden, betreffen de bewaring te Amsterdam, alwaar de nieuwe gebouwen in de laatste jaren aanzienlijk zijn vermeerderd. De vermeerdering van de hypothecaire schuld heeft gelijken tred gehouden met de vermeerdering van waarden in gebouwde eigendommen, of de vermeerdering van welvaart. Daaruit blijkt op nieuw, hoe onjuist zij oordeelen, die in eene verhooging van hypothecaire schuld per se achteruitgang zien, in plaats van verlevendiging van den ondernemingsgeest en verhooging der productie. Enkelen mogen geld op hypotheek nemen ten gevolge van verachtering van zaken, die op onvermogen uitloopt, maar de meeste leeningen geschieden, omdat de geldnemers gebruik maken van hun crediet, om met het opgenomen geld meer voordeel te verwerven, dan hun dat geld, met inbegrip der rente, kost. De aflossing van het geleende volgt dan ook niet zelden binnen weinige jaren. De uitbreiding van het hypothecair crediet, inzonderheid te Amsterdam, van 1856 tot 1877, is inderdaad opmerkelijk.

De Statistiek van het Grondcrediet bij het Departement van Financiën over 1879 is reeds in bewerking, en de leiding daarvan in goede handen.

Die Statistiek zal als van zelve betreffen de gewone inschrijvingen gedurende 1879, en afzonderlijk de vernieuwingen volgens de Wet van 5 Juni 1878 (*Staatsblad* n°. 90). Is ook die over 1880 verkregen, dan zal een Statistiek over een 15-jarig tijdvak kunnen worden afgesloten, en tevens het totale cijfer van ALLE nog bestaande hypothecaire inschrijvingen bekend worden.

Ook van de uitkomsten daarvan zal in een volgend *Jaarboekje* verslag worden gedaan.

Den Haag, 10 Mei 1880.

Mr. PH. J. 'BACHIENE.

BIJDRAGE TOT DE STERFTE ONDER DE ARBEIDENDE KLASSE.

Bij het opmaken van het vijfjarig verslag der Maatschappij van Levensverzekering te Dordrecht rusttte op mij o. a. de taak, de de sterfte onder de verzekerden over het tijdvak 1874—1879 na te gaan, en die te vergelijken met de sterfte die wordt aangegeven door de tafels welke tot grondslag gediend hebben ter berekening der tarieven.

Meer bizonder nog heb ik daarbij werk gemaakt van die verzekerden voor uitkeering bij overlijden, welke hun premiën voldoen in wekelijksche termijnen, die daardoor kunnen gerekend worden te behooren tot de arbeidende klassen, zoowel in grootere als kleinere gemeenten van Nederland, en van welke afzonderlijk aanteekening wordt gehouden.

Ik vond het niet onbelangrijk de sterftewaarschijnlijkheid der tot grondslag gediend hebbende sterftetafels te vergelijken met die, welke ik heb afgeleid uit de waarnemingen gedurende die vijf jaren. Bedoelde sterftetafels bevinden zich op bladz. 386 en 387 van de bevolkingstafelen, uitgegeven door het Departement van Binnenlandsche Zaken in 1856 en samengesteld door M. M. VON BAUMHAUER.

Het kwam mij het geschiktst voor, niet alle ouderdommen afzonderlijk te vergelijken, maar zoodanige groepen van ouderdommen te nemen, waarbij de sterftewaarschijnlijkheid volgens de sterftetafels, althans tot in vier decimalen dezelfde is. Door dezen maatregel worden de toevallige afwijkingen eenigszins verminderd en het vergelijken wordt er gemakkelijker door.

Overigens wil ik hiermede niet zeggen, dat het op zich zelf in een sterftetafel een verdienste is, dat gedurende bijna telken vijf jaren de sterftewaarschijnlijkheid onveranderd blijft. Integendeel zulke cijfers, hoewel zeer geschikt de sterftewaarschijnlijkheid voor elken ouderdom te interpoleeren, zijn stellig niet de juiste uitdrukking van de sterfte.

De gevonden cijfers, zooals ik die uit de sterfte onder de verzekerden heb afgeleid, deel ik dan ook eenvoudig mede ter vergelijking,

juist zoo als zij ontstonden, zonder mij dus met interpolatie of afronding te bemoeien.

Ik wil de beteekenis dier cijfers niet overdrijven, overtuigd als ik ben, dat vooral bij hooge leeftijden nog al eens onregelmatigheden plaats hebben, hetgeen bij een vefjarig tijdvak en een op die hooge leeftijden betrekkelijk gering aantal waar te nemen personen niet te verwonderen is. Toch geven reeds deze cijfers allen grond, te hopen dat bij het beschouwen van een grooter tijdvak en bij het corrigeeren der toevallige afwijkingen, er eén lijst van sterftewaarschijnlijkheid kan ontstaan, vrij juist aangevende de sterfte onder de arbeidende klasse.

Ik spreek bij voorkeur van een lijst van sterftewaarschijnlijkheid, liever dan van een sterftetafel, welker belangrijkheid niet te miskennen is, en welke men dringend noodig heeft tot samenstelling van een tarief, maar welke ook licht tot misvatting kan aanleiding geven. Een sterftetafel toch geeft aan, hoeveel er b. v. van 100,000 gelijktijdig geborenen op elken leeftijd zullen overlijden en overleven, en is derhalve eene voorspelling, van welke men echter zeker kan zijn, dat zij niet zal vervuld worden. Immers een geringe wijziging en de sterftewaarschijnlijkheid kan grooten invloed hebben op het aantal overlevenden. Een lijst van sterftewaarschijnlijkheid daarentegen geeft eenvoudig aan, hoe de sterfte voor elken ouderdom, de afsterving over een zeker aantal jaren, geweest is, zonder zich met de toekomst in te laten.

Bovendien, het onderling vergelijken van verschillende lijsten van sterftewaarschijnlijkheid is veel gemakkelijker dan van sterftetafels. Zoo is het b. v. veel duidelijker als men ziet, dat volgens de eene wijze van afsterving de sterftekans van een achtjarige 0.00896 en volgens een andere 0.00866 is, dat dus op de 100,000 achtjarigen in volgorde 896 en 866 binnen het jaar zijn overleden, dan te lezen, dat volgens de eene wijze van afsterving van de 52,787 achtjarigen er 473, volgens de andere wijze, van de 55,112 er 477 binnen het jaar overleden zijn.

Tevens is de sterftewaarschijnlijkheid voor de verschillende ouderdommen het eenige dat men noodig heeft om een sterftetafel zeer gemakkelijk af te leiden.

Ik meende dat de mededeeling van dit onderzoek in het Statistisch *Jaarboekje* niet zou misplaatst zijn, en bied daarom met voorkennis van de directie der bovengenoemde Maatschappij van Levensverzekering de volgende vergelijkende tabellen aan.

Mannelijk Geslacht. STERFTEWAARSCHIJNLIJKHEID.			Vrouwelijk Geslacht. STERFTEWAARSCHIJNLIJKHEID.		
OUDERDOM IN JAREN.	VOLGENS DE STERFTE-TAFEL VAN BAUMHAUER.	VOLGENS DE VIJFJARIGE WAARNEMING	OUDERDOM IN JAREN.	VOLGENS DE STERFTE-TAFEL VAN BAUMHAUER.	VOLGENS DE VIJFJARIGE WAARNEMING.
0	0.3110	0.2162	0	0.2554	0.1885
1	0.1026	0.0838	1	0.0982	0.0813
2	0.0567	0.0358	2	0.0560	0.0429
3	0.0339	0.0241	3	0.0333	0.0187
4	0.0229	0.0193	4	0.0224	0.0151
5	0.0167	0.0097	5	0.0169	0.0094
6—7	0.0125	0.0073	6—7	0.0123	0.0086
8—9	0.0090	0.0055	8—9	0.0084	0.0051
10—11	0.0067	0.0062	10—11	0.0067	0.0052
12—13	0.0055	0.0049	12—13	0.0055	0.0055
14—15	0.0053	0.0044	14—15	0.0060	0.0062
16—19	0.0083	0.0068	16—19	0.0073	0.0060
20—24	0.0135	0.0060	20—24	0.0086	0.0091
25—29	0.0130	0.0091	25—29	0.0098	0.0124
30—34	0.0141	0.0076	30—34	0.0120	0.0104
35—39	0.0165	0.0148	35—39	0.0146	0.0109
40—44	0.0211	0.0158	40—44	0.0163	0.0108
55—49	0.0240	0.0196	45—49	0.0167	0.0100
50—52	0.0268	0.0233	50—52	0.0194	0.0153
53—55	0.0317	0.0252	53—55	0.0230	0.0216
56—58	0.0362	0.0262	56—58	0.0283	0.0211
59—61	0.0428	0.0421	59—61	0.0318	0.0236
62—64	0.0494	0.0482	62—64	0.0397	0.0280
65—66	0.0613	0.0503	65—66	0.0512	0.0536
67—68	0.0810	0.0654	67—68	0.0679	0.0470
69	0.0819	0.0395	69—70	0.0703	0.0611
70	0.0820	0.0886	71—72	0.0865	0.0609
71—72	0.1006	0.1180	73—74	0.1060	0.0635
73	0.1311	0.0842	75—76	0.1180	0.0990
74	0.1310	0.0769			
75—76	0.1322	0.0784			
77	0.1661	0.1304			

Ten slotte zij nog medegedeeld, dat in ronde cijfers het aantal gedurende die vijf jaren waargenomen personen bedraagt 40,000 (veertig duizend) en dat de sterfte onder hen geweest is 75 (vijf en zeventig) pCt. van die volgens de sterftetafel.

CORNEILLE L. LANDRÉ.

INTERNATIONALE STATISTIEK.

Toen in de jongste vergadering der Vereeniging voor de Statistiek mijn hooggeachte en oude vriend, Mr. LEVY, de Internationale Statistiek wilde opnemen als een afzonderlijk punt, hetwelk de aandacht der Regeering verdiende, had voorzeker geen der aanwezigen in beginsel eenig bezwaar tegen het verlangen dat hij zoo welsprekend uitte. Zijn voorstel werd vermoedelijk alleen afgestemd, omdat men het minder regelmatig achtte op 't zelfde oogenblik, dat men voor de nationale statistiek eene *restitutio in integrum* vindiceerde, aan te dringen op de erkenning van de onmiskenbare rechten der Internationale Statistiek. Als het immers vaststaat, gelijk Prof. QUACK in zijn uitstekend overzicht der Internationale Statistische Congressen, reeds van het eerste statistisch congres (dat in 1853 te Brussel werd gehouden) getuigde: [1]) "Men verloor het individu en het vaderland wat meer uit het oog, om des te sterker te letten op de algemeenheid der menschen, *op de menschheid*", wat was dan de grondgedachte dier congressen en het kenmerk, waardoor zich reeds volgens dezen begaafden schrijver het eerste onderscheidde, anders dan eene hulde aan de *Internationale* Statistiek?

't Komt er op aan, de beteekenis der woorden: *Internationale Statistiek* wel te vatten. Wordt daarmede bedoeld eene statistiek, materiëel, principiëel verschillend van de *nationale* statistiek? Is de verhouding tusschen nationale en internationale statistiek dezelfde bijv. als die er bestaat tusschen nationaal en internationaal recht? Ik meen, dat op die vraag het antwoord ontkennend moet luiden. 't Streven naar internationaal recht is zonder opoffering van nationaal recht, van nationale rechtsbeginselen onbereikbaar en de arbeid van hen, die een internationaal recht wenschen in het leven te roepen, is juist bij voorkeur gericht op die onderwerpen, waarbij de

1) *De Gids* October 1876, bladz. 30.

geringste opoffering noodig is. Tusschen het recht, aan iedere natie eigen en dat, hetwelk men daarvoor door internationale samenstemming wenscht in de plaats te stellen, bestaat dikwijls principiëel een hemelsbreed onderscheid. Een geheel tegenovergesteld verschijnsel doet zich voor bij de statistiek. Voor de herschepping van nationale in internationale Statistiek worden ook opofferingen geëischt, maar zij zijn betrekkelijk van zeer geringen aard. Nationaal en internationaal recht vormen soms geheel strijdige stroomingen: nationale en internationale Statistiek maken, naar 't mij toeschijnt, een en denzelfden stroom uit, of liever, de nationale statistiek is niets dan een gedeelte van den breeden stroom der Internationale Statistiek. Deze laatste heeft natuurlijk, om tot vertrouwbare uitkomsten te geraken, rekening te houden met de particuliere eigenaardigheden van volk, wetgeving en administratie, maar *voor haar* zijn al deze quaestiën vragen van formeelen aard, vragen van herleidende rekenkunde. Zonder juiste termen van vergelijking kan men nooit tot voldoende eind-uitkomsten geraken. Maar die waarheid geldt voor de nationale statistiek niet minder dan voor de internationale. Vergelijking is de eenige bron van redeneering bij beide.

Internationale Statistiek is de feitelijke grondslag voor de studie der menschheid: — de nationale, de feitelijke grondslag voor de studie van een deel der menschheid. Hoe kan men aan de eene denken zonder tevens de andere in 't oog te houden? Slechts in engeren zin, kan men van nationale statistiek spreken, waar zij dienen moet als grondslag voor hervorming van nationale wetgeving, in de eerste plaats als grondslag voor de vraag, of deze hervormd zal worden; — maar zelfs daar, waar 't handels- of tariefwetgeving geldt, is de voorlichting der Internationale Statistiek onwaardeerbaar. Nog straks, bij de behandeling van de wet op de postspaarbanken, werd die wet, die — 't is waarlijk te hopen — den welstand der lagere standen zal bevorderen, bestreden met een beroep op de nationale statistiek. Zij immers toonde hoe ons volk in de laatste jaren, door behulp van voortreffelijke gemeentelijke en bizondere inrichtingen, in 't sparen was *vooruitgegaan*; de Minister van Finantiën vernietigde dit beroep door de voorlichting der Internationale Statistiek. Deze juist bewees zonneklaar dat ons volk, wat het sparen betrof, bij de ons omringende staten verre *achter stond.* Zóó beschamend steekt de Internationale Statistiek haar vinger op, als de nationale statistiek zich er toe leent den overmoed op te wekken!

Maar daarom juist is de Internationale Statistiek van zoo over-

wegend belang voor hem, wien de menschelijke vooruitgang ter harte gaat. Waar het stoomwezen en de verwezenlijking van de verhevene denkbeelden van DE LESSEPS, wien ook Nederland zijne vereering betuigde, de volkeren aanspoorde tot krachtsinspanning en verhoogde mededinging op stoffelijk gebied, — is het de Internationale Statistiek, die, voorbode van internationale wetgeving, de volkeren aanwijst waarin zij achter blijven, hunne verzuimen openlegt, hunne gebreken opsomt, hunne grootspraak logenstraft, hen tot krachtiger gezondheidsmaatregelen aandrijft, hen op de middelen opmerkzaam maakt, welke 't meest doelmatig te achten zijn om maatschappelijke krankten, die in mindere of meerdere mate in alle landen worden teruggevonden, te herstellen, en de lagere standen tot meerdere welvaart te doen opklimmen.

Ziehier eenige woorden als inleiding op eene proeve van Internationale Statistiek van de belastingen, in de verschillende landen op de lagere standen drukkende. Toen ik twee jaren geleden als afgevaardigde van het *Algemeen Nederlandsch Vredebond* een internationaal vrede-congres bezocht, maakte ik er, onder meerdere mannen van naam en gezag, kennis met den markies PEPOLI, lid van den Italiaanschen Senaat, die zich de belangen der arbeidende standen warm aantrekt. Ook in de diplomatieke wereld is zijn naam welbekend, want hij was, meen ik, in 1864 of 1865 Italiaansch gezant te Parijs. In eene rede, door hem in de zitting van den Italiaanschen Senaat in het vorig jaar uitgesproken, maakte hij gebruik van de statistische opgaven, die hem van verschillende zijden waren verstrekt en tot bouwstof zijner rede hadden gediend. De heer PEPOLI had de welwillendheid mij die toe te zenden en voegde er 't verzoek bij, dat zijne opgave ook in een Nederlandsch tijdschrift mocht worden openbaar gemaakt; ik wist niet beter aan zijn verlangen te voldoen, dan voor eene vertolking daarvan eene plaats te verzoeken in dit *Jaarboekje*, waarvoor het eigenaardig bestemd schijnt. Zijne statistiek is verre van volledig, maar zij moge beschouwd worden als eene eerste bijdrage eener Internationale Statistiek, die den invloed aanwijst van de belastingen op den toestand der arbeidende bevolking.

Maar wat mij in deze statistiek niet het minst toelachte, was juist de zelfstandige bearbeiding der Internationale Statistiek door een lid der Italiaansche Vertegenwoordiging, die zulk een hoog standpunt inneemt als de markies PEPOLI. De statistiek kan zich in den regel niet over die belangstelling beroemen; en toch zijn de

beste parlementaire redevoeringen altijd de zoodanige geweest, die de redeneeringen, waarop zij steunden, aan vertrouwbare statistiek hadden ontleend.

En nu ik eenmaal, naar aanleiding der door mij te publiceeren bijdrage, van Internationale Statistiek gewaagde, en er aan hechtte, om te doen uitkomen, dat iedere nationale statistiek uit haren aard bestemd is om een steentje uit te maken van de Internationale Statistiek, zij het mij vergund, in het belang der zaak, nog een enkel woord te zeggen over den actueelen toestand der Internationale Statistiek en hare toekomst. Ik wensch slechts een denkbeeld in overweging te geven en aan meer bevoegden over te laten, in hoever dit denkbeeld door hen voor verwezenlijking vatbaar wordt geacht.

Ik merkte reeds in mijn aanhef op, dat de grondgedachte der internationale statistische congressen (ik meen, na dat van 1876, te Pesth, verstreek reeds tweemaal een tweetal jaren, waarin geen congres werd gehouden) was: *Internationale Statistiek.*

Hebben die internationale statistische congressen dit hoofddoel, waarvoor zij, volgens hetgeen door QUETELET zelven op het eerste congres werd gezegd, bestemd waren, bereikt? Hebben wij met de internationale congressen nu werkelijk de Internationale Statistiek verkregen? Of moet men zeggen, dat met den dood van den ontdekker der *statistique morale* in 1874, ook de Internationale Statistiek tot een wissen ondergang is voorbeschikt?

Prof. QUACK in zijn reeds boven aangehaald opstel (blz. 21) schetste met treffende juistheid de wording der statistische congressen: "De strekking van QUETELET's richting bracht mede, dat men het zwaartepunt ging leggen op de vergelijkende statistiek. En ziedaar de moeielijkheid. Wel hadden nu omstreeks 1850 alle beschaafde staten, de één vroeger, de ander later, een dienst der statistiek, een maatschappelijk observatorium, binnen hun grenzen opgericht; maar elk dezer observatoria richtte de methode zijner waarnemingen op de voor zijn landaard gemakkelijkste wijze in. Men had thans van al de landen goed geconstateerde gegevens, maar die de algemeene wetenschap niets verder brachten. Elk dezer cijfers sprak voor elk land zijn eigen taal. Geen enkel cijfer misschien was op dezelfde wijze verkregen, en geen enkele tabel vertoonde dezelfde indeelingen. Een groote verwarring was het resultaat, wanneer men op die cijfers de lessen wilde toepassen, die QUETELET zoo scherpzinnig had geleerd. Zóó ontstond het verlangen naar éénvormigheid

der statistieke diensten bij al de verschillende landen. *Maakt de kaders, volgens welke de statistiek in de verschillende landen wordt opgemaakt, uniform,* opdat men de resultaten zal kunnen vergelijken, dit werd de wensch. Een wensch, die te sterker werd gevoeld, naarmate onze eeuw, met hare ontdekkingen van stoom, telegrafie en fotografie, de constateering en het overzicht gemakkelijker maakte. En daar de statistiek een taal sprak, die voor alle natieën dezelfde kon zijn, wenschte men ten minste hier de confusie der spraak en der dialecten te verbannen. Een groot verlies van tijd en een massa dwalingen zouden op die wijze uitgespaard kunnen worden. *Door uniformiteit in het constateeren te brengen, zou de vergelijking der landen dadelijk kunnen geschieden, daar men niet eerst de documenten der landen zou behoeven te assimileeren:* zou men de waarneming op den duur gemakkelijker doen vlotten: zouden de verhoudingen en wetten duidelijk te voorschijn treden en zou de éénheid der levensvormen onder de menschen kunnen worden bevorderd. Begint slechts met éénheid te brengen in alle officiëele statistische documenten der verschillende landen, — zoo riep men — en gij zult éénheid en samenhang brengen in de onderzoekingen en resultaten. *Gebruikt allen dezelfde methode:* gebruikt voor uw waarnemingen dezelfde instrumenten met dezelfde verhoudingen, afmetingen en op dezelfde schaal ingericht. *Richt voor alle landen gelijke tabellen in.*

Om nu te vernemen of dit hoofddoel der internationale statistische congressen door uniformiteit in het constateeren in elk land in 't bijzonder, de vertrouwbare Internationale Statistiek in het leven te roepen, bereikt is, moeten wij, en wij doen het gaarne. — want prof. QUACK is niet gewoon zich in dorre zandwoestijnen te lang op te houden, — *zestig* bladzijden verder reizen.

Wij bevinden ons op het voorcongres op 19 Augustus 1872 te Petersburg, onder het voorzitterschap van SEMENOW. Dadelijk werd de zaak van het verzamelwerk van de Internationale vergelijkende statistiek ter tafel gebracht.

"In den Haag (1869) had men, na de verdeeling van arbeid geregeld te hebben, vastgesteld, dat men onmiddellijk aan het werk zou gaan, opdat men reeds aan het volgend congres een reeks van uitgaven kon aanbieden. Een ieder zag in zijn verbeelding zijn boekdeel reeds gereed. Nu was het volgend congres gekomen; doch ziedaar (o ongeluk!) niemand had iets af. De oorlog van 1870/71 droeg voor een deel de schuld daarvan, doch er waren andere en

meer 't hart der zaak rakende oorzaken. SEMENOW en ENGEL (den *genialen* ENGEL noemt hem Prof. QUACK terecht, ofschoon zijn streng en strak uiterlijk, dat ik mij nog van het Haagsche congres herinner, die genialiteit niet zou aanduiden) gingen nu de redenen van deze teleurstellingen uiteenzetten. Het bleek toch, dat, toen men aan 't werk wilde gaan, men eerst recht ernstig al de moeielijkheden van de taak was gaan gevoelen. Entre la coupe et les lèvres, il reste encore de la place pour un malheur. De ramp was deze geweest, dat de bouwstoffen voor het eenvoudigste internationale werk er òf niet waren, òf in elk land op de meest verschillende wijze waren bewerkt, men kon de weêrspannige grondstof niet onder één vorm kneden. Het was eene bittere ervaring, *de proef op de som van het resultaat der Internationale statistische congressen.*"

Inanes redierunt — had Prof. QUACK er met een brief van Cicero aan Atticus kunnen bijvoegen: — en werkelijk zou die uitroep gerechtvaardigd zijn geweest, indien de geschiedenis der Internationale statistische congressen met het vóórcongres te St. Petersburg was geëindigd. Maar op dit vóórcongres is het congres van 1872 te St. Petersburg en daarop is wederom het negende congres te Buda-Pesth in 1876 gevolgd. En nu wil het mij, de geschiedenis van de werkzaamheden en beraadslagingen der verschillende congressen doorbladerende, voorkomen, dat nog op geen enkel congres een zoo practisch voorstel is gedaan als dat, hetwelk door de Russische commissie, vermoedelijk op 't initiatief van ENGEL, werd gedaan, tot benoeming van eene *permanente commissie* voor de Internationale Statistiek: "Er zou zijn een permanente commissie. van het Internationale statistische congres." (Zie Prof. QUACK bl. 83.) "Die commissie zou bestaan uit de leden, aan wie de bewerking van het plan der Internationale vergelijkende statistiek was opgedragen: de landen, die niet in deze indeeling van de Internationale vergelijkende statistiek waren opgenomen, zouden het recht hebben hun gedelegeerden in die permanente commissie te benoemen. President van die commissie was van het ééne congres op het andere organisateur van het laatste congres. Haar taak was: het oog te houden op de uitvoering der besluiten van het congres in de verschillende landen, en te onderzoeken of de moeielijkheden, die een uitvoering in den weg stonden, ook een revisie der aangenomen besluiten wenschelijk maakten; de assimileering der statistische uitgaven in de verschillende landen, *met het oog op de Internationale Statistiek*, te bevorderen; *de aandacht* der organiseerende commissie van een congres te vestigen

op de vraagstukken, die op zulk een congres aan de orde moesten worden gesteld, en dus aan het programma mede te werken; internationale enquêtes te doen houden in de landen over al de onderwerpen, die, volgens zulk een programma, op het congres moesten worden behandeld; colléctieve internationale werken uit te geven, als het verzamelwerk, waartoe het Haagsche congres had besloten; ten slotte aan het congres de definitive redactie der conceptbesluiten van een zitting aan te bieden."

Met de aanneming van dit besluit was een belangrijke stap gedaan in practische richting. De om de twee of vier jaren wederkeerende congressen hebben onbetwistbaar uitmuntende, niet genoeg te waardeeren bouwstoffen, geleverd voor enkele deelen der statistiek en hier mogen, wat ons land betreft, vooral genoemd worden wijlen de referendaris BAUMHAUER en de staatsraad BACHIENE, in wiens bezit wij ons nog mogen verheugen, maar men zou van deze congressen kunnen getuigen, dat zij te veel en tegelijkertijd te weinig hebben gedaan. Zij hebben hun arbeid te wijd uitgestrekt en daardoor verschillende deelen meer in vogelvlucht beschouwd, dan grondig bearbeid. Zij hebben èn hun organisatie èn hun arbeid te zeer gesplitst. Wat gene betreft, verzwakte al te groote decentralisatie de degelijkheid van het vóóronderzoek; wat dezen aangaat, oefende de overlading van het programma haren nadeeligen invloed uit op de grondige behandeling van elk vraagstuk in 't bijzonder. Te los was het verband, dat 't vorig congres aan 't volgend bond en te merkbaar droeg ieder nieuw congres, uit geheel verschillende bestanddeelen samengesteld en waartoe ook niet-deskundigen toegang hadden, het karakter van het land waarin het werd gehouden. Niet zeldzaam stuit men op tegenstrijdigheden in de besluiten, door vroegere en latere congressen genomen. Welke zekerheid — mocht worden gevraagd — kunnen dergelijke vlottende beslissingen, product van de denkwijze van een vlottend ledental, aan de regeeringen opleveren, die geroepen werden die beslissingen in toepassing te brengen?

Al die nadeelen, die deze internationale congressen opleverden, werden — men zag dit te St. Petersburg terecht in, en men zal het vermoedelijk ook wel vroeger hebben ingezien, maar niet openlijk durven uitspreken — door eene internationale permanente commissie weggenomen. Maar ligt daarin niet een voorteeken van de ontbinding der congressen zelve?

Prof. QUACK (bl. 105) scheen er 't voorgevoel van te hebben:

"Of de congressen na QUETELET's dood een toekomst hebben, en of zij er in slagen zullen de landen te dwingen de besluiten der wetenschap als bindende regels aan te nemen, blijft een geoorloofde twijfel, zelfs *na* de instelling der permanente commissie."

Breeder motiveerde de uitstekende Fransche statisticus MAURICE BLOCK in zijn in 1878 verschenen *Traité théorique et pratique de Statistique* (bl. 83) daaromtrent zijne denkwijze:

"Si la commission permanente avait réellement exécuté son programme" (men houde hierbij echter wel in het oog dat MAURICE BLOCK tot de kleine minderheid behoorde, die zich te St. Petersburg tegen de oprichting der *commission permanente* met nadruk verzette), nous n'aurions eu aucune objection contre l'établissement *de ce rouage;* mais elle n'a pas révisé les décisions de l'assemblée générale du congrès. A quoi bon les réviser? Se serait-on tenu pour lié par les résolutions de la commission permanente? Aucunement, puisqu'on ne se réunit pas pour négocier, mais pour discuter. Le plaisant est que, dans ces discussions, on est d'une rigidité méticuleuse pour les questions de pure forme, comme si l'avenir de la science dépendait de telle ou telle observance parlementaire. La commission permanente a provoqué la rédaction d'une série de mémoires, souvent remarquables, insérés dans un gros volume publié à Saint-Pétersbourg, en 1876, par les soins de M. DE SÉMENOFF, le président du comité central de statistique; et eu égard à cette bonne oeuvre, il sera beaucoup pardonné à la commission permanente. *Nous en regrettons néanmoins la création.* Il ne remédie pas au mal, puisqu'il ne contribue pas à faire adopter les décisions du congrès; d'une part, parceque, — jusqu'à présent du moins, — il ne les a pas pu réviser; et de l'autre, parceque, les eût-il révisées, que les décisions n'en auraient pas trouvé plus d'application. On ne veut pas se lier, disons-le, on ne *peut* pas se lier, parceque les services publiés (publics?) pour lesquels on stipule, ne sont pas toujours représentés dans les délibérations. La commission est simplement un congrès réduit en nombre et en prestige, c'est l'extrait du congrès; mais bientôt on le préférera au congrès général, parcequ'il.... coûte moins, et quand il n'y aura plus de congrès général, on finira par trouver que la commission permanente n'a plus de raison d'être."

Is het oordeel, dat MAURICE BLOCK hier uitspreekt, billijk? Steunt het op goede redenen? Is de conclusie, waarmede hij eindigt, gerechtvaardigd?

Dit alles waag ik te betwijfelen. De groote Fransche economist

doet het voorkomen, alsof uitvoering van de besluiten van 't congres 't *eenig* doel was van de oprichting der permanente commissie; uit de mededeeling van 't mandaat, haar opgedragen, blijkt, dat het slechts een *gering* deel was van dit mandaat en hoe kon haar die taak worden ontzegd, waar zij uit de congressen was voortgekomen? Dat het congres te St. Petersburg, van zijne eigene onvolmaaktheid bewust, over de internationale congressen het doodvonnis zoude uitspreken, wie zou dit hebben verwacht? *Bevordering der Internationale vergelijkende statistiek*, hetzij door aan de besluiten der congressen uitvoering te geven, hetzij door op nieuwe gegevens voort te arbeiden, was het hoofddoel van zijn ontstaan. Aan het met zooveel zorg bearbeide werk van DE SEMENOW brengt MAURICE BLOCK hulde: dit werk lag dan toch geheel binnen het kader van het mandaat der permanente commissie.

Moet het der commissie tot een grief worden aangerekend, dat zij niet met meer wakkerheid de mogendheden aanspoort de besluiten der congressen op te volgen, dan zou, gesteld, dat de grief gegrond ware (men zou hier ook het *audi et alteram partem* dienen in 't oog te houden), daaruit hoogstens volgen, dat de samenstelling der *commission permanente* te wenschen overlaat, dat zij zich minder gemakkelijk beweegt, dat zij misschien te zeer op hare lauweren rust. Maar daardoor zou dan toch niet bewezen zijn, dat hare werkzaamheid van minder beteekenis was dan die der congressen zelve.

En wanneer de schrijver van 't *Traité* zich beklaagt over „un congrès réduit en *nombre* et en *prestige*", mag ik hem dan niet herinneren aan hetgeen hij zelf (bl. 54) had geschreven over de statistiek van de leden, die al deze congressen hadden bezocht en die in den regel bij honderdtallen afwisselden:

„Ces chiffres, que nous reproduisons à titre de renseignements, *n'ont pas la moindre signification;* lorsque les commissions organisatrices ont invité beaucoup de personnes, il y a eu foule, c'est tout simple; on n'est pas venu sans être invité, et relativement au nombre des convocations, on a généralement peu dépassé la mesure, sans profit pour le travail." Zou men niet meenen, dat het prestige oneindig grooter is van een klein lichaam, bestaande uit deskundigen, die door studie en beroep het best in de gelegenheid zijn de statistische vraagstukken te onderzoeken en de grondslagen eener internationale statistiek te leggen, dan van groote, vlottende lichamen, wier aantal en *prestige* geheel door het toeval worden bepaald? En

niemand heeft dusver de permanente commissie als eene permanent werkelooze gequalificeerd.

Zoolang dus de permanente commissie in functie is, al moge zij dan ook geene congressen bijeenroepen, waaraan zij geen nieuwen voltooiden arbeid kan aanbieden, geloof ik niet, dat men met MAURICE BLOCK zal kunnen zeggen: „quand il n'y aura plus de congrès général, on finira par trouver que la commission permanente n'a plus de raison d'être."

Dat deze congressen toch nog wel iets te wenschen overlieten, BLOCK zelf kan 't niet ontkennen. "Depuis une série de congrès, le luxe des réceptions est allé en augmentant: la magnificence de la Russie n'a pas pu être dépassé; la Hongrie a fait de grands efforts pour l'égaler; la réception a été splendide, mais n'a pas pu éclipser celle de 1872, les autres pays n'osent plus se mettre sur les rangs, le *superlatif a été tenté*, et que reste-t-il à faire? Il reste à revenir à la simplicité scientifique." Onwillekeurig kwam mij, toen ik dit las, voor den geest hetgeen Prof. VISSERING schreef, toen hij van het door zijn pracht en heerlijkheid bedwelmende Rusland was teruggekeerd: "Hadden" schreef de Nederlandsche vertegenwoordiger destijds, [1]) "onze Russische vrienden maar op dit *geestelijke* voedsel, dat ons werd voorgezet, hetzelfde systeem toegepast, dat zij bij hun diners, ook bij de deftigste, in praktijk brengen: weinig schotels en groote portiën." Hoe men te St. Petersburg in statistiek deed! Hoor onzen vertrouwbaren gids: "In de vierde sectie, waarvan ik alleen kan meespreken, moest het gebeuren dat een der onderwerpen, het verkeer over de post, des nachts door eenige vrijwilligers afgehandeld werd in een der localen van de jachtclub, terwijl in de danszaal daarnaast de muziek schetterde en de paren rondzwierden. Ernstige discussiën over de dorste van alle wetenschappen op den maatslag van de *quadrille des lanciers* gevoerd!" Waarlijk, dergelijke voorstellingen zijn niet zeer geschikt om met MAURICE BLOCK den wensch te voeden, dat het zwaartepunt der Internationale Statistiek bij de congressen blijve berusten. Intusschen — niets behoeft te beletten een nieuwe serie internationale congressen voor goedkooper prijs, op eenvoudiger voet, in te richten.

Niet alleen de uitwendige luister der internationale congressen, maar hun inwendige overdaad moet worden ingekrompen. In plaats van zich met alle mogelijke vraagstukken, waaronder er vele zijn,

---

1) *De Gids* December 1872, bl. 448.

die in een volgend jaar wederom eclipseeren, bezig te houden, behoort men slechts aan enkele zijne aandacht te wijden, maar deze grondig te bestudeeren. "Il ne faut offrir à chacun qu'une seule et unique question à discuter pendant deux ou trois jours de suite. *Et pour cette question*, il serait indispensable de préparer une notice en mettant en présence la manière d'opérer de chacun des états invités à participer à la discussion." Ook dit doel is bereikbaar. BLOCK noemt dit "les deux conditions de succès."

Misschien bedriegt hij zich daarin niet. Op eenvoudigen voet ingericht, het programma van werkzaamheid tot enkele hoofdquestiën beperkende, kunnen de internationale congressen ook in de toekomst nut stichten. Maar, zoo al de voorwaarden van *hun* succes daardoor verzekerd zijn, hebben wij daarmede ons einddoel verkregen? hebben wij daarmede de *Internationale Statistiek?*

Ook hem, die niet met de congressen pleegt te dweepen, zonder daarom het goede, dat zij voortbrachten, voorbij te zien, kan de Internationale Statistiek aantrekken. Hoe wordt *deze* het best bevorderd?

Bij die vraag wensch ik nog eenige oogenblikken stil te staan.

Zoo als ik in den aanvang opmerkte, is de Internationale Statistiek het gemeenschappelijk belang van alle beschaafde volken. Is die stelling juist (en ik geloof dat zij moeielijk voor tegenspraak vatbaar is), waarom blijft dan de Internationale Statistiek een voorwerp van wetenschappelijk onderzoek en waarom wordt zij niet eindelijk eens een voorwerp van regeerings-onderzoek? Indien 't resultaat der negen dusver gehouden congressen slechts dit ware geweest, dat ook de regeeringen zich niet alleen aan *hare* statistiek, maar ook aan *de internationale* hadden laten gelegen liggen, dan zou men reeds overvloedige reden van dankbaarheid hebben gehad, ondanks alle tekortkomingen, die die congressen mochten hebben opgeleverd.

Van waar die weerzin, die bij de regeeringen bestaat om de Internationale Statistiek ook tot een voorwerp van internationale bemoeiing en internationale regeerings-zorg te verheffen? Vindt deze haren grond hierin, dat iedere regeering meent, dat haar mechaniek de beste is, en dat elke andere zich naar hare wetenschap en naar haren wil heeft te buigen: — hoe zou zij zich dan op ieder congres, en dikwijls op onbekrompen wijze, hebben doen vertegenwoordigen? Was het haar alleen om het debat te doen of wilde zij dat de uitkomsten dier debatten in hare administratie

zouden doordringen? Waarom zouden zij, geneigd als zij zijn tot het sluiten van internationale post- en telegraaf-conventiën, zich dan van de Internationale Statistiek afkeerig betoonen? Indien die afkeer werkelijk bestaat, zou de grond misschien niet gelegen zijn in hetgeen Prof. QUACK aanwees: "dat nog altijd de bouwstoffen voor het *eenvoudigste* internationale werk er òf niet waren, òf in elk land op de meest verschillende wijze waren bewerkt" en dat die „bittere ervaring" de geestdrift deed verflauwen?

Maar, zoo dit werkelijk het geval is, dan had juist *die* ervaring de regeeringen moeten wakker schudden. Waarom zouden bijv. niet tusschen de verschillende staten tractaten kunnen worden gesloten „tot vaststelling der regelen, naar welke de bevolkings-statistiek zal worden gehouden?" Ik spreek van de bevolkings-statistiek, omdat, zoo op de verschillende congressen eenig onderwerp als uitgeput kan worden beschouwd, dit van *die* statistiek kan worden getuigd. "C'est," schrijft MAURICE BLOCK (bl. 57) "la matière *fondamentale, la base* de toute statistique; aussi cette grande question a-t-elle été examinée sous au moins une de ses faces à chacun des neuf congrès. Nous devons avant tout distinguer le dénombrement (ou recensement) du mouvement de la population. Les recensements ont été à l'ordre du jour des congrès de Bruxelles, Paris, Londres, Berlin, Florence, Saint-Pétersbourg; aucune matière n'a été autant approfondie: *nous croyons qu'elle est à peu près épuisée.*"

Waarom zal nu de bevolkings-statistiek in de beschaafde landen van Europa niet de regelen opvolgen, waaromtrent men eindelijk op de congressen tot bijkans volmaakte overeenstemming is gekomen? De statistieke wetenschap zou een waren triomf behalen, de Internationale Statistiek haar goed recht erkend zien, indien ook zij hare intrede maakte in 't publiek internationaal recht. Op dit gebied zijn geene offensieve of defensieve alliantien noodig; alle beschaafde mogendheden kunnen zich bondgenootschappelijk vereenigen om, naar zekere bepaalde gegevens, waaromtrent vooraf overeenstemming werd verkregen, de wetten te leeren kennen, die een gansche menschen-maatschappij beheerschen. Aanvangende met de regelen omtrent de bevolkings-statistiek, zal men niet achterblijven ook omtrent de regelen, bij handels-, landbouw-, nijverheid-, intellectueele en moreele statistiek te volgen, naar overeenstemming te streven.

Welk een schoon veld opent zich hier voor de werkzaamheid der regeeringen! Niet bijkans uitsluitend zullen zij dan het oog gevestigd *houden op* de statistiek der krijgstoerustingen, van het leger en de

vloot, die haar thans het grootste belang inboezemt, maar zij zullen tot een vredelievenden wedstrijd worden opgewekt om tot de juiste kennis te geraken van den intellectueelen en, zoo dit mogelijk is, ook zedelijken toestand der volken, die beschaafd worden genoemd; en zij zullen er eene eer in stellen, den eersten rang te bekleeden niet alleen onder de mogendheden die zich door geweld van wapenen weten te handhaven, maar ook onder die, welke de wonden der menschheid weten te peilen en trachten te heelen. "On lutte dans l'exercice des arts utiles comme sur le champ de bataille" heeft tien jaren geleden een ander Fransch economist van den eersten rang, MICHEL CHEVALIER getuigd. Welnu, wat hij schreef, had betrekking tot het individu, altijd bestemd om te strijden, al was het alleen tegen de bezwaren der natuur en de vooroordeelen der maatschappij. Maar hetzelfde gezegde mag worden toegepast op de staten. Tot den wedstrijd op 't oorlogsveld — de kanonnen van KRUPP; tot den wedstrijd in betrachting van menschelijkheid en verhooging van volkswelvaart — de Internationale Statistiek!

Den Haag, 4 Juni 1880. G. BELINFANTE.

CITATEN

UIT DE BERAADSLAGINGEN VAN HET SUB-ALPYNSCH PARLEMENT VAN 11 EN 13 FEBRUARI 1854,

WELKE DE HEER PEPOLI TOT MOTTO'S KOOS ZIJNER AANTEEKENINGEN.

En inderdaad kan ik niet ontveinzen, dat het bij den eersten oogopslag vreemd moet schijnen dat met een begrooting in de hand, die een aanzienlijk tekort aanwijst, — een minister den moed kan hebben een maatregel voor te stellen en een Senaat dien maatregel goed te keuren, waarbij ten slotte de schatkist aanmerkelijke verliezen moet lijden. Maar het verlies dat de financiën zal treffen door de afschaffing van den impost op de granen zal, hoop ik, grootendeels vergoed worden door het grootere verbruik der andere artikelen waarop accijnsen geheven worden.

Omstreeks 1851 werden wij genoodzaakt tot nieuwe belastingen onze toevlucht te nemen, ten einde het tekort in onze financiën te verminderen. Wij zijn nogmaals gedwongen in dit jaar nieuwe opofferingen te vragen, welnu het is juist omdat weêr nieuwe lasten aan het land moeten worden opgelegd, dat men het van een anderen kant eene vergoeding behoort te schenken door het te ontheffen van de belasting op de granen. Het is waarheid, mijne heeren, zoo wij nieuwe belastingen hadden geheven zonder afschaffing, die daar eenigzins evenwicht mede houdt, het land in plaats van te gedijen achteruit zou zijn gegaan en zeer spoedig de productie en de rijkdom zouden zijn afgenomen.

CAMILLO CAVOUR.

Ik herdenk met welgevallen den dag waarop de Sub-Alpynsche Kamers den impost op granen en meelsoorten afschaften, en ik verzeker u, mijne heeren, dat dit een der aangenaamste dagen van dat Parlement was; toen zag ik het gelaat van den graaf DE CAVOUR als omstraald door den weerschijn van de blijdschap die zijn hart vervulde, en bovendien weet ik dat hij op het laatst van zijn leven placht te zeggen, dat er onder zijne daden eene was die tot zijne streelendste herinneringen behoorde en waaraan hij groot gewicht hechtte, dat was de afschaffing der graanrechten.

1864 GIOVANNI LANZA.

ROBERT PEEL heeft door de afschaffing der wet op de granen Engeland en de dynastie bewaard en beveiligd voor die maatschappelijke woelingen, welke in 1848 Europa's rust verstoorden.

7 Maart 1850. CAMILLO CAVOUR.

Ik verklaar dat ik het als een plicht beschouw, zoowel van de Kamer als van de Regeering, dezen druk te doen ophouden, al moest daarvoor een andere worden in stand gehouden, omdat deze strijdig is met de beginselen van recht en zedelijkheid, omdat deze (het zij een man, die niet gewoon is hevige of opgeschroefde woorden te bezigen, vergund dit te zeggen) omdat deze alleen drukt op de armere klasse en den arme niet den rijke tot betaling dwingt, en alzoo eene onrechtvaardigheid tot wet verheft, welke strijdig is zoowel met den geest als met de letter van de grondwet.

2 Juli 1850. CAMILLO CAVOUR.

STATISTIEKE AANTEEKENINGEN VAN GIOACCHINO PEPOLI.

STELLIGE FEITEN.

1°. De imposten op graan, op zout, op vleesch brengen in Italië een gezamenlijk bedrag op van L. (lire) 209,628,018, dat wil zeggen, dat zij ieder inwoner gemiddeld treffen met 7.62 lire per hoofd. De verschillende imposten op het brood bedragen gemiddeld 118 millioen!! terwijl zij in ieder ander beschaafd land geen penning opbrengen.

2°. Zij staan als 19.58 ten honderd tot het geheele budget, terwijl de belasting op den drank daartoe slechts 4.46 pCt., die op de registratie slechts 13.02 pCt., die op gebouwde en ongebouwde eigendommen slechts 16.94 pCt. en die op de loterij slechts 6.32 pCt. bijdraagt.

3°. In Frankrijk en Duitschland kent men geen binnenlandsche rechten op vleesch en op graan. Men heeft er alleen de zoutbelasting, die in ronde getallen in het eerste land 33 millioen en in het tweede 41 millioen lire opbrengt. In Engeland en België heeft men geen belasting hoegenaamd op de voedingsmiddelen.

4°. Het brood van de tweede qualiteit kost gemiddeld in onze groote steden 14 centimes meer per kilogram dan te Parijs.

5°. De prijs van het brood, altijd in de voornaamste steden, staat in verhouding tot het gemiddelde der werkloonen als 100 tot 564, terwijl te Parijs die verhouding als van 100 tot 1538 is.

6°. Een werkman verdient in Italië gemiddeld 669 lire en verteert daarvan aan brood 293. Te Parijs verdient hij 1200 lire en geeft aan brood 189.80, dat is 104 lire minder, uit. Het bedrag der belastingen dat door een werkmansgezin in eene der steden wordt betaald is 80 lire, in eene Fransche gemeente slechts 11.40 lire.

7°. De belastingen op de weelde bedragen voor iederen Italiaan 31, voor iederen Franschman 82 centen, voor iederen Engelschman 1.25 lire.

8° De heffing op den drank drukt op iederen Italiaan met 1.73 lire, op iederen Franschman met 13.84 lire, op iederen Engelschman met 23.57 lire.

9°. Een werkman die 640 lire verdient, betaalt in Frankrijk eene belasting, afwisselend tusschen 1.50 à 4.50 lire; en hij is vrij van gemeentelijke opcenten. In Italië brengt hij 20 lire op aan den Staat, behalve de belasting op de haardsteden aan de gemeente.

10°. De inkomsten der Italiaansche gemeenten klimmen tot een bedrag van 10.25 lire per hoofd; die van de Fransche gemeenten tot 8.96; der Belgische tot 8.02 en die der Pruissische gemeenten tot 6.77 lire.

UITKOMSTEN VAN DE VERBRUIKSBELASTING OP DE MEELSOORTEN, IN DEN JARE 1875.

(OFFICIEELE CIJFERS VAN DE KAMERS VAN KOOPHANDEL.)

KLIMMEND CIJFER.	STAD.	GEMIDDELDE BROODPRIJS PER KILOGRAM.						BOVEN DEN PRIJS VAN PARIJS PER KILOGRAM.						MEERDERE JAARLIJKSCHE UITGAVE VOOR IEDEREN WERKMAN, ALTIJD IN VERGELIJKING MET PARIJS.		MEERDERE UITGAVE VOOR EEN HUISGEZIN VAN 4 PERSONEN, ALTIJD IN VERGELIJKING MET PARIJS.	
		1e. QUAL.			2e. QUAL.			1e. QUAL.			2e. QUAL.						
1.	Parijs.....	—	34	—	—	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	Rome.....	—	44	—	—	38	—	—	10	—	—	12	—	21	90	(5) 87	60
3.	Milaan (1).	—	45	—	—	35	—	—	11	—	—	09	—	16	42	65	68
4.	Genua.....	—	50	—	—	39	—	—	16	—	—	13	—	23	72	94	88
5.	Bologna...	—	48	—	—	44	—	—	14	—	—	18	—	32	85	131	40
6.	Napels....	—	45	—	—	40	—	—	11	—	—	14	—	25	55	102	20
7.	Palermo (2)	—	50	—	—	39	—	—	16	—	—	13	—	23	72	94	88
8.	Florence...	—	49	—	—	45	—	—	15	—	—	19	—	34	67	138	68
9.	Livorno...	—	48	—	—	45	—	—	14	—	—	19	—	34	67	138	68
10.	Turijn (3)..	—	46	—	—	39	—	—	12	—	—	13	—	23	72	94	88
11.	Parma (4)..	—	41	—	—	38	—	—	07	—	—	12	—	21	90	87	60
	Gemidd	—	46	6	—	40	2	—	12	6	—	14	2	25	91	103	65

(1) Gemengd brood van $^2/_3$ meel en $^1/_3$ mengsel. Dit verklaart het verschil van prijs tusschen tweede qualiteit brood te Milaan en in de andere steden van Italië.

(2) De gemeente-belasting is zeer hoog. Te Palermo klom zij in 1877 tot 6.85 lire per centenaar. De meelsoorten worden hier tot een bedrag van nagenoeg 27 pCt. der waarde belast.

(3) Het beste kleinbrood kost gemiddeld 50 centimes per kilo; het beste gewone brood 43 centimes.

(4) Te Parma bestond er in 1875 geen gemeentelijke extra-heffing op de meelsoorten.

(5) Het brood is berekend op een half kilo daags per persoon. Daar toch het rantsoen van den soldaat 918 gram bedraagt, kan men zonder in overdrijving te vervallen veronderstellen, dat, al zijn de kinderen ook wat jong, het verbruik in een huisgezin tot het aangewezen cijfer klimt. Als bewijs daarvoor halen wij de volgende woorden aan van LANZA, in 1864 in de Italiaansche Kamer uitgesproken: „Hier vat ik niet het woord op uit zucht naar populari„teit, maar ik wensch de zuivere waarheid te zeggen zonder iets „achter te houden, maar ook zonder overdrijving. Veronderstelt,

UITKOMSTEN VAN DE VERBRUIKSBELASTING OP DE MEELSOORTEN, IN DEN JARE 1875.

(OFFICIEELE CIJFERS VAN DE KAMERS VAN KOOPHANDEL.)

(*Vervolg.*)

KLIMMEND CIJFER.	STAD.	GEMIDDELD DER LOONEN.		VERHOUDING VAN DEN BROODPRIJS TOT HET LOON. BROOD.		LOON.		BEDRAG VAN HET WERKLOON IN ÉÉN JAAR, BEREKEND OP 300 WERKDAGEN (6).		JAARLIJKSCH UITGAVE AAN BROOD VOOR EEN GEZIN VAN 4 PERSONEN	
1.	Parijs......	4	—	100	—	1538	46	1200	—	189	80
2.	Rome......	2	43	100	—	639	47	729	—	277	40
3.	Milaan.....	2	20	100	—	628	57	660	—	255	50
4.	Genua......	2	70	100	—	692	30	810	—	284	70
5.	Bologna....	1	64	100	—	372	72	492	—	321	20
6.	Napels.....	2	14	100	—	535	—	642	—	292	—
7.	Palermo....	—	—	100	—	—	—	—	—	284	70
8.	Florence....	2	30	100	—	511	11	690	—	328	50
9.	Livorno....	—	—	100	—	—	—	—	—	328	50
10.	Turijn.....	2	22	100	—	569	23	666	—	284	70
11.	Parma.....	—	—	100	—	—	—	—	—	277	40
	Gemidd. (7)	2	23	100	—	564	05	669	—	293	46

„mijne heeren, dat een werkman die twee of drie lire per dag „verdient een huisgezin hebbe van gemiddeld vijf personen, dan „zal hij omstreeks 5 kilogram brood per dag noodig hebben, daar „hij niet bij machte is ander voedsel te koopen dan soep en brood; „dagelijks moet hij dus vijf centimes extra betalen van wege de „belasting, wat eigenlijk beteekent, dat gij hem drukt met eene „heffing van 18 lire per jaar! — Gij ziet wel dat dit iets heel be„zwarends is bij een loon van 700 à 800 lire 's jaars."

(6) Deze cijfers zijn berekend op 300 werkdagen, maar als men daarvan aftrekt de feesten, de dagen wanneer niet gewerkt wordt, de beruchte maandagen van onze handwerkslieden en de gure of stormachtige tijden in aanmerking neemt, zal het werkelijk gemiddeld getal der werkdagen nog veel lager zijn en bijgevolg de uitkomsten van de verbruiksbelasting nog veel harder. Het gemiddeld loon, op 669 lire berekend, is in Italië onderworpen aan eene heffing van 20 lire, terwijl men in Frankrijk bij gelijke inkomsten slechts 2 lire (francs) betaalt.

(7) Het verschil tusschen de broodprijzen te Parijs en die van de Italiaansche steden bleef in 1878 hetzelfde.

VERGELIJKING TUSSCHEN DE BELASTINGEN VAN EEN ITALIAANSCH GEZIN VAN 4 PERSONEN UIT DEN WERKENDEN STAND IN EENE DER STEDEN IN ITALIE, MET EEN DERGELIJK HUISGEZIN IN EENE DER FRANSCHE STEDEN.

LANDEN.	GEMIDDELD VAN HET WERKLOON.		GEMAAL.		ZOUT.		VERBRUIKS-BELASTING OP DE MEELSOORTEN.		VERBRUIKS-BELASTING OP HET VLEESCH.	
Frankrijk.	669	—	12	40	12	88	11	—	11	—
Italië.....	1200	—	—	—	3	60	—	—	—	—

LANDEN.	OPCENTEN OP DE MEEL-SOORTEN.		OPCENTEN OP HET VLEESCH.		MOBILAIRE BEZITTING.		MOBILAIRE BELASTING.		TOTAAL.		EVENREDIGHEID TEN HONDERD TOT DE WERK-LOONEN.	
Frankrijk.	9	04	2	80	20	—	—	—	80	—	11	95
Italië.....	—	—	4	80	—	—	3	—	11	40	0	95

OPBRENGST DER BELASTINGEN OP DE WEELDE.

LANDEN.	HONDEN-BELASTING. (1)	JACHT-LICENTIËN. (2)	SPEEL-KAARTEN.	DIENST-BODEN. (3)	Rijtuigen en Paarden. RIJTUIGEN. (4)	PAARDEN. (4)	TOONEEL-VOORSTELLINGEN.
Italië. . . .	318,490	3,000,000	227,000	67,773	1,471,116	2,236,327	520,000
Frankrijk.	6,000,000	8,000,000	3,000,000	—	10,000,000		—
Engeland.	8,000,000	5,000,000	—	5,000,000	20,000,000		—

LANDEN.	CIRCUS-VOORSTELLINGEN.	PHOTOGRAPHISCHE AFBEELDINGEN.	WAPEN-BORDEN. (5)	BILJARDS. (6)	TOTAAL.	BEDRAG PER HOOFD.	
Italië. . . .	—	91,000	—	—	8,535,706	—	31
Frankrijk.	1,500,000	—	—	1,000,000	29,500,000	—	82
Engeland.	—	—	2,000,000	—	40,000,000	1	25

(1) In België is de hondenbelasting verdeeld tusschen de provinciën en de gemeenten. Opbrengst omstreeks 1,000,000 Lire. In Italië is zij gemeentelijk of facultatief. Tot nu toe werd zij slechts in 843 gemeenten toegepast. Op de Belgische wijze toegepast, zou zij ruim 5,000,000 kunnen opbrengen. In Frankrijk is zij gemeentelijk, maar verplichtend. In Engeland werd zij in de laatste jaren verhoogd ter tegemoetkoming in de kosten, veroorzaakt door de verwikkelingen in het Oosten. De hondenbelasting levert aan Berlijn 357,500 Lire op, dat is 39,010 Lire meer dan in geheel Italië.

(2) De belasting in Frankrijk komt voor $^3/_5$ aan het Rijk en voor $^2/_5$ aan de gemeenten ten goede. Ik moet hier echter opmerken, dat het monopolie van het buskruit in Italië werd afgeschaft bij de wet van 3 Juni 1869, in Frankrijk brengt hetzelfde monopolie 13,676,000 Lire op.

(3) Gemeentelijk in Italië; slechts in 2,396 gemeenten toegepast. In Engeland is zij Rijksbelasting. In Nederland is deze belasting zeer hoog en in de personeele belasting begrepen.

(4) Facultatieve gemeentebelasting in Italië, toegepast, wat de paarden betreft, in 3,000 en, wat de rijtuigen betreft, in 2,500 gemeenten. Rijksbelasting in Engeland. Gemengd in Frankrijk.

(5) De belasting op de wapenborden is in Engeland van 1815 tot 1868 verdriedubbeld.

(6) Deze belasting bestaat te Bremen en in sommige Zwitsersche kantons. In Nederland is onder het personeel eene heffing op de voorwerpen van weelde begrepen.

MONOPOLIËN IN ITALIË EN FRANKRIJK.

LANDEN.	ZOUT.	KRUIT. (1)	LUCIFERS.	SPEELKAARTEN.	TOTAAL.
Italië......	80,616,000	—	—	—	80,616,000
Frankrijk..	—	13,676,000	16,030,000	3,000,000	32,706,000

(1) In Zwitserland brengt het monopolie van het kruit aan de Bondskas 970,000 lires op.

RIJK EN GEMEENTEN.

LANDEN.	OPBRENGST VOOR HET RIJK.			OPBRENGST VOOR DE GEMEENTE.			VERGELIJKING PER HOOFD TUSSCHEN DE OPBRENGST VOOR DE GEMEENTEN VAN ITALIË EN DIE DER ANDERE LANDEN.	
	TOTAAL. (1)	PER HOOFD.		TOTAAL.	PER HOOFD.			
Italië......	1,270,000,000	46	18	275,000,000	10	25	—	—
Frankrijk..	2,781,000,000	77	03	313,000,000 (2)	8	96	1	29
België.....	252,000,000	46	64	43,378,000	8	02	2	23
Pruissen (3).	868,750,000	33	83	174,062,500	6	77	3	48

(1) Hieronder zijn berekend de begrootingen der verschillende staten, zonder eenige aftrekking.

(2) Hieronder is niet berekend de opbrengst der stad Parijs, welke wegens hare bijzondere toestanden niet is vergeleken: daarom zijn ook hare inwoners buiten de algemeene berekening gelaten.

(3) Vele hoofden van opbrengst komen niet voor op de Pruissische rijksbegrooting, omdat ik deze rechtstreeks aan die van den Bondsraad heb ontleend ten einde mij tot de algemeene uitgaven te bepalen.

BEDRAG PER INWONER EN

BENEVENS HET TOTAAL DER BETREKKELIJKE BEGROOTIN

OPENBARE SC

LANDEN. (1)	ALGEMEENE OPBRENGST VAN DE ACCIJNSEN, BELASTINGEN, DIENSTEN.	BELASTING OP LEVENSBEHOEFTEN.			BELASTING OP DE LANDELIJKE EN STEDELIJKE EIGENDOMMEN. (3)		
		TOTAAL-CIJFER.	Bedrag per inwoner.	Percents-gewijze verhouding.	TOTAAL-CIJFER.	Bedrag per inwoner.	verhouding.
	(2)						
Italië	1,070,555,000	209,628,018	7,62	19,58	181,333,642	6,59	16
Frankrijk	2,600,000,000	36,037,682	0,99	1,39	212,000,000	5,87	8
Oostenrijk	878,682,500	46,815,000	2,31	5,32	148,250,000	7,33	16
België	163,406,000	ontbreekt.	ontbr.	ontbr.	21,175,000	3,91	19
Nederland	201,600,000	11,711,000	3,15	5,80	21,924,000	5,90	10
Engeland	2,000,000,000	ontbreekt.	ontbr.	ontbr.	62,400,000	1,96	3

(1) Men kan geene vergelijking met Pruissen maken, daar dat land sommige voorname posten van invoer, waaronder die van het zout, aan de Bondsbegrooting heeft afgestaan. Maar de belastingen in het algemeen zijn er minder zwaar dan in de andere landen. In het geheel bedragen zij omstreeks 10 lire per inwoner. (LEGOYT, *l'Empire d'Allemagne*, bl. 332).

(2) Uit de algemeene begrootingen werden zooveel mogelijk weggelaten de inkomsten van erfgoederen en de remboursen, ten einde de vergelijking met de Italiaansche begrooting nauwkeuriger te maken.

(3) Bij de belasting op de gebouwen en gronden in Frankrijk werd die op de vensters gevoegd (41,190,000 lire), die daarvan een aanhangsel uitmaakt. De plaatselijke opcenten bedragen 192,888,000 lire, waaronder altijd begrepen de belasting op de vensters (24,448,719). In Engeland is de grondbelasting onveranderlijk en afkoopbaar. De eigenlijke belasting op de gebouwen en de gronden is begrepen onder de belasting op het roerend goed. Zij klimt op tot 50,307,875 lire. De directe plaatselijke belastingen stijgen tot het aanzienlijk cijfer van 571,000,000 lire.

(4) Bij de Fransche patent- en personeele belasting werd de belasting op het roerend goed gevoegd (35,000,000). De personele belasting verplicht iederen niet onvermogenden Franschman zooveel te betalen als drie dagen arbeidsloon bedragen, hetgeen van 50 centimes tot 1,50 lire per dag verschilt, volgens den maatstaf, bij de beraadslaging der algemeene raden aangenomen. Toch gaat het gemiddeld der 3 etmalen nooit 2 lire te boven. PARIEU schat het aantal der burgers, die aan deze belasting onderworpen zijn, op 7,434,485 en de opbrengst op 14,762,293. De wet van 1832 kent aan de steden, die de verbruiks-belasting hebben, de bevoegdheid toe om bij de heffing daarvan de belasting op het roerend goed en het personeel in berekening te brengen. Acht à tien der voornaamste steden hebben reeds het genot van deze wettelijke bepaling. Parijs betaalt uit dien hoofde aan het Rijk als equivalent voor de belasting op het roerend

ENTS-GEWIJZE VERHOUDING,

N DER VOORNAAMSTE BELASTINGEN. TEN BATE VAN DE

ISTEN IN EUROPA.

BELASTING OP HET ROEREND GOED. (4)			BELASTING OP DE BEDRIJVEN. (5)			BELASTING OP DE LOTERIJ. (6)			BELASTING OP DE DRANKEN. (7)		
OTAAL-CIJFER.	Bedrag per inwoner.	Percents-gewijze verhouding.	TOTAAL-CIJFER.	Bedrag per inwoner.	Percents-gewijze verhouding.	TOTAAL-CIJFER.	Bedrag per inwoner.	Percents-gewijze verhouding.	TOTAAL CIJFER.	Bedrag per inwoner.	Percents-gewijze verhouding.
4,000,000	6,69	17,18	139,439,000	5,07	13,02	67,672,090	2,46	6,32	47,800,000	1,73	4,46
1,114,000	5,84	8,11	620,639,000	17,19	23,87	ontbreekt.	ontb.	ontb.	500,000,000	13,84	19,23
0,000,000	3,46	7,96	118,560,000	5,86	13,49	26,957,500	1,33	3,06	90,000,000	4,45	10,24
0,800,000	3,84	12,72	50,575,000	9,36	30,95	ontbreekt.	ontb.	ontb.	29,000,000	5,36	17,74
6,498,640	7,13	13,14	38,108,700	10,25	18,90	861,000	0,23	0,42	51,240,000	13,78	25,41
4,975,000	3,29	5,24	281,625,000	8,85	14,08	ontbreekt.	ontb.	ontb.	750,000,000	23,57	37,50

goed en het personeel 3,000,000 lire. Art. 19 der wet van 1832 heeft uit menschlievende zorg voor de behoeftige klassen verboden, dat de personeele belasting, die de voornaamste is, met opcenten zou worden verhoogd. In Italië betaalt de werkman niets aan het Rijk, indien zijne inkomsten geene 640 lire te boven gaan; voorbij deze grens betaalt hij 20 lire, welk bedrag vermeerdert met 13,20 per %, naar gelang van zijn meerder inkomen. Voorts is hij in de groote meerderheid der steden onderworpen aan de belasting op de haardsteden, welke veel zwaarder is dan de Fransche belasting op het roerend goed. De personele belasting in Pruissen heft geene inkomsten beneden de 525 lire. Van dat cijfer af tot 800 lire betalen de belastingschuldigen eene vaste belasting van 3.75 lire. In Engeland wordt het inkomen eerst belast, wanneer het 2500 lire bedraagt. De quota van het roerend goed is in de laatste jaren in Engeland verdubbeld. In Pruissen is zij verviervoudigd. In Nederland worden de weelde-artikelen in de woning der rijken belast.

(5) In Engeland werd gedeeltelijk tegen de fraude het middel van de nietigheid der geregistreerde acten toegepast. De graaf DE CAVOUR liet in Piemont een gelijke wetsbepaling aannemen, welke later door graaf BASTOGI werd afgeschaft. De nietigheid der ongeregistreerde acten werd in 1874 door den heer MINGHETTI voorgesteld en bij geheime stemming door de Kamer van Afgevaardigden verworpen.

(6) De loterij in Nederland bepaalt zich tot de Staatsloterij.

(7) Indien de wetenschap den accijns op voortbrengselen van eerste behoefte, zoo als het brood, afkeurt, zoo oordeelt zij geheel anders over de belasting op de dranken. In het eerste geval is de belasting in Italië gedwongen, in het tweede is zij facultatief. (Redevoeringen CAVOUR 17 November 1855). Het gemiddeld wijnverbruik in Italië wordt jaarlijks op 129 liter per hoofd berekend. In 1875 trachtte MINGHETTI te vergeefs eene belasting op de dranken in Italië te doen invoeren.

BELASTINGEN OP DE EERSTE LEVENSBEHOEFTEN.

Progressief Nummer.	LANDEN.	BELASTING OP HET GEMAAL. (1)					
		DATUM DER WET.	DATUM DER AFSCHAFFING.	BELASTING PER CENTENAAR.	GEZAMENLIJK BEDRAG VAN DEN INVOER.	DRUK PER HOOFD.	VERBRUIK PER INWONER.
				Lire.	Lire.	Lire.	Kilo.
1.	Italië.............	7 Juli 1868	—	Koren 2 and. granen 1	82,936,850	3.10	194,061
2.	Frankrijk.........	Er is geen belasting op het gemaal	—	—	—	—	—
3.	Engeland..........	Idem	—	—	—	—	—
4.	Duitschland.......	idem	—	—	—	—	—
5.	Cisleith. Oostenrijk.	idem	—	—	—	—	—
6.	België............	idem	—	—	—	—	—
7.	Nederland.........	idem	Anno 1855	—	—	—	—
8.	Rusland...........	idem	—	—	—	—	—
9.	Zwitserland.......	idem	—	—	—	—	—
10.	Portugal..........	idem	—	—	—	—	—
11.	Pruissen..........	idem (2)	1o. Jan. 1875	—	—	—	—
12.	Griekenland.......	idem	—	—	—	—	—
13.	Spanje............	idem	—	—	—	—	—

(1) Werd op het eiland Sicilië afgeschaft in den jare 1860 door GARIBALDI, in de Marken door LORENZO VALERIO, in Umbrië door GIOACCHINO PEPOLI. Werd weder ingevoerd en tot geheel Italië uitgebreid door GUGLIELMO CAMBRAY-DIGNY op den 7 Juli 1868. In Umbrië verving PEPOLI haar door eene hoofdelijken omslag over de gemeenten. Ieder inwoner werd toen belast met 2.18, 't geen een gezamenlijk bedrag oplevert van 1,197,000 lire. Ten huidigen dage is de druk per hoofd 3.16 lire, dat is 1,736,000. Het Pauselijk budget trok daarvan 5,807,500 lire, gelijkstaande met 2.75 lire per hoofd. In de vier legatiën had men in plaats van de gemaalbelasting, de verbruiksbelasting op de meelsoorten, die op hare beurt niet in het overige gedeelte van den Romeinschen Staat bestond, daar de Pauselijke wetgeving de toepassing van den dubbelen druk niet kon toestaan. In 1713 werd door het huis van Savoye eens voor goed de belasting op het gemaal afgeschaft. In de plattelandsgemeenten, alwaar het werkloon gemiddeld 1 lire bedraagt, en de belasting dadelijk aan den molen wordt geheven, drukt deze last honderdmaal zwaarder. Eene enquête heeft bewezen dat de middenstand in het Bologneesche gemiddeld zeven lire per hoofd wegens de gemaalbelasting betaalt.

(2) De gemaalbelasting in Pruissen bracht 6,982,000 lire op, maar werd slechts opgelegd aan 83 steden. De belasting bedroeg 5 lire per centenaar voor de tarwe en 1.25 lire voor de andere granen. In het jaar van hare afschaffing sloegen de broodprijzen 10 pCt af.

BELASTINGEN OP DE EERSTE LEVENSBEHOEFTEN.

(Vervolg.)

Progressief Nummer.	LANDEN.	INVOERRECHT OP DE GRANEN. (3)			
		DATUM DER WET.	DATUM DER AFSCHAFFING.	BELASTING PER CENTENAAR.	GEZAMENLIJK BEDRAG VAN DEN INVOER.
				Lire.	Lire.
1.	Italië	—	—	1,40	4,500,000
2.	Frankrijk	—	—	0,60	3,440,700
3.	Engeland	—	Maart 1846.	ontbreekt.	—
4.	Duitschland	Mei 1879.	—	1,25	—
5.	Cisleith. Oostenrijk	—	Anno 1878.	—	—
6.	België	ontbreekt.	—	—	—
7.	Nederland	ontbreekt.	ontbreekt.	ontbreekt.	ontbreekt.
8.	Rusland	—	—	—	—
9.	Zwitserland	—	—	—	—
10.	Portugal	—	—	—	—
11.	Pruissen	—	—	—	—
12.	Griekenland	—	—	—	—
13.	Spanje	—	—	—	—

(3) In 1854 in Piemont afgeschaft door CAMILLO CAVOUR, weder ingevoerd door QUINTINO SELLA. In de zitting van 28 Maart noemde MINGHETTI het eene tweede gemaalbelasting, wel is waar minder in het oog vallend maar niet minder hard voor de verbruikers. Prins BISMARCK heeft haar dit jaar ook weder ingevoerd, maar in eene veel minder drukkende mate dan thans nog in Italië het geval is. ROBERT PEEL schafte haar in Engeland af in Maart 1846 en verwierf zich daarmede algemeenen dank. In 1878 werd zij afgeschaft in Oostenrijk. Zij bracht driehonderdduizend florijnen op voor de beide deelen van het Keizerrijk.

BELASTINGEN OP DE EERSTE LEVENSBEHOEFTEN.

(Vervolg.)

Progressief Nummer.	LANDEN.	LANDSBELASTING OP DE MEELSOORTEN. (4)					
		DATUM DER WET.	DATUM DER AFSCHAFFING.	HEFFING PER CENTENAAR.	GEZAMENLIJK BEDRAG VAN DEN INVOER.	DRUK PER HOOFD IN EENE DER STEDEN.	VERBRUIK PER HOOFD IN EENE DER STEDEN.
				Lire.	Lire.	Lire.	Kilogr.
1.	Italië............	28 Juni 1866	—	maximum 2.40 minimum 1.—	16,797,669	2.75	158.283
2.	Frankrijk........	bestaat niet.	ontbreekt.	ontbreekt.	ontbreekt.	—	207,000
3.	Engeland.........	idem.	—	—	—	—	—
4.	Duitschland.......	idem.	—	—	—	—	—
5.	Cisleith. Oostenrijk.	—	—	maximum 1.55	—	—	—
6.	België...........	bestaat niet.	—	—	—	—	—
7.	Nederland.........	idem.	ontbreekt.	ontbreekt.	ontbreekt.	ontbrt.	ontbrkt.
8.	Rusland..........	idem.	—	—	—	—	—
9.	Zwitserland.......	idem.	—	—	—	—	—
10.	Portugal..........	idem.	—	—	—	—	—
11.	Pruissen..........	idem.	—	—	—	—	—
12.	Griekenland.......	—	—	—	—	—	—
13.	Spanje...........	—	—	—	—	—	—

(4) Bij de wet van 16 Februari 1854 verbood de graaf DE CAVOUR de gemeenten eenige verbruiks- of gemaalbelasting te leggen op de meelsoorten en granen. MINGHETTI gaf aan sommige Italiaansche gemeenten het recht weder en bevestigde het voor andere, om dergelijke accijnsen te heffen. In 1866 schiep SCIALOJA eene staats-verbruiksbelasting op de meelsoorten en liet der gemeenten het recht nog bovendien rechten te heffen, welke bevoegdheid hij echter beperkte. In 1870 breidde SELLA de gestelde perken uit. Heden ten dage klimt de gemeentebelasting op de meelsoorten tot 13,564,489 lire; zonder berekening van de heffing der opene gemeenten. In sommige groote gemeenten bedraagt de extra gemeentebelasting 6.85 lire. Generaal GARIBALDI schafte in de Zuidelijke provinciën den accijns op de meelsoorten af. Als men de tegenwoordige belasting op het gemaal, den invoer-accijns op de granen, de staats- en gemeentelijke heffingen op de meelsoorten bij elkander optelt, zal men vinden dat zij voor een bedrag van bijna 118,000,000 lire op het brood drukken. De Fransche gemeenten mogen geene belasting op het meel leggen. De stad Marseille alleen werd bij eene bijzondere wet gemachtigd een doorvoerrecht te heffen van 86 centimes per centenaar. Door de gemeente van Weenen werd buiten de staatsbelasting nog een recht van 40 centimes geheven. In Pruissen staat de wet aan de gemeenten niet toe eenige verbruiksbelasting te heffen. De verbruiksbelasting op het meel bracht in de vier Romeinsche legatiën 457,520 lire op.

BELASTINGEN OP DE EERSTE LEVENSBEHOEFTEN.

(Vervolg.)

Progressief Nummer.	LANDEN.	BELASTING OP HET ZOUT. (5)					
		DATUM DER WET.	DATUM DER AFSCHAFFING.	BELASTING PER CENTENAAR.	GEZAMENLIJK BEDRAG VAN DEN INVOER.	DRUK PER HOOFD.	VERBRUIK PER INWONER.
				Lire.	Lire.	Lire.	Kilo.
1.	Italië	—	—	55	80,616,000	3.32	6,500
2.	Frankrijk	—	—	10	32.896,982	0.90	8,655
3.	Engeland	—	Anno 1825.	—	—	—	19,000
4.	Duitschland	—	—	15	41,677,500	1.	6,420
5.	Cisleith. Oostenrijk.	—	—	22.50	35.500,000	2.25	10,000
6.	België	—	15 Mei 1870	—	—	—	8,700
7.	Nederland	—	—	12.50	6,293,500	1.69	—
8.	Rusland	—	—	8	48,000,000	0.56	7,440
9.	Zwitserland	—	—	20	3,572,000	1.31	6,540
10.	Portugal	—	—	0.08	—	—	—
11.	Pruissen	—	—	—	—	—	—
12.	Griekenland	—	—	8	800,000	0.55	6,850
13.	Spanje	—	—	—	—	—	6,394

(5) De belasting op het zout werd den 3 April 1848 in Piemont verminderd door den graaf VAN REVEL, en wel van 51 centimes per kilogr. op 32 teruggebracht. Eene dergelijke vermindering had plaats op last van de voorloopige besturen van Midden-Italie. In 1864 werd het gewone zout op 40 centimes gebracht; en door SCIALOJA in 1860 tot 55 centimes, de tegenwoordige heffing, vermeerderd. In Frankrijk werd in 1848 deze belasting verminderd tot op 10 centimes. Zij werd in 1875 tot 12½ centimes verhoogd, maar in 1876 weer op 10 centimes teruggebracht. In Portugal is het zout slechts aan een zeer klein douane-recht onderworpen. De Oostenrijksche regeering verminderde in 1868 de zoutprijzen. In een der jongste nummers van den *Economiste français* berekent PAUL LEROY-BEAULIEU, dat per hoofd in Frankrijk 11 kilogram zout wordt verbruikt.

(6) De graaf DE CAVOUR stelde der sub-alpijnsche kamer voor de belasting op vleesch af te schaffen en daarvoor in de plaats te stellen 15 pCt. opcenten op de belasting der ongebouwde eigendommen en fabriekaten en 20 pCt. op het mobilair. Het is ons aangenaam hier zijne woorden aan te halen: „De regeering des Konings, instemmende met „de staathuishoudkundige beginselen, welke reeds plechtig door het parlement bekrachtigd „waren toen het tot de afschaffing van iedere belasting op de granen besloot, stelt U „voor de rechten op het vleesch af te schaffen. Onder de noodzakelijkste voedingsmid- „delen volgt na het brood het vleesch. De belasting nu die er op drukt maakt door het „stijgen van den prijs, het der arbeidende en minder welvarende klassen veel moeielijker

BELASTINGEN OP DE EERSTE LEVENSBEHOEFTEN.

(Vervolg.)

Progressief Nummer.	LANDEN.	BELASTING OP HET VLEESCH. (6)					
		DATUM VAN DE WET.	DATUM DER AFSCHAFFING.	BELASTING PER CENTENAAR.	TOTALE INVOER.	DRUK PER HOOFD IN DE GESLOTEN GEMEENTEN.	VERBRUIK PER INWONER IN DE GESLOTEN GEMEENTEN.
				Lire.	Lire.	Lire.	Kilogr.
1.	Italië.............	1864/66/70	—	max. 12,50 min. 6,—	24,777,499	2,97	28,130
2.	Frankrijk.........	—	—	—	—	—	73,950
3.	Engeland.........	—	—	—	—	—	—
4.	Duitschland.......	—	—	—	—	—	—
5.	Cisleith. Oostenrijk.	—	—	6,88	11,315,000	—	—
6.	België...........	—	—	—	—	—	—
7.	Nederland........	—	—	10 % van de waarde.	5,407,500	—	—
8.	Rusland..........	—	—	—	—	—	—
9.	Zwitserland.......	—	—	—	—	—	—
10.	Portugal..........	—	—	—	—	—	—
11.	Pruissen..........	—	1 Jan. 1875.	—	—	—	—
12.	Griekenland......	—	—	—	—	—	—
13.	Spanje............	—	—	—	—	—	—

„zich dit voedingsmiddel aan te schaffen. De prijsvermindering zal het verbruik doen „toenemen en eene aanmoediging zijn voor de veeteelt die weder tot groot voordeel „van den landbouw zal strekken."

De kamer verwierp het voorstel van CAVOUR en vaardigde een maximum van belasting uit van 8,13 lire. Ten huidigen dage is het maximum door achtereenvolgende wetten tot 18,75 lire geklommen, als men de Staatsbelasting en de bijkomende gemeenteheffing samentelt. De gemeentebelastingen op het vleesch klimmen tot een bedrag van 4,196,332 buiten de opbrengst der opene gemeenten, waarvan het cijfer onbekend is bij het algemeen bestuur der belastingen, maar die zeker eenige millioenen lires moet bedragen. In Frankrijk bedraagt de impost op vleesch in de gesloten gemeenten gemiddeld 4,32 lire per centenaar. (*Année scientifique* pag. 375). Ten einde aan de dertien groote gemeenten 8,000,000 lire te kunnen overgeven stelt de heer MAGLIANI voor het recht op het varkensvleesch van 3 op 8 lire te brengen, in geheel Italië. Te Parijs bedraagt het 8,85 lire. In Nederland heeft men geen gemeentelijke verbruiksbelasting op het vleesch In België werd ten slotte ieder invoerrecht op vleesch afgeschaft; een maatregel die in 1877 ook in Portugal genomen werd. Noch in Engeland, noch in Duitschland, noch in Rusland of België bestaan er gemeentebelastingen op vleesch. De gemeentebelasting te *Weenen* bedraagt voor ieder centenaar versch geslacht vleesch 90 centimes. (Körösi

BELASTINGEN OP DE EERSTE LEVENSBEHOEFTEN.

(Vervolg.)

Progressief Nummer.	LANDEN. (7)	TOTAAL.	TOTAAL VAN DEN DRUK PER HOOFD.	PERCENTSGEWIJS QUOTUM OP DE ALGEMEENE PRODUCTIE, VAN HEFFINGEN, BELASTINGEN EN DIENSTEN.
1.	Italië	209,628,018 lire.	7.62 lire.	19.58
2.	Frankrijk	36,337,682 "	0.99 "	1.39
3.	Engeland	niets.	—	ontbreekt.
4.	Duitschland	41,677,500 "	—	ontbreekt.
5.	Cisleith. Oostenrijk	46,815,000 "	2.31 "	5.32
6.	België	niets.	—	ontbreekt.
7.	Nederland	11,701,000 "	3.15 "	5.80
8.	Rusland	—	—	—
9.	Zwitserland	—	—	—
10.	Portugal	—	—	—
11.	Pruissen	—	—	—
12.	Griekenland	—	—	—
13.	Spanje	—	—	—

Statist. Internat. pag. 75.) In Pruissen brengt de vleeschbelasting 10,000,000 lire op; toch was het recht slechts 7,50 lire per centenaar versch geslacht vleesch. In Duitschland bestaat het alleen nog in het groothertogdom Baden, waar het 600,000 lire opbrengt, (dat is 45 centimes per hoofd) en in het koninkrijk Saksen, waar zij 3,000,000 lire, dat is één lire per hoofd, opbrengt.

(7) Bij dit cijfer van 209,628,018 de gemeente-opcenten op vleesch en meelsoorten in de gesloten gemeenten tellende, vindt men voor de belastingen op de eerste levensbehoeften in Italië het ontzaglijk cijfer van 223,000,000 lire. Voegt men hier nog bij de bijzondere heffingen der plattelandsgemeenten, dan zal zeker het totaal eer boven dan beneden de 230,000,000 bedragen. Voegt men daar nu weder bij de 70,000,000 lire voor de loterij, dan komt men tot het reusachtig cijfer van 300,000,000 lire, dat om zoo te zeggen geheel op de arbeidende klassen drukt. Het werkloon betaalt ongeveer 25 % van ons geheel budget. Ja die evenredigheid is nog drukkender, als men in aanmerking neemt dat op olie en boter door het gouvernement een verbruiksbelasting wordt geheven die 4,222,000 lire opbrengt.

EEN VERSCHIL VAN 2 MILLIARD.

De Minister van Financiën heeft bij zijn wetsontwerp tot invoering eener rentebelasting een berekening gevoegd van de vermoedelijke opbrengst dezer nieuwe heffing. Hij heeft daarbij gebruik gemaakt van het eenige hulpmiddel, dat wij tot dusverre bezitten, om bij benadering de waarde der bestanddeelen van het nationaal vermogen te berekenen, een middel, dat ik reeds voor vijf jaren voor de schatting van dat vermogen heb toegepast in een opstel, in het *Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje* van 1875 opgenomen. Dat hulpmiddel is de tabel der uitkomsten van de eenige Staatsbelasting die tot dusverre in ons land over het geheele vermogen wordt geheven, namelijk het successierecht.

Ik geloof echter, dat de wijze waarop de Minister in zijn toelichtende memorie dat middel heeft toegepast, niet volkomen juist kan genoemd worden en dat hij daardoor het bedrag der waarde van het kapitaal in portefeuille aanzienlijk te laag heeft geschat.

De methode is deze: Bij de successiebelasting worden de bestanddeelen van het geërfd vermogen opgegeven; allereerst de verdeeling in onroerend en roerend goed; het onroerend wordt weder gesplitst in grondrenten, tienden en de overige rechten en in ander onroerend goed, het roerend in gevestigde renten, schuldvorderingen, binnenlandsche aandeelen, andere binnenlandsche fondsen, buitenlandsche fondsen, schepen, koopmanschappen en grondstoffen, paarden en levende have, comptanten en andere roerende zaken. Gemiddeld over eenige jaren is, blijkens de van tijd tot tijd en in de laatste jaren geregeld verstrekte gegevens, de verhouding der hoofdgroepen: onroerend goed en effecten, vrij wel onveranderd. Weet men derhalve de waarde van een dezer groepen en dat is bij de onroerende goederen tot zekere hoogte het geval, dan kan men door een eenvoudigen regel van drieën ook de overige deelen van het nationaal vermogen, bij benadering althans, uitrekenen.

Mijne berekening volgens die methode, leidde tot de slotsom,

dat het nationaal vermogen der ingezetenen in 1875 ongeveer 5¼ milliard bedroeg (ongeveer het dubbel der aan Frankrijk opgelegde oorlogsschatting), waarvan 2 milliard aan onroerend goed en ruim 3 milliard aan effecten en uitstaande schulden. Ik voeg er echter terstond bij, dat de berekening van het vaste goed steunde op de, naar verouderde schatting bekende, belastbare opbrengst der grondeigendommen en dus zeker veel te laag was. Ik vermoedde, dat de nieuwe schattingen het bedrag wel met de helft zouden doen stijgen.

De Minister van Financiën is tot nog hooger cijfer gekomen. "De geschatte koopwaarde", zegt hij, "der aan grondbelasting onderworpen en aan particulieren toebehoorende onroerende goederen bedraagt, blijkens statistische berekeningen die de Minister eerlang aan de Kamer hoopt te kunnen aanbieden, in ronde cijfers ongeveer *f* 5,150,000,000", dus bijna 5¹/₆ milliard. Waarschijnlijk is dit cijfer voortgesproten uit hetgeen den Minister reeds bekend is omtrent de herschatting der ongebouwde eigendommen, waarmede in het afgeloopen jaar een begin is gemaakt. Het blijkt daaruit, dat het grondbezit ruim 2½ maal de waarde heeft van het bedrag, dat ik op grond der oude schattingen vijf jaar geleden verkreeg. Wel een bewijs, dat de tijd eener herziening niet te vroeg is gesteld.

Gelijk wij zagen, verkreeg in 1875 voor het kapitaal in portefeuille, dat door de rentebelasting zal worden getroffen, ruim anderhalf maal de waarde van het grondbezit. De Minister echter becijfert dat kapitaal van 6 millioen, hetgeen slechts eene verhouding geeft van 5.15 : 6, terwijl ik vond 2 : 3.2. Van waar dit verschil.

Mijne berekening steunde op de statistische gegevens van het successierecht, voor zoover die tot 1875 bekend waren, toen alleen van de zijlinie die belasting werd geheven. Voor de aldus geërfde vermogens komt de Minister door de uitkomsten der vijf laatste jaren tot dezelfde uitkomst. Van die jaren bedroeg namelijk, in millioenen guldens, de waarde van het

	ONROEREND GOED	ROEREND KAPITAAL
1875	28	50.3
1876	29.4	49.4
1877	25.1	37.8
1878	29	37.1
1879	26	47.8
totaal	137.5	222.4
gemiddeld 's jaars	27.5	44.5

De verhouding der beide soorten van vermogen was dus als 275 : 445 of ook ongeveer als 2.2 : 3.2.

Sedert Juli 1878 wordt echter ook van de erfenissen in de rechte lijn successierecht geheven en over het jaar 1879 zijn daaromtrent dezer dagen de uitkomsten openbaar gemaakt. Zij bevestigen de berekening van den Minister GLEICHMAN, die de waarde der aan ouders en kinderen komende erfdeelen op het dubbele schatte van hetgeen op de zijlinie overgaat. De waarde der eerste bedroeg in het afgeloopen jaar 168.5 millioen, die der laatste 80.7 millioen.

Bij het beschouwen der bestanddeelen van deze op kinderen en ouders vererfde goederen vindt men in die gegevens het verschijnsel, dat de waarde der onroerende goederen en die van het kapitaal in portefeuille ongeveer gelijk staan; de eerste is bijna 76.5, de tweede ruim 76.8 millioen.

Nu neemt de Minister ook die cijfers op onder zijn berekening van de opbrengst der rentebelasting. Hij vindt namelijk voor de verhouding der beide soorten van vermogen:

1875—1879 (zijdlinie) .... 27^5 : 44^5
1879 (rechtslinie)........... 76^5 : 76^8

Te zamen ..... 105 : 121^3

en meent dan dat de laatstgenoemde getallen den grondslag kunnen vormen der becijfering. Inderdaad volgt daaruit dan, indien het onroerend goed 5.15 milliard waard is, dat het kapitaal in portefeuille een vermogen van $\frac{121^3 \times 5^{15}}{104}$ = 6 milliard ongeveer vertegenwoordigd.

In die berekening echter schuilt, als ik wel zie, een belangrijke fout. De Minister wijst er zelf reeds op, dat de cijfers van het in rechte lijn geërfd vermogen nog niet veel zekerheid geven, daar zij slechts over één jaar loopen, terwijl voor de zijdlinie het gemiddelde van vijf jaren is gebruikt, — maar hij spreekt met geen woord van het toch zeer verrassend verschijnsel, dat de verhouding der beide soorten van vermogen in de twee gevallen zoozeer uiteenloopt. Bij de zijlinie is het roerend kapitaal ruim anderhalf maal meer waard dan het onroerend, bij de rechte lijn staan beiden, voor 1879, ongeveer gelijk. Is dat normaal?

Ik zie geen enkele reden om dit aan te nemen. Is er een *grond* waarom het vermogen dat op kinderen overgaat, dooreen *genomen*, anders zou zijn samengesteld als wat door neven en

nichten wordt geërfd? Hechten personen, die kinderen hebben, zooveel meer aan grondbezit dan anderen, die hun vermogen aan verder verwijderde verwanten verlaten? Wie is in staat deze vragen bevestigend te beantwoorden?

De ondervinding zal, geloof ik, in 1885 leeren dat de gemiddelde verhouding tusschen roerend en onroerend vermogen ook voor de rechte lijn dezelfde is, als voor de zijdlinie niet alleen uit de gegevens der jaren 1875—1879, maar ook uit die van vroegere jaren blijkt. Het jaar 1879 was blijkbaar voor het successierecht in de rechte lijn nog geen normaal jaar en mag daarom bij een berekening niet als normaal dienst doen.

De uitbreiding, die bij voortduring de belegging in effecten heeft verkregen en waartegen de — in den laatsten tijd zelfs tot staan gekomen — stijging in de waarde van het roerend goed niet opweegt, is een grond te meer om aan te nemen dat het verhoudingscijfer, voor de zijdlinie over tal van jaren vaststaande, juister is dan dat der rechte linie over een enkel jaar.

Ik meen dan ook bij het *geheel* nationaal vermogen de verhouding van 2 : 3.2 of van 1 : 1.6 tusschen vast goed en effecten belegd kapitaal als de meest vertrouwbare te mogen aannemen.

In dat geval volgt uit de schatting des Ministers voor het onroerend goed ad 5.15 milliard, dat het roerend belegd kapitaal 5.15 × 1.6 of 8¼ milliard bedraagt, dus 2¼ milliard of 37½ percent meer dan de Minister van Financiën het raamt.

Dit is inderdaad geen kleinigheid; want wordt mijne berekening bevestigd, dan zal eene renteheffing van 2 pCt. 1½ à 2 millioen opbrengen *boven* het bedrag van 4 millioen, dat in de toelichting wordt becijferd. Ik wensch natuurlijk, dat de uitkomst inderdaad zoo zal wezen, niet uit eigenliefde, maar omdat alsdan blijken zal dat het nationaal vermogen inderdaad zoo veel aanzienlijker is dan de Minister durft aannemen, en omdat zulk eene hoogere opbrengst in staat zal stellen, zonder aequivalent een of andere schadelijke heffing af te schaffen. Moge het zoo zijn!

Amsterdam, 10 Maart 1880. Mr. A. POLAK.

SCHEEPVAARTBEWEGING DOOR HET KANAAL VAN SUEZ.

De Nederlandsche Consul te Port Said geeft de volgende opgave van de scheepvaartbeweging door het Kanaal van Suez in 1879 vergeleken met 1878.

NATIE.	1879.		1878.	
	SCHEPEN.	TONNEN.	SCHEPEN.	TONNEN.
Engeland..........	1144	2,508,524.75	1268	2,630,285.09
Frankrijk..........	93	262,017.90	89	250,665.45
Nederland..........	61	159,024.89	71	150,705.95
Italië..............	52	94,162.34	44	64,783·58
Oostenrijk-Hongarije.	40	71,400.03	38	63.632.28
Spanje.............	25	64,468.39	21	56,147.08
Duitschland.........	16	21,548.44	23	31,393.83
Egypte.............	12	9,746.20	9	3,713.18
Noorwegen..........	6	9,184.58	5	8,051.33
Rusland............	7	8,799.90	—	——
Denemarken.........	5	7,729·69	6	10,983.73
Portugal...........	6	7,166.19	4	4,529.01
Turkeije...........	5	4,034.79	3	1,051.86
België.............	1	3,445.94	2	2,574.50
Japan..............	1	2,121.81	7	9,035.02
Servie.............	2	1,920.22	—	——
Amerika............	1	1,646.27	1	3,079.44
Zanzibar...........	—	——	1	735.97
Siam...............	—	——	1	168.08
	1477	3,236,942.33	1593	3,291,535.38

Derhalve komen in 1879, vergeleken met het vorige jaar, voor:

Engeland............124	schepen	minder	en	121,760.34	ton	minder.
Frankrijk.............93	〃	meer	〃	11,352.45	〃	meer.
Nederland.............10	〃	minder	〃	8,318.94	〃	meer.
Italië.................8	〃	meer	〃	9,378.76	〃	meer.
Oostenrijk-Hongarije.....2	〃	meer	〃	7,767.75	〃	meer.
Spanje.................4	〃	meer	〃	8,321.31	〃	meer.
Duitschland............7	〃	minder	〃	9,845.39	〃	minder.
Egypte.................3	〃	meer	〃	6,033.02	〃	meer.
Noorwegen..............1	〃	meer	〃	1,133.22	〃	meer.
Rusland................7	〃	meer	〃	8,799.90	〃	meer.
Denemarken.............1	〃	minder	〃	3,254.04	〃	minder.
Portugal...............2	〃	meer	〃	2,637.18	〃	meer.
Turkeije...............2	〃	meer	〃	2,982.93	〃	meer.
België.................1	〃	minder	〃	871.44	〃	meer.
Japan..................6	〃	minder	〃	6,913.21	〃	minder.
Servie.................2	〃	meer	〃	1,960.22	〃	meer.
Amerika................—	〃	—	〃	1,433.17	〃	minder.
Zanzibar...............—	〃	minder	〃	735.97	〃	minder.
Siam...................1	〃	minder	〃	168.48	〃	minder.

STERFTE-ATLAS VAN NEDERLAND.

De Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunde heeft vroeger een sterfte-atlas van ons land bewerkt. Zij bevatte de jaren 1841 tot 1860. In 1879 heeft zij een tweede atlas van dien aard uitgegeven en deze bevat thans de jaren 1860 tot 1874. Zij is voorzien van een aantal kaartjes, waarop voor elke gemeente de aard van den bodem en de sterfteverhouding door teekens, alsmede de verhouding van levenloos aangegeven en geboorten, en de verhouding van geboorten en bewoners door cijfers zijn aangeduid.

Aan deze blijkbaar met zorg bewerkte atlas ontleenen wij de beide volgende tabellen. De eerste bevat de geboorten en sterfgevallen, de tweede de sterfte naar den leeftijd. De cijfers hebben betrekking op het vijftienjarig tijdvak 1860—1874.

VOLGNUMMER.	NAMEN DER PROVINCIËN.	OPPERVLAKTE EN BEVOLKING.		GEBOORTEN EN OVERLEDENEN.							
		Oppervlakte in hectaren op 20 October 1869.	Werkelijke bevolking op 1 Juli 1867.	Aantal geboorten met levenloos aangegevenen van 1860—1874.	Aantal levenloos aangegevenen van 1860—1874.	Aantal overledenen met levenloos aangegevenen van 1860—1874.	Aantal overledenen zonder levenloos aangegevenen van 1860—1874.	Gemiddeld jaarlijksch aantal geboorten op 1000 bewoners.	Gemiddeld jaarlijksch aantal levenloos aangegevenen op 1000 bewoners.	Gemiddeld jaarlijksch aantal overledenen met levenloos aangegevenen op 1000 bewoners.	Gemiddeld jaarlijksch aantal overledenen zonder levenloos aangegevenen op 1000 bewoners.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
I.	Noord-Holland	271,626	564,081	322,867	16,569	241,841	225,272	38.15	51.32	28.58	26.62
II.	Zuid-Holland	301,756	670,526	432,099	21,691	330,178	308,487	42.96	50.20	32.83	30.66
III.	Utrecht	138,429	170,207	96,845	5,104	76,525	71,421	37.93	52.70	29.97	27.97
IV.	Zeeland	176,499	174,736	112,934	6,334	77,615	71,281	43.08	56.08	29.61	27.19
V.	Noord-Brabant	512,774	423,541	207,959	11,722	161,848	150,126	32.73	56.36	25.47	23.63
VI.	Limburg	220,414	221,814	108,583	4,887	80,422	75,535	32.63	45.00	24.17	22.70
VII.	Gelderland	508,648	425,463	217,221	12,423	156,573	144,150	34.03	57.19	24.53	22.58
VIII.	Overijssel	334,355	249,344	128,584	7,218	97,245	90,027	34.41	56.13	26.07	24.07
IX.	Drenthe	266,262	103,036	53,600	2,893	36,438	33,543	34.68	53.97	23.57	21.74
X.	Groningen	229,268	220,893	117,080	6,113	80,787	74,674	35.33	52.21	24.38	22.53
XI.	Friesland	327,493	287,851	153,022	7,346	100,024	92,678	35.43	48.00	23.16	21.46
	Het Rijk	3,287,489	3,511,492	1,950,794	102,300	1,439,496	1,337,196	37.06	52.44	27.32	25.38

AANMERKING. Het getal militairen en gevangenen, benevens hunne sterftecijfers, zijn onder bovenstaande totalen in de kolommen 4, 7 en 8 begrepen.

VOLGNUMMER.	NAMEN DER PROVINCIËN.	STERFTE NAAR DEN LEEFTIJD. TOTAAL = KOLOM 8. Beneden het jaar.	1—5 jaren.	5—14 jaren.	14—20 jaren.	20—50 jaren.	50—65 jaren.	65—80 jaren.	Boven 80 jaren.	Ouderdom onbekend.
1.	2.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
I.	Noord-Holland	67,179	33,744	12,248	6,126	44,755	26,143	28,033	6,883	161
II.	Zuid-Holland	113,010	52.113	16,498	7,301	47,073	27,351	34,286	10,736	119
III.	Utrecht	22,436	10,726	3,727	1,851	12,358	7,550	9,717	3,040	14
IV.	Zeeland	26.691	9,662	3,847	1,670	11.693	7,171	8,464	2.048	35
V.	Noord-Brabant	38,709	17,664	8,184	3,988	26,851	19,859	26,986	7,879	6
VI.	Limburg	16,604	10,171	4,525	1,992	12,784	10,264	14,645	4.528	22
VII.	Gelderland	30,756	21,448	10,517	4,201	26,594	17,854	25,082	7,651	47
VIII.	Overijssel	17,687	14,267	6,494	2,898	18,754	11,367	14,473	4,067	20
IX.	Drenthe	6,372	5,513	2,381	973	7,451	4,250	5,217	1,370	18
X.	Groningen	16,326	10,886	5,713	2,459	16,209	9,129	10,728	3,209	15
XI.	Friesland	20,585	12,311	6,146	3,071	21,210	11,504	13,982	3,835	34
	Het Rijk	376,355	198,505	80,280	36,530	245,732	152,442	191,615	55,246	491

STATISTIEK VAN DE BEVOLKING EN DEN LANDBOUW OP JAVA EN MADURA.

Onder den Gouverneur-Generaal MERKUS werd het plan ontworpen van eene algemeene statistische opneming van Java, ten einde betere gegevens te verkrijgen voor den aanslag in de landrente, dat evenwel, wegens gebrek aan fondsen voor de bestrijding van de daarmeê verbondene buitengewone uitgaven, slechts in enkele gewesten, en dan nog eene zeer onvolledige toepassing vond.

Dit gebeurde in 1844; twintig jaar later werd bij het *Indische Staatsblad* 1864 nº. 166 eene dergelijke opneming verordend, waarvóor afzonderlijk europeesch en inlandsch personeel in dienst gesteld, en van toen af een aanzienlijk bedrag op de begrooting gebracht werd. Eene nauwkeurige telling der bevolking in hare onderscheidene bestanddeelen werd in den loop der jaren 1864 tot 1876 gehouden, dessa voor dessa, in de residentiën Tegal, Pekalongan, Banjoemas, Bagelen, Kedoe, Samarang, Japara, Madioen bijna geheel, en Cheribon voor een gedeelte.

Ter bijhouding van deze telling werden de uitkomsten er van opgeteekend in een dessaregister, dat gelegenheid gaf tot bij- en afschrijven [1]; op elken verschijndag werden die registers door de dessahoofden of hunne schrijvers ter hoofdplaats van het district meêgebracht, om vertoond te worden aan den mantri der statistiek van het district, die uit de door genen opgemaakte staatjes van mutatiën, voorgevallen sedert den laatsten verschijndag, of volgens hunne mondelinge rapporten, de dessaregisters bijwerkte; bij uit-

---

1) Het model voor dit dessaregister werd vastgesteld bij het Indisch besluit van 8 December 1869 nº. 23, overeenkomstig het ontwerp van den chef der afdeeling statistiek ter algemeene secretarie, Mr. W. TH. D. IJSSEL DE SCHEPPER; deze bekwame man, die zich, bij plaatselijk onderzoek op Java, in zeer korten tijd een juist begrip had gevormd van den staat, waarin de inlandsche maatschappij verkeert, en daarna het model ontworpen, werd reeds in 1872 door ziekte aan zijn werkkring ontrukt, toen de met zijne medewerking tot stand gekomene regelingen betreffende de verzameling der statistische gegevens nog slechts korten tijd in werking waren.

zondering geschiedde die bijwerking door de dessahoofden of schrijvers zelven [1]. Alles werd gecontroleerd door de chefs der kadastraal-statistische bureaux, die gehouden waren nu en dan in persoon de registers in de dessa te verifieeren, of zulks door de mantri's der statistiek te laten doen.

Wat de niet opgenomene gewesten betreft, men volgde aldaar de oude sleur; aan het einde van elk jaar werden de totalen der wekelijksche aangiften van mutatiën opgeteld bij en afgetrokken van het totale bevolkingscijfer, bevonden aan het einde des voorgaanden jaars; de cijfers werden nooit geverifiëerd [2].

De statistische opneming heeft haren arbeid gestaakt; ingevolge de toepassing der bepalingen van het besluit van den Gouverneur-Generaal, opgenomen in het *Ind. Staatsblad* 1879 n°. 164, zijn de kadastraal-statistische bureaux opgeheven, en dezen zijn, of zullen worden veranderd in kadastrale bureaux. Meting van bouwgronden en telling der bevolking zijn gescheiden, omdat de ervaring had geleerd, dat de eerste, om volkomen betrouwbaar te kunnen zijn, aan louter technische ambtenaren moet worden opgedragen. De geheele op de begrooting beschikbaar gestelde som zal aan de meting worden besteed, en de mantri's der statistiek, die ook eene dubbele functie hadden, zijn ter beschikking gekomen van de ambtenaren van het kadaster; terwijl de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, aan wie voortaan de zorg voor het verzamelen van statistische gegevens uitsluitend zal zijn touvertouwd, dit moeten doen met de gewone bestuursmiddelen.

De wijze hoe die verzameling van gegevens voortaan op geheel Java en Madura, de Vorstenlanden uitgezonderd, zal plaats hebben, is geregeld bij het besluit van den Gouverneur-Generaal van den 15 April 1880, n°. 14 (*Indisch Staatsblad* n°. 81). In het jaar, waarin de bij artikel 57 van het Reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch Indië voorgeschreven, herziening der heerendiensten moet plaats hebben — dus om de vijf jaren, te beginnen met 1880, — wordt in elke dessa, na voorafgegane nummering der erven, eene opneming gehouden van de bevolking, de heerendienst-

---

1) Dit was hoofdzakelijk het geval in streken, waar de dessaregisters reeds lang ingevoerd, en de dessahoofden door groote apanages in staat waren de schrijvers ruim te beloonen, zooals in de geheele residentie Kedoe, en vele dessa's in Bagelen.

2) Enkele hoofden van plaatselijk bestuur stelden eigener beweging een onderzoek in; voorbeelden hiervan vindt men vermeld in: *Volkstelling in Ned.-Indië*, door P. J. WILLER, pag. 24 vv.

plichtigen en den veestapel, waarvan de resultaten worden ingeschreven in een bij dat besluit gearresteerd register. De opneming geschiedt zooveel mogelijk door den controleur in persoon, bijgestaan door het districts- of een ander inlandsch hoofd.

Eene vijfjaarlijksche telling in de dessa, met bekendstelling der namen van de bezitters of hoofdbewoners van de erven, en van alle heerendienstplichtigen, met aanduiding van ieders graad van dienstplichtigheid, zal derhalve voortaan ten grondslag dienen aan de verzameling van gegevens omtrent den staat en het cijfer der bevolking, waarvan tevens voor het administratief beheer partij zal worden getrokken, nu niet meer voor de landrente, maar voor de opmaking van den legger der heerendiensten.

Hoewel een voorschrift daaromtrent ontbreekt, mag men veronderstellen, dat de opneming zal geschieden met oproeping van alle hoofden van huisgezinnen in de dessa op een bepaalden dag, niet alleen, omdat zij dan het spoedigst afloopt, en zoo de uitvoering mogelijk wordt met de geringe middelen die het bestuur op Java heeft, maar ook omdat de alzoo verkregen publiciteit een waarborg is voor de juistheid der opgaven, mondeling door elken betrokkene te geven.

De bijhouding tusschentijds, in het vijfjarig tijdvak, zal geschieden op de oude manier door aangifte wekelijks van de voorgevallene mutatiën op den verschijndag aan het districtshoofd; de bijhouding van de dessaregisters, waar die door het personeel der statistische opneming waren ingevoerd, vervalt, zoodra de thans verordende opneming zal hebben plaats gehad: alleen het gebruik van staatjes, ter opteekening van de wekelijks voorgevallen mutatiën door de dessaschrijvers, blijft, waar dat bestond, gehandhaafd, en den hoofden van gewestelijk bestuur is de invoering er van elders aanbevolen.

De proef, genomen met de bijhouding van registers door de dessahoofden of schrijvers, moest, nu de controle van speciale ambtenaren voor de statistiek ophield, noodwendig gestaakt worden. Als begin van aanleg van een register van burgerlijken stand werkte die bijhouding bovendien gebrekkig, omdat het, bij de talrijke veranderingen van woonplaats, hetzij tijdelijk of definitief, die bij inlanders voorkomen, de vrijheid van reizen zonder passen, het ontbreken van geslachtsnamen en het dikwerf verwisselen van den gewonen naam, in zeer vele gevallen niet mogelijk bleek de herkomst van het individu na te sporen.

Voor de kennis der uitgestrektheid van de bouwgronden op Java zijn de metingen, door de statistische opneming verricht, in ieder geval van groot nut geweest, al laat de juistheid dier metingen, vooral van die waarbij geen gebruik werd gemaakt van de triangulatiepunten der geographische en militaire opneming, zeer veel te wenschen over. Aan den chef van het kadaster is opgedragen bij plaatselijk onderzoek uit te maken, in welke residentiën of onderdeelen er van die metingen de bijhouding waard zijn: waar dat niet het geval blijkt te zijn, zal een nieuwe meting moeten volgen.

Voor de meting der bouwgronden, zooals zij voortaan zal plaats hebben door de ambtenaren van het kadaster, zijn de noodige voorschriften afgekondigd. Tevens is bepaald, dat in die residentiën, waar van zoodanige meting vooreerst geen sprake kan zijn, de districtshoofden met de hun ten dienste staande, uit den aard der zaak zeer gebrekkige middelen, metingen zullen doen verrichten, ten einde ook daár althans eenige verbetering aan te brengen in de kennis van de uitgestrektheid der belastbare gronden.

Om eenigermate het cijfer te kunnen nagaan van het aantal bouws, dat telken jare met paddi of andere gewassen door de bevolking op Java en Madura uit eigene beweging beplant wordt, benuttigt men de wekelijks door de dessahoofden gedane opgaven, welke in totalen worden bijeengetrokken en in de bijlagen van de koloniale verslagen opgenomen. Uit den aard der zaak zijn die cijfers als opgaven bij benadering aan te nemen; alleen de voor de gouvernementssuikercultuur telken jare beplante velden worden opgemeten. Van de ondernemers, die woeste gronden in cultuur brengen, eigenaren van particuliere landerijen, en hen die producten verkrijgen ingevolge vrijwillige overeenkomsten met de bevolking, worden opgaven gevraagd omtrent de uitgestrektheid der gronden, waarvan de door hen voor de Europeesche markt bereide producten verkregen zijn, maar, ook al beijveren die ondernemers zich deze opgaven naar hun beste weten te leveren, moet men zich ook te dezen opzichte tevreden stellen met het zooveel doenlijke.

Jaarlijks wordt in de bijlagen der koloniale verslagen de gemiddelde opbrengst der met paddi door de bevolking beplante gronden op Java en Madura bekend gesteld: de betrekkelijke waarde van de hier bedoelde cijfers is uiterst gering; hetgeen zij trouwens gemeen hebben met dergelijke gegevens, welke men in Europeesche staten pleegt te verzamelen.

De ambtenaren van het binnenlandsch bestuur op Java en Madura

zijn intusschen verplicht voortdurend proeven te nemen en onderzoekingen te doen, om te geraken tot de kennis van de gemiddelde opbrengst der bouwgronden over eene reeks van jaren, ten behoeve van den aanslag in de landrente.

Wat aangaat de hoeveelheden voor de Europeesche markt telken jare bereide producten, de residenten hebben maandelijks opgaven in te dienen van de in de verloopen maand in de koffiepakhuizen ingeleverde, en van de naar de strandpakhuizen verzondene hoeveelheden koffie door de bevolking geteeld, welke opgaven onmiddelijk in de Javasche courant opgenomen worden.

Wat de overige producten betreft, sedert 1873 wordt aan elken ondernemer eens in het jaar een blancostaat met gedrukte vragen ter beantwoording toegezonden, omtrent productie, aantal arbeiders enz., met verzoek dien vóór zekeren datum ingevuld terug te zenden. Van de cijfers van productie in het voorgaande jaar wordt telken jare in de Javasche courant, in de maand Augustus, een overzicht gepubliceerd onder de rubrieken koffie, suiker, tabak, thee, kina, kaneel, notenmuskaat, foelie en vanille; in dat overzicht worden in een afzonderlijke kolom de namen vermeld van de ondernemers, die weigerachtig zijn gebleven in het doen van opgaven van productie, hetgeen òf aan onverschilligheid, òf aan een zeker wantrouwen jegens het gouvernement geweten moet worden. Voor de kennis der totalen van productie kunnen ook geraadpleegd worden de statistieken van den handel en de scheepvaart van Ned. Indië, vooral wanneer die gepubliceerd zullen worden in den vorm, vastgesteld bij het Indisch besluit van den 25 Augustus 1879 n°. 4, waarbij van elke hoeveelheid uitgevoerde koffie de plaats van herkomst zal worden vermeld, en dus aan den onlangs door Mr. N. P. VAN DEN BERG geuiten wensch zal zijn voldaan [1]).

Mr. W. B. BERGSMA.

1) Zie zijne Historisch-statistische aanteekeeningen over de voortbrenging en het verbruik van koffie, pag. 9; ook onlangs in het Engelsch te Batavia gepubliceerd.

INTERNATIONAAL TELEGRAPHISCH VERKEER IN 1878.

Het „Bureau international des administrations telegraphiques", te Bern gevestigd, heeft onlangs een algemeene statistiek der telegraphie uitgegeven. Wij ontleenen het volgende overzicht aan de opgaven van dit Bureau.

LANDEN.		KILOMETERS		1000-TAL TELEGRAMMEN.		
		LIJNEN.	DRADEN.	Binnenlandsche-	Internationale-	Dienst-
Duitschland		60,103	219,990	9,627	3,654	432
Oostenrijk-Hongarije		49,290	138,847	5,447	2,801	143
België		5,234	22,778	1,966	992	1,557
Denemarken		3,876	9,016	401	536	23
Frankrijk		59,407	165,616	11,173	2,740	500
Groot-Brittannie	Binnenl. dienst	41,307	183,440	22,124	2,489	—
	Indische dienst	29,742	71,325	1,181	197	78
Nederland	Binnenl. dienst	3,643	5,637	1,644	748	19
	Indische dienst	13,358	6,990	314	42	14
Italië		24,830	82,676	4,630	929	111
Noorwegen		8,467	14,856	491	248	45
Zweden		10,930	28,346	690	380	14
Rusland		75,455	143,796	4,404	1,014	342
Zwitserland		6,523	15,960	1,590	816	70
Vereenigde Staten van Noord-Amerika		133,526	340,409	25,070		

BIJLAGE I.

VERKORTE OPGAVE

DER

COÖPERATIVE VEREENIGINGEN,

WAARVAN DE AKTE IN DE NEDERLANDSCHE STAATSCOURANT

ZIJN OPENBAAR GEMAAKT.

2de Vervolg.

In geval van ziekte of rampen (mits daarvan blijke door deugdelijke bewijzen) zal de algemeene vergadering de boete kunnen kwijtschelden (art. 5).

De leden zijn persoonlijk en voor gelijke deelen aansprakelijk voor de verbindtenissen der vereeniging, op de wijze als in art. 19 der wet op de coöperative vereenigingen is geregeld (art. 6).

Het lidmaatschap der vereeniging houdt op:

a. door opzegging daarvan;

b. door de overschrijving van een woonhuis der vereeniging op den naam van het betrokken lid;

c. door het gedurende twee achtereenvolgende maanden in verzuim zijn met de betaling der vaste jaarlijksche bijdragen, zonder goedvinden van de algemeene vergadering; en,

d. door het geraken in staat van faillissement of van kennelijk onvermogen.

Hij die bij eindvonnis is veroordeeld wegens misdaad, diefstal, oplichting, meineed, misbruik van vertrouwen of openbare schennis der eerbaarheid, kan door de algemeene vergadering van het lidmaatschap vervallen verklaard worden (art. 7).

Het lidmaatschap is persoonlijk, des echter, dat bij overlijden de weduwe en bij gebreke van deze, met goedkeuring van de algemeene vergadering, een der kinderen in de rechten en verplichtingen van het overleden lid kan treden, mits binnen eene maand na het overlijden aan den voorzitter is kennis gegeven van den wensch om het lidmaatschap voort te zetten (art. 8).

Aan de leden, die om een der redenen, genoemd in art. 7, met uitzondering van die, bedoeld bij litera *b*, ophouden lid der vereeniging te zijn of aan de erfgenamen van een overleden lid, als zijne weduwe of één zijner kinderen niet in zijne rechten is getreden, zal zoo spoedig mogelijk, doch uiterlijk binnen drie maanden na het overlijden of uittreden, vier vijfde van de gelden tot aflossing strekkende, worden teruggegeven.

Indien het uitgetreden of overleden lid meer afgelost heeft dan waartoe hij verplicht was, zal dat meerdere geheel worden terugbetaald.

Onder de tot aflossing strekkende gelden wordt verstaan het bedrag, dat de rekening-courant, na afsluiting, zal aanwijzen als tot geen ander einde te moeten strekken dan tot afdoening van den kostenden prijs van het woonhuis met den daarbij behoorenden grond.

Bij uittreding of overlijden is de uittredende of zijn de erven

verplicht te betalen de kosten van herstel van het woonhuis, indien dit, ter beoordeeling van de algemeene vergadering, herstel vereischt (art. 9).

Het bestuur bestaat uit vijf leden der vereeniging. Hun last is te allen tijde herroepelijk; behoudens deze bepaling treedt jaarlijks, na goedkeuring der rekening over het afgeloopen dienstjaar, één bestuurslid af, volgens een daarvan te maken rooster. De benoeming van het nieuwe bestuurslid zal onmiddelijk daarna geschieden. De aftredende is dadelijk herkiesbaar.

De leden die niet tot het bestuur behooren, houden toezicht op de handelingen van het bestuur (art. 10).

Het bestuur vertegenwoordigt de vereeniging in- en buiten rechten; het koopt of verbindt de onroerende goederen voor of van de vereeniging, na daartoe door de algemeene vergadering te zijn gemachtigd; het draagt den eigendom van woonhuizen aan leden der vereeniging, die daarop recht hebben, over; her noodzaakt de leden tot vervulling hunner verplichtingen; het is verantwoordelijk voor het aanleggen en bijhouden van het register, bedoeld in de artikelen 11 en 12 van de genoemde wet op de coöperative vereenigingen; het zorgt voor de behoorlijke interest, betaling en aflossing der geldleeningen, voor de ontvangst der door de leden verschuldigde betalingen, en het belegt de gelden, die het onder zijn beheer heeft, op de wijze door de algemeene vergadering te bepalen (art. 11).

Zoodra de algemeene vergadering den tijd daarvoor gekomen acht, zal de vereeniging, ten einde den grond en de bouwkosten der woonhuizen te betalen, eene geldleening trachten te sluiten tot zoodanig bedrag en op zoodanige voorwaarden als het meest wenschelijk en voordeelig zal worden geacht.

Op den door de vereeniging aan te koopen grond zullen te haren name negen woonhuizen gebouwd worden, volgens een door de algemeene vergadering vastgesteld plan.

Aan ieder der in het hoofd dezer genoemde leden of aan hem, die in de plaats van een lid is getreden, zal bij uittreding uit of ontbinding van deze coöperative vereeniging of bij expiratie van den in artikel 2 bepaalden tijd het door hem van de vereeniging in gebruik ontvangen woonhuis met den daarbij behoorenden grond worden overgedragen of aanbedeeld (art. 13).

Door de algemeene vergadering zullen de nadere voorwaarden van bewoning der woonhuizen, het bedrag der vaste jaarlijksche bijdrage en de wijze van betaling daarvan vastgesteld worden (art. 14).

Wanneer een lid den kostenden prijs van het bij hem in gebruik zijnde woonhuis met den grond geheel heeft afgelost, dan wordt een en ander aan hem onbelast overgedragen of aanbedeeld; de overdracht of aanbedeeling met de levering geschiedt op zijne kosten. Mocht hij verkiezen dat deze door de vereeniging worden betaald dan zal hij nog zooveel langer de vaste jaarlijksche bijdrage moeten storten totdat de gemelde kosten daaruit geheel kunnen bestreden worden (art. 15).

Het dienstjaar vangt aan op den eersten Januari en eindigt op den laatsten December.

Binnen zes maanden na het eindigen van het dienstjaar doet het bestuur op de gewone algemeene vergadering rekening en verantwoording, onder overlegging van de noodige bewijsstukken (art. 16).

Alle geschillen te dezer zake zullen worden onderworpen aan het onderzoek der algemeene vergadering, die ze in der minne zal trachten op te lossen. Mislukt die poging dan wordt de oplossing opgedragen aan drie scheidslieden, van welke er door iedere partij een zal worden benoemd, terwijl de derde met goedvinden van beide partijen, of bij verschil, door den bevoegden rechter zal worden aangewezen. Deze scheidslieden zullen als goede mannen naar billijkheid in het hoogste ressort uitspraak doen, waaraan partijen zich onvoorwaardelijk moeten onderwerpen (art. 20.)

Indien de statuten niet in alle opzichten mochten voldoen aan de vereischten, op straffe van nietigheid in artikel 7 der genoemde wet op de coöperative vereenigingen voorgeschreven, doet de vereeniging reeds bij voorbaat afstand van haar recht om tegenover derden eene exceptie van nietigheid op te werpen (art. 21).

BIJLAGE II.

CATALOGUS

VAN DE

BIBLIOTHEEK

DER

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND.

TE AMSTERDAM.

VERVOLG.

TOT AUGUSTUS 1880.

INTERNATIONALE STATISTIEK.

Almanac de Gotha, 1880. Gotha, Justus Perthes.

Annuaire de l'Econ. Politique et de la Statistique, 1880, par MAURICE BLOC. Paris, Guillaumin & C°.

Statistique générale de la télégraphie, dressée d'après des documents officiels par le Bureau international des administrations télégraphiques 1877. Bern. 1879.

Id. id. 1878. Bern 1880.

Statistique Internationale. Etat de la Population. I. Tableaux. (Par le bureau central de statistique de la Suède). Stockholm 1875/76,

Statistique internationale des causes d'épargnes, compilée par le bureau de statistique du royaume d'Italie. Rome 1876.

De l'assistance publique et des établissements de charité et institutions pieuses en Norvége. Exposé et tableaux pour la statistique internationale de l'assistance publique. Rome 1880.

Conférences internationales de statistique à Paris Juillet 1878. Compte-rendu, Paris 1880.

Compte-rendu sténographique des séances du congres international de Démographie, tenu à Paris en 1878. (Extrait des annales de Démographie internationale). Fasc. I.

Congrès International pour l'étude des questions relatives à l'alcoolisme, Paris, Août 1878. Paris 1879.

Congrès international du commerce et de l'industrie, à Paris, Août 1878. Paris 1880.

Congrès international de la propriété industrielle, Paris, Septembre 1878. Compte-rendu. Paris 1879.

Dr. H. F. BRACHELLI, Statistische Skizze der Europäische Staaten. Neue verbess. Aufl. Leipzig 1879.

G. BEHM, Nachtrag pro 1878 zu der Statistik der Mortalitäts-Invaliditäts- und Morbilitätsverhältnisse bei dem Beamten-Personal der Bahnen des Vereins Deutscher Eisenbahn-Verwaltungen. Berlin 1879, Puttkammer & Mählbrecht.

NEDERLAND.

ALGEMEENE WERKEN.

Staatsalmanak voor het Koningrijk der Nederlanden. 1880.
Nederl. Staatscourant 1879—80.
Id. id. Bijlagen, Tweede Kamer.
Staatsblad van het Koningrijk der Nederlanden over 1879.
Bijdragen tot de Algemeene Statistiek van Nederland. Jaarg. 1876, Afl. IV. Opbrengst der directe belastingen. Jaargang 1877, Afl. II. Physieke en intellectueele toestand der bevolking. Afl. III. Loop der bevolking. Afl. IV. Lager onderwijs, 2e ged., stuk 1 tot 11. Jaarg. 1878, Afl. I. Bevolking. Oppervlakte.
Statistiek van den loop der bevolking van Nederland over 1878.

METEOROLOGIE.

Nederlandsch Meteorologisch Jaarboek voor 1879. Uitgegeven door het Kon. Nederl. Meteorol. Instituut, dl. I. Utrecht, 1880.

BEVOLKING.

Verslag aan den Koning van de bevindingen en handelingen van het Geneeskundig Staatstoezicht over 1878. 's Gravenhage, 1879.
Sterfte-atlas van Nederland over 1860—1874. Amsterdam 1879.

ZEEVISSCHERIJ.

Verslag van den staat der Nederl. Zeevisscherijen over 1878. 's Gravenhage 1879.

LANDBOUW EN VEETEELT.

Verslag van den landbouw in Nederland over 1877. 's Gravenhage 1879.
Verslag aan den Koning van de bevindingen en handelingen van het veeartsenijkundig Staatstoezicht in het jaar 1879. 's Gravenhage 1880.

HANDEL, SCHEEPVAART EN NIJVERHEID.

Statistiek van den in , uit- en doorvoer in 1878, dl. I en II. 's Gravenhage 1879 en 1880.
Id. id. Maandstaten 1879 en 1880 (voor zoover verschenen).
Statistiek der scheepvaart in 1879. 1e ged. Koopvaardijvloot, scheepvaartbeweging, bemanning. 's Gravenhage 1880.

Statistiek der scheepvaartbeweging op de kanalen in Nederland in 1879. 's Hage 1880.

Overzicht der scheepvaartkanalen in Nederland op 1 Mei 1879.

Statistiek van het vervoer op de spoorwegen over het jaar 1878.

Verzameling van consulaire en andere verslagen en berichten over Nijverheid, Handel en Scheepvaart. Jaarg. 1879 en 1880. (Voorzoover verschenen).

POSTERIJ EN TELEGRAFEN.

Verslagen aan den Koning betrekkelijk den dienst der posterijen en der telegrafen in Nederland, in het jaar 1878. I. Posterijen. 's Hage 1879.

Id. id. II. Telegrafen. 's Hage 1879.

OPENBARE WERKEN.

Verslag aan den Koning over de openbare werken in het jaar 1878. 's Hage 1879.

GERECHTELIJKE STATISTIEK.

Gerechtelijke statistiek van het Koningrijk der Nederlanden in 1878. 's Hage 1879.

Id. id. in 1879. 's Hage 1880.

Statistiek van het gevangeniswezen over 1878. 's Hage 1879.

WATERSCHAPPEN EN POLDERS.

Statistiek van de schulden der polders en waterschappen in het Koningrijk der Nederlanden. 's Hage 1879.

MUNT- EN KREDIETWEZEN.

Algemeen Verslag van het Munt-college over 1879.

Nederlandsche Bank 1879—80. Verslag van den President en Verslag van de Commissarissen. Amsterdam 1880.

Statistiek van het grondcrediet in Nederland over de jaren 1876, '77 en '78. 's Hage 1880.

PROVINCIËN, GEMEENTEN ENZ.

De Provinciale Verslagen over 1878.

Gemeenteverslag van Amsterdam 1879.

Verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam over 1879.

GELDMIDDELEN.

Bescheiden betreffende de geldmiddelen. IVe stuk, 1874—78. 's Hage 1879.

VERSCHILLENDE ONDERWERPEN.

DAVID J. A. SAMOT. New formulas for the calculation of the probalities which occur in the question of invalidity or permanent incapacity for work. (Extr. from the Journal of the Institute of actuaries and Assurance Magazine. Vol. XXI, p. 288).

Id. De beginselen der levensverzekeringwetenschap. (Overgedr. uit het Nieuw Archief voor Wiskunde. Dl. V. Stuk I. Nov. 1878.

SEM. VAN PRAAG. Een immigratiefonds voor Suriname. Amsterdam, 1879. Olivier.

OVERZEESCHE BEZITTINGEN.

Regeerings-Almanak voor Nederl. Indie. voor 1880. Batavia, 1879.

Koloniaal Verslag over 1879.

Verslag van den President der Javasche Bank over 1879/80. Batavia 1880.

Verslag omtrent den Gouvernementspost- en telegraafdienst in Ned. Indië over 1878. Batavia 1879.

Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederl. Indië.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië. 4e volgreeks, dl. 2, 2e., 3e. stuk.
dl. 3, 1e., 2e. en 3e. stuk.
dl. 4, 1e. en 2e. stuk.

Reizen naar Nederl. Nieuw Guinea in 1871, 72, 75 en 76, door P. J. B. C. ROBIDÉE VAN DER AA. 1879. 's Hage, M. Nijhoff.

Abåiså, een Javaansch tooneelstuk, door H. C. HUMME. 1878, 's Hage, M. Nijhoff.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen:

Verhandelingen, dl. XXXIX, 2e. stuk, XL, XLI, 1e. stuk.

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en volkenkunde, dl. XXV, 1, 2, 3, 4, 5. 6; dl. XXVI, 1.

Notulen der Algemeene en Bestuurs-Vergadering, dl. XVI, 1, 2, 3, 4; XVII, 1, 2, 3, 4.

Register op de Notulen, enz. 1867—1878.

Verzameling van de voornaamste ingekomene en uitgegane stukken

behandeld in de vergaderingen van de Kamer van Koophandel en Nijverheid te Batavia. 1878.

Verslag van de Kamer van Koophandel te Batavia over 1879. 1880. Batavia, G. Kolff & Co.

BUITENLANDSCHE STATISTIEK. EUROPA.

ANHALT.

Mittheilungen des Herz. Anhaltischen statistischen Bureaus.

BEIJEREN.

Zeitschrift des K. Bayerischen Statistischen Bureau, redigirt von dessen Vorstand Dr. GEORG. MAYR. 11r Jahrg., 1879, n°. 1, 2, 3, 4. München, A. Ackermann, u. a.

Bewegung der Bevölkerung im K. Bayern. Jahresber. für 1877. Mit einer Einleitung von Dr. G. MAYR. (XXXVIII Heft der Beiträge zur Statistik des K. Bayern, herausgegeben vom K. Statist. Bureau). München, 1879.

Id. id. Jahresbericht für 1878. (XXXXVII Heft der Beiträge). München 1880.

Die Bayerische Bevölkerung nach Geschlecht, Alter, Civilstand und Staatsangehörigkeit. Volkszählig von 1876, von MAX SEYDEL. München 1879.

Bayerische Gewerbe-Statistik. (Aufnahme von 1 Dec. 1875). 1. Die Persönliche Verhältnisse. 2. Umtriebmachinen.

Gemeinde Verzeichniss für das K. Bayern. München 1879.

Geschäftsaufgabe der Gerichte in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten und in der nichtstreitigen Rechtspflege, dann Ergebnisse der Strafrechtspflege im K. Bayern, während des Jahres 1877. München 1878. Ch. Kaiser.

BELGIE.

Statistique generale de la Belgique. Exposé de la Situation du Royaume de 1861 à 1875, publié par le ministre de l'intérieur avec le concours de la commission centrale de statistique. 2e fasc. Bruxelles. Lesigne.

Royaume de Belgique. Ministère de l'Interieur. Statistique générale. Bulletin de la commission centrale de statistique. Tome XIV.

Statistique de la Belgique. Tableau général du commerce avec les Pays étrangers pendante l'année 1878. Bruxelles 1879.
Administration de la justice criminelle et civile de la Belgique, 1868—1875. Resumé statistique. Bruxelles 1878 et 1879.

FINLAND.

Exposition Universelle de 1878 à Paris. Le Grand-Duché de Finland. Notice Statistique par K. E. F. IGNATIUS, 1878. Helsingfors.
Suomenmaan Virallinen Tilasto, II. (Exposé de la situation économique de la Finlande. 1871—75). III. L'enquête agricole de 1876 dans le gouvernement de Nylande). (Id. 1879).
Suomenmaan Tilastollinen Vuosikirja tehnyt tilastollinen toimisto ensimmäinen vuosikerta 1879. (Annuaire Statistique pour la Finlande). Helsinggissa 1878.

FRANKRIJK.

Annuaire Statistique de la France, 1e. année, 1878. Paris 1878.
Id. Id. 2e. année, 1879. Paris 1879.
Tableaux de population, de cultures, de commerce et de navigation formant pour l'année 1865 la suite des tableaux insérés dans les notes statistiques sur les colonies Francaises. Paris 1867.
Id. id. 1866—1876.
Ministerie des Finances. Bulletin de statistique et de législation comparée. 2me. année, Sept.—Déc. 1878. Paris 1878.
Id. Id. 3me. année, 1879, Janv.—Févr.

ENGELAND, SCHOTLAND EN IERLAND

Journal of the Statistical Society, Dl. XLII, 1, 2, 3, 4. Maart Dl. XLIII, 1, 2.
Statistical Abstract for the principal and other foreign countries in each year from 1865—1876—7. London 1877.
Id. id. 1865—1878. London 1879.
Id. id. 1865—1879. London 1880.
Twenty-first detailled annual report of the Registrar general of Births, Deaths, and Mariages in Scotland. (Abstracts of 1875). Edinburgh 1879.
Supplement to the Monthly and quarterly returns of the Births Deaths and Marriages, registered in Scotland during the year 1878. Edinburgh 1879.

Annual Statement of the Navigation and Shipping of the United Kingdom for the year 1878. London 1879.

Annual Statement of the Trade of the United Kingdom with foreign countries and Britisch possession for the year 1879. London 1880.

Foreign and Colonial import duties. Part I, foreign import duties. 1880.

Id. id. Part II. Colonial import duties. 1880.

Mexican und South-American, import duties on British yarns etc. 1878.

Agricultural returns of Great-Britain, with abstract returns for the United Kingdom, 1879. London 1879.

Copy of statistical tables relation to emigration and immigration from and into the United Kingdom, 1878.

Id., 1879.

HAMBURG.

Hamburgs Handel und Schiffahrt im Jahre 1878. Hamburg 1879.

ITALIË.

Annali di statistica. Serie 1, vol. 1—10. Serie 2, vol. 1—16.

Carta della circoscrizione elettorale politica dell' Italia.

Statistica elettorale politica. Elezioni generali degli anni 1861—76. Roma 1877.

Riforma della legge elettorale politica del 17 Dec. 1860. i Relazione de la Commissione. Atti parlamentarii 1878—79.

Meteorologia Italiana.

Bollettino mensile, 1878.

Bollettino mensile internazionale 1879.

Riassunto mensile ed annuale per l'anio 1878.

Memorie e Notizie, Anno 1878. 2, 3, 4, 5.

Carte e diagrammi di demografia Italiana. Roma 1878.

Direzione di Statistica. Popolazione. Movimento dello stato civile. Anni dal 1862 al 1877. Introduzione' con raffronti di statistica internazionale. Roma 1878. Typ. Cenniniana.

Id. id., Anno XVII, 1878. Parte prima. Roma 1879. Typ. Cenn.

Statistica della morbosita ossia frequenza e durata della malattie presso i soci delle società di mutuo soccorso. Roma 1879.

Direzione di statistica, movimento della Navigazione Italiana nei porti esteri. Anno XV. 1876. Roma 1878.

Movimento della Navigazione Italiana e straniera nei porti del regno. Anno XVII. 1877.

Id. parte seconda.

Direzione di statistica. Bilanci comunali per gli anni 1875 e 1876. Roma 1877.

Id. 1878. Roma 1879.

Bilanci Provinciali, 1878. Roma 1879.

Debiti comunali e Provinciali al 31 Dec. 1877. Roma 1879.

Ministero dei Lavori pubblici. Bollettino idografico. Anno 1878.

Statistica decennale delle carceri (1870—79). Civita Vecchia 1880.

Statistica della Emigrazione Italiana all' estero nel 1879, confrontata con quella degli anni precedenti. Roma 1880.

Ministero delle Finanze e del Tesoros. Statistica dei Pensionati dello stato, 1868—1877 e 1878. Roma 1879.

OOSTENRIJK.

Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1878, herausgegeben von der K. K. Statistischen Central-Commission. 1876, 3 en 4; 1877, 2, 10, 11; 1878, 5, 6, 7*a*, 9 en 11.

Statistische Monatschrift, herausgegeben vom Bureau der K. K. Statistischen Central-Commission, redigirt von Dr. F. X. NEUMANN-SPALLART und GUSTAV ADOLF SCHIMMER. IV Jahrg. 1—12; V Jahrg. XI, XII; VI Jahrg. I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII.

Nachrichten über Industrie, Handel und Verkehr aus dem Stat. Depart. im K. K. Handelsministerium. Bnd. I—XV.

Ausweise über den auswärtigen Händel der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie im Sonnen-Jahre 1878.

Waaren-Einfuhr in das allgemeine Oesterr. Ung. Zollgebiet, bearbeitet von J. PIZZALA, herausgegeben von der K. K. Statist. Central-Commission. Abth. I, II, III. 1879, Wien.

Oesterreich's Commercielle und Industrielle Entwicklung in den letzten Jahrzehnten, von BRACHELLI und MIGERKA. Wien 1873.

PRUISSEN.

Zeitschrift der K. Preussischen Statistischen Bureaus, von Dr. E. ENGEL. 1879, Juli—Dec.; 1880, Jan.—Juni; Ergänzungshefte I—IV, VI, VII.

Pruissische Statistik. Heft L, LI, LII.

Ernte-Aussichten für das Jahr 1879, verglichen mit den definitiven Ernte-Erträgen im Jahre 1878. Berlin 1879.

ZWEEDEN.

Statistik Tidskrift utgifven at Kungl. Statist. Central-byrån, 1879

nº. 1. (Sveriges officiela Statistik I. sammandrag). Stockholm, 1879.
Id. Id. 1880.
Nagra grunddrag af Sveriges Befolknings-statistik för åren 1748—1875. Stockholm, 1878.
Statistik tidskrift, utgifven of Kungl. Statistiska Central-Byrän 1880. (Sveriges officiele Statistik I. Sammandrag 1880). Stockholm 1880.
Bidrag till Sveriges officiele Statistik. Kungl. Majts. Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny foljd. IV, jemte Sammandrag för jåren 1871—1875. Stockholm 1878.
Id. id. Bevolkings-Statistik, 1877. Id. id. 1878.

ZWITSERLAND.

Zeitschrift für Schweizsche Statistik, XV Jahrz. 1879, 1, 2, 3, 4.
Id. XLIII—XLVII.

STEDELIJKE STATISTIEK.

BERLIJN.

Uebersicht der dermaligen Statistischen Arbeiten beim Statistischen Bureau der stadt Berlin.
Veroffentlichungen des Statistischen Bureaus der Stadt Berlin. 1878, 54—65; 1879, 1.
Statistisches Jahrbuch der Stadt Berlin, herausgegeben von R. Böckh. Ver. Jahrg. Berlin 1879.
Id. id, VIer. Jahrg. 1878. Berlin 1880.
Die Berliner Volkszählung von 1875 2es. Heft. Berlin 1878.

BRUSSEL.

Le Dr. E. JANSSENS, Ville de Bruxelles Annuaire de la Mortalité etc., 1877.
Id. 1878. Id. 1879.
Ville de Bruxelles. Rapport au conseil communal par le cellège des Bourgmestre et échevins, 1878. Bruxelles, 1878.

DRESDEN.

Katalog der Bibliothek des Statistischen Bureaus der Stadt Dresden. (1 Juli 1877). Dresden 1877.
Mittheilungen des Statistischen Bureaus der Stadt Dresden, IV. (Resultate der 1875er gewerbezählung.) Dresden 1878.

ANDERE WERELDDEELEN.

AFRIKA.

Le commerce extérieur de l'Egypte pendant l'année 1879. Le Caire 1880.

AMERIKA.

Smithsonian report, 1877. Wasshington 1878.
Summary of Births, marriages, still-births, deaths etc. in New-York-City, for the year 1878. New-York 1879.

AUSTRALIE.

Handbook to Australasia. Melbourne 1859, William Fairfax.
Statistical register of Victoria 1854.
Statistical register of the Colony of Victoria, 1876.
Statistical Notes of the Progress of Victoria (1835—60), by W. H. Archer.
The Progress of Victoria, a statistical essay, by W. H. Archer, 1867.
Victorian Year-book, by H. H. Hayter. Melbourne 1873 and London 1876—77, 1877—78.
Vacabulary of dialects spoken by aboriginal natives of Australia. Melbourne 1867.
The catalogue of the Melbourne public Library for 1861.
Catalogue of the casts, busts, reliefs and illustrations of the school of design and ceramic art in the museum of art at the Melbourne public Library 1865.
Annual report of the Health Department to the Major and City-Council of Baltimore 1878.
Id. Id. 1879.

